İSLÂM FIKHI ANSİKLOPEDİSİ

Prof. Dr. Vehbe Zuhaylî

9

بسم الله الرحمن الرحيم

الفقه الإسلامي وأدلته

الشامل للأدلة الشرعية والآراء المذهبية وأهم النظريات الفقهية
وتحقيق الأحاديث النبوية وتخريجها

وفهرسة ألفبائية للموضوعات وأهم المسائل الفقهية

« من يرد الله به خيراً يفقهه في الدين »

تأليف

الدكتور وهبة الزحيلي

الطبعة الثالثة ١٤٠٩ هـ = ١٩٨٩ م

ط ١ ١٤٠٤ هـ = ١٩٨٤ م

İSLÂM FIKHI ANSİKLOPEDİSİ

Prof. Dr.
Vehbe Zuhaylî

9

İSLAM FIKHI ANSİKLOPEDİSİ

İlmi Müşavir
M. Emin SARAÇ

Genel Yayın Yönetmeni
Y. Doç. Dr. Mehmet Ali Yekta SARAÇ

Redaktör
Hamdi ARSLAN

Mütercimler
Dr. Ahmet EFE • Beşir ERYARSOY
H. Fehmi ULUS • Abdürrahim URAL
Doç. Dr. Yunus Vehbi YAVUZ • Nurettin YILDIZ

İmlâ ve Metin Tashihi
Dr. Musa DUMAN • Dr. Hayati DEVELİ

Kapak
Hamid YÜKSEK

Dizgi
Risale Yayınevi

Baskı
GRAPHISCHER GROSSBETRIEB PÖSSNECK
GMBH EIN MOHNDRUCK BETRIEB

1994

İslam Fıkhı Ansiklopedisi'nin dokuzuncu cildi 275. sahifeye kadar Abdürrahim Ural geri kalan kısmı ise Ahmed Efe tarafından tercüme edilmiştir.

el-AHVÂLÜ'Ş ŞAHSİYYE

EVLENME ve NETİCELERİ
EVLİLİĞİN ÇÖZÜLMESİ VE NETİCELERİ
ÇOCUĞUN HAKLARI
VASİYET
VAKIF
MİRAS - FERÂİZ

el-Ahvâlü'ş Şahsiyye'den murad kişinin evlilikle başlayıp ölümü ile devam eden ailesi ile arasındaki ilişkileridir. Kısmen Medenî Hukuk olarak karşılayabileceğimiz el-Ahvâlü'ş Şahsiyye'de, evlenme ve evlilik ile ilgili tüm hususlar, karı koca hakları, çocuğun hakları, ehliyet, velâyet, vasîlik, kişinin bıraktığı miras ve ölümünden sonraya matuf olarak yaptığı vakıf ve vasiyet gibi tasarruflar konu edilmektedir.

EVLENME
ve NETİCELERİ

EVLİLİK ÖNCESİ YAPILAN ŞEYLER
EVLİLİĞİN OLUŞMASI
EVLİLİKTE VEKALET, VELAYET ve EHLİYET
EVLİLİKTE DENKLİK
EVLİLİĞİN SONUÇLARI

EVLİLİK ÖNCESİ YAPILAN ŞEYLER

1. Giriş

İbni Rüşd [1], evlilik öncesini dört maddede özetler: 1- Evliliğin şer'î hükmü, 2- Akit hutbesi, 3- Hıtbe (nişan) üstüne hıtbe, 4- Evlilikten önce nişanlıya bakma. Bu bölümlerden ilk ikisini, "Evliliğin oluşumu" bölümünde inceleyeceğiz. Diğer iki konuyu ise burada ele alıyoruz.

İslâm hukukunun evlilik öncesine verdiği önem, evliliğin sağlam temeller ve prensipler üzerine bina edilmesini amaçlamış olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak böyle kurulan bir evlilikten beklenen hayırların gerçekleşmesi mümkün olacaktır. Bu hayırlar, evliliğin devamı ve kalıcılığı, ailenin mutluluğu, istikrar, ailevî çözülmeyi engelleme, bu kutsal bağı kavga ve çekişmelerden koruma gibi hususlardır. Çocukların sevgi ve huzur içinde büyümeleri, eşlerin birbirlerinde sükûneti ve iç rahatlığını bulmaları ancak böyle gerçekleşebilir. Yüce Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır:

"Size nefislerinizden, kendilerine ısınmanız için, eşler yaratmış olması, aranızda bir sevgi ve merhamet yapması da O'nun ayetlerindendir. Şüphe yok ki bunda, düşünen bir kavim için elbette ibretler vardır." (Rûm, 21).

2. Hıtbe (Nişan)nin Tanımı

Hıtbe, belirli bir kadınla evlenme isteğini açıklayarak bunu kadına veya ailesine bildirmektir. Bu bildirme doğrudan doğruya evlenmek isteyen kişi tarafından yapılabileceği gibi bu kişinin ailesi tarafından da yapılabilir. Kızın veya ailesinin onaylaması halinde nişanlanmış olurlar. Hıtbeyle birlikte uyulması gereken bazı şer'î hükümler ortaya çıkmaktadır. Bunları ileride açıklayacağız.

Hıtbe (nişan)nin hikmeti:

Hıtbe (nişan) de evlilik öncesi yapılan diğer işler gibi evlenmeyi arzu eden kişilerin birbirlerini tanımalarına imkân sağlar. Her iki tarafa da ahlâk, mizaç ve eğilimleri inceleme fırsatı verir. Elbette bu, İslamî ölçüler çerçevesinde yapılır. Doğ-

---

1- *Bidayetü'l-Müctehid.*

rusu bu kadarı da karşı taraf hakkında fikir sahibi olmak için yeterlidir.

Karşılıklı anlayış, uyum hissedilir ve iki tarafta da birbirleriyle güven, huzur, mutluluk ve sevgi içinde yaşayabilecekleri kanaati hasıl olursa evliliğe ilk adım atılır. Bu hususlar evlenecek gençlerin ve ailelerinin üzerinde durup gerçekleşmesini arzu ettikleri şeylerdir.

Nişan çeşitleri:

Hıtbe, evlenmek isteyen kimsenin, "Falanla evlenmek istiyorum." şeklinde arzusunu açıkça belirtmesiyle olabileceği gibi, evlenilmek istenen kişiyle üstü kapalı ve imâ yoluyla konuşarak da olabilir. Kıza, "Seninle evlenilir", "Şanslı olan seninle mesut olur.", "Senin gibi uygun bir kız arıyorum" gibi sözlerin söylenmesi bu nevidendir.

Nişan'ın getirdiği şer'î yükümlülükler:

Nişan, evlilik olmayıp yalnızca evlilik vaadidir [1]. Evlilik, bilinen akit gerçekleşmedikçe tamamlanmaz ve nişanlılar birbirlerine haram olmakta devam eder. Erkeğin nişanlısının el ve yüzünden başka yerine bakması caiz değildir. Bu konuyu ileride tafsilatlı olarak ele alacağız.

3. Nişan Üstüne Nişan

Başkasının nişanlısı olduğu bilindiği hâlde bir kadına evlenme teklif etmek haramdır. Kız tarafı nişana muvafakat göstermiş ve ilk nişanlı nişanı bozmamışsa ikinci nişan haram olur. Bu hususta âlimler icma etmişlerdir. İlk nişanlısı kendisini bırakmadığı hâlde veya ilk nişan bozulmadan ikinci kez nişanlanıp evlenen kimse âsi olmuş olur. Bu konuda âlimler müttefiktirler. Hz. Peygamber (a.s.); *"Sizden biriniz (Müslüman) kardeşinin satışı üzerine satış yapmasın* [2]; *(Müslüman) kardeşinin nişanı üstüne de izni olmadıkça nişan yapmasın."* [3] buyurmaktadır. Buharî'deki rivayette ise; *"Hz. Peygamber (a.s.) bir kimsenin (Müslüman) kardeşinin satışı üzerine satış yapmasını, nişanlısı bırakmadan ya da kendisine izin vermeden (Müslüman) kardeşinin nişanlısına talip olmasını yasakladı."* [4] denmektedir.

İlk nişandan sonra, o nişan bozulmadan bir başkasıyla nişan yapmanın haram olduğu bu hadîslerde açıkça görülmektedir. Çünkü bunda ilk nişanlıya bir eziyet

1- İnsanlar arasında yaygın olan bir kanaat "Fatiha sûresi"nin okunmasıyla her şeyin mübah olacağıdır. Bu çirkin bir yanlıştır ve asla doğru değildir. Böyle sözler dinin hükümlerini bilmemekten kaynaklanmaktadır. Zira nişan vaat olup akit değildir, mahremliği kaldırmaz. Mahremiyeti kaldıran ise yalnız akittir.

2- Bu hükümden müzayede satışı istisna edilmiştir. Günümüzdeki açık arttırmalar bu kabildendir. *Sübülü's-Selâm,* III, 23.

3- Bu hadîsi İmam Ahmed ve Müslim, İbni Ömer'den rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* V, 167-168; *Sübülü's-Selâm,* III, 22-23, 113.

4- İbni Huzeyme, İbnü'l-Cârûd, Dârakutnî.

vardır. Olay onun düşmanlığını celbederek, kinlenmesine sebep olabilir. Şayet iki taraftan biri nişanı bozar veya bir başkasının talip olması için aradan çekilerek izin verirse ikinci nişan caiz olur.

Şayet ilk nişan tamamlanmamış, istişareye devam ediliyor veya kararsızlık içinde bulunuluyorsa, ikinci bir kişinin talip olmasının haram oluşu, esah olan görüşe göre, ortadan kalkar. Ancak Hanefî mezhebinde mekruh sayılır. Zikredilen hadîs-i şeriflerdeki bir başkasının nişanı üstüne nişan, satışı üstüne satış, pazarlığı üstüne pazarlık (fiyat üzerinde anlaşma sağlanıp henüz satış olmadan) yapmanın yasak oluşuyla ilgili hükümler, Hanefîlerin bu durumda bile kerahet görmelerine dayanak teşkil eder.

Cumhurun görüşü ise bu durumda ikinci nişanın mübah olacağıdır. Zira Fatıma binti Kays'ı kocası Ebu Amr b. Hafs b. El-Mugire boşadıktan ve iddeti tamamlandıktan sonra üç kişi istemiştir. Bunlar Muâviye, Ebu Cehm b. Huzâfe ve Usâme b. Zeyd idi. Fatıma, Hz. Peygamber (a.s.)'e gidip bu durumu haber vermiştir. Efendimiz (a.s.) ise şöyle buyurmuştur: *"Ebu Cehm sopasını omuzundan indirmez. Muâviye'nin malı yoktur. Usâme b. Zeyd ile evlen!"* [1]. Bu hadîs, kararını vermeden önce bir kadının birkaç kişi tarafından istenmesinin caiz olduğuna delâlet etmektedir.

Ancak hadîsten, kızı isteyen kişinin başkalarının da o kıza talip olmuş olduğunu bilmemesi durumunda istemesinin caiz olduğu sonucu çıkarılabilir. Bu da ilk görüşün daha tercihe şayan olduğunu göstermektedir.

Her hâlükârda İslâm âdâbı, düşünme, görüşme ve istişare dönemi bir neticeye bağlanana kadar beklemeyi gerektirir. Bu ise insanlar arasındaki sevgi ve dostluk bağlarını korur, kin ve düşmanlık tohumlarının ekilmesine fırsat vermez.

4. Nişanlanılacak Kızda Bulunması Gereken Özellikler

İslâm, evliliğin uzun ömürlü olması için iyi bir eş seçimi yapılmasını esas alır. Yuvanın huzur, uyum, mutluluk ve karşılıklı güveni sağlayacak sağlam bir temel üzerine bina edilmesi gerekmektedir. Bu temel, din ve ahlâktır. Dindarlık yaşlandıkça daha da artar. Ahlâk zaman ve tecrübelerle birlikte daha olgunlaşır. Oysa zenginlik, güzellik ve soy-sop gibi insanların çoğunun peşinde koştuğu şeyler geçici olup evlilik bağının devamını sağlamaz. Üstelik bu özellikler peşisıra kibri, övünmeyi ve ilgi çekmeyi getirmektedir.

İşte bu yüzden Hz. Peygamber (a.s.), *"Kadın dört şeyi için nikâh edilir; malı, soyu, güzelliği ve dini; sen dindar olanını seç ki elin bereket bulsun."* buyurmuştur [2]. Zira erkekler evlenirken genellikle bu dört hususu göz önünde bulundururlar,

1- Hadîsi Müslim, Fatıma binti Kays'tan rivayet etmiştir. Fatıma Kureyş'li bir kadındır. Dahhak b. Kays'ın kızkardeşi olup ilk muhacirlerdendir. Güzel, olgun ve faziletli bir kadın olduğu söylenir. *Sübülü's-Selâm*, III, 29.

2- Bu hadîsi Ebu Hureyre rivayet etmiş olup *Kütüb-i Sitte*'de ve İmam Ahmed'in *Müsned*'inde yer al-

dindarlık ise en sonda gelir. Bunun için Hz. Peygamber (a.s.) erkeklere dindar bir kız bulduklarında, ondan vazgeçmemelerini, aksi takdirde yoksulluğa ve iflâsa maruz kalacaklarını bildirmiştir.

Bir başka hadîs-i şerifte de Peygamberimiz (a.s.), malın ve güzelliğin getirebileceği problemlere dikkati çekerek evlilikte dindarlık dışındaki bir tercihi açıkça yasaklamıştır:

"Kadınları güzellikleri için nikâhlamayınız, olur ki güzellikleri ahlâkça düşmelerine sebep olur. Onları malları için de nikâhlamayın, zira malları azgınlıklarına yol açabilir. Kadınları dindarlıklarından dolayı nikâhlayın. Şüphesiz dindar olan yırtık elbiseli siyah bir cariye (böyle olmayanlardan) daha üstündür (1)

Peygamber Efendimizin (a.s.), kadınların hangisinin daha hayırlı olduğuna dair bir diğer hadîsi ise şöyledir: "Hz. Peygambere (a.s.);*"Hangi kadın daha hayırlıdır?" diye sordular. Şöyle buyurdu: "Kocasının kendisine baktığında hoş görünen, emrettiğinde itaat eden, malında ve özel yaşantısında onun sevmediği şeyleri yapmayan"* (2)

Çevrenin insan üzerinde büyük bir etkisi vardır. Bu yüzden evlenecek genç, güzelliğe kanıp kötü bir çevreden evlilik yapmamalıdır. Dârakutnî ve Deylemî'nin Ebu Said'den rivayet etmiş oldukları hadîste; *"Hz. Peygamber (a.s.): "Hadrâ-i dimen'den sakının!" dediğinde, sahabeler: "Hadrâ-i dimen, nedir ya Resûlallah?" diye sordular. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.), "Bataklıkta (kötü çevrede) yetişen güzel kadın" cevabını verdi."*

Evlenmek için iyi bir kadını seçmenin iki amacı vardır; ilki erkeğin mesut olması, ikincisi çocukların iyi bir ahlâk verilerek ve doğruluk üstüne yetiştirilmesi. Bu yüzden Hz. Peygamber (a.s.), *"Nutfeleriniz için (çocuklarınızın istikbali için) seçiminizi yapın ve size denk olanlarla evlenin..."* (3) buyurmuştur.

Evlenilecek kadında bulunması gereken başlıca özellikleri Şafiîler, Hanbelîler (4) ve diğer mezheplerin görüşlerine göre şöylece özetlemek mümkündür:

1- *"Dindar olanını seç"* hadîsi uyarınca kadının dindar olması.

2- *"Kocasını sevebilecek doğurgan kadınlarla evlenin. Ben diğer ümmetlere*

maktadır; *müttefakunaleyh*'dir. Haseb (soy), bir kişinin ve ailesinin yapmış olduğu iyi işler olarak tarif edilmiştir. *Sübülü's-Selâm,* III, 111.

1- İbni Mace, el-Bezzâr, el-Beyhakî, Abdullah b. Ömer'in *merfu* hadîsinden tahric etmişlerdir. a.g.e.

2- Neseî ve İmam Ahmed, Ebu Hureyre'den tahric etmişlerdir. a.g.e.

3- Hakim, İbni Mace, Beyhakî ve Dârakutnî rivayet etmişler, Hakim bu hadîsin Hz. Aişe'den sahih olarak geldiğini söylemiştir. Ebu Hatim er-Razi ise hadîsin aslı olmadığını ileri sürmüştür.

4- *Keşşafu'l-Kınâ',* V, 7,8; *Muğni'l-Muhtâc,* III, 126; *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 341.

karşı kıyamet günü çokluğunuzla iftihar edeceğim." [1] hadîsi gereğince kadının doğurgan olması tercih edilir. Bakire kızın doğurgan olup olmayacağı, ailesindeki kadınların çoğunluğunun doğurgan olup olmadığından anlaşılır.

3- Câbir'in rivayet ettiği: *"Bakire ile evlenseydin ya.. Sen onunla o seninle oynaşırdınız."* [2] hadîs-i şerifi gereğince bakire olması.

4- Dindarlık ve kanaatkârlıkla tanınan bir ailede yetişmiş olması. Zira bu onun dindarlık ve kanaatkârlığına bir işarettir.

5- Soyunun köklü ve iyi bir aileye dayanması: Çocuğun asaletli olması için bu hususa da dikkat edilmelidir. Zira çocuk kız tarafından birine çekebilir. Peygamberimiz (a.s.)'in; "Soyu için" sözü buna delâlet etmektedir.

Babası bilinmeyen kızlarla, zinadan doğmuş ve düşmüş kadınlarla evlenmek mekruhtur.

6- Güzel olması. Çünkü güzel bir kız kocasının gönlünü daha hoş eder, gözünü haramdan daha iyi korur ve sevgiyi kolaylaştırır. Bu yüzden evlenmeden önce, evlenilmek istenen kimseye bakmak caizdir. Ebu Hureyre'nin Hz. Peygamber'den naklettiği *"Denildi ki, ey Allah'ın Resûlü! Kadınların hangisi daha hayırlıdır..."* hadîsi bu hususa işaret etmektedir.

Ancak Şafiîler çok güzel kadınla evlenmeyi mekruh görmüşlerdir.

7- Yakın akrabadan olmayıp yabancı olması. Çünkü bu takdirde çocukları daha sağlıklı ve necip olur. "Yabancılar daha necip, amca kızları daha sabırlı olur." denmiştir.

Uzaktan evlenmenin bir sebebi de, boşanma durumunda, vacip olan sıla-i rahimin, yani akrabalık ilişkilerinin kesintiye uğramamasıdır. Rafiî bu konuda orta bir yol izleyerek şu hadîsi esas almıştır: *"Yakın akrabayla evlenmeyin, zira çocuk zayıf doğar."* Bazıları bu zayıflığı, şehvetin azlığına yormuşlardır.

8- Biriyle iffetini koruyabilecek durumdaysa, birden fazla evlilik yapmaması. Çünkü böyle bir evlilikte harama düşme tehlikesi vardır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Kadınlar(ınız) arasında adâlet ve eşitlik yapmaya gayret gösterseniz bile, asla buna gücünüz yetmez." (Nisâ, 129).

Hz. Peygamber ise (a.s.); *"İki hanımı olup da birine meyleden kimse, kıyamet günü vücudunun yarısı eğik olarak gelir."* [3] buyurmuştur.

Yakalanmamış olsa da fuhuş yaptığı bilinen bir kadınla evlenmek mekruh-

---

1- Said b. Mansur, Ebu Davud, Neseî ve Hakim rivayet etmişlerdir. İsnadı Ma'kal b. Yesâr'dan doğrulanmıştır.

2- *Müttefakunaleyh*'tir.

3- İmam Ahmed ve diğer dört *Sünen* sahibi rivayet etmiştir.

tur.

5. Nişanlanılması Mübah Olan Kadınlar

Bilindiği gibi nişan, evliliğin başlangıcı ve ona götüren yoldur. Bu yüzden evlenilmesi şer'an mübah olan kadınlarla nişanlanmak da mübahtır. Evlilik ve nişanda geçici bir şer'i mani bulunabilir. Bu sebeple nişanlılığın mübah olması için iki şart aranır:

1- Şer'an evlenilmesi haram olan kimselerden olmaması [1]:

Ebedî tahrimle haram kılınmış olan kızkardeş, hala, teyze; geçici tahrimle haram kılınmış olan baldız ve evli kadın gibi kimselerle evlenmek haramdır. Ebedi olarak haram kılınanlarda sebep bunlarda çocuklar ve toplum için büyük bir zarar bulunmasıdır. İkincisinde, yani geçici tahrimle haram kılınmış olanlarla evlenmek ise çekişme ve fesada götürür.

İddet Bekleyen Kadınla Nişanlanmak:

Geçici tahrim hallerinden biri de, nişanlanılmak istenen kadının iddet beklemekte oluşu, yani kadının eski kocasının iddetini beklemesidir [2]. Fakihlerin ittifakıyla, böyle bir kadınla sarih de olsa, karşılıklı sözleşmeyle de olsa nişanlanmak mutlak olarak haramdır. Bu iddet, vefat iddeti, bâin veya ric'î boşanma iddeti de olsa durum değişmez. Yüce Allah'ın; *"Böyle kadınlara üstü kapalı bir şekilde evlenme teklif etmenizde veya içinizden onlarla evlenmeyi geçirmenizde size sorumluluk yoktur. Allah onları anacağınızı bilir. Sakın -meşru sözler dışında- onlarla gizlice sözleşmeyin. Müddet sona erene kadar nikâh akdine kalkışmayın..."* (Bakara, 235) buyruğundan anlaşılan budur. "*Sarih*"ten maksat: "Seninle evlenmek istiyorum.", "İddetin bitince seninle evleneceğim" gibi ifadelerle evlenme isteğini açıkça dile getirmektir.

İddetli kadınla sarih yolla nişanlanmanın haram kılınış sebebine gelince: Kadın iddet hususunda yalan söyleyebilir. Aynı zamanda bu, boşayan erkeğin hakkına bir tecavüz sayılır. Başkasının hakkına tecavüz ise, *"Aşırı gitmeyin (haddi aşmayın); doğrusu Allah aşırı gidenleri sevmez."* (Bakara, 190) ayeti gereğince haramdır.

Ta'riz (dolaylı yoldan evlenme teklifi): Bu açıkça söylenmeyen, ancak sözün gelişinden anlaşılan tekliftir. Evlenme arzusunu hissettirme amacıyla verilen hediye de bu kabildendir. Kadına; "Güzelsin", "Kimbilir ne kadar çok talibin vardır", "Senin gibi birini kim bulabilir?", "Senden vazgeçmem", "Umarım Allah, saliha bir hanımı bana nasip eder" ve benzeri sözleri söylemek ta'rizdir.

1- *el-Bedâyi'*, II, 256, 268.

2- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 380, 738; *Ahkâmu'l-Kur'an* (Cassâs), I, 422; *el-Bedâyi'*, II, 268; *Muhtasaru't-Tahâvî*, 178; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 343; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, V, 205; *el-Mühezzeb*, II, 47; *Muğni'l-Muhtâc*, III, 135; *Keşşafu'l-Kınâ'*, V, 17.

İddet sebebi kocanın ölümüyse: İddet esnasında bu kadına dolaylı yoldan evlenme teklif etmek fakihlerin ittifakıyla caizdir. Zira vefatla birlikte karı-kocalık bitmiş, kadının nişanlanmasında eski kocanın hakkına tecavüz ve zarar kalmamıştır. İddet sebebi boşanmaysa: Eğer boşanma, ric'i talâkla vuku bulmuşsa, kadına iddeti dolmadan evlenme teklif etmek fakihlerin ittifakıyla haramdır. Zira onu boşayan kocasının iddet esnasında ona yeniden dönme hakkı vardır. Bu durumdaki kadına evlenme teklifi, boşayan kocanın hakkına tecavüz sayılır. Zira kadın hâlâ zevcedir ya da zevce anlamında bir konuma sahiptir.

Eğer boşanma bâin talâkla vuku bulmuşsa, bu talâk büyük beynûne (boşanma) de olsa, küçük beynûne de olsa, iddet bekleyen kadınadolaylı yoldan evlenme teklif etme hususunda iki görüş vardır.

Hanefîlere göre: Bu durumdaki kadına evlenme teklif etmek haramdır; zira küçük beynûne halinde, boşayan zevcin, iddet bitiminden sonra yeni bir akitle eski karısıyla evlenme hakkı olduğu gibi, esasen bu hak iddet esnasında da kendisine verilmiştir. Şayet bu konumdaki kadına evlenme teklif etmeye cevaz verilirse, bu boşayanın hakkına bir tecavüz olur. Zira bu yüzden adamın eski karısına tekrar dönmesi engellenmiş olmaktadır.

Büyük beynûne halinde de, iddet esnasında kadına dolaylı yoldan evlenme teklifi menedilmitşir. Çünkü bu yüzden kadın, iddetinin bittiği yalanına baş vurabilir. İddet esnasıdna kadına talip olan kişinin, karıkoca arasını bozan kişi olduğu zannedilmemesi için de, dolaylı yoldan da olsa böyle bir kadına evlilik teklifi caiz görülmemiştir. *"...size sorumluluk yoktur..."* (Bakara, 234) ayeti de bu görüşü te'yid etmektedir.

Cumhur ise "Böyle kadınlara üstü kapalı bir şekilde evlenme teklif etmenizde veya içinizden onlarla evlenmeyi geçirmenizde size sorumluluk yoktur..." (Bakara, 234) ayetinin hükmünün umumî olduğunu söyleyerek, bâin talâktan dolayı iddet bekleyen kadınlara dolaylı yoldan evlenme teklif etmeye cevaz vermişlerdir. Ayette geçen *"İyi sözler (meşrû sözler) dışında"* kavli; onlara açıkça olmaksızın, dolaylı yoldan talip olabilirsiniz, anlamına gelmektedir.

Bâin talâkta kocanın yetkisi sona ermiştir. Zira bâin talâk iki çeşidiyle de karıkoca ilişkisini kesmektedir. Bu yüzden boşayanın hakkına tecavüz sözkonusu değildir. Böyle bir kadının durumu vefattan dolayı iddet bekleyen kadının durumuna benzer.

Büyük beynûnede cumhurun, küçük beynûnede ise Hanefîlerin görüşü tercih edilebilir. Zira büyük beynûnede talâk tamamlanmış ve kocanın karısından bir beklentisi kalmayarak kini sönmüştür.

İddet beklemekte olan bir kadınla evlenme akdi yapılır ve zifaf vuku bulursa, Allah'ın haram kıldığı bir iş yapılmış olduğundan evlilik feshedilir. Bu konuda âlimler ittifak etmişlerdir. İmam Malik, İmam Ahmed b. Hanbel ve Şa'bî'ye göre, o

kadın fesihten sonra da ebediyyen o adama haram olur. Yani onu tekrar nikâhlaması asla caiz olmaz. Hz. Ömer de böyle hüküm vermiştir. Çünkü o kimse helâl olmayan bir şeyi kendisine helâl kılmıştır. Bu yüzden de, katilin öldürdüğü kimsenin mirasından mahrum olması gibi, o da kadından mahrum olmakla cezalandırılmıştır.

Hanefîler ve Şafiîler ise bu konuda şöyle demişlerdir: Nikâh feshedilir, ancak iddet bitiminde o kimseye kadına yeniden talip olup evlenmesi caiz olur. Zira, Kur'an, sünnet ve icmadan delil getirilmedikçe aslolan, yeniden evlenmesinin helâl oluşudur. Buna aykırı bir delil yoktur.

2- Nişanlanılacak kızın önceki nişanlısından ayrılmış olması:

Daha önce de söz konusu olan; *"Sizden biriniz (Müslüman) kardeşinin nişanlısına, o bırakmadan veya kendisine izin vermeden talip olmasın."* hadîsi gereğince, nişanlı kıza talip olmak caiz değildir [1].

Bu konuyu daha önce, altıncı maddede, "Nişan (hıtbe) üstüne nişan" bölümünde tafsilatlı olarak anlatmıştık. Bu ve diğer hadîslerdeki yasaklamanın zahir durumu, haramlığa delâlet etmektedir. Zira bu hadîsler insana zarar vermeyi yasaklamaktadır. Bu da insanların haksız yere mallarını yemek ve kanlarını dökmek durumlarındaki gibi, bunun da haram olmasını gerektirir.

Buna rağmen nişanlanır ve evlenirse cumhurun görüşüne göre nikâhı sahihtir. Ancak o günahkâr olmuştur. Cumhura göre, iddette olduğu gibi bu durumda karıkocanın arası ayrılmaz. Zira yasak akdin kendisiyle değil, onun hakikatı dışında bir konuyla ilgilidir. Bu ise akdin bâtıl olmasını gerektirmez. Çalınmış bir suyla abdest almak da buna benzer.

İmam Malik ve Davud'a göre, akit sahih değildir. Zira bu yasaklanan bir nikâh olup "şigâr nikâhı" gibi bâtıldır. Malikîlerin mu'temed olan görüşüne göre; şayet olay hakime intikal eder de, başkasıyla nişanlı bir kadınla evlilik akdi yapıldığı delil veya itiraf ile tespit edilirse, hakimin akdi zifaftan önce bâin talâkla feshetmesi gerekir.

6. Evlenilmek İstenen Kızı Görme

Yabancı kadına bakmanın hükmü:

Bülûğa ermiş büyüklerin mahremi veya nikâhlısı olmayan bir kadının avretine bakması haramdır. Bu kimse cinsî iktidarı kalmamış âciz bir ihtiyar yahut aklî melekeye ve doğruyu-yanlışı birbirinden ayırdetme gücüne sahip olmayan bir kimse de olsa hüküm değişmez. Bakışın şehvetsiz ya da fitneye düşme korkusu olmaksızın olması dahi haramlığı ortadan kaldırmaz. Kadının avreti, yüz ve elleri dışında-

1- *Muhtasaru't-Tahâvî,* 178; *el-Mühezzeb,* II, 47; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 205; *eş-Şerhu's-Sağîr,* II 342; *el-Muğnî,* VI, 706.

ki bütün vücududur [1]. Çünkü bakış fitneye sebep olur ve şehveti körükler.

Allahü Teâlâ, *"Mü'minlere söyle: Gözlerini (harama bakmaktan) sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. Bu onlar için daha temiz (ve yararlı)dır"* (Nur, 30) buyurmuştur. Hz. Peygamber (a.s.) de, Hz. Ali'ye (r.a), *"Ya Ali, bakış bakışı takip etmesin, ilk bakış senindir (mübahtır), ancak ikinci bakışa hakkın yoktur."* [2] buyurmuştur. Bir başka hadîste de Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Bir Müslümanın gözü (mahremi ya da nikâhlısı olmayan) bir kadının güzelliklerine takılır da, sonra (Allah'tan korkarak) gözünü ondan sakınırsa Allah tealâ (bu davranışından ötürü) ona ibadet sevabı verir. O kimse de kalbinde kulluğun zevkini hisseder."* [3]

Bir hadîs-i kudsîde ise; *"Bakış, şeytanın oklarından bir oktur. Kim benden korktuğu için onu terkederse imanını güçlendiririm. O da kalbinde bu imanın tatlılığını hisseder."* [4] buyurulmuştur.

Şafiîlere göre sahih olan görüş şudur: Bakış hususunda mürahikin (bülûğa iyice yaklaşmış olan çocuğun) durumu büyükler gibidir. Kadınların onun yanında da örtünüp sakınması gerekir. Delinin hükmü de -avretlere muttali olması bakımından- akıllı insanlar gibidir. Şafiîlerin kitaplara geçen, esah (sahih olup tercih edilen) görüşlerine göre, tüysüz gençlere şehvetle olsun olmasın bakmak da haramdır. Hanbelîler ise genç çocuğa şehvetsiz olarak bakmayı caiz görmüşlerdir. O erkek olduğundan şehvete sebebiyet vermedikçe sakallı kimse gibidir.

İslâm'ın hayırlarından biri de şüpheli yerlerden kaçınmak ve şüpheli şeylere kapıları kapatmaktır. Kayınbirader, amcaoğlu gibi kadının mahremi olmayan kimselerin, yanında mahremi olmadığı sırada, kadınla bir arada bulunmaları haramdır. Hz. Peygamber bu konuda şöyle buyurmaktadır: *"Sizden kim Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsa, yanında mahremi olmayan bir kadınla başbaşa kalmasın. Zira bunu yaparsa üçüncüleri şeytan olacaktır"* [5].

Bir başka hadîs-i şerifte de Hz. Peygamber: *"Sakın (mahreminiz ya da nikâhlınız olmayan) kadınların yanlarına girmeyin! demiş, bunun üzerine Ensardan bir adam: "Ya Resûlallah! Yanına girecek kocasının (kardeş ve amcaoğlu gibi) yakınlarıysa ne dersiniz?" diye sorunca Hz. Peygamber, "Kocanın yakınları ölümdür (felakettir)"* buyurmuştur" [6].

1- *el-Kitâb maa'l-Lübâb*, IV, 162; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 193-194; *Muğni'l-Muhtâc*, III, 128; *Keşşafu'l-Kınâ'*, V, 9-15; *el-Muğnî*, VI, 552-563; *Ahkâmu'l-Kur'an* (İbni Arabi), III, 1362; *Ahkâmu'l-Kur'an* (Cassâs), III, 318; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 288.

2- Bu hadîsi İmam Ahmed, Ebu Dâvud ve Tirmizî, Bureyde'den rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, VI, 111.

3- Bu hadîsi İmam Ahmed rivayet etmiştir.

4- Taberânî ve Hakim, İbni Mes'ud'dan rivayet etmişlerdir. *en-Nefehâtü's-Selefiyye Şerhu'l-Ahadîsi'l-Kudsiyye*, 103.

5- Bu hadîsi İmam Ahmed, Cabir'den rivayet etmiştir. Bunun benzeri bir başka hadîsi de Buharî ve Müslim İbni Abbas'tan rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, VI, 111.

6- İmam Ahmed, Buharî ve Tirmizî, Ukbe b. Amir'den sahih olarak rivayet etmişlerdir. a.g.e.

Şafiîlerce, fitneye sebep olduğu, zinaya ya da zina başlangıcı olan fiillere götürdüğü takdirde, yüz ve elin tamamının da avret sayıldığı ve bakılmasının haram olduğu ifade edilmiştir. Hatta Şafiîler fitneden emin olunması halinde şehvetsiz bakışın dahi haram olduğunu, Müslümanların hanımlarını sokağa yüzü açık çıkmaktan menetmekte ittifak ettiklerini söylemişlerdir. Şayet ellere ve yüze lezzet alma maksadıyla şehvetle bakılacak olursa, fitneden emin olunsa dahi, katiyetle haram olur.

Kimlerin mahremi olmayan kadınlara bakması caizdir?:

Bülûğa ermemiş çocuğun, delinin, bakmaya mecbur kalan kimsenin yabancı kadınlara bakması caizdir. Zira bu kimselerde şehvet yoktur. Allah teâlâ şöyle buyurmaktadır: *"..... ya da kadınların mahrem yerlerini henüz anlamayan çocuklardan başkasına göstermesinler..."* (Nur, 31). Erkekliği kalmamış olanların da kadınlara bakması mübahtır. Yüce Allah'ın, *"Süslerini, kocaları veya babaları veya kayınpederleri veya oğulları,... veya erkekliği kalmamış tâbiler... den başkasına göstermesinler."* (Nur, 31) buyruğunda geçen "tâbiler"le, kadınlara meyli ve ihtiyacı olmayan dilenciler ve hizmetçiler kastedilmektedir.

Mezhep imamları ve selef-i sâlih ayette geçen "uli'l-irbe" kelimesiyle kimlerin kastedildiği hususunda ihtilâf etmişlerdir. İbni Abbas, "O erkeklik aleti işlemeyen kadınsı erkektir" derken, Mücâhid ve Katâde, "Kadınlara meyli olmayanlar" demişlerdir.

Şafiîler muhannes (kadınsı olan erkek'i), mecbûb'u (penisi kesik erkek), hasy'ı (erkeklik organı burularak işlemez hale getirilen kimse), hunsa-i müşkil'i (aynı anda erkeklik ve dişilik organına sahip olan kimse), kadınlara bakış hususunda normal insanların sınıfına sokmuşlardır.

Hanefîler de muhannes'in mahremi olmayan kadınlara bakmasının caiz olmadığı konusunda Şafiîlerle aynı görüştedirler. Hz. Aişe'nin rivayet ettiği hadîs bunun delilidir: *"Hz. Peygamberin hanımlarının yanına bazen uğrayan bir muhannes vardı. Onu şehvet sahibi olmayan sınıftan kabul ediyorlardı. Bir gün Resûlallah (a.s.) eve geldiğinde onu bir kadının özelliklerini anlatıyor buldu. Şöyle diyordu: "Önünü döndüğünde dört, arkasını döndüğünde sekiz oluyordu." Bunu işiten Resûlallah (a.s.) şöyle buyurdu: "Bakıyorum da bu, burada olup biteni biliyor. Bir daha yanınıza girmesin. Bir daha da onu sokmadılar"* (1).

1- İmam Ahmed, Müslim, Ebu Dâvud, Neseî ve başkaları *tahric* etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, VI, 115 Dörtten kasıt, şişmanlık yüzünden karında meydana gelen boğumlardır. Her boğumun iki tarafı olduğundan, ön taraftan kadına bakan kimse onu dört kat gibi görmüş olur. Sırttan bakan ise onu sekiz kat görür. Burada anlatılmak istenen şey; muhannesin kadını, karnında boğumlar oluşmuş, dolgun vücutlu olarak tasvir etmesidir. Bu ancak şişman kadınlarda olur. Erkekler de genellikle bu vasıftaki kadınlara meylederler.

Muhannes, konuşması ince olan, kadınlar gibi kırıtarak yürüyen kimsedir. Bu yaradılıştan böyle olabileceği gibi, bazı fasıkların yaptığı gibi yapmacık hareketler de olabilir. Genelde bu yaratılışta

Bu hadîs Hz. Peygamberin muhannesin (kadınsı erkeğin) eşlerinin yanına gelmesini menettiğini göstermektedir. Çünkü o yabancı bir erkeğin yanında bir kadının özelliklerini anlatmıştır. Resûlallah (a.s.) erkeklerin hanımlarını, başka erkeklere anlatmalarını yasakladığına göre [1], başka erkeklerin karısının özelliklerini anlatması haydi haydi yasak olur.

Malikîler ve Hanbelîler, penisi kesik olanı, ihtiyarı, iktidarsız erkeği uli'l-irbe'den (kadınlara meyli olmayanlardan) saymışlardır. İyileşme umudu olmayan bir hastalıktan ötürü şehveti kalmamış olanları bile bu sınıfa sokmuşlardır. Malikîlerin ve Hanbelîlerin bu husustaki delili, sözü geçen muhannesle ilgili hadîstir. Bu hadîsten anlaşılan, İslâm'ın çok zorunlu hallerde, sıkıntıyı kaldırmak için buna ruhsat verdiğidir.

"Gayri uli'l- irbe"nin tanımında tercih edilen görüş, onların kadınlara ihtiyacı olmayan herkes olduğudur. Bu kimseler fitneye sebebiyet vermemeli, kadınları yabancı erkeklerin yanında anlatmamalıdır. Bu sınıfa şehveti kalmamış ihtiyar, kadınlara ilgi duymayan bunak, penisi kesik erkek, buruk, cinsel organı olmayan, iktidarsız, aileye zorunlu işlerde yardım etmek durumunda olan hizmetçi ve kadınları başkalarına vasfetmeyen muhannes dahildir. Bu kimselerin kadınlara bakmalarının caiz oluşu bizatihi bu sınıflardan birine mensup olmaları yüzünden değildir. Şayet onlardan biri kadınlara muttali olacak ve onları vasfedecek durumda ise onun da yabancı kadınlara bakması haram olur.

Erkeğin nesep, emzirme ve evlilik gibi bağlarla mahremi olan kadınlara şehvetsiz olarak bakması caizdir. Onlara göbek ve diz arasında kalan yerleri dışında bakması mübahtır. Zira mahremi olmaları dolayısıyla diğer yerleri avret sayılmaz. Göbek ve diz arasında kalan yerlere bakması ise icma ile haramdır.

Erkeğin erkeğe, kadının da kadına, diz ve göbek arasındaki kısım hariç bakması caizdir.

Zorunluluk dolayısıyla kadına bakmak:

Erkeğin, zaruret ve ihtiyaç halinde, ihtiyaç miktarınca, mahremi olmayan bir kadına bakması mübahtır. Bunlar nikâh muameleleri, alışveriş, icar, borç alıp verme, şahitlik, eğitim, tababet, hasta kadının veya erkeğin abdest ve taharet gibi hizmetleri, boğulanları veya yangında kalanları kurtarma gibi zaruret halleridir. Hanbelîlere göre kasık kıllarını tıraş etmekten âciz olan kimsenin bu hizmetini yerine getirmek de caizdir. Ancak bütün bunlar ihtiyaç miktarınca bakılarak yerine getirilir. Zira zaruret nedeniyle caiz olan şeye ancak zaruret miktarı bakılabilir.

Şafiîlere göre muamelelerde yalnız yüze bakılabilir. Hanbelîlerde ise yüzle

olanların kadınlara meyli yoktur.

1- Buharî ve Müslim'in İbni Mes'ud'dan rivayet ettikleri bir hadîs-i şerifte Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmaktadır: *"Bir kadın bir kadınla görüştükten sonra, o kadının özelliklerini kocasına anlatmasın. Bunu yaptığı takdirde kocası o kadını seyrediyor gibi olur."* *Riyâzu's-Salihin,* 567.

birlikte ellere de bakılması caizdir. Ancak bakış ihtiyaç olmadıkça tekrarlanmamalıdır. İhtiyaç olursa birden fazla bakmak da caiz olur.

İhtiyaç halinde, mahremi olmayan bir kadına bakmak söz konusu ise, kadının yanında mahremi olan birisinin ya da kocasının bulunması gerekir. Zira halvet nedeniyle mahzurlu bir duruma düşmekten emin olmaz. Erkeğin, kadının görülmesi zaruri olan kısmı dışındaki yerlerini de örtmesi gerekir. Çünkü bu konuda aslolan tahrim, yani haram oluştur.

İslâm, evlenilmek istenen kızı tanımayı iki şekilde mübah kılmıştır.

a) Evlenmek isteyen erkeğin, talip olunacak kıza bakması için güvendiği bir kadını göndermesidir. Aracı kadın dönüşte kızın özelliklerini damat adayına anlatır. Enes'in rivayetine göre; *"Hz. Peygamber (a.s.), Ümmü Süleym'i bakması için bir kadına göndermiş ve "Ökçe üstü ayak kirişlerine bak, boynunu kokla."* buyurmuştur (1).

Bir başka rivayete göre ise, "Dişlerini (ağzını) kokla" demiştir. Bu isteklerden maksat ağzın kötü kokup kokmadığının ve bacaklarının güzel olup olmadığının bilinmesidir.

Kadın da kendisine talip olacak erkeğe bakması için birisini gönderebileceği gibi kendi de aracısız olarak ona bakabilir. Zira erkeğin kadında aradığı vasıfların çoğunu kadın da erkekte arar.

b) Erkeğin aracı koymadan, talip olmak isteği kıza bakması, onun yüz ve beden güzelliğini öğrenmesidir. Bunu yapmak isteyen kişi yüze, ellere ve boya bakar. Yüz güzelliğe, eller zerafete ve hayra delâlet eder. Boya bakarak da, uzun mu kısa mı olduğunu anlar.

İslâm, evlenmek isteyen erkeğe talip olacağı kıza bakma ruhsatını vermiştir. Cabir'in, Resûlallah (a.s.)'dan rivayet etmiş olduğu hadîste, *"Sizden biriniz bir kadınla evlenmek istediği zaman, onunla evlenmesini teşvik edecek özelliklerine bakabilirse baksın."* buyurmaktadır. Cabir şöyle diyor: *"Bir cariyeyle evlenmek istiyordum. Gizlice onu gözetledim ve evlenmemi teşvik eden bazı özelliklerini gördüm. Sonra onunla evlendim"* (2).

Muğire b. Şu'be bir kadınla evlenmek istiyordu. Hz. Peygamber (a.s.) ona, *Git onu gör! Zira görmek aranızda âhenk olması bakımından daha iyidir."* (3) buyurdu.

1- Bu hadîsi İmam Ahmed, Taberanî, Hakim ve Beyhakî tahric etmiş olup hadîs hakkında bazı mülahazalar bulunmaktadır. *Sübülü's-Selâm*, III, 113; *Neylü'l-Evtâr*, VI, 110. İmam Ahmed bu hadîsi *münker* bulmuşsa da, meşhur olan hadîsin *mürsel* oluşudur.

2- Bu hadîsi İmam Ahmed ve Ebu Dâvud rivayet etmiş olup hadîsin ricali *sika*dır. Hakim de hadîsin *sahih* olduğunu söylemiştir. *Sübülü's-Selâm*, III, 112-113.

3- Bu hadîsi Sünen sahiplerinin dördü ve İmam Ahmed rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, VI, 109; *Sübülü's-Selâm*, III, 113.

Hz. Peygamber, Muğire'yi evlenmek istediği kıza talip olmadan önce onu görmesi için teşvik etmiştir. Çünkü evlenmek isteyen kişilerin tanıma amacıyla birbirlerini görmelerinin, aralarındaki sevgi ve ülfetin oluşumunda büyük rolü vardır.

Ebu Humeyd (ya da Ebu Hamide)'den rivayet edilen bir hadîste, Hz. Peygamber; *"Sizden biriniz bir kadınla evlenmek istediğinde ona bakmasında bir beis yoktur. Ancak evlenme niyetiyle bakması caizdir. Bunu baktığı kadın bilmese de hüküm değişmez."* (1) buyurmuştur.

Abdürrezzak ve Said b. Mansur'un Muhammed b. el-Hanefiyye'den naklettiğine göre: *"Hz. Ömer, Hz. Ali'den kızı Ümmü Gülsüm'ü istemişti. Hz. Ali kızının küçük olduğunu hatırlatarak "Onu sana göndereyim, şayet razı olursan hanımın olsun" dedi. Hz. Ali kızını Hz. Ömer'e yolladı. Hz. Ömer kızın eteğini dizine kadar açıp baktı. Bunun üzerine Ümmü Gülsüm,"Şayet Emiru'l-Mü'minin olmasaydın gözüne bir yumruk yerdin" dedi. Ümmü Gülsüm, Hz. Ali'nin sözünden itibaren Hz. Ömer'in hanımı olmuş, dolayısiyle bakması da helal hâle gelmiştir."*

7. Bakılması Mübah Olan Miktar(2)

Fakihlerin çoğunluğu evlenmek isteyen kişinin, evlenmek istediği kadının yalnız yüz ve ellerine bakabileceğini söylemişlerdir. Yüz ve eller güzellik ve vücudun iyiliğine muttali olmak bakımından yeterli sayılmıştır. Zira güzelliklerin aynası olması bakımından yüz güzelliğe, eller de vücudun hayır ve iyiliğine delâlet eder.

Ebu Hanife, el ve yüz dışında ayaklara da bakılmasını caiz görmüştür. Hanbelîler ise, günlük ev işlerini yaptığı sırada görünen uzuvlarına bakmanın caiz olduğunu söylemişlerdir. Bu uzuvlar yüz, boyun, el, ayak, baş. Çünkü kız hakkında fikir sahibi olmak için bu uzuvların görülmesine ihtiyaç vardır. Daha önce zikredilen *"Ona bak..."* hadîsi, Hz. Ömer ve Cabir'in hareketleri bu görüşü teyid etmektedir.

Koca, yaşadığı sürece karısının bütün vücuduna bakabileceği gibi kadın da kocasının bütün vücuduna bakabilir. Karı kocanın birbirlerinin cinsî organlarına da bakmaları caizdir. Ancak bu mekruh görülmüştür.

8. Bakma Zamanı ve Şartı

Şafiîlere göre (3), evlenmek isteyen kişinin, talip olmadan önce kıza bakması

1- Bu hadîsi, İmam Ahmed, Musa b. Abdullah'tan Ebu Humeyd yoluyla rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* VI, 110.

2- Dokuzuncu maddede zikredilen kaynaklar.

3- *Muğni'l-Muhtâc,* III, 128.

gerekir. Bundan kızın ve ailesinin haberi olmaması lâzımdır. Böyle yapmak, kızın ve ailesinin onuru açısından daha uygundur. Eğer kız hoşuna giderse talip olur. Böylece kız ve ailesi incinmemiş olur. Makul olan ve tercihe şayan görüş de budur. Kızın izni olsun veya olmasın, bakmanın caiz olduğuna delâlet eden hadîs-i şeriflerin zahiri bu görüşü teyid etmektedir.

Malîkîler ise [1], kızı iyice tanıma bakımından, yüz ve ellere nikâh akdinden önce bakmanın caiz olduğunu söylemişlerdir. Ancak bundan kızın veya ailesinin haberdar olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Malikîlere göre, kızın kendisine bakıldığından haberi olmaması mekruhtur.

Bakıştan lezzet almamak kaydıyla evlenmek isteyen kişinin kendisi veya vekili kıza bakabilir. Aksi takdirde bakmasına müsaade edilmez. Kızın yüz ve elleri dışındaki yerleri avret olduğu için, bakılması caiz değildir.

9. Nişanlıyla Halvetin (Başbaşa Kalmanın) Haram Oluşu

Daha önce de belirttiğimiz gibi nişan evlilik değildir. O ancak evlilik vaadi olarak tanımlanabilir. Bu yüzden evlilik sonrasındaki yükümlülük ve hükümlerden hiçbiri nişanlılık sebebiyle geçerli olmaz. Yanında mahremi olmadan nişanlı kızla başbaşa kalmak asla caiz değildir. Çünkü o, nişanlısı olan erkek için hâlâ yabancı kadın hükmündedir. Daha önce zikrettiğimiz hadîslerde Hz. Peygamber (a.s.) yabancı (mahremi ya da nikâhlısı olmayan) kadınlarla başbaşa kalmayı yasaklamış, buna ancak kadının yanında babası, kardeşi, amcası gibi bir mahremi bulunduğu zaman izin vermişti. Bu hadîslerden birinde Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Bir adam kendisine helâl olmayan bir kadınla başbaşa kalmasın. Zira üçüncüleri şeytan olur. Bundan kendisinin mahremi olan kadınlar istisna edilmiştir"[2]

Bakış hususunda İslâm'ın çizdiği sınırda güven ve teminat vardır. Nişanın bozulması gibi, gelecekte vuku bulması muhtemel olayların riski böylece azaltılmış olur. Kadının yanında mahremi olması halinde, onunla konuşmak da ihtiyaca cevap vermektedir. İfrat ve tefritten uzak, mutedil ve makul olan görüş de budur.

Evlilikten önce flört etmek, yani birlikte gezip dolaşmak ve halka açık çeşitli yerlere gitmek şer'an yasaktır.) Üstelik böyle bir beraberlikten beklenen fayda da hasıl olmaz. Çünkü nişanlılar o dönemde birbirlerine gerçek yüzlerini göstermezler. Halk arasında, "Her nişanlı yalan söyler" tabiri vardır. Erkek bazı hususlarda aceleci davranabilir. Zira insan bazen arzularına yenilir ve bir kadınla başbaşa kaldığında, nefsine karşı koyması güç olabilir. Bunun zararı da en fazla kıza dokunur. Zira böyle bir beraberliğin ardından nişan bozulduğunda, şerefi ve saygınlığı lekelenmiş olur.

1- *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 34•; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 193-194.
2- Buharî, Müslim ve İmam Ahmed, Amir b. Rabia kanalıyla rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, VI, 111.

10. Nişandan Vazgeçme ve Sonuçları

Nişan evlilik olmayıp mücerret evlilik vaadi olduğundan, fakihlerin ekseriyetinin görüşüne göre, nişanlı erkeğin veya kızın, nişandan vazgeçmesi caizdir. Madem ki ortada evlenme akdi yoktur, o halde nişanın devamı için kimse kimseyi zorlayamaz, kimse yükümlülük altında değildir.

Ancak önemli bir sorun ve zorunluluk olmaksızın, ikisinden birinin vaadinden caymaması iyi ahlâkın gereğidir. Zira kızın onurunu ve evlerin mahremiyetini gözetmek lâzımdır. Nişanlanmaya iyi bir araştırma neticesinde karar verilmelidir. Akılcı bir değerlendirme yapmaksızın duygu ve arzulara kapılarak karar vermek yanlıştır. Sözünü ve vaadini yerine getirmeyen bir insan konumuna düşmemesi için, nişanlının önemli bir sebep olmaksızın nişanı bozması doğru olmaz. Şayet nişanı bozmasını gerektiren zaruri bir durum ortaya çıkmışsa ayrılma işini bir an önce yapmasında iki taraf için de yarar vardır. Bu örfen de şer'an da daha uygundur. Yüce Allah, *"Ahdi de yerine getirin, çünkü (insana) ahd(in)den sorulacaktır."* (İsra, 34) buyurmuştur.

Hz. Peygamber de bu konuda şöyle buyurmuştur: *"Bana nefislerinizden altı şey hususunda teminat verin ki ben de size cennete girmeniz hususunda teminat vereyim: Konuştuğunuz zaman doğru söyleyin, söz verdiğiniz zaman yerine getirin, emanete hıyanet etmeyin, cinsî organlarınızı (haramdan) koruyun, gözlerinizi (haramdan) koruyun, ellerinize sahip olun"* (1).

Nişanın bozulması ve sonuçları:

Nikâh akdi olmadıkça, nişanın bozulmasından ötürü, herhangi bir şer'î yükümlülük söz konusu olmaz. Nişanın bozulması durumunda, erkek mehir olarak kıza bir şey vermişse bunu geri alabilir. Verilen şey dursa da, zayi olsa veya tüketilse de hüküm değişmez. Nişanı hangi taraf bozarsa bozsun ve bozulma sebebi ne olursa olsun, nişanlı kızın mehrin kıymetini veya mislini geri vermesi gerekir. Bu konuda fakihler arasında tam bir ittifak vardır (2).

Nişan hediyeleri:

Hanefîlere göre: Nişan hediyeleri hibe sayılır. Bu yüzden hibe edenin, hibenin zayi olması veya tüketilmesi gibi hibeden geri dönmeyi engelleyici bir durum söz konusu olmadığı takdirde, hibeden dönmesi caizdir. Erkek, verdiği hediyelerin durması halinde onları geri alabilir. Yüzüğün kaybolması, yenilecek bir şeyin yenilmesi, kumaştan elbise yapılması gibi, verilen hediyeler zayi olmuş, tüketilmiş ya

---

1- Bu *sahih* hadîsi İmam Ahmed, İbni Hibban, Hakim ve Beyhakî, Ubade b. Samit kanalıyla rivayet etmişlerdir.

2- Osmanlı Aile Hukuku'nun 8. maddesi şöyledir: "Eşlerden yani nişanlılardan biri vazgeçer ya da evliliğe muvafakatından sonra vefat ederse, erkeğin vermiş olduğu mehrin durması halinde, ailesi onu geri alma hakkına sahiptir. Şayet mehir telef olmuşsa kız tarafı bedelini aynen tazmin eder."

da bir değişime uğramışsa erkek vermiş olduğu hediyelerin bedelini alamaz.

Malikîlere göre [1]: Nişandan vazgeçmenin kız veya erkek tarafından oluşuna göre konuyu ayrı ayrı mütalâa etmişlerdir. Şayet erkek vazgeçmişse, verdiği hediyeler duruyor da olsa onların hiçbirini geri alamaz. Eğer vazgeçen kızsa, erkeğin hediyelerini geri alması caizdir. Hediyeler dursa da, zayi olmuş olsa da durum değişmez. Zayi olması veya tüketilmesi halinde, kızın bunların değerini erkeğe ödemesi gerekir. Bu hükümde hak ve adalet gözetilmektedir.

Şafiî ve Hanbelîlere göre: Bunlar erkeğin vermiş olduğu hediyeleri, dursa da zayi olmuş olsa da geri almaya hakkının olmadığı görüşündedirler. Çünkü hediye hibe hükmündedir. Onlara göre hibe teslim edildikten sonra asla geri alınamaz. Bunun tek istisnası babanın çocuğuna yaptığı hibedir.

Ömer b. Abdülaziz, es-Sevrî, Ebu Ubeyd, İmam Malik ise Tirmizî dışında dört *Sünen* sahibi ve İmam Ahmed'in Amr b. Şuayb kanalıyla rivayet etmiş oldukları şu hadîs-i şerifte belirtilen hükmü benimserler:

"Nikâh akdi yapılmadan önce, evlenilmek istenen kadın için velisine verilen mehir, hediye ve verilmesi vadedilen şeylerin tamamı kadının hakkıdır. Nikâh aktinden sonra verilenler ise velisinindir" [2]

Zararı tazmin konusu:

Bazı eşya ve elbiseleri satın alma, işi bırakma, başka bir talibi elden kaçırma, dört sene gibi uzun süren bir nişanlılıktan sonra ayrılma sebebiyle onurunun zedelenmesi gibi nişanın bozulması sonucu ortaya çıkan maddî ve manevî zararlar hususunda eski fıkıh âlimleri görüş serdetmemişlerdir. Günümüzde, İslâm'ın genel kuralları çerçevesinde bu konulara ışık tutmak mümkündür. Fiyat bilmeme ve gafletten yararlanılarak aldatmaya dayanan *tağrir satışında* nasıl tazminat gerekiyorsa, *"Zarar verme de, zarar görme de yoktur."* kuralınca nasıl hakkı kullanmada keyfilik ve zulüm (teassüf) nazariyesi ortaya konmuşsa -ki bu nazariyeyi Malikîler ve Hanbelîler kabul etmiş, Ebu Hanife de bunu komşuluk ve üst kat haklarında gözetmiştir- elbette bu konuda ortaya çıkan problemlere de bir çözüm getirilebilir. Malikî fıkhının meşhur görüşlerinden biri de iltizam kuralıdır. Nişanlının zararını tazmin hususunda hüküm verilirken bu kuraldan da faydalanılabilir. Bu kurala göre, bir şey vaad edildiğinde, bu vaad bir sebep üzerine kurulmuş, vaad edilen şey sebeple iç içe girmişse vaadin yerine getirilmesi gerektiğine hükmolunur. Yani sebeple doğrudan ilişkili olan vaadin yerine getirilmesi lâzımdır. Meselâ: "Sana borç para vereceğim, şu malı satın al veya şu kadınla evlen." derse, o kimse evlendiğinde ona borç vermesi vacip olur. Sebebe dayanmayan mücerret vaadin yerine getirilmesi ise şer'an vacip değildir. Ancak yerine getirilmesi güzel ahlâkın gereğidir.

1- *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 456.
2- *Neylü'l-Evtâr*, VI, 174.

EVLİLİĞİN OLUŞMASI

EVLİLİĞİN TANIMI ve ŞER'Î AÇIDAN DURUMU

1. Evliliğin Tarifi [1]

Nikâh lügatta "eklemek, toplamak" veya "akit yapmak ve cinsî ilişkide bulunmak" manalarına gelir. Şer'î ıstılahta ise evlilik akdidir. Evlilik şer'an kadından onun soy, süt emzirme ve sıhriyet (evlilik yoluyla akrabalık) yoluyla mahrem olmaması halinde cinsî birleşme, sevişme, öpme, kucaklama ya da benzer şekillerde faydalanmayı mübah kılıcı bir akittir. Evlilik, erkeğin kadından faydalanma mülkiyetini elde etmesi, kadının da erkekten faydalanmasını helâl kılması için Allah'ın koyduğu bir akit manasına da gelir.

Bu akdin erkek açısından sonucu, kendisinden başkasına helâl olmayacak şekilde ona özel bir mülkiyet tanımasıdır. Kadın bakımından neticesi ise, özel bir mülkiyet tanımayan ancak eşinden faydalanmayı helâl kılıcı olmasıdır. Ancak hanımların birden fazla olması caizdir ve bu halde yararlanma hanımların aralarında ortaklaşa sahip oldukları bir hak olur. Yani şer'an birden fazla koca almak yasak, birden fazla kadın almak caizdir.

Hanefîler evliliği "bizzat faydalanma mülkiyetini ifade eden bir akittir" şeklinde tarif ederler. Yani erkeğin nikâhlanmasında şer'î bir mani olmayan bir kadından yararlanmayı doğrudan kasıtla helâl kılan bir akittir.

"Kadın" kelimesiyle erkek ve erkek olması muhtemel olan hünsâ-i müşkil (erkekliği ya da dişiliği tam belli olmayan), "nikâhlanmasında şer'î bir mani olmayan"

1- *Fethu'l-Kadîr ve'l İnâye*, II, 339 vd.; *Tebyînü'l-Hakâik*, IV, 94 vd.; *el-Lübâb*, III, 3; *ed-Dürrü'l Muhtâr*, II, 355-357; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 332 vd.; *Muğni'l-Muhtâc*, III, 133; *el-Muğnî*, VI, 445 *Keşşafu'l-Kınâ'*, III, 5.

ifadesiyle de putperest kadın, evlenilmesi haram olanlar, cins farklılığından dolayı cin soyundan kadın ve su perisi genel tarifin dışında bırakılmış olur. Çünkü: *"Kadınlardan size helâl kılınanları nikâhlayınız"* (Nisa, 3) ayetinde kasdolunanı *"Allah size sizin nefislerinizden zevceler yarattı."* (Nahl, 72) ayet-i kerimesi açıklamaktadır. Buradaki kasdedilen de Hz. Adem (a.s.) ın evlâtlarından dişi olanlardır. Bir başkası delil olmadıkça helâl sayılmaz. Çünkü cinler değişik şekillere girebilir, kadın şekline girmiş erkek olabilirler.

Tarifteki "bizzat" sözüyle de bir köle kadın almak suretiyle zımnen faydalanmanın helâl oluşunu tarifin dışına çıkarmıştır. Bazıları bunun yerine "asalet yoluyla" kelimesini kullanırlar.

Bazı Hanefî âlimleri de evliliği; kadının uzvundan faydalanmanın mülkiyeti için konulan akit, diye tarif ederler.

Şer'an nikâhla cinsî ilişki mi yoksa akit mi kasdedilir?

Fıkıh usulü ve dil âlimlerine göre nikâh esasta cinsî ilişki, mecazî olarak da akit anlamında kullanılır. Kitap ve sünnette karînelerden tecrit edilmiş olarak cinsî ilişki anlamında kullanılmıştır. *"Babalarınızın nikâhladığı kadınları nikâhlamayınız."* (Nisa, 22) ayet-i kerimesi de buna delildir. Babanın cinsî ilişkide bulunduğu kadın oğullarına haram olur. Bu kadının çocuklara haram olması nasla sabittir. Ama babanın sahih bir akitle evlendiği kadının çocuklarına haram oluşu icma ile sabittir. Bir erkek karısına, "Seni nikâhlarsam (cinsî ilişkiyi kasdederek) sen boşsun." derse, boşanma şartını cinsî ilişkiye bağlar ve böylece cinsî birleşmeden önce kadını boşarsa, sonra onunla evlenirse, akitle değil de, cinsî ilişkiyle boşamış olur. Ancak ecnebî kadının nikâhına gelince onunla akit kasdolunur. Çünkü onunla cinsel ilişkide bulunmak erkeğe şer'an haram kılınmıştır. Böylelikle nikâh kelimesi hakiki anlamında değil de mecâzi manada kullanılmıştır.

Dört mezhep imamının da içlerinde bulunduğu fakihlere göre; nikâhtan gerçekte kasdolunan akittir, cinsî ilişki için mecâzi anlamda kullanılır. Kur'an'da ve hadîslerde en çok bu anlamda kullanılmıştır. Hanefî âlimlerinden olan Zemahşerî, "Kadın başka birisiyle evlenmedikçe" (Bakara, 230) âyetinin dışında Kur'an'da nikâh lafzının cinsî ilişki manasında hiç kullanılmadığını söylemiştir. *Sahih-i Buhâri* ve *Müslim*'de nakledilen: "Onun balcığını tadana kadar" (Onunla cinsî ilişkide bulununcaya kadar) hadîsinde murad olunan akittir. Cinsî ilişki bu hadîsten dolaylı olarak anlaşılır.

2. Evliliğin Şer'î Hükmü

Evlilik, Kitap, sünnet ve icma ile sabittir. Kitap'tan delili: *"Hoşunuza giden kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayınız"* (Nisa, 3) ve *"İçinizden bekârları ve kölelerinizden, cariyelerinizden sâlih olanları evlendirin"* (Nur, 32). Sünnetten ise Resulullah (a.s.) Efendimizin *"Ey gençler zümresi! Kim içinizden evlenmeye muk-*

tedirse evlensin. Çünkü gözü haramdan en çok saklayan, ırzı en iyi muhafaza eden budur. Kim de evlenmeye gücü yetmezse oruca devam etsin. Zira oruç, onun için bir korunmadır." [1] hadîsini delil olarak zikredebiliriz. Evlenmeye muktedir olmaktan maksat, evliliğin külfetleri ve yükümlülükleridir. Bu konuda daha pek çok hadîs vardır.

Evliliğin meşruluğunun hikmeti:

Kişinin kendisini ve karısını harama düşmekten koruması, insan nevinin son bulmaktan, yok olmaktan doğurmak ve çoğalmak yoluyla korunması, neslin bekası, nesebin muhafazası, toplum nizâmını düzenlemede tamamlayıcı bir unsur olan ailenin kurulması ve bireyleri arasında yardımlaşma ruhunu geliştirmektir. Evlilik hayatın yükünü taşıyabilmek için karı-koca arasında bir yardımlaşma, toplumlar arasında sevgi ve dayanışma bağı kurulur. Aile bağlarını kuvvetlendiren bu bağ, yararlı şeyler için yardımlaşmayı gerektirir.

3. Şer'an Evliliğin Türleri ve Özellikleri

Allah'ın isteğine binaen evliliğin yapılıp yapılmamasını fakihler insanların durumlarına göre düzenlemişlerdir[2]:

1- Farz olan: Çoğu fakihlere göre, kişi, evlenmediği takdirde zinaya düşeceğine kesin kanaat getirir, oruç ve benzeri şeylerle fuhşa düşmekten kendini koruyamaz durumdaysa, mehir, eşinin nafakası ve şer'î evliliğin masraflarını da karşılamaya muktedir ise ona evlilik farzdır. Çünkü insanın iffetini koruması ve nefsini haramdan sakınması gereklidir. Vacibin yerine getirilmesi kendisiyle mümkün olan şey de vacib olur. Bunun yolu da evliliktir. Cumhura göre farz ve vacip arasında bir fark yoktur.

Hanefîlerin görüşü: Kişi, evlenmediği takdirde fuhşa düşmekten korkar ve bu konuda kesin kanaati olmazsa, aynı zamanda, mehir, nafaka gibi evlilik külfetlerini yapmaya imkânı olur, kadına zulmetmekten ve hakkını vermemekten de korkmazsa evlilik bu kimseye vacip olur.

2- Haram olan: Kişinin evlendiği kadına, evlilik masraflarını karşılayamama ya da bir başka kadınla evlendiği takdirde adaletli davranmama gibi yönlerden zarar vereceği, zulmedeceği kesinse evlilik haram olur. Çünkü insanı harama götüren şey de haramdır.

Evlenmediği takdirde zinaya düşmek gibi evliliği farz kılıcı karısına zulmedecek olmak gibi evliliği haram kılıcı iki durum birlikte olursa evlilik haram olur.

1- Abdullah İbni Mes'ud'dan rivayet edilen bu hadîs üzerinde Buharî ve Müslim ittifak etmişlerdir. *Sübülu's-Selâm,* III, 109.

2- *Tebyînu'l-Hakâik,* II, 95; *Fethu'l-Kadîr* , II, 342; *ed-Dürru'l-Muhtâr,* II, 358; *el-Bedâyi',* II, 228 *eş-Şerhü's-Sağîr,* II, 330; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 193; *Bidâyetü'l-Müctehid,* II, 2; *el-Mühezzeb* II, 33 vd. *Muğni'l-Muhtâc,* III, 125; *el-Muğnî,* VI, 446 vd.; *Keşşafü'l-Kınâ',* IV, 5.

Çünkü bir şeyde helâl ve haramın birlikte olması halinde haramlık yönü daha ağır basar. Daha önce zikredilen ve nefsi şehvetlerden korumak için oruca devam etmeyi tavsiye eden *"Ey gençler zümresi.."* hadîsi ve şu ayet-i kerime buna delildir: *"Evlenemeyenler Allah kendilerini lütfu ile zenginleştirene kadar iffetli davransınlar."* (Nur, 33). Bu takdirde bile evlilik tercih edilmelidir, denilebilir. Çünkü erkeğin evlilikten sonra huyu yumuşar, insanlarla ilişkisinde incelme olur, kasveti hafifler, sorunları yok olur. Oysa evlenmediği zaman büyük ihtimal onun zinaya düşeceğidir.

3- Mekruh olan: Kişinin evlendiği zaman aile hukukuna riayet etmeyip yakin derecesinde olmamakla beraber kötü davranıp zarar vermesinden, infak etmede âciz kalmasından ya da cima etmeye şevk ve kudretinin zayıflamasından korkulursa evlilik mekruh olur. Hanefîlere göre bu korkunun kuvvetli ya da zayıf oluşuna göre tahrimen veya tenzihen mekruh olur. Şafiîlere göre kendisinde ihtiyarlık, sürekli hastalık ya da daimi bir iktidarsızlık gibi sebepler bulunan kimse için mekruh olur. Yine Şafiîlere göre bir başkasıyla yapılan ve icapla neticelenen nişan üzerine nişandan sonra yapılan nikâh, akitte maksadına aykırı bir şart koşulmayan *muhallil*'in nikâhı ve kadının soyu, hür oluşu ya da İslamlığı açısından aldatılan kişinin nikâhı da mekruhtur.

İtidal halinde müstehap ya da mendup oluşu:

İmam Şafiî dışında cumhura göre kişi mizaç itibarıyla mutedil olur da evlenmediği takdirde zinaya düşmekten korkmaz ve evlendiği takdirde karısına zulmetme korkusu olmazsa evlilik müstehap olur. Çoğu insanda galip olan bu itidal halidir.

Evliliğin sünnet oluşunun delili daha önce geçen *"Ey gençler zümresi..."* hadîsi ve şu hadîs-i şeriftir: *"Üç kişi Peygamber (a.s.)'in evinde yaptığı ibadetini sormak üzere onun zevcelerinin evlerine geldiler. Kendilerine Resulullah (a.s.)'ın evdeki ibadeti haber verilince galiba onu az buldular da: "Resulullah nerede biz neredeyiz! Onun gelmiş geçmiş bütün günahlarını Allah mağfiret buyurmuştur" dediler. Bunun üzerine birisi: "Bana gelince "ben (bundan böyle) ebedî olarak geceleri namaz kılacağım" dedi. Diğeri: "Ben de ömrüm boyunca oruç tutacağım; hiç bırakmayacağım" dedi. Öteki de: "Ben de kadınlardan uzak kalacağım ve evlenmeyeceğim" dedi. Nihayet Resulullah (a.s.) onların yanına geldi ve: "Vallahi ben sizin en çok Allah'tan korkanınız ve ondan sakınanızım. Lâkin ben hem namaz kılıyor ve hem de uyuyorum; hem oruç tutuyor hem de iftar ediyorum; kadınlarla da evleniyorum. Şu halde kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir." buyurdu."* (1)

Bu hadîs Resulullah (a.s.)'ın evlendiğini ve bu fiile devam ettiğini teyid eder.

1- Bu hadîsi Buharî, Müslim ve Neseî, Enes b. Malik'ten tahric etmişlerdir. *Camiu'l-Usûl,* I, 301.

Onun sahabeleri de evlenmiş ve bu sünneti devam ettirmişlerdir. Onlardan sonra gelen Müslümanlar evlilik bakımından da onun yolundan gitmişlerdir. Bu devamlılık ve tâbi oluş evliliğin sünnet oluşunun açık delilidir. Benimsenmiş olan görüş de budur. İmam Şafiî bu durumda evliliğin mübah olduğunu söyler. Ona göre o durumda yapılması da yapılmaması da caizdir. Hatta ibadet etmek veya ilimle meşgul olmak evlilikten daha faziletlidir. Çünkü Allah teâlâ, Hz. Yahya (a.s.)'yı şu sözüyle methetmiştir: *"Efendi ve iffetli"* (Âl-i İmran, 39). Ayet-i kerimede geçen *hasûr*'dan maksat, kadınlarla cinsî ilişki kurmaya muktedir olduğu haldebundan uzak duran kişidir. Eğer evlilik daha faziletli olsaydı, yapılmasını methetmezdi. Ancak bu görüş, bunun bizden öncekiler için vazedildiği, bizim şeriatımızın bunun tam tersi olduğu belirtilerek reddedilmiştir.

"Kadınlara, oğullara karşı sevgi beslemek insanlara güzel gösterilmiştir." (Al-i İmran, 14) ayeti bu durumu yerme makamındadır. Ancak *"Hoşunuza giden - başka- kadınları nikâhlayın."* (Nisa, 3) ayeti evliliğin vacip kılınmadığını ifade eder. Çünkü vacip (helâl olma), hoşa gitmeyle ilgili değildir. Sonra ayetteki *"ikişer, üçer, dörder adet"* ve *"veya sahip olduğunuz cariyelerle yetinin"* ifadeleri birden fazla eş almanın icma ile vacip olmadığını gösterir.

Subkî, birinci açıklamaya şöyle karşı çıkar: Ayette murad olunan şey hoşa gitme değil, helâl olmadır. *"Anneleriniz sizlere haram kılınmıştır."* (Nisa, 23) ayetinde olduğu gibi evlenilmesi haram olan kadınlar vardır.

4. Babanın İ'fafı (İffetini Korumak)

Şafiî'nin meşhur olan görüşüne göre[1] evlilik konusunda şer'î teşviki gerçekleştirmek için, kız ya da erkek evlâtların baba ya da dedelerinin masraflarını karşılama yoluyla iffetinin muhafaza edilmesine yardımcı olmak, vazifelerindendir. Nafaka ve giyim gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak suretiyle helâke götürücü zinaya maruz kalmamasına çalışmak lâzımdır. Çünkü bu babaya gösterilecek hürmete yakışmadığı gibi, emri bilma'ruf kaidesine de sığmaz.

İ'faf ise babasına hür ve iffetini koruyacak kadın için gerekli mehir vermek ya da "Evlen, ben sana mehrini veririm." demektir. Veyahut onu izniyle evlendirip gereken mehri vermektir.

Zevcenin ölmesi, nikâhın kadının dinden dönmesiyle fesholması ya da kadının bir özüründen dolayı kocanın nikâhı feshetmesi ya da sahih bir özürle boşaması halinde i'fafın yenilenmesi gerekir.

Gerçekte i'faf iki şartla vacip olur. Birincisi, gerçekten mehri ödeyemeyecek durumdaki kimseye verilmesidir. Eğer baba mehri kazanmaya kaadir ise i'faf lâzım gelmez. İkincisi, evlenmesi gerekli olan kimseye verilmesidir. Cinsî ilişkiyi arzula-

---

1- *Muğni'l-Muhtâc*, III, 211-213.

yan ancak zinaya düşmek tehlikesi bulunmayan veya yanında iffetini korumasına yardımcı olamayacak kadar küçük ya da çirkin ve yaşlı birinden başka eşi olmayan kimseye verilmesi gibi. Bekârlığın kendisine zarar vermediği ve sabrın kendisine zor gelmediği kimseye evliliği istemek haramdır.

Ancak faydalanmak için değil de hastalık ve benzeri bir şeyden dolayı hizmet için nikâh akdi yapması gerekiyorsa ve ihtiyaç duyulursa i'fafı vacip olur. Ancak bu, i'faf olarak adlandırılmaz.

5. Evlilik Bir İbadet midir?

Şafiîlere göre evlilik alışveriş vb. gibi dünyevî amellerdendir, ibadet değildir. Kâfirin yaptığı evliliğin sahih olması buna delildir. Eğer ibadet olsaydı, kâfirin yaptığı evlilik sahih olmazdı. Evlilikten maksat nefsin şehvetini gidermektir. Oysa ibadet ile amel etmek ise Allah teâlâ için amel etmek demektir. Allah için amel etmek ise nefis için amel etmekten daha faziletlidir.

Bu görüş şu şekilde reddedilmiştir: İbadet olsa da kâfirin yaptığı evlilik dünyada hayatın devamına yaradığı için sahihtir. Zira mescit ve camilerin inşası bir Müslüman tarafından yapılırsa bu onun için bir ibadet sayılır. Kâfirin yapması ise ibadet sayılmaz. Ayrıca evliliğin ibadet oluşuna Resulullah (a.s.)'ın emri de delâlet etmektedir. İbadetin mahiyetine ilişkin bilgileri şeriat göstermektedir. İyi bir nesil yetiştirmek ve nefsi korumak gibi bir çok maslahatı kapsayıcı olması sebebiyle evlilik de ibadet kabilindendir. Evlilikle ilgili olarak Resulullah (a.s.) şöyle demiştir: *"Birinizin hanımından yararlanmasında sadaka vardır."*[1]

Şafiî'nin zikredilen bu delillerinin zayıflığından dolayı İmam Nevevî şöyle demiştir: Nikâha ihtiyaç duymayan, mehir, giyim ve günlük nafaka gibi evlilik ihtiyaçlarına sahip bir kişi bu ibadeti yerine getirmiyorsa en sahih olan görüşe göre boş durmanın ve tembelliğin onu fuhuş yapmaya yöneltmemesi için evlenmesi, terketmesinden daha faziletlidir. Nikâhın gereklerini yerine getirebilen ve ona ihtiyaç duyan kişiye nikâh müstehaptır. Eğer gereklerini yerine getiremiyorsa terketmesi müstehap olur. Bu vasıftaki kimse oruç tutarak şehvetini kırar. İhtiyaç duymuyor ve gereklerini de yerine getiremiyorsa ona mekruh olur. Aksi halde nikâha gücü yettiği için ona mekruh olmaz.

Zahirîler de şöyle demişlerdir: İtidal halinde ve evliliğin gereklerini yerine getirmeye muktedir olması durumunda evlenmek farzdır. Daha önce zikredilen ayetlerin zahiri buna delildir. *"Hoşunuza giden -başka- kadınlardan nikâhlayınız"*, *"İçinizden bekârları evlendirin."* Daha önce geçen hadîsler de bu durumda evliliğin farz olduğuna delâlet etmektedir. *"Kim içinizden evlenmeye muktedir ise evlensin."* Bu hadîste geçen *"evlensin"* emri vücup ifade eder, böylelikle evlilik vacip olur. Bu görüşe buradaki vücub'un mendup ve müstehap anlamında kullanıldığı

1- Müslim'de bulunan Ebu Zerr'in hadîsinden alınmıştır.

şeklinde karşılık verilmiştir. *"İkişer, üçer, dörder"* ve *"veya sahip olduğunuzla...* ayetleri de buna delildir. Çünkü Resulullah (a.s.) da, evliliği herkese mecburî kılmamıştır.

Ahmed, İbni Ebî Şeybe ve İbni Abdîlbirr'in Akkâf b. Veda'a'dan rivayet ettiği hadîs de bu görüşü teyid etmektedir: *"Hz. Rasul-i Ekrem (a.s.)'e geldiğinde Rasulullah ona sordu: -Ey Akkâf, karın var mı? Akkâf: Hayır, dedi. Hz. Peygamber: Cariyen de mi yok? dediğinde yine "Hayır" cevabını verdi. Rasulullah: -Peki sağlam ve varlıklı mısın? sorusuna: -Evet, Allah'a hamdolsun, cevabını alınca şöyle buyurdu: Öyleyse sen şeytanların kardeşlerindensin... Eğer Hristiyan rahiplerinden isen onlara git, eğer bizden isen yaptığımızı yap, çünkü sünnetlerimizden biri de nikâhtır. En şerli olanlarınız bekâr olanlarınızdır ve ölülerinizin en rezili bekâr olanlarınızdır."*[1].

Ayrıca evliliğin bir kişiye vacip olması halinde bütün insanlara vacip olmasının gerekmediği şeklinde karşı görüşler ileri sürülmüştür. Çünkü vacip olmasının sebebi o kişi hakkında söz konusudur. Diğer insanlar bunun dışındadır.

EVLİLİĞİN RÜKÜNLERİ

Hanefîlere göre rükün, bir şeyin varlığı kendisine bağlı olan, gerçekte ise onun içinde bir cüz'ü olandır. Şart ise, bir şeyin varlığı kendisine bağlı olan ve gerçekte ondan bir cüz olmayandır. Cumhura göre rükün bir şeyin varlığı onunla olan, onsuz olmayan veya kaçınılmaz olandır. Onların meşhur ifadeleriyle, ister ondan bir cüz olsun ister onun dışında kalsın, o olmadan şer'î mahiyetin olmadığı veya şeyin aslı ona bağlı olandır. Cumhura göre şart ise bir şeyin varlığı kendisine bağlı olan ve ondan bir cüz olmayandır.

İcap ve kabul ittifakla bir rükündür. Çünkü, akdi yapanlardan biri ötekine bunlarla bağlanır. Rıza da bir şarttır.

Hanefîlere göre evliliğin rüknü, sadece icap ve kabuldür. Cumhura göre evliliğin rükünleri dörttür: Siga (icap ve kabul), zevce, zevc ve veli, (bu ikisi akdi yapanlardır). Üzerine akit yapılan konu ise, karı-kocanın evlilikten kasdettiği yararlanmadır. Mehir ise akdin kendisine bağlı olduğu bir rükün değildir; şahitler gibi sadece bir şarttır. Bunun delili de nikâhı kıyma işlemine birini vekil kılmanın caiz olmasıdır. Şahitler ve mehri rükün diye adlandırmak sadece bazı fakihlere ait olan ıstılahî bir kullanımdır.

Hanefîlere göre ister koca ister kadın olsun, akdi yapanlardan biri tarafından ilk söylenen icaptır. Kabul ise, öbür taraftan ikinci olarak söylenen lafızdır.

Cumhura göre icap, kocanın veli veya onun vekili durumunda olan kimse tara-

1- Heysemî, içinde ismi söylenmeyen bir ravi bulunduğunu, diğer ravilerin ise güvenilir olduğunu söylemiştir.

fından söylenen sözdür. Çünkü kabul icap için olur. Eğer icaptan önce olursa manasız olacağından kabul olamaz. Kabul ise, kadının koca tarafından söylenen, evliliğe razı olmasına delâlet eden sözdür.

Eğer erkek kadına: "Kendini benimle evlendir" der, kadın da "Kabul ettim" derse, Hanefîlere göre birincisi icap, ikincisi kabul olur. Cumhura göre ise tam tersidir. Çünkü kocaya yararlanma hakkının mülkiyetini veren kadının velisidir, onun sözü icap olur. Koca ise onu mülk edinmektedir, onun sözü de kabuldür.

1. Evliliğin Sigası

Evliliğin gerçekleşmesi için kullanılacak sözler:

Evlilik şekilciliğin olmadığı medeni bir akittir. Akit ise tasarrufun cüzlerini (yani icap ve kabulü) şer'î olarak birleştirmektir. Burada akitten kasdolunan masdar manasıdır, o da bağlanmaktır. Şeriat icap ve kabulün hissî olarak var olduğuna ve kuvvetli bir şekilde bağlandıklarına hükmeder.

İcap ve kabulden her biri söz, yazı ve işaretle olabilir. İcap ve kabul sözlerinden bir kısmı evliliğin onunla yapılmasına ittifak edilen, bir kısmı evliliğin onunla yapılmamasına ittifak edilen ve diğer bir kısmı da ihtilâf edilen şeylerden oluşmaktadır [1].

Fakihlerin, evliliğin kendisiyle yapılması hususunda ittifak ettikleri sözler ise "nikâhladım" ve "evlendirdim" sözleridir. Sebebi ise *"Seni onunla evlendirdik."* (Ahzab, 37) ve *"Babalarınızın nikâhladıklarını nikâhlamayınız"* (Nisa, 22) ayetlerinde olduğu gibi nas yoluyla gelmiş olmalarıdır.

Fakihlerin, evliliğin kendisiyle yapılmamasına ittifak ettikleri sözler ise, mülkün hayat boyunca kalışına değil de, faydalanma mülkiyetine o an için delâlet eden sözlerdir ki, bunlar da mübah kılma, ödünç verme, kiralama, mut'a, vasiyet etme, rehin, emanet vb. dir.

Evliliğin onunla yapılmasında ihtilaf ettikleri sözler ise satmak, hibe etmek, sadaka vermek, bağışta bulunmak vb. gibi, mülkün hayat boyunca kalması ve kadının mülkiyetine o an için delâlet eden sözlerdir.

Hanefî ve Malikîlere göre: Tercih edilen görüşlerinde şöyle söylemişlerdir: Evliliğe delâlet eden bir karine veya niyetin bulunması şartıyla bu evlilik lafızlarla yapılabilir. Bu da mehrin belirtilmesi, insanların hazır olması ve şahitlerin kastedileni anlamasıdır. Çünkü amaç akdi yapanların isteğinin bilinmesidir, lâfza itibar edilmez. Şeriatte evliliğin hibe ve temlik etme sözleriyle yapıldığına dair deliller bulunmaktadır.

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 361-372; *el-Bedâyi',* II, 229 vd; *el-Lübâb,* III, 3; *eş-Şerhü'l-Kebir,* II, 22 *eş-Şerhü's-Sağîr,* II, 334 vd; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 195; *Muğni'l-Muhtâc,* III, 139; *el-Mühezzeb,* II, 41; *Bidâyetü'l-Müctehid,* II, 4; *Keşşafu'l-Kınâ',* V, 36.

Birinci delil: *"Diğer müminlere değil, sırf sana mahsus olmak üzere kendisini peygambere hibe eden mümin kadını almanı helâl kılmışızdır..."* (Ahzab, 50) ayetidir. Evliliğin mehirsiz sahih olması hibe lâfzının kullanılmasından değil, Resulullah (a.s.)'a ait bir ayrıcalık olmasındandır.

İkinci delil: Resulullah (a.s.) mehir olarak takdim edeceği bir mala sahip olmayan birine şunu söylemiştir: *"Kur'an'dan bildiğinle onu sana temlik ettim (nikâhladım)."* [1].

Şafiî ve Hanbelîlere göre: İhtilâf edilen sözlerle evlilik akdi yapılamaz. Belirttiğimiz gibi Kur'an'da zikredildiği için yalnız nikâh veya evlendirme sözleriyle yapılabilir. Özellikle bu lâfızların üzerinde durulması gerekir, onlardan başka sözlerle yapılması sahih değildir. Çünkü evlilik niyetle birlikte kendisine özgü sözlerin olması gereken bir akittir. *"Kendisini Nebi (a.s.)'ye hibe eden"* ayeti ise Resulullah (a.s.)'ın ayrıcalıklarındandır. *"Onu sana temlik ettim"* hadîsi ise ya ravinin vehmidir ya da ravi bu hadîsi, bu sözün evlilik sözüyle eş anlamlı olduğunu sanıp mana olarak rivayet etmiştir. Rivayetin sıhhati göz önüne alındığı takdirde cumhurun "seni onunla evlendirdim" rivayetiyle ters düşmüş olur.

Mezheplerin görüşü özet olarak şu şekildedir:

Hanefîlere göre: [2]: Ayn'ların mülkiyetine o anda delâlet eden her sözle evlilik akdi yapılabilir. Şahitlerin kastedileni anlaması, karine veya niyetin olması şartıyla hibe, temlik, sadaka, hediye, borç, selem, icare [3], sulh, sarf, satmak ve almak gibi lafızlarla da olabilir. İhtiyati olarak en sahih olan görüşe göre, senin yarın ile evlendim, sözüyle evlilik yapılamaz. Mutlaka bunu kadının tamamına veya tamamı anlamına gelen sırt, karın vb. bir şeye izafe etmesi gerekir.

Malikîlere göre[4]: Evliliğin istendiğine karine olması için mehrin belirtilmesi şartıyla evlendirme ve temlik etme ya da onların benzeri kabul edilen satmak, hibe, sadaka ve vermek gibi sözlerle evlilik yapılabilir. Mehir belirtilmezse evlilik yapılmaz. Lâfızlar dörttür:

a) Mehir belirtilsin ya da belirtilmesin, mutlak olarak evliliğin yapıldığı sözler; nikâhladım, evlendirdim gibi.

b) Mehrin belirtilmesi halinde akdin yapıldığı aksi durumda yapılmadığı sözler; hibe ettim gibi.

c) Hakkında tereddüt edilen sözler. Bunlar hayat boyu kalmayı gerektiren söz-

---

1- Sehl b. Sa'd'dan rivayetle, üzerinde ittifak edilmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, VI, 170.

2- *ed-Dürrü'l-Muhtâr* ve *İbni Abidin Haşiyesi*, II, 364, 365, 369 vd.

3- Kadının bedel olarak kabul edilmesi, nikâhı kastederken "kendim veya kızımla evini kiraladım" demek gibidir.

4- *Şerhu'r-Risâle*, II, 26; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 221; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 350.

lerdir. Kızımı sana şu miktar mehirle sattım, temlik ettim, helâl kıldım, verdim veya bağışladım gibi.

d)İttifakla, mutlak olarak evliliğin yapılmadığı sözler: Haps, vakıf, kira, ödünç verme ve umrâ gibi hayat boyu kalmayı gerektirmeyen bütün sözler.

Şafiî ve Hanbelîlere göre [1]: Kur'an'da zikredilene bağlı kalmak için hibe, temlik etme ve kiraya verme sözleri dışında sadece evlendirme ve nikâhlama sözleriyle nikâh akdi kıyılabilir.

Verme:

Cinsî organların mahremiyeti, nikâh dışında haram oluşunun şiddeti ve konunun hassasiyeti dolayısıyla *verme* suretiyle evlilik yapılamayacağında fakihler ittifak etmişlerdir[2]. Malikî ve Hanefîlere göre açık söz veya kinaye olmadan evlilik yapmak sahih olmaz. Şafiî ve Hanbelîlere göre ise açık söz olmadan olmaz. Hanefîlerde tercih edilen görüşe göre, ikrarla evlilik yapılamaz. Çünkü ikrar akdin sigalarından değildir. Bir kadın, "Senin kocam olduğunu ikrar ederim" derse ve erkekle onun arasında bir evlilik söz konusu değilse sahih olmaz. Çünkü ikrar inşa (geleceğe yönelik söz) değil, var olanı ispattır.

Yanlış ifadeler[3]:

Hanefîlere göre evlendim yerine evledim, evleştim veya benzeri yanlış sözlerle meramı sahih bir biçimde ifade etmediğinden evlilik akdi yapılamaz. Eğer bir topluluk bu yanlış ifadeyi faydalanmanın helâl olmasına delâlet eden isteme amacıyla kullanıldığında ittifak etmişlerse ve bu bilinçli bir şekilde söyleniyorsa bu ifadelerle evlilik akdi gerçekleşir. Çünkü bu durumda onlar tarafından yeni bir kullanım söz konusu olur, yani bu söz örfi olarak evliliğe delâlet etmiş olur ve bununla evlilik akdi yapılır. Böylece aralarında akit yapanlar ve şahitler bu sözlerden evlenmek dışında bir anlam çıkarmazlar ve örfen bu sözden evlilik anlamı dışında başka bir anlam kastedilmez. Şafiîlere göre: "Müvekkilemi seninle eşleştirdim" gibi tahrif edilmiş sözlerle evlilik akdi yapılabilir.

Arapça olmayan ifadeler:

Cumhur Arap olmayan, Arapçayı telâffuz edemeyen kişinin, konuşabildiği ve anladığı dille evlilik akdi yapması hususunda ittifak etmişlerdir. Çünkü akitlerde amaç anlamdır. Arapçayı telâffuz edemeyen kişinin Arapça söyleme yükümlülüğü bir dilsiz gibi üzerinden kalkmıştır.

Akdi yapan kişi Arapçayı çok iyi konuşabiliyor ise, cumhura, özellikle de Şa-

1- *el-Mühezzeb*, II, 41; *Muğni'l-Muhtâc*, III, 139; *Keşşafu'l-Kınâ'*, V, 37; *el-Muğnî*, VI, 532.

2- *ed-Dürrü'l-Muhtâr* ve *İbni Abidin*, II, 372 vd.

3- Buradaki yanlıştan maksat, ifadenin sözlük karşılığından farklı anlaşılacak şekilde değiştirilmesidir.

fiîlere göre anlaşmanın mümkün olduğu her türlü dille de konuşması caiz olur; çünkü amaç istenileni ifade etmektir, bu da her dilde olabilir. Arapça ifadelerle akdin gerçekleşmesi mümkün olduğu gibi kendi dilindeki özel ifadeleri kullandığı zaman da akit gerçekleşir.

Hanbelîlere göre, Arapça konuşmaya muktedir olan kimsenin Arapça'nın dışında bir dille evlilik akdi yapması caiz değildir. Evlilikle ilgili sözleri Arapça söyleyebilme imkânı olan kimsenin başka bir dil ile söylemesi doğru değildir. Çünkü "nikâh ve evlenme" sözlerini Arapça olarak söyleyebilir olmasına rağmen bundan kaçınırsa, hibe etme, satış ve helâl kılma sözlerinin kabul edilmemesi gibi bu da kabul edilmez.

Fiil sigası:

İcap ve kabul ifadeleri geçmiş zaman, geniş zaman veya emir ifade eden kelimeleriyle söylenebilir. Fıkıh âlimleri evlilik akdinin geçmiş zaman ifadesiyle yapılmasında ittifak edip geniş zaman veya emir fiilleri ile olması hususunda ise ihtilâf etmişlerdir.

Geçmiş zaman sigasıyla: Kadının velisi erkeğe, "Şu kadar mehirle kızım filancayı seninle evlendirdim", koca olacak kişi de; "Kabul ettim" veya "Razı oldum" der. Çünkü bu ifadeyle kasdolunan akdin o anda yapılmasıdır. Böylece akit niyet ya da karineye bağlı olmaksızın gerçekleşir.

Geniş zaman sigasıyla: Erkek kadına akdin yapıldığı mecliste, "Şu miktar mehirle seninle evleniyorum", kadın da, "Kabul ediyorum" veya "Razı oluyorum." der. Eğer akdin geleceğe yönelik bir vaadle değil de o anda yapıldığına delâlet eden bir karine varsa Hanefî ve Malikîlere göre akit sahihtir. Meclis o nikâh akdinin gerçekleştirilmesi için toplanmış kabul edilerek, bu meclisin varlığı geleceğe yönelik vaad isteğini de ortadan kaldırır ve o anda nikâh akdinin gerçekleştirilmesine delâlet eder; çünkü alışverişin aksine evliliğin öncesinde nişan vardır.

Eğer meclis akdin gerçekleştirilmesi için toplanmamış ve evlilik akdinin o anda yapılmasına delâlet eden bir alâmet de yoksa akit gerçekleşmez.

Şafiî ve Hanbelîlere göre geniş zaman sigasıyla evlilik akdi yapılmaz. İlgili kişilerin mutlaka "nikâh" ve "tezevvüc=evlilik" kelimelerinden türetilmiş bir sözü geçmiş zaman sigasıyla kullanmaları gerekir. Kocanın "evlendim" veya "nikâhladım" ya da "onunla evliliği veya nikâhını kabul ettim" demesi gerekir. Şahitlerin kasdolunan niyeti bilmemeleri halinde "kızımı sana helâl ettim" demesi gibi kinaye ile yapılması sahih değildir. Kadının velisi "seni evlendirdim" der, koca da "kabul ettim" derse, Şafiîlere göre evlilik akdi yapılmış olmaz. Şafiîlerin dışında cumhura göre ise bu durumda nikâh akdi yapılmış olur.

Emir sigasıyla: Hanefîlere ve Malikîlere göre emir sigasıyla evlilik akdi sahih

olur. Adamın biri bir kadına "Kendini benimle evlendir" der, bununla da nişanı değil de evlilik yapmayı kasdeder, kadın da "Kendimi seninle evlendirdim" derse aralarında evlilik tamamlanmış olur.

Hanefîler bunu şöyle açıklar [1]: Adamın sözü onunla kendisini evlendirmesi için kadını vekil kıldığı hususunu da kapsamaktadır. Kadının "kendimi seninle evlendirdim" sözü aynı zamanda icap ve kabul sayılmaktadır. Malikîler ise emir sigasının örfen icap olarak kabul edilmesinin yanısıra vekil kılmayı içerdiğini kabul etmemektedirler.

Soru sigasıyla: Bir adam öbürüne "kızını benimle evlendirdin mi?" öbürü de "evlendirdim" veya "evet" derse, "kabul ettim" demedikçe Hanefîlere göre bu evlilik olmaz. Çünkü emir sigası olan "beni evlendir" sözü bildiğimiz gibi zımnen bir vekil kılma anlamı taşımaktadır. Oysa "beni evlendirdin mi?" sözü soru veya haber vermedir, akit değildir.

Özet olarak: Şafiîlere göre evlilik mutlaka geçmiş zaman sigasıyla ve evlilik, (tezevvüc) nikâh kelimeleri kullanılarak gerçekleşir. Malikîler ve Hanefîlere göre ise, eğer bir karine veya durum söylenen sözün vaad için değil de talep için söylendiğine delâlet ederse geçmiş zaman, geniş zaman ve emir sigalarıyla da evlilik akdi yapılabilir.

Hanbelîler hariç cumhura göre icabın kabulden önce olması şart değil, mendup olarak kabul edilmektedir. Velinin "seni onunla evlendirdim" veya "nikâhladım" örneğinde olduğu gibi. Hanbelîler ise bu hususta şöyle derler: Eğer kabul icaba takdim edilirse yani mazi sigasıyla, "evlendim", emir sigasıyla "beni evlendir" gibi ifadelerle olursa evlilik akdi sahih değildir.

Evlilik akdinin bir kişi tarafından yapılması:

Hanefîlere göre[2]: İster akrabalık gibi aslî bir velâyet isterse vekillik gibi geçici bir velâyet olsun her iki tarafın da velâyetini üstlenmiş ise evlilik akdi bir kişiyle gerçekleştirilebilir. Şöyle ki:

a) Akdi yapan kişi, dedenin erkek torunuyla kız torununu ve amcanın erkek yeğeniyle kız yeğenini evlendirmesi halinde her iki tarafın da velisi olabilir.

b) Aynı anda asil ve vekil olabilir. Amca oğlunun, kendisini amca kızıyla evlendirmesi halinde olduğu gibi.

c) Her iki tarafın da vekili olması,

1- Bu, Bilâl (r.a)'den rivayet edilen hadîsle kıyas yapmayıp istihsanın gereği olarak kabul edenlerin görüşüdür. *"Bilâl, Ensar'dan bir topluluğa hitap etti. Onu evlendirmekten kaçındılar. O da: "Resulullah (a.s.) bana sizin kızınızı istememi emretmeseydi, bu talepte bulunmazdım."* dedi. Onlar da malik oldun dediler. Bilal'in sözü tekrarladığı naklolunmadı. Yapsaydı naklolunurdu.

2- *el-Bedâyi'*, II, 231, 232.

d) Her iki tarafın da elçisi olması,

e) Bir yandan vekil bir yandan veli olabilir. Bir kadının bir erkeği kendisiyle evlenmesi için veya bir erkeğin bir kadını kendisiyle evlenmesi için vekil kılması gibi olması.

Şafiîler birinci maddedeki -her iki tarafın da velisi olmak durumu- dedenin kız torununu, oğlan torunuyla evlendirmesi halinde evliliğin gerçekleşmesine cevaz vermişlerdir [1].

Malikîler de [2] amca oğluna, velinin vekiline ve hakime kadını kendisiyle evlendirmesine cevaz vermişlerdir.

Akit yapan bir *fuzulî*nin, iki ibareyi söylese dahi, fiili ile evlilik gerçekleşmez.

Akit yapanın birden fazla olması bütün akitlerde şarttır. Bu birden fazla oluş gerçekten icap ve kabulü söyleyecek iki şahıs da olabilir. İki taraftan velâyeti olan, şer'î sıfatı haiz bir kişiyle de olur. Bir fuzulî "filân kızı filânla evlendirdim" dese, bir başka fuzulî de koca namına bunu kabul etse ve her ikisi (kız ve erkek) hazır olmasalar akit gerçekleşir.

Evlilik akdinin bir kişi tarafından yapılabilmesinin delilleri, birden fazla (iki) kişiyle yapılması kuralına nispetle istisnaî bir durum arz eder:

a) Buharî, Abdurrahman b. Avf'ın Ümmü Hakîm'e şöyle dediğini nakleder: *"Emrini (senin hakkında karar vermeyi) bana verir misin? Ümmü Hakîm de: "Evet" diye cevap verir. O da: "Seninle evlendim"* der. Bu rivayet son maddedeki akdi yapan kişinin bir taraftan asıl öbür taraftan da vekil olması durumuna delildir.

b) Ebu Davud Ukbe b. Amir'den şöyle nakleder: *"Resulullah (a.s.) adamın birine şöyle dedi: "Seni filânca kadınla evlendirmeme razı olur musun?" Adam: "Evet" dedi, bu defa kadına: "Seni filâncayla evlendirmeme razı olur musun?" Kadın da evet deyince, birini ötekiyle evlendirdi."* Bu da üçüncü maddedeki her iki tarafın vekili olma durumunun delilidir.

c) Ortak bir anlam taşıdıkları için diğer geriye kalan durumların hepsi her iki hadiste söylenenlere göre kıyaslanır. Bu da akdi yapan kişinin bütün durumlara akdi yapma esnasında, başkasına velilik yapmak, vekâlet etmek veya kendini temsil etmek gibi şer'î bir sıfatının var olduğunu gösterir.

1- Amcaoğlu kendini evlendirmez; onu kendi derecesindeki bir amcaoğlu evlendirir. Amcaoğlu bulunmazsa hâkim evlendirir. *(Muğni'l-Muhtâc*, III, 163).

2- *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye*, 300; *eş-Şerhu'l-Kebir*, II, 233.

Yazı ve işaret yoluyla evlilik akdinin yapılması:

Aşağıda açıklandığı üzere bazen yazı veya işaretle evlilik akdi yapılabilir.

1- Akdi yapanların hazır olması halinde:

Akdi yapacak olan her iki kişi de akdin yapıldığı mecliste birlikte bulunuyorlar ve her ikisi de konuşabiliyorsa aralarında işaret veya yazıyla yaptıkları evlilik ittifakla sahih değildir. Çünkü yazı açık ve net, işaret de evliliğin yapılmasına delâlet edecek kadar anlaşılır olsa bile konuşma daha önceliklidir, çünkü istenileni ifade etmede söz asıldır. Yazı ve işarete zorunluluk dışında müracaat edilemez. Bu durumda da zaruret olmadığı ve akdi yapan kişilerin sözleri şahitler tarafından duyulmadığı için evlilik sahih değildir.

2- Akdi yapanların hazır olmaması halinde:

Akdi yapacak olanlardan birisinin akdin yapıldığı mecliste bulunmaması halinde Hanefîlere göre, yazı veya elçi ulaştığında iki şahit de hazır bulunursa yazı veya elçi göndermekle nikâh akdi gerçekleştirilebilir. Çünkü bulunmayan kişinin yazısı hitap olarak kabul edilir.

Hanefîlere göre mecliste bulunmayan kişinin mektubu, bulunan kişinin konuşması gibidir. Yazının örneği. adamın nişanlısına "seninle evlendim" veya "beni kendinle evlendir" şeklinde yazması, kadının da yazının ulaştığı mecliste iki şahit huzurunda "evliliği kabul ettim" demesi hâlinde evliliğin gerçekleşmesi gibidir. Çünkü şahitlerin akdin iki şartını (icap ve kabulü) duymaları evliliğin sıhhatinin şartıdır.

Elçi göndermeye örnek ise şudur: Nişanlı olan erkek mecliste bulunmayan nişanlısına sözlü olarak talebi iletmesi için bir adam gönderir, o da haberin ulaştığı mecliste iki şahit huzurunda kabul ederse evlilik gerçekleşmiş olur.

Şafiî, Malikî ve Hanbelîlere göre, hazır bulunarak veya bulunmama halinde yazıyla evlilik akdi yapılamaz. Çünkü yazı kinayedir. Veli, hazır bulunmayan kişiye: "kızımı seninle evlendirdim" veya "filâncayla evlendirdim" der, sonra yazar ve bu yazı da bulunmayan kişiye ulaşır, o da: "kabul ettim" derse akit sahih değildir.

3- Dilsiz olması halinde:

Akdi yapan kişilerden biri dilsiz veya kekeme olursa şu durumlar söz konusudur:

a) Yazabiliyorsa, işaretle olduğu gibi yazıyla nikâh akdi yapılabilir. Bunda Şafiîler de dahil bütün mezhepler ittifak etmişlerdir, çünkü bu zarurîdir. Ancak Hanefîlerde geçerli bir rivayete göre, evlilik akdi işaretle yapılmaz, fakat yazabiliyorsa yazıyla yapılabilir. Çünkü yazı murada delâlet etmekte daha kuvvetli olup işarete

oranla ihtimalden daha uzaktır. Ne olursa olsun, yazının işaretten daha öncelikli olduğu ittifakla sabittir. Çünkü yazı, boşanma ve ikrarda konuşma gibi kabul edilir.

b) Dilsiz veya benzeri kimse yazamıyorsa anlaşılır ve bilinen işaretle evlilik akdinin yapılacağına ittifak edilmiştir. Çünkü işaret o an için isteği ifade etmede tayin edilen bir vasıta durumundadır.

Özet olarak, bütün fakihlere göre dilsiz olanın nikâhı yazısıyla veya işaretiyle kıyılabilir. Hanefîlere göre yazabiliyorsa yazı tercih edilir.

EVLİLİĞİN ŞARTLARI

Şartı, "Bir şeyin mevcudiyetinin bağlı olduğu ve onun gerçeğinin dışında kalan" şeklinde açıklamıştık. Bütün akitler gibi evliliğin şartları da dört çeşittir:

Yapılmasının şartları, sıhhatinin şartları, fiilî olarak gerçekleştirilmesinin şartları ve lüzum (bağlayıcılık) şartları.

Yapılmasının Şartları:

Akdin esaslarında veya rükünlerinde olması gereken şartlardır. Şartlardan biri eksik olursa akit ittifakla batıl kabul edilir.

Sıhhatinin Şartları:

Şer'î sonuçların akitte oluşması için olması gereken şartlardır. Eğer şartlardan birisi eksik olursa, akit Hanefîlere göre fasit, cumhura göre batıldır.

İnfazının (gerçekleştirilmesinin) Şartları:

Yapılması ve sıhhatinden sonra akdin fiilî sonuçlarının kendisine bağlı olduğu şartlardır. Eğer şartlardan biri eksik olursa Hanefî ve Malikîlere göre akit mevkuf olur (durdurulur).

Bağlayıcılık Şartları:

Akdin kalıcı olmasının ve sürekliliğinin bağlı olduğu şartlardır. Eğer şartlardan biri eksik olursa akit caiz olur veya bağlayıcı olmaktan çıkar. Bu da akdin, akdi yapanlardan birine veya bir başkasına fesih hakkının caiz olduğu manasına gelir.

Batıl olan akit: Sahih olan akdin sonuçlarından hiç biri batıl akitle gerçekleşmez. Batıl olan evlilikle, zifaftan sonra bile sahih olan evliliğin sonuçlarından hiçbiri gerçekleşmez. Babaya nesebin izafesi bakımından varlığı söz konusu olamayacağı gibi evlilikten sonra da kadına iddet beklemek vacip değildir. Nikâh edilmesi haram olanlardan kız kardeş, kız ya da evli olan kadınla evlilik böyle batıl akitlerdendir.

Fasit olan akit: Hanefîlere göre sahih olan akdin bazı sonuçları fasit olan akitle de gerçekleşir. Fasit olan evlilikle birlikte kadınla zifaf olmanın sonuçlarından, nesebin sâbit olması, ayrılma ya da boşanmayla kadına iddet beklemenin vacip olması tahakkuk eder. Meselâ şahitsiz evlenme, geçici evlilik ve bekleme (iddet) süresi içinde ya da evliyken karısının kız kardeşiyle evlenmek fâsit akitle evlenme çeşitlerindendir.

1. Evlilik Akdinin Yapılmasının Şartları

Evlilik akdinin yapılabilmesi için akdi yapanlar (erkek ve kadın) da ve siga (icap ve kabul) da bazı şartlar aranır[1].

Akdi yapanların şartları

Akdi yapanlarda iki şart aranır.

1- Tasarruf yapabilme ehliyeti: Akdi yapanın kendisi için veya bir başkası için akdi yapabilme ehliyetine sahip olması gerekir. Bu da sadece temyiz (ayırdedici olmak) ile olur. Eğer akdi yapan yedi yaşına varmamış mümeyyiz olmayan çocuk veya deli ise evlilik akdi yapılmış olmaz. Şer'î olarak muteber olan sahih maksat ve iradenin bulunmayışından dolayı akit batıl olur.

Evlilik akdinin yapılması ve sıhhati için baliğ olmak şart değildir. Ancak bu Hanefîlere göre akdin fiilî olarak gerçekleşmesinin bir şartıdır

Şafiîler velilerden baba veya dedenin mümeyyiz olan çocuğu evlendirmesine, hatta bir maslahat varsa birden fazla kadınla bile evlendirmesine cevaz vermişlerdir. Çünkü bu bir maslahat için evlendirilmesinin gereğidir[2]. Hanbelîler de [3] özellikle babanın küçük çocuğunu veya büyük de olsa deli olan çocuğunu evlendirmesine cevaz vermişlerdir. Esram şöyle rivayet eder: *"İbni Ömer oğlunu küçük olduğu halde evlendirdi. Durumu Zeyd'e intikal ettirdiler, hep birlikte caiz olduğuna karar verdiler."* Baba eğer maslahat görürse küçük oğlunu birden fazla kadınla da evlendirebilir. Malikîler de [4], zinaya düşme korkusu veya malını koruyacak birisi olsun düşüncesiyle, mehri babaya ait olmak üzere maslahat için küçüğü ve deliyi evlendirmeyi hakim, vasi ve baba için caiz kılmışlardır.

2- Diğerinin sözünü işitmek: Akdi yapanlardan her birinin diğerinin sözünü işitmesi gerekir. Bu şart evlilik akdini yapan her iki tarafın da rızasının gerçekleşmesi için orada bulunmayan bir kadına evliliğin yapılacağına dair bir mektup yazmak gibi hükmen de yerine getirilebilir.

Hanefîlere göre, rızanın gerçekten olması şart değildir. Zorla veya şakayla da

---

1- *el-Bedâyi'*, II, 232; *ed-Dürrü'l-Muhtâr ve Reddü'l-Muhtar*, II, 366, 367, 373.
2- *Muğni'l-Muhtâc*, III, 169; *el-Mühezzeb*, II, 40.
3- *Keşşafu'l-Kınâ'*, V, 43-44.
4- *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 396.

evlilik gerçekleşebilir.

Kadında aranan şartlar:

Evlilik akdinin yapılması için kadında iki şart aranır:

1- Dişiliği tam olan bir kadın olması: Erkek veya hünsa-yı müşkil (cinsî açıdan kadıveya erkekliği belirgin olmayan) ile evlilik yapılamaz. Hünsa ile evlilik batıldır.

2- Erkeğe şüphe bulunmayacak şekilde kesin bir haramla yasaklanmış olmaması. Kız, kız kardeş, hala, teyze gibi evlenilmesi haram olan ve başka bir erkekle evli olan kadın ve iddet bekleyen kadınla evlenilemez. Ayrıca Müslüman kadın Müslüman olmayan bir erkekle evlenemez.

Akit sigasının şartları: İcap ve Kabul:

Siga, icap ve kabul'den ibarettir. Sigada ittifakla dört şart aranır:

1- Akdi yapacak olanlar hazır bulunuyorsa meclis birliği. Bu da icap ve kabulün aynı mecliste gerçekleştirilmesi demektir. Yani akdi yapanların değil, icap ve kabul meclisinin aynı olması demektir; çünkü irtibatın şartı zamanın aynı olmasıdır. Akdi yapanlara kolaylık olsun diye meclis toplayıcı bir unsur olarak kabul edilmiştir.

Meclis değişirse akit gerçekleşmez. Eğer kadın: "kendim seninle evlendim" veya veli: "kızımı seninle evlendirdim" der, öbürü de kabulden önce meclisten kalkar veya meclisten ayrıldığını ifade eden bir işle ilgilenir, sonra da "kabul ettim" derse Hanefîlere göre akit gerçekleşmez. Bu da oturduktan sonra sadece ayakta durmanın bile meclisi değiştirdiğini gösterir. Aynı şekilde akdi yapanlardan birincisi icaptan sonra meclisten ayrılır, öbürü de birincisi olmadığı halde veya döndükten sonra kabul ederse akit yapılmış olmaz. Hanefîlere göre yürüme halinde veya bir hayvana binmiş olarak iki adımdan fazla ilerlenirse meclis değişmiş kabul edilir. Akdi yapanların oturarak değil de yaslanarak uyumaları kabulden vazgeçildiğine delil olarak kabul edilmektedir.

Akdin her iki tarafı da yürüyen bir gemide bulunuyorsa akit gerçekleşir. Çünkü gemi tek bir mekân hükmündedir.

Gerçekte tam anlamıyla meclisin bütünlüğünü ya da değişmesini ayırt edici ölçü olarak örf kabul edilir. Örfen akdi yapmaktan vazgeçme veya icap ve kabulü birbirinden ayırıcı olarak kabul edilen şeyin akit meclisini değiştirdiğine hükmedilir. Akdi yapmaktan vazgeçme veya icap ve kabulü birbirinden ayırıcı olarak kabul edilmeyen şey de akdin meclisini değiştirici olarak kabul edilmez.

Cumhura göre [1], icab ve kabul arasında fazla[2] ara bırakılmaksızın hemen ya-

1- *Muğni'l-Muhtâc*, II, 5, 6; *Keşşafu'l-Kınâ'*, III, 136; *Haşiyetü's-Savi ala-Şerhi's-Sağîr*, II, 356.

2- Malikîler, icap ve kabulün aynı zamanda yapılması gerektiği husundan bir meseleyi istisna etmişlerdir. O da bir kişinin hastalığı sırasında: Eğer ölecek olursam kızım filancayı filan adama

pılması şart koşulur.

Şafiîlerde ise, akdi yapanların icap ve kabulü arada fazla süre olmaksızın söylemeleri şarttır. Ara uzarsa zarar verir; çünkü aranın uzaması kabulü icaba cevap olmaktan çıkarır. Uzun ara ise, kabulden vazgeçildiği hissini uyandıracak kadar bir süredir. Kısa ara ise kabulden vazgeçildiği hissini uyandırmadığı için zarar vermez. Akdi yapanlar meclisten ayrılmasalar ve icap ile kabul arasında az bir süreyi işgal etse bile akdi yapanların dışında olan birisinin sözlerinin araya girmesi akde zarar verir.

Ama akdi yapanlardan birinin bulunmaması halinde akit yazı veya elçi yoluyla yapılırsa, Hanefîlere göre, evlilik akdinin meclisi, mektubun şahitler önünde okunması veya elçinin haberinin şahitler huzurunda işitildiği meclis kabul edilir. Bu durumda meclisin bütünlüğü sağlanmış olur; çünkü mektup yazanın hitabı ve habercinin sözü haber gönderenin sözü hükmündedir; gönderenin sözünü nakletmektedir.

Mektubun okunması ve habercinin sözünün duyulması, mektubu yazanın konuşması, haberci gönderenin sözünün işitilmesi gibidir. Mektup okunmaz ya da habercinin sözü duyulmazsa, akdin rükünlerine (icap ve kabul) şehadet etme şart olduğu için Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre akit yapılmamış olur.

Eğer kadın mektubu okur veya haberi şahitlerin önünde duyar, ardından bir başka ihtiyacını gidermek için meclisten ayrılır veya akitle ilgisi bulunmayan bir konuşmayla meşgul olup sonra: "filancayla kendimi evlendirdim" derse meclisin değişmiş olması sebebiyle evlilik akdi yapılmamış olur.

Ancak kadın bir başka meclisle mektubu tekrar okuyup şahitlerin önünde kabul ederse yazının sürekli oluşu dolayısıyle akit sahihtir. Ama haberci icabı bir başka mecliste tekrar eder, kadın da kabul ederse evlilik akdi sahih değildir; çünkü yazının kalıcı oluşunun aksine elçiliği daha önce bitmiş kabul edilir.

2- İcap ve kabulün birbirine uygun olması:

Akdin yeri ve mehrin miktarı hakkında icap ve kabulün bir olması ile tevâfuk (uyum) gerçekleşir. Eğer aralarında (icap ve kabul), akdin yeri (yönelik olduğu kişi)yle ilgili bir ihtilâf olursa, meselâ kızın babasının "Hatice'yi seninle evlendirdim" demesi, adamın da "Fatma'yla evlenmeyi kabul ettim" demesi halinde olduğu gibi evlilik akdi gerçekleşmez. Çünkü kabul icabın ilgili olduğu kişiden başka birine yöneltildiği için akit sahih değildir. Bu bir elbise üzerinde pazarlık yapıp müşterinin haberi olmaksızın bir diğer elbisede anlaşmayı gerçekleştirmek gibidir.

Mehrin miktarıyla ilgili ihtilâf ise babanın; "kızımı bin dirheme seninle evlendirdim", adamın da "evlenmeyi sekiz yüz dirheme kabul ettim" demesi gibidir. Bu

---

nikâhladım, demesidir. Bu akit sahihtir, süre uzasın, uzamasın farketmez.

durumda da akit yapılmaz. Yalnız ihtilâfta, kocanın "bin yüze kabul ettim" demesi gibi bir yarar varsa Hanefîlere göre akit sahihtir.

Mehirin akdin rükünlerinden biri olmamasına rağmen, mehrin miktarındaki muhalefetten dolayı akdin yapılamamasının sebebi şudur: Mehir akitte söz konusu olduğu zaman icapla bütünleşerek ondan bir parça durumuna gelir, böylece akdin yapılabilmesi için kabulün icaba uygun olması gerekir.

Akit yapılırken mehir söz konusu edilmez veya kadına mehir verileceği açıklanmazsa mehir icabın bir parçası olmaz, ancak bu durumda mehr-i misil verilmesi gerekir; çünkü evlilikte mehir şer'an vacip kılınmıştır. Evliliğin onsuz yapılması sahih değildir.

3- İcabı yapanın icabı sürdürmesi:

Akdi yapan öbür kişinin kabulünden önce icabı yönelten kişinin icaptan vazgeçmemesi şart koşulmaktadır. Eğer vazgeçerse icap batıl olur, kabulüne muvafık bir şey bulamaz. Satışta olduğu gibi icabı yapan kişinin icabına bağlı olması için icabın kabulle bütünleşmesi lâzımdır. Akdi yapanlardan biri icapta bulunursa öbürünün kabulünden önce vazgeçebilir. Çünkü icap ve kabulün her ikisi de bir tek rükündür, yani her biri rüknün bir parçasıdır. İki şeyden mürekkeb olan sadece biriyle var olamaz.

4- Hemen nikâh akdini yapmak:

Evlilik alışveriş gibidir, anında yapılması şarttır. Yarın veya öbür gün seninle evlendim gibi geleceğe yönelik olması ve "Zeyd geldiğinde" veya "babam razı olursa seninle evlenirim" veya "güneş doğunca kızımı seninle evlendiririm" gibi daha olmamış bir şarta dayalı olması, dört mezhebe göre de caiz değildir. Çünkü evlilik akdi mülk edinme veya karşılığını ödeme türündeki akitlerden olduğu için bir şeye dayandırılmayı veya bağlı kılınmayı kabul etmez. Çünkü Allah hükmünü hemen ifade etsin diye evlilik akdini meşru kılmıştır. Oysa bir şeye ekleme veya bağlı kılma şer'î gerçeğe ters düşmektedir. Ancak geçmişte olduğuna dair şüphe olmayan bir şarta dayandırılması halinde evlilik akdi sahih olur, akit de hemen gerçekleşmiş olur.

Bir adam oğluna bir kız ister, kızın babası da yalan söyleyerek onu senden önce filancayla evlendirdim, evlendirmemiş olsaydım kızımı oğlunla evlendirirdim diyerek kabul ederse sonra yalan söylediği anlaşılırsa, olan bir şeye dayandırıldığı için akit yapılmış olur. Şartın dayandığı kişi akit meclisinde bulunuyor ve ona, "yirmi yaşındaysan seninle evlenmeyi kabul ettim" der, o da gerçekten yirmi yaşındaysa bu durumda hüküm aynıdır. Kadın, "babam razı olursa seninle evlendim" der, babası da mecliste bulunup kabul ederse yine akit sahih olur.

Şafiîlere göre, veli: "inşaallah seni evlendirdim" diyerek bir şeye dayandırma-

yı kasdeder ve kasdı belirsiz olursa akit sahih değildir. Oysa aynı durumda teberrük veya her şeyin Allah'ın dilediği gibi olacağını kasdederse akit sahih olur. "Eğer kız çocuğum olursa evlendireceğim" veya "kızım boşanır ve iddetini tamamlarsa evlendireceğim" derse başka bir şeye bağlı kılma durumu bulunduğu için mezhebin görüşü, evliliğin batıl olduğu şeklindedir.

Velhasıl bütün mezheplerin ittifakıyla evliliğin bir şarta dayandırılması caiz değildir. Ancak İbnü'l-Kayyım, İmam Ahmed'in nikâhın şarta [1] bağlı yapılmasına cevaz verdiğini, alışverişin de bu durumda daha öncelikle câiz olduğunu nakletmiştir. Fakat İbni Kudame, nikâhı şarta bağlamanın onu bâtıl kılacağını zikreder[2].

Evlilik akdinde seçme (hıyâr) hakkı var mıdır?

Cumhurun ittifakıyla [3] evlilikte seçme hakkının varlığı kabul edilmemiştir. Bu durumda meclis muhayyerliği ile şart muhayyerliği (seçme hakkı) aynıdır; çünkü durum bunu gerektirmemektedir. Zaten evlilik akdi genellikle inceleme ve tefekkürden sonra yapılır. Sonra evlilik salt bir alışveriş değildir, bu sebeple seçme hakkının varlığı evliliğin bozulmasına sebep olur. Akit yapıldıktan sonra evliliğin bozulmasında da kadına zarar vardır.

Evlilikte olması gereken şartlar hususunda mezheplerin görüşü:

Evlilikte şartlar karı kocadan birinin diğerine bir gayeye matuf olarak şart koştuğu şeydir. Bununla icap ve kabule bağlanacak şartlar kasdedilmektedir. Yani icap yapılırken şartlardan biri de onunla birlikte söylenir. Bu konuda fakihlerin tafsilatlı görüşleri vardır. Sırasıyla her mezhebin görüşünü zikredeceğiz. Bu ise bir şarta bağlı olan icap halinin tersinedir; çünkü şartın varlığından önce icabın varlığı düşünülemez.

Hanefî Mezhebi [4]:

a) Eğer şart sahih olup akdin gereğine uygun düşüyorsa ve şer'in hükümlerine ters değilse yerine getirilmesi vacip olur. Kadının, kocasına ailesiyle ya da kumasıyla beraber oturmak yerine yalnız başına oturmayı veya ailesinden izin almaksızın uzak bir yere götürmemeyi şart koşması gibi.

Kocası kendisiyle *mehr-i müsemma* ile evlenip başka bir şeyi şart koşarsa; örneğin memleketinden çıkarmamak veya üstüne evlenmemek kaydıyla onunla belli bir miktara (meselâ bin'e) evlenirse, şartı yerine getirmesi halinde kadın mehr-i müsemmaya hak kazanır; çünkü mehir geçerlidir ve kadının rızası da buna uygundur. Şartı yerine getirmemesi halinde ise başka bir kadınla evlenip ya da memleketinden çıkardığı takdirde kadına mehr-i misil verilir, çünkü kendisine yararlı olacak bir şey

1-*A'lamu'l-Muvakki'în*, IV, 28; T. Muhyiddin Abdul Hamid.
2- *el-Muğnî*, VI, 551.
3- *el-Muğnî*, VI, 536; *Bidâyetu'l-Müctehid*, II, 7 vd.
4- *ed-Dürrü'l-Muhtâr* , III, 405; *Tebyînü'l-Hakâik*, II, 148; *Fethü'l-Kadîr* III, 107 vd.

kararlaştırılmıştı; bunun verilmemesi halinde kadının rızası gerçekleşmemiş olacağından mehr-i misil verilmesi vaciptir.

Şeriatin emir buyurduğu şartlar da aynı hükümdedir. Bu da kadının kocasına kendisine iyi muamele etmesini ya da kulüp ve dansedilen yerlere götürmemesini şart koşması gibi.

Hanefîlere göre sahih olan şartlardan biri de, erkeğin kendi hakkında karar verme yetkisini kadına vermesidir ki, bu şartla evlenirse evlilik sahihtir. Fakat evlenen kişi, "Kızını onun hakkında karar verme yetkisi sende olmak kaydıyla benimle evlendir" derse, karar verme yetkisi onun babasının olmaz; çünkü yetki nikâhtan önce verilmiştir.

b) Eğer şart fasit olursa, yani akdin gereğine uymuyor veya şer'in hükümleri ona cevaz vermiyorsa akit sahih, şart batıl olur. Bu da eşlerden biri veya her ikisine belli bir müddet içinde evlilikten vazgeçebilme hakkının verilmesi şartını koşmak gibidir. Oysa bu, "malî bedellerde fasit olan şart -alışverişte olduğu gibi- akdi ifsat eder" genel kaidesine aykırı düşmektedir.

Kumasını boşamayı şart koşmak gibi şartın yasak olduğuna dair bir hüküm varsa *"Kumasının boşanmasını isteyen kadına nikâh helâl değildir"* hadîsinden dolayı şartı yerine getirmek mekruhtur.

Malikî Mezhebi [1].

Evlilik akdiyle ilgili şartlar iki çeşittir: Sahih olan şartlar, fasit şartlar.

Sahih şartlar da mekruh olan ve olmayan şeklinde iki çeşittir: Mekruh olmayan sahih şartlar, akdin muktezasına uygun olan şartlardır. Kadının maddi ihtiyaçlarını gidermek, kadına iyi muamelede bulunmak, kadının erkeğe itaat etmesi veya izni olmadan evden çıkmaması gibi şartlardır.

Kadının evliliğin bozulmasını gerektirmeyen ayıplardan arınmış (salim) olmasını şart koşmak da sahih şartlardandır. Bu da kadının iki veya tek gözünün kör, sağır, dilsiz olması; bakire veya beyaz olmaması gibi şartlardır.

Mekruh olan sahih şartlar:

Akde bağlı olmayan veya akitten kasdolunana aykırı düşmeyen ancak bu şartlarda erkeğe zorluk bulunan şartlardır. Bu da memleketinden başka yere götürmemesi, onu yolculuğa çıkarmaması, falanca yerden nakletmemesi, üzerine evlenmemesi şartı gibi şartlardır. Bu şartlar kocayı bağlamaz. Ancak boşanma ya da köle azad etme yemini olursa şart bağlayıcı olur.

Fasit olan şartlar:

1- *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye*, 218-220; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 374, 376, 579; *Bidâyetü'l-Müctehid*, II 57.

Evlenme maksadına veya akdin gereğine aykırı gelen ya da ona ters düşen şartlardır. Bunlar da; kocasının kuması ve kendisinin yanında tam eşit olarak kalmasını istememek veya kocasından kendisinin yanında kumasının yanında kaldığından bir hafta ya da bir haftadan az ya da çok daha fazla süre sadece kendisine ait olarak kalmasını kadının mahcur (tasarruf hakkı kısıtlanmış) olan biriyle evlenmesi halinde nafakasının onun babası veya efendisi gibi velisine veya kendisine veya kendi babasına ait olmasını şart koşması gibi.

Bunlar evliliğin amacına aykırı şartlardır. Çünkü aslolan kadının nafakasının kocasının üzerine olmasıdır, bunun dışındaki şartlar zararlıdır. Evlenmede seçme hakkını şart koşmak [1] yahut mehrin bilinmemesine sebep olabilecek bir şeyi mesela ayda kadına şu kadar nafaka verilmesini şart koşmak gibi çünkü bu nafakanın ne zamana kadar devam edeceğini erkek bilmemektedir.

Kadının, erkekten kendi hakkında karar verme yetkisini elinde bulundurmak istemesi ya da dilediği zaman kendi kendisini boşayabilmesi veya başka birinden olan çocuğuna ya da akrabalarına (babası veya kardeşi gibi) bakmasını istemesi de böyledir. Bu şartların hükmü, akdi batıl kılıp, henüz zifaf olmamışsa feshedilmesi gereğidir. Fakat erkek kadınla zifaf olmuşsa akit geçerli olup şart ortadan kalkar, istenilen şey batıl olur ve kadına mehr-i misil verilmesi vacip olur. Yalnız kadının kendi hakkında karar verme yetkisini elinde bulundurması hakkında şöyle denilmiştir:

a) Boşanma yetkisi bir sebebe dayalı olursa: Eğer sebep erkeğin yaptığı bir fiil ise caizdir ve kocayı bağlayıcıdır. Meselâ erkek kadını dövdüğü veya yolculuğa çıktığı zaman boşanma yetkisinin kadının, kadının babasının ya da bir başkasının elinde olduğunu kabul etmesi gibi. Bir de iltizam (bağlanma) boşanma ya da özgür kılma yeminine dayalı olur. Meselâ ondan başka biriyle evlenmeyeceğine yemin ederse o zaman koca-kadının ileri sürdüğü ric'î, bâin, üçlü veya istediği herhangi bir boşanma şekliyle- şartı yerine getirmek zorundadır.

b) Eğer sebebi, kocadan başka birinin fiili ise evlilik üzerine bir etkisi yoktur. Şart kocayı bağlayıcı değildir, nikâh caizdir.

Şafiî Mezhebi[2]:

Sahih ve fasit olmak üzere şartlar iki türlüdür:

a) Sahih şartlar: Bunlar nikâhın gereklerine uygun olan şartlar, nafaka ve eşler arasında eşitlik şartı gibi. Ya da nikâhın muktezasına uygun olmayan, fakat herhangi bir kasdın bulunmadığı şartlar; bundan başka bir şeyi yememesi şartı gibi.

1- Seçme hakkını şart koşmak, eşlerden birinin veya ikisinin belirli bir zaman sonra evlilikten vazgeçme hakkının olması demektir.

2- *Muğni'l-Muhtâc*, III, 226 vd.; *el-Mühezzeb*, II, 47.

Hükmü: Şart iptal edilir. Yani faydasının olmaması sebebiyle her iki durumda da şartın bir etkisi yoktur. Alışveriş hükmünde olduğu gibi nikâh ve mehir ise sahihtir.

b) Fasit şartlar: Nikâh akdinin muktezasına aykırı düşen fakat asıl amacına (yani cinsî ilişkiye) zarar vermeyen şartlardır. Bunlar da ikinci bir kadınla evlenmemesi, kadına nafaka vermemesi, onunla yolculuğa çıkmaması, karısını başka bir memlekete götürmemesi gibi şartlardır.

Hükmü: Asıl amacına (cinsî ilişki ya da yararlanma) zarar verilmediği için evlilik sahihtir, fakat şart fasit olur. Çünkü akdin muktezasına aykırı düşmektedir. Bu ister birinci misaldeki gibi kadının lehine, ister ikinci misaldeki gibi aleyhine olsun. Resulullah (a.s.), *"Allah'ın kitabında olmayan her şart batıldır."* [1] buyurmuşlardır. Bu durumda mehir de fasit olur; çünkü şart kadının lehine olursa sadece belirtilen şeye razı olmaz. Aleyhine olursa koca, şartı yerine getirilmedikçe belirtilen şeyin bedeline razı olmaz.

Eğer şart evliliğin asıl amacına zarar verirse: Erkeğin kadına, hiç cinsî ilişkide bulunmamayı veya senede sadece bir defa ilişkide bulunmayı ya da kadının erkeğe, sadece gece veya sadece gündüz ilişkide bulunmayı ya da erkeğin kadına cinsî ilişkiden sonra bile olsa boşanmayı şart koşması gibi. Böylece evlilik batıl olur, şart akdin asıl amacına aykırı düştüğü için batıl olmasına sebep olmuştur. Erkek kadına gece cinsî ilişkide bulunmamayı şart koşarsa akit batıl olmaz. Çünkü koca gece ve gündüz cinsî ilişkide bulunmaya malik olduğu için yapmama hakkına da sahiptir. Bu durumda cinsî ilişkide bulunmamayı şart koşarsa terketme hakkına sahip olduğu bir şeyi şart koşmuş olur. Gece ve gündüz kadınla cinsî ilişkide bulunmak kadının üzerine sabit olmuş bir hak olmakla beraber kadın erkeğe, kendisiyle ilişkide bulunmaması şartını koşarsa kocayı hakkından menetmeyi şart koşmuş olur. Bu da akdin aslına aykırı düştüğünden akdi geçersiz kılar.

Aynı şekilde; erkek kadının kendisinin varîsi olmayacağını veya kendisinin kadının varîsi olmayacağını veya birbirlerine varîs olmayacaklarını veya nafakanın kocadan başka birinin üzerine olacağını şart koşarlarsa evlilik batıl olur.

Hanbelî Mezhebi [2]:

Şartları Şafiîlerde olduğu gibi ya sahihtir, ya da fasittir ve üç çeşittir:

a) Sahih olan şartlar:

Bunlar akdin gerektirdiği veya gerektirmediği fakat akdi yapanlardan birine yararı olan ve akdin asıl amacına zarar vermediği müddetçe şer'an yasaklanmayan akitlerdir.

1- Hz. Aişe'nin Berîre kıssası hadîsinden, *muttefekunaleyh. Neylü'l-Evtâr,* VI, 91.

2- *el-Muğnî,* VI, 548-552; *Keşşafu'l-Kınâ',* V, 98 vd.

Hükmü: Yarar ve faydanın olması durumunda yerine getirilmesi gerekir. Mesela, kadının erkeğe ihtiyaçlarını gidermesini, kendisine iyi muamelede bulunmasını, başka bir kadınla evlenmemesini, memleketinden çıkarmamasını veya kendisiyle yolculuğa çıkmamasını şart koşması gibi. Ya da erkek, kadının bakire, güzel, eğitim görmüş olması veya körlük, dilsizlik, topallık ve benzeri evliliğin feshini isteyebilme hakkı sabit bulunmayan noksanlardan uzak bulunmasını şart koşması gibi. Bu şartların yerine getirilmesi zorunludur. Bunun delili ise Resulullah (a.s.)'ın *"Şartların en önde yerine getirilmesi gerekeni, kadınları o sebeple kendinize helal kıldıklarınız (şartlar) dır. "* [1] hadîsi ile *"Müslümanlar şartları üzeredirler."*[2] hadîsidir.

Bir de el-Esram'ın rivayeti vardır: *"Adamın biri bir kadınla evlendi ve kadının memleketini değiştirmeme şartını kabul etti, sonra da onu bir başka yere götürmek istedi. Durum Hz.Ömer'e bildirilince o, "şartı yerine getirilecektir", deyince adam da, "O zaman bizi boşarsın" dedi. Bunun üzerine Ömer de, "Haklar şartlarla belirlenmiştir" dedi.* Bu şartta kadına yarar olduğu ve evlilikten beklenen maksada mani olmadığı için şartın yerine getirilmesi gerekir. Kadının mehirde fazlalık veya memleketinin parasından başka bir parayı şart koşması durumu gibidir.

Fakat Resulullah (a.s.)'ın sözü; *"Allah'ın kitabında olmayan her şart batıldır."* yani Allah'ın şeriatında ve hükmünde bulunmayan anlamındadır. Bu şart ise şer'îdir.

b) Sahih olmayan şartlar:

Şer'an yasaklanan veya akdin muktezasına ters düşen şartlardır.

- Şartı batıl kılıp akdi sahih kılan şartlar: Erkeğin kadına mehir vermeyeceğini, nafakasını vermeyeceğini veya mehir verirse tekrar ondan geri isteyeceğini şart koşması gibi.

Kadının erkeğe, kendisiyle cinsî ilişkide bulunmamasını ve azl yapmasını, kumasının payından az veya daha fazla kalmasını, haftada sadece bir gece yanında kalmasını şart koşması; erkeğin kadına onun yanında gece değil sadece gündüz kalmayı, kadının kendisine nafaka veya benzeri bir şey vermesini şart koşması gibi.

Bütün bu şartlar kendiliğinden batıldır, akdin muktezasına aykırı düştüğü ve yapılmasından önce akdin yapılmasıyla vacip olan hakların ortadan kalkmasını ihtiva ettiği için sahih değildir.

Bu türden olmak üzere, kadın erkekten kumasını boşamasını isterse, şer'an ya-

---

1- *Cemaat* Ahmed ve Kütüb-i Sitte musannifleri ve Said b. Mansur, Ukbe b. Amir'den rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* VI, 142.

2- Amr İbni Avf el-Meznî'den "sahihtir" diyerek Tirmizî rivayet etmiştir. *Sübülü's-Selâm,* III, 59.

saklandığı için bu şart sahih değildir. Bu hususta Ebu Hureyre şöyle nakletmiştir: *"Nebi (a.s.) kadının kardeşinin boşanmasını şart koşmasını nehyetmiştir."* [1], Diğer bir lafızda *"Nikâh için kadına sorma"* veya *"Ekmeğinin veya kabının hakkını versin (kendine düşeni yapsın), rızkı ise Allah'a aittir."* şeklinde gelmiştir.

Nehiy yasaklananın fasit olmasını gerektirir. Zira kadın erkekten akdini feshetmesini, kendi hakkıyla karısının hakkını iptal etmesini şart koşmaktadır, o yüzden bu şart sahih değildir. Durum kadının erkekten alışverişini feshetmesini şart koşması gibidir.

- Aslen evliliği batıl kılan şartlar: Mut'a nikâhı gibi evliliği zamanla sınırlamak, belirli bir vakitte boşamak veya evliliği bir şarta bağlamak, (meselâ velînin: "Kızın annesi ya da filanca razı olursa seninle evlendirdim" demek) veya evlilikte seçme (hıyâr) hakkını her ikisine ya da birine şart koşmak gibi şartlar.

Bu şartlar kendiliğinden batıldır. Bunlarla da evlilik batıl olur. Kadını şigar nikâhıyla (kadının mehrini bir başka kadının mehri yerine saymak) evlendirmek de batıl şartlardandır. Fakat özel olarak mehirde seçme (hıyâr) hakkını şart koşarsa evlilik fasit olmaz; çünkü evlilik mehir söylenmeden de kendisi gerçekleşir.

Sonuç olarak: Fakihler, akdin muktezasına uygun düşen şartların sahih, evliliğin amacına aykırı düşen veya şeriatın hükümlerine muhalif olan şartların da batıl olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Hanefîler, Malikîler ve Hanbelîler, istenilen bir vasfın gerçekleşmesine sebep olan şartlar veya evliliğin feshedilebilmesi hakkının bulunmadığı noksanlardan kadının uzak olması gibi şartların sahih olduğu üzerine ittifak etmişlerdir.

Ama akdin muktezasından olmayan, fakat evliliğin hükümlerinden herhangi birine aykırı düşmediği gibi akdi yapanlardan birine yararı olan şartlar hakkında (başka bir kadınla evlenmemek, kendisiyle yolculuğa çıkmamak veya kendisini evinden ya da memleketinden çıkarmamak vb. gibi) ihtilâf etmişlerdir.

Hanbelîler bunların sahih şartlar olup yerine getirilmesi gerektiğini söylerler.

Hanefîler ise şartların geçersiz, akdin sahih olduğunu söylerler.

Malikîlere göre ise şartlar mekruhtur, yerine getirilmesi gerekli olmayıp sadece müstehaptır.

Şafiîlerde, şartlar batıldır, evlilik onların dışında gerçekleşir.

Fasit olan şartın akde tesiri:

Hanefîlere göre, fasit olan şart akdi ifsat etmez. Yalnızca şartın kendisi ortadan kalkar, akit ise sahih olur. Hanbelîler de Hanefîlerle ittifak halindedirler. Yalnız bazı şartların akdi batıl kıldığı görüşündedirler; akdin belli bir süre için yapıl-

1- Ebu Hureyre'den naklen *muttefekunaleyh. Neylü'l-Evtâr*, VI, 142.

liği iptal edebilme seçeneğini şart koşmak gibi. Bu da onlardaki üçüncü türdür. Şafiîlere göre, fasit olan şart akdi ifsat eder. Malikîlere göre ise, erkek kadınla zifaf olmamışsa akdin feshi vaciptir. Fakat erkek kadınla zifafta bulunmuşsa akit geçerlidir, şart ortadan kalkar, tespit edilen mehir iptal edilip mehr-i misil verilmesi vacip olur.

2. Evliliğin Sıhhat Şartları

Evliliğin sıhhati için on şart koşulmuştur. Bunlardan bir kısmı üzerinde ittifak edilmiş, bir kısmında ise ihtilâf edilmiştir [1].

1- Fer'î olarak akde mahal olması, 2- Akit sigasında ebediyet, 3- Şahit bulunması, 4- Rıza ve seçme, 5-Karı ve kocanın belli olması, 6- Umre veya Hac için ihram hâlinde bulunmama, 7- Mehirle olması, 8- Gizlemek için anlaşmamak, 9- Eşlerin birinin veya ikisinin tehlikeli bir hastalığı olmaması, 10- Veli.

1- Fer'î olarak akde mahal bulunması:

Kadın erkeğe geçici olarak veya şüpheli bir şekilde haram edilmiş olmamalı ya da kadının durumu hakkında fıkıh âlimleri arasında ihtilâf olmamalıdır. Kesin boşanmadan dolayı iddetini beklemekte olan kadını nikâhlamak, boşanılan ve iddeti devam etmekte olan kadının kız kardeşi (baldız) ile evlenmek, birbirlerine haram kılan iki kadını bir nikâh altında bulundurmak (hala ile erkek kardeşinin kızını veya teyze ile kız kardeşinin kızını birlikte nikâhlamak) gibi. Bunun gibi fer'î olarak akde mahal bulunma durumu gerçekleşmezse, Hanefîlere göre akit ittifakla batıl olur.

Aslî olarak nikâh akdine mahal olma durumu da şöyledir: Kadın erkeğe ebedî olarak haram olmamalı; kız kardeş, kız, hala ve teyze gibi. Evliliğin yapılmasının şartlarından olan bu durum tahakkuk etmezse akit ittifakla batıl olup bununla evliliğin sonuçlarından hiç biri gerçekleşmez.

Hanefîlere göre; tahrim kesin olursa, batıl olmanın sebeplerinden biri olur. Haramlık zannî olursa akdin fasit olmasının sebeplerinden olur.

Fer'î olarak akde mahal olmaması halinde evlilik fasit olur. Zifaf olmasıyla bazı sonuçlar gerçekleşir. Fakat akdin fasit olması hâlinde kadınla zifafta bulunmak haram olur. Bu durumda isteyerek mümkün olmazsa, zorla kadınla erkeği birbirinden ayırmak gerekir.

Haram kılınmasına, masiyet olmasına ve ayrılmanın vacip olmasına rağmen fasit olan evlilikten sonra zifaf olursa evliliğin gerektirdiği bazı sonuçlar tahakkuk

1- *ed-Dürrü'l-Muhtar ve Reddü'l-Muhtar;* II, 373, 379, 835; *el Bedayi',* II, 351-357, 369 vd., 385 vd.; *Tebyinü'l-Hakâik,* III, 98 vd.; *eş-Şerhü'l-Kebir,* II, 236, 240; *eş-Şerhu's-Sağir,* II, 335-340, 373 382; *Şerhu'r-Risâle,* III, 36; *Muğni'l-Muhtâc,* III, 144, 147; *el-Mühezzeb,* II, 40; *el-Muğni,* VI 450-453; *Keşşafu'l-Kına',* V, 41-74; *el-Kavâninü'l-Fıkhiyye,* 197-200.

eder. Kadına mehr-i misil ya da mehr-i müsemma verilmesi, kadının iddet beklemesi vacip olur, hamileliğin olması hâlinde de çocuğun nesebi sabit olur. Fakat eşler arasındaki miras hakkı ortadan kalkar.

2- İcap ve kabul sigasının geçici değil ebedî olması:

Evlilik zamanla sınırlanırsa batıl olur. Bu durum da temettu (istifade etme) sigasıyla olması hâlidir. Meselâ erkeğin "seninle şu aya kadar temettu yapacağım" demesi, kadının da "kabul ettim" demesi ya da bilinen veya bilinmeyen bir zamanla sınırlaması böyledir. Meselâ "şu sene veya şu aya kadar ya da şehirde kaldığım müddetçe seninle evlendim" demek gibi. Birinci çeşit mut'a nikâhı, ikinci çeşit de geçici nikâh diye bilinir.

Fıkıh âlimlerinin mut'a ve geçici nikâh hakkındaki görüşleri:

Dört mezhep ve sahabelerin cumhuru mut'a ve benzeri evliliklerin batıl olduğunda ittifak etmişlerdir. Sıhhatinin şartlarından olmasına rağmen Hanefîlere göre batıl olmasının sebebi, hükmünün sünnette belirtilmiş olmasıdır. Yalnız İmam Züfer muvakkat (geçici) nikâhı sahih, zaman belirleme şartını da fasit veya batıl kabul etmiştir. Yani zaman belirlemenin bir önemi yoktur, evlilik sahih ve ebedîdir. Çünkü nikâh fasit olan şartlarla batıl olmaz.

Bir görüşe göre de muvakkat akit mut'a anlamındadır, akitlerde önemli olan lafızlar değil, manalardır.

Şia'dan İmamiyye'ye göre [1], Müslüman veya kitabî (Hristiyan ve Yahudi) kadınla mut'a evliliği ya da zamanla sınırlanmış nikâh yapmak caizdir, zaniye (fahişe) ile ise mekruhtur. Bu durumda mehrin açıklanması ve müddetin tahdidi şartı vardır. Evlilik üç sözden biriyle yapılır, bunlar, "seninle evlendim", "seni nikâhladım", "seninle mut'a yaptım." gibi lafızlardır.

Hükümleri:

a) Süre söylendiği halde mehri söylememek akdi batıl kılar. Süreyi açıklamaksızın mehri tayin ve tesbit etmek akdi dâimî şekle çevirir.

b) Akitten önce şartların bir hükmü yoktur. Akitte sözkonusu edilirlerse yerine getirilmeleri gerekir.

c) Kadın ile yanına gece veya gündüz cinsî ilişkide bulunmayı, ferce (cinsel organ) ilişkide bulunmamayı, kadından izin alınmaksızın azl yapmayı şart koşmak caizdir. Azl yapılsa bile çocuk babasına aittir. Fakat baba çocuğu reddederse lian yapmaya gerek yoktur.

d) Şia, mut'a için boşanmaya gerek olmadığına dair ittifak etmiştir. Tercih edi-

1- *el-Muhtasaru'n-Nafi' fi-fıkhi'l-İmâmiyye*, 205-207; *er-Ravzatu'l-Behiyye*, II, 102 vd.

len görüşe göre de lian yapılmaz. Tereddüt hâlinde ise zihar yapılabilir.

e) Mut'a ile eşler birbirlerine varîs olamazlar. Fakat çocuk onların varîsi olabileceği gibi onlar da onun varîsi olabilirler, bu durumda ihtilâf yoktur.

f) Beraberlik müddetleri tamamlanırsa, iddet süresi meşhur olan görüşe göre iki hayız müddeti kadardır. Hayız olmayanın iddeti ise kırk beş gündür. Eşinin ölmesi hâlinde ise kadının iddeti dört ay on gündür.

g) Belirlenen müddet bitmeden akdin yenilenmesi sahih değildir. Artan zamanı kadına bağışlasa ve ondan vazgeçse bile hüküm aynıdır.

İmâmiyyenin delilleri:

İmâmiyye mut'a nikâhının meşru olduğuna dair aşağıdaki delilleri ileri sürmüşlerdir.

"Onlardan faydalanmamıza karşılık, kararlaştırılmış olan mehirlerini verin..." (Nisa, 24) ayet-i kerimesinde evlilikten değil yararlanmaktan, mehirden değil ücretten bahsedilmektedir.

Mut'anın caiz olduğuna delil, istimta' (yararlanmak) ve mut'a kelimelerinin aynı anlamda olmalarıdır. Yararlanmadan sonra ücret vermek de icar (kira) akdinde olur. Mut'a da kadının uzvundan yararlanmak için yapılan bir kiralama akdidir. Oysa mehir yararlanmadan önce nikâh akdiyle vacip olur.

Resulullah'ın (a.s.) sünnetinde bazı gazalarda mut'aya cevaz verildiği görülmektedir. Bunlardan Evtâs senesi, Kaza Umresi, Hayber, Fetih senesi ve Tebük'ü sayabiliriz [1]. İbni Mesud der ki: *"Resulullah'la beraber savaştaydık ve beraberimizde kadınlar yoktu. Ona dedik ki: Kendimizi iğdiş etmeyelim mi? Bundan bizi men etti. Sonra elbise karşılığında bir müddet için kadınları nikâhlamaya ruhsat verdi. Sonra Abdullah İbni Mes'ud şu ayeti okudu: "Ey inananlar! Allah'ın size helâl ettiği temiz şeyleri haram kılmayın."* [2] (Maide, 87).

Sahih-i Müslim'de Cabir'den şöyle rivayet edilir: *"Resulullah (a.s.)'ın zamanında bir avuç hurma ve un karşılığında mut'a yapardık... Bu Ebu Bekir zamanında da devam etti. Ta Ömer Amr b. Hureys dolayısıyla bunu yasaklayıncaya kadar."* [3].

İbni Abbas ve seleften bir grup mut'anın caiz olduğunu söylemişlerdir. Bunlardan bazı sahabeler (Esma binti Ebî Bekr, Cabir, Abdullah b. Mesud, Muaviye, Amr b. Huveys ve Umeyye b. Halef'in oğulları Seleme ve Ebu Said), bazı tabiîler (Tavus, Ata, Said b. Cubeyr ve sair Mekke fakihleri İbni Cureye gibi) aynı görüşe

1- *Neylü'l-Evtâr,* VI, 136-137.
2- Buharî, Müslim ve Ahmed rivayet ettiler. *Neylü'l-Evtâr,* VI, 133.
3- *Nasbu'r-Râye,* III, 181.

katılmışlardır.

İmam Mehdi de mut'ayı caiz kabul ederek bunu Bakır, Sadık ve İmamiye'den nakletmiştir [1]. Fakat Zeydiyye şiası, cumhur gibi mut'a nikâhının haram olduğunu söyler ve İbni Abbas'ın yorumundan vazgeçtiğini kabul ederler [2].

Şîanın ileri sürdüğü bu delillere şöyle cevap verilmiştir [3].

"Yararlandığınız..." ayetinde yararlanmadan murad nikâhtır. Çünkü ayetin başlangıcında ve sonunda bahsedilen konu nikâhtır. Ayet *"Babalarınızın evlendikleriyle evlenmeyin"* cümlesiyle başlayıp *"Sizden hür mümin kadınlarla evlenmeye güç yetiremeyen"* cümlesi ile bitmektedi. (Nisa, 25.) Burada yararlanmaktan murad olan şer'an haram olan mut'a değil, aksine nikâh yoluyla olan yararlanmadır.

Ücret ifadesi ise, mehirin nikâh akdinde ücret diye isimlendirilmesi dolayısıyladır. *"Velilerinin izniyle nikâhlayın ve ücret yani mehirlerini verin."* (Nisa, 25) Diğer bir ayette ise şöyledir: *"Ey Peygamber! Ücretlerini yani mehirlerini verdiğin eşlerini sana helâl kıldık."* (Ahzab, 50). Ücretin yararlanmadan sonra verilmesinin ve mehrin yararlanmadan önce alınmasının emredilmesi ise Arapça'da bir lügat yöntemi olan kelimeyi veya cümleyi öne alma ve sonraya bırakmadan kaynaklanmaktadır. Bunun takdiri ise, *"Onlardan yararlandığınızda ücretlerini veriniz."* yani *"onlardan yararlanmak istediğinizde"* demektir. Şu ayet de buna benzer :*"Kadınları boşadığınızda, iddetlerine doğru boşayın..."* (Talâk, 1). Yani, boşamak istediğinizde demektir. Bir başka örnek de *"Namaza durduğunuzda yüzünüzü yıkayın..."* (Maide, 6) yani, namaza durmak istediğinizde, anlamı kastedilmektedir.

Sünnet-i Nebevî'de zikredilen bazı savaşlarda mut'aya izin verilmesi, savaştaki şiddetli zaruret ve sefer hâlindeki bekârlıktan kaynaklanmaktadır. Sonra Resûlullah (a.s.) bunu kıyamet gününe kadar ebediyyen haram kılmıştır. Buna birçok hadîs delâlet etmektedir.

Bunlardan bazıları;

Ey insanlar! "Size kadınlardan mut'ayla yararlanmaya izin vermiştim, ancak Allah bunu kıyamet gününe kadar haram kıldı. Mut'a için alınmış kadınlar kimin yanında varsa, onu serbest bıraksın. Ve onlara verdiklerinizden hiçbir şeyi -geri- almayın" [4].

Seleme b. el-Ekva dedi ki: "Resulullah (a.s.) Evtas senesinde bize kadınlarla mut'aya üç gün ruhsat verdi, sonra yasakladı" [5].

1- *Neylü'l-Evtâr*, VI, 135 vd.
2- *el-Batıru'z-Zihar*, III, 22.
3- *el-Ahvâlu'ş-Şahsiyye*, I, 83 vd.
4- Müslim ve Ahmed Sabre b. Ma'bed el-Cuhenî'den rivayet etmişlerdir.
5- Müslim ve Ahmed rivayet etmişlerdir.

Sebre b. Ma'bed dedi ki: *"Resulullah (a.s.) Veda haccında mut'a nikâhını yasakladı."* [1].

Ali (k.v.)'den rivayet edilen hadîse göre: *"Resulullah (a.s.) mut'a nikâhı ve ehlî eşek etini Hayber zamanında yasakladı"* [2]. İbni Abbas: *"Sadece zor durumda olana mut'ayı caiz kabul ederdi."* diye rivayet eder. Said b. Cübeyr onun (İbni Abbas)'ın şöyle dediğini rivayet eder: *"Sübhanallah, ben buna fetva vermedim, o ölü eti yemek gibidir. Sadece muzdar (zor durumda kalan) için caizdir."*

Fakat şia hükmü genişleterek zor durumda olan ve olmayan ile, mukim ve seferî gibi herkes için genel hâle getirmişlerdir.

Bununla beraber sahabeler İbni Abbas'ın görüşünün *şaz* (kural dışı)ve sadece kendisine ait olduğunu belirterek reddetmişlerdir. Ali (r.a.) ona şöyle diyerek reddetmiştir: *"Sen şaşkın bir adamsın* [3]*; çünkü Resulullah (a.s.) kadınlarla mut'a yapmayı ve ehlî eşeklerin etlerini Hayber günü yasakladı."* Abdullah b. Zübeyr (r.a.) de onun görüşünü reddetti. Müslim onun Mekke'de ayağa kalkarak şöyle dediğini rivayet eder: *"Allah'ın gözlerini kör ettiği gibi kalblerini kör ettiği bazı insanlar mut'aya fetva vermektedirler -Abdullah b. Abbas'ı kasdetmektedir- İbni Abbas ona seslenerek dedi ki: "Sen kaba saba bir adamsın."* [4]. *Ömrüme yemin ederim ki mut'a takvâ sahiplerinin imamı olan Resulullahın (a.s.)ın zamanında yapılmakta idi."* İbni Zübeyr de ona dedi ki: *"Kendini dene, Allah'a yemin ederim ki eğer mut'ayı yaparsan seni taşlarınla recmedeceğim."* Muhaddisler daha sonraları İbni Abbas'ın görüşünden döndüğünü naklederler.

Tirmizî onun şöyle dediğini rivayet eder: *"Mut'a İslâm'ın ilk dönemlerindeydi. Adam tanıdığı bulunmayan bir şehre gelir, ikamet edeceği sürece bir kadınla evlenir, -kadın da- malını muhafaza eder, onu rahata erdirirdi. Ta ki şu ayet nazil oldu: "Eşleri ve cariyeleri dışında mahrem yerlerini haramdan koruyanlar, doğrusu bunlar yerilmezler."* (Mearic, 30). İbni Abbas, *"Zevce ve cariye dışında her dişi haramdır."* dedi. Beyhakî ve Ebu Avane de *Sahih*inde İbni Abbas'ın ilk görüşünden döndüğünü rivayet ederler [5].

Cumhura göre İbni Abbas görüşünden dönmüştür. Sahabe'nin mut'anın ebedi tahrim oluşuna icma edişi de bunu doğrulamaktadır. İbni Abbas'ın onlara muhalefet etmesi ise uzak bir ihtimaldir.

Hazimî *"en-Nâsih ve'l-Mensûh"*ta Cabir b. Abdullah'ın hadîsinden şöyle rivayet eder: *"Resulullah (a.s.) ile Tebük savaşına çıktık. Şam tarafındaki Akabe'de olduğumuz esnada bazı kadınlar geldi. Onlar yüklerimizin, develerimizin arasında*

1- Ahmed ve Ebu Dâvud rivayet etmişlerdir.
2- Ahmed, Buharî ve Müslim rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, VI, 130; *Nasbu'r-Râye*, III, 177.
3- Şaşırmış, doğru yoldan sapmış.
4- Aptal, kaba huylu, az anlayışlı.
5- *Neylü'l-Evtâr*, VI, 135.

dolaşırken mut'a yapmayı düşündük. O sırada Resulullah (a.s.) geldi onlara baktı, "Bu kadınlar kim?" dedi. "Ey Resulullah! Temettu'da bulunduğumuz kadınlar" dedik. Resulullah (a.s.) yüzü değişinceye ve yanakları kızarıncaya dek kızdı ve Allah'a hamd ve sena ile başlayarak bir hitapta bulundu sonra mut'ayı yasakladı. O gün kadınlar ve erkekler vedalaştık ve mut'a nikahına hiç dönmedik ve ebediyen de dönmeyiz. Bu sebeple oraya "veda" tepesi adı verildi." (1).

Ebu Avane'nin rivayetine göre İbni Cureyc Basra'da, oralılara mut'a nikâhında bir mahzur olmadığına dair on sekiz hadîs zikrettiği halde sonunda, "Şâhit olunuz ki ben mut'a nikâhı ile ilgili görüşümden vazgeçtim." demiştir (2).

Bütün bunlar mut'anın mübah oluşunun nesholduğunu göstermektedir. Belki İbni Abbas ve onunla aynı görüşü paylaşan sahabe ve tabiîlere nesih delili ulaşmamıştır. Nesih bulunduğu sabit olduktan sonra ise onun gereğine dönmek vacip olur. Ya da mut'anın mübah oluşu daha hükme bağlanmamış olan müsamaha konumundaydı. Bu durum içkinin yasaklanmasından önce olduğu gibidir. Sonra haram olduğuna dair kesin nas gelmiştir.

Cumhurun delilleri:

Cumhur mut'a nikâhının haram oluşuna Kur'an, sünnet, icma ve akıl yoluyla delil getirmiştir.

Kur'an'dan deliller: Allahü Teâlâ, *"Onlar eşleri ve cariyeleri dışında, mahrem yerlerini herkesten korurlar. Doğrusu bunlar yerilmezler. Fakat bundan ötesini arayanlar yok mu; işte onlar haddi çiğneyip aşanların tâ kendileridir."* (Meâric, 29-31) buyurmaktadır. Bu ayet kadınlardan yararlanmayı iki yol (evlilik ve mâlik olunan câriye) dışında haram kılmıştır. Mut'a sahih bir evlilik olmadığı gibi, cariyeye malik olma gibi bir durum da ortada yoktur. O halde haram, ayete göre olmaktadır. Mut'anın sahih bir evlilik olmadığının delili ise boşama olmadan kalkması, nafakanın bulunmaması ve o sebeple mirasın olmayışıdır.

Sünnetten deliller ise: Ali, Sebre el-Cuhanî, Seleme b. el-Ekva ve diğer ashaptan (Allahü Teâlâ hepsinden râzı olsun) rivayet edilen, Hayber senesi, Mekke fethinden on beş gün sonra ve Veda Haccı'nda söylenmiş bir çok hadîstir. Bunlar yukarıda da geçtiği gibi üzerinde ittifak olunmuş hadîslerdir ve mut'a nikâhının açık bir şekilde yasaklandığını ifade etmektedir.

İcmadan delil de: İmamiye dışında bütün ümmetin mut'a evliliğinden kaçınma hususunda icma etmiş olmalarıdır. Eğer caiz olsaydı yapılmasına dair fetva verirlerdi. İbni Munzir der ki: "İlk Müslümanlar mut'a nikâhına ruhsat vermişlerdi. Bugün ise Rafizîlerin bazısı dışında kimsenin cevaz verdiğini bilmiyorum. O hâlde Allah'ın kitabına ve Resulünün sünnetine muhalefet eden sözün hiçbir değeri yok-

1- *Nasbu'r-Râye*, III, 179.
2- *Neylü'l-Evtâr*, VI, 136.

tur." Kadı İyaz da şöyle dedi: "Sonra Rafizîler dışında bütün âlimler tarafından haram oluşuna dair icma hasıl olmuştur."

Aklî deliline gelince: Sosyal gaye ve ihtiyaç dolayısiyle evlilik ebedî olarak meşru kılınmıştır. Meselâ manevî huzur, çocuk doğurmak ve aile kurmak gibi hedefleri vardır. Mut'ada ise şehveti belirli bir müddet için gidermekten başka bir şey yoktur; tamamen zina gibidir. Mut'a mübah olursa zinayı haram kılmak anlamsızdır.

Bu durumda cumhurun delillerinin daha tercih edilir olduğu, mut'anın haram olduğu, mut'a evliliğinin ve geçici evliliğin batıl olduğu açıkça görülmektedir. Mantığın kabul edeceği, Şeriatın rûhuna uygun olan da bu hükümdür. Peşin fikir taşımayan, tarafsız herhangi bir insan da mut'ayı reddeder ve kesinlikle ondan kaçınır.

3- Şahitlik:

Bu şart dört noktadan ele alınacaktır: Fıkıh âlimlerinin evlilikte şahitliğin şart koşulmasıyla ilgili görüşleri, şahitliğin zamanı, hikmeti, şahitlerde aranan şartlar.

Şahitliğin şart koşulmasıyla ilgili olarak fıkıh âlimlerinin görüşleri: Dört mezhep şahitliğin evliliğin sıhhatinin şartlarından olduğunda ittifak etmişlerdir (1).

Velînin dışında iki kişinin şahitliği olmaksızın evlilik sahih olmaz. Hz. Aişe Resulullah (a.s.)'dan rivayet eder: *"Veli ve iki adil şahit olmaksızın nikâh olmaz."* (2) Darakutnî, Aişe'den şöyle bir hadî s rivayet eder: *"Nikâhta mutlaka dört şey olmalıdır: Veli, koca ve iki şahit."* Tirmizî de İbni Abbas'tan şöyle rivayet eder: *"Fahişe olan kadınlar kendilerini bir delil olmadan evlendirenlerdir."* (3)

Çünkü şahitlik, zevcenin ve çocuğun haklarının korunmasını sağlar. Babanın çocuğunu reddetip nesebinin kaybolmasını eşlerin töhmet altında kalmasını önler. Evliliğe özen ve önem verme gereğini ortaya koyar.

Gizli Nikâh: Malikîler de şahit bulunması şartını doğrular mahiyette şunu söylemişlerdir: (4) Gizli nikâh, kocanın şahitlerden nikâh akdini karısından veya ev halkı bile olsa insanlardan gizlemelerini istediği nikâhtır. Eğer eşler zifaf olmuşlarsa gizli nikâh bâin (nihâî) bir talâk ile fesholunur. Şahitler olmaksızın zifaf olan eşlerin nikâhı da -aynı şekilde- feshedilir.

1- Bazı eski ve yeni kitapların naklettiği gibi, İmam Malik'e göre şahitliğin şart olmadığı, defle bile olsa ilan etmenin yeterli olduğu görüşünün dışında, Malikî mezhebine göre mutemet olan görüş aynıdır. İmam Ahmed'e göre de meşhur olan budur. Yani iki şahit olmaksızın nikâh kıyılamaz.

2- Dârakutnî ve İbni Hibbân *Sahih*inde rivayet etmişlerdir.

3- *Neylü'l-Evtâr,* VI, 135.

4- *eş-Şerhu'l-Kebir,* II, 236; *eş-Şerhu's-Sağir,* II, 336 vd.

Eğer eşler cinsî ilişkide bulunup bunu açıklar veya ilişkide bulunulduğu -zinada olduğu gibi- dört şahitle tespit edilirse recm ya da celd yoluyla zina haddi uygulanır. Hükmü bilmemeleri mazeret sayılmaz.

Fakat tef çalmak, velime (düğün yemeği) vermek veya veli dışında bir şahitle nikâh açıklanırsa şüphe bulunduğu için had vacip olmaz. Bu hususta Peygamberimiz (a.s.) şöyle demiştir: *"Şüphelerden dolayı hadleri kaldırınız."* [1]

Hanbelîlere göre, gizlemesini istemekle akit batıl olmaz. Bunu veli, şahitler ve eşler gizlese bile mekruh olur, fakat akit sahihtir. [2]

Bir de İbnu Ebî Leylâ, Ebu Sevr ve Ebu Bekr el-Esamm'a ait, evlilikte şahitliğin şart koşulmayacağına dair şâz (kural dışı) bağlayıcı olmayan (gayr-ı lâzım) bir görüş vardır. Çünkü *"Hoşunuza gidenlerden nikâhlayın.", "İçinizden bekâr olanları nikâhlayın."* gibi evlilik ile ilgili olarak gelen ayetlerde şahit bulundurma şart koşulmamaktadır. Ayetler ile mutlak bir şekilde amel edilebilir. Bu konudaki hadîsler de bağlayıcı olma özelliğine sahip değildir.

Bu görüş batıldır, itimat edilemez; çünkü evlilikte şahit bulundurmaya dair hadîsler *meşhur*dur ve kitabın mutlak ifadeleri onlarla sınırlandırılabilir.

Şehadet zamanı:

Cumhura göre: Malikîler dışında cumhura göre şahitlerin, akdi yapanlardan icap ve kabulü işitmesi için aktin yapıldığı sırada şahitliğin yapılması gerekir. Eğer şahitlik olmaksızın akit yapılırsa fasit olur.

Delili ise daha önce geçen şu hadîstir: *"İki adil şahit ve veli olmaksızın nikâh olmaz."* Bundan anlaşılan, "nikâhın yapıldığı zaman"dır. Bununla nikâhın hikmeti tamamlanmış olur. Aynı zamanda -Hanefîlerin dediği gibi- şahitlik akdin rüknünün şartıdır, rükünle birlikte olması şart koşulur.

Malikîlere göre: Şahitlik evliliğin sıhhatinin şartlarındandır. Bu ister akdin yapıldığı sırada, ister akit yapıldıktan sonra, fakat zifaftan önce olsun durum aynıdır. Yalnız şahitliğin akit esnasında olması müstehaptır. Eğer şahitlik akit esnasında veya zifaftan sonra sahih olmazsa akit fasit olur ve kadınla ilişkide bulunmak da günah olur.

Böyle durumlarda belirttiğimiz gibi akdin bozulması gerekir. Şahitlik Malikîlerde akdin sıhhatinin değil, kadınla zifafın caiz olmasının şartıdır. İşte Malikîlerle diğerleri arasında ihtilâf konusu budur.

1- İbni Adiyy *Kâmil*'de İbni Abbas'tan, Ebu Müslim el-Kiccî ve İbnü's-Sem'anî de Ömer İbni Abdülaziz'den *mürsel* olarak, Mescid *Müsned*inde İbni Mes'ud'dan *mevkuf* olarak rivayet etmişlerdir. *el Camiu's-Sağir.*

2- *Gâyetü'l-Münteha,* III, 27.

Şahitliğin hikmeti:

Evlilik için şahitliğin şart koşulmasının hikmeti, evliliğin değer ve önemini belirtmek, eşleri şüphe ve ithamdan korumak için insanlar arasında nikâhın duyulmasını sağlamaktır.

Evlilikte şahitlik sebebiyle helâl ve haram birbirinden ayrılmış olur. Genel olarak, helâlin özelliği açıklık, haramın özelliği de gizliliktir. Aynı zamanda şahitlikle evlilik belgelendirilerek gerektiğinde ispatlanması için güvence altına alınmış olur.

Bu yüzden Şeriat, nikâhı duyurma ve velimesine davet etme üzerinde özenle durmuştur.

Resûlullah (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Nikâhı duyurunuz."*, *"Nikâhı duyurunuz ve onun için tef çalınız."*, *"Bu nikâhı duyurun, mescitlerde yapın, tef çalın ve içinizden biri bir koyunla olsa bile velime (düğün yemeği) versin."* (1)

Şahitlerin şartları:

Şahitlerde belirli özelliklerin bulunması gerekir.

a) Şahitlik edebilme ehliyetine sahip olmaları: Bu da akıl ve büluğ ile olur.

b) Şahitlerin hazır bulunmalarıyla ilân (duyurma) manasının gerçekleşmesi.

c) Hazır bulunmalarıyla, evliliğin saygınlığına ehil olmaları.

Evlilik şahitlerinin tam ehliyet sahibi olmaları yani, akdi yapanların sözlerini duyup ondan murad olunanı anlamaları ittifakla şart koşulmuştur.

Şahitlerde aranan şartlar:

a) Akıl: Evlilik akdine delinin şahitlik etmesi sahih değildir. Çünkü o takdirde ilânı ve gelecekte inkâr edilmesi hâlinde evliliğin ispatlanması gibi şahitliğin gayesi gerçekleşemez.

b) Bülûğ: Çocuğun mümeyyiz olsa bile şahitlik etmesi sahih değildir. Çünkü çocukların hazır bulunmaları durumunda ilân ve saygınlık gerçekleşemez. Hazır bulunmaları da evliliğin önemi ile uygunluk arzetmez.

Fıkıh âlimleri bu iki şart üzerinde ittifak etmişlerdir. İkisini de bir şartta birleştirmek mümkündür, o da, her iki şahidin mükellef olmasıdır. Fakat şahitlikten kas-

1- Birinci hadîsi Ahmed rivayet etmiştir. el-Hâkim de Amir b. Abdullah b. Zubeyr'den tashih etmiştir. İkincisini Tirmizî, İbni Mace ve Beyhakî, Hz. Aişe'den rivayet etmiştir. Ravilerinden zayıf olanlar vardır. Üçüncüsünü Tirmizi, Hz. Aişe'nin hadîsinden rivayet etmiş, *hasen* ve *garib* olduğunu söylemiştir. San'ânî şöyle der: Nikâhın duyurulması konusundaki hadîsler çok olup her biri hakkında söz söylenebilir olmasına rağmen birbirlerini desteklemektedirler. *Sübülü's-Selâm,* III, 116 vd

dedilenin, Hanefîlerin dediği gibi sadece ilânı mı yoksa Şafiîlerin dediği gibi akdi inkârdan koruma mı olduğu hususuyla ilgili diğer şartlarda ihtilâf etmişlerdir.

c) Şahitlerin birden fazla olması: Fıkıh âlimlerinin ittifakıyla şart koşulmuştur. Daha önce geçen *"İki adil şahit ve veli olmaksızın nikâh olmaz."* hadîsine göre nikâh tek bir şahitle gerçekleşmez.

Hanefîler şöyle bir görüş zikretmişlerdir. (1) Bir kimse küçük kızını evlendirmesi için bir şahsa emretse, o da babanın ve başka bir şahidin hazır bulunması ile evlendirse, bu nikâhı caizdir. Çünkü meclisin bir olması sebebiyle baba akdi bizzat yapmaktadır; vekil ise elçi ve sözcü olur, geriye evlendiren kişi şahit olarak kalır.

Baba orda bulunmuyorsa evlilik caiz değildir. Çünkü, meclis ayrı olduğundan babanın akdi bizzat yapmış sayılması mümkün değildir.

Baba bülûğa ermiş olan kızını bir şahidin huzurunda evlendirirse, kız orada hazır bulunuyorsa caizdir, değilse caiz değildir.

d) Erkeklik: Şahitlerin erkek olması Hanefîler dışında cumhura göre şarttır. Evliliğin değeri ve öneminden dolayı sadece kadınların ya da bir erkek ve iki kadının şahitliğiyle evlilik yapılmaz. Mallar ve malî muamelelere ait şahitlik bu durumun dışındadır. Zührî der ki: "Sünnete göre hadlerde, nikâhta ve boşanmada kadınların şehadeti caiz değildir." (2) Çünkü bu bir akittir, mal değildir, mal elde etmek maksadıyla da yapılmaz. Çoğu hallerde bu akitte erkekler bulunabilir. Dolayısiyle hadlerdeki gibi bunda da kadınların şahitliği ile akit sabit olmaz.

Hanefîlere göre ise, evlilik akdinde bir erkek ve iki kadının şahitliği mallarda olduğu gibi caizdir. Çünkü kadın şahitliği yüklenme ve yerine getirme ehliyetine sahiptir. Hadlerde ve kısasta şahitliğin kabul edilmeyişi ise unutma, dikkatsizlik ve emin olmama ihtimali sebebiyle şüphe bulunduğu içindir. Hadler ise şüpheyle ortadan kalkar.

e) Hürriyet: İki şahidin hür olması Hanbelîler dışında cumhura göre şarttır. İki kölenin şahitliğiyle evlilik akdi yapılamaz. Evlilik akdinin önemli oluşu, kendi velâyetine sahip olmaması gibi hususlar kölenin şahitliğini geçersiz kılmaya sebeptir. Kendi velâyeti olmadığından dolayı da başkasına velâyet etme hakkına sahip değildir. Şahitlik de velâyetlerdendir.

Hanbelîlere göre ise, iki kölenin şahitliğiyle evlilik akdi yapılabilir; çünkü Hanbelî mezhebinde kölelerin şehadeti diğer akitlerde de geçerlidir. Kitap, sünnet ve icmada şehadetlerinin reddine rastlanmamıştır.

Enes İbni Malik şöyle demiştir: "Kimsenin kölenin şahitliğini reddettiğini bil-

1- *Fethu'l-Kadîr,* II, 356
2- Mallar bahsinde Ebu Ubeyd rivayet etmiştir. Sünnet'ten kasdolunan da Nebevî sünnettir.

miyorum. Allah kıyamet gününde ümmetler üzerine yapacakları şahitliği kabul ediyor da, şimdi nasıl kabul edilmez? Adil ve güvenilir olduğu zaman Nebi (a.s.) nin hadîslerinde rivayeti kabul ediliyor da, bundan daha az önemli olan durumlarda nasıl kabul edilmez? Şahitlikte üzerinde durulan şahidin haberindeki güvenirliktir. Köle de adil, güvenilir olursa şahitliği kabul edilir.

f) Adalet (sadece zahiren olsa bile): Yani doğruluk ve dinin emirlerine uymak zahiren olsa (kendini gizleyip fısk ve sapıklığı açığa vurmasa) bile geçerlidir.

Şafiîlere, İmam Ahmed'in iki rivayetinden racih olanına ve cumhura göre adalet şarttır. Daha önce geçen *"İki adil şahit ve veli olmadan nikâh olmaz."* hadîsine göre fasık olanın şahitliğiyle evlilik yapılamaz.

Şahitlik saygınlık çerçevesinde olup evliliğe saygınlık ve açıklık kazandırmak içindir. Fasık ise alçaklar kesimindendir, onunla akit saygınlık kazanmaz.

Hanefîlere göre ise, şahitlerde adalet şart değildir. Akit adil olan ve adil olmayan fasıkların şahitliğiyle de sahih olur. Çünkü bu şahitlik bir yükümlülüktür. Diğer yükümlülükler gibi fasıklar tarafından yapılması da sahih olur.

Fasık velâyet ehlinden olduğuna göre şahitlik ehlinden olabilir.

g) İslâm: Şahitlerin kesin olarak Müslüman olması ittifakla şarttır. Gizli Müslüman olmak yeterli değildir. Bu şart karı kocanın ikisinin de Müslüman olması hâlindedir. Hanefîler bu şartı sadece kadının Müslüman olması durumunda gerekli bulmuşlardır. Onlara göre, eğer bir Müslüman zimmî bir kadınla iki zimmînin şahitliğiyle evlenirse akit sahihtir; çünkü kitabînin kendi gibisine şehadeti caizdir. Cumhura göre bu akit sahih değildir; çünkü koca Müslümandır. Evliliğin mutlaka Müslümanlar vasıtasıyla olması gerekir.

Müslümanların nikâhında şahitlerin Müslüman olması şartının koşulmasının sebebi, akdin önemi ve dinî bir itibar yönünün bulunmasıdır. Müslümanlar arasında haberinin yayılması için mutlaka Müslümanların şahit olması gerekir.

Fakat karı kocanın ikisi de Müslüman değilse Hanefîlere göre kitabîlerin şahitliği kabul edilir.

h) Gözle görme: Esah olan görüşe göre Şafiîlerde gözle görmek şarttır; körün şahitliği kabul edilmez. Çünkü sözler de işitmek gibi ancak gözle görerek tespit edilirler. Kör olan kişi davacı ile davalı arasında ayırdetme kudretine sahip değildir.

Cumhura göre görme şart değildir. Kör eğer akit yapanların sözünü işitir ve seslerini şüphe götürmez bir şekilde ayırdederse şahitliği sahihtir; çünkü bu kimse şahitliğe ehildir. Burada söze şahitlik sözkonusudur. Muamelelerde sahih olduğu gibi burada da sahihtir.

ı) Şahitlerin, akdi yapanların sözlerini işitmesi ve ondan murat olunanı anlamaları: Fakihlerin çoğuna göre bu şarttır. Uyuyan veya sağır iki kişinin şehadetiyle akit yapılamaz; çünkü şehadetten amaçlanan husus bu gibi kimselerle gerçekleşmez.

Aynı şekilde, duyduğunu anlamayan ve ayıldıktan sonra hatırlamayan sarhoşun da şahitliği sahih değildir.

Arapça kıyılan bir akitte, Arapça bilmeyen, Arap olmayanın şahitliği de sahih değildir; çünkü şahitlikten kasıt akdi yapanların sözünü anlamak ve ihtilâf ya da gerektiğinde şahitliği yerine getirmektir. Hanefîlere göre racih olan görüş budur.

Allah'ın ve Resûlünün şehadetiyle evlilik yapmak sahih değildir. Hatta bu kimsenin kâfir olacağı söylenmiştir; çünkü bu kişi Resûlullah (a.s.)'ın gaybı bildiğine inanmış olur.

Şahitlerde karı-koca lehine yapacakları şahitliğin mahkemece reddedilmeyecek kimselerden olmaları şartı aranmaz. Eşlerin çocukları veya eşlerden birinin çocuklarının şehadetiyle yapılan evlilik sahihtir. Hanbelîlerde ise sahih değildir. Düşmanın şahitliğiyle yapılan evlilik de sahihtir; çünkü oğul ve düşman şahitlik yapmaya ehil olan kişilerdendir. Yakın akraba ve amcaların şehadetiyle eğer veli onların dışında biri olursa Hanefîlerin dışında kalanlara göre akit sahih olur.

Cumhura göre velinin bulunması şahitler gibi şarttır, şahitler ise veliden ayrı olmalıdır.

Hanefîler evlilikte şahitliği kabul edilecek olan ile edilmeyecek olan için bir ölçü koyarak şöyle demişlerdir: Kendi velâyet hakkı ile [1] evlilikte veli olmaya uygun olan her kişi evlilikte şahit olmaya da uygundur.

Evliliğin sıhhati için şahitliğin şart koşulması gibi Hanefîler dışındaki cumhura göre evlilikte kadının; "Razı oldum" veya "İzin verdim" demesi suretiyle rızasını almak müstehaptır. Çünkü kendisine zorlama yapılamayacağı için onun rızası muteberdir. Bu da sonradan inkâr etmesini önlemek için alınmış bir tedbirdir.

4- Akdi yapanların rıza ve seçmesi ya da zorlanmaması:

Bu, cumhur ve Hanefîlerde şarttır. Akdi yapanların rızası olmadan evlilik sahih olmaz. Eğer ölüm, şiddetli dayak veya uzun süreli hapis ile tehdit edilerek akdi yapanlardan birisi evlenmeye mecbur edilirse akit fasit olur. Resulullah (a.s.)'ın bu konuda delil olan hadîsi şudur: *"Allah hata, unutma ve yapmaya zorlandıkları şey-*

1- Bu kayıt mükâtep kölenin hükümı dışında kalması içindir. Mükâtebin, cariyesini evlendirme hakkını elinde bulundurması, kendi velâyet hakkını kullanarak değil, efendisinden elde ettiği hakladır. İbni Âbidin şöyle der: "Bu durum hacir altında bulunan birinin şehadetiyle akdin kıyılamayacağını gerektirir. Ama buna dair bir kayıtda rastlamadım."

lerden dolayı ümmetimi benim için affetti" [1]

Neseî de Hz. Aişe'den şöyle bir rivayette bulunmuştur: *" -Ensar'dan Hidam'ın kızı Hansa- onun yanına girip: "Babam itibarını artırmak* [2] *için beni kardeşinin oğlu ile evlendirdi. Ben ise istemiyorum." dedi. Aişe de: "Resulullah (a.s.) gelinceye kadar bekle." dedi. Resulullah (a.s.) gelince Aişe ona durumu anlattı. O da kızın babasına haber göndererek çağırdı, evlendirme yetkisini kadına verdi. Kadın da: "Ey Allah'ın elçisi! Babamın yaptığını kabul ettim. Yalnız kadınlara, babalarının evlilikte böyle bir yetkisi olmadığını bildirmek istedim." dedi."* [3] Babalardan yetkinin alınmasından kasıt zorla evlendiremeyecekleri hususudur. Her iki hadîs rızanın evliliğin sıhhatinin şartlarından olduğuna delâlet ederler. Zorlamanın rızayı yok etmesi hâlinde evlilik sahih değildir.

Hanefîlere göre ise, esas olarak rıza nikâhın sıhhatinin şartlarından değildir. Evlilik ve boşanma, zorla veya şaka ile sahih olur. Çünkü zorlanan kişi evlilik yapmayı istemektedir, yalnız terettüp eden hükme razı değildir. Resulullah (a.s.) şöyle buyurmuştur: "Üç şeyin ciddisi de ciddîdir, şakası da ciddidir. Bunlar nikâh, boşama ve ric'adır." [4]

5- Eşlerin belirlenmiş olması:

Bu şartı Şafiîler ve Hanbelîler zikretmiştir. Akit ancak tayin ve tesbit edilmiş karı-koca adayları hakkında sahih olur. Çünkü nikâhtan kasıt onların belirlenmiş olmasıdır. Onlar belirlenmeden sahih olmaz. Eğer veli; "Seni kızımla evlendirdim" derse isim, sıfat veya işaretle onu belirtmedikçe evlilik sahih olmaz. Eğer ona özgü bir ismi söyler ya da onu başkasından ayırdeden bir özelliğini açıklarsa (ki bu özelliğini kız kardeşlerinden birinin kendisiyle paylaşmaması gerekir) büyük, küçük, ortanca veya beyaz kızım gibi ya da ona işaret edip bu der ve işaret anında veli onu başka bir isimle adlandırsa veya bir tek kızı olsa bile akit sahih olur; çünkü işaretle belirtmenin yanında ismin hükmü yoktur. Eğer bu kızım Fatma'yı seninle evlendirdim der ve Hatice'yi işaret ederse akit Hatice için sahih olur; çünkü işaret daha kuvvetlidir. Tek olması hâlinde ise yanlışlık olmaz; çünkü belirsizlik çokluk sebebiyle ortaya çıkar. Burda ise çokluk yoktur. İcap ve kabulde hata olursa (veli büyük kızı koca olacak kişi de küçük kızı isterse) belirttiğimiz gibi akit sahih olmaz; çünkü icap bir kadın niyeti ile ihram halinde bulunmaması kabul de öteki kadın hakkında olmuştur.

6- Eşlerden birinin veya velinin hac veya umre niyeti ile ihram halinde bulunmaması:

Bu, Hanefîler dışında cumhura göre şarttır. Eşlerden biri ümre veya hac için

1- *Hasen* bir hadîstir. İbni Mace, Beyhakî ve diğerleri İbni Abbas'tan rivayet etmişlerdir.
2- Hadiste geçen (yerfeu bî hasîsetehu) insanın kıymet ve itibarını yükselten bir şey yapmak, demektir.
3- *Sübülü's-Selâm,* III, 122 vd.
4- Ebu Dâvud, Tirmizî ve İbni Mace, Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir. *Keşfu'l-Hafa,* I; 389

ihrama girmiş bulunuyorsa evlilik sahih değildir. İhramda olanın nikâh kıyması ve nikâhlanması caiz değildir. Hz. Osman'ın rivayet ettiği hadîste *"İhramda olan nikâh kıyamaz ve nikâhlanamaz."* [1] denilmektedir. Müslim'in rivayetinde ise *"isteyemez"* yani kendisi veya başkası için evlenme talebinde bulunamaz, denilmektedir. Bu hac veya umre için ihrama girenin evlenmesi veya başkasını evlendirmesi hakkında açık bir yasaktır. Yasak da yasaklanan şeyin fasit olacağına delâlet eder. Çünkü, ihram kendini tamamen ibadete vermektir. Evlilik ise kadından yararlanma için atılan bir adımdır ve ihrama aykırı bir durumdur. İhram esnasında evlilik yasaklanır.

Malikîler de, "Erkek ilişkide bulunup kadın doğum yapsa bile akit feshedilir ve fesih boşama olmaksızın gerçekleşir." demektedirler.

Hanefîlere göre ise bu, evliliğin sıhhatinin şartı değildir. Akit ihramla birlikte sahih olur. İhramda olan kişi ister erkek veya kadın isterse veli olsun; yani ihramda olanın nikâhlanması ve nikâh kıyması caizdir. Delilleri ise, İbni Abbas'ın rivayetine göre Peygamber (a.s)'ın Meymune binti el-Haris'le ihramda iken evlenmiş olmasıdır. [2]

7- Evlilik mehirle olmalıdır:

Bu şart ve bundan sonraki iki şart Malikîlere göredir. Evlilik sadâk yani mehir ile olur. Nikâh akdi yapılırken söyhlenmediyse zifaf sırasında söylenmesi gerekir. Zifaf olmuşsa mehr-i verilmesi kesinleşir.

Mehrin olması şarttır, onsuz evlilik sahih olmaz. Akit sırasında söylenmesi şart değildir. Nefsi huzura kavuşturucu ve gelecekte ihtilâfa düşme yanılgısını ortadan kaldırıcı özelliğe sahip olduğundan sadece müstehaptır. Mehir akit esnasında zikredilmezse evlilik sahih olur. O zaman evlilik anlaşma (tafvîd) evliliği diye adlandırılır.

Tafvîd evliliği, mehir zikredilmeden yapılan akittir. [3] Bir erkek ve bir kadın mehirsiz evlenmeye razı olsalar veya mehrin olmamasını şart koşsalar ya da mehir olmayacak içki ve domuz gibi, bir şeyi zikretseler evlilik sahih olmaz. Zifaftan önce feshi vacip olur. Eğer erkek kadınla zifaf yaparsa akit tamam olur. Kadına da mehr-i misil verilmesi vacip olur. [4]

Cumhur şöyle demiştir: [5] Mehir olmaksızın veya mehrin olmamasını şart koşmak veya mehir olmayacak bir şeyi söz konusu etmekle evlilik akdi fasit olmaz.

1- Müslim, Hz. Osman (r.a.)'dan rivayet etmiştir.
2- İbni Abbas'tan rivayet edilmiş olup *muttefekunaleyh*tir.
3- Malikîler, tafvîd ve tahkim evliliği ihtilâfsız caizdir, derler.
4- *eş-Şerhü'l-Kebir*, II, 313; *el-Kavaninü'l-Fıkhıyye*, 203; *eş-Şerhu's-Sağir*, II, 449
5- *Muğni'l-Muhtâc*, III, 229; *el-Mühezzeb*, II, 60; *el-Muğni*, VI, 716; *Keşşafu'l-Kına'*, V, 174; *Fe hu'l-Kadir*, III, 436; *Reddü'l-Muhtâr (İbni Abidin)*, II, 461.

Çünkü mehir akdin rüknü ve şartı değil, hükümlerinden biridir. Onda bir eksiklik olması akde tesir etmez. Tercih edilen de budur. Eğer mehir şart olsaydı akit sırasında zikredilmesi vacip olurdu. Oysa akit sırasında zikredilmesi vacip değildir. Bu sebeple tafvîd evliliği (nikâhın mehirsiz olması) ittifakla sahihtir.

8 - Kocanın evliliğin gizlenmesi için şahitlerle anlaşmaması:

Bu, Malikîlere göre şarttır. Eğer kocayla şahitler arasında evliliğin insanlardan veya bir cemaatten gizlenmesi için bir anlaşma yapılırsa, evlilik batıl olur. Bu daha önce belirttiğimiz gibi gizli nikâh diye bilinen ve bir zalimden korkma gibi bir durum bulunmaksızın kocanın şahitlerden nikâhı karısından veya bir cemaatten veya ev sakinlerinden veya eski karısından, gizlemelerini istediği nikâhtır. Bu şekilde bir nikâhın hükmü, kadınla zifafta bulunulmadığı takdirde feshedilmektedir.

Eğer şahitlerin gizlemesi talebi kocadan değil sadece veli veya zevce tarafından olursa yahut şahitlere bir şey söylemeksizin karı-koca ve veli gizlemek için ittifak ederlerse ya da koca hem veliden hem de zevceden bunu isterse zarar yoktur, akit iptal edilmez. [1]

9-Eşlerden birinin tehlikeli bir hastalığa yakalanmamış olması:

Meşhur olan görüşe göre tehlikeli bir hastalığı olan kadın ve erkeğin nikâhı sahih değildir. Tehlikeli hastalık genelde ölümün beklendiği hastalıktır. Zifaftan sonra meydana gelse bile evlilik feshedilir. Yalnız hastanın fesihten önce iyileşme durumu hariçtir, o zaman feshedilmez. Zifaf olmamışsa kadına mehir verilmez; ilişkide bulunmuşsa kadın belirlenen mehre hak kazanır. Eşlerden biri fesihten önce ölürse -bu ister ilişkiden sonra olsun- öbürü miras alamaz; çünkü fasit olmasının sebebi hastalıktan önce var olmayan birini mirasa katmaktır. Yalnız koca evliliğin feshinden önce, zifaftan sonra ölürse zevceye mirasın üçte biri, belirtilmiş mehir ve mehr-i misilden hangisi daha az ise o verilir; çünkü tehlikeli hastalığın varlığına rağmen evlenmek teberrudur, ölümcül hastalığa yakalanmış olanın teberrusu da sadece üçte birin içinden yapılır. [2]

10- Velinin bulunması:

Hanefîler hariç cumhura göre şarttır. Allahü Teâlâ'nın, *"Eşleriyle evlenmelerine engel olmayın."* (Bakara, 232) buyruğuna göre, evlilik velisiz sahih olmaz. Şafiîler şöyle demektedirler: Bu ayet velinin gerekliliğinin en açık delilidir, yoksa engel olmasının bir anlamı kalmazdı. Hz. Peygamber (a.s)'ın *"Velisiz nikâh olmaz"* [3] hadîsi bir başka şer'î hakikati nefyetmektedir. Buna da Hz. Aişe'nin şu

1- *eş-Şerhu'l-Kebir ma'a'd-Desûkî*, II, 236-237.

2- *eş-Şerhu'l-Kebir*, II, 240; *eş-Şerhu's-Sağir*, III 382.

3- Ebu Musa el-Eşarî'den Ahmed ve *Sünen* musannifleri rivayet etmişlerdir. İbnü'l-Medinî, Tirmizî ve İbni Hibbân *tashih edip* irsalinde illet olduğunu belirtmişlerdir. *Sübülü's-Selâm*, II, 117.

hadîsi delâlet etmektedir: *"Hangi kadın, velisinin izni olmadan nikâhlanırsa, nikâhı batıldır, batıldır, batıldır. Eğer erkek onunla zifafta bulunursa uzvundan yararlandığı için kadına mehir vardır. İhtilâf ederlerse velisi olmayanın velisi sultan (hükmeden kişi)dir."* (1)

Birinci hadîsi için kâmil manada olmadığı şeklinde anlamak sahih değildir; çünkü şari'in sözü şer'î hakikatlere hamledilir. Velisiz şer'î bir nikâh olamayacağı gibi şeriatte de bu yoktur.

İkinci hadîsten de evliliğin sıhhatinin velinin izni ile olacağı anlaşılmaz. Çünkü genellik ifadesine haizdir, başka şekilde anlaşılmasına gerek yoktur; genelde ise kadın velinin izni olmadan evlenir. Üçüncü bir hadîs de onu doğrulamaktadır: *"Kadın, kadını ve kendisini evlendiremez."* (2) Kadının kendi kendini veya bir başkasını evlendirmede velâyet hakkına sahip olmadığına delâlet etmektedir. Nikâhta icap ve kabulün yerine getirilmesinde etkinliği yoktur. Kendi kendini veya başkasını velinin izniyle evlendiremez. Kendinden başkasını velâyet ve vekâletle de evlendiremez. Nikâhı da ne velâyet ne de vekâletle kabul edemez.

Özet olarak: Cumhura göre nikâh kadınların sözüyle kıyılamaz. Bir kadın kendi kendini ve başkasını evlendirse veya velisinden başkasını velisinin izniyle kendisini evlendirilmeye vekil kılsa, nikâhın şartı olan velinin olmaması sebebiyle nikâhı sahih olmaz.

Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'tan gelen rivayette (zahirü'r-rivâye) Hanefîlere göre akıllı ve bâliğ olan kadın kendini ve küçük kızını evlendirebilir. Başkalarının yerine de vekil olabilir. Fakat kendine denk olmayan kabul ederse velileri itiraz edebilirler. Durumu şöyle ifade etmektedirler: Velisi kıymasa bile hür, akıllı ve bâliğ olan kadının nikâhı kendi rızasıyla kıyılabilir. İster bakire ister evlenmemiş kadın olsun, Ebu Hanife ve Yusuf'a göre durum aynıdır. Veli bulunması sadece mendup ve müstehaptır. Muhammed'e göre, mevkuf olarak akit yapılabilir.

Kur'an'dan delilleri üç ayette nikâhın kadına isnad edilmesidir: *"Bundan sonra bir kadını boşarsa, kadın başka birisiyle evlenmedikçe bir daha kendisine helâl olmaz."* (Bakara, 230), *"Kadınları boşadığınızda müddetleri sona ermişse kocaları ile evlenmelerine engel olmayın."* (Bakara, 232). Hitap, cumhurun dediği gibi velilere değil, eşleredir. *"Müddetleri sona erdiğinde, onların kendi haklarında uygun şekilde yaptıklarından dolayı size sorumluluk yoktur."* (Bakara, 234). Bu ayetler açıkça göstermektedir ki, kadının evlilik kararı kendine aittir.

1- Neseî hariç Ahmed ve dört *Sünen* rivayet etmişlerdir. Tirmizî, Ebu Evane, İbni Hıbban, el-Hakim, İbni Mu'in ve diğer hafızlar *tahsis* etmişler ve sahih olduğunu söylemişlerdir. *Sübülü's-Selâm,* III 127 vd.

2- Ebu Hureyre'den İbni Mace ve Dârakutnî güvenilir kişilerden rivayet etmişlerdir. *Sübülü's-Selâm,* III, 129 vd.

Sünnetten delilleri: *"Evli olmayan kadın kendi hakkında karar vermede velisinden daha öncelikli̇dir. Bakireye sorulur, onun izni ise susmasıdır."* [1] hadîsidir.

Bir rivayette de *"Eyyim (kocasından ölüm ya da boşanmayla ayrılan)e sorulmadan, bakireden de izin alınmadan nikâhı kıyılmaz. Dediler ki: Ey Allah'ın Resulü! Onun izni nasıldır? Dedi ki: Susması."* [2] Hadîs evli olmayan kadının, evliliğinde karar verme hakkının kendine ait olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bakire de onun gibidir. Fakat hayâsının çokluğu sebebiyle şeriat onun rızasına delâlet edecek bir şekilde izin alınmasını yeterli bulmuştur. Bu tutum onun umumi ehliyetinin olmasına rağmen akde katılma hakkını elinden almak anlamına gelmez.

Şafiîlerden fıkıh âlimi Ebu Sevr'in orta bir görüşü vardır: [3] "Evlilikte kadın ve velinin rızası mutlaka birlikte olmalıdır. Onlardan biri diğerinin rızası ve izni olmadan evliliğe tek başına karar verme hakkına sahip değildir. Ne zaman razı olurlarsa, o zaman her biri akdi kıyma hakkına sahiptir. Çünkü kadın tasarruflarında tam ehliyete sahiptir."

3. Uygulama - İnfaz Şartları

Hanefîler, sahih bir şekilde kıyıldıktan sonra evlilik akdinin uygulanması ve fiilî olarak sonuçlarının oluşması için aşağıdaki beş şartı koşmuşlardır. [4]

1- Kendi kendine veya bir vekil vasıtasıyla evlilik akdini yapmayı üstelendiğinde karı-kocanın tam ehliyetli olması: Tam ehliyet de akıl, bülûğ ve hürriyetle olur. Karı-kocanın akıllı, baliğ ve hür olması hâlinde akit yürürlüğe geçer, zifafın helâl olması, mehrin icap etmesi ve diğer sonuçlar doğar. Belirttiğimiz gibi, İmam Muhammed şöyle der: "Eğer akıllı ve bülûğa ermiş kadın velisi olmaksızın kendi kendini evlendirirse, evliliği velinin iznine bağlı olur."

Eğer evlilik akdini mümeyyiz bir çocuk veya köle yaparsa, Malikî ve Hanefîlere göre evlilik akdi veli, baba veya efendisi gibi velinin iznine bağlı olur. Eğer deli veya mümeyyiz olmayan yaparsa asla evlilik akdi olmaz.

Şafiî ve Hanbelîlere göre köle, mümeyyiz ve mümeyyiz olmayan çocuğun tasarrufları geçerli değildir, batıldır.

2- Kendi kendine evlenmesi hâlinde kocanın reşit olması: Bu, Malikîlere göre şarttır. Yalnız reşit olmayan, sefîh (malında iyi tasarrufta bulunmayan) biri olması ve velisinin izni olmadan evlenmesi hâlinde, Malikîlere göre evlilik akdi velisinin

1- İbni Abbas'tan Müslim rivayet etmiştir. *Sübülü's-Selâm,* III, 119.
2- Ebu Hureyre'den rivayet edilmiş olup *muttefekunaleyh*tir. *Sübülü's-Selâm,* III, 118.
3- *el-Mühezzeb,* II, 35.
4- *el-Bedayi',* II, 233 vd.; *ed-Dürrü'l- Muhtâr,* II, 379; *eş-Şerhu's-Sağir,* II, 391; *eş-Şerhu'l-Kebir,* II 241.

iznine bağlı olur. [1]

Şafiî ve Hanbelîlere göre [2] reşit olmak evliliğin sıhhatinin şartlarındandır. Sefih, velisinin izni olmadan evlenirse evlilik batıl olur. Çünkü nikâh malın da harcanmasını gerektiren bir tasarruftur. Evlilikte, mehir vermede ve nafakada da mal harcamakta veya mala zarar verme ihtimali bulunmaktadır.

Hanefîlere göre [3] reşit olmak evliliğin sıhhatinin ve uygulanmasının şartlarından değildir. Sefih, bir erkek bir kadınla evlenirse caizdir. Çünkü evlilik aslî ihtiyaçlarından ve şahsî tasarruflarındandır.

Hacir ise mutlak malî tasarruflardadır. Azat etme ve nikâh gibi şakanın etki etmediği hiçbir şeyde hacrin etkisi olmaz. Sefih olan koca ise kadına mehr-i misilden fazlası verilmez. Sefih olan kadın ise, ona en az mehr-i misil verilir.

3- Yakın velinin mevcut olması hâlinde akdi yapanın uzak velilerden olmaması: Bu, Hanefîlerde infaz şartıdır. Yakını bulunduğu halde uzak olan veli evlendirirse akit yakın olanın iznine bağlı kalır.

Şafiî ve Hanbelîlerde ise bu, sıhhat şartıdır. [4] Yakın velinin olması hâlinde uzak velinin evlendirmesi sahih değildir. Yalnız delilik, yaşlılıktan dolayı görmeme, küçük yaşta olma, hacir ve engelleme (haksız yere evlilikten alıkoyma) gibi bir mani varsa uzak veli akdi yapabilir.

Malikîlere göre yakın veli oğul, kardeş, dede ve amca gibi zorunlu değilse akit sahih fakat mekruh olur. Ama yakın veli baba ise akit ebedî olarak feshedilir. Ancak yakın veli izin verir ve akdi üstlenen kişiye açık bir şekilde görev verilirse akit yapılabilir.

4- Vekil müvekkiline vekil kılındığı şeyde muhalefet etmemeli: Eğer bir şahıs başkasına kendisini belirli bir kızı belirli bir mehirle evlendirmesi için vekâlet verir, o da başka bir kız veya daha fazla bir mehirle onu evlendirse akit gerçekleşmez. Bu durumda akit vekâlet verenin iznine bağlı olur. Eğer zifaf olana kadar durumu bilmezse izin verme ya da feshetme tercihi ona aittir ve Hanefîlere göre belirlenen mehir ve mehr-i misilden en az miktarda olanı kadına verilir; çünkü mevkuf olan fasit olan gibidir.

5- Akdi yapan *fuzulî* birisi olmamalı: *Fuzulî*, akit esnasında evlendirme velâyetine sahip olmayan kişi demektir. Hanefî ve Malikîlerde bu, infaz şartıdır. Eğer bir şahıs akit esnasında vekâlet ve velâyet olmaksızın bir kadını bir adamla evlendirir, o da bunu kabul ederse, onlara göre evlilik kocanın iznine bağlı olur. Fakat Şafiî

1- *eş-Şerhu's-Sağir*, III, 387; *eş-Şerhu'l-Kebir (ma'a'd-Desukî)*, III, 231, 294, 297; *el-Kavâninü'l Fıkhiyye*, 197.
2- *Muğni'l-Muhtâc*, II, 171; *Keşşafu'l-Kına'*, III, 441
3- *el-Kitab ma'a'l-Lübâb*, II, 70.
4- *Muğni'l-Muhtâc*, III, 154.

ve Hanbelîlere göre fuzulî olanın evlilik ve alışverişte tasarrufta bulunması batıldır.

4. Lüzum (Bağlayıcılık) Şartları

Akdin lüzumu (bağlayıcılığı) ise, akdi yapanların veya başkalarının akit yapıldıktan sonra bozma hakkına sahip olmaması, yani akitte artık tercih şıkkı bulunmaması demektir. Akdin lüzumu (bağlayıcı olması) için dört şart koşulur: [1]

1- Ehliyeti olmayan (deli ve bunak gibi) veya ehliyeti eksik olan (küçük çocuk ve kız gibi) kimseyi evlendiren velinin baba veya dede olması gerekir. Bu, Ebu Hanife ve Muhammed'e göre şarttır. Eğer onları evlendiren başka bir veli (amca ve kardeş gibi) olursa, engelin kalkması (yani delilikten kurtulma ve baliğ olma gibi) hâlinde her biri akdi feshetme hakkına sahip olur. Evlilik denk (küfüv) biri ve mehr-i misil ile olsa bile durum değişmez. [2] Çünkü asıl ve yakın olmayan akrabalık uzak bir akrabalıktır. Şefkatte asıl ve yakın akrabalık ile eşit olamaz. Evlilik zahirî maslahatla takdir edilir ve evlenen kişiye feshi tercih hakkı verilir.

Ebu Hanife ve Muhammed'in delilleri: "Kudame b. Maz'un, kardeşi Osman b. Maz'un'un kızını Abdullah b. Ömer (r.a.) ile evlendirdi. Bülûğa erdikten sonra Resulullah (a.s.) kızı tercihte serbest bıraktı. O da kendini seçti (yani ayrılmayı tercih etti). Hatta İbni Ömer'in, "Ona sahip olduktan sonra benden çekip alındı", dediği rivayet edilir.

Ebu Yusuf ise şöyle demiştir: Bu şart değildir. Baba ve dedenin dışındaki velilerin nikâhı da lâzım (bağlayıcı)dır. Evlendirilen seçme hakkına sahip değildir. Çünkü bu nikâhı bir veli yapmıştır. Baba ve dedenin yapması gibi bağlayıcıdır. Çünkü evlilik velâyeti evlendirilen hakkında düşünülerek karar verme velâyetidir. Veli de maslahatın gerçekleşmesine gayret etmiştir. Yararlı ve en iyi olana karar vermiştir.

Muhammed'e muhalif olarak Ebu Hanife'ye göre hakim ehliyetsiz veya eksik ehliyetli olanı evlendirirse, evlendirilen kişiye seçme hakkı yoktur. Çünkü hakimin velâyeti amca ve kardeşten daha genel (geniş)dir. Hakim nefiste ve malda tasarruf hakkına sahiptir. Onun velâyeti baba ve dedeninkine benzer. Onların velâyeti ise bağlayıcı olduğuna göre hakimin de velâyeti lâzım (bağlayıcı)dır.

2- Hür, baliğ ve akıllı olan kadının velilerinin rızası olmadan mehr-i misil ile kendi kendini evlendirmesi hâlinde, eş (koca) denk olmalıdır. Bu durumda yakın

---

1- *el-Bedayi'*, II, 315, 322; *el-Mühezzeb*, II, 39; *Keşşafu'l-Kına*, V, 71; *el-Kavaninü'l-Fıkhıyye*, 197 *eş-Şerhu's-Sağir*, II, 399 vd.

2- *Küfüv*, lügatte, başkasına denk ve eşit olan, ıstılahta ise kocanın karısıyla din, hürriyet mal ve meslekte denk ve uygun olması demektir. Mehr-i misil, zevcenin baba tarafından akraba olan ve birtakım hususî sıfatlarda denk olduğu kadınların genellikle aldıkları mehir miktarıdır.

akrabalarından [1] bir velisi bu evliliğe razı olmazsa, küfüvden dolayı evliliğin feshini hakimden talep edebilir. Bu durum zâhirü'r-rivâyeye göre Hanefîlerde şarttır.

Diğer mezhepler de şöyle demişlerdir: Kocanın denk (uygun) olması evliliğin sıhhatinin değil lüzumunun şartıdır. Denk olmaması hâlinde de nikâh sahihtir. Kocanın denk olması, uzak ve yakın tüm veliler ile kadının müşterek hakkıdır. Sebebi de uygunluk olmaması hâlinde ayıbın kendilerine bulaşması yönünden eşit olmalarıdır. Eğer kadın uygun (denk) olmayan biriyle evlendirilirse nikâha rızası olmayan velinin hemen ya da sonra feshetme hakkına sahiptir. Bu, kadın veya velilerin tümü tarafından yapılabilir. Çünkü bu, alışverişteki seçme hakkı gibi, üzerinde akit yapılan şeydeki bir eksiklikten kaynaklanan bir tercih hakkıdır. Kendisine etki edecek ayıbın uzaklaştırılması bakımından, zevcenin ve yakın olan velinin rızası olmak kaydıyla velilerin en uzak olanı da bu hakka sahiptir.

Denk olmanın sıhhat değil de lüzum şartı olduğunun delili şu hadîstir: "Resûlullah (a.s.) *Fatıma binti Kays'a, azatlı kölesi Zeyd'in oğlu Üsâme ile evlenmesini emretti. Üsâme de Resûlullah'ın emriyle onu nikâhladı.*" [2]

Aişe (r.a.) de şu hadîsi rivayet etmiştir: "*Ebu Huzeyfe b. Ukbe b. Rabia, Salim'i evlat edindi ve Ensardan bir kadının azatlısı olan kardeşi Ukbe b. Velid'in kızını onunla nikâhladı.*" [3] Ebu Hanzala b. Ebî Süfyan el-Cumehî annesinden şöyle bir rivayet nakleder: "*Abdurrahman b. Avf'ın kız kardeşini Bilal'in nikâhında gördüm.*" [4]

3- Eğer hür, akıllı ve bülûğa ermiş kadın kendini, velilerin rızası olmadan denk (küfüv) olmayan biriyle evlendirirse mehir, mehr-i misil miktarı olmalı, denk olan biriyle -kendini- evlendirirse mehri misilden az olmamalıdır. Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür. Veliler, evliliğin feshini isteme ve -evliliğe- itiraz etme hakkına sahiptirler. Ancak koca mehr-i misilden daha fazlasını vermeyi kabul ederse o zaman velinin feshetme hakkı olmaz. Bu durumda ya koca mehr-i misli arttırır veya boşanırlar.

Ebu Yusuf ve Muhammed'e göre ise bu şart değildir. Nikâh onsuz da bağlayıcı (lâzım) olma özelliğine sahiptir.

4- Zevcenin razı olmaması hâlinde kocanın iktidarsızlık vb. ayıplardan hâli olması.

1- Asabe olan veli: Baba, dede, kardeş, amca ve amca oğlu gibi, kadına olan akrabalığı sadece kadın vasıtasıyla olmayan akrabalardır.

2- *Müttefakun aleyh*tir.

3- Buharî, Ebu Dâvud ve Neseî rivayet etmişlerdir.

4- Dârakutnî rivayet etmiştir.

Mezheplere göre evliliğin şartları

Hanefîlere göre: Siga, akdi yapan taraflar ve şahitlerde olmak üzere, evliliğin birtakım şartları vardır.

Siga (icap ve kabül)'nın şartları şunlardır:

1- Özel lafız (söz)larla olması: Onlar da sarih (açık) ya da kinaye (dolaylı)li ifadelerdir. Sarih evlendirme, nikâhlama ve onlardan türetilmiş kelimeler ile olur. Bu ister geçmiş, ister geleceğe değil de o ana delâlet eden bir karinesi (işareti) olan geniş zaman isterse de "Beni evlendir" gibi emir ifade eden sözlerle olsun farketmez. Kinayeli lafızlar ise, bir niyete ihtiyaç duyan ve bu niyete işaret eden bir karinenin bulunduğu sözlerdir. Onlar da evlilik niyeti ile beraber kullanılan hibe, sadaka, temlik, hediye veya alışveriş sözleridir. Kiralamak, vasiyet, mübah kılma, helâl etme, ödünç verme, rehin, temettu, ikale ve hul' sözleriyle evlilik akdi yapılmaz.

2- İcap ve kabul'ün bir mecliste cereyan etmesi.

3- Kabul, icaba muhalif olmamalı.

4- Siga, akdi yapanlar tarafından duyulmalı.

5- Lafız "bir ay" gibi zamanla sınırlandırılmış olmamalı. O şekildeki akit mut'a nikâhıdır,

Akdi yapanların (koca ve hanımın) şartları ise şunlardır:

1- Akıl: Evliliğin gerçekleşme şartıdır. Delinin ve mümeyyiz olmayan çocuğun nikâhı münakit olmaz, akdedilmiş sayılmaz.

2- Bülûğ ve hürriyet. Bunlar akdin nafiz (geçerli) olmasının şartlarıdır.

3- Evlilik kadına veya başı ve boynu gibi bütününü ifade eden bir parçasına nisbet edilmelidir. "Yarısıyla, eliyle veya ayağıyla beni evlendir" sözüyle evlilik yapılamaz.

Şehadet ise evliliğin sıhhatinin şartıdır. İki erkeğin veya bir erkek ve iki kadının (ihram giyinmiş olsalar bile) şahitliğiyle olur. Şahitlerin şartları beştir:

1-3- Akıl, bülûğ ve hürriyet: Evlilik akdi deli, çocuk veya kölenin şehadetiyle yapılmaz.

4- İslâm (Müslümanların nikâhında): Zimmîlerin şahitliğiyle Müslümanların evliliği sahih olmaz. Ancak kadın zimmî ve erkek Müslüman olursa zimmîlerin şahitliğiyle evlilik sahih olur. Eşler Müslüman değilse Müslüman olmayanların şa-

hitliğiyle evlilik sahih olur. İster şahitler eşlerle aynı dinden olsun ister başka dinlerden olsun durum aynıdır.

5- Şahitlerin akdi yapanların sözünü (konuşmasını) birlikte işitmeleri. Uyuyanların şahitliğiyle -evlilik akdi- sahih olmaz. Eğer işitiyor ve anlıyorlarsa dilsizin, konuşamayanın şahitliği sahihtir. Şahitlerin sözün tam manasını anlamaları şart değildir. Sadece bu sözle evlilik akdinin yapılabileceğini bilmeleri şarttır. Eğer bir Arap iki yabancının huzurunda evlenirse onların icap ve kabul ile akdin yapılabileceğini bilmeleri hâlinde evlilik sahih olur. Evlilik akdinin bu sözlerle yapıldığını bilmeleri hâlinde sarhoşların huzurunda da nikâh gerçekleşmiş sayılır.

Adalet şart değildir. Adil olan, adil olmayan veya kazf sebebi ile had cezasına çarptırılmış olanların şahitliğiyle de evlilik akdi sahih olur.

Evlilikte akdi yapanların ihtiyarı, seçmesi şart değildir. İki taraftan biri mükreh (tehdit altında zorlanan) olsa, nikâha zorlansa bile akit yapılmış olur. Boşama, köleyi azat etme de bunun gibidir. Çünkü bu üçü (nikâh, talâk ve azat etme), ciddiyet ve şaka hâlinde de münakit olur, gerçekleşir.

Malikîlere göre: Sigada aşağıdakiler şart koşulmuştur:

1- Özel sözlerle olması: Velinin, "evlendirdim" veya "nikâhladım" ya da kocanın; "filancayla beni evlendir" demesi gibi. Kabulde ise: "Kabul ettim", "razı oldum", "yerine getirdim" veya "tamamladım" demesi yeterlidir.

2- Hemen olması: İcap ve kabulün arasında uzun bir ara olmamalıdır. Kısa bir ara olmasının ise bir zararı yoktur.

3- Söz bir zamanla sınırlandırılmış olmamalı: Çünkü öylesi mut'a nikâhıdır.

4- Seçme hakkına veya akde aykırı olan bir şarta şamil olmaması gerekir. Evliliğin mehirle yapılması şarttır. Mehir akdin yapıldığı anda zikredilmemiş ise, mutlaka zifaftan önce zikredilmiş olmalıdır. Mehir, şer'an malik olunabilen bir şeyden verilmelidir. İçki, domuz, ölü ya da köpek veya bir kurbanın parçası gibi satılması sahih olmayan şeylerden verilmesi sahih değildir.

Şehadet ise şarttır. Fakat şahitlerin akit esnasında hazır bulunmaları gerekli değil, sadece menduptur.

Eşlerin ihram gibi engellerden uzak olması, kadının bir başkasının eşi veya iddet bekleme hâlinde olmaması, nesep (soy), süt veya evlilik yoluyla eşlerin birbirlerine nikâhlanmalarının haram olmaması şarttır.

Evliliğin sıhhati için kocada dört şartın bulunması gereklidir:

Müslüman kadının nikâhlanması hâlinde Müslüman olmak, akıl, temyiz ve erkekliğin bulunması. Son şart hünsâ-i müşkili hariç tutmak için konulmuştur.

Çünkü hünsa nikâhlayamaz ve nikâhlanamaz.

Evliliğin istikrarı için kocada şu beş şart aranır:

Hürriyet, baliğ olmak, reşit olmak, sağlıklı olmak ve denklik. Karı kocadan biri evliliğe zorlanırsa, evlilik lâzım (bağlayıcı) olmaz. Mükreh, zorlanan kişi evliliğe cevaz veremez. Çünkü onun cevaz ve izni akit yerini tutmaz. [1]

Şafiîlere göre: Siga, karı koca ve şahitler hakkında birtakım şartlar ileri sürerler.

Siganın şartları ise, akitlerde şart koşulan on üç husustur. Bunlar aşağıda belirtildiği gibidir.

1- Hitab: Akitleşen her iki tarafın da birbirine hitap etmesi.

2- Hitabın muhatabın tamamına yöneltilmesi. Bir parçasına yönelik olarak yapılması sahih değildir.

3- İlk başlayanın akdin iki şartı (değer ve değer biçilen şey gibi bedel ve onun karşılığı)'ndan birini zikretmesi.

4- Akdi yapanın söylediği sözün anlamını kasdetmesi. Sadece diliyle söylerse sahih değildir.

5- İcap ve kabulün arasına yabancı (ilgisi olmayan) sözlerin girmemesi.

6- Kabulden yüz çevirdiğini hissettirecek uzunca bir sükûtun, icap ve kabul arasına girmemesi.

7- Diğerinin kabulünden önce başlayanın sözünde değişiklik olmaması.

8- Akitleşen her iki tarafın da sözünün diğerince ve hazır bulunan yakınlarından biri tarafından işitilmesi. Yakın olan kişi işitmezse, akdi yapanın işitmesi yeterli değildir.

9- İcap ve kabulün mana bakımından uyuşması.

10- Siganın akdin gerektirmediği bir şeye bağlanmaması. Filan isterse veya inşaallah gibi.

11- Sözün bir zamanla sınırlanmaması.

12- Kabul kendisine hitap tevcih olunandan gelmeli, başkasından değil.

13- Kabul tamamlanıncaya kadar sigayı söyleyenlerin ehliyeti devam etmeli. Meselâ, taraflardan birinin kabulünden önce diğeri delirirse akit batıl olur.

Bu şartlardan şu anlaşılıyor: Evliliğin başka bir şeye bağlanmaması şarttır.

1- *el-Kavâninü'l-Fıkhıyye,* 197 vd.

Meselâ: "Filan yerdeki araziyi bana satarsan seni kızımla evlendiririm." Zamanın sınırlı olmaması da şarttır. Meselâ: "Bir ay müddetle benimle evlen." gibi. Bu ikinci şekil bilindiği gibi mut'a nikâhıdır.

Bu şartlara ilâve olarak: Evlilik sigası icap ve kabulde evlendirme (tezvîc) ve nikâhlama sözleriyle mukayyettir. Başka sözlerle mukayyet değildir. Siga mutlak mazi (geçmiş zaman) lafzıyla olmalıdır, muzari (geniş zaman) lafzıyla olması sahih değildir. Çünkü "şimdi" demedikçe muzari şeklinde vaat ihtimali vardır. Dil olarak sağlıklı bir yapıda olmasa bile, akit tahrif edilmiş lafızlarla yapılabilir. "Müvekkilemi sana caiz kıldım" gibi. Eğer akdi yapanlar anlamını anlıyorlar ise Arap olanlar tarafından söylenmiş olsa bile -akit- Arapça dışında yabancı dildeki ifadelerle de sahih olur. Emir sigasıyla da sahih olur: "Kızını benimle evlendir", onun da: "Seni evlendirdim" demesi gibi velinin: "Kızımla evlen", öbürünün de: "Evlendim" demesi de sahihtir.

Kocada olması gereken şartlar: Kardeş veya dayı gibi soy veya emzirme veya sıhriyet (evlilik akrabalığı) sebebiyle mahrem olmaması, zorlanan biri değil, kendi isteği ile evlenmiş olması, belirlenmiş olması gerekir; meçhul olan kişinin nikâhı olmaz. Kadının kendisine helâl olduğuna dair bilgisiz olmaması da gerekir. Helâl olduğunu bilmediği bir kadının nikâhını istemesi caiz değildir.

Kadında olması gereken şartlar: Kocaya mahrem olmaması, belirli bir kadın olması; evli ya da iddet hâlinde olmak gibi şer'î bir maniden uzak olmalıdır.

Şahitlerde bulunması gereken şartlar: Hürriyet, erkek olmak, adalet, işitme, görme ve şahidin evlilik için veli olarak tayin edilmemiş olması. Köle, kadın, fasık, sağır, kör, hünsayı müşkil veya akde katılan velinin şahitliğiyle evlilik akdi yapılmaz. Veli şahit olamaz. Koca ve vekili gibi, vekili ile beraber şahitliği sahih değildir. Evlenenlerin çocukları, babaları ve düşmanlarının şahitliğiyle -nikâh bunlarla sabit olduğu için- akit gerçekleşir. Adaleti bilinmeyen kişinin şahitliğiyle de olabilir.

Şahitler ve veli evlilik akdinin iki rüknüdürler.

Hanbelîlere göre: Evliliğin beş şartı vardır:

1- Karı-kocanın belirlenmesi: Çünkü nikâh karşılığı olan bir akittir. Alışverişte satılan şeyin belirlenmesi gibidir. Zaten nikâhta kasdolunan belirlemedir, onsuz nikâh sahih olmaz. Siganın "nikâh veya evlendirme" (tezvîc) sözüyle yapılması şarttır. Şafiîlere muhalif olarak Malikîlerin de dediği gibi kabul esnasında: "Kabul ettim" veya "razı oldum" demesi yeterlidir." Nikâhını veya evliliğini kabul ettim" demesi şart değildir. Kabulün icaptan önce olması sahih değildir. Hemen söylenmesi şarttır. Örfe göre kesintiye uğradığı anlamına gelebilecek bir şekilde meşgul olmaları veya birbirlerinden ayrılmaları sonucu icaptan sonra kabul gecikirse evlilik sahih değildir. Lafzın Arapça olması şart değildir. Nikâhlama veya evlenme

sözleriyle kabul ve icabın yerine getirilmesi şartıyla Arapça konuşamayan kimse Arapça dışında bir dille söyleyebilir. Nikâh yazı veya işaretle yapılamaz. Sadece dilsiz olanın anlaşılır işaretiyle sahih olur.

2- Karı-koca ya da onları temsil eden kişilerin istek ve rızasının bulunması. Razı olmazlarsa nikâh sahih olmaz. Zorlama altında bulunanın nikâhı sahih değildir.

3- Veli: Velisiz nikâh sahih olmaz.

4- Şahitlik: Nikâh ancak erkek, baliğ, akıllı ve adil iki kişinin şahitliğiyle sahih olur. Şahitlerin konuşan, işiten ve Müslüman kişiler olmaları, kâfir ve sağır olmamaları gerekir. Kör olanın, eşlerin düşmanlarının şahitliği de sahihtir. Eşlerin yakın akrabalarından olmamaları şarttır. Karı veya kocanın babasının ya da çocuklarının şahitliği sahih değildir.

5- Karı-kocanın ya da birinin nesep (soy), emzirme veya evlilik akrabalığı (sıhriyet) gibi mahremiyet engellerinden uzak olmaları. Ya da erkeğin Müslüman, kadının ise mecusî vb. olması durumlarında olduğu gibi din farklılığı bulunmaması. Ya da kadının iddet hâlinde veya benzeri bir durumda meselâ, birinin hac ya da umre dolayısıyla ihramda olmaması.

EVLİLİĞİN ÇEŞİTLERİ

Mezheplerin evlilik şartlarındaki ihtilâflarına göre, evliliğin çeşitleri de değişir.

Hanefîlere göre evlilik beş çeşittir: Sahih ve lâzım olan, sahih fakat lâzım olmayan, mevkuf, fasit ve batıl olan evlilik.

Malikîlere göre dört çeşittir: Lâzım olan, lâzım olmayan, mevkuf, fasit (veya batıl) olan evlilik.

Şafiî ve Hanbelîlerde ise üç çeşittir: Lâzım olan, lâzım olmayan, fasit (veya batıl) olan evlilik.

Mekruh olan evliliğe gelince o, ittifakla lâzım ve sahih olan evlilik çeşitlerindendir. Lâzım evlilikten maksat, rükünleri ile sıhhatinin, uygulanmasının ve lüzumunun şartları tamamını bulunduran evliliktir.

Lâzım olmayan evlilik ise, rükünleri ile sıhhat ve uygulama şartları tam olan fakat lüzumunun şartlarından biri eksik olan evliliktir.

Mevkuf olan evlilik ise, rükünleri ve sıhhatinin şartları tam olan fakat uygulanma şartlarından biri eksik olan evliliktir.

Cumhura göre batıl olan evlilik, rükünlerinden birini ya da sıhhat şartlarından birini kaybeden evliliktir. Hanefîlere göre ise, rükünlerinden veya gerçekleşme

şartlarından biri eksik olan evliliktir.

Hanefîlere göre fasit olan evlilik, rükünleri, gerçekleşme (akdedilme) şartları tam olan ancak sıhhatinin şartlarından biri eksik olan evliliktir.

Cumhura göre ise fasit ile batıl evlilik arasında fark yoktur.

Burada evliliğin hükmünden maksat, rükünlerinin ve şer'î şartlarının tam olması ya da olmamasına göre akit üzerine terettüb eden neticedir. Burada daha önce zikredilen evlilik türlerinden herbirinin hükmünü açıklayacağız.

1. Sahih ve Lâzım (Bağlayıcı) Olan Evliliğin Hükmü

Lâzım ya da bütün rükünlerini ve şartlarını tam olarak bulunduran evliliğin bazı sonuçları vardır: (1)

1- Şer'in izin verdiği biçimde eşlerin birbirinden yararlanmasının helâl olması. İzin verilen -yararlanma- şekli de aşağıdaki açıklandığı gibidir.

a) Cinsî ilişkinin arkadan değil önden yapılması helâl olur. Hayız, nifas, ihram hâli ile ve kefaret vermeden önce zihâr (karısına yaklaşmamaya yemin etme) durumunda iken cinsî ilişkide bulunmak caiz değildir. Buna delâlet eden ayetler ise şunlardır: *"Onlar eşleri ve cariyeleri dışında mahrem yerlerini herkesten korurlar. Doğrusu onlar kınanmazlar."* (Mearic, 30), *"Sana kadınların aybaşı hâli hakkında da sorarlar, de ki: "O bir ezadır" Aybaşı hâlinde iken kadınlardan el çekin, temizlenmelerine kadar onlara yaklaşmayın"* (Bakara, 222). Nifas da hayızın benzeridir. *"Kadınlarınız sizin tarlalarınızdır -tarlanıza- istediğiniz gibi gelin"* (2) (Bakara, 223). Yani istediğiniz zaman ve istediğiniz yerde uygun olan biçimde (önden). *"Kadınlarından zıhâr ile ayrılmak isteyip de sonra dediklerini geri alanların birbiriyle temas etmeden bir köle azat etmeleri gerekir."* (Mücadile, 3)

Bu sayılan fiillerin haram oluşuna delâlet eden hadîsler ise şunlardır: *"Bir kadına arkasından (anüsten) yaklaşırsa lânetlenmiştir."* (3) *"Kim ki bir hayızlıya veya bir kadına arkasından yaklaşırsa veya bir kâhine gidip onu doğrularsa Muhammed (a.s.) e indirilene küfürde bulunmuştur."* (4) *"Kadınlar için Allah'tan korkun, çünkü onlar bağlıdırlar."* (5) *"Malik oldukları bir şeyleri yoktur... Onları Allah'ın emanetiyle aldınız ve uzuvlarını Allah'ın kelimesiyle helâl kıldınız."* (6) Allah'ın aziz kitabında zikredilen kelimesi ise: Nikâh ve evlenme sözüdür.

1- *el-Bedayi',* II, 331-334.

2- Çocuk doğurulan yere (ferce) önden, arkadan ve sırt üstü vaziyette cinsî temas yapılabileceği kasdedilmektedir. Müslim'in bir rivayetinde, *"Ferçten yaklaştıktan sonra ister diz üstü çökmüş, isterse başka türlü olsun."* denilmektedir. *Neylü'l-Evtâr,* VI, 203-204.

3- Ebu Hureyre'den Ahmed ve İbni Mace rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* VI, 200.

4- Ahmed, Tirmizî ve Ebu Dâvud rivayet etmişlerdir. a.g.e.

5- Yani, esirdirler.

6- Ebu Hureyre el-Rakkaşi'den, İmam Ahmed rivayet etmiştir. *Mecma'u'z-Zevâid,* III, 265-266.

Lâkin kadın arkadan cinsî ilişkide bulunmakla boşanmaz. Ancak eza ve zarar sebebiyle hakimden boşanmayı talep etme hakkına sahip olur.

Hayızlı kadınla önden ilişkide bulunmanın hükmü:

Hayız hâlinde olsun olmasın kadınla dübür (arka, anüs)'den cinsî ilişkide bulunmanın haram olduğu bilinmektedir. Hayızlı ya da nifas hâlindeki bir kadınla ilişkide bulunanın, normal yoldan yani önden (ferc'den) bunun hayız halinde haram olduğunu bilir ve kasıtlı olarak yaparsa; hayızın başlangıcında ise bir dinar, sonunda ilişkide bulunursa yarım dinar tasadduk etmesi (sadaka vermesi) sünnettir. (1) *"Erkek hayızlı karısıyla cinsî ilişkide bulunursa, kan kırmızı ise bir dinar, sarı ise yarım dinar sadaka verir."* (2)

b) Hayatta iken karısının başından ayağına kadar bakmak ve dokunmak helâldir; çünkü cinsî ilişkinin helâl oluşu bakma ve dokunmanın öncelikli olarak helâl olmasını gerektirir. Ama ölümden sonra Hanefîlere göre bakmak ve dokunmak haramdır, Şafilere göre ise helâldir.

c) Karısından faydalanma mülkiyeti: Bu da kocanın, kadının cinsî organı ve diğer organlarından yararlanmaya sahip olması demektir. Bu, mehrin bedelidir, mehir de erkeğin üzerinedir. O zaman bu, kadının üzerinde ve kocaya has olan bir hüküm olur.

2- *Hapsetme ve kayıt altına alma mülkiyeti:*

Yani kocasının izni olmadan kadının evinden çıkmasının yasak olması Allahü Teâlâ'nın *"Oturtunuz"* (Talâk, 6) ayetindeki oturtma emri çıkmayı yasaklamak demektir. *"Evlerinizde oturun"* (Ahzab, 33) *"Onları evlerinden çıkarmayın. Onlar da çıkmasınlar."* (Talâk, 1) gibi ayetler bu hususa delildirler.

3- *Kocanın, karısına mehr-i müsemma* (miktarı tesbit edilmiş bir mehir) *vermesinin vacip olması:*

Bu evliliğin aslî hükmüdür. Onsuz evliliğin şer'an varlığı olmaz. Çünkü mehir faydalanma mülkiyetinin karşılığıdır.

4- *Nafakanın üç çeşidiyle vacip olması:*

Bu da yemek, giyinmek ve oturma. Bunlar kadın kocasına haksız yere itaat etmediği sürece gerekir. Eğer kadın -haksız yere- itaat etmezse nafaka hakkını kaybeder. Nafakayı vermeyi gerekli kılan delil ise; *"Anaların yiyecek ve giyeceğini uygun bir şekilde sağlamak çocuğun babasına aittir."* (Bakara, 233), *"Varlıklı olan kimse nafakayı varlığına göre versin. Rızkı ancak kendisine yetecek kadar verilmiş kimse, Allah'ın kendisine verdiğinden versin."* (Talâk, 7), *"Gücünüz nisbetinde*

1- *Tuhfetu't-Tullâb*, 227.

2- Ebu Dâvud ve Hâkim rivayet etmişlerdir.

kendi oturduğunuz yerde oturtun." (Talâk, 6) gibi ayetlerdir. İskâna (oturtmaya) ilişkin emirden murad, infaktır. Çünkü yapısı itibarıyla bünyesinin uygun olmayışından maişetini elde etmek için çıkma imkânına sahip değildir.

5- Evlilik dolayısıyla sıhrî akrabalığın oluşması:

Kadının asıl ve fer'lerinin kocaya, kocanın da asıl ve fer'lerinin kadına haram olması demektir. Bazı durumlarda haramlık evlilik akdinin kendisinde sabit olur, bazen de cinsî ilişkide bulunulmuş olması şartı aranır.

6- Çocukların nesebinin babaya ait olması: Zahirî olarak evliliğin var oluşuyla nesep belirlenir. Resulullah (a.s.) hadîsi "*Çocuk yatağındır..*" [1] Buhari'nin ifadesinde, "*Yatağın sahibinindir.*" ifadesi geçmektedir.

7- Eşler arasında miras hakkının sabit olması: [2]

Evlilik esnasında veya ric'î bir talâktan dolayı iddet halindeyken eşlerden biri ölürse ittifakla ya da ölümcül bir hastalığın olması veya bâin bir talâkla boşanması halinde Şafiîler hariç cumhura göre miras hakkı sabit olur. Malikî ve Hanbelîlere göre bu durum iddet tamamlandıktan sonra bile olsa eşler birbirlerinin varîsi olabilirler. Delili ise: "*Karılarınızın bıraktıklarının yarısı sizindir.*" (Nisa, 12), "*Edilen vasiyette ve borçtan arta kalanın sekizde biri onlarındır.*" (Nisa, 12) ayetleridir.

8- Birden fazla eş bulunması hâlinde kadınlar arasında (hak bakımından) adil davranmanın gerekliliği:

Eğer kocanın birden fazla eşi varsa, Şafiîler hariç cumhura göre gece yanında kalmak, nafaka, giyecek ve iskân (oturma) gibi haklar bakımından aralarında âdil olması, yani söylenen hususlarda aralarında eşitlik sağlaması gerekir. Eşlerin çok olması hâlinde adaletin terkinden korkulursa Allahü Teâlâ bir taneyle evlenilmesini tavsiye etmiştir. Ayet-i kerime kasım (eşler iki ve daha fazla olduğunda zamanı aralarında eşit olarak pay etmek) ve nafakanın vacip olduğunu gösterir:

"*Şayet aralarında adaletsizlik yapmaktan korkarsanız bir tane almalısınız.*" (Nisa, 3). Yani ikişer, üçer, dörder adet nikâhlanılması hâlinde nafaka ve kasmde adil davranmaktan korkulursa o zaman bir tane ile yetinilmelidir. "*Doğru yoldan sapmamanız için en uygunu budur.*" (Nisa, 3) ayetinde zulüm ve haksızlık yapmamanız için denmektedir. Haksızlık ve zulüm haramdır. Adil davranmak zorunlu bir vaciptir.

Hz. Aişe (r.a.) nakleder ki: "*Resûlullah (s.a.) taksim yapar, adil davranır ve şöyle derdi: "Allahım! Bu benim malik olduğum taksimdir. Senin malik olduğun ve*

1- Ebu Hureyre'den, Ebu Dâvud hariç *cemaat* rivayet etmiştir. *Neyl'ül-Evtâr,* VI, 279.

2- *el-Bedayi',* II, 332 vd.; *Tebyinü'l-Hakâik,* II, 179 vd.; *Fethu'l-Kadir,* II, 516, 519; *ed-Dürrü'l Muhtâr ve İbni Abidin Haşiyesi,* III, 546-553; *el-Kavâninu'l-Fıkhıyye,* 212; *eş-Şerhu's-Sağir,* II, 505-511; *el-Mühezzeb,* II, 67-69; *Muğni'l-Muhtâc,* III, 251-256; *Keşşafu'l-Kına',* V, 213, 233.

benim malik olmadığımdan dolayı beni kınama." [1] Tirmizî şöyle demiştir: "Bununla zevcelerine karşı sevgi ve yakınlığı kasdetmektedir. Beyhakî de İbn Abbas'ın *"Israr etseniz bile kadınlar arasında adil olamazsınız"* (Nisa, 129) ayetini sevgi ve cinsî ilişkideki adalet olarak tefsir ettiğini söyler.

Ebu Hureyre, Resûlullah (a.s.) den rivayet eder ki: *"Kimin iki kadını olur, birine diğerinden çok meylederse kıyamet gününde iki tarafından biri meyletmiş veya düşmüş bir şekilde gelir."* [2]

Taksime başlama ve dönüşümün miktarını belirleme kocaya aittir. Koca Resulullah'a ittibaen eşlerinin evlerine gider. Cinsî ilişkide bulunulmasa bile iki kadının erkekle beraber bir yatakta olması yasaklanmıştır. Eğer kocanın işi gece bekçiliği ise Şafiîlere göre gündüze taksim yapar. Hanefîlere göreyse böyle yapmak güzeldir.

Hastalık Hâli:

Hasta, taksimin kendisine vacip olması hususunda sağlıklı, baliğ ve akıllı olan gibidir. Çünkü: *"Resulullah (a.s.) sonunda öldüğü hastalığında soruyordu: Yarın ben nerdeyim? Yarın ben nerdeyim? Aişe'nin gününü istiyordu; eşleri de istediği yerde kalmasına izin verdiler.Ölünceye kadar Aişe'nin evinde kaldı."* [3]

Ancak Malikîler şöyle der: Eğer hasta, hastalığın şiddetinden dolayı taksime muktedir olamazsa, tayin etmeden onlardan istediğinin yanında kalır.

Kasm'in Şekli (Kocanın Eşlere Eşit Zaman Ayırması):

Cinsî ilişkide eşitlik icap etmez. Geceleme gereklidir. Ancak bununla kadına zarar vermeyi istemişse, zarar vermeyi terketmesi gerekir. Allahü Teâlâ'nın; *"Geceyi bir örtü yaptık"* (Nebe, 10) ayetine göre, eşitliğin esası gecedir. Âyetin tefsirinde şöyle denilmektedir: Meskenler (evler)'e sığınmak gece olur, çünkü gündüz maişet, gece de sükûnet içindir. Lâkin cinsî ilişki bakımından da eşit davranmak müstehaptır; öylesi adalete daha uygundur.

Yolculukta Taksim:

Hanefîlere göre, koca yolculuğa çıkarsa kasım yapması gerekli değildir. Öbür eşinin yanında da yolculuk sırasında bulunamadığı günler kadar kalması gerekmez; çünkü yolculuk müddeti kaybedilmiş bir zamandır. Ancak efdal olan, aralarında kuraya başvurarak nefsinin istediğini yapma ithamını kendinden uzaklaştırmak ve eşlerinin gönüllerini hoş tutmak için kurası çıkanla yolculuk yapmasıdır. Hz. Aişe şöyle rivayet eder: *"Resulullah (a.s.) yolculuğa çıkmak istediğinde eşleri arasında kura çeker, içlerinden hangisine kura çıkarsa onu beraberinde götürür-*

1- Ahmed hariç *Kütüp-i Sitte* musannifleri rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* VI, 217.

2- Beşler Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* VI, 216.

3- Aişe'den rivayet edilmiş olup üzerinde ittifak edilmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* VI, 217.

dü." (1)

Malikî ve Hanefîlere göre koca yolculuğa çıktığında, kendisiyle beraber yolculuk yapması için eşlerden dilediğini seçebilir. Ancak Allah yolunda, yani hac gibi bir ibadet için yolculuğa çıktığında ikisi veya hepsinin arasında kuraya başvurur.

Sonuç olarak, Hanefîler ve Malikîler kurayı vacip görmemektedirler: Çünkü kura tehlike ve kumar cinsindendir.

Lâkin Şafiîler ve Hanbelîler şöyle demişlerdir: Kocanın onlar eşler'den birini kurasız beraberinde götürmesi caiz değildir. Yolculuğa çıkmak istediğinde aralarında kuraya başvurur, kura kime çıkarsa onunla yolculuğa çıkar. Çünkü (a.s.) Efendimiz; "*Yolculuğa çıkmak istediğinde kadınları arasında kura çeker, kime kura çıkarsa onu beraberinde götürürdü.*" (2)

Kadının Yolculuğunun Kasm Üzerine Etkisi:

Kadın kocasının izni olmadan yolculuğa çıkarsa kasm ve nafakaya ilişkin hakkı düşer; çünkü kasm (eşit ayrım) ünsiyet (avunmak) ve nafaka ise yararlanmayı mümkün kılmak içindir. Bunu da kadın yolculuğa izinsiz çıkarak engellemiştir. Kadının kocasının izniyle yolculuğa çıkması hâlinde, Şafiîlerin yeni mezhebine göre, eğer onun (erkeğin) ihtiyacı içinse kadının kasm hakkı verilir; kadının kendi ihtiyacı içinse verilmez.

Hanbelîler de aynı görüştedir: Eğer kadın kocasının izni olmadan kendisinin veya bir başkasının ihtiyacı sebebiyle yolculuğa çıkar veya onun (kocasının) yanında gecelemekten kaçınır veya onun izniyle kendi ihtiyacı için yolculuğa çıkarsa, kadının kasm ve nafakadaki hakkı düşer. Ama koca kadını kendi ihtiyacı için gönderir veya bir beldeden öbürüne onun izniyle intikal ederse kadının kasm ve nafakaya ilişkin hakları düşmez. Aynı zamanda şöyle demişlerdir: Eğer koca özür ve ihtiyaç sebebiyle yolculuğa çıkarsa kadının cinsî ilişki ve kasmla ilgili hakkı düşer. Özür dolayısiyle kocanın yolculuğu uzasa bile durum aynıdır.

Kadının Hakkını Hibe Etmesi:

Kadının kasm hakkına ilişkin zamanın tamamını veya bir kısmını kumalarından bazılarına hibe edebileceğine dair fakihler ittifak etmişlerdir. Bu şu demektir: Kadın payının terkine razı ise caizdir; çünkü kendisi için sabit olmuş bir haktır. İsterse kullanabilir isterse de terkedebilir. Rivayet edilir ki, Sevde binti Zem'a kendi gününü Aişe'ye hibe etti, Resulullah (s.a.v) de Aişe'de onun ve Sevde'nin gününde kalıyordu. (3)

Hibe, kocanın rızası olmadan caiz değildir. Hibe eden eş ve koca razı olursa ih-

1- Aişe'den rivayet edilmiş olup üzerinde *muttefakun aleyh* tir. a.g.e.
2- *Müttefakun aleyh* tir.
3- Aişe'den *müttefakun aleyh* olarak rivayet edilmiştir.

tilafsız caizdir; çünkü hak her ikisine de aittir. Koca hibeye rıza göstermek zorunda değildir. Çünkü kocanın yararlanma hakkını düşürme yetkisi kadının elinde değildir. Erkek kadının gecesinde onun yanında kalma hakkına sahiptir.

Hibe eden nöbetini terketmenin karşılığında mal alırsa, bu caiz değildir. Kadına malı kimden aldıysa ona iade etmesi, kocaya da kadının hibe ettiği zamanı tekrar ayırması gerekir. Çünkü kadın onu bir şey karşılığında terketmiştir, karşılık da kendisine verilmeyince, o da verileni geri alır. Çünkü bu, kasm hakkının mal karşılığında verilmesidir ki satmak anlamında olur ve böyle bir satış caiz değildir.

Bakire, Dul, Yeni ve Eski Eşlerin Hakkı:

Hanefîlere göre: Bakire, dul, yeni ve eski, Müslüman ve kitabî olan kadınlar kasm hakkı yönünden eşittirler. Ayetler de buna delâlet etmektedirler: "*Adil hareket etmeye ne kadar uğraşsanız, kadınlar arasında eşitlik yapamayacaksınız, bari bir tarafa tamamen meyletmeyin.*" (Nisa, 129). Yani İbni Abbas'ın dediği gibi sevgide adil olamazsınız, bari kasm yönünden bir tarafa fazla meyletmeyiniz. "*Onlarla güzellikle geçinin*" (Nisa, 19). Bundan amaç kasmdir. "*Adaletsiz davranmaktan korkarsanız*" (Nisa, 3) ayetleri gibi. Eşler arasında kasm yapmamayı ve bazısına daha fazla meyletmeyi yasaklayan hadîsler de buna delâlet etmektedir; çünkü kasm evliliğin haklarındandır. Haklarda ise kadınlar arasında farklılık yoktur.

Fakat "*Bakireye yedi ve dula üç gece ayrılır*" gibi rivayetlerden, sayı fazlalığı bakımından değil, bakire başlama yönünden tercih edilmeleri kasdedilmiş olabilir. Böylece kesin olan delilin esas alınması vacip olur, o da ayetlerdir.

Cumhura göre: Yeni bakireye zifaf döneminde, diğer eşler için bunun kazası yapılmaksızın yedi gecenin tahsis edilmesi vaciptir. Dul eş için de kazası yapılmaksızın üç gece tahsis edilir. Bundan sonra hepsi arasında kasm yapılır.

Buna delil olarak şu hadîsler zikredilmektedir: İbni Hibban'ın haberi: "*Bakireye yedi ve dula üç gece ayrılır..*" (1) Ebu Kılabe Enes (r.a.)'in; "*Sünnet olan daha önceki eşinin üstüne, bir bakireyle evlenirse yanında yedi gün kalır; bir dulla evlenirse yanında üç gün kalır, sonra kasm yapar.*" dediğini naklettikten sonra şöyle der: "*Eğer istersem şunu söyleyebilirim: Enes bu rivayeti Resulullah (s.a.v)e kadar yükseltmiştir.*" (2)

9- Kocanın kadını yatağa davet etmesi hâlinde kadının buna uyması vaciptir:

"*Erkeklerin meşru surette kadınlar üzerindeki hakları gibi kadınların da onlar üzerinde hakları vardır.*" (Bakara, 228). Denilmiştir ki: Mehir ve nafaka kadının hakkıdır. Kadının da kendini ona (erkeğe) vermesi ve yokluğu sırasında iffetini koruması görevidir. "*Şerlerinden, huysuzluklarından yıldığınız kadınlara gelince:*

1- Dârakutnî de rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, VI, 214. Diğer bir ifadede, "*Bakireye yedi gün, dula üç gün sonra öbür eşlere gider.*" denilmektedir.

2- *Müttefakun aleyh*tir. a.g.e.

Onlara önce öğüt verin, vazgeçmezlerse kendilerini yataklarında yalnız bırakın. Yine fayda vermezse döğün. Size itaat ederlerse onların aleyhinde bir yol aramayın." (Nisa, 34). Bu ayette şeriat, itaat etmemeleri hâlinde kadınların yalnız bırakma ve şiddetli olmayan dayakla terbiye edilmelerini emretmiştir. "*Size itaat ediyorlarsa aleyhlerine yol aramayın*" (Nisa, 34), kocalarına itaat etmelerinin gerekliliğine delâlet etmektedir.

10- İtaat edilmesi gereken hususlarda -kadın- ona itaat etmezse, terbiye etme yetkisi kocaya aittir:

Kadın geçimsiz olursa veya izinsiz dışarı çıkarsa veya namaz ve oruç gibi Allah'ın haklarını terkederse veya kapıyı kocasına kaparsa veya kendinde ya da malında ona ihanet ederse -erkek- sırasıyla aşağıdakileri yapar:

Yumuşaklık ve iyilikle vaaz ve öğüt verir. Önce yaptığından dönmeşini gerektiren şeyler söyler ve yumuşaklıkla yapmamasını ister. Sonra terketme, uzak durma ve cinsî ilişki ile beraber yatmayı bırakma, sonra da hafif ve aşırı olmayan dayak yollarını uygular. Bunun delili ise Allahü Teâlâ'nın, "*Serkeşlik etmelerinden endişelendiğiniz kadınlara öğüt verin. Yataklarında onları yalnız bırakın, nihayet dövün.*" (Nisa, 34) ayetidir. Ayetin zahirinde vav harfi her ne kadar mutlak çoğul için getirilmiş ise de bundan kasdedilen tertib üzere çoğuldur, vav da tertibi (sıralamayı) ifade etmektedir.

Dayak bir yarar sağlamadıysa, durum biri erkek diğeri kadın tarafından gönderilen iki hakemin çözümüne sunulur. Allahü Teâlâ'nın dediği gibi: "*Karı-kocanın arasının açılmasından endişelenirseniz erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin, bunlar barıştırmak isterlerse, Allah onların aralarını buldurur.*" (Nisa, 35).

11- İyi muamelede bulunmak, eziyet etmemek hakları yerine getirmek ve iyi davranmak.

Allahü Teâlâ'nın: "*Onlarla güzellikle geçinin.*" (Nisa, 19) ayeti ile Peygamber (a.s.)'in "*En hayırlınız, ehline en hayırlı olanınızdır ve ben ehline en hayırlı olanınızım.*" [1] ve "*Kadınlardan hayır isteyiniz.*" [2] hadîsleri -iyi muamelenin- mendup olduğuna delâlet etmektedirler. Aynı şekilde kadının da güzellik, tatlı sözler ve kocasının hoşuna gidecek güzel davranışlarda bulunması gerekir.

Hakkı beklemeden vermek de iyi muameledendir. Delili ise Peygamber (a.s.) in: "*Zenginin bekletmesi (savsaklaması) zulümdür.*" [3] hadîsidir.

1- Tirmizi Aişe'den, İbni Mâce İbni Abbas'tan, Taberânî Muaviye'den rivayet etmişlerdir, *sahih* bir hadîstir. *Neylü'l-Evtâr*, VI, 206.

2- Ebu Hureyre'den rivayet edilmiş olup *müttefakun aleyh*tir. *Neylü'l-Evtâr*, VI, 205.

3- Ebu Hureyre'den rivayet edilmiş olup *cemaat* (Ahmed ve Kütüb-i Sitte musannifleri), İbni Ebu Şeybe ve Taberânî rivayet etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye*, IV, 59.

Rızaları olmadan iki kadını bir evde bulundurmamak iyi ve yerinde bir harekettir. Aksini yapmak güzel bir davranış olmadığı gibi husumete de sebebiyet verir. Sonra diğerinin önünde biriyle cinsî ilişkide bulunması da son derece çirkin ve kötü bir davranıştır. Ayrıca kadından şeriatın tayin ettiği şekilde istifade etmelidir. Eğer kadın zayıf yaratılışlı ve cinsî ilişkiye dayanıklı değilse erkeğin, ona zarar vereceği için, ilişkide bulunması caiz değildir.

Faydalanmanın hükmü ya da cinsî ilişkide bulunmak vacip midir?

Hanefîlere [1] göre: Kadın kocasının kendisiyle cinsî ilişkide bulunmasını bir hak olarak talep edebilir. Çünkü erkeğin kadına helâl ve mübah olması dolayısıyla bu kadının hakkıdır. Kadının bu hakkı kullanmak istemesi halinde kadınla cinsî ilişkide bulunmak erkeğe vacip olur. Nasıl kadının erkeğe helâl oluşu dolayısıyla cinsî ilişki erkeğin bir hakkı olarak kabul edilirse, aynı hak kadın için de söz konusudur.

Malikîlere [2] göre: Bir özürün olmaması hâlinde erkeğin kadınla cinsî ilişkide bulunması vaciptir.

Şafiîlere [3] göre ise, erkeğe bu sadece bir defalığına vaciptir. Çünkü cinsî ilişki erkeğin bir hakkıdır. Bu hakkı isterse kullanır, isterse kullanmaz. Kiralık evde oturan kimse gibidir. Faydalanmaya sevkeden şey, cinsî arzu ve sevgidir. Bu yüzden bunun erkeğe vacip kılınması mümkün değildir. Fakat müstehap olan kadını tamamen boş bırakmamasıdır.

Abdullah b. Amr b. el-As anlatıyor: Rasûl-i Ekrem (s.a.s.) bana:*"Gündüzleri oruç mu tutuyorsun diye sordu" Evet dedim. "Geceleri de namaz mı kılıyorsun?" Evet deyince Peygamber (a.s.): "Ben hem oruç tutar, hem de tutmam. Hem namaz kılar hem de uyurum. Ve kadınlarla ilişkide bulunurum. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir."* [4]

Öte yandan erkek kadını cinsî yönden ihmal ederse fesat ve anlaşmazlıklar meydana gelir.

Hanbelîlere [5] göre: Bir özrün olmaması halinde kocanın her dört ayda bir kere karısıyla cinsî ilişkide bulunması vaciptir. Eğer vacip olmasa îlâ yemini (hanımıyla cinsî ilişkide bulunmamaya yemin etmek) sebebiyle vacip kılınmaz, diğer icap etmeyen şeyler gibi olurdu. Çünkü nikâh karı kocanın faydası ve onları zarardan korumak için meşru kılınmıştır. Nikâhı erkeği şehvetin zararından korumak için bir

1- *el-Bedâyi'* II, 331.

2- *el-Kavâninu'l-Fıkhıyye,* 211.

3- *el-Mühezzeb,* II, 66; *Tekmiletü'l-Mecmu',* XV, 568.

4- İbni Samrû'dan Ebu Dâvud et-Tayalisî, İbni Abbas'tan el-Bezzar rivayet etmişlerdir. Ravilerinden bazısı *zayıf,* bazısı da *sika*dır.

5- *Keşşâfu'l-Kınâ',* V, 214.

yol olduğu gibi, kadın için de bir yoldur. Bu sebeple cinsî ilişki her ikisinin de hakkıdır. Zaten kadının hakkı olmasaydı azilde kadından izin istemek gerekmezdi. Erkek dört ayın bitiminden sonra cinsî ilişkide bulunmak istemez ya da her ikisi için herhangi bir özür bulunmadığı halde dört ayın içinde, dört gecede bir gece hür bir kadının yanında gecelemeye yanaşmazsa, her iki tarafın da talebi üzerine boşanırlar. Bu kimsenin durumu *îlâ yemini* yapan ya da kadınla cinsî ilişkiden önce bile olsa nafaka vermeyen ve kadının kendisinden nafaka alması da imkân dahilinde olmayan kişinin haline benzer.

Netice olarak, cumhur erkeğin cinsî ilişkide bulunması ve bu suretle kadının iffetini korumasını vacip kılmıştır. Şafiîler ise bir kereye mahsus olmak üzere vaciptir demişlerdir. Ancak racih olan, birinci görüştür.

Azil:

Cima esnasında erkeğin menisini fercin (kadın cinsel organının) dışına boşaltmasıdır. Erkeğin hür olan karısının izni olmaksızın azil yapması iyi bir davranış sayılmaz. Onun rızası olmadan azil yapılması ittifakla mekruhtur. Boşalması, çocuğun meydana gelmesi için bir sebeptir. Kadının da çocukta hakkı vardır. Azil yapılmak suretiyle kadının çocuk sahibi olma ihtimali kaybolur. (1)

Azlin caiz oluşunun delili Cabir(r.a.)'in rivayetidir: *"Biz Resulullah (a.s.) zamanında Kur'an indiği dönemde azil yapıyorduk."* (2)

Müslim'in rivayetinde: *"Bu Resulullah (a.s.)'ın kulağına vardı, fakat bizi ondan nehyetmedi."* denilmiştir.

Azlin mekruh oluşunun delili ise Cuzâme binti Vehb el-Esediyye (r.a.)'den rivayet edilen hadîstir:

"Ben Resulullah (a.s.)'a bir takım insanlar arasından geldim. Kendileri: "Vallahi gîle'yi yasaklamak gönlümden geçti. Bir de Romalılarla İranlılara baktım ki, onlar çocuklarına gîle yapıyorlar da bu onların çocuklarına hiçbir zarar vermiyor." Sonra kendilerine azl'in hükmünü sordular: Resulullah (s.a.v) o gizli ve'ddir." buyurdular." (3) (Ve'd: Sahip olunmaktan hoşlanılmayan kız çocuğunu diri diri toprağa gömmek, demektir.)

Hanefîlerin sonraki âlimleri de (4) bir özüre mebni olması halinde kadının izni olmadan azlin caiz olduğuna hükmetmişlerdir. Bu da uzun bir yolculukta ya da daru'l-harb'te olması dolayısıyla çocuğu için endişe etmesi veya karısı kötü huylu ol-

1- *el-Bedâyi'*, II, 234, *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 521 vd. ; *el-Kavâninu'l-Fıkhıyye*, 212; *el-Mühezzeb*, II 66; *Tekmiletü'l-Mecmu'*, XV, 578; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, a.y.

2- Cabir'den rivayet edilmiş olup *müttefakun aleyh*tir. *Neylü'l-Evtâr*, VI, 199.

3- Ahmed ve Müslim rivayet etmişlerdir. Gile'den murad olunan kadınla emzikliyken cinsî ilişkide bulunmaktır. İbnü's-Sikkît, hamile iken kadınla ilişkide bulunmaktır, demiştir. Ki bu süt emen çocuğun hamilelik durumundan zarar görmemesi içindir. *Neylü'l-Evtâr*, VI, 196.

4- *el-Kavâninu'l-Fıkhıyye*, 212.

duğu için boşamak isteyip de azil yapmaması halinde hamile kalmasından korkması gibi özürlerdir.

İskat (Düşürme):

Malikîler meninin rahimde yerleşmesinden sonra ona bir müdahalede bulunmanın caiz olmadığını söylerler. Yaratıldıktan sonra yapılacak bir işlemin çok daha şiddetli, cenine ruh verildikten sonraki müdahalenin ise bundan da şiddetli olacağını ve icmâ ile bunun bir insanı öldürmek olacağını söylerler.

2. Lâzım Olmayan Evliliğin Hükmü

Lâzım olmayan evliliğin hükmü lâzım olan evliliğin hükmü gibidir. Ancak bu tür evlilikte kadın ya da koca için fesih hakkı vardır, evliliğin feshedilme imkânı bulunur.

3. Mevkuf Evliliği Hükmü

Mevkuf evlilik sahih kabul edilmekle beraber icazet (geçerli sayma) hakkı bulunan kimsenin iznini almadan önce evliliğin neticelerinden hiçbiri terettüp etmez. Dolayısıyla bu durumda kadınla zifafta bulunmak helâl olmadığı gibi, nafaka ve kocaya itaat de vacip olmaz. Karı kocadan birinin ölmesi halinde birbirlerine vâris olma hakkı da söz konusu değildir. Cevaz verilmesi halinde ise akit tamamlanmış sayılır ve lâzım evliliğin hükümleri uygulanır Bunda "Lâhik olan (sonradan gelen) icazet daha önce verilmiş vekâlet gibidir" fıkhî kuralıyla amel edilmiştir.

Bunun örneği de *fuzulî*'nin nikâhıdır ki, bir başkası için onun adına tam bir velâyeti ve vekâleti olmayan kişinin yaptığı nikâh aktidir. Ya da mümeyyiz olan küçük kız ve erkek çocuğun velinin izni olmaksızın evlenmeleridir. İmam Muhammed, akıllı olan kadının kendi başına ya da vekili vasıtasıyla velisinin izni olmadan evlenmesini mevkuf evlilik olarak kabul eder.

İcazetten önce cinsî ilişki meydana gelirse bu masiyet olur. Ancak Hanefîlere göre bu durumda ileride anlatılacak olan fasit evliliğin neticeleri lâzım gelir; onlara had uygulanmaz, nesep sabit olur. Mehr-i misil ve mehr-i müsemmadan daha az olanı vacip olur. Ancak icazetten önceki mevkuf evlilikte iddet beklemek olmadığı gibi batıl evlilikte de iddet bekleme yoktur.

4. Hanefîlere [1] Göre, Fasit Evliliğin Hükmü ve Çeşitleri

Hanefîlere göre fasit evlilik, sıhhat şartlarından birini kaybeden evliliktir. Çeşitleri ise şunlardır: Şahitler olmaksızın gerçekleşen evlilik, muvakkat evlilik ve beş hanımı aynı anda nikâhı altında tutmak kadını kızkardeşi, halası ya da teyzesiyle birlikte nikâhlamak, başkasının karısıyla evli olduğunu bilmeden evlenmek, ha-

1- *el-Bedâyi'* II, 339; *ed-Dürrü'l-Muhtâr ve Reddü'l-Muhtâr,* II, 481, 484, 835; *Muhtasaru't-Tahâvi* 174.

ram olduğunu bilmeden evlenilmesi haram olan kadınlardan biriyle evlenmek. Bunlar Ebu Hanife'ye göre fasit, İmam Yusuf ve Muhammed'e göre ise batıldır. Doğru olan da budur.

Zifaftan önce fasit evliliğin bir hükmü yoktur. Bu evlilik türünde karı koca haklarından hiçbiri lâzım gelmez. Zifaf helâl olmadığı gibi kadına mehir ve nafaka verilmez, kadının iddet beklemesi de vacip değildir. Bu evlilikte sıhriyyet (evlilikten doğan akrabalık) sebebiyle oluşan mahremlik de söz konusu değildir. Karı koca birbirlerine vâris olmadıkları gibi çocuğunki de sabit olmaz.

Karı kocanın kendi kendiliklerinden ayrılması vaciptir. Bu olmadığı takdirde bunları boşamak için durum kadıya götürülür. Ancak davacının şahsi bir menfaati olmamak kaydıyla münkeri gidermek için *hisbe davası* açılması caizdir. Karı kocadan her biri için ötekinin gıyabında olsa dahi nikâhın feshini isteme hakkı vardır. Kadınla cinsî ilişkide bulunmuş olsun ya da olmasın, günahtan kurtulmak için yapılması gereken budur. Bu durum aralarının kadı tarafından ayrılmasının vacip olduğu hükmünü değiştirmez.

Eğer kadınla zifafta bulunursa bu ilişki masiyet (günah) olup onları ayırmak vacip olur. Zina haddi akitte bir şüphe bulunduğu için uygulanmaz. Çünkü hadler şüpheler sebebiyle kaldırılır. Ancak kadı onlara münasip gördüğü menedici bir tazir cezası verir. İmam Muhammed ve Yusuf'a göre, evlenilmesi haram olan kadınlardan biriyle cinsî ilişkide bulunmak haddi vacip kılar. Râcih olan görüş budur. Çünkü ebedî olarak kendisiyle cinsî ilişkinin haram olduğu bir kadınla evlenmek artık şüpheyi gerektirmez. Kız kardeş ve hala gibi hısımlık yoluyla evliliğin haram olması ya da şahitler olmaksızın yapılan evlilik akitlerinde şüphe söz konusudur. Ancak bir şüphe de olsa ayrıldıktan sonra cinsî ilişkide bulunursa erkeğe had lâzım gelir.

Bunun gibi başkasının nikâhlısı ve iddetlisiyle nikâhlanarak haram olduğunu bile bile cinsî ilişkide bulunmak zina olacağı için haddi gerektirir.

Fasit olan evlilikte cinsî ilişkide bulunmak günah olmakla birlikte halvet gibi bir sebeple değil de önden cinsî temasta bulunmak sebebiyle [1] Hanefîlere göre şu hükümleri lâzım kılar:

1- Mehrin vacip olması: Züfer'in dışında Hanefî ulemasının çoğunluğuna göre, cinsî ilişki birkaç kere bile olsa mehr-i misil ve müsemma (yani tesbit edilmiş olan) dan en azını vermek vaciptir. Eğer akitte mehir belirlenmemiş ise ne kadar olursa olsun tesmiye (belirleme)nin fasit oluşundan dolayı mehr-i misil vermek vaciptir. Aslında fasit evlilik hakiki evlilik kabul edilmediği için, mehirin vacip olması söz konusu değildir. Ancak bu evlilikte cinsî ilişkide bulunulmasından dolayı mehir vacip kılınmıştır. Bu husustaki fıkhî kaide şudur: Darü'l-İslâm'da yapılan her

1- Hanefî ulemasının ifadesi şudur: Fasit evlilikteki sahih halvet, sahih evlilikteki fasit halvet gibidir.

cinsî ilişki ya haddi gerektirir ya mehri. Bu durumda akitte şüphe bulunması sebebiyle had uygulanmamış, böylece mehir vacip olmuştur.

Mehir, belirlenen miktardan daha fazla olmaz. Çünkü zaten kadın bu miktara baştan razı olmuştur. Akti yapanlar belirlenen miktardan daha fazlasıyla bir menfaat elde edemeyecekleri gibi, tespit edilenden daha fazlasını almak da doğru olmaz. Mehrin vacip olması derken mehr-i misil ve müsemmadan daha azı kastedilmektedir. Çünkü bu durumda aslolan aktin fasit olması dolayısıyla mehr-i mislin vacip olmasıdır. Züfer'e göre ne miktara ulaşırsa ulaşsın mehr-i misil verilmesi vaciptir.

2- Hayatını korumak ve zayi olmasını engellemek bakımından varsa çocuğun babasının nesebinden sayılması.

3- Hanefîlerin cumhuruna göre, karı kocanın ayrılmasından sonra kadının iddet beklemesinin vacip olması. Hanefî mezhebinde doğru kabul edilen görüş budur. Çünkü cinsî ilişkiden sonra fasit nikâh, firâş (yatak) hakkı ile ilgili olarak gerçekleşir. Firâş hakkı ayrılmadan önce yok olmaz. Boşanmak için iddet beklemek halvetle değil cinsî ilişkiden sonra vacip olur. Ayrılma vaktinde koca ölür veya karısını terkeder, kadın da bunu bilmezse doğru olan görüş, kadının iddet beklemesinin vacip olmadığıdır.

İmam Züfer'e göre, iddetin vacip olmasının vakti en son yapılan cinsî ilişkiden itibaren başlar. Çünkü iddet cinsî ilişkiyle vacip olur ve rahmin temizlenip temizlenmediğini öğrenmek için istenir. Hamilelik ise cinsî ilişkiyle olur. Evlenilmesi haram olan kadınlarla, başkasının karısıyla ve iddetlisiyle yapılan evliliklerde başkasına ait olduğunu bilse dahi iddet bekleme yoktur. Kimse bunun caiz olduğunu söylemediği gibi aslolarak bu nikâh gerçekleşmiş sayılmaz. Evlenilmesi haram olan kadınlarla yapılan evliliğin batıl olduğu zaten apaçıktır.

4- Evlilik dolayısıyla oluşan hısımlık münasebetiyle haramlık. Musahara yoluyla erkeğe kadının usulü ve furû'uyla evlenmesi haram olduğu gibi, kadına da erkeğin usulü ve furû'uyla evlenmesi haram olur.

Fasit evliliğe başka hükümler lâzım gelmez. Nafaka ve kocaya itaat vacip değildir. Kadın ve erkek arasında birbirlerine vâris olma hakkı diye bir şey de söz konusu değildir.

5. Batıl Evliliğin Hükmü ve Çeşitleri

Hanefîlere göre:

Hanefîlere göre batıl evlilik -daha önce açıkladığımız gibi- bir rüknü ya da akdin sıhhat şartlarından birinde bir noksanlık olan evliliktir. Mümeyyiz olmayan çocuğun evliliği, geleceğe ait sigalarla yapılan evlilik, racih olan görüşe göre hala ve kız kardeş gibi evlenilmesi haram olan kadınlardan biriyle yapılan evlilik, bir başkasıyla evli kadınla, evli olduğunu bilerek yapılan evlilik, Müslüman bir kadının

bir gayri müslimle yaptığı evlilik ve Müslüman bir erkeğin kitabî olmayan mecusî veya putperest bir kadınla yaptığı evlilik batıl evliliğe verilecek örneklerdir.

Batıl evliliğin hükmü: Sahih evliliğin neticelerinden hiç biri bu evlilikte lâzım gelmez. Kadınla cinsî ilişki helâl olmadığı gibi mehir, nafaka ve itaat de vacip değildir. Karı kocanın birbirine vâris olmaları ve musahara yoluyla bir haramlık da söz konusu değildir. Cinsî ilişkide bulunmalarını engelleyici tedbirler konulmalıdır. Buna rağmen bir ilişki hasıl olursa araları hâkim tarafından cebren, zorla ayrılır. Araları ayrıldıktan sonra, icazetten önceki mevkuf evlilikte olduğu gibi kadın iddet beklemez.

Malikîlere göre:

Hanefîler dışında ulemanın cumhuruna göre, batıl ve fasit aynı manadadır. Dolayısıyla Malikîlere göre batıl ya da fasit evlilik, rükünlerinden veya sıhhat şartlarından birinde bir noksanlık olan evliliktir. Bu da iki çeşide ayrılır:

a) Fakihlerin fasit olduğunda ittifak ettikleri evlilik. Buna örnek olarak musahara (evlilik ile oluşan hısımlık) nesep ya da rida' (süt emzirme) yoluyla evlenilmesi haram olanlardan biriyle yapılan evlilik gösterilebilir.

b) Fakihlerin fasit olduğunda ihtilâf ettikleri evlilik: Bu da Malikîlere göre fasit, bazı fakihlere göre ise ihtilâfın kuvvetli olması şartıyla sahih olan evliliktir. Hastanın evliliği böyle bir evliliktir. Malikîlerin meşhur olan görüşü bu evliliğin caiz olmadığıdır.

Mut'a evliliği ve beşinci olarak nikâhlanılan kadının evliliği gibi ihtilâfın zayıf olduğu durumlarda evlilik icma ile fasittir.

Fasit ya da batıl evliliğin hükümleri: [1]

1- Haram olması ve masiyetten kurtulmak için derhal feshinin vacip olması. Fesih işlemlerinin tamamlanması hâlinde kadına hiçbir şey lâzım gelmez. Aktin fasit oluşunda fakihler ittifak etmiş olsun ya da olmasın durum değişmez. Çünkü bu hususta ana kaide şudur: "Cinsî ilişkiden önce feshedilen her nikâhta bir şey lâzım gelmez." Fesadında ittifak edilsin ya da edilmesin ve bu fasitlik evlilik aktinde, mehirde ya da her ikisinde olsun durum aynıdır.

Cinsî ilişkiden önce gerçekleşen feshin durumu sahih evlilikteki cinsî ilişkiden önce gerçekleşen boşanma durumu gibi değildir. İlişkiden önce yapılan fesihde mehir yoktur. Ancak mehrin iki dirhem ya da şer'an tespit edilen miktardan az olması halinde, koca da feshi tamamlamaktan kaçınırsa bu durumda mehir vardır. Bu görüşe göre cinsî ilişkiden önce gerçekleşen fesihte bu miktarın yarısı verilir. Ancak kocanın kadınla sütkardeş olduğunu iddia etmesi halinde onunla da ilişkide bu-

1- *el-Kavâninu'l-Fıkhıyye,* 204, 211; *Bidâyetü'l-Müctehid,* II, 31, 49, 57, 59; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* II 236, 241; *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 382-391.

lunmuş ise, sütkardeşi olduğunu ikrar ettiği için, fesih gerçekleşir ve belirlenen mehrin yarısı lâzım gelir. Çünkü bu durumda erkeğin kadına bir şey vermeden ondan ayrılmaya yol bulabilmek için ithamı söz konusudur.

Erkek kadınla cinsî ilişkide bulunursa akit fesh olur mu, olmaz mı?

Fasit akit cinsî ilişkiden sonra feshedilebilmesi bakımından üç çeşittir:

a) İlişkiden sonra uzunca bir zaman geçse de mutlaka feshedilmesi vacip olan akit:

Bu türdeki fesat, nesep, sütkardeşliği veya musahara yoluyla evlenilmesi haram olan kadınlardan biriyle yapılan evlilik ya da mut'a nikâhı veya dörtten fazla kadınla evlenmek, veli ya da şahitler olmaksızın gerçekleşen ya da ölümcül hastalığa tutulmuş kimsenin yaptığı evlilik gibi sigada, akdi yapanlarda veya akit mahallindeki bir noksanlık sebebiyledir.

Hastanın nikâhı Malik'in meşhur olan görüşüne göre caiz değildir. Sahih olsa bile feshedilir.

b) Feshi vacip olmayıp, kalabilen akit:

Bu türdeki fesatta mehirsiz ve miktarı belirlenmemiş (meçhul) bir mehirle evlenmekten dolayı mehirden kaynaklanan ya da aktin, evlilikten kasdolunan gayeye zıt bir şarta yakın olması dolayısıyla hasıl olan fesattır. Buna örnek olarak erkeğin gündüz ya da gece hiçbir şekilde kadınla birlikte olmayacağı ya da kadına hiçbir harcama yapmayacağı veya ikinci karısıyla ona eşit davranmayacağı şartıyla evlenmek gösterilebilir.

c) İlişkiden sonra uzunca bir zaman geçmemişse aktin feshedilmesi vacip olan akit:

Ancak uzunca bir zaman geçerse fesih gerçekleşmez. Bu tür de üç çeşit akitle sınırlıdır:

Yetim ve küçük olan bir kızın sıhhat şartlarından birini kaybetmekle birlikte evlendirilmesiyle gerçekleşen evlilik; hususî velisi olabilecek kimsesi varken asaletli bir kadının hakim gibi genel yetkili birisi vasıtasıyla evlenmesi ve gizli [1] olarak gerçekleştirilen evlilik. Yetim ve şerîfe (asaletli kadın)da uzunluk süresi üç veya daha fazla senenin geçmesi ya da iki kere doğum yapması göz önüne alınır. Gizli yapılan evlilikteki uzunluk süresi ise örfe göredir. Bu da özel ile genel bir akitle yapılan bir evliliğin ortaya çıkması süresidir.

Cinsî ilişkiden önce veya sonra gerçekleşen fesih bir talâk hükmündedir. Daha

1- Kocanın şahitlere evliliği karısından ya da bir topluluktan -ev halkı olsa bile- gizlemeleri hususunda tenbih etmesi. Eğer bir zalimin zulmünden ya da benzeri bir şeyden korkmak suretiyle gizlemediği takdirde durum böyledir.

sonra akti sahih olarak tekrarlarsa erkeğin yalnızca iki talâk hakkı kalır. Akti fesihten önce sahih olarak tekrarlarsa olduğu gibi devam eder.

2- Cinsî ilişkiyle birlikte mehrin vacip olması. Fesadında ihtilâf ya da ittifak edilmiş olsa bile sadece halvetle mehir vacip olmaz.

Mehr-i müstahak (hak edilmiş mehir); tespit edilmişse belirlenmiş miktar, sahih bir şekilde tespit edilmemiş ise ya da evlilikten gözetilen gayeyle çelişkili bir şart dolayısıyla bir fesatlık söz konusuysa mehr-i misil olarak kabul edilir.

3- Aktin fasit oluşunda ihtilâf edilmiş olsa bile çocuk nesep bakımından babasına bağlanır. Aktin fasit oluşunda ittifak olsa da durum aynıdır. Erkeğin bunun haram olduğunu bilmemesi halinde zina olarak kabul edilmez. Ama adam haram olduğunu biliyorsa bu ilişki zina telâkki edilir, had vacip olur ve nesep de babaya ait olmaz. İddet bekleyen kadınla ya da emzirme veya mahremiyet yoluyla haram olan kadınla evlenip cinsî ilişkide bulunan kimse, bunun haram olduğunu bilmiyorsa had uygulanmaz. Ancak kadının kendisine mahrem olduğunu veya süt emzirildiğini veya iddet beklemekte olduğunu veya hamise (beşinci kadın) olduğunu bilirse had uygulanır. Yalnızca kadının iddet beklediğini bildiği halde ilişkide bulunan kimseye had uygulanması hususunda iki görüş vardır. Hac ya da umre için ihramda olan kimsenin nikâhı, şigar nikâhı veya kadının velisi olmaksızın kendisini evlendirmesi gibi ulemanın üzerinde ihtilâf ettikleri akitle yapılan cinsî ilişkide had uygulanmaz.

4- Fesadında ihtilâf vaki olduğu zaman kadın ve koca arasında birbirlerine vâris olma durumu söz konusudur. Aktin feshinden önce ölene öteki vâris olur. Erkeğin kadınla cinsî ilişkide bulunmuş olması ya da olmaması da durumu değiştirmez. Ancak ölümcül bir hastalığa düşen kimsenin gerçekleştirdiği evlilik, cumhura muhalefet eden Malikîlere göre caiz değildir. Cumhurun görüşü ise bu evliliğin sahih olduğu şeklindedir. Çünkü evliliğin fasit oluşunun sebebi hastalık sırasında var olmayan birini terekeye vâris olarak sokmaktır. Mirasın sabit olması hâlinde aktin fesadına hükmedilen sebep gözden kaçırılmış olur. Üzerinde ittifak edilen fesadın var olması halinde tevarüs hakkı sabit olmaz. Çünkü bu durumda evlilik aslen gerçekleşmemiştir.

5- Akdin fesadı üzerinde bir ihtilâf varsa; cinsî ilişki [1] ya mukaddimeleri (öpme, sarılma gibi) ile musaharanın [2] haramlığı sabit olur. Aktin fasit olmasında ittifak varsa durum yine aynıdır. Ancak bu durumda cinsî ilişki haddi vacip kılıcı bir şekilde olmamalıdır.

İlişkinin haddi gerektirici zina fiili gibi kabul edilmesi durumunda mutemed

1- Burada ilişkiden murad başbaşa kalmaktır. Hatta cinsî ilişkide bulunmamayı kararlaştırsalar bile. İlişki öncesi yapılan şakalaşma vb. şeyler de ilişki gibidir.

2- Bu kadının erkeğin usûl ve furûuna haram olması ve kadının usûl ve furûunun erkeğe haram olmasıdır.

olan görüşe görc, musahara yoluyla bir haramlık söz konusu olmaz.

Yine yalnızca üzerinde ihtilâf edilen fasit akitle kadın erkeğin usûl ve fürû'una haram olur. Kadının ise yalnızca usûlü erkeğe haram olur. Çünkü kızlarla yapılan akit anneleri haram kılar. Kadının fürû'u erkeğe haram olmaz. Çünkü o durumda annelerle yapılan akit kızlarını haram kılmaz. Eğer anne ile ilişkide bulunursa kızı da haram olur.

6- Erkek kadınla cinsî ilişkide bulunur ya da cinsî birleşmeyi mümkün kılacak bir şekilde kadınla başbaşa halvette bulunur sonra da akdi feshederse iddet vacip olur. Aktin fasit oluşunda ittifak ya da ihtilâf edilmiş olsun durum aynıdır. İddet fesihten sonra aralarının ayrılması anından başlar.

Üzerinde ihtilâf edilen fasit nikâhların çeşitleri

Dört çeşit fasit nikâh vardır. Bunlarda nehiy (yasaklama) açıkça zikredilmiştir. Bunlar da şigar, mut'a nikâhı, Müslüman kardeşin nişanı üzerine yapılan nişan ve muhallil (helâl kılmak için nikâhlananın) nikâhı. [1]

Şigar (trampa) nikâhı bir erkeğin velâyeti altında bulunan kızını ya da kız kardeşini bir başkasına onun da velâyeti altında bulunan kadına karşılık aralarında hiç bir mehir bulunmaksızın, birinin uzvunu ötekinin uzvuna karşılık olmak üzere nikâhlamasıdır.

Ulema şigar nikâhının manasının bu şekilde olduğu ve mehrin olmayışı yüzünden bu tür nikâhın caiz olmadığında ittifak etmişlerdir. Ancak şigar nikâhının vaki olması halinde mehr-i misille tashih edilmesinin mümkün olup olmadığı hususunda ihtilâf etmişlerdir.

İmam Ahmed, Şafiî ve Malik sahih olmayacağını, cinsî ilişki olsun ya da olmasın mutlaka feshedilmesi gerektiğini söylerler. İbni Ömer'den rivayet edilen hadîsi delil olarak kabul ederler: *"Resulullah (a.s.) şigarı yasakladı."* [2] Şigar bir adamın kızını birine, onun da kızını kendisine vermesi şartı ile vermesi ve aralarında mehir bulunmamasıdır.

Ebu Hanife ise şigar nikâhının mehr-i misil vermek sureti ile sahih olacağını söyler. Sünnette varit olan yasaklama ona göre kerahate hamledilir. Kerahat ise akdin fasit olmasını gerektirmez. Böylelikle şeriat bu durumda iki şeyi vacip kılmış olur: Kerahat ve mehr-i misil.

Bu konuda ulema arasında vuku bulan ihtilâfın kaynağı şudur: Bedelin olmaması şigarın nehyedilmesinde etkili bir sebep midir, değil midir? Değil dersek o za-

1- *Bidâyetü'l-Müctehid,* II, 97 ve sonrası; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 457 vd. *eş-Şerhu'l-Kebîr,* II, 239; *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 446; *el-Kavâninu'l-Fıkhıyye,* 204; *el-Mühezzeb,* II, 46; *Muğni'l-Muhtâc,* III 142; *el-Muğnî,* VI, 641-648; *el-Lübâb,* III, 20; *Muhtasarü't-Tahâvi,* 181.

2- *Cemaat* Nafi'den o da İbni Ömer'den rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* VI, 140.

man mutlaka feshi gerekli olur. Esas sebebin mehrin olmayışı olduğunu söylersek o zaman mehr-i misil vermekle sahih olur. Bu da içki ya da domuzu mehir olarak göstermek suretiyle yapılan akit gibidir. Netice olarak, ulemanın cumhuruna göre şigar nikâhı batıldır.

Hanefîlere göre ise tahrimen mekruh olmakla beraber sahihtir. Şigar nikâhının gerçekleşmesi halinde cinsî ilişki olsun ya da olmasın cumhura göre nikâh feshedilir. Malikîlerin meşhur olan görüşleri de budur. Bu durumda adam cinsî ilişkide bulunduğu kadına mehr-i misil öder, musahara yoluyla haramlık ve birbirine mirasçı olma söz konusu olur. Hanefîlere göre ise vaki olduğunda mehr-i misil ödemek suretiyle nikâh caiz olur.

Mut'a nikâhı erkeğin kadına "Senden şu kadar müddetle faydalanacağım" demesidir.

Muvakkat nikâh ise erkeğin bir kadınla geçici olarak meselâ, on günlüğüne evlenmesidir. Bu kesinlikle batıldır.

Mut'a nikâhı Şia'nın dışında cumhura göre icma ile batıldır. Ama muvakkat nikâhın cumhura göre batıl olmasındaki sebep; mut'a (faydalanma) manasında kullanılmış olmasıdır. Çünkü akitlerde esas olan manalardır.

Bir başkasının nişanı üzerine yapılan nişanda ise cumhura göre evlilik sahih sayılır; dolayısıyla karı koca arasını ayırmak lâzım gelmez. Çünkü nehiy aktin kendisine yönelik değildir. Tam tersine aktin ifade ettiği hakikatin dışındaki bir şeye yöneliktir. Dolayısıyla da aktin batıl olmasını gerektirmez. Mesele gasbedilen suyla abdest almak gibidir. İmam Malik'in mutemet olan görüşüne göre ise, cinsî ilişkiden önce bain talâkla feshi vaciptir.

Muhallil (hülle) nikâhı da üç talâkla boşadığı karısını kocasına tekrar helâl kılmak gayesiyle yapılan nikâhtır. Bu da haramdır, batıldır ve feshedilmiştir. Resulullah'ın (a.s.): *"Allah hulle yapana da kendisi için hulle yapılana da lanet etsin"* hadîsi buna delildir. [1]

Ebu Hanife ve Şafiî'ye göre bu nikâh sahihtir. Çünkü zahirde akdin rükünleri ve şer'î şartları tamamlanmıştır. İhtilâflarının sebebi, *"Allah hulle yapana lanet etsin"* hadîsinin mefhumudur. Bu hadîste zikredilen (lanet) kelimesini yalnızca günah manasına anlayan nikâhın sahih olduğunu; günahtan aktin fasit olması anlamını çıkaran ise nikâhın fasit olduğunu söylemektedir. Bunlar söz konusu nehyin nehyedilen şeyin fesadına delâlet ettiğini kabul ettiklerinden, nikâhın fasit olduğunu söylerler.

Şafiîlere göre batıl nikâh çeşitleri

Batıl, rükünlerinden birinde; fasit ise şartlarından birinde noksanlık, bozukluk

1- Ebu Dâvud, İbni Mace ve Tirmizî rivayet etmiş ve *hasen* ve *sahih* bir hadîs olduğunu söylemiştir.

olan nikâhtır ki, fesadı aktin gerçekleşmesinden sonra ortaya çıkar. Şafiî'ye göre, ikisinin de hükmü çoğu kere birdir. Bu iki tür evlilikte de sahih evliliğin neticelerinden hiçbiri lâzım gelmez. Mehir ve nafaka olmadığı gibi musahara yoluyla bir haramlık da meydana gelmez. Nesebin babaya nisbeti de mümkün değildir. Kadın iddet de beklemez.

Nehyedilen batıl nikâhlar çoktur. En önemlileri dokuz tanedir. (1)

1- Şigar nikâhı: Kişinin "Kızınla beni evlendirmen karşılığında kızımı seninle evlendirdim" demesidir. Bu durumda her birinin bud'u (2) diğerinin mehri olarak gösterilir. Bud'u mehir olarak belirleseler bile, açıklandığı üzre bir müştereklik söz konusu olacağı için durum aynıdır. Susup bud'u mehir olarak belirtmezlerse zikredildiği şekilde bir müştereklik bahis mevzuu olmadığı için sahih kabul edilir. Bu durumda her biri için mehr-i misil vardır. Bu nikâhın batıl oluşu, daha önce geçen İbni Ömer hadîsinde ve diğer hadîslerde varit olan nehiy sebebiyledir. *"İslâm'da şigar yoktur."* (3) hadîsindeki yasaklama, yasaklanan şeyin fesadını gerektirir.

2- Mut'a nikâhı: Bir vakte kadar yapılan nikâhtır. Muhayyerlik şartı ile evlenirse akit batıl olur. Çünkü evliliğin zamanla sınırlı olması akti batıl kılar. Dolayısıyla akitte alışverişte olduğu gibi bir muhayyerlik söz konusu olursa batıl olur.

3- İhramlının nikâhı: Hac, umre ya da her ikisi için ihrama girmiş kadın ve erkeğin mutlak, sahih ya da fasit nikâhı sahih değildir. Daha önce geçen *"İhramda olan nikâhlayamaz, nikâhlanamaz."* hadîsi gereğince akit imam tarafından yapılsa ya da iki tahlil arasında kıyılsa bile sahih değildir.

Ancak ihramda iken ric'at (ric'î talâktan vazgeçme) ve evliliğe şehadet caizdir. Çünkü ric'at akde başlamak değil, evliliğin devamını istemektir. Yine nikâhın şehadetle olan irtibatı, kuvvetlendirici mahiyette bir irtibattır. Nikâhın şehadetten başka bir velâyet (yetki) ile olan irtibatı ise, akdi yapan ya da yapılan olması bakımından doğrudan olan bir irtibattır.

4- Kocaların birden fazla olması: Bu da iki velinin bir kadını iki erkeğe nikâhlamasıdır. Bu durumda iki kocadan biri ötekinin varlığından haberdar değildir. İki erkekten biri kadınla ilişkide bulunursa ona mehr-i misil ödemesi lâzım gelir. Her iki erkek de kadınla cinsî ilişkide bulunursa her birinin kadına mehr-i misil vermesi lâzım gelir.

5- İddet bekleyen kadının nikâhı: Şüpheli ilişkiden dolayı da olsa başka bir erkekten ayrıldıktan sonra rahminin temizlenmesini bekleyen kadınla ilişkide bulu-

1- *Haşiyetu'ş-Şerkavî ala Tuhfeti'l-Tullâb (Zekeriyya el-Ensârî)* II, 233-248; *Mugni'l-Muhtâc,* III 143; *el-Mühezzeb,* II, 46-47.

2- Bud' hem nikâh, hem cinsî ilişki için, hem de ferc için kullanılır. *en-Nihâye* I, 133.

3- Müslim İbni Ömer'den rivayet etmiştir. Ahmed ve Müslim, Ebu Hureyre'den başka bir hadîs daha rivayet etmişlerdir: *"Resulullah şigar türü evlenmeden nehyetti."* *Neylü'l-Evtâr,* VI, 140.

nan kimseye zina haddi uygulanır. İddet bekleyen veya rahmini istibra eden bir kadınla nikâhın haram olduğunu bilmediğini iddia ederse had uygulanmaz. Yeni Müslüman olmuş ya da âlimlerden uzak bir yerde büyüyen cahil kişi mazur görülür.

6- *İddeti bitmeden önce hamile olduğu şüpheli olan kadınla yapılan evlilik:* Şüphe kayboluncaya kadar öylesini nikâhlamak haramdır. Çünkü temizliği bitse bile iddetin bitip bitmediğinde tereddüt edilir. Biri onu nikâhlasa ya da kadını iddetli veya müstebrae (temizlenmekte olan) kadın sansa veya hac ya da umre için ihramlı olduğunu zannetse sonra da tersi hasıl olsa helâl olup olmadığında tereddüt meydana geldiği için nikâh batıldır.

7- *Bir Müslümanın kitabî olmayan kâfir bir kadınla nikâhı:* Putperest, Mecusî, güneş ya da aya tapan veya ana baba bir kitabî olmayan, meselâ kitabî baba ve Mecusî anne ya da tam tersinden doğan bir kadınla evlenmek haramdır. *"Müşrik kadınlarla iman edinceye kadar evlenmeyiniz."* (Bakara, 221) ayeti buna delildir. Son örnekteki kitabî baba ve Mecusî anneden doğma kadında haramlık daha ağır basmaktadır.

Kitabî olan kadın Yahudiyse ve bu kadının ecdadı Yahudiliğe bu dinin neshedilmesinden sonra girmemişse onunla evlenmek helâldir. Bu durumdan şüpheye düşülürse haram olur.

Eğer kitabî olan kadın Yahudi değil de Hristiyansa ve ecdadı Hristiyanlığa bu dinin neshedilmesinden önce girmişse evlilik helâl olur.

Yahudi ve Hristiyan bir kadınla zikredilen şartlarla evlenmeyi helâl kılan şu ayet-i kerimedir: *"Sizden önce kendilerine kitab verilenlerden hür ve iffetli kadınları"* (Maide, 9) yani size helâl kılınmıştır. Kitaptan kasdolunan Tevrat ve İncil'dir. Bunlardan daha önceki kitaplar, örneğin Şit peygamberin İdris ve İbrahim (a.s.)'ın sahifeleri kasdedilmemiştir.

8- *Bir dinden ötekine geçen kadın:* Bu kadınla nikâhlanmak helâl değildir ve ancak Müslüman olması şartıyla nikâhı kabul edilir.

9- *Müslüman kadının bir kâfirle evlenmesi ve mürted bir kadınla evlilik:* Müslüman bir kadının bir kâfirle evlenmesi icma ile helâl değildir. *"Müşrik erkekler de iman etmedikçe onlara mümin kadınları nikâhlamayın."* (Bakara, 221) ayeti buna delildir. Mürted bir kadınla evlenmek hiç kimseye helâl değildir. Müslüman bir erkek mürted bir kadınla evlenemez; çünkü o kâfirdir. İslâmla olan alâkasının hâlâ devam etmesi bakımından mürted kadın kâfir bir adamla da evlenemez.

Karı kocadan biri ya da her ikisi birden cinsî ilişkiden önce irtidat ederse nikâh batıl olur. İlişkiden sonra olursa beklenir; eğer iddet beklerken her ikisi de İslâm'da birleşirse nikâh devam eder. İddette İslâm'a dönmezlerse nikâh devam etmez.

Bunun gibi nişan üzerine yapılan nişandan sonraki nikâh ve akitte şart koşmaksızın kadını helâl kılma niyetiyle yapılan muhallil nikâhı gibi mekruh olan nikâhlar da vardır.

Erkek kadınla cinsî ilişkide bulunduğu zaman boşama şartıyla evlenirse nikâh batıl olur. Kadının hür olduğu ya da nesebi hususunda aldatılan kimsenin durumu da böyledir.

Hanbelilere göre fasit nikâh çeşitleri

Fasit evlilik iki çeşittir: [1]

a) Bir kısmı nikâhı kökünden batıl kılar. Bunlar dört tanedir:

1- Şiğar nikâhı: Bir kişinin velâyeti altındaki bir kadını diğer biriyle onun velâyeti altında bulunan kadınla kendisinin evlenmesi ve aralarında mehir bulunmaması şartıyla evlendirmektir. Yani her birinin ferci mehir olarak birkaç dirhemle birlikte ötekinin fercine karşılıktır. Eğer bunu müstakil olarak mehir olarak tesmiye ederlerse miktar az da olsa nikâh sahih olur. İki kadından biri için tesmiye edilirse yalnızca onun nikâhı sahih olur.

2- Muhallil nikâhı: Kadını hulle yaptığı zaman boşama şartıyla ya da aralarında nikâh olmamak kaydıyla yapılan nikâhtır. Koca bu niyette olursa ya da ikisi akitten önce bu şekilde anlaşırlarsa nikâh haram olur. Nikâh sahih olmadığı gibi, kadın birinci kocasına da helâl olmaz.

3- Mut'a nikâhı: Bu da erkeğin kadınla belli bir zamana kadar evlenmesi, bir zaman sonra onu boşamayı şart koşması veya bunu kalbinde niyet olarak beslemesi veya yabancının bir yerde kaldığı süre zarfında evli kalıp o yerden ayrıldığı zaman boşama niyetiyle evlenmesidir. Veya erkeğin kadına, "Nefsinden beni faydalandır" demesi, kadının da, "Kendimi sana velisiz ve şahitler olmaksızın faydalandırdım" demesidir. Böyle yapana tazir cezası verilir ve çocuğun nesebi de ona ait kılınır.

4- Muallak nikâh: "Ayın başı olduğunda seninle evlendim" ya da "Annesi razı olursa" veya "Eğer karım kız doğurursa onunla evlendim" demesidir. "Eğer kızımsa veya velisi isem veya iddeti biterse seni onunla evlendirdim" veya "istersem" derse ve ikisi de bunu biliyorsa erkek de "İstedim, kabul ettim, inşaallah kabul ettim" derse evlendim demek gibi sahih olur.

Evli, iddet bekleyen ve benzeri durumdaki bir kadınla nikâh, batıl nikâhlardandır. Eğer karı-koca her ikisi de haram olduğunu bilirse ikisi de zanidirler, ikisine de had uygulanır. Nesebin babaya nispeti de söz konusu olmaz.

Şahitsiz ve velisiz gerçekleşen nikâhta olduğu gibi mübahlığı hususunda ih-

1- *Gâyetu'l-Müntehâ,* III, 42; *el-Muğnî,* VI, 455 vd.

tilâf edilen fasit evliliklerde ise had uygulanmaz. Helâl ya da haram olduğunu bilmesi durumu değiştirmez. Çünkü mübah olduğunda ihtilâf vardır ve hadler şüphelerle giderilir. Burada ihtilâfın olması şüphelerin en kuvvetlisidir.

b) Bir kısmında ise nikâh şartsız sahih olur:

Mehir ya da nafakanın olmamasını, ona kumasından daha çok ya da daha az zaman ayırmayı ya da ikisi birden veya sadece birisi cinsî ilişkide bulunmamayı veya kadının erkeğe bir şey vermesini veya nafaka vermesini, veya ayrılması söz konusu olunca harcadığı nafakayı geri almayı şart koşarsa veya biri ya da her ikisi akit ya da mehirden biri hususunda muhayyerlik şartını ileri sürerse veya filanca vakitte mehiri getirmesini, getirmediği takdirde aralarında nikâh olmayacağını veya kadınla yolculuk etmeyi şart koşarsa veya kadın cinsî ilişki istediğinde erkeği çağırmayı veya şu vakte kadar kendisini teslim etmemeyi veya yalnızca haftada bir gece kadının yanında kalmayı veya kadına azil yapmayı veya kadının ya da kendi babasının istediği yerde oturmayı şart olarak ileri sürerse nikâh şartsız sahih olur.

Eğer kadının Müslüman olmasını şart koşar da kadın kitabî çıkarsa veya kadının bakire, güzel ve asil olmasını şart koşarsa veya onunla nikâhın feshedilmeyecek bir kusurun olmamasını şart koşarsa ve tersi çıkarsa seçme hakkı erkeğindir. Zifaftan sonra kendini aldatana müracaat eder, hakkını alır.

Eğer bir sıfat şart koşar ve daha iyisi çıkarsa meselâ kitabî olmasını şart koşar da Müslüman çıkarsa seçme hakkı yoktur.

EVLİLİK AKTİNİN MENDUPLARI YA DA MÜSTEHAPLARI

Evlilikte şunlar müstehaptır: [1]

1- Kocanın akitten önce dua etmesi:

Erkeğin evliliği talep ettiği zaman şehadeteyn ve Allah'a hamdle başlayan, Resulullah'a (a.s.) salât ve selâm, maksadı belirten takva ayetlerinden oluşan bir hutbe [2] okuması müstehaptır. İbni Mes'ud'un rivayet ettiği *"Resulullah bize namazdaki teşehhüdü öğrettiği gibi hacet hutbesini de öğretti. O da şudur: el-hamdulillah nahmeduhû ve nesteînuhû ve neûzü billâhi min şurûri enfüsina ve min seyyiatı a'mâlina men yehdihillâhu felâ mudılle leh, vemen yudlil felâ hâdiye leh. Ve eşhedu enlâ ilâhe illallah. Ve enne Muhammeden abduhû ve rasûlüh." "Allahü Teâlâ'ya hamdeder, O'ndan yardım dileriz. Nefislerimizin şerrinden ve amellerimizin günâhlarından Allah'a sığınırız... Allah kime hidayet ederse onu saptıracak yoktur. Allah kimi saptırırsa ona hidayet edici de yoktur. Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in onun kulu ve resûlü olduğunua şehadet ederim"*

1- *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 338 vd. 499, 503; *Muğni'l-Muhtâc,* III, 137; *el-Mühezzeb,* II, 41, 63, 65; *el Muğnî,* VI, 53 vd. *Keşşâfu'l-Kınâ',* V, 20 vd. *Tekmiletü'l-Mecmu',* XV, 547-559; *Gâyetü'l-Müntehâ,* III, 76.

2- Hutbe, Allah'a hamd ve Resulullah'a salât ve selâmla başlayan vaaz ve dua ile biten sözdür. *"Allah'a hamdle başlamayan her iş hayır bakımından kesiktir."* hadîsi buna delildir.

hadîsiyle amel etmesi gerekir. Ayrıca üç ayet okur. Süfyan-ı Sevrî şu ayetlerin okunacağını söylemiştir:

"Ey insanlar! Sizleri bir tek candan (Hz. Adem'den) yaratan, ondan da eşini (Havva'yı) vücuda getiren ikisinden birçok erkeklerle kadınlar türeten Rabbinizden korkun ve günah işlemekten sakının ve yine kendisine hürmet göstererek birbirinizden dileklerde bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık bağlarını kesmekten sakının. Şüphesiz ki Allah üzerinizde tam bir gözeticidir." (Nisa, 1).

"Ey müminler! Gerçek takvaya yaraştığı gibi Allah'tan korkup sakının ve her halde Müslüman olarak can verin." (Âl-i İmran, 102).

"Ey iman edenler! Allah'tan korkun (emirlerine bağlanın, yasaklarından sakının) ve doğru söz söyleyin ki (Allah) size işlerinizi düzeltip muvaffakiyet versin ve günahlarınızı bağışlasın." (Ahzab, 70, 71).

Sonra şöyle der: Allah şüphesiz nikâhı emretmiş, zinayı yasaklamıştır.

Allahü Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Bir de içinizden bekârları ve kölelerinizle cariyelerinizden salihleri (evlenme durumunda olanları) evlendirin."* (Nur, 32).

Şehadet ve Resulullah'a salât ve selâm getirmesi de kâfidir. İbni Ömer'den nakledildiğine göre o bir nikâh akdi yapmaya çağırıldığı zaman şöyle derdi: *Allah'a hamdü senâ ve Efendimiz Muhammed'e salât ve selâm. Filan sizden filanca kızı istiyor. Onu nikâhlarsanız elhamdülillah, eğer kabul etmezseniz subhanellah."*

Müstehap olan bir tek hutbe okunmasıdır. Biri akti yapan, öteki kabulden önce koca tarafından olmak üzere iki tane hutbe olmaz. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.)'den ve seleften naklolunan bir tek hutbedir. O, tâbi olunanların en hayırlısıdır.

Koca adayı maksadını meselâ şöyle açıklar: "Size katılmaya, sizinle akrabalık kurmaya ve sizin hizmetinize girmeye niyetlendik." Veli de, "Kabul ettik, senin de bizden biri olmana razı olduk" der ya da bu manada bir şeyler söyler.

Evlilik hutbesiz akdedilirse caizdir. Hutbe müstehap olup vacip değildir. Sehl b. Sa'd el-Saidî'nin Peygamberden rivayet ettiği hadîs buna delildir: *"Hz. Peygamber (a.s.) kendisini nebiye hibe eden kadınla onu evlendirdiği zaman; "Seni onunla Kur'an'dan bildiğin (sûreler) karşılığında nikâhladım" demiş ve hutbeyi zikretmemiştir."* (1)

Ebu Dâvud, Beni Süleym'den bir adama isnad ederek rivayet ettiği hadîste şöyle demiştir: *"Nebi (a.s.) beni Abdulmuttalib'in kızı Ümame'yi istedim. Teşehhüdü zikretmeksizin beni nikâhlamıştır."* Çünkü evlilik bedel ve karşılık olarak vermek suretiyle gerçekleşen bir akittir. Dolayısıyla alış verişte olduğu gibi bunda da

1- Ahmed ve Şeyhayn rivayet etmiş olup Buharî ve Müslim ittifak etmişlerdir.

hutbe vacip olmaz.

2- Karı kocaya akitten sonra dua edilmelidir.

Ebu Hureyre'nin (r.a) Hz. Peygamber'den rivayet ettiği hadîste varit olduğu şekilde dua etmek sünnettir: *"Hz. Peygamber (s.a.s.) evlenen birini tebrik etmek istediği zaman şöyle derdi: Barekellahu leke ve barake aleyke ve cemea beynekumâ fîhayr." (Allah sana bereketli kılsın ve ikinizi hayırda birleştirsin.)"* [1]. İnşaallah hayırlı olur, mübarek bir gün olsun ve benzeri ifadelerle karı koca tebrik edilir.

3- Nikâhın cuma günü akşam vaktinde akdedilmesi.

Yine Ebu Hureyre'nin (r.a) Hz. Peygamber'den rivayet ettiği hadîste, *"Evlendirmeyi akşam yapınız, çünkü bu çok daha bereketlidir."* denilmiştir. [2]

Gerçekten cuma şerefli bir gün, bir bayram günüdür. Nikâhtan da bereket istenir. Bereketi talep etmek bakımından günlerin en şereflisinde nikâhı gerçekleştirmek müstehaptır. Akşam olmasına gelince: Cuma gününün sonu icabet saatidir, duaların kabul edildiği zamandır.

4- Evliliğin ilânı ve def çalınması:

Hz. Peygamber (a.s.)'in bir hadîsinde *"Nikâhı ilân ediniz."* [3]; Tirmizî'nin Hz Aişe'den rivayet ettiği bir başka hadîste ise: *"Nikâhı ilan ediniz ve def çalınız."* buyurulmuştur. Neseî'nin bir rivayetinde ise: *"Helâl ve haram arasındaki fark nikâhın ilân edilmesi ve def çalınmasıdır."* denilmiştir. Mübah olan şarkı ve evlenme ile alâkalı ona mahsus olmayan kötü manaları bulunmayan kasîdeler okumakta bir beis yoktur.

İbni Mace'nin Aişe'den rivayet ettiği hadîs buna işaret etmektedir. *"Yetim bir kız Ensar'dan biriyle evlendirildi. Aişe de düğüne gidenlerdendi. Hz. Aişe diyor ki: Döndüğümüzde Resulullah (s.a.s.):bize 'Ey Aişe ne dediniz?' dedi. O da kızı teslim ettik, hayır ve bereket için dua ettik, sonra da ayrıldık, dedim. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Ensar gazeli (kasîdeyi) seven bir kavimdir. (Eteynakum, eteynakum fehayyâne ve hayyâküm)* [4] *demediniz mi? buyurdu.*

Akitte şehadeti şart koşmayan Malikîler ise akit sırasında başkalarının şahit olarak hazır bulunmalarının sadece ihtilâfa yer vermemek için mendup olduğunu söylerler. Çünkü birçok imam akit sırasında şehadeti aktin sıhhat şartlarından biri olarak kabul ederler. Bu imamlar alışverişteki gibi şahitlik akit sırasında bulunmasa bile şehadetin akitte olmasını onu sahih kılacak bir şey olarak görürler. Nikâh ak-

---

1- Ebu Dâvud ve Tirmizî rivayet etmiş, İbni Mace *hasen* olduğunu söylemiştir.

2- Ebu Hafs rivayet etmiştir.

3- Ahmed rivayet etmiş, Hakim *sahih* olduğunu; Amr İbn Abdullah, İbn Zübeyr'den rivayet edildiğini söylemiştir. Tirmizî'nin Aişe'den rivayet ettiği hadîs *zayıftır*. *Sübülü's-Selâm*, III, 116.

4- Size geldik, size geldik. Bizi ve sizi selâmladı.

dinin neticesi olan hanımdan yararlanma hususu ancak zifaftan önce şahitliğin gerçekleşmesi ile helâl olur. Aktin gizlice olması caizdir. Sonra iki adil kimseye haber verilir. Onlara falan falanca ile akit yapmıştır denir yahut veli iki adil kimseye koca da onlardan başka iki adil şahsa haber verirler. ancak birinin bir adil kişiye, ötekinin diğer bir adil kişiye haber vermesi kâfi değildir. Zira bu durumda onlar sadece bir adil kimse mertebesindedirler.

5- Mehrin söylenmesi:

Yani akit sırasında mehrin tespit edilmesi. Çünkü bunda nefis için güven vardır ve ileride muhtemel anlaşmazlıkları da giderir. Mehrin birazını ertelemeden tamamını derhal vermek de menduptur.

6- Velime:

Bu, düğün yemeğidir. Düğünün dışında başka bir şey için de olsa davet için yapılan yemeğe de velime denir. Ulemanın cumhuruna göre müstehap ve sünnet-i müekkededir. Malikî, Hanbelî ve bazı Şafiîlerin meşhur olan görüşleri budur. Çünkü velime sevindirici bir olaydan ötürü verilir. Diğer velimeler gibi vacip kılınmamıştır. İmam Malik'in bir görüşüne, Şafiî'nin *el-Umm* kitabındaki bir ifadeye ve Zahirîlerin görüşüne göre velime vaciptir.

Bunun delili de Abdurrahman İbni Avf'ın Hz. Peygamber'den rivayet ettiği *"Bir koyunla da olsa velime yap."* [1] hadîsidir. Buradaki emir sigası vacip oluşuna delâlet eder.

Ancak selef, velimenin akit sırasında mı, akitten sonra mı, yoksa gerdek günü mü, sonrasında mı, ya da aktin başlangıcından zifafın sonuna kadar mı olduğu konusunda ihtilâf etmişlerdir.

İmam Nevevî der ki: Kadı İyaz, Malikîlere göre esah olan görüşün zifaftan sonra müstehap olduğunu; Malikî mezhebinden bir cemaate göre akit sırasında olması gerektiğini nakletmiştir. İbni Cündüb'e göre vakti akit sırasında ve zifaftan sonradır. el-Sübkî'ye göre Hz. Peygamber'in yaptığı gibi zifaftan sonradır. Buharî'nin Enes'ten rivayetle verdiği hadîste zifaftan sonra olması yolunda açıklık vardır: *"Zeyneble gerdeğe girdi ve insanları davet etti."* [2] Malikîlerce mutemed görüş de budur. Hanbelîler, akitle beraber olması sünnettir demişlerdir. İnsanların âdeti zifaftan kısa bir süre önce velime verilmesi şeklinde devam edegelmiştir.

Nüsâr'a (Nikâh ve benzeri toplantılarda saçılan şeker, badem ve ceviz) gelince: Şafiîlere ve Malikîlere göre bu mekruhtur; çünkü bunları yerden toplamak bayağılık ve hafifliktir, kimisi alır, kimisi alamaz. Bu yüzden yapılmaması daha iyidir.

1- Enes'ten rivayet etmiş olup muttefekunaleyhtir. *Neylü'l-Evtâr*, VI, 175.
2- *Neylü'l-Evtâr*, VI, 176.

Velime yemeğine icabet etmek, Hanefîlere göre sünnettir. Cumhura göre velime yemeğine icabet etmek aynî olarak vaciptir. Malikî ve Şafiî mezhebinde de böyledir.

Hanbelîler ise soğuk, sıcak ve meşguliyet gibi bir özrü yoksa velimeye icabet etmek vaciptir, derler.

"Kim velime yemeğine davet edilir de icabet etmezse Ebu'l-Kasım'a asi olmuştur." (1) ve *"Eğer biriniz düğün yemeğine çağrılırsa gitsin."* (2) hadîsleri bun delildir.

Oruçluya dahi velime yemeğine icabet etmek vaciptir. Ancak yemesi lâzım gelmez. Ahmed, Müslim ve Ebu Dâvud'un Ebu Hureyre'den naklen verdikleri *"Eğer biriniz çağırılırsa icabet etsin. Oruçluysa hayır ve bereket duasında bulunsun, değilse yesin."* hadîsi buna delildir.

Özürlere gelince: Şafiîler bu konuda şunları söylemiştir: Bir şahıs içinde davul, zurna ve içki gibi münker (şeriatın yasakladığı) bir şey olan yere davet edilirse bu münkeri kaldırabilme imkânı varsa kaldırmak için icabet etmesi vaciptir. Eğer münkeri kaldırması mümkün değilse gitmez. Resulullah'tan rivayet edilen hadîste bu hususta yasaklama varittir: *"Resulullah içki servisi yapılan bir sofraya oturmayı yasakladı."* (3)

Hanbelîlere göre, malında haram olan kimsenin davetine icabet etmek mekruhtur. Yemeğinden yemek, onunla muamelede bulunmak, hediyesini, hibesini ya da sadakasını kabul etmek mekruhtur. Haramın çokluk ya da azlığına göre kerahat zayıf veya kuvvetli olur. Velime yemeğinden yemek ittifakla müstehaptır. Hatta oruçlunun bile vacip olmamakla birlikte yemesi müstehaptır. Çünkü bu davet sahibini sevindirir. Eğer birkaç kişi bir şahsı davet ederse mümkün ise hepsine icabet eder. Aksi takdirde en önce çağırana gider. Sonra en dindar olanınkine, sonra yakın akrabasına, sonra komşuya sonra da kurada çıkana icabet eder.

Malikîler, şahsen velimeye çağrılanın icabet etmesi vaciptir derler. Eğer o mecliste kendisini dinî yönden rahatsız edecek biri yoksa meselâ, işi insanların namuslarına dil ve el uzatmak olan ya da kendisine eziyet edecek biri bulunmuyorsa veya mecliste üzerinde oturacak ipek yatak veya altın ya da gümüşten yapılmış kap kacak yoksa def, kaval veya fülütten başka çalgı aleti bulunmuyorsa, duvar ya da halıya çizilmiş olmayıp gölgesi olan tam hayvan resmi yoksa, davete icabet etmek vaciptir, bu gibi şeyler varsa değildir. Çünkü gölgesi olan tam hayvan resimleri ic-

1- Müslim'in Ebu Hureyre'den rivayet ettiği hadîsin nassı şudur: *"Yemeğin en kötüsü, gelenlere verilmeyip, gelmek istemeyenlerin davet edildiği düğün yemeğidir. Her kim davete icabet etmezse muhakkak Allah Resulüne isyan etmiştir."*

2- Müslim ve Ahmed rivayet etmiştir.

3- Ebu Dâvud İbni Ömer'den,*"Resulullah (a.s.) içki bulunan sofraya oturmayı yasakladı."* lafzıyla rivayet etmiştir.

ma ile haramdır. Hayatî organları eksik çizilmiş veya gölgesi bulunmayan, meselâ kâğıt veya duvara çizilmiş hayvan resimlerinde haramlık söz konusu değildir. Harama bakmak da haramdır. Hayvan dışında meselâ ağaç ya da gemi resimlerinde haramlık yoktur.

Davete icabeti vacip olmaktan çıkaran diğer maniler ise çok kalabalık olması, istişare için dahi olsa geldiğinde kapının kapalı olmasıdır.

Ayrıca cumaya gitmemeyi meşru kılacak özürler neyse aynı özürler dolayısıyla velimeye de icabet etmeyebilir. Çok yağmur yağması, çamur olması, malı için ya da kendisi ya da bir yakınının hastalanmasından korkması örnek olarak verilebilir.

Malikîlere göre çalgı aletlerinin hükmü: Zurna ve borazan eğer tamamiyle eğlenceye dalmaya sebep olmayacak derecede ise mekruhtur. Yoksa diğer çalgı aletleri, yaylı sazlar, fahiş sözler ve heyecanlarla dolu müzik gibi bunlar da haramdır. Zilleri yoksa def çalmak mekruh değildir, varsa haramdır. İki tarafından vurulabilen büyük yuvarlak davul çalmak mekruh değildir.

el-İzz b. Abdisselâm, ud, rebab ve kanun gibi bilinen yaylı, kirişli aletleri çalmanın ve dinlemenin dört mezhebin meşhur olan görüşüne göre haram olduğunu ifade eder. En sahih görüşe göre ise küçük günahlardandır. Sahabe, tabiîn ve müçtehid imamlardan bir cemaat caiz olduğunu söylemiştir.

Gazâli: [1] "Nas ve kıyas müzik dinlemenin ve ney, davul, def ve benzeri aletleri dinlemenin mübah olduğuna delâlet etmiştir" der. Bundan eğlence, sazlı çalgılar ve hakkında şer'î mani [2] varit olan mezamir dışında bir şey istisna edilemez. Burada ölçü alınan lezzet, keyif değil de şer'î manidir. Eğer alınan lezzete göre olursa o zaman insanın lezzet aldığı her şey buna kıyas edilir.

Raksa (Dans) gelince: Fakihler bu konuda ihtilâf etmişlerdir. Bir grup mekruh olduğunu söylerken, bir diğer grup mübah olduğunu; bir başkası da düğün sahipleri için caiz, diğerleri için caiz olmadığını söylemişlerdir. el-İzz b. Abdisselâm şöyle demiştir: Müzik dinlemeye cevaz veren bu ifade kabul edilebilecek bir sözdür ve şarkı dinlemeye cevaz veren çoğu fakihlerin üzerinde hemfikir oldukları bir görüştür. Biz de daha önce bunun eğilip bükülerek, kırıtılarak yapılmasının haram olduğunu ifade etmiştik.

7- Koca gerdeğe girdiği zaman sünnette varit olduğu şekliyle dua etmesi:

a) Salih İbni Ahmed, Ebu Useyd'in mevlâsı Ebu Said'den rivayet etmiştir: Ebu

1- *İhya,* II, 238 vd. III, 109.

2- Buharî, Ebu Amir veya Ebu Malik el-Eşarî'den ta'lik olarak *"Ümmetimden zina, ipek ve çalgı aletlerini helâl kılan bir kavim olacak."* hadîsini nakletmiştir.

Said evlendiğinde; Abdullah b. Mesud, Ebu Zer, Huzeyfe ve Resûlullah'ın ashabından bir kısmı geldiler. Bu arada namaz vakti geldi. Köle olduğu halde onu imamlığa geçirdiler ve onlara namaz kıldırdı. Sonra ona dediler ki: "Ailenin yanına girdiğinde iki rekât namaz kıl. Sonra ailenin başını tut ve de ki; Allah'ım ehlimi bana mübarek kıl ve beni ehlime mübarek kıl. Onları benden, beni de onlardan rızıklandır. Sonra ailenle ne yaparsan yap."

b) Ebu Dâvud, Amr b. Şuayb, onun babası ve dedesi yoluyla Resûl-i Ekrem (s.a.s.)'in şöyle buyurduğunu rivayet eder: *"Biriniz bir kadınla evlendiği, bir köle satın aldığı zaman: "-Allah'ım, senden onun hayrını ve karakterindeki hayrı istiyorum, onun şerrinden ve karakterindeki şerden sana sığınıyorum." desin. Bir deve satın alınca da hörgücünün üstünden tutup aynı şekilde dua etsin."*

EVLENİLMESİ HARAM OLAN KADINLAR VEYA HARAM OLAN NİKÂHLAR

Evliliğin şartlarını söylerken erkeğin evlenmek istediği kadının ona haram olmamasının şart olduğunu öğrenmiştik. Bu da kadının aktin yapılabilmesi için şer'an uygun olmasıyla mümkün olur.

Bu durum Hanefîlere göre asil ve fer' olmak üzere iki çeşittir.

Birinci çeşit, evliliğin aktedilebilmesi için gerekli şarttır. Eğer bu mevcut olmazsa akit batıl olur. Çünkü bunun haramlığı kesindir.

İkinci ise evliliğin sıhhat şartıdır. Eğer bu şart olmazsa akit fasit olur. Çünkü haramlığı zannîdir. Evlilik aktinin helalliğine gelince: Her kadın ya nikâh ya da mülkü yeminle şer'an helaldir.

Evlenilmesi haram olan kadınlar ise iki türlüdür. Birincisi ebedî haram olanlar, ikincisi geçici haram olanlar.

Ebedî haram olanlar da ya nesep, ya musahara ya da *radâ* (süt emme) yoluyla olandır. (1)

Malikîlere göre evlenilmesi haram olan kadınlar 48 tanedir. Bunlardan 25'i ebedî haramdır. Yedisi nesep yoluyla haramdır: (Anne, kız, teyze, kız kardeş, hala, erkek ya da kız kardeşin kızları.) Süt emme (radâ') yoluyla da bir o kadarı haram olur. Dördü musahara yoluyla haramdır: Karısının annesi (kaynana) ve kızı, baba ve oğulun karısı (gelin) radâ' (süt emme) yoluyla bir o kadarı haramdır. Peygamberin hanımları, liân yapmış (zinâ etmediğine yemin edip yalancı ise Allah'ın lânetinin kendi üzerine olmasını dileyerek kocasıyla ayrılmış olan) kadınlar ve iddet bek-

---

1- *el-Bedâyi'*, II, 256-272, 214-215; *Tebyinü'l-Hakâik*, II, 101-105; *Fethu'l-Kadîr*, II, 390-397; *Gayetü'l-Müntehâ*, III, 30-38; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 380-405; *Bidâyetü'l-Müctehid*, II, 31-34-39 49-57-59; *el-Kavâninü'l-Fıkhıyye*, 204-210; *Muğni'l-Muhtâc*, III, 174-190; *el-Mühezzeb*, II, 4[illegible] *el-Muğnî*, VI, 543-567, 650; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, V, 74-97.

lerken nikâhlanmış kadın.

Nikâhlanmasındaki haramlık ebedî olmayan kadınlar ise yirmi üç gruptur:

Mürted, kitabî olmayan, hamise (beşinci kadın), evli, iddet bekleyen, müstebrac (rahminde çocuk var mı yok mu diye bekleyen kadın) gebe, mebtûte, (üç talâkla boşanmış) ortak cariye, [1] kâfir cariye, hür Müslüman kadınla evlenebilecek imkânı olan için Müslüman cariye oğlunun cariyesi, kendi cariyesi, sahibi olan hanım hanımı, efendisinin annesi, hac için ihramda olan kadın, hasta kadın, karısının kız kardeşi (baldız), halası, teyzesi (bunları bir nikâh altında toplamak caiz değildir), cuma günü zeval vakti nikâhlanmış kadın, başkasıyla nişanlı olan ve bülûğa ermemiş yetim kız.

Ebedî haram olan kadınlar oğulluk, analık ve kardeşlik gibi sürekli bir sebep dolayısıyla erkeğe haram olanlardır ve üç sebep altında toplanır; akrabalık, musahara ve radâ' (süt emme).

1. Evlenilmesi Ebedî Haram Olanlar

1- Nesep yoluyla haram olan kadınlar (Ya da yakın akrabalık dolayısıyla haram olmak). Nesep yoluyla erkeğe ebedi olarak haram olan kadınlar dört gruptur:

a) Ne kadar yukarıya çıksa da kişinin usulü (ecdadı). Bunlar da anne, babaanne, anneanne vs.dir. *(Size anneleriniz haram kılınmıştır)* (Nisa, 23) ayeti buna delildir. Anne sözlük manası olarak asl ifade eder. Anneye ve nineye şamildir.

b) Ne kadar aşağıya inseler de kişinin füru'u(evlâdı). Bunlar da kız, kızın kızı, oğlunun kızı ilh. Bunun da delili *"Size anneleriniz ve kızlarınız haram kılınmıştır.'* (Nisa, 23) ayetidir.

c) Ebeveyn (anne-baba) veya onlardan birinin yakınlık dereceleri uzak olsa bile füru'u.

Bunlar da anne ya da babanın öz kız kardeşleri, bunların kızları, erkek veya kız evlâtlarının kızları ve ilh. *"Kardeşin ve kızkardeşin kızları da"* ayeti buna delildir.

d) Dede ve ninelerin fürû'undan birinci tabaka: Bunlar kişinin kendisinin ya da anne ve babasının halaları ve teyzeleridir: *"Size anneleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız ve teyzeleriniz haram kılınmıştır."* ayeti buna delildir.

Dolaylı olan ikinci tabakaya gelince: Bunların füru'u haram olmaz. Bunlar da hala, amca, teyze ve dayı kızlarıdır: *"Bunların dışındakiler size helâl kılınmıştır."*

1- Bir erkeğin mülkü altında bulunan cariyesiyle ve kendisi ve başkası arasında ortaklaşa sahip oldukları bir cariye ile nikâhlanması caiz değildir. Aynı şekilde bir kadının kölesi veya ortaklaşa sahip olduğu bir köleyle evlenmeside caiz değildir.

(Nisa, 24) ve ayrıca *"Ey Peygamber! Biz sana şunları helâl kıldık: Mehirlerini verdiğin zevcelerini, Allah'ın ganimet olarak ihsan ettiklerinden mülkün olan cariyeyi ve amcanın kızlarından, halalarının kızlarından, dayının kızlarından, teyzelerinin kızlarından, seninle beraber hicret etmiş olanları.."* (Ahzab, 50) ayetleri buna delildir.

Bunlarla evliliğin haram kılınmasının hikmeti, aile sistemini menfaatlerin gölgelemediği katıksız sevgi ve muhabbet esası üzerine bina etmektir. Bunların haram kılınmasıyla tamahın önü tıkanır, masumane ilişkilerin tam gerçekleşmesi mümkün olur. Sonra genelde karı-koca arasında olan çekişme ve düşmanlık sebebiyle sıla-i rahmi koparma tehlikesi de doğmamış olur. Kâsânî'nin de [1] söylediği gibi sıla-i rahmi kesmek haram olup harama götüren şey de haramdır.

Buna ilâve olarak akrabalarla evliliklerde nesillerde zayıflık ve hastalıklar da söz konusudur. Oysa akraba olmayan uzak kimselerle evliliklerde nesil kuvvetli olur. Tıbben ve şer'an da böyledir. *"Yabancı (yakın olmayan)larla evlenin ki nesil zayıf gelmesin"* hadîsinde neslin zayıf olmaması için akraba olmayanlarla evlenmek tavsiye edilir.

2- Musahere (evlilik)yoluyla nikâhı haram olanlar: Bu da dört çeşittir.

a) Usulün zevcesi -yukarı çıksa da- (baba tarafından) asabe ya da (rahim yoluyla olsun) zatü'l-erham olsun, asıl onunla zifaf yapsın yahut sadece akit yapıp zifaf yapmamış olsun aynıdır; babanın karısı veya baba veya anne tarafından dede olanın karısı böyledir. *"Bir de babalarınızın nikâhladığı kadınları kendinize nikâhlamayın. Cahiliyyet devrinde geçen affedilmiş geçmiştir. Şüphe yok ki o, pek çirkindi; Allah'ın buğzuna sebepti, ö ne fena bir âdet idi..."* (Nisa, 22) ayeti buna delildir. Buradaki (nikâh) tan kasdolunan akittir. Bu da zifaf bulunsun ya da bulunmasın tahrim sebebidir. Arapça'da baba, kelimesi dede ve yukarısı için kullanılır.

Bu ayette haram kılınan sadece babanın karısıdır. Ama bu kadının başka kocadan olan kızı ya da annesi kocasının başka hanımdan olan oğluna haram olmaz. Adamın bir kadınla, oğlunun da o kadının kızı ya da annesiyle evlenmesi caizdir. Musahere yoluyla evliliğin haram olmasının sebebi; ecdada saygı gösterilmesi ve ihtiram duyulmasıdır. Ayrıca fesada mani olunmuş ve ailelerin salahı gerçekleştirilmiş olur. Sonra genelde baba ve oğulun bir evde oturmasından dolayı meydana gelecek ihtilatta oğulun babasının karısına bakması ve onu görmesi dolayısıyla meydana gelebilecek fesat engellenmiş olur.

b) Ne kadar insede fürûunun karısı: Asabe ya da zatü'l-erham olsun, fer' bu kadınla zifaf olsun veya olmasın, talâk yahut ölüm sebebiyle ayrılmadan sonra bile olsa, haramdır. Oğulun, oğlun oğlunun ya da kızın oğlunun ilh. karısı (gelinler) gibi. *"Sizin sulbünüzden olan oğullarınızın helâlleri (karıları) da haram kılındı"* (Nisa,

1- *el-Bedâyi'*, II, 257.

23) ayeti buna delildir. Bu kadın üzerine yapılan akit batıl olup hiçbir şey lâzım gelmez. Onlar, babanın nikâhlısı ve oğlun karısına yapılan aktin bizatihi kendisiyle haramlık sabit olur, demişlerdir. Bu vasıf ise yalnızca sahih akitle gerçekleşir.

Hanefîler buna zina ilişkisi ya da fasit evlilik yoluyla olan usul ve füru'un zevcesinin haram olmasını da eklemişlerdir. Çünkü yalnızca cinsî ilişkinin meydana gelmesi erkeğe haram olması için kâfidir. Nesep ya da radâ' yoluyla oğul olması arasında hiçbir fark yoktur. Radâ' yoluyla oğlun karısı ya da kızın oğlu onu babasına ve dedesine ebedî olarak haram kılar. Nasıl ki, nesep yoluyla oğlun zevcesi haram oluyorsa radâ (süt emme) yoluyla da olur. Çünkü *"Nesep yoluyla haram olan radâ yoluyla da haram olur."* [1] hadîsi ile şu ayet-i kerime bunun delilidir: *"İki kı kardeşi birlikte nikâhlamanız da haramdır."* (Nisa, 23).

c) Zevcenin usulü: Karısıyla ilişkide bulunsun ya da bulunmasın karısının annesi, baba veya anne tarafından ninesi haramdır. Zevceye yapılan mücerret akit onun usûl (baba ve ecdad)ını erkeğe haram kılar. Boşanma ya da ölümden sonra da olsa kadına yapılan akit batıldır. Nisa Süresi 23. ayetinde evlenilmesi haram olan kadınlarla ilgili olarak varit olan (kadınlarınızın anneleri) ayeti buna delildir.

d) Zevcenin füru'u: Yani erkeğin zifaf yaptığı kadının başka kocadan olan kızları (üvey kızları). Adam karısıyla evlenir, ancak onunla zifafta bulunmaz sonra da boşama ya da vefat dolayısıyla ondan ayrılırsa kız veya kadının füruundan hiçbir kadın erkeğe haram olmaz. *"Kendileriyle zifafa girdiğiniz karılarınızdan olma himayenizdeki üvey kızlarınız. Eğer üvey kızlarınızın anaları ile zifafa girmemişseniz onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur."* (Nisa, 23) ayeti bunu açıkça ifade eder. Kadının kızı annesinin kocasının evinde ikamet etsin ya da etmesin farketmez. Ancak ayet-i kerimedeki (himayenizdeki) kaydı üvey kızlar hakkındaki umumi kanaatten kaynaklanmaktadır. Çoğu kere o annesiyle beraber oturur. Çünkü himayesinde olsun ya da olmasın onun nikâhlanması rahim bağının kopanlması tehlikesine götürür.

Hanefîlere göre, karısının usulü ve füruunun haram olmasına haram ya da şüpheli bir yolla cinsî ilişkide bulunulmuş kadının usûl ve furuu da eklenir.

Bütün bu söylenenlerden musahara yoluyla mahremiyette kadınla yapılan aktin tek başına zevcenin füruundan başkasını haram kıldığını gösterir. Fakihler bu konuda şu meşhur kuralı koymuşlardır: Kızlara yapılan akit anneleri haram kılar. Annelerle zifafa girmek kızlarını haram kılar. Aradaki fark şundan ileri gelmektedir; insan oğlu ya da kızını kendi nefsi gibi sever. (Asl)'ın sevgisi ise tam tersidir. Anne kendi üzerine nikâh (akit) yapıldıktan sonra kızının üzerine akit (nikâh) yapılsa bile bundan üzüntü duymaz.

Hısımlık (musahere) yoluyla evliliğin haram olmasının hikmeti, Deh-

1- Lafız İbni Mace'nindir. *Neylü'l-Evtâr,* 317.

levî'nin[1] dediği gibi yakınlar arasında bu nevi kavga ve çekişmeleri engellemektir. Kadının kocasıyla irtibatını koparıcı vesileleri ortadan kaldırır, kocayla çekişmeleri önler.

Musahara yoluyla haram olan kadınlara Hanefîler açıkladığımız gibi sahih akit ve zifaf ile haram olmayı da eklemişlerdir:

1- Şahitsiz evlilik gibi kadınla fasit akitle zifaf yapma durumu.

2- Bir şüpheye binaen kadınla cinsî ilişkide bulunma durumu. Akit yaptığı kadın değil de bir başka kadınla zifafa giren kimse gibi. Ona bu senin karındır, denilmiş o da buna binaen onunla ilişkide bulunmuştur. Sonra bu kadının gördüğü ya da akit yaptığı kadın olmadığını anlamıştır. Bu kadına mezfûfe (gerdeğe sokulmuş) kadın denir.

3- Hanbelîler [2] buna zinayı da eklemişlerdir. Hanefîlere göre öpme, şehvetle dokunma gibi zinanın öncüllerini de eklemişler ve zina, nikâh ya da mülk olmadan bakma ve dokunma sebebi ile musahere haramlığı sabit olur, demişlerdir. Çünkü dokunma ve bakma ilişkiye davet edicidir. İhtiyat bakımından ilişki gibi kabul edilir.

Hanbelîler dübürden yapılan zinayı (livâta)yı da buna eklemişlerdir. Sırf haram olan zina fiiliyle mahremiyet sabit olur. Bunun arkadan ya da önden olması arasında hiçbir fark yoktur. Çünkü tahrim bununla alâkalıdır. Kadın ya da köleyle de olsa farketmez. Bir çocukla dahi livâta yapsa mahremiyeti gerekli kılar. Çocuğun annesi ve kızı livâta yapana, kendisinin anası ve kızı çocuğa haram olur. Çünkü bu tür bir ilişki kadınla yapılmış gibi haramlığa sebep olur. Kendisiyle ilişkide bulunan kimsenin kızı, annesi ona haram olur. İlişkide bulunulan kadın bile olsa böyledir.

Bu görüşe göre şunlar lâzım gelir:

Adama zinadan olma kızı ve kız kardeşini nikâhlamak haramdır. Bunun gibi zinadan doğma oğlunun kızı, kızının kızı, erkek kardeşinin kızı, kız kardeşinin kızı da haramdır. Keza annesi ve ninesi de haramdır. Yani kim bir kadınla zina yaparsa o kadının kızı ve annesi ona haram olur. Eğer koca karısının annesi veya kızıyla zina yaparsa karısı ona ebedi olarak haram olur. Buna da iki delil ileri sürdüler:

Birincisi: *"Rivayete göre bir adam Peygambere gelerek ona: "Ya Resulullah! Ben cahiliyede bir kadınla zina ettim. Kızını nikâhlayabilir miyim?" der. Peygamber de "Bunu (doğru) bulmuyorum. Kendisine muttali olduğun kadının kızıyla nikâhlanman doğru olmaz." demiştir."* Ancak bu hadîs; İbni Hümâm'ın *Fethü'l-Kadir*'de söylediği gibi *mürsel* ve *munkati*dir.

1- *Hüccetü'l-lahü'l-Bâliğa,* II, 97.
2- *el-Bedâyi'* II, 260; *el-Muğnî,* VI, 577 vd.; *Fethü'l-Kadîr,* II, 365 vd.

İkinci delil: Zina, çocuğun doğmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla bunda haramlık zinanın dışında bir şeye kıyasla sabit olur. Burada sadece zinanın haram olması söz konusu değildir. Ayrıca kadınla fasit akte binaen zifaf yapmak cinsî ilişki haram da olsa ittifakla musâhere haramlığını sâbit kılar. Ancak buna farklı şeyle kıyas edildiği şeklinde bir görüşle reddedilmiştir. Çünkü zinayla had vacip olur, nesep de sabit olmaz. Oysa evlilikteki ilişki bunun tam tersidir. Şafiî, Muhammed İbni Hasan'a şöyle demiştir: "Evlilik hamdedilmesi gereken bir olaydır. Oysa zina recmedilmesi gereken bir fiildir." Nasıl birbirlerine benzeyebilirler?!"

Malikîlerin [1] meşhur görüşleriyle Şafiîlere göre ise zina, bakma ve dokunma sebebiyle musahere haramlığı sabit olmaz. Kim bir kadınla zina yaparsa onu nikâhlaması haram değildir. Annesi ve kızıyla da evlenmesi haram olmaz. Kendisiyle zina yapılan kadın zina eden erkeğin usul ve füruuna haram olmaz. Erkek karısının annesi ya da kızıyla zina etse bile karısı ona haram olmaz. Eğer bir çocukla livata yapsa o çocuğun annesi ve kızı ona haram olmaz. Ancak bütün bu nikâhların hepsi mekruhtur. Bunlar da dört delil ileri sürmüşlerdir:

a) *"Hz. Peygamber (s.a.s.)'e bir kadınla zina yapıp onunla veya kızıyla evlenmek isteyen birinin durumunu sordular. O da: "Haram helali haram kılmaz. Ancak nikâhla olanı haram kılar."* [2] *demiştir."* Böylece Demîrî'nin dediği gibi bu hadîs, Şafiî mezhebinin ileri sürdüğü zinayla musahere haramlığının sabit olmadığı ve zaniye zina ilişkisinde bulunduğu kadının annesinin haram olmadığı görüşünü teyit etmektedir.

Ayrıca bu hadîsi teyit eden daha pek çok hadîs vardır. Bunlardan biri *"Celdedilmiş zani ancak kendisi gibi biriyle evlenebilir."* [3] hadîsidir.

Resulullah bir zaniye ile evlenmek isteyen birine şu ayeti okumuştur: *"Zaniyeyi ancak bir zani ya da müşrik nikâhlayabilir."* (Nûr, 3) [4]

b) Evlilik yoluyla hısımlık nimettir. Böylece yabancılarla akraba olunur. Bir hadîste *"Musahere ile hasıl olan akrabalık nesep akrabalığı gibidir."* [5] buyurulmuştur. Oysa zina fiili şer'an yasaktır, nimete sebep olamaz.

c) Evlilik yoluyla hısımlığın haram olmasını ispata çalışmaktaki gaye, kadınla erkek arasındaki tamahı ortadan kaldırmaktır. Böylece aralarında ülfet ve sevgi oluşacak, şüpheden uzak masumane bir ilişki kurulacaktır. Ancak kendisiyle zina

---

1- *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 347; *Muğni'l-Muhtâc,* III, 175, 419.

2-Beyhakî Aişe'den tahric etmiş ve *zayıf* olduğunu söylemiştir. İbni Mace de İbni Ömer'den tahric etmiştir.

3- Ahmed ve Ebu Dâvud rivayet etmiştir. *Feth* de ravilerin sika olduğunu söylemiştir.

4- Ahmed ve Taberanî *Kebir* ve *Evsat*'ta rivayet etti. Heysemî Ahmed'in ravilerinin sika olduğunu ve bu kadına Ümmü'l Mehzul dendiğini söyler.

5- Bilinen Buharî'nin İbni Abbas'tan rivayet ettiği hadîstir. Nesep yoluyla haram olan yedi musahara yoluyla yedi kadın haramdır. *Camiu'l-Usûl,* XIII, 144.

yapılan kadın erkeğe yabancı olup şeran ona nisbet edilmez. Aralarında tevarüs hakkı da söz konusu değildir. Erkeğin ona nafaka vermesi gerekmediği gibi, bir araya gelmeleri de mümkün değildir. Kadın diğer yabancılar gibidir. Dolayısıyla zina sebebiyle bir haramlığın söz konusu olmasına imkân ve yol yoktur.

d) *"Bunun dışındakiler size helâl kılındı."* (Nisâ, 24) ayeti sarahaten daha önce zikredilen kadınlardan başkasının helâl olduğunu ifade etmektedir. Kendisiyle zina edilen kadın da ayette daha önce zikredilenlerden biri değildir. Dolayısıyla helâl olan kadınlar geneline girmektedir.

3- Radâ' (Süt emme) yoluyla haram olmak.

Radâ' yoluyla haram olan kadınlar nesep yoluyla haram olan kadınların aynısıdır. Bunlar da nesep yönünden dört, musahere yönünden de dört çeşittir. Dolayısıyla toplam sekiz çeşit olur:

Haram oluşunun delili: *"Süt analarınız ve süt kız kardeşleriniz"* (Nisa, 23) ayeti ve *"Nesep dolayısıyla haram olan radâ' yoluyla da haram olur."* [1] hadîsidir. Nesebe kıyasla radâ' yoluyla nasıl akraba olan kadınlar haram oluyor ise radâ' (süt emme) yoluyla hısım olanlar da haram olur. Geçen ayetin ve hadîsin mefhumundan bu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla kaide şu şekilde belirlenir: Nesep ve musahere yoluyla haram olan radâ' yoluyla da haram olur.

Ancak daha sonra açıklayacağımız iki durum bunun dışındadır. Onlarda nesep ve radâ' hükümleri farklıdır.

Radâ' yoluyla haram olan kadınlar sekiz çeşittir:

1. Her ne kadar yukarıya doğru çıkarsa çıksın kişinin radâ' yoluyla usulü. Bunlar süt anne ve süt ninelerdir.

2. Her ne kadar aşağıya doğru inerse insin radâ' dolayısıyla fürular. Bunlar da süt kız kardeş ve onun kızı, süt erkek kardeş ve onun kızı ve ilh.

3. Süt anne ve babanın fürû'u. Bunlar da süt kız kardeşler, süt erkek ve kız kardeşlerin kızları ve ilh.

4. Süt nine ve dedenin doğrudan furu'u. Bunlar da süt halalar ve süt teyzelerdir. Süt hala, süt emziren kadının kocasının kız kardeşi; süt teyze ise, süt emziren kadının kız kardeşi. Süt hala, amca, teyze ve dayı kızları nesep yoluyla haram olmadığı gibi bunda da haram olmaz.

5. Zevcenin süt annesi ve nineleri; ne kadar yukarı doğru çıkarsa çıksın. Adam karısıyla zifaf olsun ya da olmasın farketmez.

1- *Cemaat* Aişe'den rivayet etti. Bu ifade İbni Mace'nindir. Bir başka ifadede de "doğumdan" ifadesi "nesepten" ifadesi yerine kullanılmıştır. Ahmed ve Şeyhayn birinci lafzı İbn Abbas'tan "rahimden" şekliyle rivayet etmişlerdir. *Camiu'l-Usûl,* XII, 146; *Neylü'l-Evtâr,* VI, 317.

6. Süt babanın ve dedenin zevcesi, baba ya da dede zifaf olsun ya da olmasın. Nasıl nesep yoluyla babasının zevcesi erkeğe haram olursa bunda da böyledir.

7. Süt oğulun süt kızın oğlunun ya da süt torunun zevcesi -her ne kadar aşağıya doğru inse de- oğlan ve benzeri karısıyla zifaf olsun ya da olmasın erkeğe nesep yoluyla çocuklarının zevcesi.

8. Zevcenin süt kızı, her ne kadar aşağıya doğru inseler de kendisiyle zifaf yaptığı kadının çocuklarının kızları.

Eğer zevce ile zifaf olmamış ise nesepte olduğu gibi kadının sütten olan füruu erkeğe haram olmaz.

Nesep ve süt emzirmenin (radâ'ın) hükümlerinin farklı olduğu yerler:

Hanefîler [1] neseple haram olmasına rağmen radâ' (süt emzirme) cihetiyle haram olmayan iki durumu istisna etmişlerdir:

Bu iki durum şunlardır:

1. Süt erkek kardeş ya da süt kız kardeşin annesi. Onunla evlilik caizdir. Oysa baba tarafından hasıl olan neseple erkek ya da kız kardeşin annesiyle evlenmek caiz değildir. Şöyle örnekleyebiliriz: Bir kadın bir çocuğu emzirmiştir. Kadının da nesep yoluyla bir oğlu vardır. Oğlunun, emzirdiği bu çocuğun annesiyle evlenmesi caizdir. Yani evleneceği kadın süt kardeşin annesi olmaktadır.

Böyle olması gerekir, çünkü kardeşin ya da kız kardeşin nesep yoluyla annesi, eğer o ikisi öz kardeşlerse anneleri olur veya ana tarafından kardeş olurlar yahut da kardeşlerse kadın babalarının karısı olur. Bu durum ise radâ'da yoktur.

2. Oğlun ya da kızın süt kız kardeşi: Babanın onunla evlenmesi helâldir. Oysa babanın nesebi kendinden olan oğlunun ya da kızının kız kardeşiyle evlenmesi helâl değildir. Meselâ bir kadın bir bebeği emzirmiştir. Bu kadının kocası bu bebeğin kız kardeşiyle evlenebilir. Bu bebeğin babası da süt veren kadının kızıyla evlenebilir.

Nesep yoluyla oğlun ya da kızın kız kardeşiyle evlenmenin haram olması bu kızın ya kendi kızı ya da zifaf olduğu karısının kızı olması dolayısıyladır. İkisiyle de evlenmesi haramdır. Halbuki bu şekil radâ' (süt emzirme) durumunda yoktur.

Erkek kardeşin kız kardeşi, süt emenin annesi ve süt veren kadın:

Hanefîlere göre erkek, erkek kardeşinin süt kız kardeşiyle evlenebilir. Keza erkek kardeşin nesep yoluyla kız kardeşiyle ve süt emenin annesiyle ve süt veren kadınla da evlenmesi caizdir.

Erkek kardeşin süt kız kardeşi şöyle olur: Bir bebek bir kadından süt emer.

1- *el-Bedayi'*, III, 4-5; *el-Lübâb*, III, 33

Şimdi bu bebeğin süt emmemiş kardeşi bu kadının kızıyla evlenebilir. Bu kız onun süt kardeşinin kız kardeşi olmuş olur. Aynı durum süt kız kardeşinin kız kardeşinde de böyledir.

Nesep yoluyla erkek kardeşinin kız kardeşi de şöyle olur: Babaları bir olan iki kardeş düşünelim. Birinin ana bir kız kardeşi olsun. Diğer oğlan kardeş işte bu kızla evlenebilir. Dolayısıyla bu kadın nesep yoluyla kardeşinin kız kardeşi olur. Gerçekte adamla bu kız kardeş arasında ne nesep ne de rada' yoluyla hiçbir bağ yoktur. O sadece babasının öbür karısının kızıdır. Böyle olduğu gibi şöyle de olabilir: Anneleri bir iki erkek kardeş düşünelim. Birinin de baba tarafından bir kız kardeşi olsun. Şimdi bu kız öteki oğlana helâl olur.

Süt veren kadının kocası süt emenin nesep yoluyla anası olan kadınla evlenebilir. Çünkü süt emen oğlu durumundadır. Nasıl nesep yoluyla oğlunun anasıyla evlenmesi caiz ise bunda da böyledir.

Süt emen çocuğun nesepten babası süt emziren kadınla evlenebilir; çünkü bu kadın oğlunun süt annesidir ve oğlunun nesep yoluyla annesi gibidir.

Radâ' (süt emme) yoluyla mahremiyetin sabit olabilmesi için şu şartların olması gerekir:

1- Radâ'nın bebeğin hayatının ilk iki senesi içinde olması gerekir. İki seneden sonra süt emzirme olursa bununla mahremiyet sabit olmaz. Bu cumhurun görüşüdür. *"İki sene (yaş) içinde olmayan süt emme râda' sayılmaz"* [1] hadîsi buna delildir. İmam Malik bu süreye en fazla iki ay daha eklemiştir. Çünkü çocuk bu zaman zarfında sütten yemeğe geçebilmek için bir ara süreye ihtiyaç duyabilir.

Bu müddetten önce sütten kesilmemiş ise mahremiyet hasıl olur. Eğer sütten kesilir ve yemek yerse, sonra gene süt verilirse bu süt verme nikâh haramlığına sebep olmaz.

İmam Ebu Hanife radâ' müddetini iki buçuk sene olarak tespit etmiştir. Çocuk bu yarım seneyi sütten temin ettiği gıdayı sütün dışında başka bir şeyden alabilmek için basamak olarak kullanacaktır.

2- Çocuk âdetlere uygun olarak beş ayrı emişte emzirilmelidir. Öyle ki dışardan hiçbir müdahale olmadan memeyi kendi isteğiyle bırakması lazımdır. Memeyi bırakmasına sebep olacak arızlar şunlar olabilir; nefes almak, kısa bir süre ara vermek veya onu emmekten alıkoyacak ani bir davranış gibi.

Bu görüş Şafiî ve Hanbelîlerin tercih ettiği bir görüştür.

Fahl sütü:

Fahl, süt veren kadınla evli olan sütün kendisi sebebiyle geldiği erkek demektir.

1- Dârakutnî, İbni Abbas'tan rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, VI, 315

Sahabenin çoğunluğu tabiîn ve müçtehid imamlara göre *fahl sütü* mahremiyle alâkalıdır, yani bu erkeğin hakkıdır. Onun sebep olmasıyla meydana gelmiştir. Bu süt dolayısıyla hasıl olan nispet bağlantı, kocanın ölmesi ya da boşanmasıyla kesilmez, ortadan kalkmaz. Dolayısıyla bu süt sebebiyle süt veren kadının kocası süt emen çocuğun babası olur. Ona süt veren de emen bebeğin annesi olur. Böylece çocuk erkeğe ve onun akrabalarına haram olur. Nasıl nesep yoluyla çocuğu haram olmuşsa, bunda da böyledir. Kocanın bütün çocukları süt emen çocuğun kardeşleri olmuş olur. Bu çocuklar süt veren karısının ya da varsa diğer [1] karısının çocukları olsun farketmez.

Altı Hadis İmamı Hz. Aişe'den şu hadîsi tahric etmişlerdir: *"Ebu'l-Kuays'ın oğlu Eflah yanıma girdi. Ben hemen kendisinden dolayı örtündüm. Bunun üzerine: "Ben amcan olduğum hâlde benden kaçıyor musun?" dedi. "Nedenmiş o?" dedim.*

"Seni kardeşimin karısı emzirdi" dedi. "Beni ancak kadın emzirdi, erkek emzirmedi ya!" dedim. Resulullah (a.s.) geldiği zaman yaptığımı kendisine haber verdim. Bana "O senin amcandır yanına girebilir dedi."

Süt sebebiyle haramlığın hikmeti:

Süt emme yoluyla haramlığın hikmeti, insan bünyesinin sütten teşekkül etmesidir. Kadının sütü çocuğun kemiğini geliştirir, etini çoğaltır. Hadiste de ifade edildiği gibi: *"Kemiği geliştiren ve teşekkül ettiren süt dışında radâ, olmaz."* [2] Kemiğin gelişmesi, etin oluşması, çocuğun sütten aldığı gıda sebebiyle olmaktadır. Dolayısıyla süt veren kadın verdiği süt sebebiyle süt emen çocuğun annesi olur. Gerçekte bu süt çocuğun bir parçası olmuştur.

Biz inşallah radâ' bahsinde fakihlere göre radâ' yoluyla harammlığın şartlarını ve radâ'yı ispat yollarını açıklayacağız.

2. Evlenilmesi Geçici Olarak Haram Olanlar

Muayyen bir sebebe bağlı olarak kendileriyle evlenilmesi geçici olarak haram olan kadınlardır. Bu sebebin ortadan kalkmasıyla söz konusu haramlık da ortadan kalkar.

Bunlar beş sınıftır:

Üç talâk ile boşanmış kadın, bir başka kocayla evli olan ya da ondan iddet bekleyen kadın, semavî bir dine bağlı olmayan kadın, karının kız kardeşi (baldız) ve onun hükmünde olan kadın (halası, teyzesi gibi) ve dört kadınla evli olan bir erkeğin beşinci karısı durumda olan kadın.

1- *el-Muğnî*, VI, 572; *el Lübâb*, III, 32; *el Kavaninü'l-Fıkhıyye*, 206; *Muğni'l-Muhtac*, III, 417.
2- *Neylü'l-Evtâr*, VI, 316.

Hanefîler liân yapan kadını da bunlara eklemişlerdir. Liân yapan kadın ise kocanın kendisine zina isnat ettiği ya da ondan olan çocuğun kendi sulbünden olduğunu kabul etmediği kadındır. Mesele hâkime götürülmüş, onun önünde karşılıklı lânetleşmişler ve zina isnadında bulunmuşlar ve akabinde araları ayrılmıştır. Böylece kadın erkeğe haram olmuş olur. Eğer kocası kendisini yalanlar ve karısına isnat ettiği şeylerden onu beri kılarsa bu durumda Ebu Hanife ve Muhammed'e göre erkeğin kadınla evlenmesi caiz olur.

Cumhura göre ise, hükmü ebedî haram olmasıdır. Sünnette sahih olarak varit olduğu üzre liân yapan karı-koca artık ebedî olarak bir araya gelemezler. [1]

Biz bu sınıfların açıklamasını yaptıktan sonra bu bahsi lian konusunda ele alacağız.

1- Üç talâkla boşanmış kadın:

(Mebtute ya da beynûne-i kübra ile bâin olmuş (boşanmış) kadın) Kim karısını üç talâkla boşarsa ikinci bir kere ona akit yapması helâl değildir.

Ancak boşanan kadın bir başkasıyla evlenir, onunla cinsî ilişkide bulunur, o kocasından da onun kendi iradesi ile boşaması veya ölmesi sonucu ayrıldıktan sonra iddetini tamamlayacak olursa yeni bir nikâh akti yapabilir. Bu şekilde ilk kocasına yeni bir zevcelikle döner. Koca yeniden onun hakkında üç talâk hakkına sahip olur. Kadın başka bir kocaya eşlik ettikten, onunla bir başka tecrübe yaşadıktan, koca da ayrılığın ne denli zor olduğunu hissettikten sonra yeniden üç talâk hakkına [2]sahip olarak kadınla evlenebilir. Böylece hayatlarında yeni bir sayfa açılmış olur, taze bir atmosfer içinde müşterek hayata dönerler. Kadın da kocasının rızasını kazanmak yolunda gayret içine girer. Böylece eski evliliklerinin çatırdamasına sebep olan pek çok şeyden sakınırlar.

Allahü Teâlâ mebtute'nin helâl olması yolunu şöyle açıklamıştır: *"Talâk (boşama) iki defadır. Ondan sonra ya kadınları iyilikle tutmak ya güzellikle salmak vardır. Kadınlarınıza verdiğiniz mehirleri geri almanız size helâl olmaz. Meğer ki ikisi de aralarındaki (lüzumlu hak ve güzel geçim hususunda) Allah'ın emirlerine riayet edememek korkusunda olsunlar. Eğer koca, karısını ikinci talâktan sonra üçüncü olarak bir kere daha boşarsa, bundan sonra kadın başka bir erkeğe nikâhlanmadıkça (ve onunla cinsî münasebette bulunup o kocanın iradesi ile ondan da ayrılmadıkça) ilk kocasına helâl olmaz.*

Bu ikinci koca da kadını boşarsa, Allah'ın emirlerini sağlam tutacaklarına ümitvar oldukları takdirde (iddet bittikten sonra) evvelkilerin birbirine dönmeleri

1- Ebu Dâvud Sehl İbni Sa'd'dan, Dârekutnî aynı hadîsi Sehl İbni Sa'd, İbni Abbas, Ali ve İbni Mesud'dan rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, VI, 271.

2- *el-Muharrir fi'l-Fıkhi'l-Hanbelî (İbni Teymiyye)*, II, 85; *el-Muğnî*, VII, 261 vd., 274 vd.

kendilerine günah değildir." (Bakara, 229, 230).

Üç talâkla boşanmış kadının ikinci kocasıyla cinsî ilişkide bulunmasının şart olduğuna dair delil Üseyle hadîsidir: *"Hz. Aişe (r.a.) der ki: Rifa'a el-Kurazî'nin karısı Hz. Peygamber (a.s.)'e gelerek: "Rifa'a'nın nikâhındaydım. Beni boşadı. Ondan sonra Abdurrahman İbni Zübeyr'le evlendim. Onda bulunan nesne elbisenin saçağı gibidir."* [1] *dedi. Bunun üzerine Resulullah (a.s.) kendisine, "Rifa'a'ya dönmek mi istiyorsun? Hayır, Sen onun (ikinci kocanın) balcağızından, o da senin balcağızından tadmadıkça ilkine dönemezsin" buyurmuşlardır.* [2]

Bu hadîste ikinci kocanın kadınla cinsî ilişkide bulunmasının onun birinci kocaya dönmesini helâl kılacak şekilde olması için ilişki anında zekerinin (erkeklik uzvu) sertleşmesinin gerekli olduğuna dair işaret vardır. Böyle olmazsa, çocuk ya da ilişkiye kudreti olmayan biriyse, en sahih görüşe göre kâfi değildir.

Üç talâkla boşanmış kadının birinci kocasına helâl olması için gerekli şartlar: [3]

1- Bir başka kocayla evlenmesi: *"Kadın başka bir erkeğe nikâhlanmadıkça"* (Bakara, 230).

2- Nikâhın sahih olması:

Fasit olursa dört mezhebin de ittifakıyla cinsî ilişki onu ilk kocaya helâl kılmaz. *"Kadın başka bir erkeğe nikâhlanmadıkça"* ayetinde nikâh sözüyle sahih nikâh akdi kastedilmektedir.

3- Cinsî ilişkinin kadının fercinden (vajinadan) olması gerekir.

Ferçten başka bir yerden, meselâ dübürden (arkadan) olursa helâl kılmaz. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) geçen hadîste helâl olmayı her ikisinin de (erkek ve kadın) balcığından tatmış olmaya bağlamıştır. Bu da ancak ferçten ilişkide bulunulması hâlinde mümkün olur. En azından penisin başının vajinaya girmesi gerekir. Çünkü bu, cinsî ilişkinin hükümleriyle alâkalıdır. Eğer penis sertleşmeden girerse helâl kılmaz. Çünkü hüküm balcığından tatmakla alâkalıdır. Bu ise penis sertleşmeden hasıl olmaz. Hayaları kopuk olup sadece penisi bulunan erkeğin penisini vajinaya sokmasıyla ve kadının da bu durumu bilmesi şartıyla helâl olur. Cinsî temas anında mutlaka meni akması helâl kılması için lâzım değildir.

Hanefîlere göre, penisi kesik olan erkekle evlenen kadın da hamile kalmadık-

1- "Elbisenin saçağı gibidir." diyerek onun cinsî ilişkiye kudreti bulunmadığını anlatmak istemiştir.

2- *Cemaat* Aişe'den rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, VI, 253. Balcağız şeklinde ism-i tasgirinin kullanılmış olması az bir miktarın istenilenin yerine gelmesi bakımından yeterli olduğunu göstermek içindir. Ki bu zekerin sünnet yerinin kadının fercine girmesidir.

3- *el-Muğnî*, VII, 275 vd.

ça ilk kocasına helâl olmaz. Zira gebe kalmadıkça cinsî ilişki olduğu hükmüne varılmaz. Böylece çocuğun nesebi ikinci kocadan sabit olmuş olur.

Hanbelîler ve Malikîler cinsî ilişkinin o esnada helâl olması lazımdır, diye dördüncü bir şart daha koymuşlardır. Meselâ kadın hayızlı ya da nifaslı iken, her ikisi ya da birisi ihramlıyken ya da birisi farz olan bir orucu tutarken cinsî ilişki olursa bu da kadını ilk kocasına helâl kılmaz. Çünkü bu, Allah'ın haram kıldığı bir ilişkidir. Bunun kadını helâl kılması düşünülemez. Mürted olan kadınla yapılan ilişki de böyledir. Gerek ikisi, gerekse de yalnız kadın irtidat ederse ve bu durumda onunla cinsî ilişkide bulunursa bu ilişki kadını birinci kocasına helâl kılmaz.

Hanefîler ve Şafiîler bu şartı ileri sürmemişlerdir. Hanbelîlerden İbni Kudame de bunun daha doğru bir görüş olduğunu söyler. *"Başka bir kocaya nikâhlanmadıkça"* (Bakara, 230) ayetinin zahirî manası bunu ifade etmektedir. Ayrıca *"o senin balcığından, sen de onun balcığından tadmadıkça"* hadîsi de buna delil olarak gösterilebilir. İşte kadın kocasından başka bir erkekle evlenmiş ve hadîste zikredilen şey gerçekleşmiştir. Çünkü bu ilişki sahih bir nikâhla ve cinsî ilişkinin yapılması gereken yerden doğru bir biçimde yapılmıştır. Dolayısıyla da helâl ilişki gibi kadına birinci kocasına helâl kılmıştır. Keza namaz vaktinin daralması anında kadınla ilişkide bulunmak ya da cinsî ilişkinin kendisine zararlı olduğu bir hasta kadınla yapılan ilişki de böyledir.

Üç talâkla boşanmış bir kadın geçici bir hulle [1] nikâhıyla helâl olur mu?

Hanefî ve Şafiîler [2] üç talâkla boşanmış bir kadının hulle nikâhıyla birinci kocasına helâl olduğunu söylerler. Ancak Hanefîlere göre, hulle şartıyla yapılan ikinci evlilik tahrimen mekruhtur. Söz gelimi "Seninle hulle yapmak için (Seni birinci kocana helâl kılmak için) evlendim." demesi gibi. *"Allah hulle yapan erkeğe ve kendisi için hulle yapılan erkeğe lânet etsin"* [3] hadîsi buna delildir. Evlilik sahih olur, ancak şart batıl olur ve ikinci koca talâka zorlanamaz. Birinci ve ikinci koca hulleyi kalplerinde niyet olarak gizlerse ya da ikinci koca aralarını ıslah niyetiyle olup şehvet ve benzeri duygularla evlenmiyorsa mekruh olmaz.

Şafiîlere göre, hullecinin nikâhı kadınla cinsî ilişkide bulunduğu zaman artık aralarında nikâh kalmaması şartına binaen olursa batıldır. Onunla birinci kocasına helâl olması için evlendiğini ifade ederse yine batıl olur. Hüzeyl'in Abdullah'tan ri-

1- Hulle nikâhını Hanbeliler şöyle tarif ederler: "Bir kimsenin üç talâkla boşanmış bir kadınla onunla cinsî ilişkide bulunduktan sonra boşama veya aralarında nikâh kalmama şartıyla evlenmesi, yahut sadece kocanın buna niyet etmesi, ya da her iki tarafın önceden bu şekilde anlaşmasıdır. *Gayetü'l-Müntehâ*, III, 40.

2- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 738, 749; *el-Mühezzeb*, II, 46; *Tekmiletü'l-Mecmu'*, XV, 409, 411.

3- Ahmed, Neseî ve Tirmizî rivayet etmiş, Tirmizî İbni Mesud'dan sahihlemiştir. Neseî dışında beş imam aynısını Ali'nin hadîsinden rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, VI, 138.

vayet ettiği hadîs, bunu açıkca ifade etmektedir: *"Resûlullah (a.s.) saçını başka kadının saçını (peruk) ekleyen kadına ve ekletene, vücuda döğme yapan kadına ve yaptırana, hulle yapan erkeğe ve kendisi için hulle yapılan erkeğe, faiz yiyene ve yedirene lânet etti."* (1) Bu şekilde bir nikâhın asıl gayesi değil de bir süre sonra iptali sözkonusu olur ki, böylece mut'a nikâhına benzemiş olur.

Ama kadınla evlenir ve onunla ilişkide bulunduktan sonra boşayacağına inanırsa bu mekruh olur. Hakim ve Taberanî'nin *el-Evsat*'ta Hz. Ömer'(r.a.)den rivayet ettikleri hadîste bu ifade edilmektedir: *"Bir adam ona gelerek, karısını üç talâkla boşamış olduğunu daha sonra bir dostunun kendisine karısını helâl kılmak için onunla evlendiğini söyleyerek bu adamın durumunu sorar: Bu kadın birinci kocasına helâl olur mu? O da hayır, ancak isteğe binaen gerçekleşen nikâhta helâl olur." der.*

Aynısını Ebu Merzuk el-Tecibî Hz. Osman (r.a.)dan nakletmiştir. Yani hulle niyetiyle şartsız olarak evlenirse nikâh sahih olur. Çünkü akit kasdolunan şeyle değil de şart koşulan şeyle batıl olur.

Özetlemek gerekirse, Hanefîlere ve Şafiîlere göre boşamak için akitte sarih bir şart olmaksızın sadece niyet ve gizlice bir kasıtla gerçekleştirilen hulle nikâhı kerahetle birlikte sahihtir. Çünkü zahirde şartları ve rükünleri tamamlanmıştır. Akit kalpte gizli olarak tutulan bir niyetten etkilenmez.

Malikîler ve Hanbelîlere göre (2) hulle nikâhı (buna ödünç teke nikâhı da denir.) bir erkeğin kadını birinci kocasına helâl kılmak şartıyla nikâhlaması gibi bir şart koşmadan bile olsa, haramdır, batıldır, feshedilmiştir. Sahih olmadığı gibi kadın birinci kocasına da helâl olmaz. Burada itibar edilecek husus ne kadının ne de kendisi için hulle yapılanın niyetidir. Bilakis önemli olan hulle yapanın niyetidir. Delilleri ise daha önce zikredilen İbni Mesud'dan rivayet edilen *"Allah'ın Resûlü hulle yapana ve kendisi için hulle yapılana lânet etsin"* hadîsidir. Sonra Ukbe İbni Amr'ın rivayet ettiği: *"Size ödünç tekeden haber vereyim mi?* (Orada bulunanlar) *Evet ey Allah'ın Resulü! deyince O, hulle yapan erkektir, buyurdu: Allah hulle yapana da, kendisi için hulle yapılana da lânet etsin"* (3) hadîsidir. Bu hadîs hullenin haram olduğuna delâlet etmektedir. Çünkü lânet ancak büyük günahlar için olur. Bu, fukâhanın şer kapısını kapama prensibine de uyar. Birinci grup haramlığı kocanın ikinci kocaya kadını nikâhladıktan sonra ayrılması ya da boşaması şartına mahsus kabul etmişlerdir.

2- Bir başka kocanın hakkıyla bağlı olan kadın:

1- Neseî tahric etmiş, Tirmizî sahihlemiştir.

2- *el-Kavaninü'l-Fıkhıyye,* 209; *Gayetü'l-Mühtehâ,* III, 40.

3- Birinci hadîsi Ahmed ve Neseî rivayet etmiş, Tirmizî *sahih*lemiştir; ikinci hadîsi İbni Mace, Hakim rivayet etmiş, Ebu Zer'a ve Ebu Hatim *mürsel* olduğunu söylemiştir. *Neylü'l-Evtâr,* VI, 38 vd.

Bu bir erkeğin nikâhı veya onun iddeti ile ona bağlı olan kadındır. Bu da şu kadınlara şamildir:

a) Evli kadın: Müslüman ya da gayri müslimle evli bir kadına bu kimseyle evli olduğu zaman zarfında nikâh akdi yapmak kimseye helâl değildir. *"(Bir de harp esiri olarak) sahip olduğunuz cariyeler müstesna diğer bütün nikâhlı kadınlarla evlenmeniz size haram kılındı."* (Nisa, 24) ayeti buna delildir. Nas harp esiri olarak sahip olunan cariyeleri genel hükmün dışına çıkarmıştır. Çünkü bunlar meşru bir savaşta esir düşen kadınlardır. Eğer kadın esir düşer, bu sebeple de yurt bakımından kocasından ayrı düşerse onunla evlenmek helâl olur. Bu Malikîlere göre -ki daha ilerde açıklayacağız- zevce olarak almaya mani on dört husustan biridir.

Evli bir kadınla evlenmenin haram olmasındaki hikmet başkasının hakkına tecavüze mani olmak; neseplerì karışmaktan muhafaza etmektir.

b) Mu'tedde, eski kocasından iddet bekleyen, iddetli olma hali içinde olan kadın: Bu hal boşanma ya da vefat dolayısıyla olur. İddetini tamamlamadan onunla evlenmek birinci kocasının dışında kimseye helâl olmaz. Bu hüküm fasit ya da şüpheli evlilikten olan iddet bekleme için de geçerlidir. Çocuğun nesebinin sabit olması için bu şarttır. *"Takdir edilen iddet sona ermedikçe nikâh akdine azmetmeyin."* (Bakara, 35). Yani vefat dolayısıyla iddet bekleyen bir kadına iddeti bitmeden nikâh akdi yapmayın. *"Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç âdet müddeti beklerler."* (Bakara, 228). Yani boşanmış kadının üç âdet müddeti beklemesi vaciptir. Bu zaman içinde onunla evlenmek helâl değildir.

İddetli iken bir kadınla evlenmenin haram olmasının hikmeti eski kocası ile olan alâkasına saygı göstermek, onun haklarına riayet etmek ve neseplerin karışmasına mani olmaktır.

İddetli kadınla cinsî ilişkide bulunmak onu erkeğe ebedî olarak haram kılar mı?

Fakihlerin iki görüşü vardır: [1]

Cumhura göre: Bunlar iddetli kadınla yapılan cinsî ilişkinin onu haram kılmadığı görüşündedirler. Kadının iddeti bitince erkeğin onunla evlenmesi helâl olur. Çünkü bir kimse bir kadınla zina yapsa onunla evlenmesi ittifakla haram olmaz. Bunun gibi erkek kadınla iddetliyken ya da daha sonra ilişkide bulunursa iddetinin bitmesinden sonra onunla evlenmesi de haram değildir. Hz. Ali (r.a.): Birbirlerinden ayrılır, iddetinin bitiminden sonra isterse onunla evlenir, demiştir. Aynısı İbni Mes'ud'dan da rivayet edilmiştir.

Malikîlere göre: İddetli kadınla ilişkide bulunmak onu ebedî bir haramlıkla erkeğe haram kılar. Araları tefrik edilir ve kadın erkeğe ebedî olarak haram olur.

1- *Bidayetü'l-Müctehid,* II, 46 vd.

Malik'in Said İbni Müseyyib ve Süleyman İbni Yesar'dan rivayet ettiği hadîs buna delildir: *"Hz. Ömer (r.a.), Tuleyha el-Esediyye ve kocası Raşid el-Sakfî'yi kadın ikinci kocadan iddet beklerken evlendikleri için aralarını ayırmış ve şöyle demiştir:* Hangi kadın iddet beklerken evlenir ise henüz ikinci kocayla zifaf olmamışlarsa araları tefrik edilir. Sonra birinciden kalan iddetini tamamlar, ayrılan adamın durumu diğer talipler gibi olur. Eğer ilişkide bulunmuş ise araları tefrik edilir, sonra birinciden kalan iddetini tamamlar. Sonra ötekinden iddet bekler. Artık ebedî olarak bir araya gelemezler.

İbni Müseyyib, kadının cinsî beraberlik vaki olduğu için mehir alma hakkı bulunduğunu söyler. Bu, Malikîlere göre on dört engelden iddet yoluyla hasıl olan engeldir.

c) Hanefîlere göre; zina'dan hamile kadın. Malikîlere göre zina yoluyla hasıl olan engel. (1)

İttifakla zaninin zina ettiği kadınla evlenmesi helâldir. Üzerine akdi yaptığı vakitten altı ay geçmesinden sonra çocuk doğarsa nesebi de ona ait olur. Altı aydan daha az bir süre içinde doğarsa nesebi erkeğe nispet edilmez. Ancak çocuğun ondan olduğu söylenir. Zinadan olduğu tasrih edilmez. Bu şekilde ikrar edilmek suretiyle çocuğun nesebi geçen akde ya da şüpheli ilişki ihtimaline binaen erkeğe nispet edilmiş olur.

Çünkü Müslüman bir kimsenin ırzını setretmek (örtmek) ve salahını istemek esastır.

Kendisiyle zina edilen kadının zani olmayan biriyle evlenmesi hususunda içlerinde Hasen el-Basri'nin de olduğu bir grup, zinanın nikâhı feshettiğini söylemiştir.

Cumhura göre ise, kendisiyle zina edilen kadınla evlenmek caizdir. Aralarındaki ihtilâfın kaynağı: *"Zina eden bir erkek, zina eden bir kadın veya bir müşrikten başkasını nikâhlamaz. Zina eden kadını da zina eden veya müşrik olan bir erkekten başkası nikâhlamaz. Böyle bir evlenme müminlere haram kılınmıştır."* (Nur, 3) ayetidir. Birinci grup ayetin zahirî manasını almış ve haram olduğu neticesine varmıştır. İkinci grup, yani cumhur ise ayeti harama değil de zemm (kınama)ya hamletmişlerdir. Bunlar şu hadîsi de delil olarak kabul etmişlerdir: *"Bir adam Peygamber (a.s.)'e gelerek karısının zinadan uzak olmadığını kastederek: -Karım değenin elini geri çevirmiyor, dedi. Hz. Peygamber (a.s.) de onu uzaklaştır dedi. Adam: "Nefsimin onu takip edeceğinden korkuyorum deyince, Peygamber (a.s.) "Öyleyse ondan faydalan" buyurdu."* (2)

1- *Bidayetü'l-Müctehid*, II, 39 vd.; *el-Bedayi'*, II, 269; *el-Mühezzeb*, II, 43; *el-Muğnî*, VI, 601 604.

2- *Neylü'l-Evtâr*, VI, 145. İsnadı sahihtir. *el-Münzirî*, "isnadındaki ricaller sahihaynda hüccettir" demiştir.

İbni Mace'nin İbni Ömer'den Beyhakî'nin de Aişe'den tahric ettiği hadîste *"Haram helâli haram kılmaz"* buyurulmuştur.

Sonra cumhur tafsilatta ihtilâf etmişlerdir. Hanefîler: "Eğer kendisiyle zina yapılan kadın hamile değilse zani olmayan birinin yaptığı akit sahih olur." demişlerdir. Hamile olması halinde de Ebu Hanife ve Muhammed'e göre onunla evlenmek caizdir. Ancak doğuruncaya kadar onunla cinsî ilişkide bulunmaz.

Delilleri şunlardır:

1- Kendisiyle zina edilen kadın kendileriyle evlenilmesi haram olan kadınlar arasında zikredilmemiştir. Dolayısıyla mübahtır. *"Bunun dışındakiler size helâl kılınmıştır"* ayetiyle amel edilir.

2- Zinada erkeğin menisiyle bir haramlık söz konusu olmaz. Çünkü onunla nesep sabit olmaz. Ayrıca geçen hadîs de buna delildir: *"Çocuk nikâh sahibinindir."* [1] Zina yoluyla bir haramlık bulunmadığına göre nikâhın caiz olması için bir mani de teşkil etmez.

Ancak zinadan hamile olan kadınla çocuğu doğuruncaya kadar cinsî ilişkide bulunulmamasının delili de şu hadîstir: *"Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kimseye kendi suyunun başkasının ekinini sulaması helâl olmaz."* [2] Yani zinadan hamile kadınlarla ilişkide bulunması helâl olmaz.

Ebu Yusuf ve Züfer zinadan hamile kadına akit yapılmasının caiz olmadığını söylerler. Çünkü bu hamilelik cinsî ilişkiye mani olduğu gibi akde de manidir. Nitekim nesebi sabit hamilelik de böyledir. Yani zinadan olmayan hamileliklerde akit yapılmasının sahih olmaması gibi zinadan hamile olan kadına da yapılan akit sahih değildir.

Malikîler ise, zani kadına üç ay ya da üç âdet süresi temizlenmeden akit yapılmasının caiz olmadığını söylerler. Temizlenmeden önce kadın üzerine yapılan akit fasit akit olur ve feshi vaciptir. Hamile olsun ya da olmasın feshi vaciptir. Hamile olması durumuna delil; *"Başkasının ekinini suyuyla sulaması helâl olmaz"* hadîsidir. Yani hamile olan zaniyelerle cinsî ilişkide bulunmayınız. Hamile olmaması haline delil ise, neseplerin karışması korkusunun söz konusu olmasıdır.

Şafiîler ise, bir kadınla zina yapan erkeğe onu nikâhlamak haram olmaz demişlerdir. Bunların delili ise *"Bunun dışındakiler size helâl kılınmıştır"* ayeti ve Hz. Aişe'nin geçen *"Haram helâli haram kılmaz"* hadîsidir.

Hanbelîler ise, kadın zina ederse bunu bilen kimseye onu nikâhlamak ancak şu iki şartla helâl olur, demişlerdir:

1- Ebu Dâvud'un dışında *cemaat* Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, VI, 279.

2- Tirmizî, Ruveyfi'den rivayet etmiştir. *Hasen*'dir. Yalnız "başkasının ekini" yerine "başkasının çocuğu" ifadesiyle rivayet edilmiştir. Ebu Dâvud "başkasının ekini" ifadesiyle rivayet etmiştir.

a) Zinadan hamile olursa, iddetinin bitmesiyle helâl olur. İddetinin bitmesi de doğurmasıyla olur. Doğumdan önce onu nikâhlamak helâl olmaz. *"Başkasının ekinini suyuyla sulaması helâl olmaz"* hadîsi ve sahih olan *"Doğuruncaya kadar hamile kadınla cinsî ilişkide bulunulmaz."* hadîsi buna delildir. Bu, İmam Malik'in görüşüdür.

b) Zinadan tevbe etmesi: Daha önce geçen *"Böyle bir evlilik müminlere haram kılınmıştır."* ayeti buna delildir. Bu kadın tevbeden önce zinacı hükmündedir, tövbe etmesi halinde haramlık zail olur. *"Tevbe eden günahı olmayan kimse gibidir."* [1] hadîsi de buna delildir. Diğer imamlar bu şartı ileri sürmemişlerdir.

Karı-kocadan birinin zina etmesi:

Çoğu ulema bir adamın karısının veya bir kocanın karısının zina etmesi halinde nikâhın fesholmayacağı üzerine ittifak etmişlerdir. Zina, gerek zifaftan önce gerekse de sonra olsun nikâh fesholunmaz. Çünkü erkeğin kadın aleyhindeki zina davası kesinleşmemiştir. Eğer bununla nikâhın fesholunması mümkün olursa mücerred zina iddiasıyla rıza ile fesholma durumunda olduğu gibi fesholurdu. Çünkü bu hırsızlık gibi İslâm'dan çıkarmayıcı bir ma'siyet (günah)tır. Ancak lian durumunda fesh gerekli olur. Çünkü karşılıklı lânetleşmişlerdir. Ancak zina yaptığı sabit olmamıştır. Peygamber (a.s.) kadına kazf edene haddi vacip kılmıştır. Lian vaki olduğu zaman fesih de vaki olur.

Ancak İmam Ahmed, erkeğin zina eden karısından ayrılmasının müstehap olduğunu söyler: "Erkeğin böyle bir kadını nikâhı altında tutmasını hoş görmüyorum" demiştir. Çünkü bu kadına yatağı ifsat edip etmeyeceği hususunda artık güven duyulmaz. Erkeğin olmayan bir çocuğu ona nispet edebilir. İmam Ahmed, koca bu durumda karısı üç âdet süresi temizlenmeden onunla cinsî ilişkide bulunmaz demiştir. Daha önce geçen *"Başkasının ekinini kendi suyuyla sulaması helâl olmaz."* hadîsini delil olarak kabul eder. Çünkü, bu hadîs hamile kadınlarla ilişkiyi yasaklamaktadır. Belki de çocuk zinadan doğar ve ona nispet edilebilir. İbni Kudame ise bir âdet süresi temizlenmesinin yeterli olacağını söyler. Çünkü cariyelerin temizlenmesi için bu süre yeterli gelmektedir. [2]

3- Semavî bir dine bağlı olmayan kadın: [3]

Bir Müslümanın müşrik bir kadınla evlenmesi helâl değildir. Müşrik kadın, Allah'a başka şeyleri ortak koşan, örneğin puta, yıldızlara, ateşe ya da hayvana tapan kadındır. İnkârcı ya da materyalist kadın da müşrik kadın gibidir.

Materyalist kadın, Allah'ın varlığını inkâr eden, maddeyi ilâh diye kabul edip semavî dinleri reddeden kadındır. Komünist, Bahaî ve Kadıyani olan kadınlar bu

1- *el-Muğnî*, VI, 603 vd.
2- *el-Muğnî*, VI, 603 vd.
3- *Semavî din*: İndirilmiş kitabı ve gönderilmiş peygamberi olan dindir.

cümledendir. *"Ey iman edenler! Allah'a ortak koşan kadınlarla, onlar iman etmedikçe evlenmeyin. İmanı olmayan bir kadın sizi imrendirse bile, iman etmiş cariye elbette ondan daha hayırlıdır."* (Bakara, 221).

Hanefîler, Şafiîler ve diğerleri mürted kadını da müşrik kadınla bir mütalaâ etmişlerdir. Ne Müslüman ne de kâfir hiçbir kimsenin bununla evlenmesi caiz değildir. Çünkü bu kadın İslâm milletini terketmiş ve irtidatta karar kılmıştır. O ya ölecek ya da İslâmı kabul edecektir. İrtidat da ölüm manasınadır. Çünkü, dinden çıkma helâke götürücü bir sebeptir. Ölü ise evlenilmesi mümkün olmayan kimsedir.

Özetlemek gerekirse, putperest ve Mecusî gibi kitabî olmayan bir kadınla nikâhlanmak ittifakla helâl değildir.

Müşrik ve benzeri kadınlarla evliliğin haram kılınmasının sebebi karı-koca arasındaki inanç farklılığının endişe ve ızdıraba, karşılıklı nefret duygularına yol açması, sevgi, rahmet, dayanışma ve sükûnet temelleri üzerine yükseltilmesi gereken evlilik hayatını sarsmasıdır. Sonra, inançsızlık kadının hıyanetini kolaylaştıracak, fesada ve şerre kapılmasına yol açacaktır. Emanet, doğruluk ve hayır gibi ulvî düşünceler zihninden kalkacaktır. Çünkü hurafelere ve vehimlere inanan bir kimse heva ve arzularının kölesi olur. Allah'a, ahiret gününe, hesap ve dirilmeyi emreden bir dine bağlı olmayışı onu nefsinin isteklerine kapılmasına yol açar.

Müslüman bir kadının bir kâfirle evlenmesi:

Müslüman bir kadının bir kâfirle evlenmesi icma ile haramdır. *"Müşrik erkeklerle iman etmedikçe onlara mümin kadınları nikâhlamayın."* (Bakara, 221), *"Onları mümin hanımlar bilirseniz, artık kendilerini kâfirlere geri vermeyin. Mümin hanımlar, kâfirlere helâl değildir. Kâfirler de mümin hanımlara helâl olmazlar."* (Mümtehine, 10) âyetleri bu hükümlerin açık delilidir.

Çünkü böylesi bir evlilikte mümin kadının küfre düşmesi korkusu vardır. Koca kadını kendi dinine çağıracaktır. Kadınlar genelde erkeklerine uyarlar ve onların yaptıklarından etkilenirler ve onları dinlerinde de taklit ederler.

Buna bir başka ayette de işaret edilmektedir: *"Onları ateşe çağırırlar."* Yani mümin kadınları küfre davet ederler. Küfre davet, ateşe yani cehenneme davettir. Çünkü küfür, ateşi vacip kılar. Kâfirin Müslüman bir kadınla evliliği harama götürücü bir sebep olduğu için haramdır. Nas müşriklerle ilgili olarak varit olsa da illet (sebep) ateşe davet olduğundan bütün kâfirlere şamildir. İlletin umumî olması sebebiyle hüküm de umumîdir.

Kitabî olan bir erkeğin bir Müslüman kadınla evlenmesi de caiz değildir. Bir putperest ve Mecusî'nin de Müslüman bir kadınla evlenmesi caiz değildir. Çünkü şeriat kâfirlerin müminlerle dostluğunu ve velâyetini ortadan kaldırmıştır. Ayet-i kerime de bu hususu çok net bir şekilde ifade edilmiştir: *"Allah elbette kâfirler için*

müminler aleyhine bir yol (imkân ve delil) verecek değildir." (En'am, 156). Eğer kâfirin mümin bir kadınla evlenmesine cevaz verilseydi bu durumda kâfir için mümin aleyhine bir imkân verilmiş olacaktı; bu caiz değildir.

Kitabî olan kadınlarla evlilik:

Kitabî olan kadın, Yahudilik ve Hristiyanlık gibi bir semavî dine iman eden kimsedir. Yahudiler Tevrat'a, Hristiyanlar da İncil'e inanmaktadırlar: *"Bizden önce Yahudilerle Hristiyanlara indirilen kitap, konuştuğunuz dilde olmadığından onu okumaktan gafilleriz, derdiniz."* (En'am, 156). Ulema kitabî olan kadınlarla evliliğin mübah olduğu hakkında icma etmişlerdir. *"Bugün temiz ve pak nimetler size helâl kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği size helâl olduğu gibi sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir. Namuslu, zina yapmamış ve gizli dostlar edinmemiş olduğunuz halde, müminlerden hür ve iffetli kadınlarla sizden önce kendilerine kitap verilenlerden yine hür ve iffetli kadınları, mehirlerini verip nikâhlayınız, onlar size helâldir."* (Nisa, 141).

Ayetteki "muhsenat" kelimesiyle hür ve iffetli kadınlar kastedilmiştir. Ayrıca insanların iffetli kadınlarla evlenme arzusunda olacaklarını, karı-koca arasındaki sevgi ve sükûnetin sağlanması için bunun gerekliliğine işaret edilmektedir.

Çünkü sahabe de zimmî kadınlar ile evlenmişlerdir. Hz. Osman, Naile binti el-Ferafise el-Kelbiyye ile evlenmiştir ki, bu kadın Hıristiyandı, sonradan onun yanında İslâm'ı kabul etti.

Huzeyfe, Medain ehlinden bir Yahudi kadınla evlenmiştir. Cabir'e (r.a.) bir Müslüman erkeğin Yahudi veya Hristiyan bir kadınla evliliğinin hükmünü sordular: "Onlarla Sa'd İbni Ebî Vakkas ile beraber Kûfe'de fetih zamanı evlendik" demiştir.

Müşriklerle değil de kitabî olan kadınla evliliğin mübah olmasındaki sebep; bu kadının Müslümanla evlenmesi dolayısıyla bazı İslâmî temel prensiplerle karşılaşması Allah'a, peygamberlere, ahiret gününe, hesap gününe ve ceza olduğuna iman etme ihtimalidir. Karı-koca arasında var olan bu temel prensiplerin mevcudiyeti aile hayatının çoğu kere müstakim bir çizgide yürümesinde köprü görevi görecektir.

Peygamberlere ve onlara indirilen kitaplara iman ettiği için İslâm'ı kabul etmesi de ümit edilir.

Bir Müslümanın Yahudi ya da Hristiyan bir kadınla evlenmesinde bunun tersi duruma nispetle birtakım hikmetler vardır. Çünkü Müslüman bütün peygamberlere ve ilk sahih şekliyle bütün dinlere iman eder. Bu yüzden kadının inancı ve duyguları bakımından bu tehlike yoktur. Ama İslâm'a inanmayan bir gayri müslim ise Müslüman kadına dini bakımından etki yapacağı ihtimaliyle bir tehlike arzetmek-

tedir. Kadın genelde çabuk etkilenen ve yöneltilen durumundadır. Bu yüzden gayri müslimle evlenmesinde inancı ve duyguları yönünden bir eziyet, tehlike söz konusudur.

Kitabî olan kadınlarla evlenmenin mekruh oluşu:

Hanefîler, Şafiîler ve bir görüşe göre Malikîlere göre, bir Müslümanın kitabî, zimmî olan bir kadınla evlenmesi mekruhtur. Müslümanın onunla evlenmesi en uygun olanın aksini yapmak demek olur. *"Ehl-i kitap'tan kadınlarla evlenenlere Hz. Ömer (r.a.) onları boşamalarını söylemiştir. Huzeyfe'nin dışındakiler karılarını boşadılar. Ömer ona da boşa dedi. Haram olduğuna şehadet eder misin"* deyince Ömer: "O örtüdür onu boşa" dedi. Huzeyfe tekrar: "Haram olduğuna şehadet eder misin?" deyince Ömer yine "O örtüdür" dedi. Huzeyfe "Onun örtü olduğunu biliyorum. Ancak o bana helâldir" dedi. Aradan biraz zaman geçince kadını boşadı. Kendisine Ömer sana emrettiği zaman niye boşamadın dendiğinde, "İnsanların benim uygun olmayan bir işi yaptığımı sanmalarını istemedim." dedi. Ayrıca adamın kalbi kadına meyleder, ya da ona meftun olabilir. Yahut aralarında çocuk doğup annesinin dinine temayül edebilir.

Harbî olan kadına gelince: Daru'l-harp'te ise Hanefîlere göre onunla evlenmek haramdır. Çünkü onunla evlenmek fitne kapısını aralamak olacaktır. Şafiîlere ve bir görüşe göre Malikîlere göre mekruhtur. Hanbelîlere göre ise, harbî kadınla evlenmek evlâ ve münasip değildir.

Kitabî ve harbi olan kadınlarla evlenmekte sosyal, millî ve dinî zararlar söz konusudur. Ülkelerine Müslümanları ilgilendiren konularda bilgi sızdırabilirler. Evlâtlarını İslâmî olmayan inanç ve geleneklere göre yetiştirmek isteyebilirler. Sonra bunları tercih etmek, Müslüman kadınlara haksızlık olacaktır. Onlarla evlenmek suretiyle, Müslüman kadınlar ihmaline yol açabilir.

Kitabî olan kadın ahlâkî bakımından bozuk olabilir. Cassas'ın tefsirinde zikrettiği hadîse buna delil olarak gösterilebilir. *"Huzeyfe İbni el-Yeman, Yahudi bir kadınla evlendi. Ömer ona yazarak boşamasını istedi. Huzeyfe de "Kadın bana haram mı?" dedi. Bunun üzerine Ömer ona yazarak; "Hayır, ama korkarım onlarda bazı ahlâk düşüklükleri sadır olur."* dedi.

İmam Muhammed bu hadîseyi *el-Asar* isimli eserinde şu şekilde rivayet eder: Huzeyfe, Medain ehlinden bir Yahudi kadınla evlendi. Hz. Ömer ona yazarak onu boşamasını istedi. O da: Ey Emirü'l-müminin! Haram mı?" deyince Hz. Ömer, *"Sana ahit veriyorum ki şu mektubumu elinden bırakmadan o kadını boşayacaksın. Korkarım ki Müslümanlar sana uyar ve güzellikleri dolayısıyla zimmî kadınları tercih ederler. Bunda ise Müslüman kadınlar için fitne vardır."* diye yazdı.

Bundan Hz.Ömer'in (r.a) Huzeyfe'yi kitabî olan kadınla bir zarara mebni olarak evlenmekten men ettiği anlaşılmaktadır. Bu zarar ise ya kitabî kadınların ahlâk

dışı bir harekette bulunmalarından emin olmamak ya da Müslüman erkeklerin kitabî olan kadınları tercih ederek Müslüman kadınlarla evlenmekten yüz çevirmeleri korkusudur.

Kitabî olan kadınlarla evliliğin hükmü şudur:

Cumhura göre şartsız caizdir. Şafiîlere göre ise bir kayıtla caizdir: (1) Şafiîlere göre kitabî kadın helâl, harbi kadın ise mekruhtur. Kitabî olanla Yahudi ve Hristiyan olan kadın kastedilmektedir. Yoksa Zebur ya da Şit, İdris ve İbrahim (a.s.)'e verilen sahifelere inananlar kastedilmemektedir.

Kitabî olan kadın Yahudi ise, nesh ya da tahrif edilmesinden sonra Yahudiliğe dedelerinden hangisinin ilk kez girdiğini bilmemesi veya bu hususta şüphe etmesi şartıyla helâl olur. Çünkü o dinin hak din olduğu zaman dedeleri ona bağlı bulunmakta idiler. Durum öyle değilse artık o dinin faziletinin sakıt olması dolayısıyla helâl olmaz. Kadın Hristiyan ise, zahir olan görüş ailesinin bu dine neshedilmeden önce girişini bilmesi halinde helâl olduğudur. Ancak ailesi, dedeleri bu dini tahrif edildikten sonra kabullenmiş ve Hristiyan olmuşlarsa sahih olan görüş evliliğin helâl olmayacağıdır. Muharref olmayana bağlı olurlarsa azhar olan görüşe göre helâl olur.

Hiçbir kayda bağlı olmadan kitabî olan kadınlarla evliliğin caiz olduğu hususunda ileri sürdükleri delillerin kuvvetli olması bakımından cumhurun görüşü racihtir.

Ateşperest (Mecusî) kadınlarla evlilik:

Çoğu fakihlere (2) göre Mecusîler, ehl-i kitap değildir. Daha önce zikredilen ayette *"Bizden önce Yahudilerle Hristiyanlara indirilen kitap konuştuğumuz dilde olmadığından onu okumaktan gafilleriz derdiniz."* (En'am, 156) Allahü Teâlâ, ehl-i kitabın iki taife olduğunu haber vermektedir. Mecusîleri ehl-i kitaptan kabul etmemiz halinde bir üçüncü taife söz konusu olacaktır. Sonra Mecusîler, Allah'ın peygamberlerine indirdiği kitaplardan hiç birine inanmamaktadırlar. Sadece Zerdüştün kitabını okumaktadırlar. Zerdüşt ise yalancı bir peygamberdi. O yüzden Mecusîler ehl-i kitap sayılmazlar.

Hz. Ömer'in Mecusîlerden cizye alınıp alınmaması hususunda: "Bilmiyorum onların durumu hakkında ne yapacağım." demesi üzerine Abdurrahman İbni Avf şöyle demiştir: *Resulullah'ın: "Onlara ehl-i kitab'a uygulananı uygulayın" buyurduğuna şahitlik ederim."* Bu onların ehl-i kitap olmadıklarına delildir. Bu hadîsi Şafiî rivayet etmiştir. (3)

1- *Muğni'l-Muhtâc*, III, 182 vd.; *el-Mühezzeb*, III, 44.
2- *Ahkâmu'l-Kurân (Cassas)*, III, 327; *el-Muğnî*, VI, 591; *el-Bedayi'*, II, 271.
3- *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 56. Süfyan, Hasan İbni Muhammed'den rivayet etmiştir: *"Peygamber (a.s.) Hecer Mecûsilerine yazarak onları İslâm'a davet ederek şöyle buyurdu:"Müslüman olursanız bi-*

Samire ve sabie olan kadın.

Samire, Yahudilerden bir taife; sabie ise Hristiyanlardan bir taifedir.

İmam Ebu Hanife ve Hanbelîler onların ehl-i kitap olduğunu ve Müslümanın sabie kadınlarla evlenmesinin caiz olduğunu söylemiştir. Çünkü Sabieler bir kitaba iman eden bir kavimdir. Bunlar Zebur'u okur, yıldızlara tapmazlar. Ancak Müslümanların Kâbe'yi ona yönelmek suretiyle tazim ettikleri gibi onlar da yıldızları tazim ederler. Ama bazı âdet ve inançlarında diğer ehl-i kitaptan ayrılırlar. Bu ise Yahudi-Hristiyanlarla evlenmede olduğu gibidir, evliliğe mani değildir.

İmam Muhammed ve Yusuf onlarla evliliğin caiz olmadığını söylerler. Çünkü Sabieler yıldızlara tapan bir kavimdir. Yıldızlara tapan, putlara tapan gibidir ve Müslümanların bunlarla nikâhlanması caiz değildir.

Bunun gerçekten bir fikir ayrılığı olmadığı, ihtilâfın, Sabiîlerin mezheplerini telâkki edişe göre oluştuğu söylenmiştir. Sabiîlleri puta tapanlar şeklinde telâkki edenler onların yıldızlara taptığını ve nikâhlarının haram olduğunu kabul ederler. Nikahlarının helâl olduğunu söyleyenler ise onların iman ettikleri bir kitap sahibi olduklarını kabul ederler.

Hak olan görüş de budur ve Şafiîlerin görüşüne de yakındır. Bu görüş şudur: Samire kadın Yahudilerden, Sabie de Hristiyanlardan inançları noktasından farklı olursa haram olur, yoksa helâldir.

Hanefîlerin hüccet kabul ettikleri Kudurî de kitabında bunu ifade etmiştir: Sabie kadınlarla, bir peygambere iman edip bir kitapla amel ettikleri sürece evlilik caiz olur. Kitapları olmayıp yıldızlara taparlarsa onları nikâhlamak caiz değildir.[1]

Putperest baba ve kitabî anneden doğan kadın:

Kâfir bir kadının anne babasından biri kitâbi, diğeri putperest olursa bu kadınla evlenmek helâl olmaz. Çünkü o halis kitabî değildir. O helâl olanla helâl olmayanın evliliği sonunda doğmuştur. Haramın ağır basması yönünden helâl değildir. Çünkü helâl ve haram bir araya gelirse haram helâle galebe çalar. (Haram olduğu kabul edilir) [2]

Kitabînin bir dinden diğerine girmesi:

Kitabî; Mecusîlik ya da putperestlik gibi kitabî olmayan bir dine geçerse kabul edilmez, dönmezse iki görüşten birine göre öldürülür. *"Kim dinini değiştirirse onu öldürünüz."* [3] hadîsinin umumî manası buna delildir.

---

zim hak ve sorumluluklarımızı paylaşırsınız. Kim kabul etmezse cizye ödemek mecburiyetindedir. Kestikleri yenmediği gibi kadınları da nikâh edilmez."

1- *el-Lübâb,* III, 7

2- *Muğni'l-Muhtâc,* III, 189; *el-Muğnî,* VI, 592; *el-Mühezzeb,* II, 44.

3- Müslim hariç *cemaat* İbni Abbas'tan rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* VII, 190.

Diğer görüşe göre öldürülmez, dövme ve hapisle eski dinine dönmeye mecbur edilir. Bir Müslüman kimsenin zimmî hanımı kitabî olmayan bir dine geçerse mürted gibi kabul edilir. Şafiî ve Hanbelîlere göre iddet esnasında dinine dönmezse Müslüman erkekle olan nikâhı feshedilir.

Ama kitabî bir başka kitabî dine geçerse, meselâ Hristiyan Yahudiliğe ya da Yahudi Hristiyanlığa geçerse Şafiîlere göre, ondan cizye alınmaz. İslâmdan başka bir din kabul edilmez. İmam Ahmed'den bir rivayete göre de böyledir. *"Kim İslâmdan başka bir din ararsa ondan (bu din) asla kabul olunmaz."* (Âl-i İmrân, 85) ayeti buna delildir. Çünkü batıl olduğunu itiraf ettikten sonra batıl bir dine daha girmiş olacağından kabul edilmez. Durumu Müslümanın irtidat etmesi halindeki gibidir.

Ebu Hanife ve Malik'in görüşüne ve Hanbelîlerin iki rivayetinden racih olanına göre kabul edilir. Çünkü bu takdirde kitabî olmayan bir dinden çıkmamıştır. Ona itiraz edemeyiz. *"Kim dinini değiştirirse onu öldürünüz."* hadîsinde din kelimesiyle sadece İslâm dini kastedilmektedir. Çünkü şer'an da itibar edilen din budur.

Bir putperestin Yahudilik ya da Hristiyanlığa geçmesine gelince: Şafiîlere göre bu kabul edilmez. Onun ancak İslâm'ı kabul etmesi gerekir. İrtidat eden bir Müslümanın durumu da böyledir, ondan İslâmdan başka bir dini kabul etmek mümkün değildir. Ebu Hanife, Malik ve Hanbelîlerin racih olan [1] görüşüne göre ise, kabul edilir. Çünkü küfür tek bir millettir. Zira küfür Allah'ın peygamberlerine (a.s.) indirdiğini yalanlamak demektir.

Karı-kocanın ya da birisinin irtidat etmesi:

Şafiîler, Malikîler ve Hanbelîlerin racih olan görüşüne göre, karı-koca ikisi birden ya da sadece birisi cinsî ilişkiden önce irtidat ederlerse aralarının ayrılması ve nikâhın hemen feshedilmesi gerekir.

Eğer irtidat cinsî ilişkiden sonra olursa fesih iddet bitimine kadar durdurulur.

İddet sırasında tekrar İslâm'a dönerlerse nikâh devam eder. Dönmezlerse irtidat vaktinden itibaren nikâh feshedilir. Koca karısıyla cinsî ilişkide bulunursa bir şüphenin bulunması dolayısıyla had uygulanmaz. Bu durumda hükmü diğer nikâhlar gibidir. İddet vacip olur. Kadın erkekten önce İslâm'ı kabul ederse, erkek de kadın iddetliyken Müslüman olursa ya da birlikte İslâm'a dönerlerse evlilikleri kabul edilir. Biri Müslüman olur, öteki iddet zamanında onu takiben Müslüman olmazsa evlilikleri fesholunur.

1- *el-Bedayi'*, II, 271; *el-Lübâb*, III, 26, 27; *el-İnaye ala Fethi'l-Kadir*, IV, 396; *eş-Şerhü's-Sağir*, II 422; *el-Şerhü'l-Kebir*, IV, 301; *Muğni'l-Muhtâc*, III, 189-191; *el-Muğnî*, VI, 593 vd.; *el Mühezzeb*, II, 52.

Hanefîlere göre, irtidatın sahih olduğu şeklinde bir hükmün verilmesi halinde karı-koca arasında ayrılık vaki olur. [1] *"Beni Tağlib kabilesinden bir adamın karısı Müslüman oldu (Bu kabile Hristiyandı). Adam ise kabul etmedi. Hz. Ömer aralarını tefrik etti.* İbni Abbas, "Bu Hristiyan kadın kocasından önce Müslüman olursa kendi nefsi hakkında o karar verebilir." demiştir.

Mürted olmayan kâfirlerin nikâhları:

Müslüman olmayanların birbirleri için yaptıkları evlilik akitleri sahih midir yoksa fasit mi? Bu hususta iki görüş vardır: [2] Malikîlere göre gayri müslimlerin nikâhları fasittir. Çünkü onlar evliliğin İslâmdaki şartlarına uymamaktadırlar. Dolayısıyla nikâhlarının sahih olacağına hükmedilemez.

Cumhura göre, mürted olmayan kâfirlerin nikâhları sahihtir. Müslüman oldukları zaman bu nikâhları sahih kabul edilir.

Şafiî ve Hanbelîlere göre, kadın evlenilmesi haram olan kadınlardan biri olmamak suretiyle evlilik yapılabilecek bir kadınsa kabul edilir. Kendi aralarında kabul ettikleri bir şeyi Müslüman oldukları zaman biz de kabul ederiz. Onların ikrar etmediği bir şeyi de batıl kabul ederiz.

Hanefîlerin sahih olan görüşüne göre, evlenilmesi haram olan kadınlar gibi mahallin mahremiyeti dolayısıyla haram kılınan her nikâh caiz olarak vaki olur.

Cumhur, akitlerinin nasıl ve nice yapıldığına itibar edilmeyeceğini Müslümanların nikâh şartlarından olan şahit, icap ve kabul sigaları ve benzeri nikâh şartlarını bunların nikâhında aranmayacağını söyler. Kendi haklarından inandıkları ve yaptıkları şeye cevaz verilir ve İslâm'ı kabulden sonra da bu haliyle kabul edilirler.

Cumhurun bu görüşü şu neticeleri doğurur: Nafakanın vacip olması, talâk sebebiyle iddet bekleme, nesep, miras gibi hususlar vaki olduğu gibi üç talâkla boşanmış kadının haramlığı gibi Müslümanlara ait evlilik hükümleri bunlar için de sabit olur.

Şeriatleri farklı olsa da zimmîlerin birbirleriyle evlenmesi caizdir. Çünkü küfür tek bir millettir.

Delilleri: *"Firavunun karısı dedi ki..."* (Kasas, 9) âyeti ile ve *"Karısı da odun hammalı olarak."* (Leheb, 4) ayetleridir. Eğer nikâhları fasit olsaydı hakikatte "karısı" diye söz etmezdi. Çünkü nikâh Adem (a.s.)'in sünnetidir. Onlar da onun şeriati üzerinedirler. Hz. Peygamberin, *"Zinadan değil nikâhtan doğdum."* [3] hadîsinde

1- Aynı kaynaklar.

2- *eş-Şerhü's-Sağir*, II, 423.

3- Taberani *el-Evsat*'ta Ebu Nuaym ve İbni Asakir, Hz. Ali'den *"Nikâhtan çıktım, zinadan çıkmadım. Adem'den anam, babam beni doğuruncaya kadar"* lafzıyla rivayet etmiştir. Ravilerinin biri

ifade edilen şey, cahiliye döneminde bir kadının bir süre erkekle gayr-i meşru ilişkide bulunduktan sonra onunla evlenmesi şeklinde yaygınlaşan bir âdeti yasaklamaktır. Bu şekilde Hz. Peygamber (a.s.) İslâm'dan önceki bütün cahiliye dönemine ait nikâhları nikâh olarak tanımlamıştır. Eğer bu nikâhların fasit olduğunu söylersek birçok peygamberin nesebine dil uzatmak gibi çirkin bir durumla karşılaşırız.

Ğaylan hadîsinde ve diğer hadîslerde Peygamber (a.s.) İslâm'ı kabul ettiği zaman nikâhı altında dörtten fazla kadın bulunanlara onlardan dört tanesini seçmelerini, diğerlerini [1] boşamalarını emretti. Nikâh şartlarını sormadı. Çünkü nikâh şartlarını da sormak, araştırmak gerekmez. O (a.s.) batıl olan bir akti ikrar etmezdi, halbuki onların nikâhlarını ikrar etmiştir. Gayr-i müslimler bizim mahkemelerimize başvursalar kesinlikle nikâhlarını iptal edemeyiz. İslâm'ı kabul etmeleri halinde de nikâhlarını olduğu gibi kabul ederiz.

4- Kadını, kız kardeşi, halası veya mahrem kadınlardan biriyle cem'etmek (bir nikâhta toplamak): [2]

Bir erkeğin iki kız kardeşi ya da kadın ile halasını veya teyzesini veya ona mahrem olan birini bir nikâhla cemetmesi haramdır. Kadına mahrem olan kadın şöyle düşünülecektir: O kadın erkek farzedildiği zaman ötekine haram oluyorsa o mahremdir. Bu mahremiyet ana baba bir öz kız kardeş de olabilir, ana veya baba bir kız kardeş de olabilir.

Allahü Teâlâ, evlenilmesi haram olan kadınları açıklarken: *"Ve iki kız kardeşi birlikte nikâhlamanız da haramdır. Ancak cahiliyet devrinde geçen affedilmiş geçmiştir."* (Nisa, 23) buyurmuştur. Zatü'l-erhamı bir nikâhta toplamak rahim bağının koparılmasına sebep olur. Bu da genelde iki kuma arasında olan hasetleşme, buğz ve düşmanlık sebebiyle olur. Sıla-i rahmi kesmek haramdır. Harama götürücü şey de haramdır.

İki kız kardeşi bir nikâhta toplamak haram olduğu gibi, bir kadın ile kızını cem'etmek de haramdır. Hatta bu daha şiddetlidir. Çünkü doğum yakınlığı kardeşlik bağından daha kuvvetlidir. Burada nassın iki kız kardeşi cem'etmek hususunda varit olması öncelik bakımındandır. Bunun gibi kadını halası ya da teyzesiyle birlikte bir nikâh altında toplamak haramdır. Çünkü hala, kardeşinin kızı için anne mesabesindedir. Teyze ise kız kardeşinin kızı için ana gibidir. Kadını, halası ya da teyzesiyle bir nikâh altında toplamanın haram olduğu hususunda hadîslerde sarih ifadeler vardır:

Hz. Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği bir hadîste:*"Hz. Peygamber kadını halası*

hakkında konuşlu öteki ricali *sikat*'tır. *Mecmau'z-Zevaid,* VIII, 214.

1- Ahmed, İbni Mace ve Tirmizî İbni Ömer'den rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* VI, 159 vd.

2- Zevceler arasında cem' iki türlüdür. Yabancıları (ki bu dörde kadardır) ve zevatü'l-erhamı cem'etmek.

ve teyzesiyle bir nikâh altında toplamayı yasaklamıştır" (1) Tirmizî ve başkasının rivayetinde ise: *"Kadın, halasının üzerine, hala da kardeşinin kızının üzerine, kadın teyzesinin üzerine, teyze de kız kardeşinin kızı üzerine, ne büyük küçüğün üzerine, ne de küçük büyüğün üzerine nikâhlanamaz."* buyurulmuştur.

Bu hadîsin: *"Bunun dışındakiler size helâl kılınmıştır"* ayetinin ifade ettiği umumî manayı tahsis ettiği açıkça görülmektedir. Çünkü zatü'l-erham arasında nikâhın cem'edilmesi sıla-i rahmin kesilmesine sebep olur. Çoğu kere iki kuma birbirleriyle anlaşamaz, uyuşamazlar. Bunun yakın akrabalar arasında olması sıla-i rahmin kesilmesine yol açar. Bu da haramdır. Bu haramlığa bu nikâh sebep olduğu için o da haram kılınmıştır.

İbni Hibban'ın bir rivayetinde ve diğer rivayetlerde Hz. Peygamber (a.s.) yasağın sebebine işaret etmektedir: *"Siz eğer böyle yaparsanız sıla-i rahmi kesmiş olursunuz."*

Mahrem kadınları cem'etmenin kaidesi:

Fakihler ayet ve hadîslerden, mahrem olanları cem'etmenin haramlığı için bir kaide çıkarmışlardır; o da şudur: İki kadından birinin erkek farzedildiği takdirde diğeri ona haram oluyorsa böyle iki kadını cem'etmek haramdır. (2)

İki kız kardeşi cem'etmek helâl değildir. Biz ikisinden birini erkek farzedersek bunun ötekiyle evlenmesi caiz değildir. Çünkü onun kız kardeşi olacaktır.

Kadınla halasını da bir nikâh altında toplamak helâl değildir. Çünkü birinin erkek farzedilmesi halinde öteki ona helâl olmaz. Çünkü o zaman diğerinin amcası olmuş olur. Erkeğin ise halası ile evlenmesi caiz değildir. Bunun gibi kadınla teyzesini de cem'etmek helâl değildir. Çünkü birini erkek farzedince o ötekinin dayısı olur. Erkeğin kız kardeşinin kızıyla evlenmesi ise haramdır.

Eğer ikisinden biri erkek farzedilirse ve bu durumda ötekiyle evlenmesi caiz ise ikisini bir nikâh altında toplamak caizdir; mesela kadın ve amcası kızı. Bunlardan birini erkek farzederseniz ötekinin amcası kızı olur. Erkeğin amcası kızıyla evlenmesi caizdir.

Eğer ikisinden sadece birini -ötekini değil de- tek taraflı olarak erkek farzedebilirsek cem edilmesi haram olmaz. Meselâ kadın ve kocanın ondan başka karısından olma kızı gibi veya kadın ve babasının karısı gibi. Çünkü aralarında zatü'l-erham yakınlığı yoktur.

Zâtü'l-erham arasında cem bulunmaz.

Meselâ biz birinci misaldeki kızı erkek farzetsek bu kadınla evlenmesi helâl

---

1- *Cemaat* rivayet etmiştir. *Sübülü's-Selâm,* III, 124; *Neylü'l-Evtâr,* VI, 146.

2- Hanefîlere göre *erkek* farzedilen müşkil-i hünsâları cem'etmenin caiz olduğu söylenmiştir. Çünkü onlara göre usul, hitabın umum manasından alınmıştır ve *ahad* hadîslerle amel edilmemiştir.

olmaz. Çünkü o babasının karısı olmuş olur. Ama kadını erkek farzedersek babanın karısı olma sıfatı kaybolur ve kızla evlenmesi caizdir. Çünkü bu durumda ona yabancı olmuştur.

Abdullah b. Cafer b. Ebî Talib, amcası Ali'nin karısı Leyla binti Mesud el-Nehşeliyye ile Hz. Ali'nin Hz. Fatıma'dan (r.a.) olma kızı Ümmü Gülsüm'ü cem'etmiştir. Sahabeden hiç kimse bunu inkâr etmemiştir. Çünkü ittifakla amca kızı ve dayı kızını cem'etmek caizdir. Haram olduğuna dair bir nas varit olmadığı gibi,, *"Bunun dışındakiler size helâl kılınmıştır."* ayetinin umumi manasına da girer. Çünkü biri erkek farzedildiğinde öteki helâl olur. Evliliklerinin mekruh olup olmadığı yolunda iki görüş vardır:

İbni Mesud, Hasen el-Basrî ve İmam Ahmed'den bir rivayetle onlara atfedilen görüş, sıla-i rahmin kesilmesi korkusuyla mekruh olduğu şeklindedir.

Öteki görüş ise mekruh olmadığıdır. Çünkü aralarında cemi haram kılıcı bir yakınlık yoktur. Bu görüş Şafiî ve Evzaî'den nakledilmiştir.

İki kız kardeş ve benzerine yapılan akdin hükmü:

Bir erkek aralarında mahremiyet olan iki kadını (iki kız kardeş, kız ve teyzesi, kız ve halası gibi) cem ederse bu evliliğin hükmü şudur:

a) İkisiyle bir akitle beraber evlenmişse ikisinin de evliliği fasit olur, batıl olmaz. Çünkü biri, evliliğin fesadı bakımından ötekinden daha evlâ değildir. Erkek ve iki kadının arası tefrik edilir. Sonra tefrik cinsî ilişkiden önce ise iki kadına da mehir verilmez, iddet de beklemezler. Çünkü fasit evliliğin ilişkiden önce hükmü yoktur. Halvetten sonra da olursa böyledir.

Eğer cinsî ilişkide bulunmuşsa Hanefîlere göre, herbirine mehr-i müsemmadan fazla olmamak kaydıyla, onların rızasını kazanacak kadar mehr-i misil vermek gerekir. Fasit evliliğin hükümlerinde olduğu gibi iddet beklemeleri gerekir. Çünkü bu, fasit evlilikteki ilişkinin hükmüdür.

b) Eğer her biriyle müstakil bir akitle birinden sonra ötekiyle evlenirse, birincinin evliliği sahih, ikincinin evliliği fasit olur. Çünkü cem ikincinin evliliğiyle meydana gelmiş, fesat da ona mühnasır olmuştur. Erkek ve ikinci kadının arası tefrik edilir. Eğer tefrik ilişkiden önce tamamlanırsa kadına mehir vermek lâzım gelmez; iddet de beklemez. Tefrik ilişkiden sonra tamamlanırsa rızasını elde etmek için mehr-i müsemmadan fazla olmamak üzere mehr-i misil vermek lâzım gelir. Çünkü darul-İslâm'da meydana gelen bir ilişki ya haddi ya da mehri gerektirir. Aktin şüpheli olması dolayısıyla had sakıt olmuş, böylece müsemmadan fazla olmamak kaydıyla mehr-i misil vacip olmuştur. Kadının iddet beklemesi de vaciptir.

Kocanın birinci karısı ile ikincinin iddeti bitmeden cinsî ilişkide bulunması haramdır. İlişkide bulunursa onları cem etmiş olur. Oysa mahremleri cem'etmek

haramdır.

c) Her biriyle -birinin ötekinden haberi olmadığı- bir akitle evlenirse araları tefrik edilir. Çünkü ikisinden biriyle evliliği kesinlikle fasittir. Bunun hangisi olduğu ise, meçhuldür. Meçhul olan bir şeyle evliliğin gayelerinin tahakkuk etmesi tasavvur edilemez. Dolayısıyla mutlaka tefrik edilmeleri gerekir. Her biri kendisinin birinci olduğunu iddia etse ve hiç birinin delili bulunmasa her birine mehirin yarısı verilir. Çünkü sahih olan evlilik sadece birinindir ve ayrılma cinsî ilişkiden önce gerçekleşmiş ve kadın sebebiyle olmamıştır. Mehrin yarısı vacip olur. Biri tercih edilmediğine göre aralarında bölünür. Çünkü biri ötekinden daha öncelikli değildir.

Cumhura göre, iki kız kardeş ya da radâ veya nesep bakımından benzeri mahrem iki kadını bir akitle cemetmekle nikâhları batıl olur. Sırayla ise, ikincisi batıl olur. Kendisiyle cinsî ilişkide bulunduğu kadına mehr-i misil vermek gerekir. (1)

İddet bekleme süresinde iki kız kardeş ya da benzerini cem'etmek: (2)

Fakihler, birisinin vefatı dolayısıyla hasıl olan ayrılmadan sonra birbirine mahrem iki kadını cem'etmenin caiz olduğunda ittifak etmişlerdir. Eğer adamın karısı ölse o kadının kız kardeşi ya da halasıyla evlenmesi caizdir. Ölümünden sonra bir süre beklemesine gerek yoktur. Ric'î talâk dolayısıyla iddet bekleyen kadın ve mahremini cem'etmenin caiz olmadığı hususunda da ittifak vardır.

Erkek eğer kadını ric'î talâkla boşarsa o kadının mahremlerinden biriyle ancak iddetin bitmesinden sonra evlenebilir. Çünkü bu durumda geçen evliliğin hükmü devam etmektedir. Birisi bain talâkla ayrılmış iddet bekleyen iki mahrem kadını cemetmek hususunda ihtilâf vardır.

Hanefîler ve Hanbelîler, iki kız kardeş ve onların hükmünde olan iki mahremin, biri bain talâkla *-beynune-i suğra ya da kübra olsun-* boşanmış ve iddet bekleme süresinde ise cem edilmelerinin haram olduğunu söylerler. *"Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimsenin suyunu iki kız kardeşin rahminde toplamasın"* hadîsi buna delildir. Çünkü kocanın hakkı için bain talâkla boşanmış kadının iddet beklerken evlenmesi yasaktır. Bu şekilde ric'î talağa benzemektedir. Çünkü kız kardeş ya da benzeri mahremlerle iddetli iken evlenmek sıla-ı rahmin kesilmesine sebep olur. Sıla-i rahim ise, Allah'ın emrettiği bir şeydir. Racih olan görüş budur.

Malikîler ve Şafiîlere göre ise, bain talâktan -beynune-i suğra ya da kübra- dolayı iddet beklemekte olan kız kardeş ve onun hükmünde olan mahremlerle evlen-

---

1- *Muğni'l-Muhtâc,* III, 180; *el-Kavaninü'l-Fıkhıyye,* 209; *Keşşafu'l-Kına,* V, 81.

2- *ed-Dürrü'l-Muhtar,* II, 390; *el-Lübâb,* III, 6; *el-Kavaninü'l-Fıkhıyye,* 209; *el-Mühezzeb,* II, 43 *Keşşafu'l-Kına,* V, 81-82.

mek sahihtir. Çünkü artık eski kocanın eseri kalmamıştır. Kendisini boşayana yeni bir akit olmadıkça helâl olmaz. O zaman iki kadın bir nikâhla birleştirilmemiş olur.

Hanbelîlere göre [1], mecusî ya da putperest kadının kocası Müslüman olursa ya da karı-koca arasındaki nikâh, hul' ya da radâ ile feshedilirse ya da bir kusur (ayıp) ya da benzeri şeyle fesholunursa, karısının mahremi olan biriyle evlenmesi o iddet bitmeden caiz olmaz.

Karısı Müslüman olur ve onun iddeti sırasında kız kardeşiyle evlenirse, sonra birinci iddet beklerken ikisi de Müslüman olursa, ikisiyle beraber evlenme durumunda olduğu gibi ikisinden birini tercih eder.

Erkek birincinin iddeti bitmesinden sonra Müslüman olursa ondan ayrılır; artık ikincinin nikâhı sabit olur. Erkek bir kadınla zina ederse iddeti bitmeden onun kız kardeşiyle evlenemez. Zina ve şüphe bulunan bir cinsî ilişkiden dolayı olan iddetin hükmü, nikâh dolayısıyla hasıl olan iddetinki gibidir.

Eğer karısının kız kardeşiyle zina ederse İmam Ahmed: *"Zina ettiği kadın üç âdet görene kadar karısıyla cinsî ilişkide bulunmaz."* demiştir.

Zina edilen kadın İmam Ahmed'den gelen rivayete göre bir âdet süresi bekler, çünkü ilişki nikâhsız olmuştur. Zina ilişkisi nikâhın hükümleri gibi değildir.

Eğer erkek, karısının bitmesi muhtemel zaman içinde iddetinin bittiğini söylediğini iddia ederse kadın onu yalanlasa bile kız kardeşini veya onun dışında dörde kadar nikâhlaması mübah olur. Zahirde böyle olmasına rağmen batında, iş sözün doğruluğuna bağlıdır. Neticede bu onunla Allah arasında bir haktır ve bu konuda sözü kabul edilir.

5- Dört kadınla evli bir erkeğin beşinci karısı (Yabancı kadınları cem'etmek):

Ehl-i sünnete göre: Bir erkeğin aynı anda, iddet bekleyen boşanmış kadın dahi olsa, dörtten fazla kadınla evlenmesi caiz değildir. Beşincisiyle evlenmek isterse dört karısından birini boşaması ve iddetinin bitmesini beklemesi lazımdır. Sonra istediğiyle evlenebilir.

Çünkü nas, bir erkeğin bir anda dörtten fazla kadınla evlenmesini mübah kılmamaktadır. *"Eğer yetim kızların haklarını kendileriyle evlendiğiniz takdirde gözetemeyeceğinizden korkarsanız, size helâl olan diğer kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâh edin. Eğer bu şekilde de adalet yapamayacağınızdan korkarsanız bir tane yahut sahip olduğunuz cariyelerle yetininiz. İşte bu bir zevce yahut cariyelerle yetinmeniz adaletten çıkıp sapmamanıza daha yakındır."* (Ni-

1- *el-Muğnî*, VI, 544 vd.

sa,3).

Ayet-i kerimede isneyn isneyn (ikişer ikişer) yerine mesna (ikişer) ifadesi kullanılmıştır. Buradaki vav harfiyle atıf cem için değil, tercih için yapılmıştır. Bu şekilde ifade edilmesi, insanların çeşit çeşit olduğunu ve taaddüd-i zevcat esnasında kendilerine neyin mübah olduğunu beyan içindir.

Ayetin medlulünü İbni Ömer'in hadîsi açıklamaktadır: *"Ğaylân el-Sakafi Müslüman olduğunda nikâhı altında cahiliye geleneğine göre on kadın vardı. Onlar da onunla birlikte Müslüman olmuşlardı. Hz. Peygamber onlardan dört tanesini seçmesini emretti."* (1)

Ebu Davud ve İbni Mace, Kays b. el-Haris'ten şöyle rivayet ettiler: *"Evlendiğimde nikâhımda sekiz kadın vardı. Peygambere (a.s.) gelip bunu zikrettiğimde bana, onlardan dört tanesini seç, dedi."*

Şafiî, Nevfel b. Muaviye'den rivayet etti: *"O Müslüman olduğunda nikâhı altında beş kadın vardı. Peygamber (a.s.) ona: Dördünü tut, birini boşa, dedi."* (2)

Sahabe ve tabiîn zamanında seleften hiç kimsenin dört kadından fazlasını nikâhı altında cem ettiği nakledilmemiştir. Sünnete uygun amel, dörtten fazla kadınla evlenmenin caiz olmadığına delalet eder. Bu konudaki bütün hadîsler *hasen ligayrihi* derecesinden aşağı kalmaz. Hepsi birlikte hüccet, delil kabul edilecek mertebededir.

Zahirîler ve İmamiyye ise bir erkeğin dokuz kadınla evlenebilmesinin caiz olduğunu kabul etmişlerdir. Delilleri ise, *"ikişer ikişer, üçer üçer, dörder dörder"* ayetinin zahiridir. Buradaki vav muhayyerlik için değil, cem içindir demişlerdir. Bu şekilde toplam dokuz olur. Onlara şöyle cevap verilmiştir: Arap âdetlerinde insanlara bu şekilde gruplar halinde bir hitap geleneği vardır. Ayetin buna hamledilmesi gerekir. Bu ayetle zevceler arasında iki, üç ve dörde kadar nikâhlanabilirsiniz, denmek istenmiştir.

"Gökleri ve yeri yaratıp melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a hamd olsun"(Fâtır, 1). Yani onlar gruplar halindedir. Onlardan bir grup iki kanatlı, bir kısmı üç ve bir kısmı da dört kanatlıdır. Çünkü (ikişer) ikiden ibaret değildir. Tam tersine bu sayıyla istenen en az rakamdır. Üçten istenen en yakın şey, üç kere olmasıdır.

Eş sayısının dörtle sınırlı olmasının sebebi, bu sayı bazı erkeklerin güçlerinin en son noktası ile uygunluk göstermektedir. Her ayın geçmesiyle, kadınların her birinin bir hafta süreyle âdet görmesi yüzünden bu şekilde erkek arzu ve isteklerini

1- Ahmed, İbni Mace ve Tirmizî İbni Ömer'den rivayet ettiler. *Neylü'l-Evtâr*, VI, 159 vd.

2- *Neylü'l-Evtâr*, VI, 149. Ancak Kays'ın hadîsinde *zayıflık* vardır. Nevfel'in isnadında ise *meçhul* bir ravi vardır.

karşılayabilecektir. Bu şekilde meşru bir çerçeve içinde iktifa edecek böylece sapıklıkların önü alınmış olacaktır. Aksi halde bazı erkekler bu ihtiyaçlarını gidermek için gayri meşru yola gideceklerdir. Sonra dörtten fazlasında zulme düşme korkusu olduğu gibi haklarını ifada da acze düşebilir. Açık olan şey, erkeğin, haklarını ifa etmeye güç yetiremeyeceğidir. Buna Kur'an da işaret etmektedir. *"Eğer adil davranmaktan korkarsanız bir tane..."* Yani kasm'da, cimada ve nafakada iki, üç ya da dört kadınla evlenildiği takdirde adil davranılmasından korkulursa bir taneyle iktifa edilmesi ve zulme düşmemek için bunun en yakın yol olduğu belirtilmektedir. Şu halde sayının dörtle sınırlandırılması adalet ve orta haldir. Bundan fazla olmasının halinde haram olması kadınları uğrayabilecekleri zulümden himaye etmek içindir. Bu durum ise cahiliye ve eski milletlerde olanın tam tersidir ki, onlarda eş sayısında bir sınır olmadığı gibi, bazılarının ihmale uğraması da son derece normaldi.

Bunun mübah kılınması, nadir hallerde istisnaî durumlar içindir. Yoksa her kimsenin birden fazla ile evlenmesi demek değildir. Bilakis prensip; bir tek zevceyle olmaktır ve yaygın uygulama da bu şekildedir.

Taaddüd-i zevcatın mübah olması için şartlar:

Şeriat, taaddüdün mübah olması için iki asıl şart koşmuştur:

1- Zevceler arasında adaletin sağlanması:

Bu, insanın yapabildiği, gücü yettiği adaletlerdir. Bu da zevceler arasında nafaka, geçinme ve geceleme gibi maddi yönlerden eşitliğin sağlanmasıdır. *"Adalet yapamayacağınızdan korkarsanız bir tane yahut sahip olduğunuz cariyelerle yetininiz. İşte bu bir zevce yahut cariyelerle yetinmeniz adaletten ayrılmamanıza daha yakındır."*(Nisa, 3).

Allahü Teâlâ, zevceler arasında adaletsizliğe düşmekten, zulümden korkma halinde bir tane ile iktifa edilmesini emretmiştir.

Adaletten murad edilen -sahih evliliğin hükümlerinde de açıklamıştık- sevgi, duygu ve kalbî meyilde eşitlik değildir. Bu murad edilmemiştir. Çünkü bu, insanın imkân ve iktidarı dışındadır.

Şeriat, insana gücü kadarını yükler. Fıtrî, yaradılıştan olan insan iradesinin dışında kalan sevgi, nefret gibi duygularla mükellef kılmamıştır.

Ancak sevginin, kalbî duyguların zabt altına alınmaması korkusu da olağan bir durumdur. Bu yüzden şeriat şu ayet-i kerîmede bundan sakındırmıştır:. *"Kadınlar(ınız) arasında sevgide eşitlik yapmaya hırs gösterseniz bile, asla buna gücünüz yetmez. O halde büsbütün birine meyledip diğerlerini (ne kocalı ne de kocasız) askıda kalmış gibi bırakmayın."* (Nisa, 129). Bütün bu ifadeler adalet şartını pekiştirmek, kadınlara zulmetmemek, askıda asılıymış gibi bırakmamak, ihmal etmemek

için zikredilmiştir. *Muallaka,* evli olduğu halde zevcelik haklarından istifade edemeyen, boşanmış da sayılmayan kadındır. Akıl sahibi, işleri vaki olmadan takdir eden ve hesabını ihtimallere ve duruma göre hesaplayan kimsedir. Ayet-i kerime dahilî duyguların ve içgüdülerin tehlikesine dikkat çekmektedir. Bazılarının iddia ettiği gibi, adaletin güç yetirilecek bir şey olmadığını ifade etmek için değildir. Mübah kılınmasını gerektiren şartı gerçekleştirmek mümkün olmadığı zaman taaddüt caiz değildir.

2- İnfak etmeye (nafakaya) gücü olmak:

Bir tane ya da daha fazla evlilik, masraflarını ve külfetini gerçekleştirmeye gücü yetmeyen kişi için helâl değildir. Koca üzerine vacip olan, nafakayı devamlı olarak sağlamaktır.

Zira Hz. Resûl-i Ekrem (s.a.s) şöyle buyurmaktadır:*"Ey gençler cemaati! Sizden kimin evlenmeye gücü yetiyorsa hemen evlensin".* Hadîsteki (bâet) kelimesinin manası nikâhın masraflarını çekmeğe kudreti olmaktır.

Taaddüd-i zevcatın (birden fazla hanımla nikâhlanma) hikmeti:

Bir kadınla iktifa edilmesi daha efdal ve çoğunlukla da olan bir şeydir. Taaddüd-i zevcât ise, nadir ve istisnaî bir durumdur. Şiddetli ihtiyaç olmadan buna başvurulmaz. Şeriat bunu kimseye vacip kılmadığı gibi, teşvik de etmedi. Ancak umumi ve özel birtakım sebeplerle mübah kıldı.

Umumi sebepler şunlardır: Bu erkeklerin az, kadınların çok olması durumunda bir tedavi yöntemidir. Kadın nüfusunun çoğalması gibi normal durumlarda olsun, Kuzey Avrupa'da olduğu gibi savaş sonrasında olsun -Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'da olduğu gibi- taaddüd-i zevcat bir tedavi ve iyileştirme yöntemidir. Almanya'da bire dört ya da altı nispetinde kadın sayısında artış olmuştu. Alman kadınları taaddüd-i zevcat sisteminin kabulü ve tatbik edilmesi için nümayişler düzenlemişlerdir. Çünkü savaş pek çok Alman erkeğini yok etmiş, fuhuş olabildiğince yaygınlaşmıştı.

O zaman taaddüd usulü, maslahat ve rahmetin gerektirdiği sosyal ve ahlâkî bir zaruret haline gelmişti. Bu sistem sayesinde kadınların tehlikeli hastalıklara düşmeleri engellenir, sapıklığa ve kötü yola düşmelerine mani olur.

Taaddüd-ü zevcatın mübah kılınmasındaki umumi sebeplerden bir diğeri, bazen ümmetin nüfusunun artmasına ihtiyaç duyulmasıdır. Uzun süren savaşlar ya da ziraat ve sanayi gibi sahalarda iş gücü açığı böyle ihtiyaç durumlarındandır.

Yahudilikte de taaddüd-i zevcat mübahtır. Hristiyanlıkta ise bunu yasaklayan bir nas varit olmamıştır. Zamanımızda kilise, Afrikalı Hristiyanlar için buna izin vermiştir.

Yine bu sebeplerden biri, İslâm'a davet için yakın akrabalıkların tesis edilme-

sidir. Peygamber (a.s.) döneminde de böyle bir sosyal ihtiyaç hasıl olmuştu. Onun elli dört yaşından sonra, İslâm davetinin yaygınlaştırılması, Allah'ın dinine yeni dostlar kazanmak için evlendiği kadınlarının sayısı dokuza varmıştı. Bu yaşına kadar yalnızca tek hanımı Hatice (r.a.) ile yaşamıştı.

Özel sebepler ise şunlardır:

1- Kadının kısır, hasta ya da tabiatının erkeğin tabiatıyla uyuşmaması.

Bazen kadın kısır olur, doğum yapamaz ya da kocasının cinsî arzularını karşılamaya engel bir hastalığı olur ya da tabiatı kocasınınkiyle uyuşmaz. Bu durumlarda en efdali ve onun için en iyisi, kadının zevcelik bağı altında tutulmasıdır. Ona yapılacak en güzel, en cömertçe davranış bu olacaktır. Bu arada erkeğe, kendisine çocuk doğurmak suretiyle çocuk sevgisini tattıracak, bu mutluluğu verecek ikinci bir zevce alma fırsatı verilir. Zaman içinde kadının hastalığı iyileşir, ahlâkı ve tabiatı güzelleşir, aklı olgunlaşır. Ama daima ümitsizlik, vesvese ve psikolojik problemlerinin çözümünde sığınabileceği bir koca vardır yanında. Bütün bunlar tabiatıyla erkeğin dört kadınla evli olması için bulunabilecek gücü ve takatinin sınırları içinde gerçekleşir.

Daha önce dört kadınla sınırlı kılınmasının sebebini, bu sayının adalet ve rahmete en yakın olduğu şeklinde açıklamıştık. Öyle ki, kocası üç gece kadından uzak kalır, sonra ona döner.

Ama taaddüdün; çoğu kere erkeğin şahsiyet zayıflığından kaynaklanan ve karşılıklı hasetleşmeye, evlâtlar arasında kutuplaşma ve çekişmeye sebep olduğu durumlar da vardır. Buna erkeğin şeriatın kurallarına uymamak, şeriatın vacip kıldığı geceleme, kasm'e uyma, evlâtlara aynı ilgiyi göstermе gibi hususlara riayet etmemesi sebep olur. Erkek zevceleri arasında adaletli davranır, evlâtları arasında terbiye, eğitim ve sevgi bakımından bir fark gözetmez, her hanımına aşmayacağı bir sınır koyarsa büyük ölçüde aile efradı arasında fitne ve kötülük tohumlarını bertaraf etmiş olur. Bu da onun için daha hayırlıdır.

Böylece ev içi problemlerini en aza indirir, bunların çözümü onu rahatlatır. Ev dışındaki işleri ve maişetle ilgili görevleriyle rahatlıkla uğraşabilir.

Bundan sonra da kadınlarında ya da evlatlarında kıskançlık gibi durumlar söz konusu olursa bunun kıymeti yoktur. Bunlar bütün küçük toplumlarda olabilecek sıradan şeylerdir. Hikmet ve adaletle bu gibi şeylerin önünü almak ve bu gibi neticelerin önüne set çekmek mümkündür.

Kocaların birden fazla olmasının yasaklanması:

Bunda kadının kendi nefsi için menfaat vardır. Genelde bu, erkekler arasında kavga ve çekişme sebebi olur. Ortaklar kadına zarar verebilecek bir rekabet içine girerler. Sonra bunda büyük bir fesat ve sosyal bir zarar da vardır; o da neseplerin

zayi olması felâketidir. Çocukların babaları karışacak, sonunda çocuklar zayi olacaktır. Bütün bu erkekler çoluk çocuğunu başkasının çocuğu olduğu şüphesiyle terkedecektir.

2- Bazen erkeğin kadından şiddetle nefret etmesi:

Bazen koca ve karısının ailesi ya da kendisi ve karısı arasında problemler olur. Her iki taraf da inat eder, mesele çözümsüz kalır. Bu durumda nihaî olarak ayrılmak kadını daimi bir huzursuzluğa ve tarifsiz acılara sevkeder. Onu yer bitirir. Ama biraz zaman geçer, sabredilir, hikmet ve akılla meselelerin üzerine gidilirse Allah'ın en sevmediği helâl (talâk) gerçekleşmemiş olur. Bu gibi durumlarda karısını hariminde zevcesi olarak muhafaza etmesi, bir başka zevceyle birlikte yaşaması, boşanmadan çok daha ehven olan bir hakikattir.

3. Bazı kimselerde cinsî gücün çok fazla olması:

Bazı kimselerde cinsî gücün çok fazla olup bir kadınla yaşının büyüklüğü ya da cinsî ilişkiden haz duymaması ya da âdet ve lohusalık süresinin uzun olması dolayısıyla iktifa edemeyebilir. Bu gibi durumlarda iffet ve şerefe bağlı olmayı emreden bir dinin gereği olarak en iyi çözüm taaddüd-i zevcattır. Bu, meşru olmayan ilişkilerden daha hayırlıdır. Çünkü bu tür gayri meşru ilişkilerin Allah'ın gazabını çektiği gibi, ferdî ve sosyal zararları da vardır. Bu yolla fuhuş ve zina yaygınlaşır.

Özetlemek gerekirse taaddüd-i zevcatın mübah olması zaruret, ihtiyaç veya bir özür ve şer'an makbul bir maslahat kaydıyla sınırlıdır.

Taaddüd-i zevcatın hakimin iznine bağlı olarak gerçekleştirilmesi yolunda bazı öneriler:

Çağımızda taaddüd-i zevcatın ancak hakimin izniyle olması gerektiği yolunda birtakım fikirler ileri sürülmektedir. Bunu da şeriatın taaddüdü mübah kıldığı şartların varlığından emin olmak için yaptıklarını söylerler. Söz konusu ettikleri şart da zevceler arasında adalet ve infakın eşit olarak dağılımıdır. Çünkü insanlar, özellikle cahil kimseler, şeriatın insanî ve ulvî birtakım gayelerin tahakkuku için izin verdiği taaddüt ruhsatını kötüye kullanmaktadırlar.

Ancak ihlâslı kişiler bu telkinat ve propagandaları makul sebeplerle çürütmüşlerdir:

- Allahü Teâlâ, yalnızca evlenmek isteyen kimseyi taaddüt şartını gerçekleştirmekle yükümlü kılmıştır. Yalnızca o, adaletli davranıp davranmayacağını takdir edebilir. *"Eğer adaletli davranmaktan korkarsanız, bir taneyle yetinin."* (Nisa, 3). Buradaki hitap, evliliği isteyen kişiyedir, başkasına, meselâ hakime değildir. Dolayısıyla adaletli davranmaktan duyulacak bu korkunun kocadan başkası tarafından takdir edilmesi nassa muhalif bir durum ortaya çıkaracaktır. Sonra infaka gücü ol-

mayı araştırmak evlenmek isteyen kimseyi ilgilendiren bir husustur. *"Ey gençler cemaati! Kimin evliliğe gücü yetiyorsa evlensin"* hadîsinde hitap koca adaylarından başkasına değildir.

- Hakimin özel işleri kontrol etmesi abes bir iştir. Gerçek sebebe hakim de vâkıf olamayabilir. Genelde insanlar ondan sebebi gizlerler. Ailevi gerçeklere vakıf olmas, evlilik sırlarının ortaya dökülmesine yol açar, insanların hürriyetlerine karışma, insan iradesini heder etme olur. Hakimin başka önemli meselelere ayırması gereken vakti zayi olur, yerinde olmayan bir iştir bu. Evlilik sırf şahsî olan bir iştir. O hususta karı koca kadının velileri ile birlikte karar verip anlaşırlar. Onların görüş ve değer ölçülerini kimse değiştiremez. Ailenin gizli sırlarını karı kocadan başka kimse bilemez.

- Sonra taaddüd-i zevcat bu denli korkulacak boyutlarda değildir. Tam tersine azdır. Ellili yıllarda Mısır ve Libya'da %4 nispetiyle sınırlıdır. Suriye'de ise bu %1 civarındadır. Bu rakamlar özel kanunlar çıkarmayı gerekli kılacak boyutta sayılmaz. Sonra kanun bile çıkarılsa hiçbir şey değişmeyecektir. Bu tür problemler ancak din, vicdan ve ahlâk gibi dâhilî müeyyidelerle çözülebilir.

- Taaddüd-i zevcat iddia edildiği gibi çocukların dağılmasına, aileden kopmasına bir sebep teşkil etmez. Bunun sebebi olsa olsa babanın çocuklarının terbiye ve yetişmesine gösterdiği kayıtsızlık, alkol, uyuşturucu, kumar müptelası olması, gece hayatı ve kahveye gitme alışkanlığıdır. Taaddüd-i zevcat dolayısıyla ailesinden kopup uzaklaşan çocuk nispeti ellili yıllarda Mısır'da %3 nisbetini geçmiyordu. Gerçek şu ki, bu gibi sıkıntılar birinci derecede fakirlikten kaynaklanmaktadır.

Taaddüd dolayısıyla söz konusu olabilecek problemler iki türlü tedavi edilebilir:

Birinci olarak; yeni kuşakların sağlam dinî ve ahlâkî kurallarla terbiye edilmesi. Bu şekilde karı koca evliliğin ne denli mukaddes ve ihtimam gösterilmesi gereken bir bağ olduğunu idrak ederler.

"Yine onun alâmetlerindendir ki, kendilerine meyil ve ülfet edesiniz diye, sizin için kendi cinsinizden zevceler yarattı ve aranızda bir sevgi ve bir merhamet icat etti." (Rum, 21).

İkinci olarak, karısına zulmeden ya da onun haklarını ifa etmeyen ya da çocuklarının terbiyesine lakayt olan kimsenin cezalandırılması: Görevini yapmayan kimse, dünya ve ahirette hesaba çekilir.

Malikîlerce, evliliğin şer'î engellerinin özeti:

Malikî fıkhında evliliğin şer'î engelleri çok güzel bir şekilde özetlenmiştir.

Onlar da bu engelleri diğerleri gibi, ebedî olan ve olmayan diye ikiye ayırmışlardır. Ebedi engeller, üzerinde ittifak edilmiş olan ve ihtilâflı olan diye ikiye ayrı-

lır. Üzerinde ittifak hasıl olanlar da üç kısımdır: Nesep, musahara ve radâ' (süt emme).

İhtilâflı olanlar ise, ikidir: Zina ve lian.

Müebbet olmayanlar ise dokuz kısımdır: Sayı, cem (bir nikâhta toplama), kölelik, küfür, ihramda olma, hastalık, iddet bekleme (ebedî olmadığı şeklinde ihtilâf olmasına rağmen), üç talâkla boşanmış kadın için üç talâk ve zevcelik engelleri...

Şer'î engeller ise on dört tanedir: [1]

1- Nesep yoluyla mani:

Fakihler, neseple haram olan kadınların Kur'an'da zikredilen yedi grup olduğu üzerine ittifak etmişlerdir. Bunlar, analar, kızlar, kız kardeşler, halalar, teyzeler, erkek kardeş kızları, kız kardeş kızlarıdır. Ana; ana ya da baba cihetinden olsun kişinin doğumuna sebep olan kadındır.

Kız, oğul ya da kız tarafından ya da doğrudan doğruya doğumla kişiye bağlı olan kadındır.

Kız kardeş; ana, baba ya da her ikisinde erkek ile ortaklığı olan kadındır.

Hala; babanın kız kardeşi ya da kişinin doğumuna sebep olan erkeğin kız kardeşi olan kadındır.

Teyze; annenin kız kardeşi ya da kişiyi doğuranın kız kardeşi olan kadın.

Erkek kardeşin kızları; erkek kardeşe annesi ya da babası tarafından doğrudan doğum sebebiyle bağlı olan kadın. Kız kardeşin kızları; kız kardeşinin direkt, annesi ya da babası tarafından doğumuna sebep olduğu kadın.

2- Musahara yoluyla hasıl olan mani:

Musahara yoluyla dört grup kadın haram olur. Babaların zevceleri, oğulların zevceleri (gelinler), kadınların anneleri (kaynanalar) ve zevcelerin kızları (üvey kızlar). Bunlardan babaların ve oğulların zevcelerinin akdin kendisi sebebiyle haram olduğu üzerinde ittifak vardır. Zevcenin kızı (üvey kız) ise anası ile zifaf yapıldığı zaman haram olur. Zevcenin annesi ise cumhura göre, kıza yapılan akitle haram olur, kızla zifafta bulunmuş olsun ya da olmasın. Zayıf olan bir görüşe göre anne, ancak kızıyla zifaf yapıldığı takdirde haram olur. Bu görüş, Hz. Ali ve İbni Abbas'tan zayıf yollarla rivayet edilmiştir.

3- Radâ' (süt emme) yoluyla mani:

1- *Bidayetü'l-Müctehid*, II, 31, 49; *el-Kavaninü'l-Fıkhıyye*, 204-210; *eş-Şerhü's-Sagîr*, II, 402 428.

Neseple haram olanın radâ'yla da haram olacağı üzerine ittifak vardır. Bu durumda süt veren kadın anne mesabesinde olur. Süt emene bu kadın ve oğula da ana tarafından neseple haram olan herkes haram olur. Dört mezhep imamı da *fahl sütüyle,* yani erkeğin sebep olduğu süt nikâhı haram kılar, demişlerdir. Bu kadının kocası süt emen çocuğun babası olur. Bu erkekle, süt emen arasında, babalar ve oğullar arasında nesepte haram olan kimseler haram olur.

4- Zina yoluyla mani:

Bununla zina eden kadınla evlilik kastedilmektedir. Cumhur buna cevaz vermiş, bir grup ise menetmiştir. Aralarındaki ihtilâfın kaynağı *"Zani bir kadınla ancak zani bir erkek ya da bir müşrik evlenir. Böylesi bir evlilik müminlere haram kılınmıştır."* ayetinin mefhumudur. Buradaki ifadenin yergi mi yoksa haramlık mı ifade ettiği hususudur.

5- Sayı yoluyla mani:

Müslümanlar dört kadınla evliliğin caiz olduğunda müttefiktirler. Cumhur beşinci kadının caiz olmadığı görüşündedir. Delilleri: *"Size helâl olan diğer kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâh edin."* (Nisa, 3) ayeti ve *"Ğaylan'ın Müslüman olduğu zaman nikâhı altında on kadın vardı. Hz. Peygamber ona dördünü tut, diğerlerini boşa,* dedi." hadîsidir. Şia ve Zahirîler dokuz kadının caiz olduğunu söylemişler, sayıları cemetme yoluna gitmişlerdir. İkişer, üçer, dörder, toplam dokuz eder.

6- Cem yoluyla mani:

İki kız kardeşin bir evlilik akdiyle cem edilemeyeceği üzerinde ittifak hasıl olmuştur: *"İki kız kardeşi birlikte nikâhlamanız da haramdır."* (Nisa, 23). Kadınla halası veya teyzesini de birlikte nikâhlamanın haram olduğu ittifakla sabittir. Ebu Hureyre'den rivayet edilen ve İbni Rüşd'ün *mütevatir* dediği, Hanefîlerce meşhur kabul edilen *"Kadınla halası veya teyzesi birlikte nikâhlanamaz."* hadîsi buna delildir.

Hala; kişinin doğumuna sebep olan erkeğin kız kardeşi olan kadındır. Bu da ya o kişi ya da bir başka erkek vasıtasıyla olur. Teyze ise, kişi doğuran kadının kız kardeşi olan kadındır. Bu da ya kendisiyle ya da ondan başka bir kadın vasıtasıyla olur. Bunlar anne tarafından mahremiyetleri hasıl olan kadınlardır.

7- Kölelik yoluyla mani:

Bir kölenin bir cariyeyle nikâhlanması caiz olduğu gibi, hür bir kadının da kölesiyle kendisi ve kadının velilerinin rızaları olursa evlenmesi ittifakla caizdir. Malikîlerden İbnü'l-Kasım dışındaki cumhura göre hür bir erkeğin cariyesiyle evlenebilmesinin caiz olması için iki şart vardır. Bunlar; zinaya düşme korkusu ve hür ya da kitabî kadınla evlenmek için gerekli mehri ödeyememesi. *"Sizden her kim, hür*

olan mümin kadınları nikâh edecek bir zenginliğe kudreti olmazsa, ellerinizin altındaki mümin cariyelerinizden nikâhlasın... Bu cariye nikâhlama müsaadesi, sizden zinaya düşme korkusunda bulunanlar içindir." (Nisa, 25). Şüruh-u Halil'de de olduğu gibi racih olan görüş budur.

İbni Rüşd ise, İbnü'l-Kasım'ın görüşü Malikî mezhebinde meşhur olan görüştür, der. Ona göre hür bir erkeğin bir cariyeyle evlenmesi mutlak olarak caizdir.

8- Küfür yoluyla mani:

İttifakla bir Müslüman putperest bir kadınla evlenemez. *"Kâfir zevcelerinizi nikâhınızda tutmayın."* (Mümtehine, 10). Müslüman bir erkeğin kitabî bir kadınla evlenmesi ise, İbni Ömer'den rivayet edilen bir görüşün dışında, ittifakla caizdir.

9- İhramda bulunmak sebebiyle olan mani:

Cumhura göre ihramlı olanı nikâhlamak caiz değildir. İhramlı nikâhlanamaz, nikâh kıyamaz. Yaparsa nikâhı batıldır. Ebu Hanife bu konuda varit olan iki hadîs arasında tearuz ve tenakuz olduğunu dolayısıyla bunda bir beis bulunmadığını söylemiştir. İbni Abbas'ın hadîsinde; *"Resulullah (a.s.) Meymune'yi kendisi ihramlıyken nikâhladı."* denilmiştir. Meymûne'nin hadîsinde ise, Resûlullah (a.s.)'ın onunla ihramlı değilken evlendiği ifade edilmiştir.

10- Hastalık yoluyla mani:

Malikîlerin meşhur olan görüşü; ölümcül hastalığı olan hastanın nikâhının caiz olmayacağıdır. Cumhur ise caiz olduğunu söyler. İhtilâflarının sebebi nikâhın satış ve hibe arasında bir yerde olmasıdır. Çünkü hastanın ancak üçte bir malından hibe etmesi caizdir. Oysa tamamını satması caizdir. İhtilâflarının ikinci bir sebebi de, hastanın mirasçılar arasına fazladan bir mirasçı sokmakla itham edilip edilmeyeceği noktasındadır.

11- İddet yoluyla mani:

Gerek aybaşı (âdet) gerek hayız gerekse de lohusalık iddeti olsun kadın iddet beklerken nikâhının caiz olmadığı ittifakla kabul edilmiştir. Nikâh şüpheli olsun ya da olmasın farketmez. Ancak iddetliyken bir kadınla evlenip onunla cinsî ilişkide bulunan kimsenin durumu ihtilâflıdır. Malik, Evzaî ve Leys, araları ayrılır ve ebedî olarak kadın erkeğe helâl olmaz demişlerdir. Ebu Hanife, Şafiî, Sevrî ve Ahmed, araları tefrik edilir, iddeti bittiğinde ise onunla ikinci bir kere evlenmesinde beis yoktur, demişlerdir. Aralarındaki ihtilâf, sahabenin bu konuda söylediklerinin farklı farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Birinci grup; Hz. Ömer (r.a.)'in sözünü esas almışlardır. Hz. Ömer diğer bir kocadan iddet bekleyen Tuleyha el-Esediye ile evlenen Raşid es-Sakafi'nin arasını tefrik etmiş ve: "İddetli iken evlenen her kadın eğer onunla evlenen erkekle cinsî ilişkide bulunmamış ise araları tefrik edilir.

Sonra birinci kocasından kalan iddetini tamamlar. Ayrılan kocanın durumu, kadına talip olan diğer erkeklerinki gibi olur. Şayet cinsî ilişkide bulunmuşsa aralan tefrik edilir ve birinciden kalan iddetini sonra da ötekinden iddetini tamamlar, sonra ebedî olarak da bir araya gelmezler." demiştir.

İkinci grup ise, Hz. Ali ve İbni Mes'ud'un sözünü delil kabul edip, Ömer'in görüşüne muhalefet ederek kadının erkeğe haram olmadığını söylerler.

12- Kadının evli olması bakımından meydana gelen mani:

Birinin karısı olmak, Müslümanlar arasında olduğu gibi zimmîler arasında da evliliğe mani bir hâldir. *"Diğer bütün nikâhlı kadınlarla evlenmeniz size haram kılındı."* (Nisa, 24).

13- Lian yoluyla mani:

Hanefîler dışındaki cumhura göre ebedî olarak boşanmaları gerekir. Erkeğin kendisini yalanlaması halinde de kadın ebedî olarak erkeğe haram olur. Ebu Hanife'ye göre erkeğin kendisini yalanlaması halinde ayrılmaları son bulur.

14- Üç talâkla boşama yoluyla meydana gelen mani:

Üç talâkla boşanmış kadına bir ikinci kere akit yapılması ancak bu kadının bir başka kocayla tabiî bir evlilik yapmasından ve ondan tabiî bir şekilde boşanmasından ve ikinciden iddetini tamamlamasından sonra caiz olur. *"Eğer koca karısını ikinci talâktan sonra üçüncü olarak bir kere daha boşarsa, bundan sonra başka bir erkeğe nikâhlanmadıkça ilk kocasına helâl olmaz."* (Bakara, 230).

EVLİLİKTE VEKÂLET, VELÂYET VE EHLİYET

1. Ehliyet

İbni Ebu Bekir el-Asam ve Osman el-Bitti (r.a.) küçük çocuk ve kız çocuğunun bâliğ olmadan evlendirilemeyeceğini söylerler. *"Nikâh çağına ermelerine kadar..."* (Nisa, 6). Bülûğdan önce evlendirmek caiz olmuş olsa da bunda hiçbir fayda yoktur. Çünkü bunların nikâha ihtiyaçları yoktur. İbni Hazm, bu konuda rivayet edilen hadislerle amel edilerek küçük kızın evlendirilmesinin caiz olduğunu söyler. Ama küçük erkek çocuğunun evlendirilmesi bâliğ olmadıkça batıldır. Vaki olursa feshedilir. (1)

Cumhur, evliliğin aktedilmesi için bülûğ ve akıl şartı koşmamışlardır. Dolayısıyla küçüğün ve delinin evliliğinin sahih olduğunu söylemişlerdir.

Dört mezhep imamının da dahil olduğu cumhurun görüşüne göre (el-Münzir'in, iddiasına göre ise icmaya göre) kefaeti bakımından küçük kızın evliliği caizdir.

Delilleri şunlardır: (2)

a) Küçük kızın iddet bekleme süresinin üç ay olarak beyan edilmesi:

"(Yaşlılık dolayısıyla) hayızdan kesilmiş kadınlarınız hakkındaki iddetten (iddet bekleme hükmünden) şüphelendinizse (bunu bilmediğinize göre) onların iddeti de üç aydır. Henüz hayız görmeyenler de öyle." (Talâk, 4).

Allahü Teâlâ hayız görmeyen küçük kızın iddet görme süresini hayızdan kesilmiş yaşlı kadınınki gibi üç ay olarak sınırlamıştır. İddet bekleme ise ancak evlilik

---

1- *el-Muhallâ,* IX, 560, 565.

2- *el-Muğnî,* VI, 486; *el-Mebsût',* IV, 212; *el-Bedâyi',* II, 240-246; *el-Kavânînü'l-Fıhkıyye,* 19[illegible] *Muğni'l-Muhtâc,* III, 168 vd.

ve boşanmadan sonra olur. Nas onun evlenip boşandığına ve izin hakkı olmadığına delâlet etmektir.

b) *"Bir de içinizden bekârları ve kölelerinizle cariyelerinizden salihleri (evlenme durumunda olanları) evlendirin."* (Nur, 32) ayetindeki kadınları nikâhlayın emri. Ayette geçen *(eym)* kelimesiyle küçük ya da büyük kocası olmayan kadın ifade edilmektedir.

c) Peygamberin (a.s.) Aişe'yle o küçük olduğu hâlde evlenmesi: Aişe (r.a.): *"Peygamber benimle evlendiğinde ben altı, benimle cima yaptığı zaman dokuz yaşındaydım."* [1] Babası Ebu Bekir (r.a.) onu, Peygamber de amcası Hamza'nın kızını Ebu Seleme'nin oğluyla her ikisi de küçük oldukları halde evlendirmiştir.

d) Sahabeden nakledilen rivayetler:

Hz. Ali kızı Ümmü Gülsüm'ü küçük olduğu hâlde Urve İbni Zübeyr'le; Urve İbni Zübeyr her ikisi de küçük oldukları halde kardeşinin kızını, kardeşinin oğluyla evlendirmişlerdir. Yine bir adam küçük kızını Abdullah İbni Hasan İbni Ali'ye vermiş, Ali de (r.a.) bu duruma cevaz vermiştir. İbni Mes'ud'un karısı küçük kızını İbni el-Müseyyeb İbni Nahbey'le evlendirmiştir. Abdullah İbni Mes'ud (r.a.) buna izin vermiştir.

e) Küçüklerin evlendirilmesi bir fayda mülahazasıyla olabilir. Örneğin baba oğluna denk birini bulur, bâliğ oluncaya kadar olan süreyi beklediği takdirde onu elinden kaçırmaktan korkabilir.

Küçükleri kim evlendirir?

Akıllı ve bâliğ olmayan küçük çocuğu kimin evlendirmesinin caiz olacağı konusunda cumhur ihtilâf etmişlerdir.

Malikîler ve Hanbelîler, [2] küçükleri baba, vasi ya da hakimden başkasının evlendiremeyeceğini söylerler. Çünkü baba, babalık şefkati, çocuğun faydasının tahakkuk etmesi ve bu arzusunda samimi olması sebebiyle evlendirebilir.

Hakim ve babanın vasi tayin ettiği kimse de baba gibidir. Bunların dışında bir kimsenin, çocukların malı ya da onları ilgilendiren menfaatlerde görüşüne itibar olunmaz. *"Reddederse onu nikâhlamak caiz değildir."* hadisi buna delildir.

İbni Ömer'den rivayet edilen hadiste Kudame İbni Maz'un, İbni Ömer'i kardeşi Osman'ın kızıyla evlendirdi. Durum Peygambere iletildiği zaman: *"Yetimedir, izni olmadan nikâhlanamaz."* [3] buyurmuştur. *Yetime,* babası ölen küçük kız de-

1- Buharî, Müslim ve Ahmed ittifak ettiler. *Neylü'l-Evtâr,* VI, 120. Buharî ve Müslim'in bir rivayetinde, *"Yedi yaşındayken evlendi, dokuz yaşındayken zifafa girdi."* şeklinde geçmektedir.

2- Ebu Dâvud ve Neseî rivayet etmiştir.

3- Ahmed ve Dârakutnî, İbni Ömer'den rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* VI, 121 vd.

mektir. *"Bâliğ olduktan sonra yetimlik olmaz."* (1) hadîsi babanın küçükleri tek başına evlendirme hakkına sahip olduğunu ifade etmektedir.

Hanefîler (2) ise baba, dede ve bunun dışında asabelerinden birinin küçük kız ve erkek çocuğu evlendirebileceğini söylerler. Çünkü Allahü Teâlâ, *"Eğer yetim kızlar hakkında adaletli davranamamaktan korkarsanız..."* (Nisa, 2) buyurmaktadır. Bu, yetim kızları nikâhlamada onlara zulüm yapma korkusu varsa, demektir. Ayet, velilere yetim kızları evlendirmeyi emretmektedir. Kendisinden gelen bir rivayete göre İmam Ebu Hanife, asabe bulunmadığı takdirde asabe dışında rahim yoluyla akraba olan anne, kız kardeş ve teyze gibilerin de küçükleri evlendirmesini caiz görür. *"Bir de içinizden bekârları ve kölelerinizle cariyelerinizden salihleri (evlenme durumunda olanları) evlendirin."* (Nur, 32) ayetinin umumi manasını delil olarak kabul eder. Burada asabe olanla olmayan arasında bir ayrım yapılmamıştır.

Şafiîler (3) ise baba ve dedenin dışında kimsenin küçük çocuk ve kızı evlendiremeyeceğini söylerler. Dârakutnî'nin rivayet ettiği bir hadîste: *"Dul, kendi nefsi hakkında karar vermeye velisinden daha müstehaktır, bakireyi ise babası evlendirir".* buyurulmuştur. Müslim'in bir rivayetinde ise; *"Bakireden babası onu evlendirmek için muvafakat ister."* buyurulmuştur. Dede ise babanın yokluğunda baba gibidir. Çünkü dedelerin de baba gibi velâyet ve asabe hakkı vardır.

Malikîler ise rivayet olunan hadîslere göre evlendirmeyi babanın bir hakkı olarak kabul edersek, dedenin de evlendirebileceğini kıyas neticesinde kabul ederiz, demişlerdir. Babanın dışındakinin kıyası aslına göre olur.

Hanbelîler söz konusu hadîslerde kasbedilenin baba olduğunu kabul ederler.

Şafiîler, hadîsleri delil olarak kabul etmekle birlikte dedeyi babaya kıyasla kabul ederler.

Hanefîler ise; velilere yetimleri evlendirmeyi emreden Kur'an ayetlerinin umumi manasıyla amel ederler. Ebu Yusuf ve Muhammed, küçüklerin evlendirilmesinde denklik ve mehr-i misil şart koşmuşlardır. Çünkü velâyet maslahat içindir. Denklik ve mehr-i misilin olmadığı bir evlilikte maslahat olmaz. Şafiîler de babanın küçük kızı ya da izni olmadan büyük kızı evlendirebilmesi için yedi şart koşmuşlardır:

1- Baba ve kız arasında açık bir düşmanlık olmaması.

2- Dengi ile evlendirmesi.

1- Ebu Dâvud rivayet etmiş, Nevevî *hasen* demiştir.
2- *el-Bedâyi',* II, 240; *el-Mebsût,* IV, 213 vd.
3- *Muğni'l-Muhtâc,* III, 149, 169.

3- Mehr-i misil karşılığında evlendirmesi.

4- O beldenin parasıyla evlendirmesi.

5- Kocanın mehri ödeme gücüne sahip olması.

6- Yaşaması zor ve meşakkatli olan yaşlı ve kör gibi biriyle evlendirmemesi.

7- Kadın üzerine haccın vacip olmuş olmaması. Çünkü koca, kadını haccın yapılması acil değildir mülâhazasıyla hacdan menedebilir. Halbuki kadının da bir an evvel mesuliyetten kurtulmak gibi bir hedefi olabilir.

Küçük erkek çocuğun birden fazla hanımla evlendirilmesi caizdir.

Malikîler babanın küçük bakire kızını mehr-i misil olmaksızın veya olabilecek en az mehirle evlendirebileceğini söyler. İmam Malik; bâliğ olan kızın izniyle mehr-i misilsiz evlendirmesine cevaz vermiştir. Ancak on yaşına varmış yetim küçük kız dengiyle ve mehr-i misille olmak kaydıyla istişare ettikten sonra evlendirilebilir.

Hanbelîler babanın küçük oğlunu ve deliyi mehr-i misil ya da benzeriyle evlendirmesini kerhen de olsa caiz kabul ederler. Çünkü baba bakire kızını mehr-i misilsiz evlendirebildiği gibi bunu da yapabilir. O bu şekilde oğlunu evlendirmekte bir fayda mülâhaza etmiş olabilir. Tedavi için onun malını harcayabildiğine göre bunu yapması da öncelikle mümkündür. Baba küçük oğlunu bir gayeye bağlı olarak bir tek kadınla evlendirebildiği gibi fayda görürse birden fazla kadınla da evlendirebilir.

Bazı Hanbelîler bunu zayıf bir görüş olarak kabul ederler. Çünkü bunda herhangi bir fayda olmadığı gibi tersine kötülük vardır. Doğru olan görüş birden fazla kadınla oğlunu evlendirmeme görüşüdür.

Vasi de hilafsız olarak birden fazlayla evlendiremez. Çünkü vasi bir ihtiyaçtan dolayı evlendirme işini üstlenir. Bir kere evlendirmesiyle bu ihtiyaç kalkar. Ama evlendirdiği çocuğun karısının uzakta ya da çok küçük oluşu dolayısıyla ihtiyaç söz konusuysa ikinci bir kadınla evlendirmesi caizdir.

Diğer velilerin dokuz ya da daha küçük yaştaki kızı izniyle evlendirmesi caizdir. Ahmed'in Hz. Aişe'den rivayet ettiği; *"Cariye dokuz yaşına bâliğ olursa artık o kadındır."* Yani kadın hükmündedir, hadîsi buna delildir.

Akıl:

Akıl evlilik için ittifakla şart değildir. [1] Hanefîlere göre baba ya da başkası olsun velinin küçük ya da büyük, bakire ya da dul kadın ya da erkek deliyi evlendir-

1- *el-Bedâyi'*, II, 241.

mesi caizdir. Bunamış (matuh) erkek ve kadının durumu da [1] aynıdır.

Malikîlere göre [2] baba, küçük ya da büyük, kız ya da erkek deliyi ve benzerini evlendirebilir. Dul dahi olsa mümeyyiz olmadığı için evlendirebilir. Çocuklarından biri reşit dahi olsa onların söz hakkı yoktur. Ama arada bir iyileşip kendine gelmesi söz konusuysa, iyileştiği zaman kendisinden izin istenir, ama zorlanmaz. Bu da kocanın şer'an reddedilebileceği cüzzam, alacalı olmak, delilik, yaşlılık ve bunama gibi durumlar dolayısıyla evlendirildiği takdirde bir zarar söz konusu olmadığı zaman mümkündür.

Şafiîlere göre [3] küçük veya büyük yaştaki bir deli ihtiyaca mebni olmadan evlendirilemez. Baba, sonra dede, sonra hakim bir tek kadınla evlendirebilir. Asabeler evlendiremez. Bunların onların malına velâyet hakları da yoktur. Evlendirilmesinde bir maslahat varsa küçük veya büyük kadın deliyi ancak ona olan şefkatleri dolayısıyla babası ve dedesi evlendirir. Kesinlikle bir ihtiyaç şart koşulmaz. Babası ya da dedesi yoksa küçükken evlendirilmez. Bâliğ olduğu zaman hakim evliliğe ihtiyacına binaen onu evlendirir. Yoksa nafakasının temin edilmesi gibi bir maslahat için evlendirilmez.

Hanbelîler ise [4], erkeklere meyletmek gibi bir davranışı görülürse diğer velileri de deli kadını evlendirebilir, demişlerdir. Çünkü şehvetin zararını defetmek ve onu fuhşa düşmekten alıkoymak için evliliğe ihtiyacı vardır. Erkeklere olan meyli ise sözlerinden, davranışlarından ve buna benzer işaretlerden anlaşılır.

Keza bir veya iki uzman doktor rahatsızlığının evlenmek suretiyle iyileşeceğini söylerse velisi olmasa bile hakim tarafından evlendirilir.

Bâliğ olan deli veya akıllı olan küçük hizmet ve benzeri şeyler için evliliğe ihtiyaç duyarsa baba ve vasisinin olmaması hâlinde hakim onu evlendirir. Baba, vasi ve hakimin dışında kimse onu evlendirmeye yetkili değildir.

Deli ve küçük ihtiyaç duymazsa onları evlendirmek caiz değildir. Çünkü bu takdirde bir menfaat olmaksızın onlara zarar vermek söz konusudur.

2. Evlilikte velâyet

Fakihler evliliğin sıhhati için velâyeti üstlenen kimsenin olmasının şart olduğuna ittifakla karar vermişlerdir. Velâyet kendi adına ya da başkasının adına olur. Bu velâyet olursa akit tamamlanmış sayılır, sahih olur. Olmazsa cumhura göre akit batıl, Hanefîlere göre mevkuf olur.

1- *Ateh,* idrak ve şuurdan neşet eden akıl zayıflığı; *delilik ise,* aklın ızdırab ve heyecandan bozulması demektir.

2- *eş-Şerhü's-Sağîr,* II, 355.

3- *Muğni'l-Muhtâc,* III, 168 vd.

4- *Keşşafu'l-Kınâ,* V, 46 vd.

Velâyetin manası ve sebebi:

Velâyet, lügatta "yardım etmek ve muhabbet" manasınadır: *"Kim Allah'ı, Peygamberini ve müminleri dost edinir, (dinine) yardımda bulunursa şüphesiz ki üstün gelecek olanlar, Allah taraftarlarıdır."* (Maide, 56).

"Erkek ve kadın bütün müminler, birbirlerinin yardımcılarıdır." (Tevbe, 72).

Velâyet ayrıca "güç ve kudret" manasınadır. Vali, güç, kuvvet, otorite sahibi kimse demektir.

Fıkhî ıstılahta ise velâyet, bir kimsenin iznine gerek kalmadan doğrudan tasarruf hakkına sahip olmaktır. Akti tevelli eden kimseye "veli" denir. *"Velisi dosdoğru söyleyip yazdırsın."* (Bakara, 282).

Velâyetin meşru kılınmasının sebebi, kâsır (tasarrufu sınırlı) ve deli olanların maslahatlarını kollamak, âcizlikleri ve zayıflıkları dolayısıyla heder olmaması için hak ve hukuklarını muhafaza etmektir.

Velâyetin kısımları:

Hanefîlere göre:

Hanefîler velâyeti üç kısma ayırmışlardır: Nefse velâyet, mala velâyet ve her ikisine birlikte velâyet.

Nefse velâyet: Zayıf kişinin evlenmesi, eğitim ve öğrenimi, hastalıklarını tedavi gibi işleri gözetip kontrol etmektir. Bu baba, dede vesair veliler için sabit olur.

Mala velâyet: Kasır kişinin büyütüp geliştirmek, tasarruf, muhafaza ve infak gibi malî işleriyle alâkalıdır. Baba, dede ve her ikisinin tayin ettiği vasi ve hakimin tayin ettiği vasi için sabit olur.

Nefis ve mala birlikte velâyet: Şahsî ve malî işleri kapsar. Yalnızca baba ve dede veli olabilir. Bahsimizin konusu evlilik olduğuna göre biz burada nefse velâyeti ele alacağız.

Nefse velâyet iki çeşittir:

İcbarî velâyet, ihtiyarî velâyet (veya mecburî velâyet, müstehap velâyet).

1- İcbarî velâyet, başkasına söz geçirmektir. Bu umumi manasıyla dört sebeple olur: Yakınlık, mülk, velâ ve imamet.

Yakınlık (karâbet) velâyeti:

Velâyet ettiği kimseye yakınlığı dolayısıyla olur. Ya baba, dede, oğul gibi yakın akrabalıkla ya da dayı oğlu, amca oğlu gibi uzak akrabalıkla olur.

Mülkiyet dolayısıyla velâyet:

Bu da efendisinin kölesine malik olması sebebiyle olan velâyettir. Efendi, kölesi ya da cariyesini onlar istemeseler de evlendirebilir. Evlenmeleri de ancak onun şartıyla gerçekleşir. Efendi için bu velâyetin sabit olması için gerekli olan şart, akıllı ve bâliğ olmasıdır. Deli, aklî bozukluğu olan ya da bâliğ olmayan çocuğun kölesini ya da cariyesini evlendirme velâyeti yoktur.

Hâka velâyeti:

Bu da kölesini azat eden efendi için sabit olan şer'î bir haktır. Onun mirasçısı da olabilir. Azat edilen, küçük ya da büyük deli ya da bunak olsa onu evlendirebilir. Bunun da sabit olabilmesi için gerekli şart efendisinin akıllı ve bâliğ olmasıdır.

Muvalât velâyeti:

Bu, iki kişi arasında cinayet işlediği zaman ona yardım edip borcunu üstlenmek, öldüğü zaman ona mirasçı olmak üzere yapılan bir akte binaen sabit olur. Bu akitle evlilik velâyeti de sabit olur. Bu tür bir velâyetin de sabit olabilmesi için gerekli şart, velinin akıllı, bâliğ ve hür olması ve velâyeti altında bulunan kimseye neseple ya da sebeple asabe mirasçısı olmaması gerekir.

İmamet velâyeti:

Bu da âdil olan imam (İslâm devlet başkanı) ya da naibinin velâyetidir: Sultan ve hakim gibi. Her ikisi de ehliyeti olmayan ya da eksik olan kimseyi evlendirme hakkına sahiptir. Yalnız o kişinin yakın bir velisinin bulunmaması şarttır. *"Sultan, velisi olmayanın velisidir."* hadîsi buna delildir.

İcbar velâyeti, özel manasıyla velinin başkasını istediğiyle evlendirme hakkıdır.

Hanefîlere göre, icbar velâyeti, bu manasıyla dul da olsa küçük kız ve aklî bozukluğu olan kadın, deli kadın ve memlûk cariye üzerinde sabittir. Bu tür bir velâyet sahibine *mücbir veli* denir.

2- İhtiyar velâyet, velinin velâyetini aldığı kimseyi rızası ve isteğine binaen evlendirme hakkına sahip olmasıdır. Bu tür bir velâyete sahip olan kimseye *muhayyir veli* denir.

Ebu Hanife ve Züfer'e göre; akıllı, bâliğ ve hür bir kadını evlendirmek hususunda bakire ya da dul olsa da bu tür velâyet müstehaptır. Bu, İslâm'ın kolladığı güzel âdet ve geleneğe riayet etmek bakımından güzeldir. Çünkü Hanefîlere göre kadın, kendi kendisini kendi istek ve iradesine göre evlendirme velâyetine sahiptir. Ancak evlilik akdi işini bir veliye havale etmesi müstehap olur. Bu tür bir velâyetin sabit olabilmesi için gerekli şart başkası değil de velâyet edilenin rızasıdır.

Özetlemek gerekirse, Hanefîlere göre mücbir velinin dışında veli yoktur. On-

lara göre, veli ancak mücbir olur; bu şekilde mücbir velinin dışında, aktin gerçekleşmesi kendisinin iznine bağlı olan veli yoktur.

Malikîlere göre:

Malikîlere göre velâyet, hususi ve umumi olmak üzere iki çeşittir. [1]

1- *Hususi velâyet,* muayyen birtakım kimseler için sabittir. Bunlar da, baba, onun vasi tayin ettiği kimse, asabe olan akraba, efendi ve sultan olmak üzere altı sınıftır. Bu kimselerin velâyete hak kazanmalarının sebepleri de altıdır: Babalık, vesayet, asabe, mülk, kefalet ve saltanattır. Kefalet yoluyla velâyet ise şöyle olur: Babası ya da ailesini kaybetmiş bir kadının terbiyesini muayyen bir süre üzerine alıp yürüten erkeğin bu kadını evlendirmede velâyet hakkı olur. Ancak bu velâyetin sabit olması için iki şart vardır:

Birinci şart, kadının bir müddet erkeğin yanında kalmış olmasıdır. Bu süreyi meselâ dört ya da on sene olarak takdir etmeye gerek yoktur. Önemli olan bilfiil ve âdet olduğu üzere erkeğin kadın için merhamet ve şefkat duygularının oluşmasına yetecek bir zaman olmasıdır.

İkinci şart, kadının *şerife* olmamasıdır. *Şerife,* zengin veya güzel olan kadındır. Yalnızca güzel ya da sadece zengin olursa, o zaman onu hakim evlendirir. Bazı Malikîlere göre ise kefilin velâyeti umumidir. Şerife olanı da olmayanı da kapsar.

2- *Umumi velâyet:* Sadece İslâm'la sabit olan velâyettir. Her Müslüman bu velâyete sahiptir. Bu da bir kadının Müslümanlardan birini kendi babası ya da vasisi olmamak şartıyla kendi evlilik aktini gerçekleştirmek için vekil kılması halinde gerçekleşir. Kadının *şerife* değil de *denie* (daha aşağı derecede bulunan) olması lâzımdır. *Denie* kadın güzellik, servet, haseb ve nesep sahibi olmayandır. Nesep sahibi olmayan kadın zinadan ya da şüpheli nikâhtan doğan ya da azad edilmiş cariyedir. Haseb ise ilim, hilim, cömertlik ve tedbirli olmak gibi güzel ahlâktan sayılan birtakım meziyetlerdir.

Denie sayılan kadının mücbir olmayan hususi bir velisi olmakla beraber umumi velâyetle evlendirilmesi sahihtir. Hususi velisi baba, oğul ve amcadır. Şerife kadının da mücbir olmayan özel bir velisi de olmasına rağmen umumi velâyetle evlendirilmesi sahihtir. Ancak koca onunla zifafta bulunmuş ve bu ilişki çocuk doğurmaya kâfi gelecek kadar meselâ üç sene gibi bir süre sürmüşse sahih olur. Bu zaman babası olmayan ve nikâh akdi şartlarının hepsi veya bazısı bulunmamasına rağmen evlendirilen küçük kızın evliliğinin müddeti gibidir. Hususi velâyetin olmaması halinde umumi velâyet caizdir.

1- *el-Kavânînü'l-Fıhkıyye,* 198 vd.; *eş-Şerhü's-Sağîr,* II, 351-363; *eş-Şerhü'l-Kebîr,* II, 221, 222, 241 vd.

Malikîlere göre icbarî velâyet bekâret ve küçüklük hallerinde söz konusu olur.

Bakire için bâliğ dahi olsa, küçük kız için dul da olsa icbar söz konusudur. Ama küçük kız ve bakirenin iznini almak müstehaptır.

Malikîlere göre mücbir veli şu üç kişiden biridir: Köle ya da cariyenin sahibi, baba, babanın olmaması hâlinde onun vasisi. Mücbir olmayan veli ise asabe, sonra efendi, sonra kefil kimse, daha sonra da hakimdir. Asabe akrabalar ise oğul, kardeş, dede, amca ve amca oğludur. Bunlar ancak baliğ olmuş kadını onun izni bulunmak şartıyla evlendirebilirler. Duldan izni sözle alırlar. Bakirenin izni ise susmasıdır. Bu şekilde mücbir olmayan veli, küçük olan kızı değil, ancak bâliğ kadını izni ve rızasıyla evlendirir; bâliğ olan kadın dul ya da bakire olsun, farketmez.

Şafiîlere göre:

Şafiîlere göre [1] evlilik akitlerinin, hangisi olursa olsun sıhhati için kadının mutlaka velisi olması şarttır. Kadın izinle kendisini evlendiremediği gibi, başkasını da vekâletle evlendiremez. Kimse için evlilik aktini kabul edemez.

Velâyet iki çeşittir: İcbarî ve ihtiyarî velâyet.

1- *İcbarî velâyet:* Baba, o olmadığı zaman da dede için sabit olur. Baba, bakireyi küçük ya da büyük olsun izni olmadan evlendirebilir. Ancak iznini alması müstehaptır. Akıllı ve bâliğ olan bakirenin izni sükûttur ki, en sahih görüş de budur. Bunun delili ise Dârakutnî'nin rivayet ettiği hadîstir: *"Dul kadın kendi nefsi hakkında tasarrufa velisinden daha ziyade hak sahibidir, bakireyi ise babası evlendirir."* Müslim'in rivayetinde ise *"Bakireden ise babası izin ister. Onun izni ise susmasıdır."* şeklinde gelmiştir. Müslim'in rivayeti mendupluğa hamledilir. Çünkü bakire, erkekle cinsî ilişkide bulunmadığı için son derece utangaçtır.

2- *İhtiyarî velâyet:* Bütün asabe olan veliler dul kadını evlendirebilir. Veli dul kadını ancak izniyle evlendirebilir. Dul kadın küçükse bâliğ oluncaya kadar evlendirilmez. Çünkü küçüğün izni mutebcr değildir. Dolayısıyla bâliğ oluncaya kadar evlendirilmesi mümkün olmaz. Bâliğ olan dulun evlendirilmesi ise açık izni iledir, susması kâfi değildir. Buna delil Dârakutnî'nin yukarıdaki hadîsidir. Ayrıca *"Dul kadınları kendilerinden emir ve izin alınmadıkça evlendirmeyiniz."* [2] hadîsi de buna delildir. Çünkü dul kadın evlilikteki maksadı bilir. Dolayısıyla da bakire gibi icbar edilemez. Açık izni alınmasının gerekli olduğuna dair delil ise;*"Dul kadınla beraber veliye iş yoktur."* hadîsidir. Tevkil (vekâlet) lafzıyla izin verirse caiz olur. Çünkü her ikisinde de mana birdir.

Özetlemek gerekirse, dul ve bakire arasındaki fark, izin ve iznin çeşididir. Ba-

1- *Muğni'l-Muhtâc,* III, 147-150; *el-Mühezzeb,* II, 35.

2- Tirmizî rivayet etmiş, *hasen - sahih* olduğunu söylemiştir.

kireden izin almak müstehap olup onun izni susmasıdır. Duldan izin almak vacip olup onun izni de açıkça olur. Deli kadın bâliğ olduğunda, bir maslahata mebni olarak babası, yoksa dedesi onu evlendirir.

Hanbelîlere göre:

Hanbelîlere göre, [1] Şafiî ve Malikîlerde olduğu gibi kadının velisiz olarak nikâhı sahih değildir. Kadın kendisini veya kızı ve kız kardeşi gibi başkasını evlendirse bu üç şekilde de nikâh akdi sahih olmaz. Velisinin izniyle de olsa kadının kendisini evlendirmesi için velisinin dışında birini vekil tayin etmesi de aynıdır. Çünkü nikâhta gereken şart bulunmamıştır. Çünkü kadına, aklının noksanlığı ve çabucak etkilenmesinin mümkün oluşu sebebiyle bu konuda güvenilmez. Dolayısıyla da bunun ona havale edilmesi caiz değildir. Malı israf eden kimse gibidir durumu. Bunda da kadının başkasını vekil tayin etmesi ve kendisinin vekil olması sahih değildir. Hakim veya hakimin akte veli tayin ettiği kişi bunun sıhhatine hüküm verirse diğer fasit nikâhlar gibi bu da bozulmaz. Bu konuda içtihat caiz olduğu için bozulmayacağına dair hüküm verilir.

İcbarî velâyet baba, vasi ve hakim hakkında söz konusudur. Malikîler de böyle söyler. Dede ve sair veliler hakkında sabit olmaz. Bu hüküm ancak küçük kız çocuğunu evlendirmede olur.

İhtiyarî velâyet ise hür, mükellef (büyük, bâliğ) bir kadını evlendirmede sair veliler için sabit olur. Dul ya da bakire hakkında onların izni dahilinde olur. Bakirenin izni susması, dulun izni ise konuşmasıdır. Buna Ebu Hureyre'nin hadisi delildir: *Hz. Peygamber (a.s.): "Dul kadın kendisinden emir alınmadıkça nikâh edilemez; bakire dahi kendisinden izin alınmadıkça nikâh edilemez."* demiş. Ashab: "Ya Resulullah! Onun izni nasıl olur?" deyince:*"Susmasıdır;"* buyurmuşlardır." [2]

Bir başka hadiste de: *"Dul kendi hakkında karar verir, bakirenin rızası ise susmasıdır."* buyurulmuştur. [3] Diğer veliler dokuz yaşında ya da daha büyük bir kızı onun izniyle evlendirebilirler. Onun izni sahih ve muteberdir. Aişe'nin *"Cariye dokuz yaşına girdi mi o kadındır."* hadisi buna delildir. [4] Bu hadis İbni Ömer'den *merfu* olarak rivayet edilmiştir. "O kadındır" sözü, o kadın hükmündedir, bu şekilde nikâh için uygun olur ve buna ihtiyaç duyar, bâliğ kadına benzer, demektir.

Özetlemek gerekirse; akıllı ve bâliğ olan erkek kendini ittifakla asaleten evlendirebilir. Veli, küçükleri, delileri ve bunakları şeriatin kendisine verdiği velâyet hakkıyla evlendirebilir.

Fakihler, akıllı ve bâliğ olan kadını evlendirme hususunda ihtilâf etmişlerdir.

1- *el-Muğnî*, VI, 456; *Keşşafu'l-Kınâ*, V, 46 vd.
2- *Muttefekunaleyh*tir.
3- Esram ve İbni Mace rivayet etmiştir.
4- Senediyle Ahmed rivayet etmiştir.

Hanefîler; kendisini evlendirebilir derken, cumhur onu velisi evlendirir, demiştir. Ancak Hanbelîlere göre bakire ya da dul olsun izniyle olur. Malikî ve Şafiîlere göre ise, dul ise izni gerekir. Bakire ise küçük ya da büyük olsun izni gerekmez.

Hanefîlere göre her veli *mücbir*dir. Malikî ve Hanbelîlere göre *mücbir veli;* baba, vasi ve hakimdir. Şafiîlere göre ise mücbir veli baba, o olmadığı zaman yalnızca dededir.

Malikî ve Şafiîlere göre, bakire kızdan izin istemek müstehaptır. Hanbelîlerde hiçbir şekilde küçükten izin istemek gerekmez. Onlara göre hakim ve sair velilerin dokuz yaşından küçük kızı evlendirme hakları yoktur.

Kadının evliliğinde velâyetin şart koşulması:

Daha önce gördüğümüz gibi bu hususta fakihler iki kısma ayrılmıştır. Hanefîler evliliğin kadınların ifadesiyle ve velisiz gerçekleşmesinin sahih olduğunu söylerken cumhur, velisiz gerçekleşen aktin batıl olacağını ifade ederler. (1)

Birinci görüşe gelince: Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'un açık olan kanaatine göre hür, mükellef (bâliğ ve akıllı) bir kadının velisinin rızası olmadan yaptığı nikâh geçerlidir. Yani bâliğ ve akıllı olan kadın kendi evlilik aktini tevelli etme, üzerine alma hakkına sahiptir. Ancak kendi evlilik aktini tevelli eder ve bu arada asabe olan bir velisi bulunursa evliliğin sıhhat şartı olarak kocanın küfüv (denk) olması ve mehrin mehr-i misilden az olmaması şart koşulur. Eğer kadın dengi olmayan biriyle evlenirse velisinin bu evliliğe itiraz hakkı olur ve hakim de fesheder. Ancak itiraz etmez, susarsa ve bu arada kadın doğurur ya da açık olarak hamile kalırsa velinin bu evliliğe itiraz ve aralarının tefrik edilmesini isteme hakkı ortadan kalkar. Bu, çocuğun terbiyesini muhafaza etmek, boşanmaları hâlinde anne-baba arasında zayi olmasını engellemek için yapılır. Çünkü birlikte olmaları, şüphesiz çocuğun terbiyesi, manevi gelişmesi bakımından daha hayırlıdır.

Kadın dengi olmayan biriyle evlenirse fetvaya esas olan hüküm aktin fasit olacağı şeklindedir. Aktin gerçekleşmesinden sonra velinin razı olması bu fasit akti sahihe çevirmez. Bu husustaki delilleri daha önce açıkladığımız gibi birinci olarak *"Dul kadın kendi nefsi hakkında tasarrufa velisinden daha ziyade hak sahibidir, bakireden ise izin istenir, onun izni sükuttur."* hadîsidir. Dul kadın (eyyim) bakire ya da evlenip boşanmış olsun kocası bulunmayan kadın demektir. Dolayısıyla bu hadîs kadının kendi aktinde tasarruf hakkına sahip olduğunu gösterir. İkinci olarak, kadının alışveriş, icar, rehin vb. bütün malî tasarruflarda bulunmaya tam bir ehliyeti bulunmaktadır. Kendi hakkında evlilikte de tasarrufta bulunması onun tabii bir hakkıdır. Çünkü tasarrufta bulunma ona verilmiş halis bir haktır.

1- *Fethu'l-Kadîr,* II, 391 vd.; *Tebyînü'l-Hakaik,* II, 97 vd.; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 407 vd.; *eş-Şerhü's-Sağîr,* II, 353; *el-Kavânînü'l-Fıhkıyye,* 197; *el-Mühezzeb,* II, 39; *Muğni'l-Muhtâc,* III, 14' vd.; *Keşşafu'l-Kınâ,* V, 49 vd.; *el-Muğnî,* VI, 449.

Cumhurun görüşü de şöyledir: Velisiz kıyılan nikâh sahih değildir. Kadın kendini evlendirme hakkına sahip olmadığı gibi, başkasını da evlendiremez. Kendisini evlendirme hususunda velisinden başkasını da vekil tayin edemez. Eğer bunu yaparsa akıllı, bâliğ ve reşit de olsa nikâh sahih olmaz. Bu görüş birçok sahabinin de ortak görüşüdür. İbni Ömer, Ali, İbni Mes'ud, İbni Abbas, Ebu Hureyre ve Aişe (Allah hepsinden razı olsun.) bunlardandır. Said *İbni el-Müseyyeb, Hasen-i Basrî* Ömer İbni Abdülaziz, Cabir İbni Zeyd, es-Sevrî, İbni Ebu Leyla, İbni Şebreme, İbnü'l-Mübarek, Ubeydullah el-Anberî, İshak ve Ebu Ubeyde (Allah hepsine rahmet etsin) de bu görüştedirler.

Cumhurun delilleri şunlardır:

Aişe, Ebu Musa ve İbni Abbas'ın rivayet ettikleri hadîs: *"Nikâh ancak veli ile olur."* [1] Aişe'nin rivayet ettiği: *"Hangi kadın velisinin izni olmaksızın kendisini nikâh ederse onun nikâhı batıldır, batıldır, batıldır. Eğer kocası onunla cinsî ilişkide bulundu ise fercinden yararlanmayı helâl saymasına karşılık kadına mehir vardır. Kimin veli olacağı durumu karışıklık arzederse o takdirde sultan, velisi olmayanın velisidir."* [2] hadîsi ve Ebu Hureyre'nin: *"Kadın kendini evlendiremez. Ancak zaniye kendini evlendirir."* [3] hadîsi.

Ayrıca evlilik bir aile oluşturmak ve birçok içtimaî ve ferdî maksatlara yönelik olması bakımından daimi olarak bir tehlike arzeden ve bu yüzden dikkat edilmesi gerekli bir akittir. Erkek sosyal faaliyetleri bakımından birçok tecrübeler edinme ve bu yüzden bu maksat ve gayeleri gözetme hususunda kadından daha üstündür. Oysa kadının tecrübe ve imkânları sınırlıdır. Geçici durumlardan etkilenir. Onun maslahatı gereği olarak akte velâyet etmek ona değil de veliye verilir.

Velinin şartları:

Fakihlerin üzerinde ittifak ettikleri ve bir velide olması gereken şartlar [4] şunlardır:

a) *Tam ehliyet.* Bu bülûğ, akıl ve hürriyetle olur. Çocuk, deli ve aklî zayıflığı olan bunağın, sarhoşun, çok yaşlının, aklında bozukluk olanın ve kölenin velâyet hakkı yoktur. Çünkü bunların hiç birinin kendisi hakkında velâyeti bulunmamaktadır. Köle dışındakilerde böyle bir hakkın olmamasının sebebi idrak eksikliği ve acizliktir. Kölenin velâyeti olmamasının sebebi de şudur: Velâyet kemal-i hal içinde olmayı gerektirir. Köle ise efendisinin hizmetiyle meşguldür. Başkasının işleri-

1- Ahmed ve dört *Sünen* musannifi rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye,* III, 183; *Sübülü's-Selâm,* III, 117.

2- Ahmed ve Neseî hariç dört imam tahric etmiş, Ebu Avane, İbni Hibban, el-Hakim, İbni Muin ve diğer hafızlar *sahihlemiştir. Nasbu'r-Râye,* III, 184; *Sübülü's-Selâm,* III, 118.

3- Dârakutnî tahric etmiş, isnadında söz vardır. *Nasbu'r-Râye,* III, 188.

4- *el-Bedâyi',* II, 239; *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 369 vd.; *Muğni'l-Muhtâc,* III, 154 vd.; *Keşşafu'l-Kınâ,* V 59 vd.; *el-Mühezzeb,* II, 36.

ne bakabilmek için boş kalması mümkün değildir.

b) *Veli ve kendisine velâyet edilen kimsenin aynı dinden olmaları.* Gayri müslim bir kişinin bir Müslümana ya da bir Müslümanın bir gayri müslime velâyeti olmaz. Yani Hanbelî ve Hanefîlere göre bir kâfir, Müslüman bir kadını; ya da bir Müslüman, kâfir bir kadını evlendiremez.

Şafiîler ve diğerleri bir kâfirin kâfir bir kadını evlendirebileceğini söylerler. Kâfir kadının kocası kâfir ya da Müslüman olsun aynıdır. Malikîler ise bir müslümanın kitabî olan kâfir bir kadını evlendirebileceğini söylerler. Mürted ise ne kâfir ne de Müslümana velâyet edemez. *"Erkek ve kadın bütün müminler, birbirlerinin velileridir."* (Tevbe, 71) *"Kâfirler de birbirlerinin velileridir."* (Enfal, 73), *"Allah elbette o günde, kâfirler için müminler aleyhine bir yol (imkân ve delil) verecek değildir."* (Nisa, 141) ayetleri ile şu hadîs buna delildir: *"İslâm yüce ve yüksektir, ona kimse tarafından galip gelinmez."* [1] Din birliğinin şart koşulmasının sebebi şudur: Ortak menfaat ve maslahatın tahakkuku için müşterek bir görüş birliği şarttır. Ayrıca kâfirin Müslüman üzerinde velâyet hakkına sahip olması Müslüman için bir zillet ve zayıflığa sebebiyet verebilir.

Bundan İmam (İslâm devlet reisi) ve onun naibi hariçtir. Çünkü imamın bütün Müslümanlar üzerinde umumi velâyet hakkı vardır.

c) *Erkeklik:* Hanefîlerin dışında cumhura göre şarttır. Kadının evliliğe velâyeti sabit olmaz. Çünkü kadının kendi nefsine velâyet etme hakkı olmadığı gibi başkasına da yoktur.

Hanefîler velâyetin gerçekleşmesi için erkek olmanın şart olmadığını söylerler. Çünkü onlara göre akıllı ve bâliğ kadın velâyet ya da vekâletle başkasını evlendirme yetkisine sahiptir. Kadınların kendi nikâh akitlerini gerçekleştirip gerçekleştirememesi meselesi ulemanın bu konudaki ihtilâflarının çıkış noktasıdır.

d) *Adalet:* Bundan kasdolunan dinî vecibeleri eda etmek, zina, içki, ana-babaya isyan ve benzeri büyük günahlardan çekinmek, uzak durmak suretiyle dini tam anlamıyla yaşamaktır. Büyük günahlardan kaçındığı gibi, küçük günahlar üzerinde de ısrar etmemek gerekir. Âdil olmak, Şafiî ve Hanbelî mezhebinde velâyetin şartlarından biridir.

Âdil olmayan fasık kimsenin velâyeti yoktur. İbni Abbas'tan rivayet edilen: *"İki âdil şahit ve bir mürşid (faydalı yolu gösteren kişi) veli olmaksızın nikâh olmaz."* [2] hadisini buna delil olarak gösterirler. Çünkü âdil olmak maslahat için ge-

1- Dârakutnî *Sünen*inde el-Revyanî *Müsned*inde Ayiz İbni Amr'den *merfu* olarak, Taberanî *el-Evsat*'ta, Beyhakî *Delail*'de Ömer'den, Eslem İbni Sehl *Vasit Tarih*inde Muaz'dan *merfu* olarak rivayet etmiştir. Buharî *Sahih*'inde talik etmiştir.

2- İmam Ahmed, bu konudaki en sahih sözün İbni Abbas'tan *merfu* olarak rivayet edilen hadis olduğunu söyler: *"Velisiz ve iki âdil şahitsiz nikâh olmaz. Bu şekilde nikâhlanan herhangi bir kadın gazaba uğramıştır ve nikâhı batıldır."* Bunu el-Berkanî Cabir'den *merfu* olarak şu şekilde rivayet etmiştir: *"Velisiz ve iki âdil şahit olmaksızın nikâh olmaz."*

reklidir. Nasıl fasık kimsenin mal üzerinde velâyeti kabul edilmezse bunda da edilmez. Adil olma şartı zahirî olarak kifayet eder. Çünkü hem zahiren hem de batinen âdil olma şartı zorluktan başka bir şey değildir ve pek çok nikâhın batıl olmasına sebep olur.

Bu şarttan sadece sultan istisna edilir. Velisi olmayanı sultan evlendirir ve âdil olması şart koşulmaz. Bunun gibi efendi de cariyesini evlendirebilir ve adalet şartı aranmaz. Çünkü kiralama ve benzeri tasarruflarda cariyesi üzerinde hakkı vardır.

Hanefîler ve Malikîler velâyetin sabit olması için adaletin şart olmadığı görüşündedirler. Âdil ya da fasık bir veli söz gelimi kızını ya da kardeşinin kızını evlendirebilir. Fasık oluşu yakını için duyacağı sevgi, şefkat ve menfaatlerini gözetmede bir engel oluşturmaz. Çünkü velâyet hakkı umumidir. Sonra Peygamber döneminde veya sonraki dönemlerde bir velinin fıskı dolayısıyla evlendirmeden menedildiği görülmemiştir. Racih olan görüş de budur. Çünkü İbni Abbas'ın hadîsi *zayıf* bir hadîstir ve hadîste geçen *mürşid* kelimesinden maksat adalet değildir. Tam tersi, başkasını maslahata ve fayda yollarına irşad eden kimsedir ki, fasık da bu ehliyeti taşıyabilir.

c) *Rüşt:* Hanbelîlere göre rüşdün manası denkliğin ne olduğunu ve nikâhtan arzu edilen faydaları bilmektir. Yoksa malın muhafazası değildir. Şafiîlere göre ise rüşdün manası malı ölçüsüzce dağıtıp saçmamaktır.

Rüşt, Şafiî ve Hanbelîlerde velâyetin gerçekleşmesi için şarttır. Çünkü sefahati sebebiyle hacir altına alınmış (tasarrufu yasaklanmış) biri evlilikte kendi nefsi için bir hakka sahip olmadığı gibi başkası için de değildir. Eğer sefih mahcur değilse Şafiîlerin mutemet olan görüşüne göre başkasını evlendirmesi caizdir.

Hanefî ve Malikîlere göre ise, mal üzerinde güzel tasarrufta bulunmak manasıyla rüşt velâyetin gerçekleşmesi için şart değildir. Mahcur dahi olsa sefih kişi başkasını evlendirme velâyetine sahiptir. Ancak Malikîlere göre, sefihin evlendirmesinde kadının ve velisinin izninin olması müstehaptır. Meselâ, velisinin izni olmadan kızını evlendirse velinin bu durumda bu evlilikten maslahat olup olmamasına bakması mendup olur. Eğer maslahat varsa bırakır, yoksa geri çevirir, veli meseleyle ilgilenmezse akit geçerli olur.

Malikîler iki şart daha eklemişlerdir: Velinin hac ya da umre için ihramda olmaması. Bu ikisinden biri için ihramda bulunan kimsenin nikâh aktine velâyeti sahih değildir. İkinci şart da bir zorlama, ikrah olmamasıdır. Eğer ortada bir ikrah varsa evlilik sahih olmaz. Ancak bu şart yalnızca nikâh aktine velâyet eden kimse için değildir. Tersine bütün şer'î akitlerde geçerlidir. Bununla Malikîlere göre velinin şartları yedi olur: Erkek olma, hürriyet, bülûğ, akıllı olma, Müslüman kadın için İslâm, ihramda olmama ve ikrah bulunmama.

Malikîlerde adalet ve rüşt şart olarak kabul edilmezler. Keza Hanbelî ve Şafiîlerde de velinin şartları yedidir: Hürriyet, erkek olma, veli ve velâyeti altında olan kadın arasında din birliği, bülûğ, akıl, adalet ve rüşt. Rüşt, Hanbelîlere göre denklik ve nikâhın faydalarını bilmek, malın muhafazası değildir. Şafiîlere göre ise rüşt; malı saçıp savurmamaktır.

Hanefîlerde ise velinin şartları dörttür: Akıl, bülûğ, hürriyet ve din birliği. Adalet ve rüşt şart kabul edilmezler.

Velâyette öncelik ve veliler arasında sıralama:

Hanefîlere göre: (1)

Veli olarak yalnızca icbarî velâyet (mücbir veli) vardır ve bu asabe olan akrabalar için sabit olup, en yakın olan akraba esasına göre olur. Çünkü Hz. Ali'den (r.a.) rivayet edilen *"Nikâh asabeleredir"* hadîsi buna delildir. Bu da şu tertip üzere olur: Oğul, baba, sonra kardeş, sonra amca, sonra azat eden, sonra imam ve hakim.

Bu sıralama şu şekilde de söylenebilir:

1- Ne kadar aşağıya doğru inse de oğul.

2- Ne kadar yukarıya doğru çıksa da baba ve asabe (sahih) olan dede.

3- Öz kardeş, baba bir kardeş ne kadar inseler de onların oğulları.

4- Öz amca, baba bir amca ve ne kadar inerse insin onların oğulları.

Bunlardan sonra azat eden sonra da nesep bakımından asabeleri gelir. Sonra sultan ya da naibi; kadı gelir. Çünkü o Müslüman cemaati adına naiptir. Daha önce geçen *"Velisi olmayının velisi sultandır"* hadîsi buna delildir.

Vasinin küçük kız ya da erkek çocuğu babası ona vasiyet etmiş olsa dahi evlendirme yetkisi yoktur. Mu'temet olan görüş budur. Hakimin küçük kızı kendine ve şehâdeti kabul edilmeyen birine nikâhlama yetkisi yoktur.

Eğer veli kendisinden daha yakın olan biri olmasına rağmen evlendirirse akit o yakının icazetine bağlıdır. Ancak bu yakının küçük ya da deli olmaması lâzımdır. Böyle olduğu takdirde daha uzak velinin akti geçerli olur.

Velilerin bu şekilde sıralanması İmam Muhammed ve Yusuf'un görüşüdür. Ebu Hanife, asabe olan akrabaların bulunmaması halinde asabe olmayan akrabaların da velâyet hakkında sahip olabileceğini söyler.

Yani velâyet zevi'l-erham için de sabit olur. Bunlarda da en yakın olandan başlar. Asabe olmazsa velâyet önce annenin sonra babanın annesinin, sonra annenin

1- *el-Bedâyi'*, II, 240 vd.; *Fethu'l-Kadîr*, II, 409, 413, 416; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 429, 431.

annesinindir. Usul'den biri olmazsa velâyet fürû'a intikal eder. Kız evlâ yakınlığı dolayısıyla kardeşin kızından önce gelir. Ve erkek kardeşin kızı, kızın kızından, yakınlığının kuvvetli oluşundan dolayı önce gelir. Sonra annenin babası ve babanın annesinin babası gelir. Sonra kız kardeşler, sonra anne tarafından amcalar ve sonra mutlak halalar gelir. Sonra dayılar, sonra teyzeler ve çocukları gelir. Eğer zevi'l-erhamdan biri olmazsa velâyet sultana intikal eder. Sultanın naibi ise şimdi kadı sayılan kimsedir.

Eğer bir deli kadının velâyetinde babası ve oğlu bir araya gelirse Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre nikâhta velisi oğlu olur. Çünkü oğul asabe bakımından daha önce gelir, şefkatin daha fazla olmasına itibar edilmez. Muhammed'e göre velisi babası olur; çünkü o oğuldan daha fazla şefkat sahibidir.

Görülüyor ki Hanefîler baba ve dedenin dışında diğer akrabalar için velâyetin sabit olduğu görüşüyle diğerlerine muhalefet etmektedirler. Bunu da Kur'an'da geçtiği gibi velâyetin amca oğlu için sabit olacağını ifade ederler. *"Bir de, kadınlar hakkında senden fetva (dinin hükmünü) istiyorlar (sana miraslarını soruyorlar). De ki: Onlara dair fetvayı size Allah veriyor: Kendilerine farz kılınan mirası vermediğiniz ve nikâhlamalarını da beğenip istemediğiniz yetim kızlar hakkında, (henüz ergin olmayan) küçük çocuklar hakkında ve yetimlere karşı adaleti ayakta tutup onlara iyi bakmanız hakkında, yüzünüze karşı okunan kitapta ayetler var."* (Nisa, 127) ·

Hz. Aişe'nin de dediği gibi bu ayet-i kerime velisinin himayesi altında olan velinin onunla evlenmek istediği ancak mehrinde adil davranmadığı yetim kız hakkında inmiştir. Bu mutasavver veli işte o amcaoğludur. Kardeş ve amca gibi yakın olanlar için velâyet öncelikle sabit olur. Hz. Ali'nin (r.a.) *"Nikâh asabeleredir"* hadîsi de delildir. Asabe genel bir lafızdır. Babayı da, diğerlerini de içine alır. Vasinin evlendirme velâyetinin sabit olamayacağı hususunda da Hanefiler diğerlerine muhalif düşünürler. Hz. Ali (r.a.)in: "Nikâh asabeleredir." sözü gereği, vasi, asabe akrabalardan olmadığı için velâyeti de yoktur.

Malikîlere göre:

Malikîler [1] veliyi mücbir olan ve olmayan olarak ikiye ayırırlar. İcbarî velâyet aşağıdaki sıralamaya göre şu üç kişiden biri üzerine olur:

1- Kadın da olsa köle sahibi, efendi:

Efendi, köle ya da cariyesini onlara zarar vermemek şartıyla evliliğe mecbur edebilir. Meselâ, cüzzam ya da baras (alaca) gibi bir hastalığı olan kimseyle evlenmeye zorlayamaz. Efendinin buna hakkı yoktur. Evlilik olsa bile feshedilir. Köle ya da cariye üzerinde efendinin hakkı babadan öncedir.

1- *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 353, 364; *el-Kavânînü'l-Fıhkıyye,* 199, 200; *eş-Şerhü'l-Kebîr,* II, 221, 227.

2- Baba: Reşit de olsa sefih de olsa baba bakire kızını evlendirebilir. Kızı altmış yaşında ya da daha da geçkin olsa bile baba kızını evliliğe icbar edebilir. Mehr-i misilsiz evlendirebileceği gibi, çirkin ya da dengi olmayan biriyle de evlendirebilir.

Eğer baba kızın reşit olduğuna hükmederse ya da güzel tasarrufundan dolayı ona koyduğu sınırlamaları kaldırırsa yahut da kendisiyle zifafa girdikten sonra kocasının evinde bir sene veya daha fazla ikamet eder ve sonra bakire olarak dul kalırsa babasının onun üzerinde zorlamaya hiçbir şekilde hakkı kalmaz. Kocasının evinde bir sene kalmış olması onu dul mesabesine getirmiştir.

Bir şüphe dolayısıyla had cezası verilmesine engel bulunan fasit bir nikâh sebebiyle bekâretini kaybetmiş bir kızı da baba cebren evlendiremez. Eğer had cezasını düşürecek bir durum yoksa cebre hakkı olur. Baba, bekâreti bozulduktan sonra dul kalan küçük kızını da icbar edebilir. Bu durumda küçük olduğu için dul oluşuna itibar edilmez. Bekâreti zinayla bozulmuş (ve bu birkaç kere tekrarlanmış da olsa) ya da zinadan doğum yapmış ya da bekâretini bir darbe, çöp ile ve benzeri bir kaza neticesinde kaybetmiş kızı da babası evliliğe zorlayabilir.

Keza baba tam deli kızını dul ya da çocukları olsa dahi evliliğe icbar edebilir. Ancak arada bir kendine geliyorsa ve dulsa rızasıyla evlendirilir. Bakire ise baba kendine gelmesini beklemeden onu icbar edebilir.

3- Babanın olmaması hâlinde vasi şu üç şartla veli olur:

a) Babanın vasiyi; "Onu filanla evlendir", diyerek tayin etmesi ya da vasiye açıkça, onu evlendirmesini emrederek: "Onu evliliğe zorla" demesidir. Bunu açıkça değil de zımnen de ifade edebilir; "bülûğa ermeden ya da erdikten sonra veya ne zaman istersen onu evlendir" demesi gibi. Veya "sen kızıma ya da kızlarıma veya bazısına vasisin" der. Bundan sonra, racih olan görüşe göre, vasi evliliğe cebredebilir. Ama, "sen malıma vasisin" derse ittifakla cebir hakkı sabit olmaz.

b) Mehri mehr-i misilden az olmamalıdır.

c) Koca fasık olmamalıdır.

Özetlemek gerekirse; çağımızda sadece baba ve vasi mücbir veli olabilir. Bakire, küçük ve deli kızı efendi, baba ve vasinin dışındaki veliler icbar edemez. Ya da küçük veya büyük herhangi bir kadını bu üçünün dışındaki veliler icbar edemez. Ancak bir durumda yetim olan küçük bakire kızı, mücbir olmayan veli, hakim ile istişare etmek suretiyle evlendirebilir. Bu da kötü insanların musallat olmasıyla fesada düşmesi ya da geçimini temin edecek kimsenin olmayışı ya da malının zayi olması korkusunun bulunması durumunda olur. Ayrıca kızın on yaşına girmiş olması da şarttır. Çünkü bu yaş, kendisiyle ilişkide bulunabilecek bir yaştır. Sonra herhangi bir şer'î mani bulunmaması gerekir ki, bu da bir başkasının karısı olmaması ya da

bir başka kocadan iddet beklememesidir. Yine kocaya razı olması, din, hürriyet ve sosyal durum itibariyla dengi olması ve mehrinin mehr-i misil olması gerekir. Söz konusu şartlardan birini kaybederse, söz gelimi on yaşına girmemiş olursa, ahlakî bir fesat ya da malının zayi olması söz konusu değilse evliliği feshedilir. Ancak koca onunla cinsî ilişkide bulunmuş ise ve ilişki ve bâliğ olmasının üzerinden de uzunca bir zaman geçmişse feshedilmez.

Sürenin uzunluğu, ilişki ve bülûğdan sonra üç sene geçmiş olması veya iki batında çocuklar doğurmuş olmasıdır.

Malikîlerin icbarî velâyetin baba dışında diğer veliler için sabit olmadığı şeklindeki fikirlerinin delili Ebu Bekir'in kızı Aişe'yi altı ya da yedi yaşındayken Peygamber (a.s.)'la evlendirmesi ve bununla sadece babanın küçük bakire kızını evlendirebileceği hususunda icma hasıl olmasıdır. *"Bakireden babası izin ister"* hadisinde müsaade istemek babayla münhasır kılınmıştır. Babanın vasi kıldığı kişinin baba gibi olacağına dair delilleri de, bu kişinin babaya niyabet etmesidir. Baba sağlığında başkasını vekil tayin edebileceği gibi vefatından sonra da kendisine niyabet etmesi için birine vasiyet edebilir.

Mücbir olmayan veli ya da ihtiyarî velâyet:

Oğullar, sonra öz babalar, sonra kardeşler, sonra dedeler, sonra amcalar için şu sıralamaya göre bu velâyet sabit olur:

Ne kadar aşağıya doğru inse de oğul, sonra baba, sonra öz erkek kardeş, sonra baba bir kardeş, sonra öz erkek kardeşin oğlu, sonra baba bir erkek kardeşinin oğlu, sonra dede (babanın babası).

Dikkat edilirse dede dördüncü sırada yer almaktadır. Oysa Hanefîlerde dede babadan sonra ikinci mertebededir.

Sonra amca, sonra amca oğlu (öz olan olmayandan önce gelir).

Sonra dedenin babası, sonra baba bir amca, sonra dedenin amcası ve onun oğlu.

Sıralamada eşit olanlarda en faziletlisi önce olur. Eğer sıralama ve fazilette eşitlik olursa (meselâ hepsi âlim olan kardeşler gibi) hakim istediğini takdim eder, hakim olmaz ise aralarında kura çekilir.

Sonra en yüksek mevlâ (efendi) ki bu, kadını önce azad eden kimsedir. Sonra da asabeleri gelir.

Sonra kadının asabe olmayan kefili. Bu da küçüklüğünden kadını yanına alıp bâliğ oluncaya veya on yaşına kadar onun terbiyesiyle meşgul olan kimsedir.

Bu da iki şartla olur:

Birincisi, muayyen bir süre tespit etmeden, âdet üzere sevgi ve şefkat hissedebilecek kadar bir süre tekeffül etmesi.

İkincisi, genç kızın şerife değil de denie olması.

Denie ya da vadia; daha önce de açıkladığımız gibi serveti, güzelliği olmayan, nesebi ve hasebi belli olmayan kadın demektir. Eğer şerife ise onu hakim evlendirir.

Sonra hakim ya da şer'î kadı.

Sonra eğer geçen velilerden biri olmazsa umumi velâyetle her Müslüman sıralamada gelir. Mesela dayısı, anne cihetinden dede, anne bir kardeş yoksa her Müslüman şerife ya da vadia kadını izni ve rızasıyla evlendirebilir. Şu ayet-i kerime buna delildir: *"Mümin erkekler ve kadınlar birbirlerinin velisidirler."* (Tevbe, 71)

Eğer daha yakını [1] olmasına rağmen ondan uzak velisi evlendirirse evlilik gerçekleşmiş olur.

Amca oğlu, efendi velinin vekili ve hakim, kadını kendilerine nikâhlayabilirler. Bu takdirde aktin iki tarafını da üzerlerine almış olurlar. Kadının ilerde inkâr etmemesi, çekişmemesi için de şahit bulundururlar.

Özetlemek gerekirse; Malikîler diğerlerine, dedeyi babadan sonra değil de kardeşlerden sonra dördüncü mertebede kabul etmek suretiyle muhalefet ederler. Sonra *mücbir veli* onlara göre sadece babadır. Dedeyi *mücbir veli* saymazlar. İhtilâf ettikleri bir diğer husus vesayet ve kefaletle velâyetin sabit olmasıdır. Ayrıca onlar İslâm sebebiyle umumi velâyeti kabul ederler.

Fakihler, mülk ve saltanat sebebiyle velâyetin sabit olması hususunda ittifak etmişlerdir. Babalık ve oğulların dışında asabeliğin de velâyeti sabit kılacağı hususunda ittifak vardır.

Şafiîlere göre:

Şafiîlere göre veli ya *mücbir* ya da *gayri mücbir*'dir. [2] *Mücbir veli* şu üç kişiden biridir: Baba, yukarıya doğru çıksa da dede ve efendi. Baba küçük ya da büyük bakire kızını izni olmadan evlendirebilir. İzin istemesi ise müstehaptır. Baba, dulu ancak izniyle evlendirebilir. Dul kız küçük dahi olsa, bâliğ oluncaya kadar evlendirilmez. Babanın olmaması hâlinde dede, baba gibidir. Efendi de cariyesini evlendirebilir; dul ya da bakire, küçük ya da büyük, akıllı ya da deli olması farketmez. Çünkü evlilik, onun maliki olması dolayısıyla temlik ettiği bir akit olup kiralama gibi-

1- Burada en uzakla sıralamada daha sonra gelen; en yakınla da sıralamada daha önce olan kasdedilir. Cihetleri bir de olsa aynıdır. Bu, babanın kardeşinin öz kardeşin mevcudiyetine rağmen evlenmesini de kapsar.

2- *Muğni'l-Muhtâc,* III, 149, 153; *el-Mühezzeb,* II, 27 vd.

dir.

Mücbir olmayan (gayri mücbir) veli ise baba, dede ve diğer asabe olan akrabalardır.

Velilerin tertibi şu şekilde olur: Baba, kardeş, amca, sonra köleyi azad eden, sonra sultan. Yani baba, sonra dede (babanın babası), sonra babası ve ne kadar yukarı çıksa da, sonra öz kardeş, sonra baba bir kardeş, sonra öz kardeşin oğlu, sonra baba bir kardeşin oğlu (aşağı doğru inse de), sonra amca, sonra mirastaki yakınlığa göre asabe olan akrabalar. Sonra köleyi azad eden, sonra miras tertibine göre asabeler.

Köleyi azad eden kadın hayatta olduğu müddetçe azat ettiği kadını evlendirir. En sıhhatli görüşe göre azat edilen kölenin iznine de itibar edilmez. Eğer azat eden ölürse velâyet kimin hakkıysa onun olur. *"Velisi olmayanın velisi sultandır."* [1] hadîsine binaen sonra sultan velâyet hakkına sahiptir.

Velâyet oğullar için sabit olmaz. Oğul annesini evlendiremez; salt oğullukta ne kadar yukarıya doğru çıksa da. Bu görüş üç imamın ve Şafiî'nin talebesi Müzenî'nin görüşüne muhaliftir. Çünkü oğul ve anne arasında nesep ortaklığı yoktur. Öyleki anne kendi babasına, oğul da kendi babasına intisap etmektedir. Cumhur bu görüşünü şu hadîsle teyid etmiştir: *"Resûlullah (s.a.s.) Ümmü Seleme ile evlenmek istediği zaman oğlu Ömer'e: "Kalk Resulullah (a.s.)'ı evlendir" demiştir.* [2]

Şafiîler buna şu şekilde cevap vermişlerdir: Birincisi, Hz. Peygamberin nikâhının veliye ihtiyacı yoktur. Sadece oğlunun gönlünü hoş tutmak için bunu söylemiştir. İkincisi, İbni Ebu Seleme'nin oğlu Ömer, hicretin ikinci yılında Habeşistan'da doğdu.. Peygamber (a.s.)'in Ümmü Seleme ile evlendiği zaman ise dört yaşındaydı. Üçüncüsü, onun bâliğ olduğu sırada evlendirdiğini sahih kabul etsek bile bu amca oğulluğuna dayanarak olmuştur. Eğer oğul amca oğlu ya da azat eden veya hakim olursa oğul olma sebebiyle evlendirir. Çünkü o iktiza etmeyip mani de değildir. Bununla beraber başka bir sebep olursa o zaman o sebebe mani olmayacak bir velâyeti gerektirebilir.

Kısacası, Şafiîlere göre oğul cumhura hilâfen veli değildir.

Hanbelîlere göre:

Hanbelîlere göre veli ya mücbir ya da gayri mücbirdir. [3] *Mücbir veli,* baba. onun ölümünden sonra vasi, sonra ihtiyaç anında hakimdir. *Mücbir olmayan veli* ise diğer asabe olan akrabalardır. Bunlarda da mirasta olduğu gibi en yakınlık esas

1- Beş imam, Ahmed ve dört *Sünen* musannifi Aişe'den rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* VI, 118.

2- Ahmed ve Nescî Ümmü Seleme'den rivayet etmiştir ve Peygamber (a.s.)'in kendisiyle evlendiği zaman oğlu Ömer'in iki yaşında olduğunu ve onu hicretin 2. senesinde Habeşistan'da doğurduğunu ve evlendiğinde dört yaşında olduğunu söylemiştir. *Neylü'l-Evtâr,* VI, 124.

3- *Keşşafu'l-Kınâ,* V, 52 vd.; *el-Muğnî,* VI, 456-460.

alınır. Velilerin tertibi ise şöyledir: Baba, sonra oğul, sonra kardeş, sonra amca, sonra köleyi azat eden, sonra asabeleri, sonra da sultan.

Şu şekilde olur:

1- Baba hür kadını evlendirmeye en hak sahibi kişidir, zira şefkati en çok olan ve kızı için en iyi düşünen odur.

2- Sonra yukarıya doğru çıksa da dede (babanın babası). Dede oğuldan ve sair velilerden daha çok hak sahibidir. Çünkü dedenin hem asabe oluş hem de doğuma sebep olmak gibi durumu vardır. Dolayısıyla baba gibi oğula takdim edilir.

3- Sonra aşağı doğru inse de oğul ve onun oğlu. Yukarıda geçen Ümmü Seleme'nin hadîsi gereği annesini evlendirme hususunda en evlâ olandır.

4- Öz kardeş. Baba ve oğuldan sonra en yakın asabe budur.

5- Baba bir kardeş öz gibidir.

6- Ne kadar aşağı doğru inse de kardeşlerin çocukları.

7- Amcalar ve ne kadar aşağı doğru inseler de onların çocukları, sonra babanın amcaları.

8- Sonra cariyeyi azat eden, sonra en yakın asabesi.

9- Sultan.

Ulema arasında sultanın, velilerin olmaması hâlinde kadını evlendirme velâyetine sahip olduğu hususunda ihtilâf yoktur. Çünkü daha önce geçen Aişe'nin *"Velisi olmayanın velisi sultandır"* hadîsi, bu konuda açık delildir. Burada sultan, imam ya da hakim ya da velâyet işi kendisine tevdi edilen kimsedir.

Özetlemek gerekirse, oğulluk babalığa, Hanefî ve Malikîlere göre takdim edilir. Hanbelîlerde ise tersine babalar oğullardan önce gelir. Şafiîlere göre ise oğulların velâyeti söz konusu değildir.

Velâyet kimin için sabit olur?:

Hanefîlerin dışında cumhura göre velâyet *icbarî velâyet* ve *ihtiyarî velâyet* olmak üzere ikiye ayrılır. Bunu daha önce açıklamıştık. Her birinde bir takım sınıflar vardır.

İcbarî velâyet şu kimselere sabit olur: (1)

1- Küçüklük, delilik ya da yaşlılık dolayısıyla ehliyetsiz veya tam ehliyetli olmayana. Hanefîlerin dışında cumhura göre icbarî velâyet çocuklara, delilere ve bunaklara kadın erkek, bakire, dul diye ayırdetmeden sabit olur. Ancak Malikîler tam

1- *el-Bedâyi'*, II, 241; *eş-Şerhü's-Sağîr*, II, 351, 357; *Muğni'l-Muhtâc*, III, 149 ve sonrası; *Keşşafu'l Kınâ*, V, 43-49; *eş-Şerhü'l-Kebîr*, II, 221, 224; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 407, 415.

deli olmayıp zaman zaman kendine gelen kadını istisna etmişlerdir. İzin istemek için ayılması beklenir. Eğer ayılırsa rızasıyla evlendirilir. Malikîlere göre icbarî velâyetin illeti ya bekâret ya da küçüklüktür. Şafiîler de küçük dulu istisna etmişlerdir. Ona icbar edilmez. Çünkü onlara göre icbarî velâyetin illeti sadece bekârettir. Bu illet ise küçük olan dulda bulunmaz. Hükmü ise bâliğ oluncaya kadar evlendirilmemesidir. Daha önce zikredilen, *"Dul kadın kendi nefsi hakkında tasarrufa velisinden daha haklıdır, bakireden ise izin istenir. Onun izni sükûttur."* hadîsiyle amel edilerek velisi evlendirmek için izin ister. Ancak bu duldan murad edilenin sadece bâliğ olan kadın olduğu şeklinde reddedilmiştir.

Hanbelîler de Malikîler gibi icbarî velâyetin illetinin ya bekâret veya küçüklük olduğunu söylemişlerdir. Baba bekâr kızlarını bülûğdan sonra dahi olsa izinleri olmadan evlendirebilir. Ebu Dâvud'un İbni Abbas'tan *merfu* olarak rivayet ettiği; *"Dul kadın kendi nefsi hakkında tasarrufa velisinden daha haklıdır, bakireden ise izin istenir. Onun izni susmasıdır."* hadîsi buna delildir.

Görüldüğü gibi bu hadîs kadınları ikiye taksim etmiş ve sadece birinin hakkı olduğunu ifade etmiştir. Bu ötekinin, yani bakirenin hakkı olmadığına delâlet eder. Tabiatıyla onun yerine velâyete velisinin hakkı olur.

Baba dokuz yaşından küçük dulu da evlendirebilir, çünkü onun izin verme hakkı yoktur. Bu hak dede ve diğer velilere verilmez. Bunun gibi babanın dışında diğer veliler dul ya da bakire olan bâliğ, büyük ve hür kadını ancak izni dahilinde evlendirebilirler. Bunun delili de Ebu Hureyre'den *merfu* olarak rivayet edilen; *"Dul kadın kendisinden emir alınmadıkça nikâh edilemez; bakire dahi kendisinden izin alınmadıkça nikâh edilemez.."* hadîsidir. Ancak deli kadın diğer velileri tarafından erkeklere meyli olduğu anlaşılınca, fuhşa düşmekten ve şehvetin zararlarından korumak için evlendirilebilir.

Hanefî, Malikî ve Hanbelîler küçük erkek ve kız çocuğu ile büyük deli erkek ve kadın üzerine velâyetin sabit olacağı hususunda ittifak etmişlerdir. Küçüğün ister bakire ya da dul olması farketmez. Bu velâyet, akıllı ve bâliğ erkek ve kadın üzerine sabit olmaz. Çünkü onlara göre icbarî velâyetin illeti küçüklük ve bu manada olan bir şeydir. Bu illet ise yalnızca delilerde ve küçüklerde tahakkuk eder; bunların dışında etmez.

2- Akıllı ve bülûğa ermiş bakire: Hanefîlerin dışında cumhura göre buna icbarî velâyet sabit olur. Çünkü illet bekârettir. *"Dul kadın kendi nefsi hakkında tasarrufa velisinden daha haklıdır, bakireden ise izin istenir."* hadîsinin mefhumu bunu ifade etmektedir. Burada dul kadın kendi nefsi hakkında tasarrufa velisinden daha haklı kılınmıştır. Bakire ise dul gibi kendi nefsi hakkında tasarrufa velisinden daha haklı kabul edilmemiştir. Bu ise aynıyla icbar demektir.

Hanefîlere göre ise bu velâyet akıllı ve bâliğ olan bakire kadın için sabit değil-

dir. *"Bakireden ise izin istenir."* ya da bir başka rivayette; *"Bakireden babası izin ister."* hadîsleri buna delildir. Buradaki izin ifadesinin manası ondan emir yani izin istemesi demektir. Dolayısıyla ondan izin istenmesi zarurî olup rızası olmaksızın evlendirilmesi sahih olmaz.

Nesei ve başkasının da Aişe'den tahric ettikleri bir hadîs şöyledir: *"Genç bir kız Hz. Aişe'nin yanına girerek ona: "Babam beni istemediğim halde kardeşinin oğluyla evlendirdi. Benimle kendi itibarsızlığını kaldıracak."* dedi. *Aişe: "Peygamber (a.s.) gelinceye kadar otur." dedi. Sonra Resulullah (a.s.) geldi ve kız ona (vak'ayı) anlattı. Bunun üzerine Peygamber (a.s.) babasına haber gönderdi ve onu çağırdı ve işi kızabıraktı. Kız: "Ya Resulullah! Babamın yaptığına razı oldum; ancak ben babaların* [1] *bu işte hiçbir rolü olmadığını kadınlara öğretmek istedim.' dedi."* Hadisin zahirinden bunun kız [2] olduğu anlaşılıyor. Bu hadis akıllı ve bâliğ olan bakire kızın rızası olmaksızın evlendirilemeyeceğine delâlet etmektedir.

3- Bekâreti dövme, çöp sokmak ve benzeri bir kaza neticesinde bozulan akıllı ve bâliğ kadını, Malikîlerin meşhur olan görüşüne göre, mücbir veli (baba ve vasi) evlendirir. Tecavüze uğramak ya da zina yoluyla bekâreti bozulan kadının durumu da aynıdır. Altmış ve daha geçkin dahi olsa bakireyi babası ve vasisi (mücbir veli) evlendirebilir. Evlilik ve maslahatları hakkında cahil olduğu için velâyet velî için sabit olmaktadır.

Bekâreti sahih olmayan ya da had cezasına mani bir şüphe dolayısıyla fasit olan evlilik sonucu bekâreti bozulan da cahil kabul edileceğinden bunun üzerinde de bâliğ olan bakire gibi velâyet sabit olur.

Cumhur, dul olması sebebi ne olursa olsun büluğa ermiş dula icbarî velâyetin sabit olmadığını söylerler. Hanefîler der ki: Sıçrama, hayız kanının aşırı derecede bol olması, bir yara meydana gelmesi, yaşın ilerlemesi sebebiyle bekâreti bozulan hakiki bakiredir. Erkeklik organının kesik olması, cinsî kudreti bulunmaması sebebiyle hakim tarafından ayrıldığı, ya da halvet (başbaşa kalma) halinden sonra ama cinsî ilişki olmadan boşama veya ölüm durumu meydana geldiği takdirde de bâkire sayılır. Bir nikâh şüphesine dayanarak veya fasit bir nikâh sebebiyle cinsî ilişkide bulunulmuş olan kadın ise dul sayılır. Bir kere zina edip had cezası vurulmamış olan kadın hükmen bâkire kabul edilir, izni alınırken de susmasıyla yetinilir.

Hanbelîlere göre ise dul, arkadan değil önden ve başka bir şeyle değil erkeklik organı ile cinsî ilişkide bulunulmuş kadındır. İsterse bu ilişki zina yoluyla olsun.

Şafiîlerde ise dul, nikâhtaki gibi helâl olan bir cinsî ilişkiyle veya zina gibi ha-

1- *Sübülü's-Selâm*, III, 122 ve sonrası; *Neylü'l-Evtâr*, VI, 127.

2- İbni Abbas (r.a.) hadisindeki kızla bunun aynı kız olması muhtemeldir. *"Bakire bir kız, Peygamber (a.s.)'e gelerek kendisi istemediği halde babasının kendisini evlendirdiğini anlatmış; Resulullah da (a.s.) onu muhayyer bırakmıştır."* Bu hadisi Ahmed, Ebu Davud ve İbni Mace rivayet etmişlerdir. Hadis *mürsel* olmakla *illet*lendirilmiştir.

ram olan ilişkiyle olsun bekâreti bozulmuş kadın demektir. Uyku ya da uyanık iken bir şüpheyle de olsa aynıdır. Önden cinsî ilişkide bulunmaksızın, meselâ yüksekten atlama, şiddetli hayız kanı, yaşlanıncaya kadar evlenememe yahut da esah olan kavle göre parmak vb. şeyleri sokma sebebiyle bekâretin bozulmasının herhangi bir etkisi yoktur; öylesinin hükmü bakirelerin hükmü gibidir.

İhtiyarî velâyet kimin üzerine sabit olur?

Malikîlere göre, ihtiyarî velâyet dört sınıf hakkında sabit olur. Bu husus öteki mezheplerle [1] karşılaştırmalı olarak şöyledir:

1- Bekâreti sahih evlilikle ya da sahih olmayan fasit evlilikle bozulan bâliğ dul. Fesadı üzerinde icma hasıl olmuş olsa dahi, yalnız bir şüpheye binaen had cezası düşecek derecede olmalıdır. Bu durumdaki bir kadın, ittifakla, ancak rızası ve izniyle evlendirilir. Çünkü daha önce geçen hadis, bu hususu açıkça ifade etmektedir: *"Dul kadın kendi nefsi hakkında tasarrufa velisinden daha haklıdır"*. Bir rivayette ise *"Dul kadınla istişare edilir."* Bu hadis bâliğ olan dulun rızası olmadan evlendirilemeyeceğini ifade eder.

2- Babası ya da vasisi tarafından olgun ve yerinde tasarrufundan dolayı reşit kabul edilen bâliğ, bakire. Hanefîlerle Malikîler bunun velâyetinin kendine ait sabit olacağı hususunda ittifak hâlindedir. Çünkü Ebu Hanife ve Züfer'e göre bakire ya da dul olsun akıllı ve bâliğ olan kadın ancak rızasıyla evlendirilir. Ancak Hanefîler bu kadın üzerine velâyetin sabit olmasını müstehap ve mendup velâyet olarak kabul ederler.

Şafiîler ve Hanbelîler ise bu velâyetin sıfatı üzerinde diğerleriyle ihtilâf ederler ve bunun icbarî velâyet olduğunu söylerler.

3- Kocasıyla bir sene ikamet ettikten sonra ondan bakire olarak boşanan bâliğ ve bakire kadın. Çünkü kadının kocasının evinde bir sene ikamet etmesi mehrin tam olarak verilmesi bakımından onu dulluk mertebesine indirmiştir. Dolayısıyla da evlilikte izninin alınmasını beraberinde getirmiştir.

Daha önce olduğu gibi bu hususta da Malikîler ve Hanefîler müttefiktirler.

Şafiîler ve Hanbelîler ise muhalefet ederler. Onlara göre; bu kadın üzerindeki velâyet icbarî velâyettir.

4- Fesada düşme korkusu duyulan küçük yetim kız. [2] Bu da ya bir grup fasık kimsenin ona ya da onun bu kişilere meyl ve tasallut etmesiyle olur. Sonra bu fesat bu şekilde dinen olabildiği gibi servetinin zayi olması şeklinde dünyevi bir fesat da olabilir. Ya da fakir olup geçimi hususunda zorluk çekmesi durumu da böyledir. Bu

1- *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 353, 357; *eş-Şerhü'l-Kebîr*, II, 223 vd.; *el-Kavânînü'l-Fıhkıyye*, 198 vd.; *el Bedâyi'*, II, 247; *Muğni'l-Muhtâc*, III, 149; *Keşşafu'l-Kınâ*, V, 46 vd..

2- Yetim ve küçük olması gerekir. Eğer babası varsa o zaman *müchir* olur.

durumda baba ve onun vasisi dışındaki veli on yaşına girince yaşını ve şer'î engellerden uzak olduğunu tespit için hakimle istişare ettikten sonra onu evlendirebilir. Sonra hakimle istişare etmesi, kızın yaşının mahkemece tesbiti; kocası bulunmadığı, iddet beklemediği gibi şer'i engellerden uzak olduğunun anlaşılması, evlenmeyi rızasının bulunduğu, kocanın din, hürriyet ve hali bakımından denk olduğu ve mehrinin mehr-i misil olacağı hususlarının kaydedilmesi için gereklidir. Böylece hakim velisine akit için izin verir. Ancak kendisinden başka veliler varsa akdi kendi kendine yapamaz.

Kadın evliliğe nasıl izin verecek?

Fakihler kadının evliliğe izin ve rıza göstermesinin bakire ya da dul [1] oluşuna göre değiştiği hususunda ittifak etmişlerdir. Bu konuda pek çok hadîs vardır. Bazıları şunlardır: *"Dul kadın kendi nefsi hakkında karar verir, bakireden ise izin istenir, izni susmasıdır."* [2] *"Dul kadın kendi nefsi hakkında tasarrufa velisinden daha haklıdır, bakireden ise izin istenir, onun izni sükuttur."* [3] Bu hadisin Ebu Dâvud ve Neseî'nin rivayetlerinde; *"Dul kadınla beraber veliye iş yoktur, fakat yetimeden emir (izin) alınır; susması ikrar (kabul etmesi) demektir."* denilmiştir. Bu iznin mücbir olmayan veli için vacip, mücbir olan veli için müstehap olması arasında fark yoktur.

Buna binaen, kadın eğer bakire ise rızası susmasıdır. [4] Çünkü bakire kadın çoğu zaman açıkça kocaya rızasını belli etmeye utanır ve susmakla iktifa eder.

Malikîlere göre sükûtunun rızası ve izni demek olduğunu ona bildirmek menduptur. Menederse söz gelimi, razı olmuyorum veya evlenmiyorum ya da buna benzer bir şey söylerse evlendirilmez. Alaycı olmayan gülüş, tebessüm, sessiz ağlayış, çığlık atma, yanağa vurma da sükût gibi rızaya delâlet eder.

Tebessüm ve gülüşü alay içinde, ağlamakla birlikte bağırıyor ya da yanağına vuruyorsa kâfi gelmez, izin sayılmaz. Çünkü bu şekilde rıza göstermediğine işaret vardır. Ancak bu hareketlerden sonra açıkça razı olursa akit gerçekleşir.

Kadın dul ise rızası ancak açık sözle olur. Daha önce geçen:*"Dul kadın kendi nefsi hakkında karar verir."* hadisi buna delildir. Yani kalbindeki kabul, rıza ya da men görüşünü açıkça ifade eder. Susması kâfi gelmez. Çünkü esas olan susana her hangi bir söz nisbet edilmemesi ve sükûtun rıza olmamasıdır. Çünkü rıza gösterme-

1- *el-Bedâyi',* II, 242; *ed-Dürrü'l Muhtâr,* II, 411-414; *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 366 vd.; *Muğni' Muhtâc,* II, 150; *Keşşafu'l-Kınâ,* V, 47, 48.

2- Esram ve İbni Mace rivayet etmiştir.

3- Buharî dışında *cemaat* İbni Abbas'tan rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* VI, 120.

4- Hanefîlere göre, kadın bir kere zina eder ve bunu ikinci bir kere tekrarlamazsa had vurulmaz; hükmen bakire sayılır. Yani maslahatlarının atıl olmaması için susmasıyla iktifa edilir. Çünkü yasa koyucu şâri' zinayı setretmeyi mendup saymıştır. Zinası ortaya çıkanın aksine şer'an bakire sayılır.

si muhtemel olduğu gibi, reddetmesi de muhtemeldir. Ancak bakire için susmakla iktifa edilmesi bir zarurete binaendir. Çünkü bakire genel olarak utanır ve evlilik konusundaki arzusunu açıklamaktan çekinir. Burada bakire için zaruret olan şey, dul için zaruret değildir. Çünkü o erkeklerle muaşeret hususunda bir tecrübe kazanmıştır. Rıza ya da reddini ilan etmekten çoğu kere utanmaz. Bu yüzden ondan izin istenirken susması yetmez.

Malikîler bakirelerin dul kadın gibi olduğu altı hal bulunduğunu ifade etmişlerdir. Yani bu altı durumda bakireler de aynen dul gibi olup susmalarıyla kâfi gelmez; tam tersine açık bir sözle izin vermeleri gerekir.

1- Babası ya da onun vasisi tarafından malî konularda serbestlik verilmek suretiyle reşit kabul edilen bâliğ ve bakirenin izninin mutlaka sözle olması gerekir. Daha önce geçtiği gibi babasının kendisini evliliğe zorlama hakkı yoktur.

2- Hiçbir gerekçe gösterilmeden velisi tarafından evlenmesine mani olunan bakire. Bu şekilde durumu hakime götürülmüş; hakim de onun evlendirilme işini üstlenmiştir. Bu kadının da izninin sözle olması gerekir.

3- Mühmele (ihmâl edilmiş) olan bakire. Muhmele babası ve vasisi olmayan bakire demektir. Böyle bir bakire belirli bir mal karşılığında evlendirilirse ve kendisi de mal ile evlendirmeyen bir aile çevresinden ise -isterse mehrin tamamı veya bir kısmı bu maldan olsun- yahut da kendi aile çevresinde belirli bir mal mehir olarak alınırken velisi başka bir mal karşılığında evlendirse, mutlaka açıkça, "Bu maldan olan mehire razı oldum" diyerek fikrini beyan etmesi gerekir.

4- Velisinin icban altında dahi olsa köle ile evlendirilen bakire de iznini sözle ifade etmesi gerekir. Çünkü köle hür kadının dengi değildir.

5- Velisinin icban altında dahi olsa kendisinde cüzzam, alaca, kısırlık ya da delilik gibi bir ayıp bulunan erkekle evlendirilen bakirenin de, "Razı oldum" demek suretiyle sözlü izin vermesi gerekir.

6- İcbar altında olmayan ve mücbir olmayan velisi tarafından kendisinden izin alınmadan [1] nikâhı kıyılan bakire, sonradan evlilik haberini alır ve razı olursa evli-

---

1- Kadından (bakire ya da dul) mutlaka izin almamak sahih olduğu gibi, erkek için de şu altı şartlarla sahih olur:

a) Rıza ve akit birbirine yakın zamanlarda olmalı. Meselâ, mescitte olur ve ona haber gün geçmeden önce vaktinde verilir.

b) Rızanın sözle olması. Susmak kâfi olmaz.

c) Kendisinden izin alınmayan kimse için evliliği rızadan önce reddetmemesi. Eğer reddederse bundan sonra rıza sahih olur.

d) Kendisinden izin alınan kimsenin rıza anında aynı şehirde olması gerekir. Başka bir şehirde olursa sahih olmaz.

e) Veli akit anında susmak ya da me'zun olduğunu iddia etmek suretiyle izin istemediğini ikrar etmemesi. Eğer ikrar ederse sahih olmaz.

lik gerçekleşir. Onun da rızası açık sözle olmalıdır. Hatta nişanda razı olmuş olsa bile her halükârda akitte de izninin alınması gerekir. Çünkü nişan lâzım (bağlayıcı) değildir, dolayısıyla akitte izin alınmasına ve mehrin tespit edilmesi gereğini ortadan kaldıramaz.

Hanbelîler de Malikîlerle bu hususta ittifak halindedirler. Onlara göre, kendisine sorulmadan evlendirilen kadının nikâhının geçerli olması için, izninin sözle ya da mehir ve nafaka istemek ya da cinsî ilişkiyi mümkün kılmak suretiyle rızaya delâlet edecek bir şeyle olması gerekir. (1)

Velinin evliliğe mani olması ve bunun hükmü: (2)

Adal (engel ve mani olmak); velinin akıllı ve bâliğ olan kadının dengiyle, kadının bunu istemesine rağmen, evlenmesine mani olmaktır. Allahü Teâlâ, bütün velileri bundan nehyetmiştir: *"Kadınları boşadınız da iddetlerini bitirdiler mi, aralarında meşru bir şekilde anlaştıkları takdirde, ey veliler, artık kendilerini kocalarına nikâhlamalarına engel olmayın."* (Bakara, 233)

Ma'kıl b. Yesar şöyle der: *"Kız kardeşimi bir adamla evlendirdim. O da onu boşadı. İddetini tamamlar tamamlamaz tekrar onu istemeye geldi. Ona dedim ki: "Onu seninle evlendirdim, senin yatağına verdim, sana ikram ettim, sense onu boşadın, sonra tekrar gelip onu istiyorsun. Hayır, vallahi o sana ebedî olarak dönmeyecek." Ama adam iyi bir insandı. Kadın da ona dönmek istiyordu. Bunun üzerine Allahü Teâlâ, şu ayet-i kerimeyi inzal etti: "Kadınlara (eski kocalarıyla evlenmelerine) engel olmayın." (Bakara, 233). "Şimdi yaparım ey Allah'ın Resûlü, dedim."* Ma'kıl ondan sonra kızkardeşini tekrar o adamla evlendirmiştir." (3)

Şafiî ve Hanbelîler ile Ebu Yusuf ve Muhammed'e göre mehrin noksan olması veya kadın razı olduğu halde aynı beldenin parasıyla olmadığı için velinin kadını evlenmekten menetme hakkı yoktur. Kadın mehr-i misille ya da daha azıyla evlenmeyi istese dahi menetmek caiz değildir, çünkü mehir tamamıyla kadının hakkıdır ve onu ilgilendiren bir bedeldir. Velilerin buna itiraz etmek gibi bir hakları olamaz. Çünkü kadın vacip oluşundan sonra kadın mehri düşürse hepsi düşer, bir kısmının düşmesi ise öncelikle düşer.

Ebu Hanife'ye göre velilerin mehr-i misilsiz evlenen kadının evlilikten menetmeye hakları vardır. Çünkü böyle olması veli için bir ar, utanç sebebi olabilir. Mehirlerinin az olması dolayısıyla bunda velisi olduğu diğer kadınlara zarar vardır.

(*) İzin alına durumu karı kocaya birlikte olmamalıdır. İkisine aynı anda olursa sahih olmaz. Mutlaka feshi gerekir. *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 368 vd., *el-Desukî*, II, 228.

1- *el-Muğnî*, VI, 476.

2- *el-Bedâyi'*, II, 248; *eş-Şerhü'l-Kebîr ma'a'd-Desuki* II, 232; *Muğni'l-Muhtâc*, III, 53 vd.; *el-Muğnî* VI, 476 vd.; *Keşşafu'l-Kınâ*, V, 50, 57.

3- Buharî rivayet etmiştir.

Malikîlere göre ise bunu menetme iki meselede tahakkuk eder.

Birincisi, eğer kadını dengi ister ve kadın da ona razı olursa. Kadın onunla evlendirilmeyi talep etsin veya etmesin.

İkincisi ise, kendisi bir dengiyle evlenmeyi isterken velisi de onu başka bir dengiyle evlendirmeye kalkarsa.

Esah olan görüşe göre Şafiîler ve Hanbelîler menetmeyi birinci meseleyle sınırlı tutar ve derler ki, kadın bir dengiyle evlenmek ister, babası da başkasını isterse, babanın dediği olur. Hanbelîler menetmeye dair bir başka mesele daha eklerler, o da; kıza talip olanların velinin şiddetinden çekinmeleri durumudur. Ancak zahir olan görüşe göre burada veliye bir haramlık söz konusu değildir. Çünkü böyle yapma hakkı yoktur.

Menetme (adal) kim tarafından yapılabilir?

a) Eğer veli mücbir baba olup mücber olan kızını evlendirmeye yanaşmazsa âdıl (menedici) sayılmaz. Ancak ondan kadına fiilen bir zarar söz konusu olur ve bu zarar meselâ kendisine hizmet etsin diye veya vazifesi dolayısıyla aldığı maaşın evlenmesi hâlinde kesileceği ve böylece ondan faydalanamayacağı şeklinde açıkça ortaya çıkarsa o zaman evliliğe engel (âdıl) olamaz.

Ama mücber olan kızının razı olduğu dengi bir talibi reddetmesi menetmek sayılmaz. Hatta aynı kişiyi birkaç kere reddetse bile menedici sayılmaz; talipler (kızı isteyen) ister bir kişi, isterse de birden fazla olsun. Çünkü babanın yaradılıştan kızına duyduğu sevgi ve şefkatle, kızının da kendi menfaatlerini bilmemesi yüzünden, babanın kızını isteyen kimseyi reddediyorsa bu kızının halini veya kendi halini bildiğindendir; ya da isteyen kişinin uygun olmayan bir durumuna muttali olmuştur. Ya da reddetmesini gerektirecek bir sebep zuhur etmiştir ve baba da bu sebebe binaen reddetmiştir. Yoksa hiçbir baba, babalık şefkatiyle sebepsiz olarak kızını isteyen kişiyi geri çevirmez. İmam Malik'in de, hayırlı kimselerin istediği halde kızlarını evlilikten menettiği rivayet edilir. Ondan önce de sonra da meselâ İbnü'l-Müseyyib gibi âlimler aynı şekilde davranmışlardır. Maksatları kızlarına zarar vermek olmadığı gibi, hiçbiri de âdıl (menedici) sayılmamıştır.

Malikîlere göre baba gibi mücbir vasi de kadının razı olduğu dengini hiçbir sebep olmaksızın reddederse menedici sayılmaz. Ancak bu evlilikte kadına bir zarar söz konusuysa o durum hariç. Bir rivayete göre vasinin kadını isteyen ilk dengini reddetmesi menetme (adl) sayılabilir.

b) Ancak baba ya da başkası gayri mücbir veli ise Malikîlerin zikrettikleri geçen iki meselede (âdıl) menedici sayılırlar. Birinci meselede ise Şafiîler ve Hanbelîlere göre, menedici sayılırlar.

Menetmenin (engel olmanın) hükmü:

Veli birkaç kere menederse fasık olur; çünkü bu fiil küçük bir günahtır. Veli menederse İmam Ahmed'e göre velâyet ondan sonraki yakına intikal eder. Çünkü daha yakın akrabanın velâyetiyle evlilik imkânsız olmuş ve dolayısıyla daha uzak olan velâyet hakkına sahip olmuştur. Veli olan kişi delirse veya içki içse velâyet bir başkasına geçer. Eğer bütün veliler menederse o zaman kadını hakim evlendirir.

Hanefî, Malikî ve Şafiîlere ve bir rivayette Ahmed'e göre veli mücbir dahi olsa engel olduğu takdirde velâyet hakkı sultana ya da bugün hüküm makamında olan hakime geçer. Daha uzak akrabaya geçmez.

Daha önce geçen *"Eğer veliler ihtilâf ederlerse velisi olmayanın velisi sultandır."* hadîsi buna delildir. Çünkü veli menetmek suretiyle veli olmaktan çıkmış, zalim olmuştur. Zulüm de kaldırılması için hâkime havale edilir.

Velinin uzakta veya esir ya da kayıp olması:

Velinin gaip olması (yokluğu) durumunda fakihlerin üç görüşü vardır. Hanefî ve Hanbelîlerin görüşü, Şafiîlerin görüşü (1) ve Malikîlerin görüşü.

Hanefî ve Hanbelîlere göre: Eğer veli kendinden haber kesilmiş şekilde kaybolduysa ve evlendirme için kimseye de vekâlet vermediyse velâyet kendisinden sonra gelen asabe akrabaya intikal eder. Mesela gaib olan baba ise kadını evlendirme dedeye geçer, hakime geçmez. Daha önce verilen *"Sultan, velisi olmayanın velisidir"* hadîsiyle amel edilerek bu hükme varılır. Çünkü bu kadının velisi vardır. Çünkü bu husus maslahatın araştırılıp takdir edilmesini gerektirir görüşünden yararlanılamayacak kimseye havale edilmesi uygun değildir. Keza daha yakının ölmesi durumunda velâyet sultandan önce daha uzak olan akrabasına geçer.

Kendinden haber kesilmiş şekilde kaybolma hali Hanefîlere göre kafilelerin senede bir kere gidebildiği bir şehirde bulunması suretiyle olur. Bu süre Kudurî nin tercihidir. Yokluk halinin süresinin sefer mesafesi yani en az 89 km. olması gerektiğini söyleyenler de vardır. Azamisi için bir tahdid yoktur. Bu da bazı muteahhirîn âlimlerinin görüşüdür.

Hanbelîler ikinci görüştedirler. Onlara göre munkatı (kesik) olan yokluk hali süresi kasr mesafesinin (89 km.) üstünde olmalıdır. Çünkü bu mesafeden daha azı ikâmet durumu hükmündedir.

Şafiîlere göre: Nesep bakımından en yakın veli iki konaklık yani namaz kısaltmayı caiz kılacak bir mesafeye yolculuk yaparsa ve bu durumda şehirde hazır olan bir vekili de yoksa sultan veya naibi, yani başka şehrin sultanı değil de kendi

1- *Fethu'l-Kadir,* II, 415 vd.; *eş-Şerhü'l-Kebir,* II, 229 vd., *Muğni'l-Muhtâc,* IV, 157; *el-Muğni,* V 478 vd., *Keşşafu'l-Kına,* V, 57; *el-Kavanin el-Fıkhıyye,* 200.

beldesinin sultanı kadını evlendirir. Esah olan görüşe göre daha uzak akrabası da evlendiremez. Çünkü gaib olan velidir ve evlendirme onun hakkıdır. Eğer bu hakkı yerine getirmesi gerçekleşmezse ona hakim niyabet eder.

Eğer kasr mesafesinden daha kısa bir yere giderse esah olan görüşe göre mesafenin az olması ve çağrılması hâlinde gelmesi mümkün olduğundan ancak onun izniyle evlendirilir. Ya da mukim olması hâlinde yaptığı gibi vekil tayin eder.

Malikîlerin görüşü ise tafsilatlıdır. Bu tafsilat, uzakta olan velinin mücbir ya da gayri mücbir olmasına göredir.

a) Gaib olan veli baba ve vasi gibi mücbir ise. Uzakta olma hâli ise ya yakın ya da uzak mesafe için olacaktır. Bu süre gidiş geliş on günlük ise ve kadın kâfi derecede geçimini temin edebiliyor ve fesada düşmesi korkusu bulunmuyorsa ve yol da emniyetli ise dönmesi beklenir. Velâyetinde olan kadın dönünceye kadar evlendirilmez.Yoksa kadını hakim evlendirir.

Eğer bu süre üç ay ya da daha fazla bir zaman olursa, eskiden Afrika'ya yapılan yolculuklar gibi, eğer ticaret ya da bir ihtiyaç için bu seyahate çıkmış ve dönmesi umuluyorsa kadın o dönünceye kadar evlendirilmez. Eğer gelmesi ümit edilmiyorsa, diğer velileri değil de sadece hakim, eğer kadın bâliğ ise, onu evlendirebilir. Nafakasının devam etmesi hâlinde bile racih olan görüş budur. Doğru olan görüşe göre susması izni kabul edilir.

Eğer kız büluğa ermiş değilse ve fesada düşmesinden korkulmuyorsa evlendirilmez. Fesada düşmesi korkusu varsa cebren dahi olsa mutemet olan görüşe göre evlendirilir. Bâliğ olsun ya da olmasın, velisinin yokluğu kısa zaman için dahi olsa evlendirilir.

b) Gaib olan veli kardeş ve dede gibi mücbir olmayan veli ise:

Seyahat yakın bir yere, meselâ kadının şehrinden üç günlük bir mesafeye yapılmış ise ve kadın dengiyle evlenmek isterse ve denklik, mesafe ve velinin yokluğu hususunda iddiasını ispatlarsa, daha uzak velisi değil de hakim onu evlendirir. Çünkü hakim gaib olanın (bulunmayanın) vekilidir.

Eğer bu gaib olma hâli üç günden daha az ise hakim veliye birini gönderir. Eğer gelir ya da kendisine birini vekil tayin ederse istenen şey tamamlanır. Yoksa kadını hakim değil de daha uzak velisi evlendirir.

Eğer seyahat üç günden daha uzun bir süre içinse hakim gaib olan kişinin vekili olması itibarıyla kadını evlendirir. Eğer hakim değil de daha uzak velisi evlendirirse mekruh olmakla birlikte sahihtir. Tabii bu durum seyahatte olan kimsenin tayin ettiği biri yoksa geçerlidir. Eğer öyle bir vekil varsa o evliliğe vekâlet eder. Çünkü diğerlerine karşı vekilin önceliği vardır, o asıl kişi mesabesindedir.

Esaret ya da kayıp olma dolayısıyla yokluk (gaib olma):

Malikî mezhebinin meşhur olan görüşüne göre; eğer yakın velinin yokluğu esir olması ya da kayıp olması dolayısıyla ise ve yeri bilinmiyor ve haber alınmıyorsa daha uzak velisi kadını evlendirir. Velâyet hakime intikal etmez. Velinin bu durumda mücbir ya da gayri mücbir olması arasında fark yoktur. Çünkü esaret ya da kayıp oluş ölüm mesabesindedir.

Keza Hanbelîler de, yakın velinin tutuklu ya da kendisine müracaatın mümkün olmadığı yakın bir mesafede esir olması da uzakta olması gibi telakki edilir ve velâyet daha uzak veliye intikal eder, demişlerdir.

3. Evlilikte Vekâlet

Vekil bütün yetkisini kendisini vekil tayin eden müvekkilden alır. Yaptığı tasarruf onun namına geçerli olur. Tabiatiyle vekâlet bir çeşit velâyet olmuş olur. Çünkü vekil aynen velinin velâyeti altında bulunan kimse üzerinde bazı tasarruflarda bulunma yetkisine sahiptir.

Şimdi biz burada evlilikte vekâletin sahih oluşu, vekilin salâhiyet sının, evliliğe vekâlette akdin hukuku ve evliliğin akit yapan bir kişi tarafından gerçekleşmesi gibi hususları inceleyeceğiz.[1]

Evliliğe vekil tayin etmenin sıhhati:

Hanefîler, kadın ya da erkeğin her birinin tam ehliyet sahibi (yani bâliğ, akıllı ve hür) olmaları hâlinde evlilik akdine vekil tayin etmelerinin sahih olduğunu söylemişlerdir. Çünkü kadın onlara göre kendi kendini evlendirebilir. Hâl böyle iken başkasını da akte vekil tayin edebilir. "İnsanın kendisinin yapması caiz olan tasarruflar için başkasını vekil tayin etmesi de caizdir; eğer bu iş niyabeti kabul ediyorsa" fıkhî kaidesiyle amel ederler. Tevkil (vekil tayin etme) söz ya da yazıyla sahih olur. İttifakla tevkilin yapıldığı anda şahit bulunması şart koşulmaz. Ancak ileride herhangi bir inkârın olması ihtimalinden korkularak ihtiyat kabilinden vekilin şahit bulundurması iyi olur.

Hanefîlerin dışında cumhura göre kadının velisi dışında kimseyi evliliğe vekil tayin etmesi sahih olmaz. Çünkü kadın kendini evlendirme hakkını malik olmadığı gibi, başkasını vekil tayin etme hakkına da sahip değildir. Ancak mücbir veli kadının izni olmadan başkasını vekil tayin edebilir. Çünkü o, kadını izni olmadan da evlendirme hakkına sahiptir. Kocanın tayin edilmesi de şart değildir. Tevkilin mutlak ya da mukayyet (kayıtlı, şartlı) olması caizdir. Mukayyet, bizzat bir adamla evlendirmesi için vekil tayin etmek; mutlak ise vekilin razı olduğu ve istediği erkekle ev-

1- *Fethu'l-Kadir*, II, 427, 432; *Tebyinü'l-Hakaik*, II, 132, 135; *el-Şerhü's-Sağir*, II, 372; *el-Şerhu'l Kebir*, II, 231, 328; *Muğni'l-Muhtac*, III, 157 ve sonrası, *el-Muğni*, VI, 462 vd; *el-Mühezzeb*, II 28.

lendirmeye vekil tayin etmektir. Veli kendisi gibi erkek, bâliğ, hür, Müslüman olan ve hac ya da umre dolayısıyla ihramda olmayan ve aklî zayıflığı bulunmayan kimseyi vekil kılar.

Malikîler kocanın vekil tayin edeceği kimseden hac ya da umre dolayısıyla ihramda olma ve aklî bozukluğu bulunma dışında, velâyete mani hâllerin bulunmasının mübah olacağını söylerler. Yani kocanın kendisi için bir Hristiyan, köle, kadın veya mümeyyiz çocuğu nikâh akdine vekil tayin etmesi caizdir.

Mücbir olmayan veliye gelince: Şafiîlere göre bu çeşit velinin kadının izni olmadan başkasını vekil tayin etmesi caiz değildir. Eğer kadın izin verirse vekil tayin eder; yasaklarsa tayin edemez. Eğer kadın, "beni evlendir", derse sahih olan görüşe göre bu durumda vekil tayin etme hakkı olur. Çünkü o izinle velâyete tasarruf edebilir, vasi ve kayyum gibi olur. Her ikisi de izinsiz vekil tayin etme hakkına sahiptir. Eğer mücbir olmayan veli nikâh hususunda kadından izin istemeden önce vekil tayin ederse sahih olan görüşe göre sahih olmaz. Çünkü bu durumda o kendi başına evlendirme hakkına sahip olmadığı gibi başkasını vekil tayin etme hakkına da sahip değildir.

Hanbelîler ise vekâletin sıhhati için kadının tevkile izin vermesine itibar edilmeyeceğini söylerler. Onlara göre müvekkil baba ya da başkası olsun, şahide de gerek yoktur. Çünkü velinin evliliğe izin vermesi kadının iznine muhtaç değildir; şahitlerin olmasını da gerektirmez. Aynen hakimin izni gibidir. Ancak müvekkil için ne sabit oluyorsa, vekil için de aynısı sabit olur. Eğer veli mücbir ise kadından izin istemeye ihtiyacı yoktur. Eğer mücbir değilse o zaman kadının iznine ihtiyacı vardır. Müracaat edip iznini alması gereklidir. Çünkü o naib durumundadır.

Velinin evlilik akdine vekil tayininde söylemesi gereken söz, Şafiîlerin açıkça ifade ettiği gibi "Seni filanın kızıyla evlendirdim" demesidir. Veli kocanın vekiline, "kızımı filanla evlendirdim" der; kocanın vekili de "onun nikâhını kabul ettim", der.

Vekilin salâhiyetinin sınırı:

Evliliğe vekâlet eden vekil diğer akitlerdeki vekil gibidir. Dolayısıyla Hanefîlere göre başkasını vekil tayin etmesi caiz değildir. Çünkü müvekkil başkasının değil onun görüşüne razı olmuştur. Ancak müvekkil vekil tayin ettiği kimseye başkasını vekil tayin etme hususunda izin verirse ya da evlilik işini bütünüyle ona havale ederse caiz olur.

Hanefîlere göre vekilin salahiyetleri vekâletin mutlak ya da mukayyet oluşuna göre değişir. Çünkü vekil bütün yetkisini kendisini vekil tayin eden müvekkilden alır ve ancak vekil tayin edildiği şeye malik olur; tasarrufu da vekil tayin edildiği şeyde geçerlidir. Bunun dışındaki bir şeyde *fuzulî* olur. Dolayısıyla tasarruf yetkisi müvekkilin icazetine (iznine) bağlıdır. Lahik olan sonradan verilen icazet ise

sabık vekâlet önceden verilmiş gibidir.

a) Mukayyet vekâlet: Bu müvekkilin vekilin evlendirme yetkisini muayyen sıfatlarla sınırlamasıdır. Dolayısıyla vekilin bu işte müvekkilin kendisini mukayyet kıldığı şeylere bağlı kalması gerekir. Kayıtlı bulunduğu şeylere muhalefet etme hakkı yoktur. Ancak muhalefet ettiği husus müvekkilinin hayrına ise o zaman da akit müvekkil hakkında geçerli olur. Eğer bir kayıtla mukayyet ise akit yine gerçekleşir. Eğer kayda muhalefet ederse Hanefî ve Malikîlere göre akdin geçerli olup olmaması müvekkilin iznine bağlıdır. Hatta müvekkil muhalefetten haberi olmaksızın kadınla zifaf durumu meydana gelmiş olsa bile böyledir. Bunun gibi müvekkil vekili ismen belli bir kadınla ya da filanca aile ile mukayyet kılar ve vekil de onunla evlendirirse akit geçerli olur. Eğer muhalefet eder ve başkasıyla evlendirirse bu bir muhalefet sayılır ve akdin geçerli olup olmaması müvekkilin kabul etmesine bağlı olur. Eğer izin verirse akit gerçekleşir. Vermezse evlilik batıl olur. Çünkü vekil bu muhalefetle *fuzulî* olmuş olur. *Fuzulî* kimsenin akdi ise Hanefî ve Malikîlere göre adına akit yapılan kişinin kabulüne bağlıdır.

Eğer muayyen bir mehirle mukayyet kılar ve onunla evlendirirse akit gerçekleşmiş olur. Eğer muhalefet ederse o zaman akdin geçerliliği müvekkilin icazetine bağlıdır. Ancak muhalefet müvekkilin hayrına ise akit sahih olur ve geçerli sayılır.

Meselâ "Beni bin'e evlendir" der o ise bin'den aza evlendirirse akit, müvekkilin kabulü olmaksızın geçerli olmuş olur.

Kim birine kendisini bir kadınla evlendirmesini emreder o da onu bir akitle iki kadınla evlendirirse emre muhalefeti dolayısıyla ikisiyle evliliği gerçekleşmiş olmaz. Hangisini tayin ettiği hususunda bilinmezlik söz konusu olduğu için de hiç biriyle evlilik gerçekleşmez. Evleviyyet (öncelik ve liyâkat) olmadığı için birini de tayin edemez. Dolayısıyla aralarını ayırmak gerekir.

b) Mutlak vekâlet: Bu da müvekkilin belirli bir kadın ya da muayyen bir sıfatı veya mehri tayin etmemesidir. Hanefî imamları bu hususta ihtilâf etmişlerdir.

Ebu Hanife; vekilin onu dengi olmayan biriyle veya herhangi bir mehirle evlendirebileceğini söyler. Ancak tasarrufta bulunduğu şey ithama imkân verecek bir şey olursa evlendiremez. Çünkü Ebu Hanife'ye göre bu hususta geçerli olan kaide şudur: Mutlak vekil tamamıyla mutlak vaziyette tasarrufta bulunur. Lafzın mutlak olması ve itham durumu bulunmaması gerekir. O mehr-i misil ya da daha fazla mehirle evlendirebilir. Ya da kör, çolak ya da çirkin bir kadınla evlendirebilir. Müvekkil kadınsa koca onun dengi ise akit gerçekleşir.[1] Evlilik mehr-i misille de olsa daha azıyla da olsa; koca sağlam da olsa çirkin de olsa akit gerçekleşir. Çünkü bir mut-

1- Kadın ve erkek arasındaki fark şudur: Kadın dengi olmayana itiraz edebilir ve mutlak oluşu bununla olur. Erkek de ise böyle değildir.

lakiyet vardır. Ebu Hanife müvekkilin ifadesinin önemli olduğuna dikkat çekmiştir.

İmam Muhammed, Ebû Yusuf ve diğer mezheplerin görüşü ise şöyledir: Vekil örf ve âdetlerle mukayyettir kayıtlı ve sınırlı kalır. Çünkü örfen ve âdeten dengiyle ve alışılagelmiş mehirle evlendirmekle mukayyettir. Örfen maruf (bilinen) olan şey şart koşulmuş gibidir.

Vekil eğer müvekkilini ona uygun, denk ve kusuru olmayan biriyle ve itiraz edilmeyecek bir mehirle evlendirirse evlilik geçerli sayılır. Eğer onu kör, iki eli kesik veya felçli, deli bir kadınla veya çok fazla bir mehirle evlendirirse bu evlilik, İmameyn (Ebu Yusuf ve Muhammed) ve Malik'e göre, müvekkilin icazetine bağlıdır. Çünkü vekil insanlar arasında vekâletlerde bilinen bir şeye muhalefet etmiştir. Hanbelî ve Şafiîlere göre ise bu akit sahih olmaz.

Racih olan görüş de budur: Hanefîlere göre bu hususun fetvaya esas olması gerekir. Mısır mahkemelerinde cari olan uygulama da bu şekildedir. Bundan İmam Muhammed ve Ebû Yusuf'un örfe ve âdete göre hüküm verdikleri anlaşılmaktadır.

Ancak Ebu Hanife ve İmameyn'in ittifak ettikleri meseleler de vardır.

a) Eğer müvekkil kadın ise vekilin onu dengiyle evlendirmesi gerekir. Çünkü çoğu kere kadın kendi maslahatı ve velilerinin itirazlarına yer vermemek için dengiyle evlenmek ister.

b) Eğer adam başkasını kendisine kör bir kadınla evlendirmesi için vekil tayin eder, o da onu gören (kör olmayan) bir kadınla evlendirirse akit gerçekleşir. Çünkü buradaki muhalefet müvekkilin tayin ettiği şeyin daha hayırlısı için olmuştur.

c) Eğer adam başkasını kendisini evlendirmek için vekil tayin eder o da onu cinsî ilişkide bulunamayacak kadar küçük bir kızla evlendirirse ittifakla caiz olur. Eğer bu küçük kız onun ya da kardeşinin kendi velâyeti altındaki kızı olursa akit gerçekleşmez. Çünkü burada aktin gerçekleşmesine mani bir töhmet yani kendi maslahatına göre amel etmesi durumu söz konusudur. Eğer kızı büyük olsa ve rızası da bulunsa Ebu Hanife'ye göre, töhmetin mevcut olması bakımından akit tamamlanmaz. İmameyne göre ise akit gerçekleşir. Çünkü onun icbarî velâyet hakkı yoktur. Ama vekil onu büyük olan kız kardeşiyle ve rızasıyla evlendirirse töhmetin kalkması dolayısıyla bu akit ittifakla geçerli sayılır.

d) Eğer vekili kendisini falan ya da falanca kadınla evlendirmek üzere vekil tayin ederse o da ikisinden biriyle onu evlendirirse akit tamamlanmış sayılır. Çünkü tevkilde ihtiyar söz konusudur.

e) Eğer kendisini tayin etmediği bir kadınla evlendirmek hususunda birini vekil kılarsa, o da iki ayrı akitle onu iki kadınla evlendirirse, birincinin akdi gerçekle-

şir. İkincinin akdi ise müvekkilin icazetine bağlı olur.

f) Eğer bir kadın bir erkeği kendisini evlendirmeye vekil tayin eder o da kadını kendisiyle evlendirirse bu evlilik ancak kadının icazetiyle gerçekleşir. Bunun gibi bir adam bir kadını kendisini evlendirmeye vekil kılsa o kadın da kendisini adamla evlendirse bu akit ancak o adamın icazetinden sonra gerçekleşebilir. Çünkü her iki durumda da töhmet vardır. Bunun gibi Ebu Hanife'ye göre vekil müvekkilesini babası ya da oğluyla evlendirse akit gerçekleşmez. Çünkü oğulluk sebebiyle bir töhmet vardır. İmameyn'e göre ise akit gerçekleşir, çünkü onlara göre oğulluk töhmet sebebi değildir.

Malikîler bu ihtilâfların bazısının eksik olduğunu belirtip bu eksikliğin giderilmesi için şöyle derler: Eğer kadın mücbir olmayan velisini kendisini istediğiyle evlendirmeye vekil kılarsa vekilin akitten önce kocayı tayin etmesi için ona göstermesi gerekir. Çünkü kadınların kocaları tespit hususunda farklı niyet ve gayeleri vardır. Eğer kocayı kadına tayin ettirmezse akit kadının icazetine bağlı olur. İster koca adayları amca oğlu, kefili ya da hakim gibiler, isterse de başkası olsun. Her iki durumda da kadınların erkekleri beğenme hususunda farklı oldukları için kadının tayin etmesi gerekir.

Evlilikte vekâlet aktinin gerektirdiği haklar:

Akdin hakları (hukuku) akdin iktiza ettiği şeyi yerine getirmek için mutlaka yapılması gereken işlerdir. Meselâ teslim, tesellüm (teslim almak) ifa etmek ve ifayı istemek gibi (istifa). Evlilik akdinin haklarının asîl (asıl olan kişi)ye ait olması, üzerinde ittifak hasıl olan bir husustur. Vekil ise yalnızca müvekkili adına konuşan elçi durumundadır. Tabiatıyla akdin hukuku onunla ilgili bir husus değildir. Kadının kocasıyla zifafa girmesini veya mehri ödemek veya nafaka gibi diğer vecibeleri yerine getirmesi ondan istenemez. Ama daha önce de geçtiği gibi kefil olursa bunlar ondan istenir. Bu husus alışverişin hilâfına bir durumdur. Hanbelîlerin dışında cumhura göre akdin gerektirdiği haklar müvekkile değil vekilin kendisine yöneliktir. Evlilikte elçinin hükmü vekil gibidir.

Binaenaleyh kadından kocasıyla zifafa girmesi istenir. Aynı şekilde koca da karısına mehri ödemekle yükümlüdür. Kadın mehrini kendisi alır. Vekilinin mehri alma hakkı yoktur. Ancak kadın tarafından mehri alabileceğine delâlet eden bir işaret ya da sarih ifade olursa alabilir. Eğer mehrini babası ya da dedesi alırsa ve kadın istemezse, Hanefîlere göre susması mehrini baba ya da dedesinin alabileceğine delâlet eden bir işaret olarak kabul edilir. Babanın kızının mehrini alması ve kocanın zimmetini mehirden temizlemesi sahihtir. Bu davranış çoğu baba tarafından uygulanagelen bir davranıştır. Babaların kızlarının mehirlerini almaları âdet hâline gelmiştir. Eğer kadın dulsa ve vekili baba ya da dedenin dışında biri ise mehrini vekilin alması için mutlaka kadının izni gerekir. Bu konuda sarih bir izni yoksa susması mehri kabzedebilmek için rızası olarak kabul edilmez.

Malikîler kadını *mücber* ve *mücber olmayan* diye ikiye taksim etmişlerdir Ve eğer kadın mücber ise mücbir velisi ondan vekâlet almadan da mehrini alabilir. Eğer kadın reşit olup mücber değilse velisi mehri alması konusunda kadından açık bir vekâlet almadan mehri alamaz.

Bazen evlilik aktinin tek taraflı yapılması:

Akitlerde aslolan akit yapanların birden fazla olmasıdır. Ne var ki, İmam Züfer'in dışındaki Hanefîlerin cumhuruna göre bazen evlilik tek tarafla da yapılabilir. Bu durumu biz daha önce beş durumda açıklamıştık.[1]

Bunların birincisi, akdi tevelli eden (üzerine alan) kimsenin kendi tarafından asil, diğer taraftan veli olmasıdır. Meselâ amca oğlunun amcası kızını kendisiyle evlendirmesi caizdir. Çünkü nikâh meselesinde vekil hem bir elçidir, hem de asil kişinin sözcüsüdür. Akit hukukundan hiçbir şey ona ait olmaz.

İkinci olarak, akdi yapan kişinin kendi tarafından asil ve öteki taraf adına vekil olmasıdır. Bu da bir kadının o adamı kendisiyle evlendirmeye vekil tayin etmesi şeklinde olur. Öyle ki, adam şahitler önünde, "Filancanın kızı filanca beni, kendimi onunla evlendirmeye vekil kıldı. Şahit olun ki ben onunla evlendim" der.

Bu durum şunun tersinedir: Kadın kendisini başka bir adamla evlendirmeye vekil tayin eder ve vekil de onu kendisi ya da babası ya da oğluyla evlendirir. Ebu Hanife'ye göre bu evlilik sahih olmaz. Çünkü kadın onu evlendirmek için seçmiştir, koca olarak değil. Bunun gibi kadın erkeği durumu hakkında tasarrufta bulunmak üzere vekil kılarsa ya da ona "beni istediğin biriyle evlendir" derse vekilin kadını kendisiyle evlendirmesi sahih olmaz.

Üçüncü olarak, akti yapanın her iki taraftan da veli olması. Bu da dedenin oğlunun kızını öteki oğlunun oğluyla evlendirmesidir. Veya bir adamın küçük kızını kendi velâyeti altında bulunan kardeşinin küçük oğluyla evlendirmesidir.

Dördüncü olarak, her iki taraftan da vekil olması. Bu da bir kadın ve erkeğin kendilerini evlendirmeye vekil kılmaları suretiyle olur. O da "filanca kadını filan adamla evlendirdim" der.

Beşinci olarak, bir taraftan veli öteki taraftan vekil olması. Bu da bir adamın onu kendisini küçük kızıyla evlendirmeye vekil etmesi şeklinde olur; o da onu kızıyla evlendirir.

Fuzulî kişinin durumuna gelince: Ebu Hanife ve Muhammed'e göre icap ve kabul sözleriyle konuşsa bile iki taraftan da akde velâyet etmesi sahih değildir. Bu da dört durumda olur: Bunlar fuzulînin iki taraftan olması ya da bir taraftan fuzulî ve öteki taraftan asil olması ya da bir taraf için fuzulî öteki taraf için veli olması veya

1- *ed-Durru'l-Muhtar ve Reddü'l-Muhtar*, II, 446, 452.

bir taraf adına fuzulî öte taraf adına vekil olmasıdır.

Meselâ bir kimse, "Şahit olun ki ben filanca kadınla evlendim." dese ve bu haber kadına ulaştığında o da kabul etse o zaman bu batıl olur. Eğer bir kimse "Şahit olun ki ben o kadını o adamla evlendirdim" der ve haber kadına ulaşırsa caiz olur.

Öyle ki fuzulînin bu dört durumunda kendisinin asilin makamında olduğuna delâlet edecek hiçbir karine ya da işaret yoktur. Ancak o sözle yapar ve ifadeleri de iki ibarenin (icap ve kabulün) yerine geçmez. Onun ifadesiyle yalnızca akdin şartı olan icap meydana gelir. Akdin şartı ise meclisin dışında olan şeye bağlı değildir. Dolayısıyla icap veli olmadan gaib kişiden kabul meydana gelmiş olur. Tabiatıyla bu kabul boşa gitmiş olur. Ama birinci meselelerde velâyet ya da vekâlet durumunda akit yapanın asilin yerine geçtiğini gösteren bir delil, işaret vardır ve o bunu ifade edici durumdadır. Dolayısıyla onun sözleri asilin sözlerinin yerine geçer. Böylece cümleleri icap ve kabul manasını ifade eden cümleler olur.

Ebu Yusuf bütün bu meselelerde bir tek akit yapan şahısla da evliliğin tamamlandığını söyler. Eğer kadın kendisini hâzır olmayan (gâib olan) biriyle evlendirir ve erkeğe haber ulaştığında kabul ederse Ebu Yusuf'a göre bu evlilik caiz olur.

Çünkü bir akit yapanın cümlesinin (ifadesinin) iki ibare (icap ve kabul) yerine geçmesi için bir mani yoktur. Aktin durumunu tespit eden velâyet ya da vekâlet hükmüyle aynıdır. Böylece meclis dışında yapılan akit, durumla ilgili kişinin icazetine bağlı olmuş olur ve bir mahzur yoktur. Çünkü evlilik akdinin ortaya çıkardığı haklar asil kişiye aittir.

Eğer akit iki fuzulî arasında ya da bir fuzulî ile bir asil arasında cereyan ederse Hanefî ulemasının ittifakıyla caiz olup hâzır olmayan (gâib) kişinin icazetine bağlı olmuş olur. Çünkü her birinin söyleyeceği ibare asilin icap ve kabulünün yerine geçer. Çünkü akit yapan kimseler gerçekte birden fazladır. Dolayısıyla iki fuzulî arasında cereyan eden şey icap ve kabulün var olması sebebiyle tam bir akit olmuş olur.

Kâmil akit ise akit meclisinin dışında olana bağlıdır. Fuzulî icazetten önce nikâhı bozma hakkına sahip değildir. Oysa alışveriş bunun tersinedir. Çünkü alışverişte akdin hakları ona aittir. Nikâhta ise haklar kendisi için akit yapılana ait olur.

İmam Züfer, Şafiî ve cumhura göre evlilik bir tek akit yapan ile caiz olmaz. Çünkü bir tek kişinin hem temlik eden sahip kılan hem de temlik olunan sahip olan olması tasavvur edilemez. Ancak İmam Şafiî, dedenin oğlunun kızını öteki oğlunun oğluyla evlendirmesi meselesini istisna etmiştir. Dolayısıyla zarurete binaen caiz olur. Ama öteki durumlarda vekil ya da başkası için böyle bir zaruret yoktur.

Malikîler amca oğlu, mevlâ (kölenin efendisi), velinin vekili ve hakimin, kadını kendisiyle evlendirebileceğine ve akdin iki tarafına da velâyet edebileceğine cevaz vermişlerdir. İlerde kadının münakaşa ve niza etmemesi için de her biri şahit tutmalıdır. Ancak kadına kendisinin koca olacağını söylemesi onun da dul ya da dul hükmünde ise sözle razı olması şarttır. Eğer bakire ise susmak suretiyle razı olması gerekir. "Seninle şu kadar mehirle evlendim" der, kadının da buna razı olması ile akit tamam olur. Kadın akti ikrar etmişse onu kendine nikâhladıktan sonra dahi olsa kadının akde rızası olduğuna şahit tutmak gerekir. Erkeğin sonradan "Benimle nikâhlanmanı kabul ettim." demesine gerek yoktur. Çünkü erkeğin "Seninle evlendim" sözünde kabul de vardır.

EVLİLİKTE DENKLİK (KÜFÜV)

1. Denkliğin Anlamı ve Şart Koşulmasında Fıkıh Âlimlerinin Görüşleri

Lügatte denklik, (kefâet)"Benzerlik ve eşitlik" manasınadır. "Filan filana denktir" denildiğinde onunla eşittir (onunla aynıdır) demektir. Resulullah (a.s.)'ın hadisinde ise şöyle denilmektedir: *"Müslümanların kanları -birbirine- denktir."* [1] Yani eşittir, onlardan düşük seviyeli olanın kanı yüksek seviyeli olanınki gibidir. Allahü Teâlâ'nın ayetinde ise şöyle buyurulmaktadır: *"Hiçbir şey ona denk değildir."* (İhlâs, 4).

Fıkıh âlimlerinin ıstılahında hususî durumlarda ayıbın olmaması için eşler arasında benzerlik olması, manasındadır. Malikîlere göre bunlar, din ve hâldir (yani kadına muhayyerlik (tercih) hakkı veren ayıplardan salim olmaktır.). Cumhura göre ise din, soy, hürriyet, meslek (ya da sanat)tir. Hanefîler ve Hanbelîler bunlara varlıklı olup olmamayı (ya da malı) da eklemişlerdir.[2]

Denklikten maksat evlilik hayatında istikrarın olması ve eşler arasında mutluluğun tahakkuku için birtakım toplumsal meselelerde eşitliğin sağlanmasıdır; ta ki, kadın ve velileri örfî olarak kocayla ayıplanmasınlar.

Fıkıh âlimlerinin denkliğin şart koşulmasında iki görüşü vardır:[3]

1- *Hasan el-Basrî, Sevrî ve Hanefîlerden el-Kerhi gibi bazı âlimlerin görüşü*

1- Ali (r.a.)'den. Ebu Davud, Nesai ve Ahmed rivayet etmişlerdir.

2- *ed-Desukî,* II, 248; *Keşşafü'l-Kına,* V, 72; *Muğni'l-Muhtac,* III, 164.; *el-Lubab,* III, 12; *İbni Abidı Haşiyesi,* II, 432.

3- *Fethü'l-Kadir,* II, 417 ve sonrası; *el-Bedai,* II, 317; *Tebyinü'l-Hakaik,* II, 128; *el-Şerh el-Kebir ma'a'd-Desukî,* III, 348 ve devamı, *Muğni'l-Muhtac,* III, 164; *el-Muhezzeb,* II, 38; *Keşşafü'l Kına,* V, 71 vd; *el-Muğni,* VI, 480 ve sonrası.

şöyledir: Denklik aslında şart değildir. Denklik evliliğin ne sıhhatinin ne de lüzumunun şartıdır. Koca, kadına ister denk olsun ister olmasın evlilik sahih ve bağlayıcı olur. Bu hususta aşağıdaki delilleri ileri sürmüşlerdir:

a) Resulullah (a.s.)'ın hadîsinde şöyle belirtilmektedir: *"İnsanlar tarağın dişleri gibi eşittirler. Arab'ın Acem'e (Arap olmayana) bir üstünlüğü yoktur. Fazilet (üstünlük) takva iledir."*[1] Bu hadîs, mutlak eşitliğe, denkliğin şart olmadığına delâlet etmektedir. Allahü Teâlâ ise şöyle buyurur. *"Biliniz ki, Allah katında en iyiniz, takvası en ziyade olanınızdır."* (şeref soy ve neseple değildir) (Hucurat, 13), *"O, sudan bir beşer yaratıp da onu soy sop yapandır."* (Furkan, 54).

Hadîs-i şerifte de *"Arab'ın Acem'e üstünlüğü ancak takva iledir."* buyurulur.

Cevap olarak deniyor ki: Hadîsin manası şu şekildedir: İnsanlar hak ve görev yönünden eşittirler, ancak takva ile birbirlerinden üstün olabilirler. Yalnız bunların dışında kalan ve insanların örf ve âdetlerine dayalı olan şahsî ölçülerde şüphesiz insanlar birbirlerinden farklıdırlar. Meselâ rızk ve servette farklılıklar vardır: *"Allah rızık bakımından bir kısmınızı bir kısmınızdan üstün kıldı."* (Nahl, 71), *"Allah iman edenlerinizi yükseltsin. Kendilerine ilim verilenler için ise (cennette) dereceler vardır."* (Mücadele, 71).

İnsan fıtratının gereği insanlar ahlakî durum ve toplumdaki yerleri itibariyle farklıdırlar. Şeriat de dinin özüne ve kaidelerine ters düşmeyen fıtrat, örf ve âdetlerle çatışmaz.

b) Daha önce geçen hadîste şöyle rivayet edilmektedir: *"Bilal (r.a.) ensardan olan bir kavimden evlenme isteğinde bulundu. Onlar da onu evlendirmeyi reddettiler. Resûlullah (a.s.)'da ona şöyle dedi: "Onlara de ki: Resulullah (a.s.) size beni evlendirmenizi emrediyor" Denklik olmadığı hâlde Resulullah (a.s.) onlara Bilal'i evlendirmelerini emretmiştir.* Eğer denklik muteber olsaydı emretmezdi; çünkü denk olmayan biriyle evlenmek emredilmemiştir.

Ebu Huzeyfe(R.A.)'nin ensardan bir kadının kölesi olan Salim'i, kardeşinin kızı Hind bintü'l-Velid b. Utbe b. Rabia[2] ile evlendirmesi de bunu tekid etmektedir. Aynı şekilde Resulullah (a.s.) ilk muhacirlerden ve Kureyşli bir kadın olan ve el-Dahhak bin Kays'ın kız kardeşi Fatıma'ya: *"Usame ile nikâhlan"*[3] diyerek Usame ile evlenmesini emretti. Darakutnî de Abdurrahman b. Avf'ın kız kardeşinin Bilal'in nikâhı altında olduğunu rivayet etmiştir.

Şu hadisde aynı duruma delâlet etmektedir: *"Ebû Hind Yafuh da Resulullah*

1- Sehl b. Said'ten, İbni lâl yakın bir ifade ile rivayet etmiştir. *"İnsanlar tarağın dişleri gibidirler. Hiç kimsenin kimseye takvadan başka üstünlüğü yoktur." Sübülü's-Selâm,* III, 129.

2- Buhari, Nesai ve Ebu Davud, Aişe'den rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtar,* VI, 128.

3- Müslim. Fatıma binti Kays'tan rivayet etmiştir. *Sübülü's-Selâm,* III, 129.

(a.s.)'a hacamat yaptığında Resulullah (a.s.) şöyle buyurmuştur: "Ey Beyaza oğulları! Eba Hind'i evlendirin, ondan kız alın." [1] Denkliği gerektiren hadisler ile bunlar çeliştiği için ötekiler küfüvün mendup ve efdal olduğunu ifade eder diye kabul edilir. Öyle ki, Araplarla diğerleri arasında eşitlik uhrevî meselelerdedir. Ama dünyada Arabın Acem'e (Arap olmayana) üstünlüğü (fazileti) birçok dünyevî meselede ortaya çıkmıştır denilmiştir.

c) Cinayetlerde kanlar eşittir. Yüksek seviyeli (şerefli) olan düşük seviyeli, âlim olan da cahil olan karşılığında öldürülebilir. Evlilikte denkliğin olmayışı da buna kıyas edilir. Eğer denklik cinayetlerde muteber değilse, evlilikte daha öncelikli olarak muteber kabul edilemez.

Buna şöyle cevap verilmiştir: Bu, meseleyi farklı bir şey ile kıyas etmek olur. Cinayet meselelerindeki kısas eşitliği yaşama hakkını koruma ve insanların yararına yönelik bir iş olmasındandır. Ta ki, yüksek mevki sahibi ya da soylu kişiler kendilerinden alt seviyede olup denk olmayanı öldürmek cesaretini göstermesinler. Fakat evlilikte denklik, eşler arasında uyum ve sevgi içinde beraberliğin sürekliliği gibi eşlerin maslahatlarının gerçekleşmesi içindir. Denklik şart koşulmadıkça bu maslahat (yarar) lar da gerçekleşemez.

2- *Fakihlerin cumhuruna göre* (dört mezhep de bunların içindedir) aşağıdaki akıl ve sünnet delillerine nazaran denklik evliliğin lüzumunda şarttır, sıhhatinin şartı değildir.

a) Sünnetteki deliller: Hz. Ali'nin hadîsi: *"Hz. Peygamber (a.s.) ona dedi ki: "Üç şey geciktirilmez. "Vakti gelmiş namaz, hazır bulunan cenaze, dengi bulunan bekâr kadın." "*[2]

Cabir'in hadisi: *"Dengi olanlardan başkasıyla kadınları nikâhlamayınız, velilerden başkası onları (kadınları) evlendirmesin, on dirhemden az mehir yoktur (olmaz)."*[3]

Aişe'nin hadîsi: *"Nutfe (meniler)iniz için seçim yapın (evleneceğiniz kadını dikkatle seçin), denk olanları nikâhlayınız."*[4]

İbni Ömer'in hadisi: *"Araplar'ın bazıları bazılarına denktir, kabile kabileye, adam adama. Mevalilerin de bazıları bazılarına denktir, kabile kabileye, adam adama yalnız dokumacı ya da hacamatçılar -bunun dışındadırlar-"*[5]

1- Ebu Davud. Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtar*, VI, 128.

2- Tirmizi ve Hakim, Ali'den rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtar*, VI, 128.

3- Dârakutnî ve Beyhaki, Cabir b. Abdullah'tan rivayet etmişlerdir. Mübeşşir b. Abdullah da zikredilmiştir. *Nasbu'r-Raye*, III, 196.

4- Aişe'nin hadisinden, Enes'in hadisinden, Ömer b. Hattab'ın hadisinden, *zayıf* olan birçok yolla rivayet edilmiştir. *Nasbu'r-Raye*, III, 197.

5- el-Hakim, Abdullah İbni Ömer'den rivayet etmiştir, *munkati* bir hadîstir. *Nasbu'r-Raye, Neylü'l-Evtar*, daha önce işaret edilen yer.

Hz. Ömer ve Aişe'nin hadisi: *"Soylu kadınlar denk olanlardan başkasıyla evlenmelerine mani olurum.."* (1)

Ebu Hatim el-Müzenî'nin hadisi: *"Dinini ve ahlâkını beğendiğiniz (kabul ettiğiniz) biri size gelirse, onu evlendiriniz. Eğer bunu yapmazsınız, yeryüzünde büyük fitne ve fesat meydana gelir."*(2)

Büreyde'nin daha önce geçen, itibarını yükseltmek için babası tarafından amca oğlu ile evlendirilen kıza Hz. Peygamber (a.s.)'ın tercih hakkını verdiğinden bahseden hadis.(3)

"Âlimler peygamberlerin varisleridir."(4) hadisi ve *"İnsanlar altın gümüş madenleri gibi madendirler, cahiliyet döneminde hayırlı olanlar eğer dinde bilgi ve anlayışları ilerlemiş (fakih) olurlarsa İslamda da hayırlıdırlar.* (5) hadisi.

İmam Şafiî der ki: Nikâhta denkliğin delili Büreyde'nin hadisidir. Nebi (a.s.) cariye hürriyetine kavuştuktan sonra -ki kocası köle idi- kocası artık kadına denk olmadığı için seçme (tercih) hakkını ona verdi.

Kemal İbni Humam şöyle demiştir:(6) Zayıf olan bu hadîsler birçok yoldan gelmiş, birbirlerini kuvvetlendirerek, şahitler ve destekleyici rivayetleri ile hüccet olmuştur. Manasının doğru ve Hz. Rasül-i Ekrem (s.a.s.)den geldiği sabit olduğu için hasen hasen derecesine yükselmiştir. Bu kadarı da yeterli delil teşkil eder.

b) Aklî delil: Aralarında denklik olmadıkça genellikle eşler arasında maslahat gerçekleşemez: Çünkü soylu olan kadın soylu olmayan erkekle yaşamayı istemez. Bu nedenle kadın açısından değil erkek açısından denkliği göz önünde bulundurmak gereklidir; çünkü, genellikle koca denkliğin olmayışından etkilenmez. Genellikle gelenek ve göreneklerin kadınlar üzerinde önemli etkisi olur. Kocası kendisine denk olmazsa evlilik sürdürülemez ve aralarındaki sevgi bağları çözülür. Aile başkanı olan kocanın takdir ve önemi kalmaz. Aynı zamanda kadının velileri soylarında, saygınlıklarında ve dinlerinde kendilerine uygun olmayanla akraba olmayı istemezler ve ondan dolayı ayıplanırlar. Böylelikle akrabalık bağları çözülür ya da zayıflar. Evliliğin toplum hayatındaki amacı gerçekleştirilemez ve beklenen so-

1- *Dârakutnî* rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtar,* VI, 127.

2- Tirmizi rivayet etmiştir ve *hasen* - garib bir hadis olduğunu söylemiştir. Ebu Davud da onu merasilden saymıştır. *Neylü'l-Evtar,* VI, 127.

3- İbn Mace, Ahmed ve Nesei, İbni Büreyde'nin hadîsinden rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtar,* VI, 127.

4- Ahmed, Ebu Davud, Tirmizi ve İbni Hibban, Ebu'd-Derda'nın hadîsinden çıkarmışlardır. *İlel'*de Dârakutnî *zayıf* olduğunu belirtmiştir. *Neylü'l-Evtar,* VI, 128.

5-Müttefakun aleyh'tir. *Riyazü's-Salihin,* 164.

6- *Fethu'l-Kadir,* II, 417 ve sonrası.
Geçmiş zamanlardaki denklik ölçülerinin zamanımızda bulunmayışı denkliğin zamanımızda geçerli bir değer oluşunu engellemez. Çünkü denklik eşler arasında uyum sağlanması için ortaya konmuş bir ölçüdür ve bu her zamanın kendine has şartları içinde aranmalıdır. (Mütercim)

nuçlar elde edilemez.

Mısır, Suriye ve Libya gibi İslâm ülkelerinin çoğunda geçerli olan görüş budur. Bana göre, bu durumda İmam Malik'in görüşünü seçmek gerekir. O da yalnız din ve hâl yönünden denkliktir. Yani evlilikte kadına tercih hakkı verilmesini gerekli kılan ayıplardan salim olmaktır, yoksa soy sop anlamındaki hâl değildir. Hasep nesep (soy sop) bakımından denklik sadece menduptur. Çünkü cumhurun hadîsleri zayıftır, en kuvvetli delili örfe dayalı olan aklî delildir. Eğer insanlar arasındaki örf zamanımızda olduğu gibi denkliğin göz önünde bulundurulmaması ise ve eşitlik ilişkilerin temel unsuru olmuş ise ve kabilecilik anlamını yitirip tabaka (sınıf) ayrımı insanlar arasında ortadan kalkmışsa, o zaman bu yönden denkliğin de değeri kalmamış demektir.

2. Denklik Şartının Türü

Denklik nikâh akdinde sıhhat mi, yoksa lüzum şartı mıdır?

Hanbelîlerde racih, Malikîlerde mutemet, Şafiîlerde[1] azhar olan görüşe göre denkliğin nikâhın sıhhatinin şartı değil de evliliğin lüzumunun şartı olduğuna dair dört mezhebin fakihleri ittifak etmişlerdir. Eğer kadın denk olmayan biriyle evlenmişse akit (nikâh) sahihtir, velilerinin de başkalarınca ayıplanma zararını kendilerinden defetmek için buna itiraz etmeye ve iptalini istemeye hakları vardır. Ancak itiraz etme haklarından vazgeçince nikâh kesinleşir. Denklik sıhhat şartı olsaydı veliler itiraz etme hakkından vazgeçseler bile nikâh sahih olmazdı; çünkü sıhhat şartı vazgeçmekle ortadan kalkmaz.

Denklik şartı ile ilgili Hanefi mezhebinin görüşünün ayrıntıları

Denklik, Hanefîlerde genel olarak lüzum şartı sayılır.[2] Ancak sonra gelen âlimlerin fetvalarına göre; denklik bazı hâllerde evliliğin sıhhatinin şartı, bazı hâllerde infazının yani yerine getirilmesinin, bazı hâllerde de lüzumunun şartıdır.

Denkliğin, evliliğin sıhhatinin şartı olduğu durumlar şunlardır:[3]

a) Akıllı ve büluğa ermiş kadın kendini denk olmayan biriyle veya fahiş bir aldanışla evlendirir ve kendisine baba tarafından akraba olan asabeden bir veli akitten önce bu evliliği kabullenmezse, ne ilzam edici (bağlayıcı) olur ne de büluğ sonrası rızaya bağlı olarak sahih olur.

b) Eğer, asıl (baba ve dede) veya fer' (oğul) dışında birisi ehliyeti bulunmayanı veya ehliyeti eksik olanı, yani deli erkekle deli kadını veya küçük erkekle küçük kı-

1- *el-Bedayi'*, II, 217; *ed-Desukî*, II, 249; *Muğni'l-Muhtac*, III, 164; *el-Muhezzeb*, II, 38; *Keşşafü'l-Kına*, II, 71; *el-Muğni*, VI, 480; *Fethü'l-Kadir*, III, 419; *el-Lubab*, III, 12.

2- *ed-Dürrü'l-Muhtar*, II, 437.

3- *ed-Dürrü'l-Muhtar ve Reddü'l-Muhtar*, II, 418-430, 436.

zı, denk olmayanla evlendirirse evlilik fasit (geçersiz)dir. Çünkü bunların velâyeti bunların maslahatına (çıkarına) bağlıdır, denk olmayanla evlendirmekte ise herhangi bir maslahat yoktur.

c) Eğer kötüyü tercih etmesiyle bilinen (1) baba veya oğul ehliyeti bulunmayanı veya eksik ehliyetli olanı denk olmayanla veya fahiş bir aldanışla evlendirirse, ittifakla nikâh sahih değildir. Sarhoş olup kadını fasık, şerir, fakir veya kötü meslekli biriyle evlendirirse yanlış tercihinin ortaya çıkışı ve bu evlilikte maslahatın olmayışından dolayı durum aynıdır.

Evlendiren veli baba, dede veya deli kadının oğlu olup daha önce onlardan kötü seçme olayı vuku bulmamışsa erkeğin vereceği mehrinin fazlalığı ve kadının mehrinin azlığı ile fahiş bir aldanışla olsa bile kadını denk olmayan biriyle evlendirmesi bağlayıcı olur.

Denklik evliliğin yerine getirilmesinin (infazının) şartı olur:

Eğer akıllı ve baliğ kadın birini kendisini evlendirmesi için vekil kılar da (bu şahıs ister veli ister kendine yabancı biri olsun) ve o da kadını denk olmayan biriyle evlendirirse akit kadının iznine bağlı olur, çünkü denklik kadının ve velilerinin hakkıdır. Eğer koca kendisine denk olmazsa kadının rızası olmadan akit gerçekleşmez. (2)

Zahir rivayete göre denklik, evliliğin lüzumunun şartı olur:

Eğer akıllı ve baliğ olan kadın kendini denk olan biriyle evlendirirse, evlilik ilzam edici olur, velisinin de itiraz ve feshetme hakkı olmaz. Eğer kendini denk olmayan biriyle evlendirirse baba tarafından akrabası (asabe) olan velinin itiraz etme hakkı olur.(3)

Hanefîlerde denklik, evlilik velâyetine benzer. Bazı hâllerde velâyet, evliliğin sıhhatinin, bazı durumlarda infazının, bazan da lüzumunun şartıdır.

Bilindiği gibi Hanefîlerde evliliğin lüzumunun şartları dörttür. Bunlar kısaca şöyledir:

a) Küçük kız ve erkeğin evlendirilmesinde velinin baba ya da dede olması. Bunların dışında kardeş ya da amca evlendirirse Ebu Hanife ve Muhammed'e göre evlilik lâzım (bağlayıcı) olmayıp bülûğa erdiklerinde tercih hakkına sahiptirler. Ebu Yusuf'a göre ise baba ve dede dışındaki velilerin de nikâhı bağlayıcıdır. Bülûğa erdikten sonra küçüklerin tercih hakı yoktur. (4)

1- Görüşün ve seçmenin kötü oluşu: Kişinin fasık veya yaptığına dikkat etmeyen tutarsız biri olması ya da tamahkâr bir sefih olması *Reddü'l-Muhtar*, II, 418.

2- *ed-Dürrü'l-Muhtar ve Reddü'l-Muhtar*, II, 436.

3- A.g.e., *el-Bedayi'*, II, 317 ve devamı...

4- *el-Bedayi*, II, 315.

b) Kocada cinsî ayıpların bulunmaması. Bu, boşanma bahsinde açıklanacaktır.

c) Kadının kendini mehr-i misil ile evlendirmesi. Kendini fahiş bir aldanış ile evlendirirse akit lâzım olmaz. Ebu Hanife'ye göre de, koca mehr-i mislini tamamlayıncaya ya da ondan ayrılıncaya dek velilerin itiraz etme hakları vardır. Çünkü veliler mehrin yüksek olmasıyla iftihar ederler, az olmasıyla da ayıplanırlar; denklikte de durum böyledir. İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed ise şöyle dediler: Buna hakları yoktur; on dirhemden fazlası kadının hakkıdır, hakkından vazgeçen kişiye itiraz edilmez.(1)

d) Kocanın kadına denk olması. Eğer kadın kendini denk olmayan biriyle evlendirirse velilerin itiraz etmeye hakkı vardır. Eğer kocanın denk olmadığı tespit edilirse ar ve ayıbı ortadan kaldırmak için hakim akdi fesheder. Açıkladığımız gibi mezhepler arasında bunun üzerine ittifak edilmiştir.

3. Denklikte Hak Sahibi

Denkliğin kadının ve velilerin hakkı olduğunda fakihler ittifak etmişlerdir.(2) Eğer kadın denk olmayan biriyle evlenirse, velilerin feshetmeyi istemeye hakları vardır. Veli de kadını denk olmayan biriyle evlendirirse kadının feshetme hakkı vardır; çünkü bu üzerine akit yapılan şeyde bulunan bir noksandan kaynaklanan bir tercih hakkıdır, bu da alışverişteki muhayyerlik (seçme) hakkına benzemektedir. Rivayet edilir ki: "Bir kız Resûlullah (a.s.) e geldi ve şunu söyledi: Babam kendi seviyesini yükseltmek için beni kardeşi oğlu ile evlendirdi. Hz. Peygamber (a.s.) dedi ki: "Karar verme hakkı kadına verilmiştir." Kadın dedi ki: "Babamın yaptığını şimdi kabul ettim. Sadece ben bu hususta babaların hiçbir yetkisi olmadığını kadınlara öğretmek istemiştim." (3) Sonuç olarak: Kadın denkliği terkederse velinin hakkı bâkidir, durur; bunun aksi de geçerlidir.

Veliler arasında bu hususta hak sıralaması ve itiraz etme hakkının düşme zamanı:

Hanefîlere göre bu hak babadan taraf akraba olan velilerin sırayla en yakın olanlarındır. Zahiru'r-rivayete göre kadın, açık (şüpheye yer vermeyecek) şekilde hamile olmadıkça ya da doğum yapmadıkça veliler, eğer razı değillerse karı kocayı ayırma hakkına sahiptirler. Eğer veli kadını onun rızasıyla dengi olmayanla evlendirirse nikâh lâzım (bağlayıcı) olur. Veliler razı olmaları hâlinde kendiliklerinden

1- *Fethü'l-Kadir*, II, 434; *el-Bedai*, II, 322; *el-Durrü'l-Muhtar*, II, 445-446.

2- *el-Bedayi*, II, 318; *ed-Dürrü'l-Muhtar ve Reddü'l-Muhtar*, II, 436, 443; *Fethü'l-Kadir*, II, 424; *el Lubab*, II, 12; *eş-Şerhü'l-Kebir*, II, 249; *el-Muhezzeb*, II, 38; *Keşşafü'l-Kına*, V, 73; *el-Muğni*, V 481; *Muğni el-Muhtac*, III, 164.

3- Abdullah İbni Bürcyde'nin babasından aldığı hadîsler; İbn Mace, Ahmed ve Nesei rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtar*, VI, 127.

fesih ve itiraz haklarını düşürmüş olurlar.

Malikîler erkek kadınla zifafta bulunmamış ise velilerin fesih hakkının olduğunu söylerler. Eğer zifaf olmuşsa fesih durumu yoktur. İtiraz bütün veliler arasında müşterek bir haktır. Velilerden biri kadını dengi olmayanla öteki velilerin rızası olmaksızın sadece kadının rızası ile evlendirirse nikâh lâzım (bağlayıcı) olmaz. Bu husus Hanefîler ve Şafiîlerin hilâfınadır.

Şafiîler diyor ki: En yakın veli kadını kendi rızasıyla evlendirirse daha uzak olan velinin itiraz hakkı olamaz. Çünkü onun zaten evlendirme hakkı da yoktur. Eğer veliler derece bakımından eşit iseler ve onlardan biri kadını rızasıyla, ama öteki velilerin rızası olmaksızın evlendirirse evlilik sahih olmaz. Çünkü denklikte onların da bir hakkı vardır. Onların rızasının bulunup bulunmadığına kadının rızası gibi itibar edilir. Eğer kadını kendi rızasıyla evlendirirse velisi dengi olmayan biriyle veya derece bakımından birbirlerine eşit velilerden biri kadını rızasıyla ve öteki velilerin de rızasıyla evlendirirse evlilik sahih olur.

Hanbelîler, uzak velinin daha yakın velinin rızasına rağmen evliliği fesih ve itiraz hakkına sahip olduğunu kabul ederler. Kadının rızası dahi olsa kendisine bulaşacak olan ar sebebiyle buna hakkı vardır. *Keşşafü'l-Kına*'da belirtildiği gibi denklik kadın ve bütün veliler için bir haktır. Eğer baba kızını dengi olmayanla evlendirirse rızasıyla da olsa kızın kardeşlerinin bu evliliği feshetme hakları vardır. Çünkü dengi olmayanla evliliğin getireceği utanç hepsi için söz konusudur.

Onlara göre denkliğin akitten sonra bozulması hâlinde artık evliliği feshetmek velilerinin değil de kadının hakkıdır. Çünkü velilerin hakkı akdin başlangıcında söz konusudur, devamında değil. Bu görüş de diğer mezheplerin aksine olan bir görüştür. Oysa cumhura göre denkliğe akdin başlangıcında itibar edilir. Akitten sonra bozulmasında bir zarar yoktur. Eğer erkek akit sırasında denk olup sonra denk olmaz ise akit feshedilmez.

Derecede eşit bazı velilerin razı olması, diğerlerinin razı olmaması:

Eğer yakın veliler meselâ öz kardeşler gibi birden fazla olursa ve bazısı evliliğe razı olurken bazısı olmazsa, bazılarının razı olması İmam Ebu Hanife ve Muhammed'e göre ötekilerin hakkını düşürür. Çünkü bu bir tek haktır parçalanamaz; bu hakkın sebebi akrabalık olup parçalanma kabul etmez. Yerleşmiş kaide şudur: "Parçalanamayan bir şeyin bazısının düşürülmesi bütününün düşürülmesi demektir." Eğer velilerden biri hakkını düşürürse ötekilerin de hakkı düşer. Bu hususta bir topluluk için sabit olan kısas hakkına kıyas edilir. Çünkü bu hak parçalanma kabul etmeyen bir haktır. Eğer bazısı affederse ötekilerin hakkı düşer. Buna şöyle cevap verilmiştir: Kısas velilerden her biri için tam olarak sabit değildir. Bazısı düşerse tam olarak kısas hakkının alınması mümkün olmaz.

Cumhur (Malikî ve Şafiîler, Hanbelîler, Ebu Yusuf ve Züfer), bazı eşit veliler

razı olursa ötekilerin itiraz hakkı düşmez, demişlerdir. Çünkü denklik hepsi için sabit olan müşterek bir haktır. Ortak bir borçta ortaklardan biri hakkından vazgeçerse bu ötekilerin hakkını düşürmediği gibi.

Buna da denkliğin müşterek borçla kıyas edilmesi *kıyas maal fârık* (farklı bir kıyastır) şeklinde cevap verilmiştir. Çünkü borç parçalanmayı kabul eden bir haktır. Denklik hakkı ise bölünmeyi kabul etmez.

Hanbelîlere göre, velilerin eşit ya da farklı derecelerde olmaları arasında bir fark yoktur. Çünkü denklik onlara göre hepsinin hakkıdır.

4. Denklik Hangi Taraf Hakkında İstenir?

Fakihlerin cumhuruna göre denklik erkekler için değil de kadınlar için istenir. Bunun manası şudur: Denklik kadınlar için erkeklerde aranır. Bu, erkeğin değil, kadının menfaatine bir haktır. Ve erkeğin kadınla eşit veya denklik bakımından ona yakın olması şart koşulur. Kadının ise erkeğe eşit ya da yakın olması şart koşulmaz. Bilakis kadının denklikte erkekten daha aşağı bir konumda olması sahih olur. Çünkü erkek kendisinden daha aşağı konumda olan kadın sebebiyle ayıplanmaz. Ama kadın ve onun akrabaları kendilerinden daha aşağı[1] bir konumda olan erkek sebebiyle arlanırlar. Ancak bu asıldan iki mesele iki hususta kadının denk olması şartı aranır. Ki bu iki durumu daha önce de açıklamıştık.

Birincisi, baba veya dededen başkasının ehliyeti bulunmayanı veya eksik ehliyetli olanı evlendirmesi yahut bu durumdaki bir erkeği daha akit yapmadan önce bile kötü tercih yapmasıyla tanınan baba veya dedenin evlendirmesi. Bu evliliğin sıhhati için kadının erkeğe denk olması şarttır. Bu şart, evliliğin maslahatı için bir ihtiyattır, yoksa evlilik sahih olmaz.

İkincisi, erkeğin, kendini evlendirsin diye başkasına mutlak vekâlet vermesi. Akdin geçerli olabilmesi için, Malikîler ile Ebu Yusuf ve Muhammed'e göre; kadının kocaya denk olması şarttır.

5. Denklik Hangi Yönden Olacaktır (Denklikte Aranan Sıfatlar)?

Fakihler denkliğin özelliklerinde farklı görüşler beyan etmişlerdir. Malikîlere göre bunlar din ve hâldir, yani seçme için tespit edilen ayıplardan salim olmak demektir, yoksa soy-sop anlamına gelen hal demek değildir.

Hanefîlere göre altıdır: Din, İslâm, hürriyet, soy, mal ve meslek [2] Onlara göre denklik, alışverişin iptaline sebep olan cüzzam, delilik, alaca hastalığı ve kötü kokmak gibi ayıplardan salim olmak değildir. Yalnız İmam Muhammed'e göre ilk üçünde denklik aranır.

1- *el-Bedayi,* II, 320; *ed-Desuki,* II, 259; *Muğni'l-Muhtac,* III, 164; *Keşşafü'l-Kına,* V, 72.

2- Allame Hamevi denkliğin arandığı şeyleri şiir halinde söylemiştir.

Şafiîlere göre beştir: Din (veya iffet), hürriyet, soy, tercih hakkında geçerli olan ayıplardan salim olmak ve meslek.

Hanbelîlere göre de beştir: Din, hürriyet, soy, zenginlik (mal) ve sanat, yani meslek.[1]

İmamların hepsi din yönünden denkliğin aranması hususunda ittifak etmişlerdir. Malikîlerin dışındakiler hürriyet, soy ve meslekte ittifak etmişlerdir. Malikîler ve Şafiîler tercih hakkı için tespit edilen ayıplardan salim olmada ittifak etmişlerdir. Zahir olan rivayete göre Hanefîler ve Hanbelîler mal (varlık) da ittifak etmişlerdir. Hanefîler ise usûlün ana babanın Müslüman olması gerektiği görüşünde diğerlerinden ayrılmışlar.

1- *Din veya iffet ya da takva:*

Bundan kastedilen dinî hükümlere göre doğru ve salih olmaktır. Fasık ve fücur ehlinden olan, iffetli olan kadına veya salih bir babanın salih ve dürüst olan kızına veya kendisi ve ailesi dindar ve iyi ahlâklı olan kadına denk değildir. Adam, ister fıskını açıkça ortaya koyan ya da gizleyen biri olsun hüküm aynıdır. Yalnız fısk amellerinden şunu yaptı diye hakkında şehadette bulunulması gerekir; çünkü fasık şahitliği ve rivayeti kabul edilmeyendir, bu onun insanlığının bir eksikliğidir. Çünkü kadın kocasının nesebinin düşüklüğünden daha çok onun fasık olmasıyla ayıplanır. Fasık herif, adalet sıfatına sahip kadına Muhammed İbni el-Hasan hariç ittifakla denk olamaz. Bunun delili: *"Öyle ya! Mümin olan, hiç fasık (kâfir) olan gibi olur mu? Onlar hiçbir zaman eşit olmazlar."* (Secde, 18) *"Zina eden bir erkek, zina eden bir kadından başkasını nikâhlamaz. "* (Nur, 3) ayetleridir. Bu iki ayetin delil olarak öne sürülmesi tenkit edilmiştir; birinci ayet mümin ve kâfir hakındadır, ikinci ayet ise neshedilmiştir. En doğrusu Ebu Hatim el-Müzenî'nin daha önce geçen hadîsini delil kabul etmektir: *"Dinini ve ahlâkını kabullendiğiniz biri size gelirse onu nikâhlayınız. Bunu yapmazsanız yeryüzünde büyük fitne ve fesat meydana gelir."*

İmam Muhammed ise şöyle demektedir: Fasık olan adam, insanlar tarafından tokatlanan, kendisiyle alay edilen veya çarşılara sarhoş çıkan biri olmadığı müddetçe fısk denkliğe engel değildir. Çünkü fısk ahirete ait hükümlerdendir, dünya hükümleri onun üzerine bina edilemez.

Fasık erkek, babası salih olan fasık bir kadına denk olur mu? Bazı Hanefîler şöyle dediler: Fasık adam ona denk olmaz. İbni Abidin der ki: İmamlarımızın sözlerinden anlaşılan hepsinin, yani kızın ve babanın salâh ve takva halinin göz önünde bulundurulmasıdır. Çünkü kadının saliha oluşu veya babalarının salâh ve takva ile

"Nikâhta denklik altı şeydedir,
Neseb, İslam, soy, hürriyet, mal ve din."

1- *el-Bedayi*, II, 318-320; *ed-Durrü'l-Muhtar*, II, 437-445; *Fethü'l-Kadir*, II, 419-424; *el-Lubab*, I 13; *el-Şerhü'l-Kebir*, II, 245 vs. *el-Mühezzeb*, II, 39; *Muğni'l-Muhtac*, III, 165-167; *Keşşafü'l Kına*, V, 72 vs., *el-Muğni*, VI, 482-486.

maruf kişiler olması yönüne ağırlık veren, genellikle baba ve çocuklarının iyi halli oluşlarının birbiriyle ilişkili, bağlantılı oluşu yönünü göz önüne almış demektir. Buna göre fasık adam, salih olan babanın salih olan kızına denk olamaz. Ancak fasık bir babanın fasık olan kızına denk olabilir. Salih bir babanın fasık olan kızı da böyledir. Çünkü kızıyla kendisine gelecek olan ayıp, damadından gelecek ayıptan daha büyüktür. Eğer kadın fasık olan babanın salih olan kızı ise ve kendini bir fasık ile evlendirirse, babasının itiraz etmeye hakkı yoktur. Çünkü baba da o fasık kimse gibidir. Ve kadın da fasığı kabul etmiştir.

2- *İslâm:*

Cumhur görüşünün aksine, Hanefîlerin Arap olmayanlarla ilgili olarak tek kaldığı şarttır. Bundan da kastedilen usûlün yani babaların Müslüman olmasıdır. Baba ve dedesi Müslüman olan babaları Müslüman olana denktir. Sadece bir babası Müslüman olan iki babası Müslüman olana denk değildir; çünkü nesebin tamamı baba ve dede iledir. Ebu Yusuf ise teki Müslüman olanı da iki gibi kabul etmiştir

Sadece kendisi Müslüman olan, bir babası Müslüman olana denk değildir; çünkü mevali (Arap olmayan)lar arasında iftihar edilecek bir şey varsa o da İslâmladır.

Hanefîlerin bu özellik için ileri sürdükleri delil şudur: Kişinin tanınması baba ve dede ile tam olur. Eğer baba ve dede Müslüman olursa kişinin İslâma nispeti de tam olur.

Bu özellik Arap olmayanlarda muteber değildir. Çünkü Müslüman olduktan sonra onların iftihar sebepleri İslamlıklarıdır. İslâm onların soyun yerini alan şerefi olmuştur artık. Fakat Araplarda babaların Müslüman olmasından dolayı denk olmak muteber değildir; çünkü Araplar soylarıyla övünürler. Babalarının Müslüman olmasıyla övünmezler. Babası Müslüman olmayan Müslüman bir Arap, Müslüman babası ve dedeleri olan Müslüman Arap kadına denktir.

3- *Hürriyet:*

Cumhur (Hanefî, Şafiî ve Hanbelîler)a göre denklik şartlarındandır. Bir köle -kısmen olsa bile- özgür bir kadına sonradan hür olmuş olsa bile denk değildir. Çünkü kölelik kişi için bir noksanlıktır. Kendi kazancında tasarruf hakkına sahip değildir ve ona malik değildir. Çünkü hür olanlar kendilerinden mevki ve soy bakımından düşük olanlarla akraba olmakla ayıplandıkları gibi, kölelerle akraba olmakla da ayıplanırlar.

Hanefîler ve Şafiîler aynı zamanda aslın (baba ve dede) hür olmasını, şart koşmuşlardır. Babalarından biri köle olan babası hür olan veya babası önce köle olup sonradan hür olan birine denk değildir. İki babası hür olan bir babası hür olana denk

değildir.

Hanefîler ve Şafiîler şunu eklemişlerdir: Aslen hür olan bir kadına sonradan hür olan (azat edilmiş köle) denk değildir. Çünkü hür olanlar, kölelerin akrabalığıyla ayıplandıkları gibi, sonradan hür olanların akrabalığıyla da ayıplanırlar.

Hanbelîler ise şöyle dediler: Sonradan hür olan erkeğin tamamı, hür olan kadına denktir.

Malikîler ise hürriyeti denklik için şart koşmamaktadırlar. Kölenin hür olan kadına denk olup olmamasında ercah olan iki görüş vardır: Mezhebe göre denk değildir, racih olan görüşe göre denktir ve bu en iyisidir; çünkü bu İbnü'l-Kasım'ın görüşüdür.

ed- Desukî ise şöyle demektedir: Meseleyi biraz tafsilat ile ele almak gerekir. Beyaz cinsten olanlar denktir; çünkü ona olan rağbet hürlerden daha çoktur. Ülkemizin örfüne göre bunda şeref vardır. Siyah cinsten olan ise denk değildir. Çünkü çoğunluk İbnü'l-Kâsım'ın ifadesine göre ondan hoşlanmamaktadır ve ondan dolayı zevce ayıplanır.

Bu görüş ed- Desukî'nin kendisine hastır. Şeriatın esasları bu görüşe ters düşmektedir. Çünkü şeriatın hükümlerinde insanlar arasında renkten dolayı ayrım yapmak yoktur. Ülke örfü diye dayandığı şey, şeriatın esaslarına aykırı olduğundan ya da şeriatın kabullenmediği nefsi arzu ve özel eğilimlere dayalı olduğundan fasit bir örftür.

4- *Soy (Nesep):*

Hanbelîler mansıb (mevki) diye adlandırırlar.

Soydan kastedilen, insanın baba ve dedelerden oluşan usulü (ataları) ile olan bağlantıdır. Hasep (şan, şeref) ise, ataların sahip oldukları övgüye değer özellikler veya dedelerin gurur duydukları şeylerdir. İlim, cesaret, cömertlik ve takva gibi. Soylu olmak hasebi (şeref ve hürmeti) gerektirmez, fakat hasep soyluluğu gerektirir. Soydan kasıt kişinin babasının belli olmasıdır. Belli bir soyu olmayan sokakta bulunmuş biri veya köle olmamalıdır. Malikîler soyda denkliği kabul etmezler. Ancak cumhur (Hanefî, Şafiî, Hanbelîler) denklikte soyu kabul etmektedirler. Fakat Hanefîler soyu sadece Araplarla evliliğe mahsus kılmışlardır; çünkü soylarını muhafaza etmeye onlar özen göstermiş, onunla övünmüş, onunla birbirlerini yerinmişlerdir.

Ancak Acem (Arap olmayan)lar soylarını muhafazaya önem vermemiş ve onu iftihar vesilesi saymamışlardır. Bu nedenle onlarda hürriyet ve İslâma itibar edilmiştir. Hanefîlere göre en doğru olan; yabancı (Acem) erkek isterse âlim ya da sultan olsun Arap kadına denk değildir.

Bu görüşe göre: Hz. Ömer'in, *"Hasep sahibi olan kadınların denk olanlardan başkasıyla evlenmesine mani olurum."* (1) sözü gereği yabanc olan adam Arap kadına denk değildir. Çünkü Allah Arapları diğerlerine seçkin kılmıştır ve Araplar diğer ümmetlerden aralarından Resulullah (s.a.v.) çıktığı için üstün olmuşlardır.

Hanefîlere ve İmam Ahmed'den bir rivayete göre Kureyşliler birbirlerine denktir. Geriye kalan Araplar da birbirlerine denktirler. Bazıları ise Beni Bahile'yi adi geleneklerinden dolayı bundan hariç tutmuşlardır. Bu konudaki delilleri ise İbni Abbas'ın sözüdür: "Kureyşlilerin bazıları bazılarına denktirler."

Şafiîler ve İmam Ahmed'in diğer bir rivayetine göre: Haşim ve Muttalip oğullarından başkası Kureyş'in geriye kalanına -Beni Abdu Şems ve Nevfel gibi Haşimin iki kardeşi olmalarına rağmen- denk değildir. Bu görüş şu hadîse dayanmaktadır: *"Allah Araplar içinde Kinane'yi seçti, Kinane'den de Kureyş'i seçti, Kureyş'ten de Haşim oğullarını seçti, Haşim oğullarından da beni seçti."*(2)

Cumhur, Nadr b. Kinane'nin evlâdı olan Kureyş'in soy bakımından diğer Araplardan üstün olduklarında ittifak etmiştir. Kureyşli bir kadına ancak kendisi gibi Kureyşli olan bir erkek denk olabilir. Kureyşli erkek ise her Arap kadınına denktir. Kureyşli olmayan Arap kadınına ise her hangi bir kabileden olan bir Arap denktir. Yalnız Arap olmayan yani yabancı olan ona denk değildir.

Cumhurun delili ise şu hadîstir: *"Araplar birbirlerine denktirler, kabile kabileye, adam adama. Mevaliler (Arap olmayanlar) de birbirlerine denktirler, kabile kabileye, adam adama; yalnız dokumacı ve hacamatcılar bunun dışındadırlar."*(3)

Doğru olan ise nesebin denklikte muteber olmamasıdır. Sahih olan Malikîlerin görüşüdür. Çünkü İslâm'ın ana özelliği insanların eşitliğine davet etmek, ırk veya unsur ayrımına ve cahiliye döneminin kabilecilik ve soy davalarına karşı savaş olmuştur. Çünkü İslâmın Arap olmayan insanlar arasında yayılması bu ana meziyet ve üstünlüğe dayanması sebebiyledir. Veda haccının ilan ettiği gerçek de açıktır; insanların hepsi Hz. Adem'in oğludur. Arabın Aceme takvadan başka bir üstünlüğü yoktur.

Cumhurun dayandığı hadîs zayıftır. Kureyşi diğer Araplara üstün saymak, sonra Arapları Acemlere üstün sayma anlayışı doğru değildir ve sünnetten hiçbir şey de buna delâlet etmemektedir. Tam bunun aksi sünnette bulunmaktadır. Çünkü Peygamber (a.s.) iki kızını Osmanla; diğer kızı Zeyneb'i Ebu'l-As İbni Rabi' ile evlendirdi; her ikisi de Abdu Şems oğullarındandılar. Hz. Ali, kızı Ümmü Gülsüm'ü H. Ömer'le evlendirdi. Hz. Peygamber (a.s.) halası kızı Zeyneb'i, ki Kureyşlidir,

1- Hellal ve Dârakutnî rivayet etmişlerdir.

2- Vaile'den Tirmizi rivayet etmiştir, *sahih* bir hadistir.

3- Abdullah İbni Ömer'den, el-Hakim ve Beyhaki rivayet etmişlerdir. Lakin *munkatı* bir hadistir. *Nasbu'r-Raye,* 197, 3, *Sübülü's-Selâm,* 128, 3.

Zeyd b. Harise ile evlendirdi Zeyd ise azat edilmiş kölelerden idi. Usame b. Zeyd, Kureyş'ten Fatıma binti Kays ile evlendi. Kocası Ebu Amr b. Hafs b. el-Muğira onu boşadıktan sonra bu kadın Resulullah'a Muaviye ve Ebu Cehm'in kendisini istediklerini haber vermişti. Resulullah (a.s.) de şöyle dedi: *"Fakat Ebu Cehm sopasını omuzundan indirmez, Muaviye ise malı olmayan bir fakirdir, sen Usame b. Zeyd ile evlen."*[1]

Abdullah b. Amr b. Osman ise Hz. Ali'nin torunu Fatıma ile evlendi. Mus'ab b. Zubeyr onun (Fatıma'nın) kız kardeşi Sekine ile evlendi. Daha sonra onunla Abdullah b. Osman b. Hakim b. Hizam da evlendi. el-Mikdad b. el-Esved, Resulullah (a.s.)'in amcası Zubeyr b. Abdü'l-Muttalib'in kızı Dubâa ile evlendi. Hz. Ebu Bekir de kız kardeşi Ümmü Ferve'yi el-Eş'as b. Kays ile evlendirdi. Her ikisi de Kinde oğullarından idiler.[2]

Çünkü, Acemler ve Mevaliler birbirlerinden üstün ve daha şerefli olsalar bile birbirlerine nikâhta denk (küfüv) sayılırlar. Araplar da öyledirler.

Araplar soya önem verip bununla övündükleri gibi Arap olmayanlar da soylarına önem verir, onlarda da kadın, soy ve şeref bakımından eşit olmayanla evlendiğinde ayıplanırdı.

5- *Mal veya zenginlik:*

Bundan murat zevcenin nafakasını sağlama ve mehri vermeye gücü yetmektir; zenginlik ve servet değildir. Eli dar olan erkek, hali vakti yerinde olan kadına denk değildir. Hanefîlerin bazısı bir aylık nafakaya gücü yetmekle sınırlı tutmuştur meseleyi. Bazıları da nafakayı kazanabilmeye gücünün yetmesini yeterli bulmuşlardır.

Hanefîler ve Hanbelîler denklikte mal varlığını şart koşmuşlardır; çünkü Peygamber (a.s.) geçen hadîste Fatıma binti Kays'a dedi ki: *"Muaviye ise malı olmayan bir fakirdir."* Çünkü insanlar soy ile övündüklerinden daha çok mal ile övünürler. Çünkü varlıklı olan kadın, nafakasını ve çocuklarının geçimini karşılayamayacak kocasının fakirliğinden zarar görür. Bu yüzden nafakayı karşılayamaması hâlinde feshetme hakkına maliktir. Çünkü malî bakımından halinin iyi olmayışı insanların örfünde bir eksikliktir, soyda birbirlerine farklı oldukları gibi malda da birbirlerinden farklı olurlar.

Malikîler ve esah olan görüşlerinde Şafiîler şöyle demişlerdir: Varlıklı olmak denkliğin özelliklerinden sayılmaz; çünkü mal geçici bir gölgedir, devamlı olmayan bir haldir, elden çıkabilecek bir şeydir. Şahsiyetli kişiler ve basiret ehli malla övünmez.

1- Fatıma binti Kays'tan, Müslim rivayet etmiştir. *Sübülü's-Selâm,* III, 129.
2- *el-Muğni,* VI, 483 vd.

Bana göre de en doğru olan görüş budur; zenginliğin devamlılığı yoktur. Mal gider, gelir. Rızk taksim edilmiştir ve kazanca dayalıdır. Fakirlik dinde şereftir. Hz. Peygamber (a.s.) de demiştir ki: *"Allah'ım beni miskin (fakir) olarak yaşat ve miskin olarak öldür."*[1]

6- *İş, meslek veya sanat:*

Bundan kasıt, kişinin rızkını ve geçimini sağlamak için yaptığı iştir. Hükümet işlerinde vazifeli olmak (memuriyet)da aynıdır.

Malikîler dışında cumhur, mesleği denkliğin özelliklerinden saymıştır. Kocanın veya ailesinin mesleği kadının veya ailesinin mesleğine denk olmalıdır. Düşük bir meslek sahibi olan (hacamatcı, dokumacı, temizlikçi (çöpçü), hayvan pisliği taşıyan, bekçi, çoban gibi) yüksek bir meslek sahibi olan adamın (tacir, kumaşçı (yani kumaş ticareti yapan) ve terzi gibi) kızına denk değildir. Örfe göre tüccar ve kumaşçının kızı âlim ve hakimin kızına denk değildir. Zalimlerin tebası ve adamları olan ise herkesten düşüktürler. Küfür ehli ise birbirlerine denktirler; çünkü denkliğin göz önünde bulundurulması eksikliği ortadan kaldırmak içindir. Küfürden de daha büyük bir eksiklik yoktur.

Mesleklerin sıralamasında esas olan örftür. Bu da zamana ve mekâna göre değişir. Bir meslek bir zamanda düşük diğer bir zamanda ise şerefli bir meslek hâlini alabilir. Bir meslek memleketin birinde kıymetsiz öbüründe ise saygın olabilir.

Malikîler mesleği denkliğin özelliğinden saymazlar. Çünkü bu, dinde bir eksiklik değildir. Mal gibi bağlayıcı bir özellik de değildir. Bunlar her biri zayıflık, hastalık, canlılık ve sıhhate benzer. Bana göre en doğru olan görüş de budur.

7- *Nikâhta tercih hakkına sahip olmaya yol açan ayıplardan salim olmak:*

Delilik, cüzzam ve alaca hastalığı gibi. Malikîler ve Şafiîler bunu denkliğin özelliklerinden kabul ederler. Kendisinde bu ayıplardan biri bulunan kimse ister kadın ister erkek olsun ayıpsız olana denk değildir; çünkü nefis böyle ayıpların kendisinde bulunduğu kişiyle birlikte olmak istemez, böylelikle nikâhın amacı bozulur.

Hanefîler ve Hanbelîler ayıplardan salim olmayı denkliğin şartlarından saymazlar. Fakat velilere değil kadına tercih, seçme hakkını tanırlar; çünkü ayıbın zararı sadece onunla ilgilidir. Velisi de kadının cüzzamlı, alacalı ve deli olan biriyle evlenmesine mani olabilir. Bu görüş en doğru olandır; çünkü denkliğin özellikleri kadın ve velilerin ortaklaşa hakkıdır.

Denkliğin özellikleri bunlardır. Fakat bunların dışında kalan güzellik, yaş, kültür, memleket, evlilikte tercih hakkı doğmasına yol açmayan diğer ayıplar (körlük, kesiklik ve yüz çirkinliği) gibi özellikler muteber değildir. Çirkin güzele, yaşlı

1- Enes'in hadisinden Tirmizi rivayet etmiştir. *Tahric ehadisi'l-Ahyailraki,* IV, 167.

gence, cahil kültürlüye veya okumuş olana, köylü şehirliye, hasta sağlam olana denktir.

Fakat en münasibi bu özelliklerin birbirlerine yakın olmasına, özellikle de yaş ve kültür konusuna dikkat etmektir. Çünkü bunların varlıkları eşler arasında uyumun gerçekleşmesinde daha etkindir. Yoklukları da anlaşmazlık ve köklü ihtilâfa sebep olur. Bakış açılarının, olayları değerlendirmelerinin, evlilikte amacı gerçekleştirme ve mutluluğun farklı olmasına yol açar.

EVLİLİĞİN SONUÇLARI

MEHİR VE HÜKÜMLERİ

Evlilik bir bütün olarak sonucunda, karı ve kocayı bağlayıcı karşılıklı görev ve hakların kaynaklandığı bir akittir. Kur'an-ı Kerim bu kaideyi şöyle belirlemiştir: *"Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları olduğu gibi, kadınların da onlar üzerinde hakları vardır."* (Bakara, 228). Yani kadınların erkeklere karşı görevleri bulunduğu gibi erkeklerin de kadınlara karşı yapmaları gereken görevleri, kadın hakları vardır. Bu hak ve görevleri belirlemenin esası ise kadın ve erkeğin fıtratına, yaratılış özelliklerine dayalı olan örftür.

Bazı medeni kanunlar kadının erkeğine karşı elde ettiği bütün malî hakları (mehir, nafaka, barınma gibi) belirlemiştir. Fakat malî olmayan veya ahlâkî haklara (adalet, muamelede iyilik, iyi geçim, kadının kocasına ölçülü bir şekilde itaati, kadını eziyet ve zorluk türlerinden koruma gibi) değinmemiştir; çünkü bunlar ahlâkî esaslardır. Bunların bir kısmını Kur'an-ı Kerim belirtmiş, öbür kısmını da Peygamberin sünneti açıklamıştır. Biz burada mehir konusunu ele alacağız.

1. Mehrin Tarifi, Hükmü

Mehir: Kadının, kocasının kendisi ile evlenmek için akit yapması veya gerçekten zifafta bulunmasıyla hak ettiği maldır. Fethu'l-Kadir kenarında bulunan *el-İnaye* kitabının müellifi mehri şöyle tarif etmiştir: "Nikâh aktinde koca üzerine kadının buz'u (ondan cinsî yönden yararlanma) karşılığında ya belirlenerek (tesmiye) ya da akit sebebiyle vacip olan maldır." Bazı Hanefîler ise şöyle tarif etmişlerdir: 'Mehir, kadının nikâh akdi veya cinsî ilişki sebebiyle hakettiğidir."

Malikîler ise şöyle tarif etmişlerdir: "Kendisinden yararlanmanın karşılığı larak kadına verilen haktır."

Şafiîler ise şöyle tarif etmişlerdir: "Nikâh ve cinsî ilişki sebebiyle veya süt em-

zinne, şahitlerin vazgeçmesi gibi mecburen buz' (kadından cinsî bakımdan yararlanma) hakkının elden çıkması sonucu icap eden şeydir."

Hanbelîler de şöyle tarif etmişlerdir: "İster akitte isterse sonradan hakim veya her iki tarafın rızasıyla belirtilsin, nikâhın veya nikâhın benzerlerinin karşılığıdır (Şüpheye dayanarak yapılan cinsî ilişki veya mükrehe (ilişkiye zorlanan kadın) ile yapılan ilişki gibi)."

Mehrin on tane adı vardır: Mehir, sadak veya sadaka, nihle, ecir, fariza, hibâ, ukr, alaik, tavl, nikâh. Allahü Teâlâ, *"Sizden her kim, hür olan mümin kadınları nikâh edecek bir zenginliğe kudreti olmazsa"* (Nisa, 25), *"Evliliğe imkân bulamayanlar, Allah fazlından onların ihtiyacını giderinceye kadar iffetli kalmaya çalışsınlar."* ayet-i kerimelerinde tavl ve nikâh kelimelerini zikretmiştir (Nur, 33). Bazı kimseler sekizini şöylece bir beyitte toplanmışlardır:

Sadak, mehir, nihle, fariza, hiba, ecr sonra ukr, alaik.

Hükmü: Kadına değil erkeğe vaciptir. Tariflerde belirtildiği gibi iki durumdan biriyle vacip olur. Çünkü kadının insan olmasına saygı göstermek için İslâm ülkesinde vuku bulan bir cinsî ilişki ya *ukr*'u (mehri), ya da *akr*'ı (yani had cezasını) gerektirmektedir.

a) Sahih olan akit: Hanbelî ve Hanefîlere göre halvet veya ölüm veya cinsî ilişki kesinleşmedikçe yarısı veya tamamı düşebilir.

b) Gerçek zifaf hali: Şüpheli ilişki hâlinde veya fasit evlilikte olduğu gibi o takdirde mehir ya ödenerek veya ibrâ edilerek (aklanmak suretiyle) düşer.

İslâm ülkesinde ilişkide bulunmak ceza veya mehirden hâli değildir. Bu kadının insanlığına saygıdır.

Mehrin vacip olmasının delilleri [1]:

Kur'an'dan: Allahü Teâlâ buyuruyor ki: *"Nikâh ettiğiniz kadınların mehirlerini seve seve verin."* (Nisa, 4). Yani bu Allah tarafından verilmiş bir armağan veya bir hediyedir. Çoğunluğa göre ayetin muhatabı kocalardır. Veliler olduğunu söyleyenler de vardır. Çünkü cahiliye döneminde veliler mehri alıyorlardı ve ona nihle adını vermekteydiler. Bu da mehrin kadına ikramda bulunmanın ve onunla evlenmeye rağbeti bulunduğunun sembolü sayılıyordu.

Allahü Teâlâ buyuruyor ki: *"O hâlde, onlardan hangisi ile faydalandınızsa mehirlerini kendilerine farz olarak verin."* (Nisa, 24),*"Mehirlerini de güzellikle kendilerine verin."* (Nisa, 25), *"Haram kılınanların dışında kalanlar namuslu ve zinaya sapmayan insanlar halinde yaşamanız şartıyla imallarınızla (yani mehir vererek) arayıp nikâhlamanız için size helâl kılındı."* (Nisa, 24)

1- *el-Muğni,* VI, 679; *el-Mühezzeb,* II, 55.

Sünnetten: Resulullah (a.s.) evlenmek isteyene şöyle demiştir: *"Demir bir yüzük olsa bile bul ve getir"* [1] Resulullah (a.s.) hiçbir evliliği mehirsiz bırakmamıştır.

Mehrin akit esnasında tesbit edilip belirtilmesi sünnettir. Çünkü Peygamber (a.s.) hiçbir nikâhı mehirsiz bırakmamıştır. Böyle yapmak husumeti (anlaşmazlığı) önleyicidir. Bir de kendini Peygamber (a.s.)'e hibe eden kadının nikâhına benzememesi için böyle yapılır.

İcma: Nikâhta mehrin meşru olduğunda Müslümanlar icma etmişlerdir.

Mehrin vacip olmasının hikmeti: Bu akdin önemini ve yerini ortaya koymak, kadını izzetli kılmak ve ona değer vermek, onunla karşılıklı saygıya dayalı bir evlilik hayatı kuracağını göstermek, onunla uyumlu bir hayat yaşayacağına dair iyi niyetini belirtmektir. Ayrıca evlilik için gerekecek elbise ve masraflar için kadının hazırlanmasına imkân sağlanmış olur.

Mehrin kadına değil sadece erkeğe vacip olması şer'î kaidelerin "Kadın, ister eş ister kız isterse de anne olsun hiç bir nafaka göreviyle yükümlü değildir." kaidesi ile uyum arzetmektedir. Mehir veya geçim nafakası ve başka şeyler olsun nafakadan erkek sorumludur; çünkü erkek rızk peşinde koşmaya ve kazanmaya daha yatkındır. Kadının görevi ise evi düzenlemek, çocukları terbiye etmek ve nesli devam ettirmektir. Bu da kolay ve basit olmayan bir yüktür. Eğer mehrin verilmesiyle yükümlü kılınır, onu elde etmeye mecbur bırakılırsa yeni zorluklar yüklenmek zorunda bırakılmış olur ki, bu yolda onun saygınlığı da azaltılmış olur.

Kur'an-ı Kerim kadınla erkek arasında malî sorumlulukların dağılımını belirtmiştir. Allahü Teâlâ, şöyle buyurmaktadır: *"Erkekler, kadınlar üzerine idareci ve hakimdirler. Çünkü Allah birini (cihat, imamet, miras gibi işlerde) diğerinden üstün yaratmıştır.Bir de erkekler (onlara) mallarından infak etmekte, harcama yapmaktadırlar.* (Nisa, 34).

Mehir, evliliğin rüknü veya şartı değildir:

Mehrin -akitte vacip olmasına rağmen- evliliğin ne bir şartı ne de bir rüknü olmadığını evliliğin şartları bahsinde belirtmiştik[2]. Gerçekte evliliğin üzerine terettüp eden sonuçlardan biridir. Bu sebeple onda meydana gelecek olan basit bir bilmezlik ve düzeltilmesi mümkün olan aldanma affedilmiştir: Çünkü evlilikten amaç kadın erkeğin bir araya gelmesi ve yararlanmadır. Eğer akit mehirsiz gerçekleşirse sahihtir ve ittifakla kadına mehir verilmesi vacip olur.

Bunun delili ise şu ayettir: *"Kendilerine dokunmadığınız (yani zifaf yapmadı-*

1- Müslim, Buhari ve Ahmed üzerine ittifak etmişlerdir. Sehl b. Sa'd'dan alınmıştır. *Neylü'l-Evtâr,* VI, 170.

2- *el-Bedayi,* II, 274; *Keşşafü'l-Kına,* V, 144, 174; *el-Muhezzeb,* II, 55, 60; *Muğni'l-Muhtac,* III, 229 *Bidayetel-Müctehid,* III, 25; *eş-Şerh es-Sagir,* II, 449.

ğınız) yahut kendilerine bir mehir tayin etmediğiniz kadınları boşadınızsa bunda size günah yoktur" (Bakara, 236) Mehirintesbitsinden vezifaftan önce boşanmayı Allah teâlâ mübah kılmıştır. Bu da mehirin şart ve rükün olmadığının delilidir.

Sünnetten delil Alkame'den gelen şu rivayettir: *"Abdullah İbni Mesu'ud'a zifafta bulunmadan ve bir mehir de tesbit etmeden ölen bir adamın karısı hakkında soruldu. Abdullah dedi ki: ""Emsâli (benzeri) kadınların aldığı miktarda mehri alması, miras alması ve iddet beklemesi görüşündeyim." Ashabdan Ma'kıl b. Sinan el-Eşcaî bunu duyunca Hz. Peygamberin (SAS) de Vâşık kızı Berva' hakkında aynı şekilde hüküm verdiğine şahitlik etti."*[1]

Ukbe b. Amir'in hadisi de aynı görüşü desteklemektedir. *"Derki: Resulullah (a.s.) bir adama şöyle dedi: "Seni filancayla evlendireyim mi?" Evet, dedi. Kadına da dedi ki: "Seni filanca ile evlendirmemi kabul ediyor musun?" Kadın da: Evet, dedi. Onları birbirleriyle evlendirdi. Adam kadınla gerdeğe girdi. Ama herhangi bir mehir tesbit etmemişti. Bir süre sonra kendisine ölüm vakti geldiğinde ise şöyle dedi: "Resulullah (a.s.) beni filanca ile evlendirdi. Ona herhangi bir mehir tesbit etmemiştim. Başka bir şey de vermedim. Şimdi ona mehir olarak Hayberdeki hissemi veriyorum." Kadın o hisseyi alıp yüz bin dirheme sattı."*[2]

Buna binaen eğer karı-koca mehirsiz evlenir veya şer'î olarak mülk edinilmesi caiz olmayan domuz, içki ve koyun dışkısı gibi bir şeyi mehir yerine tesbit ederlerse Malikîler dışında cumhura göre akit sahihtir. Kadın için de ölüm veya ilişki olması hâlinde mehr-i misil vacip olur. Malikîler ise şöyle dediler: Karı-koca mehrin olmamasına ittifak ederlerse nikâh fasittir.

Tefviz nikâhı:

İbni Rüşd ve diğerleri şöyle demişlerdir: "Fakihler tefviz nikâhının caiz olduğuna dair ittifak etmişlerdir: O da nikâhın mehirsiz olarak kıyılmasıdır. Allahü Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *"Kendilerine dokunmadığınız (zifafa girmediğiniz) yahut kendilerine bir mehir tayin etmediğiniz kadınları boşadınızsa bunda size günah yoktur."* (Bakara, 236). "Lakin cumhura göre tefviz nikâhı, mehrin olmamasında ittifak etme hâli ile mehrin tesbit edilmemesine de şamildir. Malikîlerde ise bu sadece ikinci durumla sınırlıdır. Mehir vermemek üzere anlaşmak ise evliliği ifsat eder.

2. Mehrin Miktarı-Mehir Miktarında Aşırılık

Mehrin bir üst sınırının olmadığı üzerine ittifak edilmiştir. [3] Çünkü belli bir

1- Beşler (Ahmed ve diğer sünen sahipleri) rivayet etmiş, Tirmizi de *tashih* etmiştir. Hakim, Beyhaki ve İbni Hıbban da rivayet etmişlerdir. İbni Mehdi de *tashih* etmiştir. *Neylü'l-Evtar,* VI, 172.

2- Ebu Davud ve Hakim rivayet etmişlerdir.

3- *el-Bedayi,* II, 386; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 452 ve devamı; *el-Kavaninü'l-Fıkhıyye,* 202; *el-Muhezzeb,* II, 55; *Keşşafü'l-Kına,* V, 142.

düzeyde sınırlanmasına dair şeriatte bir delil bulunmamaktadır. Allahü Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *"Evvelkine yüklerle mehir vermiş de bulunsanız, (boşanma durumunda) o verdiğinizden bir şey almayınız."* (Nisa, 20)

Hz. Ömer mehirleri sınırlamak istediğinde kadının biri bu ayete dikkatleri çekmişti: Hz. Ömer mehrin dört yüz dirhemden fazla olmasını yasaklamıştı ve bu hususta insanlara hutbe vererek şöyle demişti[1]: *"Kadınların mehirlerinde aşırıya kaçmayın. Eğer bunu yapmak dünyada bir iyilik veya ahirette bir takva olsaydı hepinizden önce bunu Resulullah (a.s.) yapardı. Ne kadınlarından herhangi birine ne de kızlarına on iki ukiyye[2] gümüşten fazla mehir vermemiştir. Kim ki dört yüz dirhemden fazla verirse, fazlasını beytü'l-mal için alırım. Minberden indikten sonra Kureyşli bir kadın ona şöyle dedi: "Buna hakkın yok ey Ömer!" Ömer de ona: Niyeymiş? dedi. Kadın cevap verdi: "Çünkü Allahü Teâlâ: "Evvelkine yüklerle mehir vermiş de bulunsanız, o verdiğinizden bir şey almayınız. O malı bir iftira ve açık bir günah isnadı yaparak geri alır mısınız?" (Nisa, 20) buyuruyor. Bunun üzerine Hz. Ömer şöyle dedi: "Bir kadın isabet etti ve bir erkek yanıldı."* Ebu Ya'la, *el-Kebir*'de şöyle rivayet etmiştir: *Bunun üzerine Hz. Ömer dedi ki: "Allahım beni affet! Bütün insanlar Ömer'den daha iyi biliyor. Sonra minbere çıkarak ilân etti:"Ey insanlar!" Kadınların mehirlerini dört yüz dirhemden fazla vermenizi yasaklamıştım. Kim isterse malından dilediği kadar versin."*[3]

Ancak mehirlerin hafif tutulması aşırılığa kaçılmaması sünnettendir. Buna Hz. Peygamber (a.s.) in şu sözü delâlet etmektedir: *"Nikâhın en bereketlisi külfet olarak en kolay olanıdır."* [4] Bir başka rivayette de: *"Kadınların en bereketlisi mehri en az olandır."* ,*"Mehirlerin en hayırlısı en kolay (az) olanıdır."* buyurulmuştur. Bu sonuncu hadîsi Ebû Davud ve Hâkim, Ukbe b. Amir'den rivayet etmişler, Hakim sahih olduğunu belirtmiştir. Mehirlerin fazla olmasının yasaklanmasının hikmeti açıktır. O da gençlerin evlenmesini kolaylaştırmaktır. Ta ki, evlilikten yüz çevirip, sayısız sosyal ve ahlâkî hastalıklar meydana gelmesin. Hz. Ömer'in daha önce geçen hitabında şu ifade yer almaktadır: *"Adama karısının mehri o kadar aşırı derecede artırılır ki, sonunda kalbinde karısına karşı bir düşmanlık belirir."*

Mehrin en azı:

Hanefîlere göre [5]: Mehrin en azı on dirhemdir. Bunun delili: *"On dirhemden*

1- Ebu Davud, Tirmizi ve Nesei rivayet etmişlerdir. Ebu Acfa'dan Ahmed ve İbni Macé tashih etmişlerdir. *Neylü'l-Evtar*, VI, 168.

2- Ukiyye: Kırk dirhemdir.

3- *Mecmau'z-Zevaid*, IV, 283 vd, İbnü'l-Cevzi'nin Ömer'in hayatı adlı eserinden naklen, Tantavilerin Ömer bin Hattab'ın Hayatı adlı eseri: I, 321 *Tekmiletü'l-Mecmu'*, XV, 481.

4- Aişe'den, Ahmed rivayet etmiştir. *Zayıf* bir hadis olma ihtimali vardır. *Neylü'l-Evtar*, VI, 168.

5- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 452; *el-Bedâyi'*, II, 275.

az mehir yoktur"[1] hadîsidir. Bir de hırsızlık nisab (miktar) ına da kıyas yapılmıştır. Hırsızın elinin kesildiği miktar onlara göre bir dinar veya on dirhemdir. Mehir kadının yerini gösterir ve önemli olan bir şeyden tesbit ve takdir edilir. *"Demirden bir yüzük bile olsa ver."* hadîsini ise mehr-i muaccel mehrin peşin verilen kısmı ile ilgili diye kabul ederler. Çünkü onlarda âdet mehrin bir kısmını zifaftan önce vermek idi. Hz. Peygamber (a.s.) de Ali (r.a.)nin Fatıma (r.a.) ile zifafını Fatıma'ya bir şey verinceye kadar engellemişti. *Ali dedi ki: "Ey Allah'ın Resulü! Bir şeyim yok." Resulullah da dedi ki: "Ona zırhını ver." O da ona zırhını verdi.*[2].

Malikîlere göre [3]: Mehrin en azı çeyrek dinar veya saf üç gümüş dirhemdir.Yahut onun değerine eşit ticaret malı veya necis olmayan temiz maldır. Bunların şer'an ticaret malı, hayvan, akar gibi mal olarak kabul edilmesi, kendisinden yararlanılması mümkün olmalıdır. Yani oyun aletleri gibi değil, yararlanılması helâl cinsten malıdır. Ayrıca zevceye teslim edilebilir şekilde, miktarı, türü ve süresinin belli olması gerekir. Delilleri şudur: Evlilikte mehir, kadının sahip olduğu değer ve önemli yerini ortaya koymak için vacip kılınmıştır. O halde önemiyle orantılı olarak mehirin hırsızlıktaki limit miktardan daha aşağı kalmaması lâzımdır. Bir adam bir kadınla bu miktardan daha azıyla evlenirse kadınla ilişkide bulunması hâlinde bu miktarın kadına verilmesi vacip olur. Eğer onunla zifafta bulunmamışsa ona şöyle denir: Ya mehri tamamlarsın ya da nikâhı feshedersin (bozarsın).

Şafiîler ve Hanbelîlere göre :[4] Mehrin en azı için bir sınır yoktur. Mehrin sahih oluşu bir şeyle takdir edilmez. Mehrin çok veya az mal olması sahihtir, ölçü şudur: Satılabilen, yani değeri olan her şey mehir olabilir. Öyle olmaması hâlinde mehir değildir. Mal sayılmayacak bir şeyle (çekirdek ve çakıltaşı gibi) nikâh kıyılırsa bu belirleme (miktar tespiti) fasit olup mehr-i misil vacip olur. Bu husustaki delilleri ise şöyledir:

a) Allahü Teâlâ'nın ayeti: *"Haram kılınanların dışında kalanlar mallarınızla (mehirle) aramanız için size helâl kılındı."* (Nisa, 24). Görüldüğü üzere Şeriat mehirde miktar belirlememiştir. O yüzden mutlak hükümle amel edilir.

b) Daha önce zikrolunan hadis: *"Demirden bir yüzük bile olsa ver."* Bu, mehrin mal denebilecek her şeyle olabileceğine delâlet etmektedir.

c) Amir b. Rabia (r.a.) rivayet eder ki Fezara'dan bir kadın mehir olarak bir çift ayakkabı karşılığında evlendi. Rasulullah (a.s.) kadına cevaz verdi:[5] *Merfu* olarak Ebu Davud Cabir'den şöyle bir hadis rivayet eder: *"Eğer bir adam bir kadına avuç*

1- Zayıf bir senetle Beyhakî rivayet etmiştir. İbni Ebu Hatim de rivayet etmiştir. Hafız İbni Hacer ise, "Bu senetle *hasen*dir" demektedir.

2- Neseî ve Ebu Dâvud rivayet etmişlerdir.

3- *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 428.

4- *el-Mühezzeb*, II, 55; *Muğni'l-Muhtâc*, III, 230; *Keşşafu'l-Kınâ'*, V, 142 vd.; *el-Muğnî*, VI, 680 ve ve 739.

5- Ahmed ve İbni Mace rivayet etmişler, Tirmizî ise *tashih* etmiştir.

dolusu kadar yemeği mehir olarak verirse kadın ona helâl olur."

d) Mehir kadının hakkıdır. Allah onu kadının mevkisini ortaya koymak için emretmiştir. Onun miktarını tesbit iki taraf (erkek ve kadın)ın rızası ile olur. Çünkü mehir kadından yararlanmanın bedelidir. Bunun da karşılığını takdir etmek ona aittir.

Bu görüşün sahipleri mehrin dört yüz dirhem ile beş yüz dirhem arasında olması ve bundan fazla olmaması sünnettir, demişlerdir. Ümmü Habibe'nin rivayetine göre *"O Habeşistan'da iken Resulullah (a.s.) onu nikâhladı ve Resulullah (a.s.) ona bir şey göndermedi. Hz. Peygamberin eşlerinin mehri ise dört yüz dirhem idi."*[1] Aişe de şöyle rivayet etmiştir: *"Peygamber (a.s.)'in eşlerine mehri beş yüz dirhemdir."*[2] Müstehap olan Peygamberimiz Aleyhisselâm'a uymak ve bereketi onun gibi yapmakta aramaktır.

Mehir beşyüz dirhemden fazla olursa bunun bir sakıncası yoktur. Ümmü Habibe'nin daha önce geçen hadîste rivayet ettiği gibi: *"Peygamber (a.s.) onunla - Ümmü Habibe- Habeşistan'da iken evlendi, nikâhı Necaşi (kral) kıydı. Ona dört bin mehir ve çeyizi kendisi verdi ve onu Şernabil b. Hasene ile gönderdi. Resulullah (a.s.) kendisi bir şey göndermemişti."* Eğer Resulullah bunu uygun görmeseydi reddederdi.

Mehrin akit esnasında (içinde) belirlenmesini terk etmek mekruhtur. Çünkü akdin miktarında anlaşmazlığa sebep olur.

On dirhemden az olmaması da müstehaptır. En azını bu kadar takdir eden mezheplere de böylece muhalefet etmemiş olur.

Gizli mehir ve açık mehir:

Eğer erkek kadınla biri açık diğeri gizli iki mehir üzere evlenirse Şafiî, Malikî ve Hanefîlere göre akit hangisi ile kıyılmışsa vacip olan odur. Çünkü mehir akit ile vacip olur. Çünkü açık olanı ortaya koymak akit olmayıp o sebeple hiçbir şey icap etmez.

Hanbelîlerde ise gizli mehir ile nikâh kıyılsa bile aleni olan esas alınır; çünkü açık nikâh gizli olandan sonra kıyılır. Bu durumda gizli olan mehrin üzerine o kişi tarafından fazla vermek söz konusu olur ki, bu fazlalığı vermek onun üzerine vacip olur. Bu da kadına verilen mehiri artırmak gibidir.

Kabulün icaptan farklı olması:

Veli meselâ; "Kızımı seninle bin dirheme evlendirdim." deyip koca da, "Beş yüze nikâhını kabul ettim." derse Şafiîlere göre mehr-i misil (o seviyedeki kızlara

1- Ahmed ve Neseî rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* VI, 169.

2- Müslim rivayet etmiştir.

verilen miktarda mehir) vacip olur. Çünkü koca bin'e kabul etmemiştir. Veli de beş yüze icap etmemiştir. Her ikisi de iptal edilir ve mehr-i misil vacip olur.

3. Mehrin Şartları veya Mehir Olması Uygun Olan ve Olmayan Şeyler

Mehrin üç şartı vardır[1]:

a) Altın, ticarî mallar ve benzeri gibi satılması ve mülk edinilmesi caiz olanlardan olması.

b) Malûm (belli) olması: Çünkü mehir karşılıklı olarak bedel alıp vermenin karşılığıdır, semene (ücrete) benzer. Tefviz nikâhı dışında meçhul olması caiz değildir: Tefviz, akit esasında akdi yapanların mehrin belirlenmesinden söz etmeyip belirlemeyi içlerinden birine veya başka birine tefviz etmeleridir (havale etmeleridir). Hanbelî ve Şafiîlere muhalif olarak Hanefî ve Malikîler urûz (ticaret mallarından)un özelliklerinin zikredilmesi vacip değildir. Vasfedilmemesi hâlinde de kadına orta olan verilir.

c) Hileden uzak olması: Kaçan bir köle kayıp bir deve ve benzeri mehir olarak caiz değildir.

Hanefîler bunlara dördüncü bir şart eklemişlerdir: Nikâhın sahih olması. Fasit olan nikâhta mehir tesbiti doğru değildir, mehir de gerekmez. Çünkü fasit olan nikâh değildir. Cinsî ilişkinin olmasıyla da mehr-i misil vacip olur.

Bunun üzerine fakihler mehir olması uygun olan ve olmayanla ilgili esaslar ortaya koymuşlardır:

Hanefîlere göre:[2] Mehir: Teslim edilebilen, bilinen, değeri belirlenmiş olan her türlü maldır. Mehir altın veya gümüş, basılmış veya kalıba dökülmüş yani nakit (para) veya süs eşyası ve benzeri borç veya peşin olabilir. Demir veya kâğıt para, ölçülen veya tartılan bir madde, hayvan veya arazi veya elbise gibi ticarî mallardan olması da sahihtir.

Bir kişinin ve aynî eşyanın karşılığında mala hak kazanılan bir menfaati de olabilir. Bir evde oturmak,, bir araziyi ekmek, bir arabaya binmek gibi olabilir.

Fakat Hanefîlerin önceki âlimlerine göre, Kur'an'ı veya bir kısmını yahut dinin helâl ve haramla ilgili bazı hükümlerini öğretmek üzere yapılan evlilik sahih değildir. Allahü Teâlâ buyuruyor ki: *"Mallarınızla (mehir vererek onları nikâhlamak) istemeniz"* (Nisa, 24). Burada belirlenen ise bir mal değildir. Ayrıca Kur'an'ı öğretmek ve benzeri ibadet ve taatler Allah'a yaklaşmak içindir. Hanefîlerin üç imamına göre de onlar için birini ücretle tutmak sahih olmaz.

1- *el-Bedâyi'*, II, 277-287; *eş-Şerhü'l-Kebîr*, II, 294; *el-Kavanînü'l-Fıkhıyye*, 201; *Keşşafu'l-Kınâ'* V, 147; *Muğni'l-Muhtâc*, III, 220 vd.

2- *el-Bedâyi'*; a.y.; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 353, 458-461; *Ahkâmu'l-Kur'ân (Cassas)* II, 143.

Kur'an öğretmenin mal ile karşılanması doğru değildir. Böylece mehri belirlemek sahih olmaz ve mehr-i misil vacip olur: Çünkü bu mal ile karşılanamayan bir menfaat (yararlanma)dir.

Sonraki Hanefîler ise Kur'an-ı Kerim ve din hükümlerinin öğretilmesi karşılığında ücret almanın caiz olduğuna fetva vermişlerdir. Bu da durumların değişmesi ve insanların geçim işleriyle uğraşmasından dolayı buna ihtiyaç hasıl olmuştur. Öğretmen ücretsiz o işe kendini tahsis edemez. Buna göre Kur'an-ı Kerim'i ve dinin hükümlerini öğretme işinin mehir sayılması caizdir. Buna Sehl İbni Said'in hadîsi delâlet etmektedir. Resûlullah (a.s.) bir adamı bildiği Kur'an karşılığında evlendirmiş, *"Bildiğin Kur'an-ı Kerim karşılığında seni onunla evlendirdim."* buyurmuştur.[1] Üzerinde ittifak edilmiş diğer bir rivayette ise, *"Kur'an'dan bildiğin miktar karşılığında seni ona malik kıldım."* buyurmuştur.

Mehrin değeri olmayan bir mal olması sahih değildir. Bir Müslüman erkeğin Müslüman bir kadınla toprak, kan, içki veya domuz karşılığında evlenmesi gibi. Çünkü ölü ve kan hiç kimseye göre mal değildir. İçki ve domuz da Müslümana göre değeri olan bir mal değildir. Bir başka kadından boşanmak veya kısastan affedilmek üzere bir kadının evlenmesi sahih değildir. Çünkü boşama bir mal değildir, kısas da öyledir.

Şigar nikâhı da sahih değildir. Bu bir adamın kız kardeşini başka bir adamla onun kız kardeşi veya kızıyla kendisi evlenmek karşılığında evlendirmesidir. Böyle mehir belirlemesi fasittir. Çünkü erkeklerin her biri kadınlardan herbirinin buz'unu (kadının cinsî uzvunu) diğerinkinin mehri saymıştır. Cinsî uzuv mal olmadığından böyle bir mehir tesbiti de fasittir. Kadınlardan her biri için mehr-i misil vacip olur. Nikâh ise Hanefilere göre sahihtir. Cumhura göre de fasit veya batıldır. Çünkü Resûlullah (a.s.), şigar nikâhını yasaklamıştır. Yasak da yasaklananın fasit olmasını gerektirir. Hanefîlerin görüşünün izahı ise şöyledir: Bu evlilik ebedidir. Fakat içine fasit bir şart dahil edilmiştir. Bu da herbirinin uzvunun diğerinin mehri olması şartıdır. Uzuv ise mehir olamaz ve nikâhı da fasit şartlar iptal edemez. Aynen boşamak üzere bir kadınla evlenmek veya kadını evinden bir başka yere nakletmek gibidir. Hanefîlerce şigar nikâhının yasaklanması karşılığının olmayışındandır. Oysa bu onlara göre karşılığı olan bir nikâhtır. Karşılık mehr-i misildir, böylece bu şiğar nikâhı olmamış olur.

Eğer hür bir erkek bir kadınla ona bir yıl hizmet etmek meselâ bir yıl kadının koyunlarını gütmek kaydıyla evlenirse bu belirleme fasittir. Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre de kadına mehr-i misilin verilmesi gerekir. Çünkü onlara göre menfaatler kıymet biçilebilen mallar değildirler. Onlara göre telef ya da gasbedilmeleri halinde karşılıklarında bir güvence yoktur. Ancak akit onlara dayandırılırsa zaruretten dolayı ve ihtiyacı gidermek amacıyla onlar bir değer kazanırlar.

1- Şeyhayn ve İmam Ahmed üzerine ittifak etmişlerdir *Neylü'l-Evtâr,* VI, 170.

Şafiî ve diğer imamlara göre, bu şekilde tesbit edilen mehir sahihtir. Kadın bir sene hizmeti hak eder; çünkü onların kaidesi şöyledir: Karşılığında ücret alınması caiz olan her şey mehir olarak belirlenebilir. Hür bir insanın sağladığı yararlar karşılığında ücret alması caizdir. Çünkü hür olanın ücretle çalışması ihtilafsız caizdir. Öyleyse belirleme sahihtir. Onlara göre menfaatler kıymet biçilebilen birer maldırlar.

Belirli bir müddet için aynî eşyaların menfaati karşılığında bir adamın bir kadınla evlenmesi sahihtir. Daha önce belirttiğimiz gibi evinde oturmak, hayvanına binmek ve ona yük taşıtmak, arazisini ekmek ve benzeri böyledir. Çünkü bu menfaatler maldır, ya da ihtiyaçtan dolayı diğer akitlerde şer'an olarak mal kabul edilmişlerdir.

Az bir bilgisizlik derecesinde meçhul olan, değerli kabul edilen bir şey karşılığında evlenmek sahihtir. Çünkü evlilikte amaç mal değildir. Malı ödemelerde müsamaha edilemeyenler evlilikte müsamaha görür. Aşırı bilgisizlik derecesinde meçhul olan karşılığında evlilik sahih değildir. Çünkü bu anlaşmazlığa götürür. Anlaşmazlığa sebep olan her şey de akdi ifsat eder.

Her iki bilgisizlik türü arasındaki fark: Fahiş (aşırı) derecede bilgisizlik cins veya tür veya miktarın meçhul olmasıdır. Elbise, koyun veya yük hayvanı karşılığında bir kadınla evlenmek gibi. Çünkü bunlardan her biri altında çeşitli türler bulunan birer cinstirler. Türünü belirlemeksizin pamuk veya hacmini belirlemeksizin bir ev karşılığında evlenmek de böyledir, çünkü pamuğun muhtelif türleri vardır, evler de büyüklük, küçüklük, şehir, yer, biçim ve yol bakımından değişirler.

Az olan bilgisizlik: Belirlenenin tür ve cinsinin bilinmesi, sıfatının bilinmemesidir. Sıfatı söylemeksizin bir ton buğday veya bir kantar pamuk demek gibi. Hanefî ve Malikîlerde vasfın bilinmemesinin bir zararı yoktur. Çünkü azdır. Kadını veya erkeği zor durumda bırakmaksızın belirli bir türden ortalama düzeyde olanını ya da onun değerini vermek vacip olur. Çünkü her iki tarafın da gözetlemesi söz konusu olduğu için böylesi en âdil olanıdır. Şafiî ve Hanbelîler ise şöyle demişlerdir: Vasfın bilinmemesi zararlıdır. Çünkü cinsin bilinmemesi gibi anlaşmazlığa götürür.

Malikîlere göre: [1] Mehir şer'î olarak malik olunabilen mal, hayvan veya arazi, temiz olup necis (çünkü şer'an bir değeri yoktur) olmayan, şer'î olarak ondan yararlanılabilen (eğlence aleti gibi yararı olmayanın da değeri yoktur) teslim edilebilen, süre, sınıf ve miktar olarak bilinen her şeye denir.

Mehrin malik olunamayan bir şey olması sahih değildir: Koca için karısı üzerine vacip olan kısas hakkı gibi kısastan vazgeçmek üzere onunla evlenirse zifaftan

1- *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 385, 429-432; *el-Kavaninü'l-Fıkhıyye,* 201; *Bidayetü'l-Müctehid,* II, 20 27.

önce akit feshedilir. Eğer ilişkide bulunmuşsa mehr-i misil vacip olur ve diyet (i almak için kadına başvurur). Simsarlık da böyledir; kadına ait bir malın satışında simsar olabilmek için onunla evlenmek gibi.

İçki, domuz ve pislik (hayvan gübresi) gibi şer'î olarak mülk edinilemeyen nesneler karşılığında evlenilmesi sahih değildir.

Kaçan bir kölede olduğu gibi teslim edilemeyen ya da cenin ve olgunlaşmayıp bunun için bir müddet beklenilmesi gereken meyve gibi belirsiz olan bir şeyin karşılığında da olmaz. Eğer akit esnasında olgunlaşma zamanı almayı şart koşarsa bu caizdir.

Mehir olarak verilecek şey, türü belirtilmeyen bir elbise, miktarı belirtilmeyen dinarlar, teslim tarihi belli olmayan mal gibi meçhul şeylerden olursa, ya da kadının değil kendisinin seçeceği atlarından bir at (eğer kadın seçerse en iyisinden başkasını seçmeyeceği için caiz olup bunda belirsizlik yoktur) olursa caiz olmaz.

Evliliğin müsamaha ve cömertlik üzerine kurulu olmasından dolayı içinde az bir bilinmezlik veya aldanış olan mehir caizdir; mehr-i misil üzere evlenmesi veya herkesçe bilinen ev çeyizi yani Arapça'da şevra denen ev eşyası karşılığı evlenmesi gibi. Bunda da orta olan, yani insanların nikâh kıydıklarının ortası esas alınır.

On deve veya koyun gibi belirli bir sayı üzere mehir olabilir. Bu durumda da orta olan esas alınır. Bu da yaş, iyilik ve kötülüğe göre tespit edilir.

Karşılığında mala hak kazanılmayan bir menfaat üzere mehir olmaz. Menfaat mehir olarak sahih olmaz. Kadınla evlenip mehri yerine kumasını boşamayı veya üzerine başkasıyla evlenmemeyi, ya da bulunduğu şehirden başka bir yere götürmemeyi saysa, bunlar sahih olmaz. Bu menfaatlerin hiçbiri mehir olma özelliğine sahip değildir. Çünkü karşılıklarında mal verilmez. Kur'an öğretmek ve hizmet etmek gibi kira karşılığında nikâh Hanefîlerde olduğu gibi Malikîlerin meşhur görüşüne göre de caiz değildir. İbni Hanbel ve Şafiîye uygun olarak caiz olduğu da söylenmiştir.

Şafiî ve Hanbelîlere göre: [1] Satılabilen veya az olsa bile ücret veya değer olarak kabul edilebilen her şey mehir olabilir. Bu ister peşin isterse borç, acil veya vadeli, iş veya bilinen bir menfaat (koyunlarını belirli bir müddet otlatmak, elbisesini dikmek, kaçan bir şeyini belirli bir yerden geri getirmek, belirli bir hizmet, Kur'an veya mübah olan şiir veya edebiyattan bir şeyler öğretmek, yazı veya bir sanat ya da bundan başka mübah olan faydalı bir şey öğretmek gibi) olsun mal edilebilen her şey mehir olarak kabul edilir.

1- *Muğni'l-Muhtâc,* III, 125, 220; *el-Mühezzeb,* II, 56; *Keşşafu'l-Kınâ',* V, 143-147; *el-Muğnî,* VI 687, 694, 698.

Kur'an-ı Kerim, Hz. Şuayb (a.s.) ile Hz. Musa (a.s.) arasında geçeni şöyle hikâye etmektedir: *"Bana sekiz yıl ücretle çalışmak üzere şu iki kızımın birini sana nikâhlamak istiyorum"* (Kasas, 27). Orada evlilik menfaat karşılığında akdolunmuştur ve bu zikri geçen ayete göre kiralamak gibi caizdir. Çünkü kiralama durumunda hür kişinin sağladığı menfaatin karşılığını almak caizdir. Böylece kiralamanın mehir olması da caizdir. Daha önce geçen hadîs de buna delâlet etmektedir: *"Seni onunla Kur'an'dan bildiğin karşılığında evlendirdim."*

Cinsî ilişkiden ve menfaatin sağlanmasından önce onu boşarsa mehir olarak kabul ettiği menfaatin yarı ücretini ödemesi gerekir.

Sonuç olarak: Erkeğin evde veya başka bir yerde kadına hizmet etmesinin mehir sayılması Hanefîlere göre caiz değildir. Şafiîlere göre caizdir, Hanbelîlere göre belli bir müddet için caizdir.

Bir erkeğin bir kadınla belirli bir iş karşılığında evlenmesi sahihtir. Meselâ belirli bir elbise dikmesi gibi. Eğer dikilmeden önce elbise telef olursa, elbisenin ücretinin tamamı erkek üzerinedir.

Karı koca Müslüman veya kadın kitabî ise içki, domuz, gasbedilmiş mal, Tevrat, İncil veya onlardan bir şey öğretmek gibi haram olan bir şeyin mehir olarak sayılması caiz değildir. Eğer erkek haram olan bir şeyle evlenirse nikâh sahih olup mehir fasit olduğundan mehr-i misil vacip olur. Bu da içkinin ve domuzun mal olmayışı ve gasbedilen şeyin kocaya ait mülk kabul edilmeyişindendir. Çünkü İncil veya Tevrat'ta zikredilenler neshedilmiş, değiştirilmiş olup haramdır. Bu, erkeğin kadına haram olan bir malı mehir vermesi gibidir.

Mehrin bilinmeyen ve mevcut olmayan gibi aldatma bulunan veya teslim edilmeyen mebi (satılan mal) gibi mülkiyeti gerçekleşmeyen; uçan kuş, kayıp deve ve kaçan köle gibi teslimine imkân olmayan bir şey olması sahih değildir. Çünkü mehir, nikâh akdinde bedel durumundadır, kira ve satıştaki karşılık gibi bunda da böyleleri mehir olarak caiz değildir. Eğer böyle bir şeyle evlenirse nikâh batıl olmaz. Çünkü mehrin fasit olması hiç mevcut olmamasından daha fazla önemli değildir. Eğer nikâh mehrin olmamasıyla sahih olursa fasit olması halinde de sahihtir ve mehr-i misil vacip olur. Çünkü kadın nikâha karşılıksız razı olmamıştır. Karşılık ise ona verilmemiştir. Mübdelün minh'i (kendisi sebebiyle bedel ödenmiş şey, burada kadından cinsî yönden yararlanma) geri vermek de mümkün değildir. O halde onun bedeli verilir. Bu bir malı haram olan bir şeyle satıp malın müşterinin yanında telef olması gibidir.

Fahiş (aşırı) bir bilinmezlik zarar verir. Yani cinste, türde, miktarda veya sıfatta bir bilgisizlik olursa bu sakıncalıdır. Eğer ona (kadına) muayyen olmayan bir ev veya belirsiz bir hayvan veya tayin etmediği ve sıfatını belirtmediği bir şey veya evinin eşyası gibi meçhul olan ve eşlerden birinin karar vereceği veya filanın karar

vereceği bir şey veya ağaçlarının vereceği ürün ve benzerini mehir olarak verirse bunlar mehir olarak sahih değildir. Eğer haşereler gibi faydası olmayan veya sudaki balık ve havadaki kuş gibi teslim edilemeyen veya bir buğday tanesi ve bir ceviz kabuğu gibi genellikle mal sayılmayan bir şeyi mehir olarak vermek cehaletten, belirsizlikten ve mal olmayışından dolayı mehir olarak vermek sahih değildir.

Mehrin fasit olması halinde mehr-i mislin vacip olması:

Daha önceki açıklamalardan anlaşılmaktadır ki mehir olarak tespit edilen şey fasit olursa fakihlerin ittifakıyla mehr-i misil vacip olur. Malikîlere göre de akit fasit olur, erkeğin kadınla cinsî ilişkide bulunmuş olması hariç evlilik feshedilir. Eğer onunla cinsî ilişkide bulunmuş ise mehr-i misil vacip olur.

Cumhur ise şöyle demiştir: Mehir fasit olursa akit fasit olmaz, sahih olur. Eğer ayrılma cinsî ilişkiden önce olursa kadın müt'a (hediye kabilinden birkaç parça giyecek eşyası)nı hak eder. Eğer ayrılma ilişkiden sonra olursa -kadın- mehr-i misli hak eder. Çünkü mehrin fesadı -açıkladığımız gibi- akit esnasında belirtilmemiş olmasından farklı değildir. Eğer akit (nikâh) mehirsiz sahih olursa mehrin fasit olmasıyla da sahih olur; çünkü belirtilmesi yokluğu gibidir.

4. Mehrin Türleri ve Her Türün Vacip Olduğu Durumlar

Fakihlere göre mehir, *mehr-i müsemma* ve *mehr-i misil* olmak üzere iki türdür: [1]

Mehr-i müsemma:(İsimlendirilmiş, belirlenmiş):

Akit sırasında veya akitten sonra belirlenen mehirdir. Akit sırasında üzerinde açıkça ittifak edilen veya akitten sonra kadın için kararlaştırılan veya hakimin kararlaştırdığı mehirdir. *"Daha evvel mehir tayin etmişseniz, o vakit tayin ettiğiniz mehrin yarısı kadınlarındır."* (Bakara, 237) ayetinin genel manası budur.

Kocanın zifaf (gerdek)'tan önce veya sonra örfe göre karısına verdiği zifaf elbiseleri ve gerdek hediyesi gibi şeyler akitte mehr-i müsemmadan sayılır. Çünkü insanlar arasında örf olarak kabul edilen hususlar da akitte sözlü olarak şart koşulan gibidir. Akde eklenmesi gerekir ve akit sırasında olmamasını şart koşmazsa koca bununla yükümlü kılınır.

Malikîlere göre [2] kadına akit sırasında veya akitten sonra verilen, şart koşulmazsa bile mehirden sayılır. Akitten önce kadının velisine verilen de öyledir. Zifaftan önce kadın boşanırsa, koca hediye ettiğinin yarısını geri alır. Fakat akitten sonra veliye hediye edilen onun olur. Ne kadının ne de kocanın onu veliden almaya hakkı

1- *el-Bedâyi'*, II, 274, 277, 280, 287; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 460, 487 vd.; *el-Lübâb ma'a'l-Kitâb*, III 22 vd.; *eş-Şerhü'l-Kebîr*, II, 300, 313; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 449, 452 vd.; *Muğni'l-Muhtâc*, III 227-239 vd.; *Keşşafu'l-Kınâ'*, V, 174, 178; *el-Muğnî*, VI, 712-716; *el-Mühezzeb*, II, 60.

2- *eş-Şerhu's-Sagir*, II, 455 vd.

yoktur.

Mehr-i misil (Benzer miktar mehir):

Hanefîlere göre: Akit sırasında zevceye baba tarafından (babasının kabilesinden değilse annesinin tarafı olmaz) benzeri olan bir kadının - aynı şehirde ve aynı zamanda yaşayan amcası kızı, halası ve kız kardeşi gibi- mehridir. Benzerlik (mümaselet) genellikle tercih edilen mal, güzellik, yaş, akıl ve din gibi özelliklerde olur. Kadının malının fazlalığı, aklı, dini, güzelliği ve gençliği mehrini arttırır. Kendi ailesinden olan kadınların mehr-i misilinin kendisine vacip olması için iki kadın arasındaki benzerliğin bu özelliklere göre olması gerekir. Eğer babasının tarafından kendisiyle benzer olan bir kadın bulunmuyorsa sosyal seviye açısından babasının ailesine benzeyen bir kadının mehr-i misili esas alınır. O da bulunmazsa mutebер olan yemin etmesi şartıyla kocanın sözüdür. Çünkü kadının iddia ettiği fazla miktarı o inkâr etme durumundadır.

Mehr-i mislin sabit olması için, iki adamın ve iki kadının harberdar edilmesi ve şehadet lafzı (sözü) şarttır. Eğer doğru şahitler bulunmazsa söylendiği gibi mutebеr olan -yeminiyle beraber- kocanın sözüdür.

Hanbelîlere göre: Annesi ve babası tarafından olan bütün akrabalarından kendisine eşit durumda olanlara göre tespit edilir. Bunun için kız kardeşi, halası, halasının kızı, annesi, teyzesi ve diğerleri gibi sırayla en yakın olanlar esas alınırlar. Bu da İbni Mesud'un *mufavvad* [1] kadınla ilgili daha önce geçen hadîsine göredir *"Ailesinden olan kadınların, mehri ona verilir."* Çünkü mutlak akrabalığın genel bir etkisi vardır. Eğer akrabalarından emsali yoksa bulunduğu şehrinin kadınlarından ona benzer olanlar esas alınır. Eğer bunlar da yoksa yakın şehirden kendisine benzerlikte en yakın olan kadınlar esas alınır.

Şafiî ve Malikîlere göre: Genellikle erkeğin kendisiyle benzer kadınları talip olduğu mal, para ve altın... gibi şeylerdir.

Şafiîlerde mehr-i misil akraba kadınların mehrine göre tespit edilir. Alkame'nin hadîsi buna delâlet eder: *"Abdullah İbni Mesud'a bir erkeğin evlendiği, sonra öldüğü, kadına mehir tespit etmediği ve onunla cinsî ilişkide bulunmadığı şeklinde bir mesele getirildi. Dedi ki: Ona ailesinden olan kadınların mehrinin aynısını ve mirasın verilmesini ve iddet beklemesi görüşündeyim. Bunu duyan Ma'kıl b. Sinan el-Eycaî de, Peygamber (a.s.) in de Vâşık kızı Berva' hakkında aynı hükmü verdiğine şehadet etti."* [2] Akrabalardan en yakın olan nazar-ı itibara alınır ki onla-

---

1- Mufavvada/ Mufavvida; reddetmek veya olacağına bırakmak demek olup Hanbelîlerde iki çeşittir: *Tafviz el-bud' (organ):* Babanın mücber durumdaki küçük kızını mehirsiz evlendirmesi veya kadının velisine kendisini mehirsiz evlendirmesi için izin vermesi demektir. *Tafvid el-mehir:* Erkeğin kadınla, kadının veya kendisinin veya velinin veya başka bir yabancının istediği mehir üzere evlenmesidir. (*Keşşafu'l-Kınâ',* V, 174 vd.)

2- Beşler, İmam Ahmed ve Sünen musannifleri rivayet etmişler, Tirmizî de *tashih* etmiştir. Aynı za-

nın en yakını da kız kardeşler, erkek kardeşlerin kızları, halalar ve amca kızlarıdır. Asabe (baba tarafından) kadınlar yoksa, teyzelerden ve annelerden kendisine en yakın olanlar nazar-ı itibara alınır. Çünkü onlar ona daha yakındır. Akrabaları yoksa şehrin kadınları esas alınır, sonra kendisine en çok benzeyen kadınlar esas alınır.

Malikîlere göre [1] ise mehr-i misil zevcenin akrabalar ve kendisinin seviye, mal ve güzelliği yönünden durumuna göre tespit edilir. Bu öz veya üvey kız kardeşin mehrinin aynısıdır. Anne veya baba bir halanın mehri esas alınmaz. Mehr-i misil onlara göre tespit edilmez. Çünkü onlar başka bir kavimden sayılırlar.

Eşitlik, Hanefîlerde olduğu gibi mezheplerin ittifakı ile şu özelliklere göredir: Dindarlık, mal, güzellik, akıl, ahlâk, yaş, bakirelik, dulluk, memleket, soy ve hasep (yani babaların övünme sebeplerinden sayılan cömertlik, ilim, iyilik, yardım severlik, salih olmak, emirlik ve benzeri gibi mehrin kendisinden dolayı değiştiği herşey).

Bu özellikler sahih nikâhta akdin yapıldığı gün fasit nikâhta ise cinsî ilişkinin bulunduğu günde göz önünde bulundurulur. Çünkü bu, mehr-i misilin kararlaştırıldığı vakittir. Şüpheye dayalı ilişki gibi ilişki günündeki özelliklere göre mehr-i misil vacip olur.

Hanbelîler ise şöyle derler: Kadının akrabalarının âdeti mehri hafif tutmaksa hafifletme esas alınır. Âdetleri yüksek bir mehir kararlaştırmak ise bunu alamazlar. Çünkü onun varlığı ile yokluğu aynıdır. Eğer âdetleri tecil (sonraya bırakma) ise müeccel olarak kararlaştırılır. Çünkü kendinden olan kadınların mehridir. Âdetleri tecil etmek değilse peşin olarak kararlaştırılır. Çünkü telef olmuş bir şeyin bedelidir. Telef olan malların değeri gibi bunun da peşin olması gerekir. Eğer âdetleri vaktinde verme veya tecil etmede yahut da az veya çok olmada farklı ise orta derecede olan esas alınır. Çünkü âdil olan budur ve o ülkenin parasından ödenir. Eğer birçok çeşit para birimi kullanılıyorsa en yaygın olanından alınır. Çünkü, telef olan bir malın bedeli olduğundan telef olanlarla aynı değerdedir.

Mehr-i mislin vacip olduğu durumlar:

Zevce (eş) için mehr-i misil aşağıdaki durumlarda vacip olur:

1- Tefviz nikâhı: Belli bir mehir kararlaştırılmaksızın akdin sahih olmasıdır. Kadın mufavviza veya *mufavvaza* diye adlandırılır. *Mufavviza* (vavın esresi ile) mehrin belirlenmesini kocaya bırakan kadın demektir. Mufavvaza (vavın üstünü ile) ise mehrinin takdiri veliye bırakılmış kadın demektir. Bu şekilde yapılan nikâh

manda Hakim, Beyhakî ve İbni Hibban da rivayet etmişler ve İbni Mehdi *tashih* etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* VI, 172.

1- *eş-Şerhü'l-Kebîr,* II, 316-317; *el-Kavaninü'l-Fıkhıyye,* 204.

ise tefviz (havale etme) nikâhı diye adlandırılır.

Hanefîlere göre [1]: Mehrini tespit etmeksizin bir erkeğin bir kadınla evlenmesidir. *Mufavviza*, hakkında karar verme işini velisine bırakan ve velisinin onu mehirsiz evlendirdiği kadındır veya mehirsiz evlenmesi için velisinin karar verdiği kadındır. Erkek, kadının velisine şöyle der: "Filancayı benimle evlendir." O da, "Kabul ettim." der ve mehri kararlaştırmazlar. Eğer -koca- onunla ilişkide bulunur veya mehir belirtilmeden ölürse kadın için mehr-i misil vacip olur. Eğer zifaftan önce boşarsa mehir almaya hakkı yoktur. Fakat ittifakla onun için müt'a (birkaç parça elbise ve eşya) vermek vacip olur.

Malikîlere göre [2]:Tefviz mehrin belirlenmediği akittir. İptal edilmesi halinde ilişkide bulunulamaz. Eşlerden birinin hükmüne göre mehir tefviz edilemez. Eğer eşler mehri iptal etmeye ittifak etmelerine rağmen zifafta bulunurlarsa bu tefviz nikâhı değil fasit bir nikâhtır. Başka bir söyleyişle tefviz, her iki tarafın akit sırasında mehrin tesbit etme hususunda sükût etmesi (susması) ve tesbit işinin taraflardan birine yahut onların dışındaki başka bir kişiye bırakılması ve bu tesbit yapılıncaya adar zifafa girmemek demektir. Karar verme öbürüne bırakıldıktan sonra onlardan biri mehri kararlaştırırsa bu onu da bağlayıcıdır. Mehr-i misil veya daha fazlası kararlaştırılırsa bunun kadına verilmesi lâzım gelir. Fakat, daha az olan kararlaştırılırsa rızası olmadan bu kadını bağlayıcı değildir.

Eğer koca razı olmazsa üç tercih arasında serbesttir: Ya mehr-i misli verir ya da onun (kadının) kararlaştırdığını kabul eder ya da boşanır. Eğer koca zifaftan önce ve mehir kararlaştırılmadan önce ölürse kadına mehir yoktur, ittifakla miras vardır. Eğer erkek zifaftan önce boşarsa kadın için önceden kararlaştırılmadıysa mehrin yarısını almaya hakkı yoktur. Eğer mehr-i misil veya kadının razı olduğu miktar zifaftan önce kararlaştırılmışsa mehir bölünür, yani yarısı verilir. Eğer mehrin tespiti bir başkasının kararına bırakılırsa bu caizdir ve buna "tahkim nikâhı" adı verilir. Bu da tefviz nikâhı gibi, mehir belirtilmeyen ve iptali halinde zifafa girilmeyen evlilik akdidir.

Şafiîlere göre: [3] Hanefîlerde olduğu gibi tefviz nikâhı buz'un (cinsî yönden kadından istifade etme hakkının) tesbitidir. Bundan kastedilen odur. Bu, babanın yetişkin kızını mehirsiz evlendirmesi veya kadının velisine kendisini mehirsiz evlendirebilmesi için izin vermesidir. Bu ister mehir söz konusu edilmesin isterse de olmaması şart koşulsun durum aynıdır. Reşit olmayan kadının tefvizi sahih değildir. Sahih olan görüşe göre bunun hükmü, o akit sebebiyle mehrin kadın için vacip olmamasıdır. Çünkü akitle mehir onun için vacip olsaydı talâk (boşanma) sebebiyle de yarısı verilirdi. Üzerine ittifak ettikleri mehir onun için kararlaştırılır. Ne za-

---

1- *el-Bedâyi'*, II, 274; *ed-Dürrü'l-Muhtâr ve Reddü'l-Muhtar*, II, 460 vd.

2- *el-Kavaninü'l-Fıkhıyye*, 202; *eş-Şerhü'l-Kebîr*, II, 313-317; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 449.

3- *el-Mühezzeb*, II, 60; *eş-Şerhü'l-Kebîr*, II, 313-317; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 449.

man onun için mehir kararlaştırılırsa bu artık zifaf ve ölüm sebebiyle zimmete geçme hususunda, mehr-i müsemma gibi olur, boşanma durumunda yarısını vermek gerekir. Kadın ilişkiden önce erkekten kendisi için bir mehir kararlaştırmasını isteyebilir. Kocanın kararlaştırdığına da onun rızası şarttır. Esah olan görüşe göre kararlaştırılanın vadeli ve mehr-i misilden fazla olması caizdir. Eğer koca kararlaştırmaktan kaçınır veya bunda ihtilaf ederlerse hakim mehr-i misli kararlaştırır. Eğer erkek kadını boşayıncaya kadar onun için mehir kararlaştırmazsa Malikîlerde olduğu gibi kadına mehirden bir şey vacip olmaz. Buna şu ayeti delil göstermişlerdir: *"Eğer siz onları kendilerine dokunmadan önce boşamış da daha evvel onlara mehir tayin etmişseniz o vakit tayin ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır."* (Bakara, 237). Bu ayet, eğer kadın için mehir kararlaştırılmamışsa yarısını vermenin de vacip olmadığına delâlet eder.

Onunla cinsî ilişkide bulununcaya kadar mehrini kararlaştırmazsa kadın mehr-i misile hak kazanır.

Eşlerden her ikisi ya da biri mehir kararlaştırılmadan ölürse, Nevevî'nin de tercih ettiği gibi azhar olan görüşe göre mehr-i misil vacip olur; çünkü ölüm, mehrin artık zimmette sabit olması hususunda cinsî ilişki gibidir. Çünkü Vaşık kızı Berva' mehirsiz nikâhlandı, ona mehir kararlaştırılmadan kocası öldü, Resûlullah (a.s.) da ona ailesinden olan kadınların aldığı mehri kadar mehir ve miras verilmesine hükmetti. [1]

Sonuç olarak: Tefvizden dolayı yalnız akitle bir şey vacip olmaz, ancak cinsî ilişkiyle mehr-i misil vacip olur. Esah olan görüşe göre akit halinde mehr-i misil gerçekleşir, kocanın tesbit ettiği miktara kadının da razı olması şarttır. Bir yabancının mehri tesbit etmesi de sahih değildir. Çünkü bu akdin gerektirdiğine aykırıdır. Eğer mehir belirtilmeden ve ilişkiden önce boşanırsa ayetin mefhumuna göre kadın mehrin yarısını almaz. Azhar olan görüşe göre mehir kararlaştırılmadan önce ölümle mehr-i misil vacip olur.

Hanbelîlere göre: Malikîlerin söylediği gib tefvizi iki türlüdür. [2]

a) Evlendirmenin tefvizi [3]: Tefviz mutlak olarak söylenince kastedilen odur. Bu da babanın yetişkin kızını mehirsiz evlendirmesi veya kadının velisine kendisini mehirsiz evlendirebilmesi için izin vermesidir. İster mehir söz konusu edilmesin, isterse de mehrin olmaması şart koşulsun akit sahihtir ve onun için mehr-i misil vacip olur. Allahü Teâlâ buyuruyor ki: *"Kendilerine dokunmadığınız yahut kendilerine bir mehir tayin etmediğiniz kadınları boşadınızsa bunda size günah yoktur."* (Bakara, 236).

1- Ebu Dâvud ve başkaları rivayet etmişlerdir. Tirmizî de *hasen* ve *sahih* olduğunu söylemiştir.
2- *Keşşafu'l-Kınâ'*, V, 174-177; *el-Muğnî*, VI, 712 vd.
3- Kadın evlendirilmesini başkasına bıraktığı için böyle adlandırılmıştır. Velisine kendisini mehirsiz evlendirmesi için izin vermesi gibi.

Daha önce geçen Resûlullah (a.s.)'in Vaşık kızı Berva' hakkındaki kararı da buna delâlet etmektedir.

b) Mehrin tefvizi: Erkeğin kadının veya erkeğin veya velinin onların dışında bir yabancının istediği mehir üzere kadınla evlenmesidir. Bu durumda veli şöyle der: "Hüküm verdiğimiz veya istediğimiz mehir üzere onu seninle evlendirdim." Bütün bu şekillerde nikâh sahihtir ve mehr-i misil vacip olur. Çünkü kadın mehirsiz evlendirilmesine izin vermiş değildir, ancak mehir meçhuldür.

Her iki türde de akitle birlikte mehr-i misil vacip olur. Çünkü kadın akit yapılmasını talep etme hakkına maliktir. Mehr-i misil, müsemma mehirde olduğu gibi vacip olur. Eğer akit mehri gerektirmeseydi ölüm sebebiyle veya kadınla zifafta bulunduktan sonra verilmesi gerekmezdi. Koca mehir kararlaştırılmadan tefviz eden kadınla zifafta kadınla ilişkide bulunursa kocanın mehr-i misil vermesi kesinleşir.

Reşit ve mükellef durumda olan eşler mehrin kararlaştırılması hususunda anlaşırlarsa üzerine ittifak ettikleri miktarda kesinleşir ve az veya çok olsun hükmü, akitle belirtilenle aynı olur. Eğer bir şey üzerine ittifak etmezler ise Şafiîlerin de söylediği gibi hakim mehr-i misil kadarını kararlaştırır.

İttifakla veya hakim kararıyla kararlaştırılan mehir akitle belirlenen gibi olur. Zifaftan önce talâk (boşama) durumu olursa, mehrin yarısı verilir, ayrıca bir de müt'a (birkaç parça eşya) vermek icap etmez. Bu da şu ayetin umumi ifadesine göredir: *"O vakit tayin ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır."* (Bakara, 237).

Eşlerden biri zifaftan veya mehir kararlaştırmadan önce ölürse öbürü ona mirasçı olur ve tefviz eden kadın mehr-i misile hak kazanır. Eğer koca tefviz eden kadın ile zifaftan önce talâk ve başka bir yolla ayrılırsa kadın müt'adan başka bir şey almaz. Bu da şu ayetin umumi ifadesine göredir: *"Şu kadar var ki onları, zengin olan kudretine göre fakir olan da gücü yettiği kadar güzellikle faydalandırsın (müt'a denen birkaç parça eşya versin.)"* (Bakara, 236). Emir ise bunun vacip olmasını gerektirir.

Sonuç olarak: Tefviz nikâhı ittifakla, zifaftan önce mehir kararlaştırılmamış olması halinde yalnız müt'ayı ve mehr-i misli gerektirir. Zifaf ile birlikte mehr-i misil kesinleşir. Cumhurun görüşüne göre mehir kararlaştırılmadan ve zifafa girmeden önce ölüm durumunda mehr-i misil vacip olur. Malikîler ise buna muhalif olarak şöyle demişlerdir: Ölüm durumunda kadın için mehir vacip olmaz.

2- Mehrin olmamasında ittifak: Bir adamın bir kadınla ona mehir vermemek üzere anlaşarak evlenmesi durumunda belirttiğimiz gibi Malikîler dışında cumhura göre ölüm veya zifaf sebebiyle kadın için mehr-i misil vacip olur. Çünkü bu ittifak batıldır. Mehrin olmamasını şart koşmak ise fasittir. Hanefîlere göre ise fasit olan şart evliliği bozmaz. Hanbelî ve Şafiîlere göre de mehrin olmamasını iste-

mek evliliği ifsat etmez.

Malikîlere göre, eşler mehrin olmamasına ittifak ederlerse akit fasit olur. Lakin zifaf sebebiyle kadın için mehr-i misil vacip olur. Zifaftan önce ise birinin ölümü veya boşanma halinde hiçbir şey vacip olmaz.

3- Mehrin sahih olmayan bir şekilde belirlenmesi: Mehir olarak belirlenenin aslen mal olmayan bir şey olması; meselâ ölü bir buğday tanesi, su damlası ve benzeri gibi aslen kendisinden yararlanılamayan veya önemsenmeyecek derecede yararlanılabilen şeyler olması. Ya da belirlenenin değeri olmayan bir mal veya içki ve domuz (zevce kitabî olsa bile Müslüman açısından böyledir), havadaki kuş ve toprağın altındaki maden gibi bir ğarar (aldanış) durumu olması. Ya da belirlenenin aşırı (fahiş) bir cehaletle bilinmemesi: Bu da anlaşmazlığa götürecek derecedeki bilgisizliktir. Daha önce belirtmiş olduğumuz gibi Hanefîlere göre bu, cinsin veya türün bilinmezliğidir.

Bütün bu hallerde cumhura göre zifaf yahut zifaftan önce ölme sebebiyle mehir vacip olur.

Malikîlere göre: [1] Mehir olması sahih olmayan şey, mehir olarak belirlenirse akit fasit olur ve kadın mehr-i misile ancak zifaf durumunda hak kazanabilir. Ancak zifaftan önce ölüm veya boşama gibi bir sebeple erkek kadından ayrılırsa, belirttiğimiz gibi kadın için bir şey vacip olmaz.

Mehr-i müsemmanın vacip olması durumu ve fasit olan evlilikte vacip olan nedir?

Eğer belirleme (tesmiye) ve aynı zamanda akit de sahih ise mehr-i müsemma vacip olur. Bu belirleme ister akitle isterse akitten sonra rıza ile yapılsın durum aynıdır.

Eğer evlilik mehrin tesmiyesinin fesadından başka bir sebeple fasit olursa meselâ şahitsiz evlilik, muhallilin (kadının ilk kocasına helâl olması için sureta onunla nikâhlanan adam evliliği ve geçici evlilik gibi, gerçek bir zifaf halinde mehir vacip olur. Aişe'den rivayet edilen hadîse göre hüküm böyledir: *"Hangi kadın velisinin izni olmadan nikâhlanırsa, nikâhı batıldır, nikâhı batıldır. Eğer -erkek- onunla ilişkide bulunursa, onun fercinden kendisine helâl kıldığı karşılığında ona (kadına) mehir vardır..."* [2]

Lâkin vacip olan bu mehir nedir? Bunun sınırında fıkhî görüşler farklıdır. [3]

1- *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 440-441.

2- Neseî hariç *Sünen* musannifleri ve Ahmed Aişe'den rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* VI, 118.

3- *el-Bedâyi',* II, 286; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 457; *el-Lübâb,* III, 22; *eş-Şerhu's-Sağîr ve Haşiyetü's Savî,* II, 413, 446 vd.; *el-Kavaninü'l-Fıkhıyye,* 204; *Muğni'l-Muhtâc,* III, 228; *Keşşafu'l-Kınâ',* V 179; *el-Muğnî,* VI, 750.

Hanefîlere göre: Ebu Hanife şöyle der: Ne kadar olursa olsun kadın için mehr-i misil vardır. Çünkü onun hakkında belirleme göz önünde bulundurulmaz, böylelikle tesmiye yok hükmündedir.

Ebu Yusuf ve Muhammed de şöyle der: Mehr-i müsemmaya razı olduğu için, müsemmayı aşmayacak kadar mehr-i misil hakkına sahiptir.

Şüpheye dayalı bir ilişkide veya müt'a nikâhında kadın için vacip olanın, mehr-i müsemmadan fazla olmayan mehr-i misil olduğunda Hanefîler ittifak etmişlerdir. Şigar nikâhında da böyledir: Vacip olan mehr-i misildir. Çünkü evlilik sahihtir. Hükmü, belirttiğimiz gibi mehrin tesmiyesi fasit olan herhangi bir evliliğin hükmü gibidir. Onlara göre fasit olan evlilikte halvet (birlikte yalnız kalmak) mehri vacip kılmaz.

Malikîlere göre: Şigar nikâhında kadınla zifafa giren erkek için vacip olan mehr-i müsemma ve misil'den hangisi daha çok ise o miktardır. Kendisinde mehrin tesmiyesi fasit olan her evlilikte mehr-i misil vacip olur. Ancak eğer akit mehrin tesmiyesinden başka bir sebeple fasit olursa, meselâ muhallilin evliliği gibi, zifaf durumunda kadın için mehr-i müsemma vacip olur. Fakat şüpheye dayalı cinsî ilişki mehr-i misili vacip kılar.

Şafiîlere göre: Cinsî ilişki ile vacip olan mehir ne kadar olursa olsun mehr-i misildir. Çünkü şeriat batıl olan evlilikte kadın için mehri akit sebebiyle değil, ilişki sebebiyle hak kılmıştır. Cinsî ilişki mehr-i misili gerektirir; çünkü belirleme (tesmiye) fasit olursa bırakılır ve mehr-i misile dönülür.

Hanbelîlere göre: Fasit olan nikâhta zifaf veya halvet sebebiyle vacip olan mehir, mehr-i müsemmadır. Bu da daha önce geçen Hz. Aişe'nin hadîsin bazı rivayetsi eteğidir: *"Kadınla cinsî ilişkide bulunması sebebiyle erkeğin kadına verdikleri kadının hakkıdır."* [1] Çünkü nikâh fasit olmasına rağmen akdolunur ve boşanma, ölümden sonra ölüm iddetinin lüzumu vb. sahih olan nikâhın hükümleri sabit olur. Böylece sahih olan nikâhtaki gibi mehr-i müsemma onda lâzım olur. Ancak şüpheli ilişki mehr-i misili gerekli kılar.

Sonuç olarak: Sahih nikâhla nikâhlanmış olan, fasit bir nikâhla ilişkide bulunulan ve şüpheyle ilişkide bulunulan için ihtilâfsız mehir vacip olur. Zinaya zorlanan kadın için de vacip olur. Ancak Malikî ve Hanbelîlere göre evliliğin fasit olması halinde vacip olan, mehr-i müsemmadır. Ebu Hanife ve Şafiî'ye göre de, mehr-i misildir. Ebu Yusuf ve Muhammed'e göre ise mehr-i misil ve müsemmadan az olan gerekir. Fakihler şüpheli ilişkinin mehr-i misili gerektirdiğine ittifak etmişlerdir. Çünkü Darü'l-İslâm'da yapılan cinsî ilişki ya mehri, ya da had cezasını gerektirir.

1- Ebu Bekr el-Burkanî ve Ebu Ahmed el-Hallal kendi isnatlarıyla rivayet etmişlerdir.

Hanefîlere göre [1]: İslâm ülkesinde iki mesele bunun dışındadır:

a) Genç çocuk, velisinin izni olmadan bir kadınla evlenir ve onunla cinsî ilişkide bulunur da babası nikâhını geri çevirirse çocuğun üzerine ne had ne de mehir vacip olur. Had vacip olmaz, çünkü o çocukluk çağındadır. Mehir vacip olmaz, çünkü kadın çocuğun nikâhının nâfiz (geçerli) olmayacağını bildiği halde kendi onunla evlenmiştir. Böylece hakkının iptal edilmesine razı olmuştur.

b) Kim ki cariyesini satar ve müşteriye teslimden önce onunla cinsî ilişkide bulunursa, onun üzerine had veya mehir vacipolmaz: Çünkü bu durumda mahal bakımından şüphe vardır. Çünkü henüz cariye adamın güvencesinin altında ve elindedir. Eğer helâk olsa onun mülkiyetine döner. Karşılık güvence iledir. Mehir onun üzerine vacip olsaydı onu hakederdi.

5. Mehirde Hak Sahibi Olanlar

Başlangıç halinde mehirle ilgili üç, süreklilik (kalıcılık) halinde de bir hak vardır. Başlangıçtan kastedilen, evlilik akdinin başlangıcıdır. Süreklilikten (kalıcılıktan) kastedilen de evliliğin sürekliliği ve kalıcılığıdır.

Başlangıç halinde mehirle ilgili olan haklar ise, Allah'ın hakkı, zevcenin hakkı ve velilerin hakkıdır.

Allahü Teâlâ'nın hakkı, aktin bir sonucu olarak mehrin vacip olmasıdır. Akit mehirsiz olmaz. Hanefîlere göre on dirhemden, Malikîlere göre çeyrek dinar veya üç dirhemden az olmaz. Hanbelî ve Şafiîlerde ise azı için bir sınır yoktur. Eğer evlilik mehirsiz akdedilirse zifafın olmasıyla birlikte şer'an mehr-i misil vacip olur. Zifafta bulunmamış ise Malikîlere göre feshetme ve mehri tamamlama arasında serbesttir. Feshederse mehr-i müsemmanın yarısı kadarı kadın için vacip olur.

Zevce (eş)'nin hakkı, kabzetmekle mehir üzerine olan mülkiyeti tamamlanır. Mehr-i misil'den az olmamalıdır. Eğer baba onu mehr-i misilden daha azla evlendirirse bakılır: Hanefîlere göre kız reşit ise, Malikîlere göre ise mücber değilse (velâyet altında bulunmuyorsa) kızın bu evliliğe itiraz hakkı vardır ve babanın bakire olan kızı mehr-i misil olmadan evlendirmesi iptal edilir. Fakat mücber olan (babanın velayeti altında bulunan) yahut küçük kız, deli kadın gibi ehliyeti bulunmayan veya eksik olan kıza gelince; eğer onu evlendiren baba ise, kızın Malikî ve Hanbelîlere göre itiraz etmeye hakkı yoktur. Çünkü babanın bakire olan kızını mehr-i misilsiz evlendirmeye hakkı vardır. Evlendiren baba dışındaki velilerden biri ise onu mehr-i misilsiz evlendiremez. Şafiîler eğer velisi onu mehr-i misilden daha azıyla evlendirirse kadına mutlak olarak itiraz etme hakkını vermişlerdir. [2]

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 507, vd; *el-Lübâb,* III, 22.

2- *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 419 vd.; *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 353; *Muğni'l-Muhtâc,* III, 149, 227; *Keşşafu'l-Kınâ',* V, 43; *el-Kavaninü'l-Fıkhıyye,* 203.

Velilerin hakkı: Bu, İmam Ebu Hanife'ye göre mehr-i misilden az olmaması demektir. Eğer akıllı baliğ olan bakire kendini mehr-i misilinden daha azıyla evlendirirse asabe (babadan akraba) olan velinin bu akde itiraz edip feshini istemeye hakkı vardır. Çünkü veliler mehr-i misilden az olanla ayıplanırlar. Kadının kendi hakkını düşürmeye razı olması, velinin hakkını düşürmez. Koca mehr-i misle tamamlarsa akit lâzım (bağlayıcı) olur ve feshetme hakkı düşer.

Nikâh akdinin devamlı ve kalıcı olması halinde mehir, kadının hakkıdır. Bu durumda kadının öz mülkü olur. Onda kimse kendisine ortak olamaz. Tasarrufa ehil olduğu takdirde diğer mallarında tasarrufta bulunduğu gibi onda da tasarruf etme hakkına sahiptir. Kocası ondan faydalanamaz. Ancak kadın kocasını mehirden ibra etme (aklama) veya ona hibe etme hakkına sahiptir.

Velinin mehrin bir kısmını kendisi için şart koşması: Bu konu üzerine Şafiîler şöyle der: [1] Eğer adamın biri bir kadını bin'e nikâhlar, kadının babasının da bin almaya hakkı olması veya kocasının babasına bin vermesi şart koşulursa mezhebe göre her iki şekilde de fasittir. Çünkü kadının uzvu mukabilinde kadına vermekle yükümlü olduğunun bir kısmını kadından başkasına vermiştir. Her ikisinde mehr-i misilin vacip olması mehr-i müsemmanın fasit olmasındandır.

Fakat Hanbelîler şöyle derler [2]: Kadının babasının başkasından farklı olarak kızının mehrinde kendisi için bir şey şart koşması caizdir. Çünkü Hz. Şuayb (a.s.) Hz. Musa (a.s.)'yı kızıyla koyunlarını otlatması şartıyla evlendirmişti. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.)'in: *"Sen ve malın babana aitsiniz."* ile *"Muhakkak ki kazancınızdan yedikleriniz, en güzelidir. Ve muhakkak ki çocuklarınız kazancınızdandır."* [3] hadîslerine göre baba oğulunun malından alabilir. Burada da almak kızının malından almak olur. Eğer erkek kadınla onun için bin ve babası için de bin vermek üzere evlenirse anlaşma sahihtir ve bu miktarın hepsi onun mehri sayılır. Kadının diğer mallarda olduğu gibi mülk edinme niyetiyle beraber teslim almadan baba ona malik olamaz. Bunun şartı da kızın malının tamamına zarar verilmemesidir. Eğer koca zifaftan önce karısını boşarsa iki binin yarısını almak için karısına müracaat eder. Baba, üzerine malik olmak niyetiyle aldığı maldan dolayı herhangi bir şey (yükümlülük) olmaz. Çünkü onu kızının malından almıştır. Kızının diğer malları gibi ona bu hususta başvurulmaz. Eğer zevc (koca) onu mehr-i müsemma alınmadan önce boşarsa, kocadan müsemma (belirlenen)'nın yarısı düşer ve yarısı kadın için kalır. Baba kızı için kalan yarıdan dilediğini, kızın malının tamamını almamak şartıyla alabilir.

Eğer bunu yani mehri veya bazısını almayı şart koşmayı babadan başkası (de-

1- *Muğni'l-Muhtâc*, III, 226.
2- *Keşşafu'l-Kınâ'*, V, 151 vd.; *el-Muğnî*, VI, 696 vd.
3- Bu hadis birdir, ikinci söz birinci söze atfedilmiştir. Ahmed, Ebu Dâvud ve Tirmizî rivayet etmişlerdir. Tirmizî *hasen* olduğunu söylemiştir. *Neylü'l-Evtâr*, VI, 12.

de, kardeş ve ona malik olması sahih olmayan baba) yaparsa, tesmiye (belirleme) sahihtir; şart iptal edilir. Mehrin tamamı kızındır. Çünkü şart koşulanın hepsi evlendirilmesinin karşılığıdır. Kendisi için kararlaştırılmış gibi onun mehri olur.

6. Mehrin Hemen Verilmesi ve Ertelenmesi

Fakihler mehrin ertelenmesine cevaz vermişlerdir.

Hanefîlere göre: (1) Mehrin, tamamının veya bir kısmının, hemen veya ertelenmiş olarak yakın veya uzak bir müddete veya iki müddetin (ölüm ve boşanma) en yakın olanına ertelenmesi sahihtir. Bu İslâm beldelerinin hepsinde bulunan örf ve âdete göre amel edilmektedir. Yalnız ertelemenin aşırı bilenmezliği ihtiva etmemesi şarttır. Meselâ, "Zengin oluncaya veya rüzgâr esinceye veya yağmur yağıncaya kadar seninle bin'e evlendim." derse aşırı bilinmezlik sebebiyle erteleme sahih değildir.

Eğer açık bir şekilde mehri taksitli yapmaya anlaşırlarsa bununla amel edilebilir. Çünkü anlaşma açıkça yapılmıştır; örf ise delâlet özelliği taşır. Açık olan da delâletten daha kuvvetlidir.

Mehrin hemen verilmesi veya geciktirilmesi üzerine anlaşmazlar ise beldenin örfü ile amel edilir; çünkü örf olarak bilinen, şart koşulan gibidir.

Eğer hemen verilmesi veya geciktirilmesi üzerine bir örf, gelenek yoksa, mehri hemen (anında) almayı hak eder; çünkü susulan (söz söylenmeyen)'ın hükmü, hemen verilmesi gerekenin hükmüdür. Zira asıl olan da mehrin, akdin tamamlanmasıyla verilmesidir. Çünkü akdin sonuçlarından bir sonuçtur. Eğer açıkça veya gelenek olarak ertelenmemişse asıl olanla amel edilir; çünkü bu karşılığı olan bir akittir, her iki yönden de eşitliği gerektirir.

Şafiî ve Hanbelîlere göre: (2) Belli bir müddete kadar mehrin bir kısmının veya tamamının ertelenmesini caiz görmüşlerdir; çünkü bu alışverişteki bir karşılık gibidir. Eğer verilme zamanı mutlak olarak söylenmişse hemen verilmeyi gerektirir. Eğer bilinmeyen bir müddete ertelenirse (filanın gelişi, yağmurun yağması vb.) sahih değildir; çünkü vade meçhuldür. Eğer ertelenir ve erteleme zamanı söylenmezse, Hanbelîlere göre mehir sahihtir; verilme zamanı da ölüm veya boşanma zamanıdır. Şafiîlere göre ise bu mehir fasittir ve kadına mehr-i misil verilir.

Malikîlere göre: (3) Ertelemenin hükmünde detaya girerek şöyle derler: Eğer mehir belirli olup ev, elbise, hayvan gibi şehirde bulunuyorsa akdin yapıldığı gün kadına veya velisine verilmesi gerekir. Kadın geciktirilmesine razı olsa bile akit halinde geciktirilmesi caiz değildir. Akit halinde erteleme şart koşulursa akit fasit olur. Yalnız müddet iki veya beş gün gibi yakın olursa olabilir. Kadın tarafından

1- *el-Bedayi'*, II, 288; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 493.
2- *Muğni'l-Muhtâc*, III, 222; *Keşşafu'l-Kınâ'*, V, 178; *el-Muğnî*, VI, 693.
3- *Şerhu'l-Kebir*, II, 297; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 432-433.

şartsız olarak ertelenmesi caizdir. Hemen verilmesini istemek de onun hakkıdır.

Eğer belirlenmiş olan mehir akit yapılan beldede olmaz da teslimi mümkün olacak yakın bir zamana ertelenirse nikâh sahih olur. Bunun için mehrin bu sürede değişken olmaması gerekir, aksi halde nikâh fasit olur.

Eğer mehir tartılan, ölçülen ve para gibi belirli olmayan türden olursa tamamının veya bir kısmının ertelenmesi caizdir. Meyvelerin toplanması, yaz veya hasat mevsimi gibi vakti biliniyorsa zifafta bulununcaya kadar veya koca zengin olur da karşılığını almayı beklediği bir malı veya maaş alacağı bir vazifesi bulunursa durumu iyi oluncaya kadar ertelemek caizdir. Eğer fakir ise akit sahih değildir. Kadın kendisinden isteyinceye kadar tecil etmek de caizdir. Bu onun (kocanın) durumu iyileşinceye kadar ertelemesi gibidir.

Buna göre ertelemenin caiz olması için iki şart koşulur:

a) Verme zamanının belli olması: Eğer ölüm veya ayrılmaya kadar ertelemek gibi meçhul ise akit fasittir feshi vacip olur. Ancak adam kadınla zifafta bulunursa o zaman mehr-i misil vacip olur.

b) Verme müddetinin elli yıl ve daha çok gibi uzak olmaması gerekir. Çünkü bu, mehrin düşürülmesi şüphesini doğurur. Mehrin düşürülmesi şartıyla kadınla zifafta bulunmak (evlenmek) evliliği ifsad eder.

Kocanın mehri veremeyecek durumda olmasının hükmü:

Eğer koca mehr-i muacceli (hemen verilmesi gereken mehri) vermekten âciz kalırsa, Hanefîlere ve Hanbelîlerdeki [1] en sahih görüşe göre, zifaftan önce veya sonra olsun zevcenin herhangi bir durumda evliliğin feshi (iptali)ni istemeye hakkı yoktur. Fakat kocasıyla beraber olmama, ailesini ziyarete gitme ve onunla yolculuk yapma gibi hususlarda kocanın iznine bağlı olmama gibi haklara sahiptir.

Şafiî ve Malikîler şöyle derler [2]: Böyle bir durumda zevce evliliğin feshini isteme hakkına sahiptir. Şafiîlerde sahih olan ise zifaftan önce ve sonra evliliği feshedebilir. Malikîlere göre ise fesih zifaftan sonra değil, önce olabilir.

Hanefîler de şöyle söylerler [3]: Koca, bir sene gibi belirli bir müddet için mehrin hepsinin ertelenmesini şart koştuysa bakılır: Eğer müddetin tamamlanmasından önce ilişkiye girmeyi şart koşarsa karısının onun isteklerini yerine getirmekten kaçınmaya hakkı yoktur. Eğer koca ilişkiye girmeyi şart koşmazsa Ebu Hanife ve Muhammed'e göre yine de zevcenin kaçınmaya hakkı yoktur. Çünkü, zevcenin mehrin tamamının tehir edilmesine razı olması, mehrin hemen alınması hakkının düşürülmesine dair bir rızadır (kabuldür).

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 492; *Keşşafu'l-Kınâ',* V, 185.
2- *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 434; *el-Mühezzeb,* II, 61; *Bidayetü'l-Müctehid,* II, 51.
3- *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 493; *Fethu'l-Kadir,* II, 472.

Ebu Yusuf şöyle der: Mehrin teslim zamanı gelinceye kadar zevce kocasıyla beraber olmayabilir. Çünkü koca yararlanma ile ilgili hakkının düşürülmesine razı olmuştur. İstihsan delili gereği fetva bu görüşe göredir.

Velinin mehri tazmin etmesi:

Hanefîlere göre: (1) Zevcenin velisinin veya vekilinin mehri onun için tazmin etmesi sahihtir. Çünkü bu kimseler sorumluluk alabilecek olanlardandır. Veli ve vekil nikâhta elçi ve sözcüdür. Bu sebeple akde ilişkin haklar asıl olana döner ve kadın diğer kefaletlerde olduğu gibi kocası veya velisinden talepte bulunma hususunda tercih hakkına sahiptir. Eğer tazmin kocanın emri ile idiyse veli bunu ödedikten sonra kefalette kararlaştırılmış olduğu gibi veli kocaya başvurur, harcadığını alır.

7. Mehrin Alınması ve Bunun Gerektirdikleri

Belirttiğimiz gibi mehrin alınması zevcenin öz hakkıdır. Aşağıdaki ihtilâf ve açıklamalar üzere mehr-i muaccelinin (hemen alınan mehrinin) tamamını alıncaya kadar kendini kocasından men edebilir.

Hanefîlere göre (2): Kadın kocanın kendisiyle zifafta bulunmasından önce kendisine mehr-i muaccelin hepsi verilinceye kadar zifaftan veya kocanın evine gitmekten kocayı menetme hakkına sahiptir. Bu, eğer hemen verilmesi gereken bir mehirle onunla evlenmiş veya mehrin hemen veya sonra verilmesi belirtilmemişse böyledir. Çünkü belirtilmeyenin (sükut edilenin) hükmü hemen verilmesi gerekenin hükmü gibidir. Sonra kendini kocasına teslim eder; kocasının evine önceden intikal etmiş olsa bile durum aynıdır. Çünkü mehir, nikâhının bedelidir; bu, ücretin satılanın karşılığı olması gibidir. Nasıl satıcı karşılığını alıncaya kadar satılanı elinde tutabilirse kadın da mehri alıncaya dek kendini kocasından men edebilir. Mehr-i muacceli tamamen alırsa kendini ilişkiden alıkoymakla ilgili hakkı da düşer.

Kadın mükellef (akıllı ve baliğ) rızasıyla koca onunla zifafta bulunur veya yalnız kalırsa (halvet olursa) Ebu Hanife'ye göre mehri alıncaya kadar kendini kocasına teslim etmeyebilir. Kocasının kendisini şehrinden çıkarmasına da engel olabilir. Çünkü mehir, nikâhın elde edilebilen bütün yararları ve bu mülkte bulunan bütün yararlanma çeşitlerinin karşılığıdır.

Hemen verilmesi gereken mehri (mehr-i muacceli) almadan önce (kadının kocası ile) birlikte yalnız kalma veya zifafa razı olması kendisini ondan menetmekle ilgili gelecekteki değil sadece geçmişteki hakkını düşürür. Hanefîlerde de tercih edilen görüş budur. Kadın önce razı olduğu halvet ve cinsî ilişkiden sonra olsa bile kendisiyle yolculuğa çıkılmasına, cinsî ilişki ve ilişkiye götürecek (öpme, sarılma gibi) hareketlerden kendini alıkoyma hakkına sahiptir. Çünkü her ilişki için anlaş-

1- *el-Kitab ma'a'l-Lübâb*, III, 22; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 490; *Fethu'l-Kadir*, II, 471 vd.
2- *el-Bedâyi'*, II, 288-289.

ma yapılmıştır. Bir kısmını teslim etmek geriye kalanı teslim etmeyi gerektirmez.

Ebu Yusuf'a ve İmam Muhammed'e göre kendini alıkoyma hakkına sahip değildir. Çünkü sahih olan bir halvet (yalnız kalma) veya bir defa ilişki ile üzerine akit yapılanı kendi rızasıyla tamamen teslim etmiştir. Satıcının satılanı teslim etmesi durumunda olduğu gibi kendini alıkoymadaki hakkı iptal olunur. Cinsî ilişkiye rıza göstermesi, zifaftan önce mehri isteme hakkının düşmesine sebeptir. Alıkoyma (engelleme)'daki hakkı da düşer. Eğer engel olursa itaatsiz (geçimsiz) kadın hükmünü alır ve nafaka hakkı düşer.

Malikîlere göre: [1]İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammedle aynı görüşte olarak şöyle derler: Kadın, erkeğin razı olduğu bir ayıbı olsa bile kendisi için belirlenmiş olan veya hemen verilmesi gereken veya müeccel olup (tehir edilip) de verilme vakti gelen mehri teslim edinceye kadar kocayla zifaftan, zifaf olmuşsa halvetten, yine zifaftan önce kocayla yolculuğa çıkmaktan kendini alıkoyabilir. Fakat mehri almadan ilişkide bulunur veya tamamen sahip olmadan kendini ona teslim ederse bundan sonra o ister zengin ya da fakir olsun, ne onunla yolculuğa çıkmaktan ne de ilişkiden kendini alıkoyma hakkı yoktur. Ancak mehri isteme ve borçlu gibi hakime götürme hakkına sahiptir.

Hanbelîler ve Şafiîler de [2] İmam Muhammed ve Ebu Yusuf'un görüşünü uygun görürler. Hanbelîler zifaf ve birlikte yalnız kalma, Şafiîler ise zifaf konusunda ittifak etmişlerdir.

Şafiîlere göre: Kadın, müeccel olanı değil vakti gelen ve muayyen olan mehri alabilmek için mufavviza olsa bile kendini alıkoyma hakkına sahiptir. [3] Eğer kendini kocasına teslim etmeden önce ödeme vakti gelirse, ödeme vaktinden önce kendini kocasına teslim etmesi gerektiğinden esah olan görüşe göre alıkoyma olmamalıdır, hakkın vaktinin gelmesi kadınlık görevini yapmasının vacip oluşunu kaldırılmaz.

Eğer zevce acele edip kocanın kendisiyle ilişkide bulunmasına imkân sağlarsa mehri isteyebilir. Çünkü elinden geleni yapmıştır. Eğer ilişkide bulunmaz sadece yalnız kalırsa, mehri verinceye kadar kadın onunla ilişkide bulunmaktan kendini alıkoyabilir; çünkü nikâhta -mehri- almak teslimle değil cinsî ilişki sebebiyle icap eder. Eğer mükellef ve kendi iradesi ile kocanın kendisiyle dübürden (arkadan) bile olsa cinsî ilişkide bulunmasına imkân verir de kocası onunla ilişkide bulunursa artık kendini ondan menetmeye hakkı yoktur. Bu satıcının satılanı kendi isteği ile

1- *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 434; *el-Kavaninü'l-Fıkhıyye,* 434; *eş-Şerhü'l-Kebîr,* II, 297 vd.
2- *Muğni'l-Muhtâc,* III, 222; *Keşşafu'l-Kınâ',* V, 181-183.
3- *"Mü'mine borçlarından ilk sorulacak olan eşinin mehridir."* ve *"Kim eşine mehrinde zulüm ederse kıyamet gününde bir zani olarak Allahü Teâlâ'ya kavuşur."* hadîsleri ile istidlâlde bulunmuşlardır.

müşteriye teslim etmesi gibidir. Onu alıkoymak için geri alma hakkına sahip değildir. Ancak eğer zorla veya küçüklükten dolayı mükellef olmadığı veya deli olduğu halde ilişkide bulunuldu ise engel olabilir, onun teslimi gözönüne alınmaz.

Koca acele edip mehri verirse kadına da kendini vermek vacip olur. Eğer kadın hiçbir özür olmaksızın kocasının ilişkide bulunmasını engellerse, racih olan görüşe göre mehir ondan geri alınmaz; çünkü koca kendiliğinden acele etmiştir. Tecil edilmiş bir borcun erken verilmesi gibidir, mehir geri verilmez.

Hanbelîlere göre: Kadın, zifaftan önce ödeme vakti gelen mehrin tamamını veya ödeme vakti gelen kadarını alıncaya kadar kendini alıkoyabilir. Kadın, küçüklük veya başka bir sebepten dolayı durumu kendisinden yararlanılmaya uygun olmasa bile vakti gelen mehrini talep edebilir. Eğer mehrinden vakti geleni ödemeden önce zorla koca onunla cinsî ilişkide bulunursa, Şafiîlerin dediği gibi bundan dolayı kendini daha da sonrasında engelleme ile ilgili hakkı düşmez. Çünkü zorla ilişkide bulunmak, bulunmamak gibidir.

Eğer kendini alıkoyması caiz olursa kocasının izni olmadan yolculuğa çıkabilir, kocası mehri veremeyecek kadar eli darda olsa bile eğer kadın yararlanılmaya uygun ise kendisini kocadan alıkoyma sırasında nafaka alabilir. Çünkü alıkoyma koca tarafından olmaktadır.

Eğer mehir ertelenmiş (müeccel) ise onu alıncaya kadar kendini alıkoyma hakkına sahip değildir. Çünkü onu (mehri) istemeye hakkı yoktur. Zifaftan önce mehri ödeme vakti gelse bile, Şafiîlerin dediği gibi, kendini engelleyemez. Çünkü kendini teslim etmek onun üzerine vacip olmuştur, mehir alınmadan kesinleşmiştir ve bu durumda kocadan kendini engelleme hakkı yoktur.

Eğer kadın kendi kendiliğinden kocaya kendini teslim ederse sonra da ilişki veya yalnız kalma (halvet) ardından kendini alıkoymak isterse, buna hakkı yoktur. Çünkü teslimin verenin rızasıyla olmasıyla karşılığı sabit olmuştur. Eğer kendini teslim ettikten sonra engel olursa nafakaya hakkı yoktur. Çünkü o kocasına karşı koymuş olur.

Şafiîler ve Hanbelîler önemli bir meseleyi incelediler: Eşlerden her biri üzerine vacip olanı teslim etmekten kaçınır ve her biri: "O teslim etmeyinceye kadar teslim etmem" derse Şafiîlerdeki azhar olan görüşe göre ikisi de teslime mecbur edilir. Kocaya mehri adil -ayrı üçüncü bir kişi- olan birine vermesi, zevceye de kocasına imkân tanıması emredilir. Anlaşmazlığı çözümleyici olması itibarıyla, kadın kendini teslim ederse adil olan da mehri ona verir. Hanbelîlere göre önce koca mehri vermeye sonra zevce önce kendini teslim etmeye mecbur edilir. Çünkü, kadını önce teslim etmeye mecbur etmede buz'un (kadınlık uzvunun) telef olması tehlikesi vardır.

Özet olarak: Fakihler, hemen verilmesi gereken mehri (mehr-i muacceli)

alıncaya kadar, zifaftan önce kadının kendini alıkoymadaki haklılığı üzerine ittifak etmişlerdir. Ertelenmiş olan mehirde (mehr-i müecceldc) ise bu haklılığa sahip değildir. Zifaftan sonra kendini alıkoymasında iki görüşe ayrılmışlardır: Ebu Hanife alıkoyma (engelleme)'ya hakkı vardır, derken cumhur hakkı yoktur demişlerdir. Şafiîlerin dışındakilere göre, yalnız kalmak (halvet) veya cinsî ilişkiye imkan tanımak ilişkide bulunmak gibidir.

Mehri alacak kişi:

Mehri alacak ve onda tasarrufta bulunacak kişi reşit durumdan ise kadındır. Eğer velisi baba veya dede olursa şeriat örf ve âdete uygun olarak mehrin onların tarafından alınmasını kabul etmiştir. Onu almaktan menetmediği müddetçe velinin alması kadının adına gerçekleşmiş olur.

Eğer kadın gaflet, delilik veya sefihlikten dolayı kendisine hacir konulmuş (tasarrufu engellenmiş) ve küçük olduğu için reşit olmayan biri ise malî velisi mehrini almayı üstlenir. Hanefîlerde malî veli şu altı kişiden biridir: Baba, sonra onun vasiyet ettiği; dede, sonra onun vasiyet ettiği; kadı (hakim), sonra onun vasiyet ettiği.

Malikîlere göre [1]: Zevcenin -onu- mecbur edecek olan velisi, baba ve onun vasiyet ettiği kişidir: Mehri almayı üstlenen de bu kişidir. Zevce reşit olup da onu zorlayacak bir velisi olmazsa, zevcenin kendisi veya vekâlet verdiği biri mehri almayı üstlenir. Zevce sefih olursa malî velisi mehrini almayı üstlenebilir. Velisi olmazsa kadı (hakim) veya onun yardımcısı mehrini almayı üstlenir.

Şafiî ve Hanbelîlerde zahir sayılan görüşe göre: Reşit olan kadın kendi mehrini alır, değilse velisi vekâleten onun yerine alır.

Mehirde tasarruf:

Fakihler reşit olan kadının mehrinde satış, hibe gibi yollarla istediği şekilde tasarrufta bulunabileceği üzerine ittifak etmişlerdir. Tasarrufu geçerlidir; çünkü, mehir onun malıdır, diğer mallarında tasarruf edebildiği gibi onda da tasarrufta bulunabilir.

8. Mehirde Arttırma veya Azaltma

Akitten sonra mehirde arttırma veya azaltma olabilir. Mehirde artırmadan kastedilen akdin tamamlanmasından sonra ona bir şeyin eklenmesidir. Mehirden azaltmak veya eksiltmek ise akdin tamamlanmasından sonra mehrin tamamını düşürmek veya bir kısmını eksiltmektir.

Mehirde arttırma:

Hanefîlere göre: [2] Reşit olan koca veya küçüğün velisi (baba veya dede) ak-

1- *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 464.
2- *ed-Dürrü'l-Muhtâr ve Haşiyetü İbni Abidin*, II, 463.

din tamamlanmasından her iki tarafın rızasından sonra müsemma (belirlenmiş) mehri artırırsa fazlalık; cinsî ilişki veya kocanın ölümüyle lâzım (verilmesi gerekli) olur. Böylece bu fazlalık mehrin bir parçası olup ilişki veya ölümle kesinleşir. Hanefîler dışında cumhura göre mehrin aslı gibi ilişkiden önce boşama durumunda yarısı verilir.

Malikîlere göre de alınmasından önce kocanın iflası veya ölümü durumunda iptal edilir; çünkü hibe gibidir. Hibe de ele almadan önce iflas ve ölümle iptal olunur.

Hanefîlerin açıkladığı aşağıdaki şartlar olmaksızın bu fazla miktar lâzım (verilmesi gerekli) olmaz, onlar da dörttür:

1- Koca reşit olmalı: Çünkü belirlenmiş (müsemma) olan mehre yapılan ziyade bağıştır. Bağış ehlinden başkasından sahih olmaz.

2- Fazlalığın miktarı belli olmalıdır: Eğer meçhul olursa, meselâ: "Senin mehrini artırdım" der ve bir şey belirtmezse, bilinmezlik olduğundan artırma sahih değildir.

3- Fazlalığın evliliğin devamı halinde yapılması: Hakikî olarak, yani evlilik sırasında veya hükmen yani ric'î talâk (dönüşlü boşanma)'tan dolayı iddet bekleme esnasında olmalıdır. Ebu Hanife'den gelen bir rivayete göre zevcenin ölümü veya ric'î talâkla beklemenin tamamlanma ve bain (kesin) talâktan sonra da artırmak sahihtir. Zahir olan rivayete göre ise bu fazlalık sahih değildir.

4- Zevcenin, delinin veya küçüğün velisinin bu fazlalığı yapıldığı mecliste kabul etmesi: Çünkü bu fazlalık hibedir. Mutlaka icap meclisinde kabul edilmesi gerekir.

Hanbelîler de Hanefîler gibi, akitten sonra mehirdeki fazlalığın akde tabi olduğunda ittifak halindedir. Şafiî ise "fazlalık akde tabi değildir." der. Eğer koca mehri fazlalaştırırsa, o fazlılık hibe şartlarına ihtiyaç duyan bir hibedir. Eğer ona (zevceye) hibede bulunduktan sonra onu boşarsa fazlalıktan hiçbir şeyi geri almaz. Çünkü akitte belirtilen miktarla koca onun nikâhına malik olmuştur. Böylece ziyadeyle üzerine akit yapılandan bir şey elde edilmiş olmaz. Kendisine bir hibe etmiş olması gibi, [1] bu fazlalık nikâhın bedeli olmaz.

Hanbelîler ise şu ayeti delil göstermişlerdir: *"O mehri takdir edip kararlaştırdıktan sonra, aranızda anlaşmanızda da size bir günah yoktur."* (Nisa, 24). Çünkü akitten sonra mehrin belirlenmesi için bir zaman vardır. Artırma hali -adeta- akit yapma hali gibidir. İşte bu sebeple evlilik satış ve kiradan farklı olmuştur.

Mehri azaltmak veya ondan vazgeçmek:

Hanefîlere göre [1]: Babanın değil reşit olan ve ölümcül derecede hasta olma-

1- *el-Muğnî,* VI, 744.

2- *ed-Dürrü'l-Muhtâr ve İbni Abidin,* II, 464 vd., 474.

yan zevcenin, koca kabul etsin veya etmesin akdin tamamlanmasından sonra mehrin bir kısmı veya tamamından vazgeçmesi sahihtir. Fakat reddedilmesi halinde reddolunur. Zevce küçük olursa babanın mehirden vazgeçmesi sahih değildir. Büyük ise vazgeçmek -veya azaltmak- onun iznine bağlıdır, mutlaka onun rızası olmalıdır.

Fakat Hanefîler, mehirden azaltmada hibe ve ibra (vazgeçme) arasında fark gözetmişlerdir. Şöyle derler: Vazgeçme nakitler belirli olmayan tartılan şeyler, ölçülenler gibi zimmette sabit olan borçtan başkasında olmaz. Çünkü borçlar zimmetle ilgilidir. Onlardan vazgeçmek ibra ile olur. Sahih olması için evliliğin kabulü şart değildir. Üzerine borç olandan borcun hibe edilmesi gibi reddedilmemesi yeterlidir. Fakat ibra minnet olmaması için reddedilir. Çünkü mehirden azaltma açık hibe gibi temlik (mâlik kılma) değildir. Bu, koca lehine yapılan bir ibra ve düşürmedir. Ancak ibra bir malın ayn'ı üzere olursa mehirden bir şey düşmez ama kocanın elinde bir emanet olur ve helâk olursa tazminat üzerinden düşer (kalkar). Çünkü ibra, ayn'ları temlikte açık sözlerden değildir ve tazminatın olmamasına hamledilir.

Ancak zevce, insanların fıkhî ıstılahları ayırdedemediği zamanımızda, ibra ile kocayı üzerinde olanın tamamından veya bir kısmından affetmeyi kastederse ibranın temlik olarak kabul edilmesi mümkündür ve o takdirde hükmü hibenin hükmü gibi olur.

Ancak hibe; ister mehir, belirlenmiş elbise, hayvan ve ev gibi ayn veya borç olsun, ister kabzetmeden önce veya sonra olsun sahihtir. O zaman mecliste kocanın kabul etmesi gerekir ve kabul veya reddettiğini belirtmeksizin susması yeterli değildir.

Malikîlere göre: [1] Eğer kadın zifaftan önce kocasına bütün mehrini hibe ederse, bir daha koca hiçbir şeyi ona geri vermez.

Şafiîlere göre: [2] Yeni mezhebe göre, zevcenin diğer borçlarında olduğu gibi veli mehrini affetme yetkisine sahip değildir. Çünkü akitten sonra velinin hiçbir söz hakkı yoktur. Eğer kadın kocasını mehirden affeder, sonra koca zifaftan önce onu boşarsa, mezhep görüşüne göre, Malikîlerin hibede söylediği gibi ona hiçbir şeyi geri vermez; çünkü, kadın ondan mal almamış, başka bir şey de elde etmemiştir. Aynî bir malda ise durum böyle değildir. Eğer belirli bir hayvan ve belirli bir ev gibi bir mehri kocasına hibe eder ve koca da zifaftan önce onu boşarsa mehrin yarısını geri verir.

Hanbelîlere göre: [3] Baba ve başkasının, hacir altında olan kadının mehrini

---

1- *el-Kavaninü'l-Fıkhıyye,* 203; *Bidayetü'l-Müctehid,* II, 25.
2- *Muğni'l-Muhtâc,* III, 240.
3- *Gayetü'l-Müntehâ,* III, 67.

affetmeye yetkisi yoktur. Çünkü nikâh bağı elinde olan kişi kocadır. Eğer tasarrufu caiz olan kadın, kocasını mehrinden affederse kocası bundan affolunur (beraat eder). Bu ister af sözü isterse düşürme, sadaka, terk ve veya aynî mal elinde bulunan kişiyi ibra etmek şeklinde olsun, farketmez.

Mufavviza (yetkiyi başkasına vermiş olan kadın) kocasını mehirden beraat ettirir, sonra zifaftan önce boşanırsa mehr-i misilin yarısı kendisine geri verilir.

9. Mehrin Vacip Olduğu, Kesinleştiği, Yarılandığı ve Düştüğü Durumlar

Mehrin vacip olması:

Fakihler, evlilik eğer sahih ise mehrin bizzat akit ile vacip olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. [1] Vacip olan ise tesmiye (belirleme) sahih ise mehr-i müsemmadır; eğer belirleme mevcut değilse veya fasit ise veya mehrin olmaması üzerine ittifak edilmiş ise vacip olan, mehr-i misildir.

Hanefîlerin dışında kalan cumhur ise bunu şu sözleriyle ifade etmişlerdir: Eğer sahih ise akitle kadın müsemma mehre malik olur. Ancak Malikîler akitle yarıya malik olacağını kabul etmektedirler.

Eğer evlilik akdi fasit ise veya bir şüpheye dayalı olarak cinsî ilişkide bulunulmuş ise (meselâ karısından başkası ile gerdeğe sokulup oradaki kadınların: Bu senin karındır, demesi durumunda olduğu gibi) hakikî duhul (yani cinsî ilişki) halinde mehr-i misil vacip olur; ancak ödemek suretiyle veya ibra yoluyla düşer.

Mehrin kesinleşmesi:

Sahih olan akitte mehrin zifaf veya ölüm sebebiyle vücubunun kesinleştiğine dair fakihler ittifak etmişlerdir. Bu ister mehr-i misil veya mehr-i müsemma olsun bundan böyle hak sahibi tarafından beraat olmaksızın hiçbir şey düşmez.

İki durumda kesinleşmesi hususunda ise ihtilâf ettiler: Sahih olan halvet (başbaşa kalma) ve cinsî ilişki kurulmaksızın zifaftan sonra zevcenin kocanın yanında bir yıl kalması durumu.

Hanefî ve Hanbelîler şöyle der: Sahih olan halvet ile de mehir kesinleşir. Malikî ve Şafiîler ise bu hususta onlara muhalefet etmişlerdir.

Malikîler cumhura muhalif olarak şöyle derler: Mehir zevcenin zifaftan sonra bir yıl cinsî ilişki olmaksızın kalmasıyla sabit olur ve tahakkuk eder.

Hanbelîler ise ölümcül hastalık durumunda ve ilişkiden önceki mirascı olmasından kaçmak için yapılan boşamada da mehrin kesinleştiğini eklemişlerdir. [1]

1- *el-Bedâyi'*, II, 287 vd.; *eş-Şerhü'l-Kebîr*, II, 300 vd.; *el-Mühezzeb*, II, 57; *Keşşafu'l-Kınâ'*, V, 156 *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 440 vd.

Bu sebeplerin her biriyle ilgili açıklamalar aşağıdadır:

1- Hakikî duhul (gerçek cinsî ilişki): O, haram olsa bile önden veya arkadan haşefe (cinsî organın baş tarafı)'nin ya da kesilmişse o kadarının içeri sokulması veya hayız, nifas, ihram, oruç ve itikâf halinde yapılan cinsî birleşme veya ilişkidir. Bununla, karşılığını almış olduğundan dolayı kocanın üzerine mehrin vücubu kesinleşir. Koca cinsî ilişkide bulunmakla hakkını elde etmiş olur. Böylece ister akitte belirlenmiş olsun ya da akitten sonra anlaşarak veya hakimin hükmüyle kararlaştırılmış olsun, zevcenin mehrin tamamındaki hakkı kesinleşmiş olur. Allahü Teâlâ buyuruyor ki: *"Verdiğiniz o mehri zevcenizden nasıl alırsınız ki, birbirinizle katılıp katıldınız."* (Nisa, 21). Buradaki ifza kelimesi cinsî temas olarak tefsir edilmiştir.

İlişki ile mehir kesinlik kazanır. Bundan sonra sahibine verilmeden veya hak sahibi tarafından ibra edilmeden veya bağışlanmadan ondan bir şey düşmez.

2- Eşlerden birinin ölümü: Sahih olan nikâhta ilişkiden önce (ittifakla) ve sahih olan halvetten önce (Hanefî ve Hanbelîlere göre) eşlerden biri ölürse kadın mehrin tamamını hak eder. Bu, mehir akitte tesmiye edilmiş, belirlenmiş olursa böyledir. Çünkü akit ölümle feshedilmez. Fakat müddetinin bitmesinden dolayı ölümle son bulur. Bunun müddeti insan ömrü oluponun bitmesiyle akdin bütün hükümleri kesinleşir. Bu hükümlerden biri de mehirdir.

Fakat tefviz nikâhı, yani mehrin tesmiye edilmediği, belirlenmediği nikâhta eşlerden biri ölürse Malikîlere göre hiçbir şey yoktur. Bu durumda ölüm, boşamaya kıyas edilir. Zifaf, halvet ve mehrin tesmiyesinden önce yapılan talâktan dolayı ise hiçbir şey lâzım gelmez, ölüm de onun gibidir.

Cumhura göre ise bunda mehr-i misil vacip olur. Bu da daha önce geçen hadîse göredir. İbni Mes'ud ölünceye kadar kendisiyle kocası ilişki kurmayan ve kendisine mehir belirlenmeyen kadın hakkında hüküm vererek şöyle dedi: *"Onun için mehr-i misil vardır. -Bunda- ne aldatma ne de hile vardır. Kadın iddet bekler, miras hakkına da sahiptir. Ve Ma'kil İbni Sinan da şöyle dedi: "Resulullah (a.s.) Vaşık kızı Berva' hakkında senin hüküm verdiğin gibi hüküm verdi."* [2] Çünkü süresi ömür olmak üzere akdolunmuştur; birinin ölümüyle akit sona erer. Kiralamanın bitmesi gibi onun da karşılığı (bedeli) kesinleşir. Kesinleştiğinde de nikâhın fesholunması veya başka bir şeyle bedelden bir şey düşürülmez. Çünkü ölümle mehr-i müsemma tamamlanmış olur. Zifaf gibi, ölümle mufavviza için de mehr-i misil tamamlanmış olur.

1- *el-Bedâyi',* II,291-295; *eş-Şerhü'l-Kebîr, ma'a'd-Desuki* II, 200 vd.; *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 434; *el Mühezzeb,* II, 57-60; *Keşşafu'l-Kınâ',* V, 168 vd.,174; *Muğni'l-Muhtâc,* III, 224 vd., 229-231; *el-Muğnî,* VI, 716; *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 449.

2-Ebu Dâvud, Nesei, İbni Mace ve Tirmizî rivayet etmişler ve *sahih -hasen* olduğunu söylemişlerdir.

Öldürme Ölüm Gibi midir?

Eğer eşlerden biri yabancı biri veya diğer eş tarafından öldürülürse ya da intihar ederse bu da ölüm durumu gibidir, bu durumda da mehir kesinleşir. Çünkü nikâh amacına ulaşmıştır. Ölüm de yararlanmanın tamamen elde edilmesi yerine geçer.

Zevcenin kendini kasıtlı olarak öldürmesinin hükmünde Şafiî ve Hanefîlerden Züfer muhalefet ederek şöyle derler: Mehirden bir şey haketmez. Çünkü kendini öldürmesi riddete (İslâmdan dönmeye) benzer. İrtidat sebebiyle de mehirdeki hakkı düşer.

Cumhur ise intiharın riddete kıyaslanmasının doğru olmadığı cevabını vermiştir. Çünkü, riddet halinde mehirde zevceden başka kimsenin hakkı yoktur, onun fiiliyle düşmesi sahihtir. Ancak katil (öldürme) halinde ise mehirde varislerin de hakkı vardır, onun (zevcenin) tarafından yapılan bir fiille düşmesi caiz değildir.

Halvet ve Zifaftan Önce Kadın Kocasını Kasıtlı Olarak Öldürmesinden Dolayı Mehre Hak Kazanır mı Yoksa Hakkı Düşer mi?

Bu konuda fakihlerin iki görüşü vardır: Hanbelîler ve İmam Züfer dışında Hanefîler şöyle derler: Mehirdeki hakkı düşmez, aksine öldürme ile mehrin tamamı kesinleşir. Çünkü kasıtlı öldürmenin şer'î cezası kısastır. Bu öldürmeden dolayı mehrin düşmesiyle ilgili bir delil yoktur.

Malikîler, Şafiîler ve İmam Züfer ise şöyle der: Öldürmeyle mehri düşer. Çünkü kocasını öldürmesi cinayettir ve cinayetler hakları kesinleştirmez. Çünkü o, bu cinayetle evliliğini günah işleyerek bitirmiştir. Ve zevcenin evliliği zifaftan önce günahla bitirmesi, riddette olduğu gibi mehrin tamamını düşürür. Mehirde de hiç kimsenin hakkı olmaz.

3- Sahih olan halvet (başbaşa kalma): Fasit olan halveti hariç tutmak için böyle kayıtlandırılmıştır. Sahih olan halvet, iki eşin sahih olan akitten sonra tam yararlanmaya imkân bulabilecekleri bir yerde beraber olmalarıdır. Öyle ki, yanlarına birinin girmemesinden emin olmaları ve hiç birinde onları yararlanmadan alıkoyacak şer'î, hissî ve tabiî bir engelin bulunmaması gerekir. [1]

Tabiî engel: Büyük veya küçük olan akıllı üçüncü bir şahsın bulunmasıdır.

Hissî engel: İkisinden birinde cinsî ilişkiye engel olabilecek bir hastalığın bulunmasıdır. Cinsî organın yapışık olması, kemik olması ve ur olması bu engellerdendir.

Şer'î engel: Birinin Ramazan orucu tutuyor olması veya Hac ya da nafile veya

1-*ed-Dürrü'l-Muhtâr ve Reddü'l-Muhtar*, II, 465.

farz olan bir umre için ihramda bulunuyor olmasıdır.

Hanefî ve Hanbelîlere göre: Zikredilen şartlarıyla birlikte sahih olan halvetle zevce için mehrin tamamı kesinleşir. Koca karısını boşarsa cinsî ilişki olmasa bile halvet sebebiyle tesmiye, belirleme sahih ise mehr-i müsemma, tesmiye yoksa veya fasit ise mehr-i misil tam olarak kadına verilir.

Malikîler ve yeni mezheplerinde Şafiîlere göre: Cinsî ilişki olmadan yalnız halvet ile mehrin vücubu kesinleşmez. Eğer koca karısıyla sahih bir halvette bulunur sonra cinsî ilişki kurmadan onu boşarsa, mehr-i müsemmanın yarısı, mehir belirlenmemişse müt'a (birkaç parça eşya) vacip olur.

Her iki görüşün delillerini aşağıdaki konuda zikredeceğiz.

4- Zevcenin gerdeğe girdikten sonra cinsî ilişki olmaksızın kocanın evinde bir yıl kalması: Malikîlere göre bir erkek bir kadınla evlenir ve kadın ona gelin gider de aralarında cinsî ilişki olmaksızın onun yanında bir yıl kalırsa mehir kesinleşir. Bu da kadının gücünün yetmesi, erkeğin büluğa ermiş olması ve her ikisinin de cinsî ilişkide bulunmamak üzere anlaşması şartıyladır. Çünkü söz konusu kalma, beraber olma veya ilişkinin yerini tutar.

Şafiîlere göre bununla mehir kesinleşmez. Hanbelî ve Hanefîlerde ise belirttiğimiz gibi sadece sahih halvetin olmasıyla mehir kesinleşir.

5- Zifaftan önce ölüm hastalığı halinde miras kaçırmak için kadını boşama: Hanbelîlere göre, kadınla ilişki kurmadan önce ölümcül bir hastalığa yakalanan kocanın kadını boşaması durumunda mehir tam olarak kesinleşir. Eğer koca ona miras vermemek için kadını boşarsa, -kadın- dinden dönmediği veya başkasıyla evlenmediği takdirde böyle bir durumda üzerine ölüm iddeti vacip olduğundan ölüm sebebiyle tam mehir kesinleşir.

Özet olarak: Hanefîlere göre mehir üç sebepten biriyle kesinleşir: Gerçek olan ilişki, sahih olan halvet ve eşlerden birinin ölümü. Malikîlere göre üç sebepten biriyledir: Duhul yani haram olsa bile baliğ olan erkek tarafından gücü yeten kadınla yapılan ilişki, eşlerden birinin ölümü, kadının gücünün yetmesi ve erkeğin büluğa ermesi şartıyla cinsî ilişki kurmaksızın duhulden sonra bir yıl beraber kalmak. Şafiîlere göre, mehir iki durumdan biriyle kesinleşir: Haram olsa bile cinsî ilişki, eşlerden birinin ölümü (yeni mezhebe göre halvet) ile kesinleşmez. Hanbelîlere göre, mehir üç sebepten biriyle kesinleşir: İlişki, ölüm veya öldürme, kadınla ilişkide bulunulmadan önce kocanın ölümcül hastalığında -yapılan- boşanma.

Mehrin yarısının vacip olması:

İlişkiden önceki ayrılma durumunda Şafiîlere ve Hanbelîlere göre ayrılma, ister boşanma ister feshetme olsun eğer akit sırasında mehir belirlenmiş ve belirleme sahih olup da ayrılma talebi koca tarafından gelmişse zevceye mehrin yarısının ve-

rilmesi gerektiğinde fakihler ittifak etmişlerdir. [1] Feshetme örneklerinden: Îlâ, lian, kocanın dinden dönmesi veya karısının İslâmı kabulünden sonra koçasının İslâmı kabullenmeye yanaşmaması sayılabilir.

Delilleri, Allahü Teâlâ'nın: *"Eğer siz onları, kendilerine temas etmeden önce boşar, (fakat daha önceden) onlara bir mehir tayin etmiş bulunursanız, o vakit tayin ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır."* (Bakara, 237) ayetidir. Bu boşanma ile ilgilidir; geriye kalan ayrılma şekilleri de buna kıyaslanmıştır. Çünkü manadadırlar.

Mufavviza kadında olduğu gibi mehir aslen akitte belirlenmezse veya eşlerin ikisi de mehirsiz evlenme konusunda anlaşırlarsa veya belirleme sahih değilse ve eşlerin rızası veya hakimin kararıyla ayrılma gerçekleşmişse ve ayrılma ilişkiden ve halvetten önce ise Hanefî ve Hanbelîlere göre kadın için mehirden bir şey vacip olmaz. Ancak kadına müt'a verilmesi vacip olur. Çünkü daha önceki ayet müsemmanın (belirlenen mehrin) yarılanmasını veya bölünmesini söylemekteydi. Müt'a vermenin vacip oluşu da Allahü Teâlâ'nın bu kavline göredir: *"Kendileri ile temas etmediğiniz yahut kendilerine bir mehir tayin etmediğiniz kadınları boşadınızsa, bunda size günah yoktur. Şu kadar var ki onları maruf bir faide (müt'a) ile faydalandırınız".* (Bakara, 236). Diğer ayrılmalar da boşanmaya kıyaslanmıştır; çünkü onunla aynıdır.

Malikîlere göre ilişkiden önce koca kadındaki bir ayıptan dolayı nikâhı reddeder veya feshederse kadına bir şey verilmez. Kocadaki bir ayıptan dolayı kadın reddederse bir şey verilmesinin gerekip gerekmediği hususunda ihtilâf etmişlerdir. Hanefîlere göre de ilişkiden veya halvetten önceki boşanmasız ayrılma -açıklayacağımız gibi- mehri düşürür.

Fakihler zifaftan önce ayrılma ile ilgili iki meselede ihtilaf etmişlerdir: Akitten sonra kararlaştırılmış olanı mehrin yarısını verme meselesi ve akitten sonra mehirde arttırma meselesi.

a) Mehir akit sırasında zikredilmeyip akitten sonra karşılıklı rıza veya hakimin hükmüyle kararlaştırılırsa.

Hanefîlere göre: Geçen ayette mehrin yarısının verilmesinin akitte kararlaştırılana mahsus olduğu için akitten sonra kararlaştırılan mehir yarılanmaz, tam verilir. Kadın için yalnız müt'a vacip olur. Eğer halvetten ve ilişkiden önce ayrılma olursa onun için yalnız müt'a vacip olur.

Cumhura göre: ise akitte tesmiye edilen, belirlenen gibi akitten sonra kararlaştırılan mehrin de yarısı verilir. Hanbelîlere göre halvet ve ilişkiden önce ayrılma olursa, kadın için müt'a denen birkaç mal değil, kararlaştırılan mehrin yarısı vacip

1-*el-Bedâyi',* II, 296; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 463-464; *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 454 vd.; *Bidayetü'l-Müctehid,* II, 23; *el-Kavaninü'l-Fıkhıyye,* 203 vd.; *Muğni'l-Muhtâc,* III, 231,234; *el-Mühezzeb,* II, 59 *Keşşafu'l-Kınâ',* V, 165, 171, 176.

olur.

b) Belirlenmiş olan mehre akitten sonra koca tarafından yapılan fazlalıktır.

Hanefilere göre bu fazlalık kocanın üzerinden düşer ve ilişki ve halvetten önce ayrılma durumunda yarısı verilmez.

Cumhura göre ise bu fazlalık kocanın üzerinden düşmez ve akitte belirlenen gibi yarısı verilir.

Özet olarak: Hanefîlere göre yarısı verilecek olan mehr-i müsemmadır; akitten sonra kararlaştırılan veya akitten sonra kararlaştırılana yapılan fazlalık değildir. Cumhur onlara iki meselede de muhaliftir. İhtilâfın kaynağı ise, Allahü Teâlâ'nın kavli *(kararlaştırdığınızın yarısı)*'ndeki murad olunanın tefsiridir. Hanefîlere göre, bundan kastedilen akit sırasında kararlaştırılandır, başkası değil. Bu da insanlar arasında bilinenle (örfle) amel bunu gerektirir. Ona göre mutlak olarak kullanıldığında kararlaştırılan kelimesinden akit sırasında kararlaştırılan anlaşılır. Cumhura göre, ondan kastedilen mutlak olarak kararlaştırılandır. Bu da Arapça'nın gerektirdiğiyle ameldir. Çünkü, kararlaştırmak takdir etmektir, o da ister akitten önce veya sonra olsun takdir edilen her şeye şamildir.

Mehrin tamamının düşmesi:

Hanefîler dört sebepten biriyle, kocanın üzerinden mehrin tamamının düşeceğini zikretmişlerdir. [1]

1- Kadınla halvet ve zifaftan önce talâk (boşama) olmaksızın ayrılma: Halvetten ve ilişkiden önce talâk boşanma olmaksızın yapılan her ayrılma, ister koca isterse kadın tarafından olsun, mehrin tamamını düşürür. Meselâ kadının İslâm'dan dönmesi veya kocası Müslüman olup da kendisinin İslâm'ı reddetmesi veya kocadaki bir ayıptan dolayı evliliğin feshini istemesi gibi. Kocanın denk olmayışından dolayı kadının velisinin evliliği feshetmesi de bunun gibidir. İlişkiden önce evliliğin feshini doğuran bütün hallerde mehrin tamamı düşer; çünkü boşanmasız ayrılma, akti feshetmek demektir. İlişkiden önce akdi feshetmek de mehrin tamamının düşmesini gerektirir. Çünkü akti feshetmek, onu aslen ortadan kaldırmak ve onu hiç olmamış gibi yapmaktır.

Malikîlere göre [2] zifaftan önce zevcedeki bir ayıptan dolayı koca nikâhı feshederse veya reddederse kadın için bir şey vacip olmaz. Bunda onlar Hanefîlerle muvafakat hâlindedirler. Aynı zamanda onlara göre tefviz nikâhında ilişkiden önce koca boşar veya ölürse, kadına bir şey yoktur.

1- *el-Bedâyi'*, II, 295-296.

2- *el-Kavâninü'l-Fıkhıyye*, 203; eş-Şerhu's-Sağîr, II, 437.

Şafiîler ve Hanbelîler [1] ayrılmanın kadındaki bir sebepten olmasıyla ondan başkasındaki bir sebepten olması arasında ayrım yapmışlardır. Şöyle derler: Kendisiyle ilişkiden önce zevce tarafından yapılan ayrılma mehr-i misil, belirlenen (müsemma) ve kararlaştırılan (mafruz) mehrin tamamını düşürür. Bu da kadının kendi kendine Müslüman olması veya başkasına tabi olarak meselâ ebeveynlerinden birinin Müslüman olmasına bağlı olarak Müslüman olması gibi veya zevcedeki bir ayıp sebebiyle kocanın evliliği feshetmesi veya kadının dinden dönmesi veya kocasının küçük yaştaki eşine süt emzirmesi gibi durumlardır.

Ancak zifaftan önce meydana gelen ve zevce sebebiyle olmayan ayrılık, meselâ talâk (boşama), hul' (kadının mal karşılığında erkeği boşamak istemesi) -bu boşanma kadına bırakılıp kendini boşaması- veya boşanma onun fiiline bağlanıp onun da yapması gibi kendi arzusuyla olsa bile veya kocanın Müslüman olması veya dinden dönmesi veya lian yapması veya kocanın annesinin karısına süt emzirmesi veya -karısının- annesinin onu küçükken emzirmesi gibi ayrılmalar mehri düşürmez, ama mehri yarılar ve kadın için mehrin yarısı sabit olur. Boşanma hâlinde ise ayetin hükmü geçerlidir: *"Eğer siz onları, kendilerine dokunmadan önce boşamış da daha evvel onlara mehir tayin etmişseniz, o vakit tayin ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır."* (Bakara, 237). Geriye kalanlar boşanmaya kıyas edilirler.

2- Zifaftan önce veya sonra mehir karşılığında hul' yapılması: Eğer koca mehri karşılığında kadını serbest bırakmayı (boşamayı) kabul ederse mehrin tamamı düşer. Eğer mehir alınmamışsa kocanın üzerinden düşer, alınmış ise kadın onu kocaya iade eder. Eğer koca mehirden başka bir mal almak şartıyla kadını serbest bırakmayı kabul ederse kadının o malı vermesi gerekir. Koca da nikâh akdi sebebiyle kadın için üzerine vacip olan mehir, daha önceki nafaka gibi bütün haklardan kurtulur. Bu Ebu Hanife'nin görüşüne göredir: Çünkü hul'de (bir şey karşılığıda boşanma da ise) beraat anlamı vardır.

3- İlişkiden önce veya sonra mehrin tamamından ibra etmek: Kadın teberruda bulunabilecek kimselerden ise ve mehir zimmetteki bir borç ise onunla mehir düşer: Bunlar da belirlenmemiş ve bizzat kastedilmemişse, paralar ve bütün tartılan ve ölçülenlerdir. Çünkü ibra etmek düşürmedir. Ehil olan biri tarafından yerinde yapılan iskat (düşürme) de borcun düşmesini gerektirir.

4- Zevcenin mehrin tamamını kocaya hibe etmesi: Bu da kadının teberru yapmaya ehil olması ve kocanın hibeyi meclíste kabul etmesiyle (ki hibe ister mehrin alınmasından önce ister sonra olsun) mümkün olur.

Hibe, borç ve aynlarda yani para gibi zimmette sabit olan veya bilinen bir hayvan veya elbise gibi belirlenerek tespit edilenler hakkında varid olabilme özelliğiyle teberrudan farklıdır. Fakat teberru borçtan başkası için olmamaktadır.

1- *Muğni'l-Muhtâc*, III, 234; *Keşşafu'l-Kınâ*, V, 165-167.

Malikîlere göre: Aynı şekilde Malikîlerde de hibe ile mehir düşer. Şöyle derler: Eğer kadın kocasına bütün mehrini hibe eder, sonra da kocası zifaftan önce onu boşarsa kadına bir şey iade etmez. Eğer onunla zifafa girmek isterse onun için, mehrin en azı olan çeyrek dinar veya onun karşılığını vermesi vacip olur. Ancak ilişkiden sonra kadın ona hibe ederse bir şey vermesi gerekmez. Çünkü kadının mehirdeki hakkı ilişki ile kesinleşmiş, sonra kadın onu hibe ederek düşürmüştür. (1)

Şafiîlerin sahih olan görüşlerine göre: Mehir, meselâ bir at gibi bilinen bir ayn ise kadın onu kocaya hibe eder, koca da ilişkiden önce onu boşarsa kadına mehrin yarısını verir. Çünkü mehir ona boşanma olmadan dönmüştür. Boşanma ile yarıdaki hakkı düşmez. Bu kadının mehri bir yabancıya hibe etmesi, sonra da yabancının o mehri kocaya hibe etmesi gibidir. (2)

Hanbelîlere göre: (3) Zevce kocayı mehirden ibra ederse veya ona hibe ederse, sonra koca onu zifaftan önce boşarsa ona mehrin yarısını geri verir. Çünkü mehrin yarısının kocaya dönüşü talâk (boşama) sebebiyle olmuştur; kendisi mehrin öncelikle hakedildiği cihet değildir. Bu da şunun gibidir: Bir insanı, üzerindeki borçtan ibra edip sonra yine onun üzerinde affettiği kadar alacağı bir başka yönden almayı hakederse, bundan dolayı haklar birbirlerini düşürmezler.

Eğer kadın kocayı mehrin yarısından ibrâ ederse veya yarısını hibe eder de sonra koca onu zifaftan önce boşarsa, geriye kalan yarıyı verir. Çünkü mehir olarak verdiğinin yarısı hâlâ bulunmaktadır, bu ise adeta o kısmı kadın erkeğe hibe etmemiş gibidir.

Kadın mehrini alır da sonra zifaftan önce koca onu boşarsa, mehir olduğu gibi duruyorsa yarısını alır. Allahü Teâlâ, *"Eğer siz onları, kendilerine temas etmeden önce boşamış da daha evvel onlara mehir tayin etmişseniz, o vakit tayin ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır."* (Bakara, 237) buyurmaktadır.

Eğer koca kadının isteği üzerine boşanma tercihini kadına bırakır, kadının kendisi zifaftan önce ayrılmayı seçerse ona mehir yoktur. Çünkü ayrılma onun fiili ile olmuştur. Eğer erkek, kadını isteği olmaksızın seçme hakkını ona vermişse kadının zifaftan önce ayrılmayı seçmesiyle mehir düşmez, fakat yarılanır. Çünkü kadın kocanın vekili olmuştur. Kadının fiili, kocanın fiili yerine geçmiştir.

Mehrin yarısının düşmesi:

Hanefîlere göre: (4) Mehrin yarısının düştüğü boşanma iki türlüdür:

a) Zifaftan önce, mehrin tesmiye edilip belirlendiği, fakat alınmadığı nikâhta-

1- *el-Kavâninü'l-Fıkhıyye,* 203.
2- *el-Mühezzeb,* II, 59.
3- *Keşşafü'l-Kınâ,* V, 157, 163, 167.
4- *el-Bedâyi',* II, 296-303.

ki boşanma. Geçen ayete göre: *"Takdir ettiğinizin yarısı"* Allahü Teâlâ kararlaştırılanın yarısını vacip kılmıştır.

b) Mehrin yarısının manevi olarak düşmesi. O da müt'a (birkaç parça eşya) verilmesi gereken her türlü boşanmadır. Bu da tesmiye (kararlaştırma) olmayan bir nikâhta zifaftan önce koca tarafından yapılan her türlü ayrılmadır.

10. Mehrin Tazmin Etme Yükümlülüğü ve Helâk Olmasının, Helak Edilmesinin, Hak Edilmesinin, Ayıplı Olmasının ve Arttırılmasının Hükmü

Fakihler mehri tazmin etme, yükümlülüğünün, helâk olması hâlinde kimin elindeyse onun üzerine olacağında ittifak etmişlerdir. Alınmadan önce helâk olursa onu koca tazmin eder. Alındıktan sonra helâk olur veya kadın onu helâk ederse kendisi üstlenir.

Mehir semavî bir afet sebebiyle kocanın elinde helâk olursa Hanefî ve Malikîlere göre koca aynısını veya değeri miktarını üstlenir.

Mehir kocanın elindeyken kadının fiili ile veya alındıktan sonra semavî bir afetle helâk olursa, bu helâk olma sonucunda kadın mehri almış sayılır.

Mehir bir yabancının fiili ile helâk olursa kadın kocaya veya yabancıya tazmin ettirme arasında serbesttir. Sonra koca ödediği miktarı almak için yabancıya başvurur.

Mehrin başkasının hakkı olduğu ortaya çıkar ve kocanın mülkü olmadığı anlaşılırsa koca onu tazmin eder. Çünkü hak edilmekle onun başkasının mülkü olduğu anlaşılmıştır. Nikâh akdi gününde kıyemî ise değerini, mislî ise mislini almak için kadın kocadan talep eder.

Eğer zevce mehrin eski bir ayıbının olduğunu görürse onu tutmak ve geri vermek arasında serbesttir. Geri vermediği takdirde evlenildiği günde kıyemî olanda kıymeti mislî olanda mislini tekrar alır.

Hanefîler'e göre: [1] Eğer kadın mehri alırsa, mehir de belirli veya belirsiz dirhem veya dinarlar olur ya da zimmette sabit ölçülen veya tartılan cinsten olursa ve sonra koca onu zifaftan önce boşarsa, kadın aldığının yarısını geri vermek zorunda olup aldığının aynısını ödemek zorunda değildir. Çünkü alınan ayn akitte vacip değildir, fesihte de vacip olmaz.

Eğer mehirde aşırı noksan veya ayıp meydana gelirse:

a) Almadan önce bir yabancının fiili ile olmuşsa, kadın isterse eksik olan şeyi alır ve suçluyu eksik olanı karşılamak zorunda bırakır; isterse eksik veya ayıplı mehri bırakır kocadan o şeyin akit günündeki kıymetini alır; sonra koca dönüp yabancıya eksikliği ödetir.

1- *el-Bedâyi',* II, 298, 301.

b) Eksiklik semavî bir afet ile olmuşsa: Kadın isterse mehri eksik olarak alır ve başka bir hakka sahip olamaz; isterse o mehri bırakır ve onun akit günündeki kıymetini alır. Çünkü, mehir akitle kocanın tazmini altındadır. Akit vasıflar belirlenerek yapılmadığından vasıflar tazminat altına alınmaz ve onlarla ilgili bir yükümlülük yoktur. Ancak akit asıl üzerine yapıldığından asıl garanti altındadır.

Ancak kadın, üzerine akit yapılan mehirde değişiklik olduğu için tercih hakkına sahiptir.

c) Eksiklik kocanın fiili ile olmuşsa: Zahiru'r-rivayeye göre kadın isterse onu eksik alabilir ve onunla beraber eksikliğin bedelini alabilir. İsterse mehrin akit günündeki kıymetini alır.

d) Eksiklik kadının fiili ile olursa: O şeye zarar vermekle onu almış kabul edilir ve eksiklik onun elindeyken olmuş sayılır. Bu, müşterinin satılan şeye satıcının elindeyken zarar vermesi durumunda onu almış kabul edilmesi gibidir.

Bu aşırı noksanla ilgilidir. Ancak basit olan noksanda kadın tercih hakkına sahip değildir.

Malikîlere göre: [1] Mehir telef olursa ve kaybedilebilen ve korunmayı gerektiren cinsten bir şey olup helâk oluşuna dair elde bir delil bulunmazsa kimin elinde kaybolmuşsa zifaftan önce talâk olursa mehrin yarısını sahibine vermek zorunda bırakılır.

Eğer helâk oluşuyla ilgili bir delil olmadığı hâlde telef olmuşsa ve hayvan, ekin ve bostan gibi kolay kaybedilemeyen bir şey olup adam zifaftan önce talâk vermişse onlardan hiçbiri diğerine bir şey vermez, elinde mehir bulunan kişi itham edilirse ihmal göstermediğine yemin eder.

Aynı şekilde, mehir akitten sonra helâk olursa, meselâ eşlerden birinin hatası olmaksızın ölür, yanar, çalınır veya telef olur ve helâk olduğu bir delil veya onların (eşlerin) ikrarı ile sabit olursa bu ister kaybedilebilen veya edilemeyen cinsten olsun isterse kocanın, kadının veya başka birinin elinde olsun, hiçbiri diğerine bir şey vermez.

Velhasıl mehir eşlerden birinin elindeyken telef olur ve bu kaybedilemeyen cinsten olursa cezası eşlerin üzerinedir. Kaybedilebilen olup helâkı hakkında bir delil yoksa cezası, mehir elinde bulunanın üzerinedir. Helâkı hakkında delil var ise cezası eşlerin üzerinedir.

Mehir zevcenin elinde iken başkasına ait olduğu anlaşılırsa nikâh aktinin gününde kıyemî olanın kıymeti ve mislî olanın da mislini kocadan tekrar alır.

1- *eş-Şerhü'l-Kebir ma'a'd-Desukî*, II, 295; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 457; *el-Kavâninü'l-Fıkhıyye*. 203.

Eğer kadın mehirde eski bir ayıbı (kusuru) tespit ederse onu olduğu gibi almak ile geri vererek mislini veya kıymetini istemek arasında serbesttir.

Mehrin bir kısmında hak sahibi çıkar veya bir kısmı ayıplı duruma getirilirse: Eğer onda zarar varsa, diyelim zarar üçte birden fazla olursa kadın geriye kalanı iade edip kıymetini kocadan alabilir veya geriye kalanı hesaplar hak sahibinin aldığı miktarın kıymetini geri alır. Ancak ondan alınan üçte bir veya zararı olmayan önemsiz bir şey ise sadece alınanın kıymetini kocadan tekrar alır.

Şafiîlere göre: [1] Mehir belirli bir ev, elbise veya hayvan gibi bir ayn olur ve alınmadan kocanın elinde telef olursa elde bulundurma değil bir akit tazminatı borcu olarak onu üstlenir. Çünkü karşılığı olan akitle malik olunmuştur. Bu da satılanın satanın elinde bulunmasına benzer.

Mehirde elde bulundurma ve akit tazminatı arasındaki fark, birincisine göre mehr-i misil ile tazmin edilmesi, ikincisine göre şer'î bir bedel ile tazmin edilmesidir. Bedel de, mislî ise misil (benzer) kıyemî ise kıymet (değer)dir.

Birincisine yani akit tazminatı esasına göre satılan malda olduğu gibi, eline almadan önce kadın onu satamaz. İkincisine göre ise satmak caizdir. Birinciye göre ikale (akitten vazgeçmek) sahihtir, ikincisine göre değildir.

Bu sebeple belirli olan şey semavî bir afetle kocanın elindeyken telef olursa birinciye göre aktin fesholmasından dolayı mehr-i misil vacip olur. İkincisinde ise fesholunmaz.

Kadın mehri telef ederse, ehil ise mehri eline almış kabul edilir; çünkü hakkını telef etmiştir. Reşit değilse almış kabul edilmez; çünkü alması muteber değildir.

Bir yabancı mehri telef ederse, mezhebe göre kadın mehri feshetmek ve bırakmak arasında serbesttir. Mehri feshederse kocadan mehr-i misili alır. Feshetmezse telef olanın mislini veya kıymetini alır.

Koca mehri telef ederse semavî bir afetle telef olmuş gibidir; mehr-i misli gerektirir.

Eğer belirli olan mehir alınmadan önce körlük ve elin kesilmesi gibi semavî bir afetle ayıplanırsa daha önce olduğu gibi mezhebe göre kadın mehri feshetmek veya olduğu gibi bırakmak arasında serbesttir.

Kadın mehri alır ve onda bir ayıp bulur da onu geri verirse veya mehire başka birinin de müstahik olduğu anlaşılırsa yeni mezhebe göre kocaya mehr-i misil almak için müracaat eder.

Eğer mehir, kocanın kadına Kur'an'dan bir sûre öğretmesi olur da kadın bunu başka birinden öğrenir veya ezberleme yeteneği iyi olmadığından onu öğrenemez-

1- *Muğni'l-Muhtâc,* III, 221 vd., 235 vd.; *el-Mühezzeb,* II, 57.

se telef olan belirli mehir gibidir. Yeni mezhebe göre kadın mehr-i misil alır.

Mehir kocanın elindeyken kaçırılmış fırsat ve menfaatleri koca tazmin etmez. Aynı şekilde, mehir olarak verdiği elbiseyi giymek veya hayvana binmek gibi elde etmiş olduğu yararları da yeni mezhebe göre tazmin edecek değildir.

Eğer kadın kocadan mehri vermesini ister o da bundan kaçınırsa, akit tazminatı esasına göre koca ödeme yapar.

Adam kadını boşar ve mehir alındıktan sonra telef olursa kıymet veya misil olarak bedelinin yarısını kocaya vermesi gerekir. Mehir kadının elindeyken ayıplı duruma gelirse, eğer adam ayıplı olarak yarıya kanaat ederse ona ceza ödenmez. Bu da satılanın satanın elinde ayıplı hâle gelmesi gibidir. Koca yarıyı yeterli bulmaz ise kadının, mehir kıyemî mallardan olursa kıymetinin yarısını vermesi gerekir. Eğer mislî ise yarısının mislini vermesi gerekir. Çünkü adamın ayıplı olana rıza göstermesi gerekmez ve onun bedelini isteme hakkına sahip olur. Kadın almadan önce mehir semavî bir afetle ayıplı hâle gelir ve -kadın- bunu kabul ederse boşama durumunda adam noksan olarak mehrin yarısını alır, ceza isteme veya tercih hakkı yoktur. Eğer bir yabancının fiili ile ayıplı hâle gelirse yabancının verdiği zararı kadın tazmin eder ve cezayı o adamdan alır. Sahih olana göre ise erkek mehrin aslının yarısı ile cezanın yarısını hak eder.

Hanbelîlere göre: (1) Eğer kadın mehri alır ve onu ayıplı bulursa erkek onu değiştirinceye veya ayıplı kısmın bedelini verinceye kadar kadın kendini zifaftan alıkoyabilir; çünkü mehir sahihtir.

Eğer kadın kendini teslim eder de sonra mehrin ayıplı olduğu ortaya çıkarsa aynı şekilde mehrin bedelini veya bedelini alıncaya kadar kendini kocasından menedebilir. Çünkü, kendini mehrini aldığını zannederek teslim etmiştir, fakat aksi sabit olmuştur.

Eğer mehir ölçülen veya tartılan bir şey olup kadına tesliminden önce kocanın elindeyken eksilir ise veya ölçülen ve tartılan cinsten olmayan mehrin kadının teslim almasını koca engellemişse, eksiklik kocanın üzerinedir; çünkü, mehir onun tazminatı altındadır.

Mehri artırmak:

Fakihlerin bu konuda geniş açıklamaları vardır.

Hanefîlere göre: (2)

1- Fazlalık eğer yavru, yün ve ekin gibi asıldan meydana gelmişse veya erş (yaralama diyeti) gibi asıldan meydana gelenin hükmündeyse, bu ister şişmanlık,

1- *el-Muğnî*, VI, 739, 749; *Keşşafu'l-Kınâ*, V, 182.
2- *el-Bedâyi'*, II, 299 vd.

büyüklük ve güzellik gibi asla bitişik, ister çocuk vb. gibi asıldan ayrı olsun, mehirdir.

Eğer onunla zifaftan önce erkek kadını boşarsa asıl ve fazlalığın ittifakla yarısı verilir. Çünkü fazlalık aslın bir artışı olduğundan asla tabidir. Erş de bir cüz (mehir)'ün bedelidir, böylece onun yerini tutar.

2- Eğer fazlalık asıldan meydana gelmemiş ise bakılır: Eğer elbisenin boyanması ve araziye bina yapılması gibi asl'a bitişik olan bir artış ise bu, yarılamaya engeldir. Kadının da aslın kıymetinin yarısını vermesi gerekir. Çünkü bu fazlalık mehir değildir. Çünkü mehirden meydana gelmemiştir, mehir olmaz ve yarılanmaz ve fazlalık yarılanmadan mehrin yarılanması mümkün değildir.

Eğer fazlalık hibe ve kazanç gibi asıldan ayrı bulunuyor ise mehir değildir. Ebu Hanife'ye göre hepsi kadınındır ve yarılanmaz. Fakat asıl yarılanır. Çünkü bu fazlalık mehir değildir. Fakat kadının malıdır ve bu onun diğer malları gibidir.

İmameyne göre bütün bunlar mehirdir ve asılla beraber yarılanır. Çünkü asla mâlik olununca bu fazlalığa da mâlik olunur, dolayısıyla asl'a tabidir. Asıldan meydana gelen fazlalık (yağ ve yavru) gibi asılla beraber yarılanır. Bu durum, mehrin kocanın elinde iken bir fazlalığın olması hâlindedir.

Ancak mehir ayrılmadan önce kadının elinde ise o zaman fazlalık asıldan meydana gelen ve bitişik türden olursa İmam Ebu Hanife ve İmam Ebu Yusuf'un görüşüne göre bu yarısının verilmesine engel olabilir ve koca kadından mehri teslim ettiği günkü kıymetinin yarısını almayı hak eder. Çünkü bu fazlalık ne akit sırasında ne de mehrin alınması sırasında yoktur. Mehir hükmünde değildir ve zifaftan önce verilecek talâkta onun üzerine akit feshedilmez. Çünkü fesih aktin cereyan ettiği şey üzere cereyan eder. İmam Muhammed'e göre, bu fazlalık mehrin yarısının verilmesini engellemez ve *"kararlaştırdığınızın yarısı"* ayetinin zahirine göre asıl fazlalıkla beraber yarılanır. Bu kararlaştırılanın kıymetinin yarısı demek değildir.

Eğer fazlalık asıldan meydana gelmiş ve ayrı ise üç Hanefî imamının ittifakıyla bu yarısının verilmesine engel olur. Kadının kocayı asılın kıymetinin yarısını vermesi lâzım gelir.

Eğer fazlalık asıldan ayrı ise ve asıldan meydana gelmemişse, o özellikle kadınındır. İttifakla asıl, karı koca arasında ikiye bölünür.

Fazlalık, boşamadan sonra ve mehri almadan önce meydana gelirse asıl ve fazlalık aralarında ikiye bölünür.

Eğer alındıktan ve yarısı kocaya verildikten sonra fazlalık olursa önceki durum gibi her ikisi (fazlalık ve asıl) de aralarında ikiye bölünür.

Eğer fazlalık, kocaya yarısı verilmeden önce meydana gelirse mehir kadının

elinde fasit bir akitle alınan gibidir. Fazlalık ona ait olur. Çünkü mülk ona (kadına) aittir ve yarısındaki mülkiyeti boşama sebebiyle fesholunmuştur.

Malikîlere göre: [1] Zifaftan önce mehirde meydana gelen eksiklik ve fazlalık eşlerin üzerinedir, her ikisi de bunda ortaktırlar. Bunun anlamı, bu fazlalık zifaftan sonra kadına aittir.

Şafiîlere göre: [2] Ücret, meyve ve yavru gibi mehirden sonra meydana gelen asla bitişik olmayan fazlalık kadına aittir.

Şişmanlık ve meslek öğrenmek gibi asla bitişik fazlalıkta ise tercih hakkı kadınındır. Eğer buna izin vermezse mehrin yarısını vermesi gerekir. Mehrin fazlalık olmadan önceki değeri tespit edilir ve kocaya yarısı verilir. Eğer kadın bu fazlalığa izin verirse erkeğin fazlalığı kabullenmesi gerekir ve yarısının bedelini istemeye hakkı yoktur. Çünkü onun hakkı ayırdedilemeyen, tasarrufla ayrılamayan bir fazlalıkla birliktedir. Fazlalık tabidir ve ondaki minnet büyütülmez.

Mehir artar ve eksilirse: Hurma ağacının uzunluğu gibi yaşlanmasına ve meyvesinin az olmasına sebep olursa bakılır: Her iki eş de ayn'ın yarısını almaya ittifak ederlerse, bu caizdir. Çünkü hak ikisine birden aittir. İttifak etmezlerse eksiklik ve fazlalıktan ayrı olarak aynın kıymetinin yarısı verilir; çünkü bu adalettir. Kadın fazlalıktan dolayı aynın yarısını vermek zorunda değildir ve erkek de eksikliği kabullenmek zorunda değildir.

Hanbelîlere göre: [3] Sadece akitle mehir kadının mülkiyetine girer, fazlalık ve eksiklik de ona aittir. Eğer mehir koyun olursa ondan olan yavrular ayrı bir fazlalık olarak kendisinin olur. Çünkü bu onun mülkünün artmasıdır. Zifaftan önce de eksilmez ve bitişik fazlalıkları olmazsa annelerin yarısı geri verilir. Çünkü o kadın için kararlaştırılanın yarısıdır. Allahü Teâlâ buyuruyor ki: *"Eğer siz onları kendilerine temas etmeden önce boşamış da daha evvel onlara mehir tayin etmişseniz o vakit tayin ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır."* (Bakara, 237).

Eğer koyunlar herhangi bir şekilde eksilirse koca yarısını eksik olarakalabilir. Çünkü hakkından daha azını almaya razıdır. Mehiri ödediği vakitteki kıymetinin yarısını da alabilir. Çünkü eksikliğin tazmini kadına aittir. Bu, Şafiî'nin görüşüne de uygundur.

Daha önce belirttiğimiz gibi Ebu Hanife şöyle demiştir: Aslın yarısı değil kıymetin yarısı erkeğe geri verilir. Çünkü artış olmaksızın asıl hakkında akti feshetmek caiz değildir. Çünkü bu aktin bir gereğidir, o olmadan aslın da geriye verilmesi caiz değildir.

1- *Muğni'l-Muhtâc,* III, 236.
2- *el-Muğnî,* VI, 746-749.
3- *el-Muğnî,* VI, 746-749.

Hanbelîler istidlâli şöyledir: Bu, mehirden ayrı olan bir artıştır; kadın tarafından kabzedilmeden önce ayrı olması gibi kocanın almak için müracaat etmesine engel değildir. Ebu Hanife'ye de şöyle cevap vermişlerdir: Boşanma, akti ortadan kaldırmak değildir. Artış da aktin gereklerinden değil mülkiyet gereklerindendir. Yavrulamanın, mehrin zevceye verilmesinden önce veya sonra olması arasında fark yoktur. Ancak kadını mehri almaktan men ederse eksiklik kocanın tazminatı altında olur. Fazlalık da kadının olup sadece yavruları da alır.

Anneler (koyunlar) eksilirse kadın, eksik olarak yarısını almakla mehri aldığı günden boşandığı güne kadar olabilen en yüksek kıymet oranının yarısını almak arasında tercih yapabilir. Koca kadından annelerin yarı kıymetini almayı isterse bu hakka sahip değildir.

Mehir hamile olmayan bir hayvan olup sonra hamile olursa hamile olduğu şey onda bitişik bir fazlalıktır. Kadın onu fazlalığıyla kocaya verirse onu kabul etmesi gerekir. Karındaki yavru bir eksiklik sayılmaz ve onunla satılan iade edilmez. Her ikisi de değerini ikiye bölmeye ittifak ederler ise bu caizdir.

Eğer kadına bir hamileyi mehir olarak verir o da yavrularsa ona iki şeyi mehir olarak vermiş olur: Anne ve yavrusu. Yavru kadının mülkünde meydana gelen bir artmadır. Eğer koca onu boşarsa kadın da anne ve yavrunun her ikisinden yarıyı vermeyi isterse koca onları kabul etmek zorundadır. Çünkü bunlar ayırdedilmeyen bir fazlalıktır. Eğer kadın vermek istemezse fazlalığından dolayı kocanın yavrunun yarısını almaya kalkışması caiz değildir. Anne ve yavru arasını ayırmaya yol açacağından dolayı annenin de yarısını alamaz. Fakat annenin kıymetinin yarısını alır. Yavrunun yarısıyla ilgili iki görüş vardır: Birincisine göre, kıymetinin yarısını almaz; ikincisine göre, kıymetinin yarısını alır.

Eğer kadına bir araziyi mehir olarak verir, kadın da oraya bir ev yapar veya kendisine mehir olarak verilen bir elbiseyi boyar, sonra zifaftan önce koca onu boşarsa, ona mehir olarak verdiği zamanki kıymetinin yarısını alır. Ancak isterse kadına binanın veya boyanın kıymetinin yarısını verip yarısı kendinin olur yahut da kadın ona fazla bir şey vermek ister ve koca başka bir şey alamaz.

Eğer ona meyve vermeyen bir hurma ağacını mehir olarak verir ve ağaç kadının elinde iken meyve verirse meyvesi kadınındır. Çünkü onun mülkünün artışıdır.

11. Mehirde Anlaşmazlık

Mehirde anlaşmazlığın üç durumu vardır: Mehrin (tesmiyesindeki) belirlenmesindeki anlaşmazlık, mehrin miktarı, cinsi, çeşidi veya sıfatındaki anlaşmazlık ve mehrin alınması (kabz)ındaki anlaşmazlık. [1]

1- *el-Bedâyi'*, II, 304-308; *Fethu'l-Kadîr*, II, 475-479; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 496-499; eş-Şerhu's Sağîr, II, 491-496; *el-Kavâninu'l-Fıkhıyye*, 204; *Bidayetü'l-Müctehid*, II, 29-31; *el-Mühezzeb*, II 61-62; *Muğni'l-Muhtâc*, III, 242-244; *Keşşafu'l-Kınâ*, V, 171-173; *el-Muğnî*, VI, 707-711.

a) Mehrin tesmiyesindeki, yani belirlenmesindeki ve belirlenmemesindeki ihtilâf:

Bu konudaki anlaşmazlığı ortaya koymada fakihlerin görüşleri farklıdır. Eşlerden veya varislerden biri mehrin tesbit edildiği iddiasında bulunur, öbürü de inkâr ederse şu şekilde ihtilâf ortaya çıkar:

Hanefîlere göre: Eğer ihtilâf her iki eş de hayattayken olmuşsa, tesmiyeyi kabullenmeyen mukarrer kaidenin gereğince yemin eder: "Delil getirmek iddia eden, yemin inkâr edenin üzerinedir." Eğer yeminden kaçınırsa tesmiye sabit olur. Yemin ederse Hanefî imamlarının ittifakıyla mehr-i misil vacip olur. Eğer ihtilâf boşamadan sonra zifaftan önce ise yine onların ittifakı ile müt'a verilmesi vacip olur.

Aynı şekilde, ihtilâf eşlerin ölümünden sonra olursa, eşler hayatta iken olan ihtilâf gibidir. Hayatta iken söz kimin olursa öldükten sonra da onun varislerinin olur. Sabit olursa tesmiye olması mehirle, sabit olmazsa mehr-i misil ile hükmedilir.

Malikîlere göre: Davacı iddia ettiğiyle ilgili bir delil ortaya koyarsa onun iddia ettiğiyle hükmedilir. Bir delil ortaya koyamazsa tesmiyenin olup olmamasıyla ilgili söz yeminiyle birlikte örfün kabullendiği kişininkidir. Eğer koca tefvizi (mehir miktarını tesbiti başkasına bırakma) âdet edinenlerin yanında kadınla mehir belirlemeksizin tefvizle evlendiğini iddia eder ve kadın tesmiyenin varlığını iddia ederse ki bu ister zifaftan, veya ölümden isterse boşamadan sonra olsun, söz yeminiyle beraber kocanındır, ilişkiden sonra kocanın ona mehr-i misil vermesi gerekir. İlişkiden önceki ölüm ve boşamada ise kocanın bir yükümlülüğü yoktur. Tesmiyenin yapıldığı gelenek halini almışsa kadının sözü geçerlidir ve nikâh sabit olur.

Hanefîlere göre: Eşler, varisleri veya onlardan biri ve öbürünün velisi veya varisi mehrin belirlenmesinde ihtilâf ederlerse, meselâ erkek "Mehir belirlemedik", kadın da, "Bana mehr-i misil belirlendi." derlerse iki rivayetten esah olanına göre yeminiyle birlikte kocanın sözü geçerlidir. Çünkü asla uygun olanı iddia etmektedir. Ölüm veya zifaf hâlinde kadına mehr-i misil verilir. Eğer koca boşar ve kadınla ilişkiye girmezse kadına müt'a (birkaç parça giyecek) verilir. Çünkü, belirleme olmaması hakkındaki erkeğin sözü geçerlidir, kadın ise mufavvizadır.

Şafiîlere göre: Kadın mehrin belirlendiğini iddia eder, koca da, "Belirleme olmamıştır " diyerek inkâr eder ve tefviz de iddia etmezse esah olan görüşe göre yemin ederler. Çünkü sonuç olarak ihtilâf mehrin miktarıyla ilgilidir; koca, vacip olan mehr-i misildir derken kadın da daha fazlasını iddia etmektedir. Her birinin yeminiyle öbürünün iddiası ortadan kalkar. Akit tesmiye olmaksızın kalır ve o zaman mehr-i misil vacip olur.

b) Mehr-i müsemmanın miktarındaki ihtilâf:

Eşler mehr-i müsemmanın miktarında ihtilâf etseler ve koca bin, kadın da iki bin, olduğunu söylese ve ihtilâf nikâh yapılırken olsa:

Ebu Hanife ve Muhammed şöyle derler: Yeminiyle birlikte mehr-i misil kendi lehine şahit olanın sözü geçerlidir. Hangisi delil ortaya koyarsa kabul edilir. Her ikisi de delil ortaya koyduğu takdirde eğer mehr-i misil kocaya şehadet ediyorsa kadının delili önce alınır. Çünkü onunki fazlalığı isbât etmektedir. Eğer mehr-i misil kadına şehadet ediyorsa erkeğin delili öne alınır. Çünkü onunki azaltmayı isbat etmektedir. Bu hususta asıl olan şudur: Delil zahirin aksini ispat etmektedir. Eğer mehr-i misil aralarında yeminleşmeye bağlı ise yemin eder veya delil gösterirler ise onunla hükmedilir. Eğer onlardan biri delil ileriye sürerse delili kabul edilir. Çünkü delilini ileriye sürerek iddiasını açıklığa kavuşturmuştur. Velhasıl Ebu Hanife ve Muhammed hükmü mehr-i misile dayandırmaktadırlar. Fakat eğer ihtilâf mehrin cinsi, türü veya iyilik ve kötülük bakımından sıfatı ile ilgili ise kıymetine göre hükmedilir.

Ebu Yusuf da şöyle der -ki bugün Mısır'da tatbikat onun görüşüne göre yapılmaktadır.- : Zevce davacı olarak kabul edilir. Çünkü kocaya karşı fazlalık iddia etmekte, koca da inkâr etmektedir. Bu durumda şu kaide tatbik edilir: "Delil davacının, yemin de inkâr edenin üzerinedir." Kadın iddia ettiğiyle ilgili delil ortaya koymakla sorumlu tutulur. Eğer iddia ettiğiyle ilgili bir delil ortaya koyarsa lehine hüküm verilir. Eğer delil ortaya koymaktan âciz kalır ve kocanın yemin ettirilmesini isterse ona yemini yöneltir. Eğer koca yemin etmekten kaçınırsa iddia ettiğiyle kadının lehine hüküm verilir. Eğer koca yemin ederse söylediği kadarıyla onun lehine hükmedilir. Ancak az bir şey söylerse yani bilinen (örf)e göre mehir sayılamayacak bir şey söylerse o zaman mehr-i misil ile hükmedilir. Kısaca: Ebu Yusuf hükmü mehr-i misile bağlamamaktadır. Fakat bilinenin (örfün) dışında bir şey ileriye sürmedikçe kocanın sözünü yeminiyle birlikte geçerli saymaktadır.

Malikîlere göre: Eşler mehrin miktarında eğer zifaftan önce ihtilâfa düşerlerse yemin ederler ve karşılıklı feshederler. Önce kadına yemin ettirilir. Her ikisinin de memleketlerinin ahalisi arasında alışılmış ve bilinene en yakın olan hangisiyse onun sözüyle hükmedilir. Kim yeminden kaçınırsa karşı tarafın yemini ile birlikte kaçınanın aleyhine hükmedilir. Araları ayrılmaz. İçlerinden birinin sözü örfe uygun değilse yemin ettirilirler. Her biri hem iddia ettiği üzere hem de öbürünün iddia ettiğini reddetmek üzere yemin eder. Çünkü her biri aynı zamanda davacı ve davalı durumundadır. Eğer her ikisi yemin eder veya her ikisi de yeminden kaçınırsa, hakim bir talâk, boşanma ile onları birbirlerinden ayırır.

Eğer ihtilâf zifaftan sonra ise yemini ile birlikte kocanın sözü geçerlidir.

Şafiîlere göre: Eşler mehrin miktarı, özelliği veya süresi konusunda ihtilâf ederlerse kendileri ve varisleri veya onlardan birinin varisi ile öbürü yemin ederler. Sonra mehir feshedilir ve mehr-i misil vacip kılınır. Nikâh ise feshedilmez.

Hanbelîlere göre: Eğer miktarı ile ilgili bir delil olmaksızın akitten sonra eşler mehrin miktarında ihtilâfa düşerlerse onlardan mehr-i misili iddia edenin sözü geçerlidir. Eğer kadın mehr-i misli veya daha azını iddia ederse onun sözü geçerli-

dir. Eğer koca mehr-i misli veya daha fazlasını iddia ederse onun sözü geçerlidir. Bu ise Ebu Hanife ve Muhammed'in görüşüne uygundur.

c) Mehr-i muaccelin alınması (kabzı)yla ilgili ihtilâf:

Mehrin muaccel (peşin) olanında eşler ihtilâf ederse meselâ, koca muaccelin hepsini verdiğini iddia eder, kadın da ondan bir şey almadığını veya bir kısmını aldığını söylerse bu hususta fakihlerin görüşü şöyledir:

Hanefîlere göre: Eğer aralarındaki ihtilâf zifaftan önceyse, yeminiyle birlikte kadının sözü geçerlidir. Kocanın da iddia ettiğini delille ispatlaması gerekir. Eğer aralarındaki ihtilâf zifaftan sonra olup bir şeyin önceden verilmesi şeklinde bir gelenek yoksa kadının sözü geçerlidir. Eğer bir gelenek (örf) var ise kabzetmenin aslı ile ilgili anlaşmazlıkta örfün hükmü geçerlidir. Kadın eğer bir şey almadığını söylerse ve örf mehrin önceden yarım veya üçte ikisinin takdimi üzere cereyan ediyorsa, kadının aleyhine onunla hükmedilir. O zaman örf zifaftan önce mehirden bir şey olmadığı iddiasında bulunan kadını yalanlayıcı olur. Hanefîlerin müteahhir âlimleri [1] önceden verilmesi şart koşulan mehri almadığını söyleyen kadının kabzettiğini inkâr etmesine rağmen tasdik edilmemesi yönünde fetva vermişlerdir. Çünkü örf kadının muacceli zifaftan önce alması üzerine cereyan etmiştir.

Eğer anlaşmazlık muaccelin bir kısmının alınmasıyla ilgili ise meselâ zevce mehrinin bir kısmını aldığını söyler, koca da mehrin tamamını ona verdiğini iddia ederse, yeminiyle birlikte kadının sözü geçerlidir. Çünkü insanlar mehrin bir kısmının alınmasından sonra genelde tamamının teslim edilmesini talep etmede biraz müsamahakâr davranırlar. Böylelikle zifaf mehrin tamamen alınmasından önce gerçekleşir.

Zifaftan önce muaccelin alınmasıyla ilgili ihtilâfta Malikîler Hanefîlerle ittifak hâlindedirler.Yani kadının sözü muteber sayılır. Fakat ilişkiden sonra yeminiyle birlikte erkeğin sözü geçerlidir. Ancak o hususta bir gelenek söz konusuysa ona müracaat edilir.

Şafiî ve Hanbelîlere göre: Zifaftan öncesi ve sonrası arasında ayrım yapmayarak Hanefîlerle ittifak etmişlerdir. Şöyle derler: Eğer eşler mehrin alınmasında ihtilâf eder; koca verdiğini iddia ederken, kadın da inkâr ederse, kadının sözü geçerlidir. Çünkü asıl olan mehrin alınmayıp kalmasıdır.

Eğer mehir bir sûre öğretmek olup koca öğrettiğini iddia eder, kadın da inkâr ederse bakılır: Eğer kadının sûreyi ezberlememiş olduğu tespit edilirse kadının sözü geçerlidir. Çünkü asıl olan öğretme işinin olmayışıdır. Eğer kadın sûreyi ezberlemişse iki durum söz konusudur: Birincisinde kadının sözü geçerlidir. Çünkü asıl olan onun (kocanın) onu öğretmemiş olmasıdır. İkincisinde ise erkeğin sözü geçer-

1- *Resail* (İbni Abidin), II, 126.

lidir. Çünkü zahir olan sûreyi kadına ondan başkası öğretmemiştir.

Özet olarak: Eğer eşler mehri kabzetme hususunda ihtilâf eder, zevce "almadım", koca da "aldı" derse, Cumhur (Şafiî, Ahmed, Sevrî ve Ebu Sevr)'a göre kadının sözü geçerlidir. Malik'e göre, zifaftan önce kadının sözü, zifaftan sonra erkeğin sözü geçerlidir. İmam Malik'in arkadaşları da şöyle derler: Medine'deki örf, kocanın mehri verinceye kadar zifafa girmemesi şeklinde olduğu için İmam Malik böyle fetva vermiştir. Eğer memlekette bu örf yoksa daima kadının sözü geçerlidir, demek daha güzeldir. Çünkü kadın davalıdır. Fakat İmam Malik kocanın zifafa girme şüphesinin kuvvetliliğini göz önünde bulundurmuştur.

Eşler kocanın karısına göndermiş olduğunda ihtilâf ederlerse yani koca onun mehir olduğunu iddia ederken kadın da hediye olduğunu iddia ederse yeminiyle birlikte erkeğin sözü geçerlidir. Hanefî ve Şafiîlere göre de kadının delil ortaya koyması gerekir.

12. Çeyiz (Cihâz) İle Yükümlü Olan Taraf ve Bu Konudaki İhtilaf

Cihâz (Çeyiz): Evin eşyaları, sergisi ve evlilik evinin malzemeleridir. Çeyizle yükümlü olan hakkında fakihlerin iki görüşü vardır.

Malikîlere göre: [1] Mehirden aldığı kadarıyla çeyiz kadının üzerine vaciptir. Eğer bir şey almazsa yükümlü de değildir. Ancak koca çeyizi üstlenmesini şart koşar veya örf kadını cihâz ile yükümlü kılarsa çeyiz kadının üzerine olur. Delilleri ise örfün, kadının evlilik evini hazırlaması ve gerekli olanla donatması üzerine cereyan etmiş olmasıdır. Koca da mehri bunun için verir. Bedevi (taşralı) veya şehirli olsun âdet üzere mehirle çeyiz yapması gerekir. Örf veya şart koşulması dışında mehirden fazlasıyla çeyiz yapmak zorunda değildir.

Hanefîler bu hususta Malikîlere muhalefet etmişlerdir: [2] Kadının giyimi ve nafakasının vacip olması gibi çeyizin de erkeğin üzerine vacip olduğu görüşündedirler; verilen mehir de çeyizin karşılığı değildir. Allahü Teâlâ'nın kitabında belirttiği gibi o bir armağan ve hediyedir veya kadından yararlanmasının helâl olması karşılığıdır. O kadının kocası üzerine düşen bir haktır.

Ancak koca çeyiz karşılığı olarak bir miktar mal verir de eğer mal mehirden ayrı ve ondan fazla ise zevce çeyizi hazırlamak zorundadır; çünkü bu fazlalık karşılığı verilmek şartı ile yapılmış hibe gibidir.

Ancak mal mehirden ayrı olmaz ve mehr-i misil üzerine fazladan bir mehir olarak tesmiye edilirse sahih olan görüşe göre İbni Abidin'in de dediği gibi kadın çeyizden bir şeyle yükümlü değildir. Çünkü fazlalık ne zaman mehre dahil kılınırsa onunla aynı olur ve hepsi kadının hakkı olur ve zorla kadından bir şeyi çeyiz için

1- *eş-Şerhu's-Sağîr* ve *Haşiyetü's-Sâvî*, II, 458 vd.
2- *Haşiyetü İbni Abidin*, II, 505 vd., 898.

harcaması istenemez.

Cihâz veya mefrûşat, kapkacak gibi ev eşyaları hakkında anlaşmazlık :

Malikîlere göre: [1] Eşler ev eşyasında ihtilâf ederler ve onlardan herbiri eşyanın kendine ait olduğunu iddia ederse her ikisinin veya birisinin bir delili yoksa kadın eşyası sayılan örtüler, elbiseler, örgü ve süs eşyaları gibi eşyaların yeminiyle birlikte kadının olduklarına hükmedilir. Erkek elbiseleri, kitaplar ve silahlar gibi erkeğe ait olan eşyaların yeminiyle birlikte erkeğin olduklarına hükmedilir. Dinarlar ve dirhemler gibi her ikisine de yarayanlar ise yemin etmesiyle beraber erkeğindir. Sahnun der ki: Onlardan birine ait olduğu bilinen eşya yeminsiz onundur.

Hanefîlere göre: Ebu Hanife ve Muhammed [2] Malikîlere muvafakat etmişlerdir. Sarık, başlık, silah vb. gibi erkeğe uygun olanlar yeminiyle birlikte erkeğindir. Çünkü zahir (dış görünüm) ona delâlet etmektedir. Örtü, örgü, çarşaf vb. gibi kadın için olanlarda yeminiyle birlikte kadının sözü muteberdir. Çünkü zahir ona şehadet etmektedir. Dirhemler, dinarlar, mallar, halılar, tahıl vb. gibi her ikisine de yarayanlar hakkında yemini ile birlikte erkeğin sözü geçerlidir. Çünkü evde bulunanda erkeğin eli kadının elinden daha üstündür. Zira onun eli tasarrufta bulunur. Fakat kadının eli sadece koruma içindir ve harcama (tasarruf) eli koruma elinden daha kuvvetlidir.

Ebu Yusuf ise şöyle der: Geleneğe göre kadına çeyiz yapılabilecek miktarında yeminiyle birlikte kadının sözü muteberdir. Geriye kalanında ise erkeğin sözü geçerlidir. Çünkü yaygın olarak kendi gibisine uygun olan çeyiz hazırlanmaksızın kadın kocasına gelin gitmez. Böylece zahir, benzerinin çeyizi miktarının kadına ait olduğuna şehadet eder. Bu miktarda da kadının sözü geçerlidir. Ondan artanda ise yeminiyle birlikte erkeğin sözü geçerlidir. Çünkü zahir bunda erkeğe şehadet etmektedir.

Bu görüş evlilik evinin kadın tarafından donatıldığı ülkelerin örfü ile ittifak hâlindedir.

Kâsânî ise, Malik ve Şafiî'den şöyle nakleder: Bütün eşyalar eşler arasında ikiye bölünür.

Eşler ölür de onların varisleri ihtilâf ederse o zamanki hüküm eşlerin ihtilâf ettikleri zamanki hüküm gibidir. Ebu Hanife ve Muhammed'e göre ise kocanın varislerinin sözü geçerlidir. Ebu Yusuf'a göre de benzerinin çeyizinin kadarı olanda kadının varislerinin sözü, geriye kalanda erkeğin varislerinin sözü geçerlidir. Çünkü varis mirası bırakanın yerine geçer. Bu eşler hayatta olduğu hâlde miras bırakanlar kendi aralarında ihtilâf etmiş gibi olurlar.

1- *el-Kavâninu'l-Fıkhıyye,* 213; *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 496-498.
2- *el-Bedâyi',* II, 208 vd.; *ed-Dürrü'l-Muhtâr ve Reddü'l-Muhtar,* II, 504.

Eşlerden biri ölür ve hayatta olan diğeriyle ölenin varisleri ihtilâf ederse Ebu Yusuf, Muhammed ve Malik'e göre hüküm değişmez. Ebu Yusuf'a göre benzerinin çeyizinin kadarı hakkında hayatta ise söz kadınındır, ölmüşse varislerinindir. Çeyizden arta kalanda ise söz erkeğin veya varislerinindir. Muhammed ve Malik'e göre, hayatta ise yeminiyle birlikte söz kocanın, ölümünden sonra ise varislerinindir.

Ebu Hanife'nin görüşüne göre ise söz, yeminiyle birlikte eşlerden hayatta olanındır. Bu erkekse yeminiyle birlikte onun sözü geçerlidir. Çünkü evde bulunanda tasarrufu kadının tasarrufundan daha güçlüdür. Hayatta kalan zevce ise yeminiyle birlikte onun sözü geçerlidir. Çünkü koca hayattayken tasarrufu zayıftı, kocanın ölümünden sonra ise güçlenmiştir, böylece zahir ona şehadet etmektedir.

13. Mehrin Miras Bırakılması ve Hibe Edilmesi

Malikîlere göre: Mehir kadının ön hakkıdır. Kocasına veya bir yabancıya mehrini hibe etme hakkına sahiptir. Varisleri de onu kadından miras olarak alırlar. Bunun açıklaması şöyledir:

Eğer kadın zifaftan önce boşanırsa mehrin kendisiyle ilgili olan yarısında kendisi için harcadığı hesaplanır.

Baba veya başkası çeyizin bir kısmının kendisinin olduğunu iddia eder de kız veya koca ona muhalefet ederse babanın veya onun vasisinin iddiası sadece ona ödünç olarak verdiği şeylerde ve bunun zifafın meydana geldiği senede olması şartıyla; kızın da bâkire olsun, dul olsun onun velâyeti altında bulunması durumunda kabul edilir. Ancak onun velâyeti altında olmayan dula çeyizin bir kısmını ödünç olarak verdiği iddiası kabul edilmez.

Ancak baba bunu, zifaftan bir yıl geçtikten sonra iddia ederse iddiası kabul edilmez. Ancak zifaf sırasında veya ona yakın bir zamanda o şeyin kızının yanında ödünç durduğuna şehadet ederse sözü kabul edilir.

Eğer bir adam kızına mehirden fazla bir çeyiz verir, zifaftan önce veya sonra ölürse bakılır: Eğer çeyiz kızın evine nakledilir veya baba ölümünden önce buna şehadet ettirir veya baba onu alır annesinin veya bizzat kızın yanına koyarsa bu diğer varislerin dışında kıza mahsus olur.

Reşit olan bir kadın kendisinden almadan önce mehrini kocaya hibe ederse, nikâhın mehirsiz kalmaması için koca mehrin azı olan çeyrek dinar, üç dirhem veya onun kıymeti kadarını vermeye mecbur edilir.

Reşit olan kadının nikâhta kararlaştırılan mehrin tamamını kocaya hibe etmesi caizdir. Çünkü ona malik olmuş ve ister eline almış olsun ister olmasın mehir cinsî ilişki ile kesinleşmiştir. Allahü Teâlâ buyuruyor ki: *"Bununla beraber şayet ondan bir kısmını gönül hoşluğu ile kendileri size bağışlamış olurlarsa onu da içi-*

nize sine sine yiyin." (Nisa, 4).

Reşit olan kadın geçimin devam etmesi ve adamla beraberliğinin sürmesi amacıyla mehrini hibe eder veya kendinden bir mal verirse, bu fasit olduğu için nikâh feshedilir. Eğer iki yıl tamamlanmadan onu boşarsa, amacının tamamlanmamış olmasından dolayı vermiş olduğu malı ve hibe ettiği mehri geri alır.

Mehir hayvan veya meyve olup nikâh zifaftan önce feshedilirse kadın, kendilerine harcadığını kocasından geri isteyebilir. Sahih olan bir evlilikte de zifaftan önce boşama olursa harcamış olduğunun yarısını geri alabilir.

Sefih olup reşit olmayan bir kadın kendisiyle evlenmesi için bir adama mal verirse evlilik sahihtir ve feshedilmez. Adamın kadına mehri gibi veya daha fazla ise onun verdiği kadarını, kendi malından vermesi gerekir. Kadının verdiği mehr-i mislinden az idiyse mehr-i misli kadarını malından ona verir.

MÜT'A

(ERKEĞİN BOŞADIĞI KADINA VERECEĞİ BİRKAÇ PARÇA GİYECEK)

1. Tarifi, Hükmü: [1]

Tarifi: Müt'a, met'dan türetilmiş olup mutlak olarak kendisinden yararlanılan (fayda sağlanan) şey demektir. Dört anlamda kullanılmaktadır:

a) Hac müt'ası. Hac konusunda zikredilmiştir.

b) Belirli bir süreye kadar nikâh.

c) Boşanan kadınların müt'ası. Burada bahis konusu edeceğimiz müt'a budur.

d) Bazı beldelerde âdet olduğu üzere kadının kendi malından kocasını yararlandırmasıdır. Malikîlere göre, eğer bu akitte bulunan bir şart ise caiz değildir; eğer aktin tamamlanmasından sonra isteyerek yapılıyorsa caizdir.

Burada kastedilen müt'a ise: Ayrılık acısını hafifletmek ve gönlünü almak için mehre bir fazlalık olarak veya mufavvizada olduğu gibi onun yerine boşanan kadına kocanın verdiği mal veya kisve (giyim eşyası)'dir. Şafiîler müt'ayı şöyle tarif etmişlerdir: Boşanma veya onun anlamına gelen bir şeyle hayatta iken ayrılan karısına kocanın vermesi gereken maldır. Şartları ileride zikredilecektir.

Malikîler ise şöyle tarif ederler: Malının çokluğu ve azlığına göre boşayanın

---

1- *el-Bedâyi',* II, 302-304; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 461-462; *el-Lübâb,* III, 17; *Fethu'l-Kadîr,* II, 44? *el-Kavâninu'l-Fıkhıyye,* 210, 239, 240; *Muğni'l-Muhtâc,* III, 241 vd.; *el-Muğnî,* VI, 712-717 *Gayetü'l-Müntehâ,* III, 73.

gücünün yettiği kadarıyla talâk verdiği zaman boşanan kadına yaptığı ihsandır.

Hükmü:

Müt'anın hükmü ile ilgili fakihlerin çeşitli görüşleri vardır.

Hanefîlere göre: Müt'a vacip ya da müstehap olabilir. Müt'a, boşanmanın iki türlüsünde vacip olur.

1- Mufavvizanın zifaftan önce veya mehri fasit bir tesmiye ile belirlenen kadının boşanması: Yani tesmiye, belirleme olmayan, sonradan da kararlaştırılmayan veya belirlemesi fasit olan nikâhta halvet ve zifaftan önce olan boşamadır. Malikîler hariç cumhur bunda ittifak etmiştir. Allahü Teâlâ şöyle buyuruyor: *"Kendilerine temas etmediğiniz yahut kendilerine bir mehir tayin etmediğiniz kadınları boşadınızsa bunda size günah yoktur. Ne var ki onları maruf bir şekilde faydalandırınız."* (Bakara, 236).

Burada müt'a emredilmiştir. Emir ise vücubu gerektirir ve bu emir ayetin sonunda tekid edilmiştir: *"Bu ihsan edenler üzerine borç bir haktır."* (Bakara, 236). Çünkü, böyle bir durumda müt'a mehrin yarısına bedeldir; mehrin yarısı ise vaciptir. Vacip olanın bedeli de vaciptir. Çünkü onun yerini tutmaktadır. Teyemmümün abdestin bedeli olduğu gibi.

2- Ebu Hanife ve Muhammed'e göre mehrin önceden belirlenmeyip sonradan kararlaştırıldığı bir nikâhta zifaftan önce olan boşamadır. Allahü Teâlâ şöyle buyuruyor:*"Ey müminler! Mümin hanımları nikâhlayıp da sonra kendilerine temas etmeden onları boşarsanız, artık üzerlerine sayıp duracağınız bir iddet size yoktur. Bu takdirde onları faidelendirin."* (Ahzab, 49). Her iki âyet *"Onları faydalandırınız."* şeklindedir. Birinci ayet zifaftan önce bütün boşanmalarda müt'ayı vacip kılmıştır. Sonra mehri belirlenmiş olanı ondan ayırmıştır. Geriye mehri belirlenmemiş olan boşanmış kadın kalmıştır. İkinci ayette kendisi için bir şey kararlaştırılmayan kadın için müt'a verilmesini vacip kılmıştır. Bu da akitte kararlaştırmayla ilgilidir.

Ebu Yusuf, Şafiî ve Ahmede göre, kararlaştırma akitle veya sonra olsun kendisine mehir kararlaştırılan kadın zifaftan önce boşanırsa müt'a verilmesi vaciptir. Çünkü, akitten sonra kararlaştırma akit yaparkenki kararlaştırma gibidir. Akitle kararlaştırılanın yarısının verildiği gibi akitten sonraki de öyledir.

Hanefilere göre zifaftan sonraki boşama halinde veya mehir tesmiye edilmiş olan nikâhta zifaftan önce yapılan boşama durumunda müt'a vacip olur. Çünkü müt'a mehrin yarısına bedel olarak vacip olmuştur, zifaftan sonra mehr-i misil veya müsemmayı alırsa müt'a'ya gerek yoktur.

Şafiîler zifaftan sonraki boşamada müt'ayı vacip kılmışlardır. Allah (c.c.) şöyle buyuruyor: *"Boşanan kadınların da meşrû surette faidelendirilmeleri hakkı*

rıdır ki bu Allah'tan korkanlar için bir vazifedir." (Bakara, 241).

Özet olarak: Hanefilere göre mufavviza (mehirsiz evlendirilip zifaftan önce boşanan veya fasit bir şekilde mehri belirlenen veya mehri akitten sonra belirlenen kadın) hariç her boşanan kadına müt'a verilmesi müstehaptır.

Malikî mezhebine göre, her boşanan kadına müt'a verilmesi müstehaptır. Allahü Teâlâ'nın *"Takva sahipleri üzerine borç bir hak"* (Bakara, 241) ve *"İhsan edenler üzerine borç bir hak"* (Bakara, 236) ayetleri buna delildir. Allahü Teâlâ emri takva ve ihsana bağlı kılmıştır; vacipler ise onlara bağlanmaz.

Malikilere göre boşanan kadınlar üç kısımdır: Zifaftan ve mehir belirlemeden önce boşanan (mufavviza) için müt'a vardır ama mehirden bir şey yoktur. Zifaftan önce ve mehir belirlemeden sonra boşanan için müt'a yoktur. Zifaftan sonra (ister belirlemeden önce veya sonra olsun) boşanan için müt'a vardır. Kadının seçtiği hiçbir ayrılmada müt'a yoktur (delinin, cüzzamlının ve erkeklik gücü olmayan adamların karısı gibi). Lian ve hul' yapan ve fesihle ayrılan kadınlara da müt'a yoktur.

Şafiîler tamamen Malikîlerin aksinedir. Boşanma ister zifaftan önce ister sonra olsun her boşanan kadına müt'a vermek vaciptir. Ancak zifaftan önce mehri belirlenmiş boşanan kadın için mehrin yarısıyla yetinilir. Zifaftan önce boşanana (mehrin yarısı vacip olmazsa) müt'a verilmesi vacip olur. Kuvvetli olan görüşe göre kendisiyle ilişkide bulunulana da vacip olur. Boşama vb. kadın sebebiyle olmayan koca sebebiyle olan dinden dönmek, lânetlemek ve Müslüman olmak gibi durumlarda müt'a vacip olur. Ancak mehrin yarısı kendisi için vacip olana sadece o verilir. Fakat mufavviza olan ve kendisi için bir şey kararlaştırılmamış olana müt'a vardır. Özet olarak ifadeleri şöyledir:[1] Her ayrılma sebebiyle müt'a vermek gerekir. Ancak mehri kararlaştırılmış olup zifaftan önce ayrılmışsa ya da ayrılma kadın sebebiyle veya erkeğin kadına malik olması veya ölüm durumlarında, veya erkek sebebiyle liân yapılıp ayrıldılarsa veya kadından kaynaklanan cinsî güçsüzlük sebebiyle ayrılma olduysa müt'a gerekmez.

Delilleri Allahü Teâlâ'nın *"Onları faydalandırın."* (Ahzab, 49) ile *"Boşanan kadınların da meşru bir şekilde faydalanmaları haklarıdır."* (Bakara, 241) ayetleridir.

Kadın ile zifaf olsun olmasın veya ona mehir tesmiye edilsin edilmesin Allahü Teâlâ her boşanan kadın için müt'ayı vacip kılmıştır. Resulullah (a.s.)'ın kendileriyle zifafta bulunmuş olduğu eşlerinin yararlandırılması gerektiği ayet-i kerimede bildirilmektedir: *"Ey Peygamber! Hanımlarına de ki: -Eğer siz, dünya hayatını ve onun zinet ve ihtişamını arzu ediyorsanız gelin size boşanma bedellerini vereyim ve sizi güzellikle salıvereyim."* (Ahzap, 28).

1- *Tuhfetu'l-Tullâb, (Ensarî)*, 231.

Eğer tefviz hâlinde kadın için bir şey kararlaştırılırsa boşama durumunda ona müt'a verilmez. Çünkü koca ondan yararlanmamıştır. Boşanma sebebiyle meydana gelen yalnızlık ve dağınıklık için kendisine mehrinin yarısının verilmesi yeterlidir.

Hanbelî mezhebi Hanefî mezhebine uygundur: Müt'a vermek, kendisine mehir belirlenmeden ve zifaftan önce boşanan mufavviza her zevce için, hür ve köle, Müslüman ve zimmî her koca üzerine düşen vaciptir. Bu daha önceki *"Onlara faydalandırın."* (Ahzab, 49) ayetine göre olup *"İhsan edenler üzerine borç bir haktır."* (Bakara, 236) ayeti ile çatışmamaktadır. Çünkü vacibi yerine getirmek ihsandandır; mufavviza bir kadının da müt'adan başka alacağı bir şey yoktur.

Onlara göre mehri belirlenmeyen mufavviza hariç her boşanan kadına müt'a vermek müstehaptır. Allahü Teâlâ buyuruyor: *"Boşanan kadınların da meşru bir şekilde faydalanmaları haklarıdır."*(Bakara, 241). Fakat vacip değildir. Çünkü, boşanan kadınları Allahü Teâlâ iki kısma ayırmıştır. Buna göre kendilerine mehir kararlaştırılanlara belirlenenin yarısını, kararlaştırılmayanlara müt'a vermeyi vacip kılmıştır. Ve o her kısmın kendi hükmüyle ayrıldığını göstermektedir.

Kocası ölene müt'a yoktur. Çünkü nas onu değil sadece boşananları ihtiva etmiştir.

Mehrin tamamının düşebileceği her durumda müt'a da düşer. Meselâ kadının dinden dönmesi, kendisiyle nikâhının bozulacağı birisini emzirmesi vb. gibi. Çünkü müt'a mehr-i müsemmanın yarısı yerine sayılmıştır. Onun düştüğü her yerde düşer.

Boşamaya kıyasla kocanın dinden dönmesi gibi müsemma mehrin yarısının verildiği her durumda mufavviza kadına müt'a vermek vacip olur. Kadından dolayı meydana gelen din farklılığı, emzirme ile feshetme vb. gibi müsemmanın düştüğü ayrılmalarda müt'a verilmesi vacip değildir. Çünkü müt'a müsemma mehrin yarısı yerine sayılmıştır, onun düştüğü yerde müt'a da düşer.

Mehrin yarısı kendisi için vacip olan kadına kendisi için mehir belirlenmiş olsun ya da olmasın, fakat akitten sonra kararlaştırılmış ise, müt'a vermek vacip olmaz. Belirttiğimiz gibi bu görüş Ebu Hanife ve Muhammed dışında cumhura uygundur.

Kendisine zifaftan sonra mehir belirlenen kadına mufavviza veya zifaftan sonra kendilerine mehir kararlaştırılan kadına müt'a yoktur, fakat verilmesi müstehaptır. Aynı şekilde kendisine içki ve meçhul bir şey gibi fasit bir mehir belirlenip de zifaftan önce boşanan kadına da müt'a verilmesi müstehaptır.

Özet olarak: Şafiîler, kendisi için mehir belirlenip zifaftan önce boşanan kadın hariç müt'a vermeyi vacip görmektedir. Cumhur müt'a vermeyi müstehap kabul

etmiştir. Malikîler ise bütün boşanan kadınlara verilmesini müstehap kabul etmişlerdir. Hanefîler ve Hanbelîler de mehirsiz evlendirilen mufavviza hariç her boşanan için müstehap kabul etmişlerdir.

2. Verilecek Müt'anın Miktarı ve Türü

Müt'anın türü ve miktarını tespit hususunda bir nas yoktur. Miktarı ile ilgili olarak fakihler içtihatlarda bulunmuşlardır.

Hanefîlere göre: Müt'a üç elbis dir. (kadının gömleğin üstüne giydiği), himar Yani müt'a bir dır' (kadının gömlek üzerine giydiği elbise) bir başörtüsü ve bir milhafe (kadını başından ayaklarına kadar örten çarşaf)tan ibarettir. Bu da Allahü Teâlâ'nın, *"Kadınları maruf bir şekilde faydalandırınız. Bu, iyilik etme prensibine sahip olanların üzerine bir borçtur."* (Bakara, 236) ayetine göredir. Meta, örfte mallara verilen addır. Çünkü elbiselerin vacip olmasının şer'î usulde bir benzeri vardır; o da iddet sırasında ve evliliğin sürmesi hâlinde elbise sağlanmasının vacip olduğu hükmüdür. Kadına da dışarı çıkarken tam örtünmesi için en az üç elbise gereklidir.

Bu elbiseler koca zengin olsa bile mehr-i misilin yarısından fazla olamaz; çünkü onun bedelidirler. Koca fakir olsa bile beş dirhemden de aşağı olmaz. Fetva verilen görüş ise, nafakada olduğu gibi müt'anın da eşlerin durumuna göre tespitidir. Eğer zengin iseler kadına elbiselerin en pahalısı, fakir iseler en ucuzu, farklı iseler ortası verilir.

Şafiîlere göre: Müt'anın otuz dirhem veya onun kıymetinden daha az olmaması müstehaptır. Bu, müstehabın en azıdır. En çok miktarı ise bir hizmetçi, ortası da elbisedir. Mehr-i mislin yarısına ulaşmaması sünnettir. Ona ulaşır veya onu geçerse ayetin *"Onları faydalandırınız"* (Bakara, 236) ifadesine göre caizdir.

Müt'anın miktarında eşler anlaşamazlarsa hakim içtihat ederek duruma uygun olanı takdir eder. Bunda da Hanefîlerin dediği gibi eşlerin zenginlik, fakirlik, soy ve sıfatlar bakımından durumlarına itibar edilir. Allahü Teâlâ şöyle buyuruyor: *"Onları zengin olan kudretine göre fakir olan da gücü yettiği kadar maruf bir şekilde faydalandırınız."* (Bakara, 236), *"Boşanan kadınların da meşru bir şekilde faydalanmaları haklarıdır."* (Bakara, 241).

Malikî ve Hanbelîlere göre: Müt'a miktarı kocanın zenginlik ve fakirlik bakımından durumuna göre tespit edilir. Zengin kendisine göre, fakir de kendisine göre verir. Bu da daha önce geçen ve müt'anın kocanın durumuyla ilgili olduğunu açıklayan ayete göredir. Eğer zengin ise müt'anın en yükseği o zamana göre bir hizmetçi kıymeti idi. Eğer fakir ise en azı, namazının kabul olabileceği tam bir tesettürü sağlayacak olan gömlek başörtüsü vb. yani Hanefîlerin dediği gibi üç elbisedir: Dir' (gömlek), başını örten örtü ve tepeden tırnağa örten giysi. İbni Abbas'ın görüşüne göre: "Müt'a'nın en yükseği hizmetçi, bundan azı nafaka, bundan da azı kisvedir."

SAHİH OLAN HALVET VE HÜKÜMLERİ

1. Halvetin Tarifi[1]:

Sahih halvet: Eşlerin sahih olan nikâh akdinden sonra kapısı kapalı ev veya oda gibi başkalarının kendilerini görmeyeceklerinden emin olabilecekleri bir yerde beraber olmaları, başbaşa kalmalarıdır.

Eğer beraber olma bir caddede, yolda, mescitte, hamamda, perdesi olmayan bir çatıda, kapısı ve pencereleri açık bir evde, kapısı olmayan bir bostanda olursa sahih olan halvet gerçekleşmez. Beraber olmayla ilgili olarak eşlerde veya birinde cinsî ilişki veya birleşmelerine engel olacak şer'î, hissî veya tabiî bir engelin olmaması şarttır.

Hissî engel: Eşlerin birinin cinsî organında kapalılık, kemik veya ur gibi cinsî ilişkiyi engelleyici bir hastalığın olması gibidir. Ancak yumurtalıkları olmayan ve cinsî kudreti bulunmayan (innîn)in halveti sahihtir. Cinsî organı kesik olanın halveti İmameyn (Muhammed ve Ebu Yusuf)e muhalif olarak Ebu Hanife'ye göre sahihtir.

Tabiî engel: Akıllı üçüncü bir şahsın bulunması gibi tabiatı itibarıyla nefsi ilişkiden alıkoyan durumlardır. Bunlar diğer bir eş, mümeyyiz olan bir çocuk, uyuyan biri veya kör bile olsa böyledir. Eğer orada mümeyyiz olmayan, deli veya baygın olan biri varsa halvet sahihtir.

Şer'î engel: Mescitte itikâf (çünkü mescitte ilişkide bulunmak haramdır), farz olan namaza girmek, hayız ve nifas, hac veya umre sebebiyle ihrama girmek, Ramazanda oruçlu olmak gibi şer'î olarak ilişkiyi haram kılan bir durumun olmasıdır.

Fakat kadının erkeği bilmemesi hakkında İbni Abidin şöyle der: Bu engeli ortadan kaldırmak erkeğin elindedir. Kocası olduğunu bildirir. Eğer aksaklık erkek tarafından olmuşsa, beraberlik (halvet)in sahih olduğuna hükmedilir ve mehir vermesi gerekir.

Bu şartlar bulunmadığı müddetçe halvet fasittir. Meselâ, evliliğin fasit olması, yanlarına başkalarının girebileceği bir yerde halvetin olması (yerin uygunsuzluğu), ilişkiye bir engelin olması gibi. Buna göre fasit halvetin manası: Evliliğin fesadı, yerin uygunsuzluğu, eşlerle beraber akıllı üçüncü bir şahsın olması gibi üç engelden birinin bulunduğu halvet, demek olur.

1- *el-Bedâyi',* II, 291-294; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 454, 465-473; *eş-Şerhü'l-Kebîr,* II, 301; *el Kavâninu'l-Fıkhıyye,* 202; *Muğni'l-Muhtâc,* III, 225; *Keşşafu'l-Kınâ,* V, 155, 179; *el-Muğnî,* 65: vd.; *Gayetü'l-Münteha,* III, 69.

2. Fakihlerin Halvetin Hükümleri ile İlgili Görüşleri

Malikîlere ve Şafiîlerin yeni mezhebine göre: Cinsî ilişkisiz ve perde çekmeden tek başına halvet, kadın için mehri kesinleştirmez. Koca karısıyla sahih bir halvette bulunur, sonra cinsî ilişkide bulunmadan boşarsa sadece mehr-i müsemmanın yarısı ya da mehr-i müsemma yoksa müt'a vermesi vacip olur. Şu bilinmelidir ki, müt'a Malikîlerde vacip değil müstehaptır.

Delilleri şu ayettir: *"Eğer siz onları, kendilerine dokunmadan önce boşamış da daha evvel onlara mehir tayin etmişseniz o vakit tayin ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır."* (Bakara, 237). Dokunmak, cinsî ilişkiden kinayedir. Ayrıca *"birbirinizle birleşip katıldınız"* ayetinin cinsî ilişki anlamında olduğunu açıklamışlardır.

Çünkü Peygamber (a.s.), cinsî birleşme helâl kılındığından dolayı kadın için mehri gerekli kılmıştır.

Ancak Malikîlere göre, sahih halvetin iki hükmü vardır:

a) Halvette cinsî ilişkinin olmadığına eşler ittifak etse bile kadının üzerine iddet beklemek vacip olur; çünkü bu Allahü Teâlâ'nın hakkıdır. Eşlerin halveti itiraf etmelerine rağmen cinsî ilişkinin olmadığı hususunda ittifak etmeleri mehri düşürmez.

b) İlişkinin olmasıyla ilgili eşlerin ihtilâf etmesi durumunda olduğuna dair bir delil oluşturması: Eğer bir koca karısıyla ihtidâ şeklinde halvette bulunursa ki Malikîlerde bu perdelerin indirilmesi diye bilinir yani eşlerden her biri diğerine yaklaşır ve onunla huzur bulur, sonra boşar da cinsî ilişkinin olduğunda ihtilâf ederlerse yeminiyle birlikte kadının iddiasına bakılır. Eğer kadın yeminden kaçınır da koca yemin ederse mehrin yarısını vermesi gerekir. Eğer koca yeminden kaçınırsa mehrin tamamını vermesi gerekir. Çünkü halvet bir şahit kabul edilir, yeminden kaçış da diğer bir şahittir.

Hanefî ve Hanbelîlere göre: Halvet mehrin tam olarak verilmesi, iddetin gerekli oluşu, soyun sabit olması, kız kardeşin haram olması, iddetin bitinceye kadar dördüncü bir hanımı nikâhlayamama gibi hükümler de cinsî ilişki gibidir. Hanbelîlere göre şehvetle öpmek ve dokunmak da ilişki gibidir. Sahih halvetten sonraki boşanma bain boşama olup aşağıdaki hükümler onun üzerine bina edilir:

1- Mehrin tamamının kesinleşmesi: Sahih halvetten sonra kadını boşarsa mehrin tamamını ya da sahih bir belirleme yoksa mehr-i misili kadın hak eder.

2- Nesebin sabit oluşu: Erkek sahih halvetten sonra kadını boşarsa ve kadın halvetten altı ay sonra o erkekten olduğu kesin olan bir çocuk doğurursa.

3- İddetin vacip olması: Erkek kadını halvetten sonra boşarsa (Hanefîlere göre fasit olsa bile), ayrılma ve zifaftan sonra beklemesi gereken iddet kadının üzerine

vacip olur.

4- Boşayan kocanın iddet nafakasını vermesi gerekliliği: O da yemek, kalacak yer ve giyimdir.

5- Erkeğin, kadın için mahrem olan bir başka kadınla veya boşadığı, iddette iken kendisinden başka dört tane ile evlenmesi, boşadığı dördüncü ise iddette iken beşinci ile evlenmesi haramdır. İlişkiden sonraki bir boşanmadan dolayı olan iddet süresince evlenmek de haramdır.

6- Temizlik süresi sırasında kadını boşama: Sahih halvetten sonra koca, kadını boşamayı isterse ilişkiden sonra sünnet olan boşamada olduğu gibi boşamanın zamanını göz önünde bulundurması gerekir ki o da temizlik hâlinde olmasıdır.

Özet olarak: Mehrin ve iddetin kesinliği halvetin mutlak hükümlerindendir. Nesebin sabit olması (kesinliği) ise Hanefîlere göre mutlak olarak akdin hükümlerindendir. Geriye kalan hükümler ise iddetin sonuçlarındandır.

Aşağıdaki halvet, cinsî ilişki veya zifaf gibi değildir:

1- İhsan: Sahih halvet recm (taşlama) cezasının yerine getirilmesi için eşleri *muhsan* kılmaz. Bunun için mutlaka ilişki olmalıdır.

2- Gusül: Cinsî ilişki dışında, sadece halvet ile eşlerden herhangi birine gusül (boy abdesti) vacip olmaz.

3- Kızın haram olması: Bir kadınla halvette kalmak o kadının kızını o erkeğe haram kılmaz. Annesini boşadıktan sonra onunla evlenebilir. Kızın o erkeğe haram olması için anneyle hakikî bir ilişkide bulunulmuş olması gerekir.

4- Tahlil: İkinci koca ile olan sahih halvet kadını birinci kocaya helâl kılmaz. Bunun için hakikî cinsî ilişkinin olması sonra da boşanılması gerekir.

5- Ric'at (dönme) olması: Boşadığı kadınla halvet ric'at (ona dönmek) değildir. Kim karısını ric'î bir talâk ile boşar sonra onunla halvette bulunur ve ona döndüğünü söz, öpme ve ilişki gibi fiille belirtmezse halvet ile ona dönmüş olmaz. Fakat ilişki ona dönüşü (ric'ati) gerçekleştirir.

6- Yeni bir akit olmaksızın zevceliğe dönüş: Halvetten sonraki boşanma bain (kesin) olur. Boşanan kadın da yeni bir mehir ve akit olmaksızın geri döndürülemez. Fakat zifaftan sonraki boşama üç defayı tamamlamamışsa kocanın karısına yeni bir akit olmadan dönmesi mümkündür.

7- Miras: Halvetten sonra boşanma kesin (bain) olur. Eşlerden biri bu boşamadan sonra iddet esnasında ölürse, öbürü onun varisi olamaz. Yani bain boşanmanın iddetindeki ölüm hâlinde miras yoktur. Fakat koca karısını boşar, talâkı üçe tamamlamamışsa ve bu boşamanın iddetinde biri ölürse öbürü onun varisi olabilir. Çünkü boşama o zaman ric'îdir. Dönüşlü (ric'i) olan boşamanın iddeti sırasında ölmek

evliliğin olduğu zamanda ölmek gibidir.

8- Hanefîlerdeki muhtar olan görüşe göre bakireler gibi evlendirilmesi: Kim karısını halvetten sonra boşarsa onun hükmü bakirenin hükmü gibidir. Çünkü gerçekte bakiredir. Ancak kendisiyle gerçekten cinsî ilişkide bulunulmuş olan kadının ayrılıktan sonraki evliliği (birinci evlilik gibi değil) bakire olmayanların evliliği gibidir.

Bazı mülâhazalar:

a) Söz konusu halvet hükümleri evlilik akdi sahih olmadan kesinlik kazanmamaktadır. Eğer akit fasit ise halvet için bu hükümlerden hiçbiri sabit olmaz.

b) Hanefîlerin mutemet görüşüne göre fasit halvetin bazı hallerinde iddet vacip olabilir; o da fasit oluşu şer'î veya tabiî bir engelle olursa. Çünkü hissî engelin tersine bu hallerde ilişki bizzat mümkündür.

c) Halvet sebebiyle iddet beklemek hukuken vaciptir, diyaneten değildir. Ancak gerçek ilişkiden sonraki iddet, hem hukukî hem dinî olarak vaciptir.

Hanbelî ve Hanefîlerin delilleri:

Bunlar halveti ilişki gibi kabul ederek aşağıdaki delilleri ileri sürmüşlerdir:

1- Allahü Teâlâ'nın ayetleri şöyledir: *"Eğer bir zevceyi bırakıp da yerine başka bir zevce almak isterseniz, evvelkine yüklerle mehir vermiş de bulunsanız, o verdiğinizden bir şey almayınız. O malı bir iftira ve açık bir günah isnadı yaparak geri alır mısınız?"* (Nisa, 20),*"Verdiğiniz o mehri zevcenizden nasıl alırsınız ki, birbirinizle birleşip katıldınız ve onlar sizden kuvvetli bir teminat, nikâh sözleşmesi aldılar."* (Nisa, 21).

Şeriat, halvet halinde ifzâ'dan sonra mehirden bir şey alınmasını nehyetmiş olup ifza ise İmam Ferra'nın dediği gibi halvet demektir. İster erkek onunla ilişkide bulunsun ister bulunmasın durum aynıdır.

2- *Hadîsi Şerif: "Kim ki karısının örtüsünü açar ve ona bakarsa, ister onunla ilişkide bulunsun veya bulunmasın mehir vacip olur."*[1] Bu, konu hakkında açık bir delildir.

3- Bazı eserler: Zürara b. Ebî Evfâ der ki: Yol gösterici ve hidayete erdirici Dört Halife perdeleri kapatıp, kapıyı kapatınca ister onunla ilişkide bulunsun veya bulunmasın kadın üzerine iddet gerekip mehrinin tam olarak verilmesine hükmetmişlerdir.

4- Aklî delil: Kadın ilişkiye bir engel olmaksızın halvet imkânını tanımış olmakla, mehrin karşılığını erkeğe vermiş olur. O zaman kocasının onun karşılığı

1- Dârakutnî rivayet etmiştir.

olan mehri vermesi gerekir (Satış ve kiralamada olduğu gibi). Kocanın hakkını almakta ihmal göstermesi sebebiyle kadın sorumlu değildir. (Bu, kiracının ve müşterinin engellerin ortadan kalkması ve tahliyeden sonraki teslim hususunda, onların kusurunun teslimin olmasını engellemeyeceği gibidir.)

EVLİLİĞİN VERDİĞİ HAKLAR
ve
YÜKLEDİĞİ GÖREVLER

Evliliğin, diğer akitler gibi, akit yapan eşler arasında, her akdin üzerine oturduğu anlaşmanın taraflarının eşit ve denk olması ve denge prensibi uyarınca karşılıklı hak ve görevler meydana getirdiğini ifade etmiştik. Kur'an-ı Kerim de bu prensibe ve bu hak ve görevlerin sabit olduğuna değinmiştir. Allahü Teâlâ buyuruyor ki: *"Kadınların da erkekler üzerlerinde hakları vardır."* (Bakara, 228). Yani kadınların erkeklere karşı yükümlülükleri olduğu gibi, erkeklerin de kadınlara karşı yükümlülükleri vardır. Bu hakların ve yükümlülüklerin dağılımının temeli yaratılıştan gelen özellikler, örf ve "her hakkın karşılığında bir yükümlülük vardır." prensibine dayanmaktadır.

Bu girişten sonra konuyu zevcenin hakları, kocanın hakları ve eşler arasında ortak haklar olarak sınıflandırmamız mümkündür.

1. Kadının Hakları

Kadının malî olan (mehir ve nafaka gibi) ve malî olmayan (güzel geçim, iyi muamele ve adalet gibi) hakları vardır.

Mehir: Onu uzun bir şekilde açıkladık. Kur'an ve Sünnet ile onun kadına mahsus bir hak olduğunu ifade ettik. Allahü Teâlâ buyuruyor ki: *"Nikâhladığınız kadınların mehirlerini seve seve verin."* (Nisa, 4). Sünnette de Resulullah (a.s.)'ın hiç bir evliliği mehirsiz bırakmamış olduğu sabittir.

Nafaka: Onun için ayrı bir konu tahsis edeceğiz. O da Kur'an ve Sünnette açıklanmış bir emirdir. Allahü Teâlâ buyuruyor ki: *"Annelerin yiyeceği ve giyeceği orta hal üzere gücün yettiği kadar çocuğun babası üzerinedir."* (Bakara, 233).

Muaviye el-Kuşeyrî'den nakledilmiştir: *"Nebi (a.s.)'ye: "Kadının erkeğin üzerinde olan hakkı nedir?" diye sordu. O da cevap verdi: "Yediğinde yedirirsin, giydiğinde giydirirsin, yüzüne vurmazsın, çirkin konuşmaz, ev içi onu terketmezsin."* [1] Yani karına şunu söylemeyeceksin: "Allah seni kahretsin." Yalnız bırakma yatakta olur, yoksa erkeğin başka bir eve taşınması ya da kadını oraya göndermesi değildir.

Muaşeret (iyi geçim) den maksat eşler arasında oluşan beraberlik ve sevgidir. Eşlerden her birinin öbürüyle iyi beraberlik, eziyet etmeme, verebildiği hâlde hakkını yememe, ona verdiğinde nefret göstermeme, aksine rahatlıkla ve güler yüzle muamelede bulunma ve yaptığına minnet ve eziyet eklemeden oluşan ölçülü bir dostluk göstermesi gerekir. [2] Çünkü Allah şöyle buyuruyor: *"Onlarla iyi geçinin"* (Nisa, 19) ve *"Kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır."* (Bakara, 228). Ebu Zeyd der ki: "Onların sizden dolayı Allah'tan korkmaları gibi siz de onlar hususunda Allah'tan korkun." İbni Abbas da der ki: "Onun bana süslenmesinden hoşlandığım gibi ben de onun için süslenmekten hoşlanırım." Çünkü Allahü Teâlâ, *"Kadınların da erkekler üzerlerinde hakları vardır."* (Bakara, 228), buyurmaktadır.

Sünnette kadınlara iyi muamelede bulunma emredilmiş olup eşlerden herbirinin hak ve yükümlülükleri açıklanmıştır. Resûlullah (a.s.) şöyle buyurur: *"Kadınlara hayırla (iyilikle) sahipleniniz. Onlar sizin yanınızda yardımcıdırlar, onlarda bundan başka bir şeye sahip değilsiniz, ancak apaçık bir günahla geldikleri zaman müstesna. Eğer öyle yaparlarsa yatakta onları terkediniz ve onları incitmeyecek bir şekilde dövünüz."* [3] *"Eğer size itaat ederlerse onlardan başka bir şey talep etmeyiniz."*

"Sizin kadınlarınızda bir hakkınız, kadınlarınızın da sizin üzerinizde bir hakkı vardır." Sizin kadınlarınızın üzerine olan hakkınız, kimseye yatağınızı çiğnetmemeleri, sevmediklerinizin evinize girmelerine müsaade etmemeleridir. Dikkat ediniz, *"Onların hakları, yiyeceklerinde ve giyeceklerinde onlara ihsanda bulunmanızdır."* [4]

Yine Hz. Peygamber (a.s.) buyurur ki: *"En hayırlınız ehline karşı en hayırlı olanınızdır. Ben de ehline karşı en hayırlı olanınızım."* [5] *"Müminlerin en mükemmel imanlı olanı en güzel huylu olanıdır ve en hayırlılarınız kadınlarına karşı hayırlı olanlarınızdır."* [6]

Bu konuda daha önce geçenlerin bir özeti olarak kadının kısaca en önemli

1- Ahmed, Ebu Dâvud ve İbni Mace rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, VI, 211.
2- *Keşşafu'l-Kınâ*, V, 205.
3- Ağrıtmayan ve şiddetli olmayan bir şekilde.
4- İbni Mace ve Tirmizî, Amr b. el-Ahvas'tan rivayet etmişlerdir, *sahih*tir. *Neylü'l-Evtâr*, VI, 210.
5- Tirmizî Hz. Aişe'den rivayet etmiştir, *sahih*tir. *Neylü'l-Evtâr*, VI, 206.
6- Ahmed ve Tirmizî Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir, *sahih*tir. (a.e., a.y.)

hakları şunlardır: [1]

1- Kadını iffetli kılma veya cinsî yönden yararlanma: Malikîlere göre cinsî ilişkide bulunma, bir özür yoksa, kadın için erkeğin üzerine vaciptir. Şafiîlere göre bir defa dışında vacip değildir. Çünkü bu erkeğin hakkıdır. Kiralanmış odanın kullanılması gibi onu terketmesi caizdir. Çünkü yararlanmaya iten sebep şehvet ve sevgidir, onun da vacip olması mümkün değildir. Müstehap olan ise fesada karşı emin olmak için kadını boş bırakmamaktır.

Hanbelîler ise kocanın her dört ayda bir kere bir özür yoksa karısıyla cinsî ilişkide bulunmasının vacip olduğunu söylemişlerdir. Eğer vacip olmasaydı kocanın ilişkiyi terketmeye ilâ yemini sebebiyle vacip olmazdı. Diğer vacip olmayan şeylerde olduğu gibi. Çünkü nikâh, karı kocanın maslahat ve faydası, her ikisini de zarardan korumak için meşru kılınmıştır. Erkek şehvetin zararlarından kadın vasıtasıyla kurtulduğu gibi, kadın da kocası sebebiyle bu zararlardan korunur. Tabiatıyla cinsî ilişki her ikisi için de müşterek bir hak olmuş olur. Dört ayın bitiminden sonra erkek ilişkiden kaçınır veya hür kadın için dört geceden birini onun yanında gecelemeyi kabul etmez ise ve karı kocadan biri için de bir özür söz konusu değilse îlâ sebebiyle olduğu gibi araları tefrik edilir. İlişkiden önce dahi olsa nafakasını temin etmediğinde olduğu gibi, zifaftan sonra dört ay müddetle ilişkide bulunmazsa araları tefrik edilir. Bunun gibi karısına zihar yapar, zihar kefaretini ödemediği gibi. Cinsî ilişki olmadığı için aktin feshedilmesi nafaka vermediği için feshedilmesinden daha evlâdır.

Ancak koca bir özre ve ihtiyaca binaen kadından uzağa giderse ve bir özür dolayısıyla seyahat süresi uzarsa kadının kasm ve ilişki hakkı düşer.

Eğer yolcunun dönmesine mani bir özrü yoksa ve altı aydan daha fazla bir süre uzakta kalırsa kadının kendisinin gelmesini istemesi hâlinde kocanın gelmesi lâzım gelir.

Ebu Hafs'in senediyle Yezid İbni Eslem'den rivayet ettiği hadîs buna delildir: *"Ömer İbni Hattab şehri kontrol için yaptığı dolaşmalarından birinde bir kadının şöyle dediğini işitir:*

"Bu gece uzadı

Ve yüzü karardı.

Öyle uzadı ki gece bana..

Bir dostum, yarim yok oynaşacağım

Vallahi Allah korkusu ve hayâ

1- *el-Bedâyi',* II, 334; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 521, 546, 553; *el-Kavâninu'l-Fıkhıyye,* 211 vd., *el Mühezzeb,* II, 65-69; *Keşşafu'l-Kınâ,* V, 205-228.

olmasaydı... Bu yatağın etrafı

hareket ederdi."

Bunun üzerine Ömer kadın hakkında soruşturur. Kocasının Allah yolunda yolculukta olduğunu söylerler. Böylece Ömer ona yoldaş olması için bir kadın gönderir ve geri gelmesi için kocasına haber yollar. Sonra Hafsa'nın yanına girer ve ona: "Ey kızcağızım! Bir kadın ne kadar süre kocasızlığa tahammül edebilir?" der. O da: "Suphanallah! Senin gibi biri benim gibi birine böylesi bir hususta soru mu soruyor?" der. Bunun üzerine Ömer: "Eğer ben Müslümanların durumuyla ilgilenmeseydim bunu sana sormazdım." deyince, Hafsa beş yahut altı ay der."

Böylece Ömer insanların gazvelerde altı ay kalmalarını kararlaştırdı. Bir ay yürüyüp, dört ay gazada kalacaklar ve bir ayda döneceklerdi.

Kocanın gelmesi, seyahatta olmasını gerektiren bir özrü yoksa gereklidir. Bu özür ilim tahsilinde olmak, cihadda ya da hacda olmak ve ihtiyaçları olan rızkı kazanmak için gitmiş olmak şeklinde olabilir. Eğer böyle bir özrü varsa gelmesi gerekmez. Çünkü özür sahibi özrü dolayısıyla mazur görülür.

Hakim uzakta olan kocaya gelmesi için mektup yazar. Eğer özürsüz olarak hakimin kendisiyle yazışmasından sonra gelmeyi reddederse hakim nikâhı fesheder. Çünkü o bu şekilde üzerine terettüp eden bir hakkı terketmiştir.

2- Dübür (arka)dan ilişki haramdır.

Resul-i Ekrem (a.s.) şöyle buyuruyor: *"Şüphesiz Allah haktan hayâ etmez. Kadınlarınıza arkalarından (anüsten) yaklaşmayınız. Allah karısıyla arkadan ilişkide bulunan kimsenin yüzüne bakmaz."* (1)

Ebu Hureyre'den *merfu* olarak rivayet edilen bir başka hadîste şöyle buyurulur: *"Karısıyla hayızlı iken ya da arkasından ilişkide bulunur veya müneccim veya kahine inanırsa Muhammed'e indirilene kâfir olmuştur."* (2) Bir başka hadîste de *"Bir kadın ile arkasından cinsî ilişki kuran melundur."* (3) buyurulmuştur.

Hayızlı kadınla da ilişkide bulunmak haramdır.

Hayızlı kadın ile ilişkide bulunan kimsenin aybaşı halinin başındayken ilişkide bulunursa bir dinar tasadduk etmesi, sonunda ilişkide bulunursa yarım dinar sadaka vermesi sünnettir. Ebu Davud'un rivayet ettiği ve Hakim'in sahihlediği hadîs buna delildir: *"Eğer bir kimse ailesiyle hayızlı iken cinsî ilişkide bulunursa ve kan kırmızı ise bir dinar tasadduk etsin. Eğer kan sarı ise yarım dinar tasadduk etsin."*

1- İbni Mace ve Ahmed rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* VI, 200.
2- Esram, Ahmed ve Tirmizî rivayet etmişlerdir.
3- Ahmed, İbni Mace ve Ebu Dâvud tahric etmişlerdir. İsnadı *meçhul*dür.

Erkeğin kadındano sırada ferc dışında faydalanması caizdir. Bunun delili de şu ayet-i kerimedir: *"Onlar ki ırzlarını korurlar. Ancak zevcelerine ve sahip oldukları cariyelerine karşı münasebetleri müstesnadır. Çünkü onlar o sebepten kınanmazlar."* (Mü'minun, 5, 6).

Arkadan yaklaşarak vajinadan (kadınlık organından) ilişkide bulunmak caizdir. Cabir'den şöyle rivayet olunmuştur: "Yahudiler bir adam karısının arkasından fercine cima ederse çocuk şaşı (gözlü) olur derlerdi. Bunun üzerine *"Kadınlarınız sizin tarlanızdır. O halde tarlanıza dilediğiniz gibi gelin."* (Bakara, 223) ayeti indi. Arka (dübür) hariç önden arkadan fercine olmak şartıyla cima edebilirsiniz, demektir. *Bir başka lafızda "Ferc (cinsî organı) olmak kaydıyla erkek karısına önünden arkasından gelebilir."* [1] denilmiştir.

Eğer dübür (arka)dan ilişkide bulunursa ve haram olduğunu bilirse günah işlediği için ta'zir edilir. Ancak had uygulanmaz, kefaret de yoktur.

Hanbelîlere göre, eğer karı-koca dübürden, arkadan ilişkide bulunuyorlarsa araları tefrik edilir. Keza adam karısını anüsten ilişkiye zorluyorsa bundan nehyedilir, aldırış etmezse araları tefrik edilir. Bunun gibi fısk ve fücur işleyen adamla onu bu fıskında arkadaşlık eden kadının da arası tefrik edilir.

3- Azil (Erkeğin menisini fercin dışına akıtması): Şafiîler azlin Cüzame binti Vehb'den rivayet edilen hadîse binaen mekruh olduğunu söylerler. *"Ben Resulullah (a.s.)'ın huzurunda birtakım insanlar ile beraber bulundum. Kendilerine azlin hükmünü sordular. O da: "O gizli ve'ddir," buyurdular.* [2] Ve'd demek *"Diri olarak gömülen kız, hangi günahla öldürüldü? sorulduğu zaman".* (Tekvir, 8, 9) ayetindeki mânâ gibidir.

Gazalî azl'in caiz olduğunu söyler. Müteahhirûna göre sahih olan görüş de budur. Cabir'den rivayet edilen, *"Biz Resulullah (a.s.) devrinde Kur'an inerken azil yapıyorduk. Eğer ondan bir şey yasak edilecek olsa bizi Kur'an nehyederdi."* hadîsini buna delil olarak gösterirler. Azlin caiz olması dört mezhep arasında ittifak edilen bir husustur.

Ahmed'in *merfu* olarak Ebu Said el-Hudrî'den rivayet ettiği hadîste, *"Biz kadınlarla cima ediyoruz ve bunu yapmayı seviyoruz. Azil hakkında ne dersiniz?" sorusuna Resulullah (a.s.) da "Siz istediğinizi yapınız. Allah'ın yaratmak istediği şey olacaktır. Suyun hepsinden çocuk olmaz"* demiştir.

Hür kadına izni olmadan azil yapmak haramdır. Buna delil olarak da Hz. Ömer'den rivayet edilen, *"Resulullah hür kadına izni olmaksızın azil yapmaktan nehyetti."* hadîsi gösterilir. [3]

1- *Muttefekunaleyhtir.*

2- Ahmed ve Müslim tahric etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* VI, 196.

3- Ahmed, Buharî ve Müslim rivayet etmişlerdir. *Muttefekunaleyhtir. Neylü'l-Evtâr,* VI, 195.

4- *Kadınlarla iyi geçinme:* Kocanın karısına iyi muamele etmesi, onunla güzelce geçinmesi vaciptir. *"Onlarla iyi geçinin"* (Nisa, 19) ayeti bunu emreder. Hakkı olan şeyleri eksiltmeden ona vermesi gerekir. Daha önce geçen ayet buna delildir. Hakkın heder edilmeden verilmesi iyi muamele etmenin gereklerinden biridir. *"Zenginin (hakkı vermeyi) savsaklaması, geciktirmesi zulümdür."* hadîsi bunun delilidir. (1)

5- Daha önce de açıkladığımız gibi iki ya da daha fazla karısı olanın *kadınları arasında geceleme ve nafaka hususlarında âdil davranması:* Şafiî dışında cumhura göre kasm'e riayet etmesi vaciptir. Her birinin bir gün ve bir gece hakkı olacaktır. Adam sağlam, hasta ya da uzvu kesik olsun veya kadın ister sıhhatli, hasta, hayızlı, lohusa veya ihramda olsun ya da kitabî olsun, fark etmez. Bütün durumlarda da erkek kasm'e dikkat edecektir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) de kadınları arasında kasm'e, kendisine vacip olmamakla beraber, hastalığında dahi riayet ederdi.

Hz. Aişe (r.a.): *"Resulullah'ın (a.s.) kasm yaptığını ve her karısına bir gün ve gece tahsis ettiğini" bildirir.* (2) Yine Hz. Aişe'den: *"Resulullah (a.s.) aramızda kasm yapar ve adaletli davranır ve şöyle derdi: Allahım bu, benim yapabildiğim şeylerdeki kasmimdir (paylaştırmamdır). Yapamadıklarımdan ötürü beni kınama."* (3) Eğer hasta adama kasın yapmak zor gelirse bir karısının yanında kalmak için öteki hanımlarından izin ister. Buna delil olarak da Hz. Aişe'nin rivayet ettiği hadîs gösterilir: *"Resûlullah kadınlarına haber gönderdi, toplandık. Dedi ki: Aranızda dolaşamıyorum. Eğer Aişe'nin yanında olmama izin verirseniz orda kalacağım.Onlar da buna izin verdiler."*(4)

Eğer diğer kadınları, hastanın bir kadının yanında kalmasına izin vermezlerse ya kura sonucunda birinin yanında kalır ya da hepsinden ayrı bir yerde kalır. Böylece aralarında adaletli davranmış olur.

Şafiîlere göre erkeğin kasm yapması vacip değildir. Çünkü bu onun bir hakkıdır. Bunu yerine getirdiği gibi isterse terk de edebilir.

Kasm'e başlamak ise kura ile olur. Erkeğin kadınlarından biriyle ötekilerin rızası olmaksızın, kura da çekmeden başlaması caiz olmaz.

Daha önce Ebu Dâvud'un Ebu Hureyre'den rivayet ettiği hadîs buna delildir: *"İki karısı olan bu kimse birine meyleder (ötekini ihmal eder)se kıyamet günü, bir yanı çarpılmış şekilde gelir."* Çünkü kuraya baş vurmadan biriyle başlamak nefret doğurur.

Eğer birine kasın yaparsa ötekilere de yapması lâzımdır. Yapmaz ise birine

1- Ahmed ve İbni Mace rivayet etmiştir.
2- Ahmed, Buharî ve Müslim tahric etmiştir.
3- Ebu Dâvud rivayet etmiştir.
4- Ebu Dâvud rivayet etmiştir.

meyletmiş olur ki, bu şekilde ceza ve tehditin kapsamına girer.

Şafiî ve Hanbelîlere göre seyahatte dahi kasm yapması matluptur. Ancak kurayla birini yolculuğa götürebilir ki daha önce bu konuyu açıklamıştık.

Hanefîler ve Malikîler seyahatte kasm yapmanın vacip olmadığını söylerler. Malikîler yakın seyahatleri istisna etmişlerdir. Bunda adam kurayla karılarından birini yanına alır.

Eğer kadın kocasının izni olmadan seyahate çıkarsa kasm ve nafaka hakkı düşer. Çünkü kasm ünsiyet, nafaka ise kadından yararlandığı içindir. Kadın seyahate çıkmakla buna mani olmuştur.

Kasm yapmanın esas olması gereken zamanı gecedir. Çünkü insan geceleyin evine sığınır ve ehliyle sükûn bulur ve çoğu kere erkek karısıyla geceleyin yatağa girer. Gündüz maişet geçim içindir. Şu ayetler buna işaret etmektedir:

"Geceyi bir örtü yaptık."

"Gündüzü ise, geçim vakti kıldık." (Nebe, 10).

Zevcelerden biri hakkını geçici ya da daimi olarak kumalarından birine verebilir. Hz. Aişe'den daha önce de rivayet edilen hadîste, *"Sevde gecesini Aişe'ye vermişti. Bunu yapmaktaki gayesi Resulullah'ın rızasını kazanmaktı."* buyurulmuştur.

Hanefîlerin dışında cumhura göre yeni evlenilen kadının bakire ise yedi gün, dul ise üç gün hakkı vardır. Bu süre onun yanında kaldıktan sonra kasm yapılır. Hanefîlere göre eski kadınla yeni kadın arasında fark yoktur. Biri hiç bir şekilde özel muamele görmez.

Kadının görevlerine gelince: Kadının kocasına ekmek pişirme, buğday vs. öğütme, yıkama ve benzeri hizmetlerde bulunması vacip değildir. Kocanın eğer kadın ona hizmet etmiyor ise yemeği hazır olarak karısına getirmesi gerekir. Çünkü kadının cihetinden üzerine akit yapılan şey istifade ve cinsî yararlanmadır. Dolayısıyla onun dışındaki bir şey kadına lâzım gelmez. Ancak kendine hizmet eden ve buna gücü yeten kadının yaptığı hizmetin karşılığı olarak bir ücret belirleyip alması caiz değildir. Çünkü bu hizmetler şerife dahi olsa dini bakımından üzerine düşen görevlerdendir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) işleri Ali ve Fatıma (r.a.) arasında taksim etmiştir. Dışarı işleri Ali'ye verirken, âlemlerin hanımefendisi olmasına rağmen iç işleri de Fatma'ya vermiştir.

2. Kocanın Hakları

Kocanın en önemli hakları şunlardır:

1- Kadının kocasına cinsî faydalanma ve evden çıkma hususlarında itaat etmesi. Eğer bir adam bir kadınla evlenir, kadın da cima yapmaya elverişli ise erkeğin

istemesi hâlinde akitle birlikte kendisini erkeğine teslim etmesi vaciptir. Kadının arzetmesi hâlinde erkeğin onu kabul etmesi de vaciptir. Çünkü erkek akitle bedelini almaya hak kazanır. Bedel olarak kadına muaccel mehrini teslim eder. İmam Ahmed cinsî faydalanmaya müsait olan kadının dokuz ya da daha fazla yaşta olması gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü *"Hz. Peygamber, Aişe dokuz yaşında iken Aişe ile zifafa girmiştir."*

Kadın iki ya da üç gün durumunu düzenlemek için âdet olan süre kadar müddet isteyebilir. Çünkü bu onun tabiî ihtiyacıdır. Erkeğin bu süreyi ona vermemesi onun için bir zorluğa sebep olur. Bundan dolayı kadına kolaylık tanımak açısından mühlet vermesi vaciptir. Bu sürenin takdiri meselesi insanlar arasında yaygın olan örfe dayalı bir husustur. Örfe müracaat etmek gereklidir. Ancak bir cihâz (çeyiz) ya da benzeri bir şeyi yapmak için mühlet verilmez.

Kocası kendisini yatağa çağırdığı zaman kadının ona itaat etmesi vaciptir. Meşgul olsa, meselâ binek üzerinde dahi olsa icabet etmesi gerekir. Ahmed ve başkasının da rivayet ettiği gibi farz ibadetlerle meşgul oluyorsa ya da ona geldiği takdirde bir zarar söz konusu ise icabet etmesi vacip değildir. Çünkü zarar ve benzeri şey iyi muameleden sayılmaz. Kadının kocasına itaat etmesinin vacip oluşu şu ayet gereğidir: *"Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları gibi, kadınların da onlar üzerinde hakları vardır."* (Bakara, 228).

Şu hadislerde buna delildir: *"Eğer bir kimsenin başka bir kimseye secde etmesini isteyecek olsaydım kadının kocasına secde etmesini emrederdim."* [1] *"Hangi kadın kocası kendisinden razı olduğu hâlde ölürse cennete girer."* [2] *"Erkek karısını döşeğine davet eder de o gelmekten imtina eder ve bu sebeple erkek dargın olarak sabahlarsa o kadına sabahlayıncaya kadar melekler lânet eder."*[3]

Muaccel (peşin) mehrini aldıktan sonra kadının evinde oturması zevcelik ve ev işlerine yönelik işlerini yapması ve çocuklarının terbiye ve bakımıyla uğraşması itaatin gereklerindendir.

Kadın hac için dahi olsa evinden dışarıya ancak kocasının izniyle çıkabilir. Koca karısının mescit ve başka yerlere çıkmasına mani olabilir. İbni Ömer'den (r.a.) rivayet edilen hadîste o şöyle demiştir: *"Peygamber (a.s.)'e bir kadın gelip, ya Resulallah! Kocanın karısıüzerinde hakkı nedir?" diye sordu. O da kocanın onun üzerindeki hakkı, kadının evinden dışarıya onun izni olmadan çıkmamasıdır." dedi. Eğer çıkarsa deyince, Resulullah: "Allah ve rahmet melekleri, gazab melekleri kadın tövbe edinceye ya da (evine) dönünceye kadar ona lânet eder." dedi. Kadın*

1- Tirmizî Ebu Hureyre'den rivayet edip *hasen* olduğunu söylemiştir.

2- İbni Mace ve Tirmizî Ümmü Seleme'den rivayet etmişler ve hadîsin *hasen* ve *garib* olduğunu söylemişlerdir.

3- Ebu Hureyre'den rivayet edilmiş olup Şeyhayn arasında *muttefekunaleyhtir. Neylü'l-Evtâr,* VI 207; *Riyazü's-Salihin,* 124 vd.

ya Resulullah! Kadının kocası zalim olsa bile mi?" deyince Rasulullah: "Zalim olsa bile" dedi. [1] Çünkü kocanın hakkı vaciptir. Vacip olmayan bir şey dolayısıyla bu vacibi terketmek caiz değildir.

Ancak Şafiîlerin söylediği gibi kadının hastalığı ağırlaşmış olan babasını ziyaret etmesine ve öldüğü zaman cenazesine gitmesine mani olması mekruhtur. Çünkü kadını bu durumlarda menetmesi nefrete ve isyana teşvik eder. Hanefîlere göre ebeveyninden birinin hastalanması durumunda kadının kocasının izni olmadan dışarıya çıkması caizdir.

Kadının dışarı çıkması hâlinde şer'î tesettüre örtünmeye riayet etmesi el ve yüzünün dışında bir yerinin gözükmemesi vaciptir.

Allah'ın örtülmesini vacip kıldığı yerlerin gözükmesi fitneye sebebiyet verir. Allahü Teâlâ: *"Evvelki cahiliyet (devri kadınlarının kırıla döküle, süslerini göstere göstere) yürüyüşü gibi yürümeyin."* (Ahzab, 33) buyurmuştur.

Ayet-i kerimede geçen teberrüc kelimesiyle kırıtarak ve etkileyici hareketlerle yürümek kastedilir. Ayrıca altındakini gösterecek kadar ince bir elbise giymesi da kastedilir. Hz. Peygamber (a.s.) bir hadîste şöyle buyurmuştur: *"Cehennemlik iki sınıf vardır ki, bunları (dünyada henüz) görmedim: Birisi öyle kadınlardır ki, gerçi giyinmişledir, fakat çıplak görünürler (süs yerlerini açıp vücut çizgilerini belirtecek şekilde ince ve dar elbise giyerler.) Başka kadınları da kendileri gibi yapmaya teşvik ederler, kırıtır, eğilip bükülürler. Bunların başları (peruk ve saçlarla) deve hörgüçlerine benzer. İşte bunlar cennete de giremezler, cennet pek çok uzaklardan bile yayılan kokusunu da koklayamazlar. İkinci sınıf ise ellerinde sığır kuyrukları gibi kırbaçlar tutarak insanları döven adamlardır.* [2] Bir başka hadîste de şöyle buyurulmuştur: *"Güzel koku sürünerek sokağa çıkıp kokusunu duymaları için bir topluluğun yanından geçen kadın zâniyedir (zinâ edicidir.)"*[3]

Kadının evine bağlı (mülazim) olmasıyla eve hapsetmek veya onu dar bir alana tıkıştırmak anlaşılmamalıdır. Ev kadın için en hayırlı yerdir.

Bir hadîste: *"Kadın avrettir. Eğer evinden dışarı çıkarsa şeytanın taarruzuna maruz kalır. Kadın için Rabbinin rahmetine en yakın olduğu yer evinin içidir."* buyurulmuştur. [4]

Bu da kadının tesettüre uymasına ve bedeninden hiçbir şey göstermemesine, dışarı çıkmasının şeytanların iğvasına kapılmak ve erkekleri tahrik etmeye müsait bir ortam hazırlayacağına delâlet etmektedir.

Zevcenin, kocanın izni olmadan nafile oruç tutması caiz değildir. Çünkü Hz.

1- Ebu Dâvud el-Teyalîsî İbni Ömer'den rivayet etmiştir.
2- Müslim *Sahih*'inde Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir.
3- Hakim Ebu Musa'dan rivayet etmiştir.
4- Tirmizî İbni Mes'ud'dan rivayet etmiştir.

Peygamber (a.s.) şöyle buyunnuştur: *"Kadının kocasının izni olmadan (zevci huzurunda) nafile oruç tutması ve yine müsaadesi olmadan evine (herhangi bir kadın veya erkeğin girmesine) izin vermesi helâl değildir (caiz olmaz)."* (1)

Bezzar'ın İbni Abbas'tan rivayet ettiği bir hadîse göre: *"Has'am kabilesinden bir kadın Hz. Peygambere gelerek şöyle dedi: "Ya Resulullah! Bana kocanın kadın üzerindeki hakkını haber ver, çünkü ben dul bir kadınım. Eğer o hakları yerine getirmeye muktedir olursam evlenirim, yoksa dul olarak otururum" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.): "Kocanın kadın üzerindeki hakkı, kocası onu arzuladığında kendisi bineğin eğerinde bile olsa ona engel olmaması, onun izni olmadan nafile oruç tutmamasıdır. Eğer (izni olmadan) tutarsa aç ve susuz kalmış olur ve bu (orucu) kabul edilmez. Evinden ancak kocasının izniyle çıkabilir. Eğer çıkarsa gökteki melekler, rahmet melekleri ve azap melekleri ona lânet eder." dedi. Bunun üzerine kadın da: "Şüphesiz ebedi olarak evlenmeyeceğim."* dedi. (2)

2- Emanet: Kadının kocasının gıyabında namusunu, evini, malını ve çocuğunu muhafaza etmesi vaciptir. Daha önce de geçen İbni'l-Ahvas'ın hadîsinde bu husus ifade edilmiştir: *"Kadınlarınız üzerindeki haklarınız döşeğinize kimseyi sokmaması ve sevmediğiniz kimselerin evinize girmesine izin vermemesidir."* Bir başka hadîste ise: *"Kureyş'in kadınları en hayırlı kadınlardır, onlar deveye binerler, küçüklüğünde çocuklara en çok şefkat gösteren, kocasına ait şeyleri en iyi koruyan kadınlardır."* buyurulmuştur. Bu hadîsi *maruf* olan şu hadîs de teyid etmektedir: *"Hepiniz çobansınız ve hepiniz sürüsünden (maiyetinizden) mesuldür. Emir çobandır. Erkek ailesinin çobanıdır. Kadın kocasının ve çocuğunun çobanıdır. Velhasıl hepiniz çobansınız ve herkes sürüsünden (maiyetinizde bulunanların hukukundan) mesuldür."*(3) Kadının çocuklarını dindar ve faziletli görevini yapan insanlar olarak yetiştirmesi gerekir.

3- İyi geçinmek: Kadın kocasıyla iyi geçinmeli, ona güzel muamele etmeli, eziyet etmemelidir. İyi muamele etmek, güzel geçinmek, kadın üzerine vacip olduğu gibi erkeğe de vaciptir. Muaz İbni Cebel'den rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamberimiz (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Dünyada bir kadın kocasına eziyet ederse, o erkeğin hurilerinden olan zevcesi o kadına hitap ederek: "Allah canını alsın; bu adama eziyet etme. O, dünyada senin yanında bir misafirdir, yakında senden ayrılıp bize kavuşacak."* (4) Başka bir hadîste de: *"Benden sonra erkekler üzerine kadınlardan daha zararlı fitne bırakmadım."* buyurmuştur.

4- Te'dip etme hakkı (Terbiye etme): Kocanın hayırlı bir işte karısı kendisine

1- Ebu Hureyre'den rivayet edilmiş olup *muttefekunaleyhtir. Riyazü's-Salihin,* a.y.; *Neylü'l-Evtâr* VI, 211.

2- Bezzar rivayet etmiştir. Raviler arasında Hanneş diye maruf Hüseyin İbni Kays da bulunmakta olup bu zat *zayıftır.* Hasan İbni Numeyr onun saymıştır. Diğer ricali *sika*dır.

3- Buharî ve Müslim Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir. *Camiu'l-Usûl,* X, 134.

4- İbni Ömer'den rivayet edilmiş olup *muttefekunaleyhtir. Riyazü's-Salihin,* 135.

isyan ederse onu te'dip etmeye hakkı vardır. Ama masiyet ve günah bir işten ötürü hakkı yoktur. Çünkü Allahü Teâlâ itaat etmemeleri hâlinde kadınların tehcir ve darbla (dövme) tedip edilmesini emretmiştir. Eğer itaat gerçekleşirse tedip bırakılmalıdır. Allahü Teâlâ'nın şu ayeti buna delildir: *"Size itaat ettikleri takdirde kendilerini incitmeye bir bahane aramayın."* (Nisa, 34). Zaten saliha olan kadınların tedibe ihtiyaçları yoktur. *"İyi kadınlar, Allah'a itaatkârdırlar ve Allah kendilerini koruduğu cihetle kocalarının gıyabında ırz ve mallarını muhafaza ederler."* (Nisa, 34). Ama saliha olmayan, zevcelik haklarını ihlâl eden, kocasına asi olan kadın tediple yola getirilir.

Kocanın karısını itaat etmesi gerekli olan hususlarda kendisine itaat etmediği zaman terbiye etme hakkı vardır. Söz gelimi üzerine vacip olan şeylere karşı asi olursa, evden kocasının izni olmadan dışarıya çıkarsa koca karısını terbiyeye hak kazanır. Ama kadın dışarıya hakime meşru hakkını talep için çıkmışsa bir şey olmaz. Kadının isyan ve geçimsizliği ya sözle ya da hareketle olur. Meselâ erkek yumuşaklıkla ve incelikle karısını çağırdığı halde son derece ağır hareket eder ya da ondan yüz çevirir, bir kenarda somurtur. Ya da koca ona yumuşaklıkla seslenir, o ise ona son derece sert, kaba bir şekilde cevap verir. İşte bu emareler kadında gözükmeye başlayınca koca karısını terbiyeye başlamalıdır. Bunu da şu merhaleler içinde yapmalıdır:

a) Önce nasihat ve diyalogla işe başlar.

Erkek karısıyla önce ince, yumuşak bir dille konuşur ona "Şöyle şöyle olma, saliha ve Allah'tan korkan kadınlardan ol" der veya "Üzerine düşen hakkı ifa hususunda Allah'tan kork, seni bekleyen akibetten çekin" der. Çünkü Allahü Teâlâ: *"Fenalık ve geçimsizliklerinden korktuğunuz kadınlara gelince önce kendilerine öğüt verin."* (Nisa, 34) buyurmuştur.

Bütün bunları yaparken tehcir, terketme ya da dövme yoktur. Kadına bu şekilde davranmasının hakkı olan nafaka ve kumaları arasındaki kasm hakkını iskat edeceğini, özür beyan etmesini, hiçbir mezareti olmadığı hâlde yaptığı bu şeylerden dolayı tevbe etmesini beklediğini söyler. Ayette geçen korku kelimesi burada bilmek manasına kullanılmıştır. Zahirî manasında kullanmak daha evlâdır. Velhasıl bir kadında bu belirtiler gözüktü mü önce nasihat edilir.

b) Ondan yüz çevirmek ve yatağını ayırmak.

Kadın asi olur ve itaattan kaçınırsa veya kocasının izni olmadan evinden dışarı çıkarsa erkek istediği süre kadar kadının yatağını ayırır, onu yatağında yalnız bırakır. Ayet-i kerimede: *"Sonra uslanmazlarsa, kendilerini yataklarda yalnız bırakın."* buyurulmuştur. (Nisa, 34)

İbni Abbas: "Onunla birlikte yatağında yatma." demiştir. "Hz. Peygamber (a.s.) de kadınlarından uzaklaşmış ve bir ay süreyle yanlarına girmemiştir."[1]

Üç gün süreyle, (daha fazla değil) onunla konuşmaz. Ebu Hureyre'den rivayet edilen hadîste: *"Bir Müslümanın kardeşine üç günden fazla uzak durması helâl değildir"*. buyurulmuştur.

Cumhura göre erkek karısını dövmez. İmam Nevevî'nin ifadesine göre zahir olan dövmesidir. Çünkü: *"Sonra uslanmazlarsa yataklarda yalnız bırakın, yine dinlemezlerse (hafifçe) dövün."*(Nisa, 134) ayeti buna delildir. Ayet-i kerimeden kastedilen "Eğer isyan eder, geçimsizlik çıkarırsa uzak tutun, geçimsizliklerinde ısrar ederlerse dövünüz."dür. Şafiîlerin görüşüne göre önce nasihat edecek, sonra yatağını ayıracak, sonra da dövecektir.

c) Şiddetli olmayan dövme.

Eğer kadın isyanında ısrar ederse şiddetli olmayan bir şekilde dövülür. *"Onları dövünüz"* ayetinin zahiri manası budur. Gerçi ayette geçen (vav) harfi mutlak cem içindir. Ama bundan murad edilen şey hepsini birden değil de tertib ve sırayla yapmasıdır. (Vav harfi) muhtemelen bunun içindir.

Yüze şerefinden dolayı vurmaması gerekir. Ayrıca karın gibi ölüm tehlikesi olan yerlere de vurmaktan çekinmelidir. Güzel olan yerleri de çirkinleştirmemek için vurmaktan kaçınmalıdır. Hanefîlerin söylediği gibi dövme on kamçı veya daha az olur. *"Allah'ın hadleri dışında kimseye on kamçıdan fazla sopa vurmayın."*. [2] hadîsi buna delildir. Ve *"Kimse karısını köleye vurur gibi dövüp sonra da onunla cima etmesin."* buyurulmuştur.[3] Eğer dövme anında kadın telef olursa Hanbelîler ve Malikîlere göre tazminat yoktur. Çünkü dövmeye şer'an izin verilmiştir. Ebu Hanife ve Şafiîye göre ise erkek tazminat öder. Çünkü hakkın alınması başkalarının selâmeti şartıyla mukayyettir.

Dövme, koca uygun görürse el ya da ince bir sopayla da olur. Ama tehditle yetinmek ve dövmemek daha iyidir. Hz. Aişe'nin rivayet ettiği *"Resulullah (a.s.) bir kadınını dövmediği gibi bir hizmetkârını da dövmedi. Allah yolundan başka hiçbir şeye eliyle vurmadı. Allah'ın haram kıldığı şeylere saygısızlık gösteren, haram hudutlarını çiğneyenlere karşı Allah için cezasını verme dışında kimseye vurmadı."* [4] hadisi bunu göstermektedir.

d) İki hakem gönderilmesini istemek.

Bazı asi kadınlar için dövme fayda verir. Eğer fayda vermez de karı kocadan her biri ötekinin zulüm yaptığını iddia ederse ve ortada hiç delil yoksa olay hakime götürülür. Biri erkeğin öteki de kadının ailesinden olmak üzere iki tane hakem ara-

---

1- *Muttefekunaleyhtir.*

2- Ahmed, Şeyhayn ve Dört *Sünen* sahibi Ebu Bürde b. Neyyar'dan rivayetle ittifak etmişlerdir, *sahih*tir.

3- *Sahihayn*de rivayet edilmiş olup *muttefekunaleyh*tir. *Neylü'l-Evtâr*, VI, 212.

4- Nesei rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, VI, 211.

lannı bulmak ya da ayırmak için gönderilir. Böyle olması ayet-i kerimenin işaret ettiği şekildir: *"Eğer karı-kocanın arasının açılmasından endişeye düşerseniz bir hakem erkeğin ailesinden ve bir hakem de kadının ailesinden kendilerine gönderin. Bu arabulucu hakemler gerçekten barıştırmak isterlerse, Allah karı-koca arasındaki dargınlık yerine geçim verir."* (Nisa, 34).

Bu iki hakem Müslüman, hür, erkek, âdil, mükellef, âlim birleştirme ve ayırma meselelerini bilen kimseler olmalıdır. Çünkü hakimlik etme fikir ve görüş sahibi olmayı gerektirir. Kendileri böyle olmayabilir. Hakemlerin ailelerinden olmaması daha iyidir. Çünkü hakemlikte ve vekâlette akrabalık şart değildir. Her iki hakemin de aralarını ıslah etmek niyetinde olmaları gerekir. *"Bu arabulucu hakemler gerçekten barıştırmak isterlerse Allah karı-koca arasındaki dargınlık yerine geçim verir."* (Nisa, 34). Söze kibarca ve yumuşaklıkla başlamalı, korkutmalı, barışmayı arzu etmelerine teşvik etmeli, birini tutup ötekini ihmal etmemeli ki aralarını ıslah edebilmek için en muvafık yolu bulsunlar.

Malikîlere göre karı koca hakkında tasarrufta bulunmak üzere seçilen hakemlerin boşanma gibi bir karara vardıklarında kocanın iznine ya da hakim onayına baş vurmadan kararları geçerli olur. Aralarını ıslaha hiçbir şekilde imkân olmadığını anladıktan sonra verecekleri ayrılma kararları bain (açık) talâk hükmündedir.

Şafiî ve Hanbelîlere göre hakemler karı kocanın vekilidirler. Dolayısıyla karı kocanın izni olmadan boşamaya hüküm verme hakkına sahip değillerdir. Koca vekiline ıslah ya da boşama şeklinde bir izin verebilir, aynı şekilde kadın da vekiline sulh ya da hul' şeklinde uygun göreceği şeye izin verebilir.

Hanefîlere göre, hakemler istedikleri şeyi hakime götürürler. Boşanmayı gerçekleştiren kişi kadı olur ve bu bain bir talâktır. Çünkü onların takririyle gerçekleşmektedir. Hakemler ayırmaya ancak bununla yetkili kılınırlarsa karar verebilirler.

e) Hayız, lohusalık ve cünüplük dolayısıyla yıkanmasını isteme.

Şafiî ve Hanbelîlere göre koca karısını zimmî dahi olsa hayız ve lohusalıktan sonra yıkanmaya mecbur edebilir. Çünkü yıkanmaması onun hakkı olan faydalanmaya mani bir hâldir. Dolayısıyla hakkına mani olan şeyin giderilmesi için kadını zorlama hakkına sahiptir. Bunun gibi Müslüman ve baliğ olan karısını cünüp olduğu zaman yıkanmaya mecbur edebilir. Çünkü kadına namaz vaciptir. Yıkanmadıkça da namaz kılamaz. İnsan cünüp kadınla birleşmekten iğrenebilir. Ama karısı zimmî ise onu Müslüman kadın gibi cünüp olduğu zaman yıkanmaya mecbur edemez. Çünkü cünüp olma hâli faydalanmaya mani bir hâl değildir, yıkanmadan da mübah olur.

Hanbelîler bu duruma kocanın karısını necaseti temizlemeye zorlayabileceğini de eklemişlerdir. Çünkü necasetten temizlenmek kadının üzerine vaciptir. Bunun gibi haram olan şeylerden kaçınmaya da kadını icbar edebilir. Çünkü bu da kadının üzerine vaciptir. Keza pisliğini temizlemeye, kıl ve tırnaklarını kesmeye de mecbur edebilir. Çünkü bütün bunlar lâyıkıyla cinsî yararlanmaya mani olan şeylerdir.

Şafiîler temizlenme ve koltuk altı ve etek tıraşı olma ve cünüplük dolayısıyla yıkanma meselesinde iki görüş olduğunu söylerler. Bir görüş kocanın kadını icbar hakkına sahip olduğu şeklindedir. Çünkü bu özellikler tam bir yararlanmayı engelleyici şeylerdir. İkinci görüş ise buna zorlamaya hakkı olmadığıdır. Çünkü cinsî temas bunlarla alâkalı değildir.

f) Karısıyla seyahat.

Koca mehr-i muacceli ödedikten sonra karısıyla eğer ona güveniyorsa seyahate çıkabilir.

3. Karı Koca Arasında Müşterek Haklar

Geçen hakların çoğu hususen cinsî yararlanma ve onunla ilgili hususlar karı-koca arasında müşterek haklardır. Ancak kocanın karısı üzerindeki hakkı, kadının kocası üzerindeki hakkından daha büyüktür. Ayet-i kerimede, "*Yalnız erkekler kadınlar üzerine daha üstün bir dereceye sahiptirler.*" (Bakara, 228) buyurulmuştur. Daha önce geçen Ebu Dâvud'un rivayet ettiği hadîs de şöyledir: "*Bir kimseye birine secde etmesi için emredecek olsaydım kadınların erkeklerine secde etmelerini emrederdim. Çünkü Allah kadınların üzerinde onları hak sahibi kılmıştır.*"

Karı kocanın birbirlerine karşı iyi huylu, yumuşak, eza ve cefaya mütehammil olmaları sünnettir. Ayette "*Yakın arkadaşa da iyilik edin.*" (Nisa, 36) [1] Yani ona ihsan edin buyurulur. Daha önce geçen "*Kadınlar hakkında hayrı isteyin.*","*En hayırlınız kadınları için en hayırlı olanınızdır.*" [2] hadîsleri buna delildir.

Koca ifrata varmayacak, kendisini kötülüğe sevketmeyecek derecede gayretli kıskanç olmalıdır. Hoşlanmadığı için kadını boşamamak gerekir. Allahü Teâlâ: "*Eğer onlardan hoşlanmazsanız olabilir ki bir şey sizin hoşunuza gitmez de Allah onda birçok hayır takdir etmiş bulunur.*" (Nisâ, 19) buyurur. İbni Abbas: "*Belki Allah ondan bir çocuk rızık olarak verir ve onda birçok hayırlar yaratır.*" demiştir.

Koca karısına malının kadrini bilmeyi öğretmeli, yayılmasından korktuğu sırrı kadına ifşa etmemelidir. Çünkü kadın o sırrı ifşa edebilir. Ona çokça hibelerde bulunmamalıdır. Çünkü kadın bir şeye alışırsa onsuz olmaya artık pek sabır göstermeyebilir. [3]

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr.*

2- İbni Mace rivayet etmiştir.

3- *Keşşafü'l-Kınâ,* V, 206.

EVLİLİĞİN ÇÖZÜLMESİ VE NETİCELERİ

TALAK
HUL'
MAHKEME KARARIYLA AYIRMA
İDDET ve İSTİBRA

TALAK

1.Giriş

Evliliğin bozulması ve ayrılık çeşitleri:

Evliliğin bozulması, kocanın isteği veya hâkimin kararıyla evliliği sona erdirmektir. Ayrılmak ise her hangi bir sebepten dolayı evlilik bağının çözülmesi ve karı-koca arasındaki alâkanın kesilmesi demektir.

Ayrılık, talak ayrılığı ve fesh ayrılığı olmak üzere iki çeşittir. Feshetmek ya karı -kocanın rızasıyla olur- ki buna hul' denilir veya mahkeme vasıtasıyle olur.

Malikîler [1] karı-koca arasında meydana gelecek ayrılığın onbeş çeşit ol duğunu söylerler. Bunlar: Bütün çeşitleriyle talak, koca yemininden dönmez ise îlâ, liân, irtidat, karı-kocadan birinin diğerine mâlik olması, hanıma zarar vermek, hakemlerin eşleri ayırması, zifaftan önce karı-kocanın mehirde ihtilâfa düşmeleri, kocada cinnet, cüzzam ve alaca hastalığı meydana gelmesi, karı-kocadan birisinde uzvî bir kusur bulunması, kocanın nafakayı veya mehri temin edememesi, aldatma, kaybolma, kölenin hanımı durumundaki cariyenin azad olması ve hür hanımı üzerine cariye ile evlenmesi.

Talak ile fesih arasındaki fark:

Fesih üç bakımdan talaktan ayrılır:

1- Hakikatleri bakımından farklıdır: Fesih, akti temelinden bozmak ve akitten doğan "helâl olma"yı kaldırmaktır. Talak ise akti sona erdirmektir. Helâllık ise ancak üç talaktan sonra ortadan kalkar.

2- Sebepleri bakımından farklıdır: Fesih ya akitten sonra akde ârız olup evli-

---

1- *el-Kavânînül-Fıkhiyye*, 227.

liğin devamına mani olan bir takım durumlar sebebiyle olur veya akitte beraber bulunup aktin zaten bağlayıcı olmamasını gerektiren bazı hallerden dolayı olur.

Akitten sonra meydana gelen durumlara misal: Hanımın dinden çıkması veya İslâmı kabul etmemesi veya kocanın hanımının annesi veya kızı ile ilişkide bulunması veya hanımın kocasının babası veya oğlu ile ilişkide bulunması gibi hallerdir ki bunlar evliliğe ters düşen hareketlerdir. Akitle beraber bulunan durumlara misal ise henüz bülûğa ermeden nikâhlanan karı-kocanın bülûğa erdikten sonra nikâhı devam ettirip ettirmemekte serbest olmaları, dengi olmayan biri ile nikâhlanan veya Hanefîlere göre mehr-i misilden daha az bir mehirle evlenen kadının velilerinin akti devam ettirip ettirmemekte serbest olmaları gibi. Bu gibi hallerde nikâh akti mülzim (bağlayıcı) değildir.

Talak ise sahih ve lâzım (bağlayıcı) bir akitten sonra olup kocanın haklarındandır. Bunda nikâh akti ile bağlaşmayan bir şey yoktur.

3- Neticeleri bakımından farklıdır: Fesih erkeğin sahip olduğu talak sayısını eksiltmez, talak ise eksiltir.

Aynı şekilde fesihle olan ayrılıktan sonra kadının iddeti esnasında talak verilse vaki olmaz. Ancak bu ayrılma irtidad veya İslâmı kabul etmeme sebebi ile ise Hanefîlere göre ceza olarak iddet halinde de olsa talak vaki olur. Talak sebebi ile vaki olan ayrılmadan sonra iddeti içinde başka bir talak verse vaki olur. Ayrıca talak iddeti içinde evliliğin hükümlerinden pek çoğu devam eder. Sonra, zifaftan önceki fesih kadına mehirden her hangi bir şey verilmesini icap ettirmez. Zifaftan önce verilen talak ise akit esnasında söylenen mehrin yarısının verilmesini icap ettirir. Böyle bir mehir konuşulmamışsa "müt'a" alma hakkı doğar.

Ayrılma ne zaman fesih ne zaman talak olur?

Bu hususta fakihlerin çeşitli görüşleri vardır:

Hanefîlere göre [1] Ayrılma şu hallerde fesih olur:

1- Kocası müslüman olduktan sonra müşrik hanımının müslüman olmaması sebebiyle hâkimin karı-kocayı ayırması fesihtir. Çünkü müşrik (ehl-i kitap olmayan) bir kadının müslümanın nikâhı altında bulunması caiz değildir. Ayrılma sebebi de kadın tarafından gelmiştir, kadının sebep olduğu bir ayrılmada talak olmaz, çünkü kadının talak verme velâyeti yoktur, bu yüzden bu ayrılık fesih sayılır.

Ama İslâmı kabul etmeme koca tarafından olursa Ebu Hanife ve Muhammed'e göre bu ayrılma talak olur, Ebu Yusuf'a göre fesih olur.

2- Karı-kocadan birinin dinden (İslâmdan) çıkması

1- *Fethu'l-Kadîr*, III, 21; *el-Bedayi'*, II, 336-340; *İbni Abidin*, II, 571.

3- Hakikaten veya hükmen ülkelerinin farklı olması: Meselâ, karı-kocadan birinin müslüman veya zimmî olarak dar-ı İslâmda diğerinin kâfir olarak dar-ı harbde kalması gibi. Bu hüküm irtidada kıyas edilerek verilmiştir, çünkü normal olarak birbirlerinden istifade etme imkanı kalmamıştır. Ama birisi müste'men olarak dar-ı İslâma geçer, diğeri kafir olarak dar-ı harpte kalırsa ayrılık meydana gelmez.

Hanefîlerin dışındaki fakihlere göre "ülke" farkından dolayı ayrılık vaki olmaz.

4- Erkek veya kız çocuğunun bülûğa erdiğinde velisinin kıydığı nikâh üzere kalıp kalmama tercihi. Bu ayrılma ancak mahkeme kararıyla olur. Eğer ayrılma erkekteki uzvun kesik olması, erkeklik kudretinin olmaması, iğdiş edilmiş olması ve hünsalık gibi bir kusurdan dolayı kadının ayrılmayı tercih etmesi sebebiyle olursa, bu mahkeme yoluyla verilmiş bir talak sebebiyle ayrılmadır.

5- Azad olma tercihi: Cariye azad edilir kocası köle olarak kalırsa bu cariyenin o koca ile kalma veya evliliğe son vermekten birini tercih etme hakkıdır. Sırf bu tercih ile ayrılık meydana gelir. Çünkü ayrılık kadın tarafından gelen bir sebebe dayanmaktadır ki bu kadının kendini tercih etmesidir. Kadının kendini tercih etmesi talak olmaz, çünkü o talak hakkına sahip değildir. Ancak "muhayyere" meselesinde olduğu gibi talak hakkı kendisine devredilirse talak verebilir.

6- Dengi olmadığı veya mehir noksan olduğu için vaki olan ayrılma fesihtir, çünkü bu koca tarafından olmayan bir ayrılmadır, bunun talak sayılması mümkün değildir. Zira kocadan başkasının talak velayeti (hakkı) yoktur, o halde bu fesih olur. Bu ayrılma da "bülüğ tercihi" gibi ancak mahkeme tarafından yapılır.

Bunun dışında koca tarafından gelen veya onun sebep olduğu bütün ayrılmalar her çeşidiyle talaktır. Hul'da bu cümledendir.

O halde Ebu Hanife ve Muhammed'e göre talakla feshin farkı şu kaide ile ifade edilebilir: Kadın tarafından gelen bir sebeple meydana gelen her ayrılma fesih, koca tarafından gelen veya onun sebep olduğu her ayrılma talaktır. Ancak Ebu Hanife kocanın irtidadı sebebiyle meydana gelen ayrılığı fesih sayar. Çünkü o, mürtedin kanı heder sayılması bakımından irtidadı ölüm gibi kabul etmektedir, ölüm sebebiyle olan ayrılığı da talak saymak mümkün değildir. Böylece görülüyor ki çoğunlukla ayrılmalar talaktır.

Malikîlere göre [1] Ayrılma ya sahih bir evlilikten veya fasih bir evlilikten sonra olmuştur.

1- Eğer sahih bir evlilikten sonra olursa bu talaktır. Ancak bu ayrılık -ister karı-kocadan isterse mahkeme tarafından olsun- birbirlerine ebediyyen haram olmayı gerektiren arızî bir sebepten dolayı olursa fesih olur.

1- *Bidayetü'l-Müctehid,* II, 70; *eş-Şerhu'l-Kebîr ma'a'd-Desûkî,* II, 364.

2- Şayet fasit bir evlilikten sonra ise bakılır:

Bu fesat, üzerinde icma edilen bir hal ise bu ayrılık talak değil fesihtir. Meselâ mut'a nikâhı, mahremlerinden biri ile evlenme, iddet halindeki kadınla evlenme gibi.

Fesadında ihtilaf edilen bir hal ise -ki bu Malikîlere göre fasid, diğerlerine göre sahih olan şeydir- meselâ, kadının velisiz evlenmesi Malikîlere göre fâsit, Hanefîlere göre sahihtir- böyle bir nikâhtan sonra ayrılık talaktır, fesih değildir. Gizli evlilik de bu cümledendir (bu, kocanın bu akdi insanlardan veya birilerinden gizlemesini istediği evlenmedir) ki bu da Malikîlere göre fasid, diğer imamlara göre sahihtir.

Şu halde, ayrılık aşağıdaki hallerde fesih sayılır:

1- Nikâh akdi sahih değilse. Meselâ kız kardeşle veya mahremlerden biriyle evlenmek, başkasının hanımıyla veya iddetini bekleyen kadınla evlenmek gibi.

2- Evlilikten sonra birbirlerine ebediyyen haram olmayı gerektiren bir hal meydana gelirse. Meselâ, karı-kocadan birinin diğerinin usûlü veya furûundan biriyle şüphe ile hurmet-i musâhereyi icab ettirecek şekilde cinsî ilişkide bulunması gibi.

3- Liân sebebiyle ayrılma. Çünkü *"Liân yapanlar ebediyyen bir araya gelemezler."* [1] hadisi gereğinde liân karı-kocanın ebediyyen birbirlerine haram olmasını gerektirir.

4- Hanımı müslüman olan kocanın İslâmı reddetmesi veya ehl-i kitap olmayan bir hanımın kocası müslüman olduktan sonra İslâm olmayı reddetmesi sebebiyle meydana gelen ayrılma. Çünkü, bu sonradan meydana gelip evliliği ifsad eden bir hal gibidir.

Şu hallerde de ayrılık talak sayılır:

1- Sahih veya fesadında ihtilaf olan evlilikte "talak" lafzının kullanılması halinde.

2- Sahih veya fesadında ihtilaf olan evlilikte ayrılığın hul' ile meydana gelmesi halinde.

3- İlâ' sebebiyle ayrılma halinde. *İlâ':* Kocanın dört ay ve daha fazla hanımına yaklaşmamak üzere yemin etmesidir. Hanımın dava açması üzerine hakim emrettiği halde koca yemininden dönmez ise hakim bunları ayırır, bu ayrılık talaktır.

4- Koca denk olmadığı için ayrılma. Bu ister hanım tarafından olsun ister veli-

1- Darekutnî İbni Abbas'tan rivayet etmiştir. Bu manada pek çok hadis vardır. *Neylü'l-Evtâr,* VI, 271.

si tarafından olsun aynıdır.

5- Koca nafaka temin etmediği veya kayıp olduğu için veya hanıma zarar verdiği ve kötü muamelede bulunduğu için meydana gelen ayrılma.

6- Karı-kocadan birinin İslâmdan çıkması sebebiyle meydana gelen ayrılma. Bu, Malikîlerde meşhur olan görüşe göre talaktır. Çünkü bu, İslâm'a tekrar dönmesiyle sona erebilecek ebedî olmayan haramlığı gerektiren arızî br sebepten dolayı meydana gelen bir ayrılmadır. Böylece anlaşılıyor ki, ayrılıkların ekseriyeti talaktır.

Şafiîlere göre: [1] Nikâh ayrılığı talak ve fesihtir:

Talakın çeşitleri vardır: Herkesce bilinen sarih veya kinayî talak, hul', ilâ sebebiyle ayrılma ve hakim kararıyla ayrılma. Fesih de on yedi çeşittir: Kocanın mehir bulamayacak kadar fakir olması sebebiyle ayrılma, üç gün mühlet verildikten sonra nafaka, giyecek ve mesken temin edememesi sebebiyle ayrılma, liân sebebiyle ayrılma, azad edilen cariyenin ayrılmayı tercih etmesi sebebiyle vaki olan ayrılma [2], bazı kusurlardan [3] dolayı mahkemeye müracaat edilip kusur sabit oldukdan sonra vaki olan ayrılma (kusur sebebiyle ayrılık derhal vaki olur, ancak bu kusur ınne= "erkeklik kudreti olmaması" ise, sâbit olduğu günden itibaren bir sene ertelenir), aldatılma sebebiyle ayrılma [4], şüphe ile yapılan cinsî temas sebebiyle ayrılma -meselâ hanımının annesi veya kızı ile temas etmesi gibi- zifaftan önce veya sonra karı-kocanın veya birisinin esir düşüp köle olması sebebiyle ayrılma- Çünkü kölelik sonradan meydana gelirse kişinin kendisine malik olma vasfını yok ettiğine göre masûmiyetini haliyle yok eder-, karı-kocadan birinin müslüman olması veya İslâmdan çıkması sebebiyle ayrılma, nikâhı altında iki kız kardeş ve dörtten fazla hanım bulunduran kocanın müslüman olmasıyle vaki olan ayrılma, köle olan karı-kocadan birinin diğerine malik olması (meselâ para ile satın alması), denklik olmaması sebebiyle ayrılma -meselâ kadının kendisini evlendirecek kişiye izin verirken

---

1- *Tuhfetü't-Tullâb,* 236; *Hâşiyetü'ş-Şerkâvî,* II, 294-296.

2- Cariye azat edilince davanın mahkemeye intikaline gerek kalmadan kocasından ayrılmayı tercih hakkı doğar. Ancak fiilî zifaftan önce efendisi ölüm hastalığında onu azat etmiş ise bu hak doğmaz.

3- Ayrılma hakkını doğuran kusurlar şunlardır: Delilik, cüzzam, alaca hastalığı (Bunlar her ikisinde de olabilir), kadının organında cinsî teması engelleyen bir et veya kemik parçasının bulunması, idrar yolu ile rahim yolunun birleşik olması, erkeğin uzvunun kesik olması, veya erkeklik kudretinin olmaması gibi haller.

4- Mekruh sayılan nikâhlardan biri de kocayı, kadının hür olduğunu, nesebinin sağlam olduğunu, müslüman olduğunu söyleyip aldatarak yapılan nikahtır. Bu halde fesih caizdir. Koca kendisini kandırandan mehir değil tazminat ister, çünkü onu bu borca sokan o adamdır. Meselâ bir adam akit esnasında kadının hür olmasını şart koşsa, sonra hür olmadığı anlaşılsa, o şahıs da cariye ile evlenmesi helâl olmayan birisi olsa bu nikâh batıldır, aksi halde sahihtir isterse alır, isterse reddeder. Kadının nesebi, şart koşulanın altında bir seviyede çıksa, nikâh sahihtir, ama erkeğin nesebinden düşük çıkarsa adam isterse alır isterse reddeder. *Tuhfetü't-Tulâb,* 220.

kocası hakkında her hangi bir özellik şart koşmaması fakat sonra kocanın, dengi olmadığının anlaşılması gibi- bir dinden diğerine, meselâ yahudilikten hristiyanlığa intikal sebebiyle ayrılma ve henüz iki yaşını doldurmadan ayrı ayrı beş defa emmek şartıyle meydana gelen süt kardeşliği sebebiyle meydana gelen ayrılma.

Hanbelîlere göre [1]: Fesih şu hallerde olur:

1- Talak lafzı veya talak niyeti olmaksızın yapılan hul'.

2- Eşlerden birinin İslâmdan çıkması

3- Bir kusurdan dolayı ayrılmak. Bu kusur ya cinnet ve sara hastalığı gibi her ikisinde de olabilecek bir kusur olur veya ana rahminin bitişik olması, temasa mani bir et veya kemik parçası bulunması, nefesi kokması, devamlı akan bir yara bulunması, anüs ile tenasul organı arasının yırtılmış olması gibi kadınlara mahsus bir kusur olabilir veya uzvun kesik olması, erkcklik kudrcti olmaması gibi erkeklere mahsus bir hastalık olabilir.

Nikâhın feshi ancak mahkeme tarafından yapılabilir.

4- Eşlerden birinin müslüman olması.

5- İlâ sebebiyle mahkemenin ayırması. Eğer dört ay olan ila müddeti geçmiş, koca hanımıyla temasta bulunmamış ve mahkeme kocaya talak vermesini emrettikten sonra boşamamışsa mahkcmcnin ayırması fesih sayılır.

6- Liân sebebiyle ayrılma. Çünkü liân eşlerin birbirine -mahkeme kararı olmasa dahî- ebediyycn haram olmasını icap ettirir.

Talak sebebiyle ayrılma ise açıkça vc kinaye olarak söylenen "talak" lafızlarıyla mcydana gelcn ayrılmadır.

Mahkeme kararına bağlı olan ve olmayan ayrılmalar:

Ayrılma, ister talak ister fesih şeklinde olsun bazı hallerde mahkeme kararına ihtiyaç olur bazı hallcrde olmaz. Mahkcme kararına bağlı olup olmaması arasındaki farkın neticesi bazı hükümlerde görülür; meselâ mirasta. Ayrılık sebebi bulunsa, sonra henüz mahkcme kararı çıkmadan evvcl eşlerdcn biri ölsc eğcr ayrılma mahkemc kararını gerektiriyorsa sağ kalan diğcrinc mirasçı olur, gcrcktirmiyorsa olamaz, çünkü mücerret ayrılma scbebi bulununca cvlilik sona ermiştir.

Mahkeme kararına bağlı olan ayrılmalar iki çeşittir: Talak ayrılığı, fesih ayrılığı. Mahkeme kararına bağlı olan talak ayrılmaları Hancfîlere göre şunlardır:

1- Liân sebebiylc ayrılma. Malikîlcrde meşhur olan görüşe görc bu ayrılma mahkeme kararına bağlı olmaz.

1- *el-Muğnî*, VIII, 56 vd; *Gayetü'l-Müntehâ*, III, 46, 56,103.

2- Kocada bulunan uzvun kesik olması, iğdiş edilmiş olması, erkeklik kudretinin olmaması gibi uzvî bir kusurdan dolayı ayrılma. Cumhura göre bu kusurlar ve kadının rahminin bitişik olması, temasa mani bir et veya kemik parçasının bulunması ve benzeri kusurlar sebebiyle durum hakime intikal ettikten sonra akid feshedilir.

3- Ebu Hanife ve Muhammed'in görüşüne göre kocanın İslâmı kabul etmemesi sebebiyle vaki olan ayrılma talak ayrılığıdır.

Mahkeme kararına bağlı olmayan talak ayrılmaları da şunlardır:

1- "Talak=boşama" sözü ile meydana gelen ayrılma. Boşama işini hanıma havale etmek de ittifakla bu kabildendir.

2- Hanefî ve Malikîlere göre ilâ sebebiyle ayrılma.

3- Hanbelîler hariç cumhura göre hul' ila ayrılma.

Mahkeme kararına bağlı olan fesih ayrılmaları ise şunlardır:

1- Dengi olmadığı için ayrılma

2- Mehrin, mehr-i misilden noksan olması sebebiyle ayrılmaması sebebiyle ayrılma. Ancak hanımın İslâmı kabul etmemesi sebebiyle meydana gelen ayrılmanın fesih olduğunda ittifak vardır. Kocanın İslâmı kbul etmemesi halinde ise Ebu Hanife ve Muhammed'e göre talak, Ebu Yusuf ve diğer fakihlere göre fesih ayrılığıdır.

4- Baba ve dedesinin dışında bir yakınının küçük yaşta evlendirdiği kız veya erkeğin Hanefîlere göre bülûğa erdikten sonra evliliği istememesi halinde meydana gelen ayrılma.

5- Yine baba dede ve oğlun dışında bir yakınının evlendirdiği mecnun erkek veya kadının büyüdükten sonra istememesi halinde meydana gelen ayrılma.

Mahkeme kararına bağlı olmayan fesih ayrılmaları da şunlardır:

1- Şahitsiz evlenme ve kız kardeşle evlenme gibi aktin aslının fasit olması sebebiyle meydana gelen ayrılma.

2- Karı-kocadan birinin, diğerinin annesi-babası gibi usûlünden veya oğlu kızı gibi fürûundan biriyle hürmet-i musâhere meydana getirecek bir ilişkide bulunması sebebiyle yapılan fesih.

3- Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre kocanın İslâm'dan çıkıp mürted olması sebebiyle nikâhı feshetme. Karı-koca ikisi de irtidat ederse Hanefîlerde racih olan görüşe göre sırf irtidat etmeleriyle ayrılmazlar.

4- Kölelikten azad olan hanımın ayrılmayı tercih etmesi sebebiyle meydana

gelen fesih.

5- Karı-kocadan birinin diğerine *milk-i yemin* ile malik olması (meselâ: Köle olarak satın alması, kendisine hibe edilmesi... gibi) sebebiyle yapılan fesih.

Şu iki husus da unutulmamalıdır:

a) Hurmet-i musahereyi icap ettiren ilişki sebebiyle meydana gelen ayrılma ebediyyen birbirlerine haram olmalarını gerektirir. Bülûğa erince ayrılmayı tercih etmesi, irtidat, İslâmı kabul etmemesi ve birinin diğerine milk-i yemin ile mâlik olması sebebiyle meydana gelen ayrılma geçici olarak haram olmayı gerektirir. Liân ayrılması ise Hanbelîlere, Ebu Yusuf'a, Şafiî ve Malikîlere göre ebedî haramlığı gerektirir. Ebu Hanife ve Muhammed'e göre eğer karı-kocadan biri liân ehliyetini yitirirse veya koca hanımına attığı iftirada kendisinin yalan söylediğini açıklarsa geçici haramlığı icap ettirir.

b) Hanefîlere göre sebebi hanım tarafından olan bütün ayrılmalar mehri iskat eder. Ancak mehir zifaf veya halvet sebebyle kesinleşmiş ise sakıt olmaz. Koca tarafından gelen veya onun sebep olduğu ayrılmalarda zifaf olsun-olmasın hanımın hakkından hiçbir şey sakıt olmaz.

2. Talakın Manası, Meşruluğu Hükmü, Rüknü, Hikmeti

Talakın manası: Talak, Arapça'da bağı çözmek ve serbest bırakmak manasına gelir. Salınmış, bağsız deveye de bu manadan alınarak "nâkatün tâlik" denilir. Bağlan çözülmüş, serbest bırakılmış esire de "esir mutlak" denilir. Ancak örfte talak, özellikle manevî olan bağın çözülmesi anlamındadır ki, bilhassa kadın hakkında kullanlır: "Itlak" ise kadın hakkında olmayan "maddi bağın çözülmesi" anlamında kullanılır.

Fıkıhta ise, Nikâh bağının çözülmesi veya "talak" ve benzeri lafızlarla nikâh akdinin çözülmesi yahut derhal veya ilerde olmak üzere kendine mahsus lafızlarla nikâh bağını kaldırmak demektir. [1]

Evlilik bağının derhal kopması "bâin talak" ile, ilerde yani iddetten sonra kopması da "ric'î talak" ile olur. Kendine mahsus lafızlar ise "talak" gibi sarih; bâin, haram, ıtlak lafızları gibi kinayeli olur. Yazı ve anlaşılır işaret de lafız (söz) yerine geçer. "Hul'" lafzı da "talak" lafzından sayılır. Kocanın kaybolması, hapsedilmesi, nafaka temin edememesi veya kötü muamelesinden dolayı "Ayırdım" demesi de bu lafza dahildir. "Kendine mahsus lafızlarla" sözü ile feshi tarif dışı bırakmıştır. Çünkü fesih evlilik bağına derhal son verir, lâkin talak ve benzeri lafızlar kullanmaksızın, meselâ hıyarul-bülûğ, dengi olmaması, mehrin noksan olması ve irtidat sebebiyle ayrılmalar birer fesihtir.

1- *ed-Dürrü'l-Muhtar*, II, 570; *Muğni'l-Muhtâc*, III, 279; *el-Muğnî*, VII, 66; *Keşşâfu'l-Kınâ*, V 261.

Diğer yeminler gibi talakta da dönme veya vazgeçme muteber değildir. Resulullah (a.s.) şöyle buyurdu: *"Talakta ikâle=(cayma) yoktur."* (1).

Talakın meşrûluğu: Talakın meşru olduğu Kitap, sünnet ve icmâ ile sabittir:

Kitaptan delili şu ayet-i kerimelerdir: *"Talak ikidir. Ondan sonrası ya dönüp iyilikle tutmak veya dönmeyip güzellikle salıvermektir". "Ey Nebi kadınları boşadığınız vakit iddetlerini gözeterek boşayın."*

Sünnetten delili ise Resulullah'ın şu sözleridir: *"Ancak evli olanın talakı sahihtir."* (2), *"Cenab-ı Hakkın gazabını en çok celbeden helâl talaktır."* (3) Hz. Ömer de şöyle dedi: *"Rasulullah (a.s.) Hafsa'yı boşadı, sonra döndü."* (4).

Bütün müslümanlar talakın caiz olduğu üzerinde icma etmişlerdir. Akıl da bunu destekler, zira olabilir ki karı-kocanın arası bozulur, evliliğin devamı-faydasız yere kocanın nafaka ve mesken temin etmeye mecbur edilmesi, kadının kötü ve geçimsiz bir ortamda hapsedilmesi, devamlı kin ve husumet bulunması yüzünden sırf zarar ve mefsedet halini alabilir. İşte bu hal, meydana gelen huzursuzluğun giderilmesi için evliliğe son verecek bu talâkın meşru kılınmasını gerektirir.

Talakın meşru oluşunun hikmeti:

Yukarıda geçen aklî delil, talakın meşru kılınmasının hikmetini izah etmektedir ki, bu huyların uyuşmamasından doğan huzursuzluktan, Allah (c.c.)ın koyduğu aile hak ve vazifelerinin yerine getirilmemesine sebep olan kin ve nefret halinden kurtulmaya olan ihtiyaçtır. Böylece talakın caiz olması Cenab-ı Hakkın bir rahmeti olmaktadır (5). Yani talak -birbirlerinden nefret etmeleri, huylarının uyuşmaması ve aralarındaki ortak hayatın artık yürümez hale gelmesi sebebiyle veya tahammülü mümkün olmayan bir hastalığa yakalanması, tedavisi mümkün olmayan bir kısırlık bulunması gibi sevgi ve muhabbeti yok edip kin ve nefret doğuracak bir halin bulunması sebebiyle karı ve kocanın, salih insanların ve hakemlerin halledemediği hususlarda- kesin bir tedavidir, nihâî bir çözümdür. Böylece talak, şer ve kötü hallerden kurtulmak için yegâne çıkıp kapısı olmuş olur.

O halde talak aile problemlerinin halli için bir zarurettir, bir ihtiyacı gidermek için meşru kılınmıştır. İhtiyaç olmadığı takdirde mekruhtur. Hadis-i şerifte: *"Helâl olan şeylerden, talaktan daha fazla Allah'ın nefretini celbeden bir şey yoktur."*

1- Ukaylî Safvan b. İmran et-Taî'nin hadisinden tahric etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* VI, 238.

2- İbni Mâce ve Darekutnî İbni Abbas'tan rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* VI, 238.

3- Ebu Dâvud ve İbni Mace sahih bir senetle ve yine Hâkim *"sahih"* diyerek İbni Ömer'den rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* VI, 220.

4- Ebu Dâvud, Neseî ve İbni Mace Ömer'den rivayet etmiştir. Ahmed b. Hanbel de Asım b. Ömer'den rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* VI, 219.

5- *Fethu'l-Kadir,* III, 21.

"Hangi kadın hiç bir sıkıntı olmadığı halde kocasından kendisini boşamasını isterse cennetin kokusu ona haramdır." (1)

Anne -babaya saygı da talakı mübah kılan sebeplerdendir. İbni Ömer şöyle dedi: *"Nikâhım altında bir hanımım var idi, onu çok severdim, babam da ondan hiç hoşlanmazdı. Boşamamı emretti, kabul etmedim. Bunu Rasûlullah (a.s.)e anlattım, o da "Abdullah! hanımını boşa"* (2) *buyurdular."* Hanbelîlere göre (3) boşama veya evlilikten menetmesi hususunda -isterse dürüst insanlar olsun- kişinin ana-babasına itaat etmesi vacip değildir.

Başta çocuklar olmak üzere talak çeşitli zararlara sebep olabilir. "İki şerden ehven olanı tercih edilir" kaidesi ile amel edilerek daha büyük ve ağır zararları defetmek uğruna daha hafif olanlarına katlanılır.

Lâkin dinimiz kocaları, sabretme ve hanımın huylarına tahammül etme yönünde teşvik etmiştir. Allah (c.c.) şöyle buyurmuştur: *"Onlara iyilikle muamele edin. Onlardan hoşlanmazsanız; belki siz bir şeyden hoşlanmazsınız (ama) Allah o hususta pek çok hayırlar yaratır."* (Nisa, 19) *Mümin koca mümin hanımına buğz etmesin. Onun bir huyundan hoşlanmazsa diğer huyundan hoşlanır, memnun olur."* (4)

İslâm karı-koca arasında baş gösteren nizayı halletmek için bir takım sevgiye dayanan usuller koymuştur. Bu usuller nasihat etmek, irşad etmek, yatağını ayırıp dargın gibi durmak, (hafifçe) vurmak, karı-koca aralarındaki ayrılığı giderip ıslah etmekten âciz kalırlarsa mahkeme tarafından iki hakem gönderilmesi gibi yollardır. Bunları "karı-koca hakları" bahsinde açıklamıştık. Bütün bunlar şu üç ayet-i kerimeden alınmıştır: *"Eğer bir kadın kocasının geçimsizliğinden yahut kendisinden yüz çevirmesinden endişe ederse, aralarında bir sulh yapmalarında, onlara günah yoktur. Sulh (daima) hayırlıdır. Zaten nefislerde kıskançlık hazırdır. Eğer iyi geçinir ve Allah'tan korkarsanız şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır.* (Nisa, 128)"

"Eğer karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden br hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar barıştırmak isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır." (Nisa, 35)

"...Baş kaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklar-

1- Neseî hariç *Kütüb-i Sitte* musannifleri ve Ahmed b. Hanbel Sevbân'dan rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* VI, 220.

2- Neseî hariç *Kütüb-i sitte* musannifleri ve Ahmed b. Hanbel rivayet etmiştir. Tirmizî "*sahih*" demiştir. *Neylü'l-Evtâr,* VI, 220.

3- *Gayetü'l-Münteha,* III, 112.

4- Müslim Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir.

da yalnız bırakın ve dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın, çünkü Allah yücedir, büyüktür." (Nisa, 34)

Düşüncesizlikten veya ahmaklıktan veya geçici bir sinirlenmeden veya azgın bir istekten veya esiri olduğu bir arzudan dolayı hemen talaka sarılan bazı cahil insanların yaptığı gibi en basit bir sebepten dolayı ilk iş olarak hemen talaka koşulmaz. Bütün bunlar İslâmın âdab ve esaslarını çiğnemektir, bunlar günahtır, isyandır, yapanın te'dip ve tazir edilmesini gerektirir. Talak ancak koca aşağıda zikredilecek safhaları uyguladıktan sonra zaruret icabı kullanılacak istisnaî bir hükümdür. Bu safhalar şunlardır:

İyi muâmelede bulunup hanımdan gelen üzücü hareketlere sabır ve tahammül göstermek, sonra öğüt, yatağını terketme, hafifçe vurma, sonra hakem gönderme.

Boşanma olursa, kadın iddetini bitirmedikçe ric'at(=dönüş) hakkı bâki olduğu için şahitsiz olarak tekrar aynı evliliğe dönmek mümkündür. İddet bitmiş ise yine bir nikâh akti ile dönmek mümkündür. Bu da ancak birinci veya ikinci talaktan sonra mümkün olur. İşte bu, hesabı yeniden gözden geçirmek, durumları değerlendirip neticelerini düşünmek için tekerrür eden iki merhaledir. Çoğu zaman da bu gerçekleşir, eşlerden her biri pişman olur, bazı isteklerden vazgeçer, bazı huylarını terkeder, yalnız ve tek başına bir hayat ile, nafaka, hizmet ve benzeri yeni bir takım yüklerle kendilerine sıkıntı getiren ve baba evine yük olan bir hayat ile karşılaştırıldığında, her istediğini yerine getiren evlilik hayatının gölgesinde yaşamaya razı olur. Bundan da önemlisi ayrılmak kadının isminin kötüye çıkmasına sebep olur, çünkü iyi huylu birisi olsaydı kocası boşamazdı denilir. İşte bu sebeptendir ki istatistikler, talak verdikten sonra geri dönenlerinin sayısının ayrılma ile neticelenenlerden çok fazla olduğunu gösterir.

Talakın erkeğin eline verilmesinin sebebi:

Hanım da nikah akdinde taraf olmasına rağmen talak hakkının kadının değil de erkeğin elinde olmasının sebebi evlilik hayatını muhafaza etmek, iyi düşünülmeden alelacele bu hayata son verilmesinin ciddi neticelerini önlemektir. Çünkü mehri veren, evin ve hanımın, nafakasını temin eden erkek olduğu için genellikle neticeyi o daha iyi takdir eder, büyük zararlara yol açacak keyfî tasarruflardan daha uzak bulunur. O halde şu iki sebepten boşama hakkını erkeğe verilmesi kadına verilmesinden daha iyidir:

a) Genellikle kadın erkekten daha duyguludur. Talak hakkına o sahip olursa, olabilir ki aile hayatının yıkılmasına değmeyecek kadar basit sebeplerden dolayı talakı kullanıverir.

b) Talakın ardından mehr-i mücceli ödemek, iddet içinde nafaka giyim ve diğer ihtiyaçlarını temin etmek gibi bir takım malî yükler gelmektedir. İşte bu malî

sorumluluklar talakı kullanmada erkeği daha tedbirli hareket etmeye zorlar. O halde bunun, evlilik hayatının devamında daha gayretli olan tarafın elinde bulunmasında hayır ve maslahat vardır. Kadın ise boşanmada mâlî bakımdan zarar görmez, dolayısıyla kadın çabuk etkilenmesi ve sinirlenivermesi sebebi ile talakı kullanma noktasında temkinli hareket edemez.

Sonra kadın talak hakkının erkeğin elinde olduğunu bilerek evliliği kabul etmiştir. Erkek razı olursa nikâh akdi esnasında kadın, bu hakkın kendisine ait olduğunu şart koşabilir. Ve yine erkek tarafından kendine bir zarar gelirse malının bir kısmını kocasına vermek suretiyle hul' hakkını kullanarak evliliğe son verme hakkı da vardır. Aynı şekilde tiksindiren bir hastalık veya kötü muamele veya kocanın kaybolması veya hapsedilmesi veya nafaka temin edememesi gibi bir sebeple mahkeme yoluyla nikâh akdini feshettirme hakkı da vardır.

Zamanımızda ortaya çıkan talakı hâkime bırakma akımı şer'an kabul edilen esasla çatıştığı için anlamsızdır. Zira dinen erkek, bu hakkın kendisin ait olduğuna inanır. Dolayısıyla talak verdiği zaman mahkeme kararı olmasa da haramlık meydana gelir. Aynı şekilde bu da bizzat kadının kendi maslahatına uygun değildir. Çünkü belki boşanma, açıklanması kadının aleyhine olan gizli sebeplerden dolayı olabilir. Talak hakime bırakıldığı zaman bu sebepler mahkeme sicillerine geçerken ve karar ilan edilirken aile sırları açıklanmış olacaktır. Bazan da sebep bir ahlâk uyuşmazlığı, bir nefret ve tiksinme olduğu için ispatı zor olabilir.

Talakın rüknü:

Hanefîlere göre :[1] Talakın rüknü lügat bakımından boşanma manasını ifade etmesi için konulan "yol vermek, serbest bırakmak, bağı kaldırmak" gibi sarih lafızlarla "irtibatı kesmek" gibi manalar ifade eden kinayeli lafızlar olabildiği gibi şer'an kadının helâlliğini ortadan kaldırmak için konulmuş lafızlar veya lafız yerine geçen işaretlerdir.

Hanefilerin haricindeki fakihlere göre: [2] Talakın bir kaç rüknü vardır. (Şunu da kaydedelim: "talakın rüknü" sözü müfred ve muzaftır, dolayısıyla umum ifade eder, o halde adet tayin ederek meselâ "talakın rüknü dörttür" demek de mümkündür. Cumhura göre "rükün", "mahiyet"e dahil olmasa da mahiyeti meydana getiren şeydir.)

Malikîlere göre talakın rüknü dörttür: 1- Talaka ehil olan biri bulunmak, yani koca veya vekili veya -küçük ise-velisi bulunmak. 2- Kasıt bulunmak. Yani nikâh ismetini kaldırmayı kasdetmiş olmasa dahi sarih veya anlaşılır kinayeli lafzı söyleme kastı bulunmalıdır. Zira gayr-i ciddî verilen talakın da sahih olduğuna dair delil

1- *el-Bedayî*, III, 98.

2- *eş-Şerhu'l-Kebîr,* II, 365; *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 541; *Muğnî'l-Muhtâc,* III, 279; *el-Kavâninü'l Fıkhiyye,* 227; *Gâyetü'l-Mühteha,* III, 112.

vardır. 3- Mahal bulunmak. Yani nikâh ismetinin bulunması. 4- Sarih veya kinayeli bir lafzın bulunması. Malikîlerden İbni Cüzey bu rükünleri üç grupta toplamıştır: Talakı veren, verilen ve siğa. Yani talak veya bu manâdaki lafız.

Şafiî ve Hanbelîlere göre talakın rüknü beştir: Talakı veren, siğa (söz), mahal, velâyet ve talak kasdı bulunmak. Talak lafzını tekrar eden fakihin, bunu -isterse kendinden olsun- nakleden kişinin talakı sayılmaz. Bilindiği gibi Malikîler velâyet şartını talak ehliyetinden bahseden birinci rükne dail etmişlerdir.

Talakın hükmü:

Hanefîlerde mutemed olan görüşe göre [1] talak vermek mübahtır. Çünkü *"onları iddet vakitlerinde boşayın"* (Talak, 1) *"Kadınları boşadığınız zaman... Size günah değildir."* (Bakara, 236) gibi ayet-i kerimeler mutlak gelmiştir. Rasulullah (a.s.)de Hz. Hafsa'yı her hangi bir kötülük şüphesi ve yaşlılık hali olmadığı halde boşadı. Ashab-ı kiram da bunu yapmışlardır. Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan çokça evlenmiş ve boşamıştır. *"Allah'a en sevimsiz olan helâl, talaktır"* hadisindeki "helâl"dan maksad ise "yapılması lâzım olmayan fiil" demektir. Bu ifade mübah, mendup, vacip ve mekruh manalarını da içine alır. İbni Abidin: "Onun sevilmeyen istenmeyen şey olması helâl olmasına mani değildir. Çünkü bu manada "helâl" mekruha da şâmildir, mekruh da dinen sevilmeyen şeydir." demektedir.

Kemal İbni Hümam da: "Esah olan -şüphe ve yaşlılık gibi ihtiyaç hallerinin dışında- talakın mahzurlu, yani men edilmiş olmasıdır" demiştir. İbni Abidin bu görüşü tercih etmiştir.

İhtiyaç sadece şüphe ve yaşlılığa mahsus değildir, belki daha da umûmîdir.

Cumhur (Malikî, Şafiî ve Hanbelîler)a göre : [2] Talak, talak olarak caizdir. Ancak evlâ olan bu günahı işlememektir. Çünkü bu, ülfet ve muhabbetin kesilmesine, haram, mekruh, vacip ve mendup gibi bir takım hükümlerin çiğnenmesine sebep olmaktadır ki bu "evla" olanın aksini yapmaktır.

Talakın haram olduğu haller: Kişi hanımını boşadığı zaman -gönlü ona bağlı olacağı veya bir başkasıyla evlenemeyeceği için- zinaya düşeceğini bilirse onun boşaması haramdır. Yine bid'at talakı haramdır. *Bid'at talak:* Hayız veya nifas halinde iken veya temiz halinde fakat beşerî ihtiyacını tatmin ettikten sonra boşamaktır.

Mekruh olan haller: Kişi evli kalmakta istekli ise veya neslinin çoğalmasını temenni ediyorsa, hanımıyla kalması onu her hangi vacip bir ibadeti yapmaktan alıkoymuyorsa ve hanımından ayrıldığı zaman zinaya düşme korkusu yoksa bu hal-

---

1- *Hâşiyetü İbni Abidin,* II, 571, 572; *Fethu'l-Kadîr,* III, 21-22

2- *eş-Şerhu'l-Kebir ma'a'd-Desûki,* II, 361; *eş-Şerhu's-Sağir,* II, 533; *el-Mühezzeb,* II, 78; *Keşşâfu'l Kınâ,* V, 261; *el-Muğnî,* VII, 97.

lerde hanımını boşaması mekruhtur. Ayrıca daha önce geçen *"Allah'a en sevimsiz gelen helâl, talaktır"* mealindeki İbni Ömer hadisi gereğince boşanma ihtiyacı duymadığı halde hanımını boşaması mekruhtur.

Talakın vacip olduğu haller: Hanımı ile kalmasının kendisini nafaka ve diğer hususlarda harama düşüreceğini kesin olarak biliyorsa talak vacip olur. Yine îlâ yapan (yani dört ay hanımına yaklaşmamak üzre yemin eden) kişinin dört ay bekledikten sonra eğer -münasebetle bulunarak- dönmemişse boşaması vacip olur.

Talakın mendup veya müstehap olduğu haller: Kadının ağzı bozuk ise, beraber kalmaya devam ederlerse erkek kendisinin harama düşeceğinden korkarsa boşaması menduptur. Genel manada kadın namaz kılmamak gibi Allah'ın farz hukukunu yerine getirmekte ihmal gösteriyorsa boşamak müstehaptır. Kocası bu hakları yerine getirmesi için onu icbar edemez. Yine aralarında huzursuzluk çıkması gibi kadının zıt gitmesi hallerinde de zararın giderilmesi için boşamak müstehaptır. Veya iffetsiz bir kadın ise erkeğin bunu tutması münasip olmaz, çünkü bu hal onun dininde de noksanlığa sebep olur, yatağını da ifsat edip dışarıdan bir çocuk kazanarak onu kendi nesebine ilhak etmesinden emin olamaz.

Yine kocanın kahrı çekilmez birisi olması halinde, nikâhın devamından kadın zarar göreceği için talak müstehap olur. Boşamanın bir talak ile yapılması da müstehaptır, çünkü bir talak ile meselenin halli mümkündür. Üç talak vermek isterse -ihtilaftan kurtulmak için- her temizlikte bir talak vermek suretiyle ayrı ayrı verir. Çünkü Hanefîlere göre üç talakı bir arada vermek caiz değildir. Zira bunda genellikle pişmanlık bulunur.

Özetle: Bidat talakı ya haramdır veya mekruhtur. Sünnet üzere olan talak ya vacip ya mendup veya efdalin aksi olur. Bidat ve sünnet talakın izahı ilerde gelecektir.

Talakın lüzumu(=bağlayıcı olması):

Talak yemin gibidir, rüknü ve şartları eksiksiz bulunursa kocayı bağlayıcıdır, bundan dönüş yoktur. Boşadıktan sonra tekrar onunla ikinci defa evlenirse bu talak hesaba katılır. Talak üçe ulaşmadıkça üçüncü defa da tekrar evlense (meselâ ikinci talaktan sonra evlense) yine hesaba katılır. [1]

3. Talakın Şartları, Sayısı, Mahalli ve Sigası

Hanefîlerin dışında diğer mezheplere göre talakın her bir rüknü için bir takım şartlar gereklidir:

a) Mutallıkın = (boşayanın) şartları:

Bu mezheplerin ittifakıyla talak verecek kocanın mükellef (yani âkil ve bâliğ)

1- *el-Kavâninü'l-Fıkhıyye,* 219.

olması ve kendi isteği ile yapan bir kişi olması şarttır. Ayrıca Malikîlere göre müslüman olması, Hanbelîlere göre talakın ne olduğunu düşünebilen bir kişi olması da şarttır. (1)

Buna göre kocanın dışındaki birinin, mümeyyiz olsun olmasın çocuğun talakı sahih olmaz. Hanbelîler talakın ne olduğunu düşünebilen mümeyyiz çocuğun -isterse on yaşından küçük olsun-talakını geçerli saymışlardır. Meselâ, hanımının kendisinden ayrılacağını, onu boşadığı zaman kendine haram olacağını bilmesi kafidir. Mümeyyiz çocuğun talak hususunda başkasını vekil etmesi, başkasının bu hususta vekâletini kabul etmesi sahihtir. Çünkü bir şeyi doğrudan kendisi yapması sahih olan kişinin o hususta vekâlet vermesi ve alması sahihtir. Fakihlere göre velinin, çocuğun veya delinin rağmına karşılık almadan boşama yapması sahih olmaz, çünkü talak zarardır.

Deli ve Medhuşun Talakı:

Delinin talakı geçerli olmaz, baygın da böyledir. Medhûş: İnfial halinde olup ne söylediğinin ne yaptığının farkında olmayan veya aşırı korku, üzüntü veya sinirlenmeden dolayı bu infiâlı söz ve hareketlerinin çoğunda ârıza meydana gelecek dereceye gelen kişidir. Bu kişinin talakı da geçersizdir. Çünkü hadis-i şerifte *"iğlak halinde talak olmaz"* (2) buyrulmuştur. İğlak, cinnetten veya aşırı sinirden veya aşırı üzüntüden dolayı idrak, kasıt ve şuur kapısını kapatan her şeye iğlak denilir.(*)

Akıl ve bülûğ şartının delili şunlardır: *"Çocuk ve delinin talakı hariç her talak geçerlidir."* (3). *"Üç kişiden kalem kalkmıştır: Bülûğa erinceye kadar çocuktan, uyanıncaya kadar uyuyandan, kendine gelinceye kadar deliden"* (4). Çünkü talak kamil bir idrak ve tam bir akıl isteyen bir tasarruftur. Çocuk ve delide ise bunlar tam olarak bulunmaz. Çünkü talak aleyhte bir tasarruftur. Çocuk, mümeyyiz de olsa veya veli geçerli de saysa çocuk buna malik değildir.

Fakat Hanbelîler -isterse on yaşından küçük olsun- yukarıda geçen *"baldırı tutanın talakı sahihtir."*, *"bunaklığı aklına galebe çalan bunakın talakı hariç herkesin talakı geçerlidir."*, hadislerinin umûmu gereğince sabi mümeyyizin talakını

1- *Fethu'l-Kadir,* III, 21, 38-40; *el-Bedayi',* III, 99; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* II, 365; *Bidayetü'l-Müctehid* II, 81-83; *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 526-542 vd; *el-Mühezzeb,* II, 77; *Muğni'l-Muhtâc,* III, 279-289 *Keşşâfu'l-Kınâ,* V, 262-265; *el-Kavâninü'l-Fıkhiyye,* 227 vd.; *el-Muğnî,* VII, 113-124.

2- Ahmed, Ebu Dâvud ve İbni Mace Hz. Aişe'den rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* VI, 235; *Nasbu'r-Râye,* III, 223.

3- Zeylaî bu hadis hakkında: *"Garibtir,* Tirmizî Ebu Hureyre'den *"Bunaklığı aklına galebe çalan bunak hariç herkesin talakı geçerlidir"* şeklinde rivayet etmiş ve "senedinde zayıflık var" demiştir. İbni Ebu Şeybe Hz. Ali'den *"Bunağın talakı hariç her talak geçerlidir"* şeklinde rivayet etmiştir." demiştir. *Nasbu'r-Râye,* III, 221.

4- Ahmed, Ebu Dâvud ve Hâkim, Ali ve Ömer'den, Ahmed, Ebu Dâvud, Neseî, İbni Mace, Hâkim Hz. Aişe'den bir başka lafızla rivayet etmişlerdir. *el-Câmiu's-Sağîr,* II, 24.

(*) Bu müellifin kendi görüşüdür. Kızgınlık hali objektif değildir. Cumhur ve Hanefîlere göre bu nev'i talâk geçerlidir.

geçerli saymışlardır. Hz. Ali *"Nikâhı (küçük yaşta evlendirdiğiniz) çocuklardan saklayın"* buyurmuştur. Buradan anlaşılan şey, gizlemenin faydası boşamamaları olduğudur. Çünkü bu, talakın mahalline isabet eden aklı başında bir insanın boşamasıdır, o halde bâliğ kocanın talakı gibi geçerli olur.

Kızgın KişininTalakı:

Yukarıda zikredilenlerden anlaşıldığına göre: Kişi aşırı derecede sinirlendiği zaman talakı geçerli olmaz. Meselâ ne yaptığının ne söylediğinin farkında olmayacak derecede kızan veya sözlerinde ve hareketlerinde tutarsızlık olacak derecede sinirlenen kişinin talakı geçerli olmaz. Bu halin kendisinde nadir görülmesi şarttır. Kişi ne söylediğinin idrakinde ve şuurunda olmaya devam ederse talakı vâki olur. Kişiden sadır olan her talakta çoğu zaman bu hal görülür. Çünkü sinirli insan bu halde kendinden sadır olan dinden çıkma, adam öldürme, haksız yere başkasının malını alma, boşama ve diğer söz ve hareketlerinden sorumludur.[*]

Kocadan Başkasının Talakı:

"Nikâh olmadıkça talak, mülkiyet olmadıkça azâd olmaz." [1] hadis-i şerifi gereğince kocadan başkasının boşaması geçerli olmaz.

Sarhoşun Talakı:

Sarhoş saçmalayacak dereceye varan, ayıldıktan sonra da sarhoşluk halinde kendisinden sadır olan söz ve hareketlerin farkında olmayan kişidir. Eğer bu kişi zaruret icabı, sarhoş eden bir şey içmek veya tehdit altında içmek gibi haram olmayan bir yolla sarhoş olmuş ise bütün mezheplerin ittifakıyla talakı va'ki olmaz. Veya Hanbelîlere göre -ihtiyacı olmasa dahi hiç tadı olmayan- bene otundan yediği için sarhoş olsa yine talakı geçerli olmaz. İdraki ve şuuru yerinde olmadığı için mazur sayılır, aynen uyuyan kişi hükmündedir. Bu yolla sarhoşluk nadirdir.

Haram şeylerle sarhoş olana gelince : Genellikle sarhoşluk bu yolla olur; meselâ bilerek ve isteyerek içki içmesi, yahut Hanbelîler hariç cumhura göre hiç bir zaruret veya ihtiyaç olmaksızın uyuşturucu alması sonucu sarhoş olması gibi. Dört mezhepte tercih edilen görüşe göre bir ceza olmak üzere onu bu isyandan caydırmak için talakı geçerli sayılır. Çünkü o bu uyuşturucuyu hiç bir zaruret olmadan kendi isteği ile almıştır.

Hanefîlerden Züfer, Tahavî ve Kerhî'ye, Ahmed'den gelen bir rivayete, Şafiîlerden Müzenî, Hz. Osman ve Ömer bin Abdülaziz'e göre [2] kasıt, şuur ve tam irade kâmilen bulunmadığı için sarhoşun talakı sayılmaz. Çünkü deli gibi aklı gitmiştir,

1- İbni Mace Misver b. Mahreme'den rivayet etmiştir. Hakim *merfu* olarak Câbir'den *"Talak ancak nikâhtan sonra, azad ancak mülkiyetten sonra olur"* lafzıyla rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, VI, 240.

2- Bu, Said b. Müseyyeb'in, Atâ'nın ve diğer bazı tâbiîlerin de görüşüdür. Hz. Ali ve Muâviye'den rivayet olunmuştur.

(*) Bir önceki notta belirtildiği üzere bu görüş söz götürür bir meseledir. Kızgınlık ve öfke hali kişilere göre değişir. Dolayısıyla objektif bir ölçüsü yoktur. Burada Cumhurun sözüne itibar edilir. Yani böyle hallerde talak vaki olur.

tehdit altındaki kişi gibi irade yoksunudur, o halde onun sözlerinin şer'î bir hükmü yoktur. Sarhoşluğun ayrı bir cezası vardır ki o da had'dir. Bunun üzerine başka bir ceza ilave etmek caiz değildir. Osman (r.a.) şöyle buyurmuştur: *"Mecnunun ve sarhoşun talakı yoktur."* İbni Abbas: *"Sarhoşun ve tehdit edilen kişinin talakı caiz değildir."* Hz. Ali *"Bunağın talakı hariç her talak geçerlidir."* demiştir.[1]

Gayri müslimin Talakı:

Cumhura göre müslüman gibi gayri müslimin de talakı vaki olur. Çünkü o -Hanefîler hariç- cumhura göre şeriatın ahkâmıyla mükelleftir. Malikîlere göre kâfirin talakı sahih olmaz, talakın geçerli olması için İslâm şarttır.

Mürtedin Talâkı:

Zifaftan sonra ise mürtedin verdiği talak mevkuftur: Kadının iddeti içinde tekrar İslâma dönerse talakı geçerli kabul edilir. İddeti içinde müslüman olmazsa veya zifaftan evvel irtidat etmiş olursa talakı hükümsüzdür. Çünkü talak vermeden önce din farkı sebebi ile o nikâh fesholunmuştur.

Sefîhin Talakı:

Hacir altındaki sefihin talakı -eğer bâliğ ise- velisinin izni olmasa dahi bütün mezheplerin ittifakı ile geçerlidir. Çünkü hacir ancak malî tasarruflarda olur, talak ve neticeleri ise mâlî tasarruflardan değildir. Talakın vaki olması için rüşt de şart değildir.

Sefîh: Malî konularda akl-ı selîmin gerektirdiğinin aksine tasarrufta bulunan zayıf akıllı kişiye denilir. Şîadan İmamiyye ve Atâ'ya göre, sefîhin talakı velînin iznine bağlıdır, çünkü bu kesin zarar getiren bir tasarruftur.

Mükrehin= (Tehdit Edilenin) Talakı:

Cumhura göre mükrehin talakı geçerli değildir, çünkü onun talak kastı yoktur. O sadece bu tehdidi savuşturmayı kasdetmiştir. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Allah (c.c.) benim için ümmetimin hatasını, unutmasını ve tehdit altında yaptığını affetti."* [2]. Ayrıca *"İğlakta talak olmaz"* [3] hadisi tehdit altında talak geçerli ol maz, demektir. Delili kuvvetli olduğu için bu görüş tercih edilir.

Hanefîlerin re'yine göre mükrehin talakı geçerli sayılır, çünkü o şakadan söyleyen gibi gelecek neticeye razı olmasa da talak vermeyi kasdetmiş demektir. Şaka ile söyleyenin talakı ise geçerlidir. Hadis-i şerifte: *"Üç şey vardır ki bunların ciddisi de ciddî şakası da ciddidir, bunlar: Nikâh, talak ve ric'attır."* [4]

1- Bunları Buharî *Sahih*'inde zikretmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, VI, 235.

2- Hasen bir hadistir. İbni Mace, Beyhakî ve başkaları İbni Abbas'tan rivayet etmişlerdir.

3- Ebu Dâvud ve Esram Hz. Aişe'den rivayet etmişlerdir. Hadisin tahrici ve manası daha önce geçti.

4- Ahmed b. Hanbel ve Neseî hariç *Kütüb-i Sitte* musannifleri Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir. Tir-

Talak Hakkı Kimindir?

Geçen meselelerden anlaşıldığına göre talak hakkı -akıllı ve baliğ olmak şartıyla- ancak kocanındır. Hanım talak hakkına malik değildir. Ancak koca ona vekâlet verirse veya ona havale ederse o takdirde talak verebilir. Zaruret icâbı özel durumlar hariç hakim de talak verme hakkına sahip değildir.

b) Kasıt= (niyet)

Talakta kasıt ittifakla şarttır. (1) Bu, kişinin talak niyeti olmasa dahi "talak" sözünü ifade etmesidir. Buna göre talak lafzını tekrar eden hocanın, talakı nakleden kişinin talakı muteber değildir, çünkü manasını kastetmemiştir, bilakis o öğretme ve nakletme kastıyle söylemiştir. Ve yine arapça bilmeyen bir kişinin talakın ne demek olduğunu bilmeden sadece kendisine "talak" sözünün söylettirilmesi ile hanımı boş olmaz. Ve yine uyuyan veya günah olmayan mübah bir sebeple aklı giden kişinin talak sözünü söylemesiyle hanımı boş olmaz. Çünkü yukarıda geçen hadiste geçtiğine göre üç kişiden kalem kaldırılmıştır. Bunlardan birisi de uyuyan kişidir. Çünkü bunda kasıt bulunmamaktadır. Ancak uyandıktan veya ayıldıktan sonra "Ben bunu geçerli kabul ediyorum veya talak verdim" derse hanımı boş olur.

Hâzil (şaka yapan)ın Talakı:

Hâzil, sözün manasını değil sadece lafzını kasteden kişidir. Lâib (işi oyuncak haline getiren), hiç bir şey kastetmeyen kişidir. Meselâ, bir hanımın alay ve istihza sadedinde kocasına "beni boşa" deyip onun da yine aynı minval üzre "boşadım" demesi bu kabildendir. Bir perde arkasında bulunan veya karanlıkta bir kadına yabancıdır zannı ile "seni boşadım" dese o da hanımı olsa bu da lâib gibidir. Hüküm olarak bunların hepsinin talakı vâkı olur. Çünkü hâzil ve lâibin her biri -talakın meydana gelmesine razı olmasa da- bu sözü isteyerek ve kastederek söylemiştir. Talak vaki olmaz zannından dolayı boşanmanın meydana gelmesine rızasının olmamasının, zanındaki bu yanılmanın boşanmanın meydana gelmemesine bir tesiri olmaz. Bunun delili yukarıda geçen *"Üç şey vardır ki ciddisi de ciddî şakası da ciddidir: Nikâh, talak ve ric'at"* hadisidir. Bir rivayette azâd, bir başka rivayette yemin lafzı geçmiştir. Hz. Ali "üç şeyle oyun olmaz: Talak, azâd ve nikâh" demiştir. Çünkü hâzil talakın sebebi olan "talak"=boşama lafzını söylemiştir. Hükümlerin, sebeplerine bağlı olarak hemen var olması akdi yapana değil şeriat sahibine ait-

---

mizî: *"Hasen ve garib hadistir."* demiştir. Hâkim ve Darekutnî rivayet etmiş ve Hâkim *sahih* demiştir. Senedinde hakkında ihtilâf edilen İbni Ezdek vardır. *Neylü'l-Evtâr*, VI, 234 vd.; *Nasbu'r-Râye*, III, 223.

1- *Fethu'l-Kadîr*, III, 39; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 584; *eş-Şerhu's-Sağîr ve Haşitu's-Savi*, II, 543, 567 *el-Kavânînü'l-Fıkhiyye*, 230; *Muğni'l-Muhtâc*, III, 287 vd.; *Keşşâfu'l-Kınâ*, V, 263, 277-278; *el-Muğnî*, VII, 135.

tir.

Hata Edenin veya Dili Sürçenin Talakı:

Bu, talak sözünden başka bir söz söylemek isteyip de dili sürçen ve asla kastı olmadığı halde "talak" sözünü söyleyiveren kişidir. Meselâ: "Sen hoşsun" demek isterken "boşsun" deyivermesi gibi.

Bu sözün hükmü: Şafiîlere göre kastı olmadığı için talakı vaki olmaz.

Hanefî, Malikî ve Hanbelîlere göre bu kişinin talakı, fetva olarak da takva olarak da vaki olmaz (yani kişi ile Allah arasında vaki olmaz, ama mahkeme nazarında vaki olur. Ancak Malikîlere göre mahkemece vaki olmuş sayılması için dilinin sürçtüğü delillerle sabit olmamalıdır. Dilinin sürçtüğü sabit olursa fetva olarak da mahkeme nazarında da talak vaki olmaz.

Hâzil ile hata eden arasındaki farkın sebebi: Hâzilde "talak" sözünü söyleme kastı vardır, bu yüzden dinin hükümlerini oyuncak haline getirmesine meydan verilmemesi için cezayı hak etmiştir. Hatâ edenin ise aslında talak sözünü söyleme kastı yoktur, bu yüzden cezayı haketmiş olmaz ki talakı vâki olduğuna hükmedilsin.

c) Talakın mahalli veya üzerinde talak vaki olan kişi:

Talak kadın üzerinde cereyan eder. Kadının bu talaka mahal olması için, zifaftan önce de olsa bilfiil mevcut olan sahih bir evlilik halinde olması veya dönüşü mümkün olan bir talakın iddeti içinde bulunması şarttır. Çünkü ric'î talakta iddet sona ermedikçe evlilik bağı devam eder.

Eğer kadın beynûnet-i kübrânın (=dönüşü olmayan bir talakın) ardından iddet bekliyor ise bu esnada onun üzerinde ikinci bir talak vaki olmaz. Çünkü koca talak konusunda bütün hakkını bitirmiştir, zira koca üç talaktan fazlasına malik değildir, dolayısıyla bu noktada talak manasız ve faydasızdır.

Eğer kadın beynûnet-i suğra, yani yeni bir nikâh akdi ile dönüşü mümkün olan bir talakın iddetini bekliyorsa -Hanefîler hariç- cumhura göre onun üzerinde yine başka bir talak cereyan etmez. Çünkü talak-ı bâin ile evlilik bağları kopmuştur, dolayısıyla bu kadın talaka mahal olmaz. Hanefîlere göre ise nafakasının koca üzerine vacip olması, evinde oturması, bu esnada kadının bir başka erkekle evlenmesinin câiz olmaması gibi bir takım evlilik hükümlerinin devam etmesi sebebiyle, iddet esnasında koca bir başka talak daha verebilir. Dolayısıyla bu kadın talaka mahal olur, çünkü o hükmen evlidir.

Eğer evlilik fasit ise veya hangi çeşidi olursa olsun kadının iddeti bitmiş ise onun üzerinde bir başka talak vaki olmaz. Hatta talak iddetin bitişine bağlanmış dahi olsa, meselâ hanımına "Sen iddetini bitirdiğin gün boşsun" dese bu talak vâki ol-

maz.

Kadın zifaftan ve halvetten (başbaşa kalmak) önce boşansa onun üzerine iddet vacip değildir. Ayet-i kerimede şöyle buyrulmuştur: *"Ey iman edenler, mümin kadınları nikâhlayıp da sonra kendilerine dokunmadan (Cinsî ilişkide bulunmadan) onları boşadığınız zaman sizin için üzerlerine sayacağınız bir iddet (süre) yoktur."* (Ahzâb, 49) ve bu talak bâin talaktır, Hanefîlere göre [1] bu kadın üzerinde ikinci bir talak vaki olmaz. Kişi henüz zifafına girmediği, başbaşa kalmadığı hanımına "Sen boşsun, boşsun boşsun" dese sadece bir talak vaki olur. Çünkü o kadın birinci "boşsun" ile kocasından koptu ve bir yabancı oldu, dolayısıyla diğer talaklar vaki olmaz. Şafiîlerin de görüşü budur. Zira onlar şöyle der: Yukarıdaki sözleri henüz zifafına girmediği hanımına karşı söylese her halükârda bir talak vermiş olur, çünkü o kadın birinci talak ile ayrılmıştır, bu sebeple sonrakiler vâki olmaz. [2]

Malikî ve Hanbelîlere göre [3] peşpeşe gelen bu sözler ile üç talak vâki olur, çünkü bu birleşik bir söz dizisidir. Çünkü "ve" veya virgül bunların birleşik olmasını gerektirir. Bu sebeple koca üç talakı birden vermiş sayılır, o halde üçü de o hanım üzerinde vaki olur. Sanki o şöyle demiş gibidir: "Sen üç talakla boşsun" veya "Yanında iki talak daha olan bir talakla boşsun" demiş sayılır. Ancak ikinci ve üçüncü ile daha öncekini tekit etmek istemiş ise Malikîlere göre mahkeme bunu bir yemin ile kabul eder. Diyânetten (Allah ile kul arasında) ise yeminsiz kabul edilir.

Kadının bazı azalarını boşamak veya talakın bir parçasını vermek:

Koca talakı kadının tamamına izafe ederse, meselâ: "Sen boşsun" veya "seni boşadım" dese ittifakla talak vaki olur.

Talakı -aşağıdaki tafsilatta görüleceği gibi- kadının bazı azalarına izafe ederse talak yine vaki olur. Mezheplere göre bunun tafsilatı şöyledir:

Hanefîlere göre [4]: Koca talakı kadının tamamını ifade edecek bir uzvuna izafe etse yine boşanma vaki olur. Meselâ: Boynuna, ruhuna, bedenine, cesedine, el ve ayaklarına, yüzüne, başına, kalçasına izafe etse veya yarısı, üçte biri, onda biri gibi her tarafına şamil olabilecek bir orana izafe etse talak vaki olur. Çünkü kadının bir kısmı boşanmış bir kısmı nikâhlı olması mümkün değildir.

Talakı ele izafe etse boşanmış olmaz. Ancak böyle bir talak yaygın değilse, parçasını zikredip tamamını kastetmek suretiyle mecaz niyetiyle olursa talak vaki olmaz. Yaygın haldeyse mecaza niyet etmesine gerek yoktur, boşanır. Ayağa, saça,

1- *Hâşiyetü'l İbni Abidin,* II, 624, 645.

2- *Muğni'l-Muhtâc,* III, 297.

3- *el-Muğnî,* VII, 233; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 229.

4- *ed-Dürrü'l-Muhtâr ve İbni Abidîn,* II, 598-601; *Fethu'l-Kadîr,* III, 52 vd.

buruna, baldıra, uyluğa, sırta, karına, dile, kulağa, ağıza, göğüse, çeneye, dişe, tükrüğe, tere, göğüslerine ve kana izafe etmek de talakı ele izafe etmek gibidir. Çünkü "el" söylenerek insanın tamamı kastedilmez. O halde meselâ "elin boş olsun, ayağın boş olsun" gibi bir ifade talak vaki olmaz.

Altıda biri, dörtte biri, yarısı gibi -isterse binde bir olsun, meselâ sen bir talakın binde biri kadar boşsun demesi gibi- boşamayı talakın bir parçasına izafe etse vaki olur, çünkü talak parçalanmaz.

Malikîlere göre : [1] Talakı kadının yarısına veya altıda birine veya üçte birine veya her hangi bir uzvuna izafe etse boş olur. Ama meselâ "Ağzımdan çıkan bir talakın yarısı veya dörtte biri kadar boşsun" dese onlar da bu hususta Hanefîlerin görüşündedirler. Talakı kadının saçına veya sözüne veya ruhuna veya hayatına izafe etse bu hususta Malikîlerde iki görüş vardır.

Şafiîlere göre: [2] Eğer talakı kadının bir cüzüne izafe ederse boş olur. Meselâ eline veya ayağına veya her hangi bir uzvuna izafe etse -isterse mecâzen söyleme niyeti olmasın- Hanefîlerin aksine Şafiîlerde talak vâki olur. Sanki "Senin dörte birin veya bir kısmın veya bir cüzün veya saçın veya tırnağın boş olsun" demiş gibidir. Mezhepte racih görüşe göre "Kanın boş olsun" demek de böyledir. Çünkü talak parçalanmaz. Vücuttan çıkan tükrük, ter ve idrar gibi atık maddelere izafe ettiği zaman da talak vaki olmaz. Aynı şekilde esah olan görüşe göre meni ve süte izafe etmesiyle de boşanma olmaz. Çünkü bunlar kadının bir parçası gibi yaratılıştan ondan ayrılmaz bir parça değildir.

Kesilip kopmuş olan eli için senin elin boş olsun dese racih olan görüşe göre yine talak vâki olmaz. Çünkü talakın o elden vücudun diğer kısımlarına sirayet ihtimali kalmamıştır. "Sen biraz boşsun" dese boşanma vakidir, çünkü talak parçalanma kabul etmez.

Hanbelîlere göre: [3] Talakı kadının meselâ "elin veya kanın veya parmağın veya başın boş olsun" gibi kadının bir parçasına izafe etse boş olur. Çünkü o nikâh akdi ile kendisine helâl olan bir parçaya izafe etmiştir. "Üçte birin veya dörtte birin boş olsun" diyerek bedeninin her zerresine şamil bir cüzüne izafe etmiş gibi boşanma vaki olur. Ama parmağı veya eli olmayan kadına senin elin boş olsun, parmağın boş olsun dese talak vaki olmaz.

"Saçın veya tırnağın veya dişin veya sütün boş olsun" dese talak vaki olmaz, çünkü bu parçalar zarar vermeden ondan ayrılabilir. Sanki karnındaki çocuğuna izafe etmiş gibidir. Talakı bu parçalara izafe etmekle talak vaki olmaz. Hanbelîler meni ve sütün haricindeki parçalarda Şafiîlerden farklı görüştedirler.

1- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 228; *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 572.
2- *Muğnî'l-Muhtâc,* III, 291; *el-Mühezzeb,* II, 80-85.
3- *Keşşâfu'l-Kınâ,* V, 298-301; *el-Muğnî,* VII, 242-246.

Yine "senin siyahın veya beyazın boş olsun" dese boş olmaz, çünkü bu arızî bir şeydir. Aynı şekilde "Senin tükrüğün veya gözyaşın veya terin boş olsun" dese yine boş olmaz, çünkü bunlar kadının bir parçası değildir. Ruhun boş olsun veya karnındaki çocuğun boş olsun dese yine boş olmaz, çünkü ruh bir uzuv değildir, kullanılıp istifade edilen bir şey de değildir, dolayısıyla yukarıda geçen siyahlık beyazlık meselesine benzer. Ana karnındaki çocuk da aynı şekilde siyahlık-beyazlık meselesine benzer.

Ama "Hayatın boş olsun" dese boş olur, çünkü kadının bekası ona bağlıdır, sanki "Başın boş olsun" demek gibidir.

Talakın bir parçası tamamı gibidir. Meselâ "Sen bir talakın yarısı veya üçte biri kadar boşsun" dese bir talakı tam vermiş olur, çünkü talak parçalanmaz.

Özet olarak: Fakihler talakın bir parçasının tam bir talak olduğunda ittifak etmişlerdir. Talakı, kadının bir uzvuna bazı cüzlerine izafe etmek hususunda ise ihtilaf etmişlerdir. Hanefîlerin cumhuruna göre el, ayak, parmak gibi kadının tamamını ifade etmeyecek uzuvlara izafe edilirse talak vaki olmaz. İmam Züfer, Malik, Şafiî ve Ahmed'e göre ise olur.

Kocanın Talakı Kendine İzafe Etmesi:

Hanefî ve Hanbelîlere göre [1] bir kimse hanımına "Ben senden boşum" dese - talaka niyet etmiş dahi olsa- talak olmaz. "Ben senden ayrıyım artık" veya "Ben sana haramım" dese ve bununla talakı niyet etse, bu söz Hanefîlere ve Hanbelîlerdeki iki görüşten birine göre talaktır. Çünkü talak, bağı kaldırmak içindir, bağ ise kadında olup erkekte değildir. Onun için birinci hal'de kadın boş olmaz. Çünkü erkek talakı, mahalline izafe etmemiştir, dolayısıyla bu söz hükümsüzdür. Ama "ben senden ayrıyım" sözü irtibatı kesmek, "ben sana haramım" sözü de helalliğini kaldırmak içindir. Bu iki söz karı-koca arasında müşterektir. Dolayısıyla bu sözlerin hem kadına hem de erkeğe nispeti sahihtir. Talak ancak kadına nispeti bulunursa sahih olur.

Malikî ve Şafiîlere göre: [2] Erkek "Ben senden boşum." dese -eğer bununla kadını boşamayı niyet etmişse- boş olur. Çünkü kadın bağlıdır, koca ise bağ mesabesindedir. "Çözmek" tabiri "bağlı" olan şeye nispet edildiği gibi "bağ"a da nispet edilir. Meselâ "filan bağlı kişiyi çözdü" denildiği gibi "bağını çözdü" de denilir. Talaka niyet etmemiş ise boş olmaz. Çünkü bu söz mahalli olmayan şeye nispet edilmesi ile bu babda sarih olmaktan çıkmıştır, o halde bunda da kinâyeli sözlerde şart koşulan "talak verme niyetinin" bulunması şarttır.

Aynı şekilde "Ben senden ayrıyım" dese diğer kinayeli sözlerde olduğu gibi

---

1- *Fethu'l-Kadîr*, III, 70 vd.; *el-Muğnî*, VII, 133 vd.; *ed-Durrü'l-Muhtâr*, II, 613.

2- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 228; *el-Mühezzeb*, II, 80; *Muğnîl-Muhtâc*, III, 292.

bunda da talak niyetinin bulunması şarttır. Bu görüşe göre kocaya nispet edilen talak, niyet bulunursa vaki olur; ister "boşama" sözü ile olsun isterse "ayrılma" sözü ile olsun eşittir.

d) Şafiî ve Hanbelilere göre dördüncü dükün: Talak mahalli üzerindeki velâyet hakkı:

Şafiî ve Hanbelîlere göre: Gördüğümüz gibi talakın mahalli hanımdır. Şafiîlerin zikrettiği bu rükün yukarıda "talakın mahalli" diye geçen rüknün bir fer'i gibi görünmektedir. Burada maksat yabancı bir kadını boşamanın hükmünü beyan etmektir. Bir kişi evlenmeden önce boşadığı kadınla evlense bu talakın geçerli olup olmadığında ihtilaf vardır. Fakihlerin ifadelerinde de görüldüğü gibi bu, talakı mülke talik etme meselesidir.

Talakı Mülke veya Nikâha Ta'lik Etme:

Bu hususta üç görüş vardır:

Hanefîlere göre: [1] Bir adam talakı nikâha izafe etse nikâhın akabinde vaki olur. Meselâ, bir kadına "Seninle evlenirsem boşsun" dese veya "Evlendiğim her kadın boş olsun" dese nikâhın akabinde boş olur. Çünkü bu, şarta bağlı bir talaktır. Talakın sahih olması için verildiği anda nikâh mülkiyetinin bulunması şart değildir, sadece şartın gerçekleştiği sırada bulunması kâfidir. Bunun da şartın bulunduğu sırada varlığı kesindir. Şart bulunduğu anda mülkiyet de kesin olarak bulununca talak vâki olur. Çünkü şarta bağlı talak, sanki şart bulunduğu sırada söylenmiş gibidir. Bu da nikâhtan sonra talakı bir şarta bağlamak hükmünde olur ki şartın akabinde vaki olur. Meselâ hanımına "Filan eve girersen boşsun" demek gibidir. Çünkü o anda mülkiyeti vardır, aslolan bu mülkiyetin, şartın meydana geldiği vakte kadar devam etmesidir. Zira eşyanın olduğu gibi kalması esastır ki buna istishab-ı hal denilir.

İmam Şafiî'nin rivayet ettiği *"Nikâhtan evvel talak olmaz"* [2] hadisine gelince onun manası: "nikâhtan önce derhal talak vaki olmaz" demektir yoksa "şarta bağlı talak sahih olmaz" demek değildir.

Buna göre talakı her hangi bir kadına izafe etmek sahih olmaz. Ancak yemin eden talaka malik ise veya onu bir mülke izafe ederse, meselâ yabancı bir kadına "Filan eve girersen boşsun" dese sonra onunla nikâhlansa, kadın da o eve girse hanım boş olmaz, çünkü yemin eden o anda nikâha malik değildir, talakı mülkiyete veya mülkiyetin sebebi olan evlenmeye de izafe etmemiştir. Halbuki mutlaka bu ikisinden birisi bulunmalıdır.

1- *Fethu'l-Kadîr,* III, 127-131.

2- İbni Mace ve Tirmizî Mısver b. Mahrame'den *"Nikâhtan önce talak, mülkiyetten önce azad olmaz."* lafzıyla rivayet etmişler ve Tirmizî *sahih* demiştir. Bu manada hadisler çoktur. *Nasbu'r-Râye,* III, 230.

Kısacası, Hanefîlere göre talak "evlenme" şartına bağlanabilir. Talakı veren ister buna bütün kadınları dahil etsin isterse belirli birisine söylesin, aynıdır.

Malikîlere göre: [1] Talak veren "bütün kadınlar" diye umumi söylerse boşanma olmaz, muayyen biri için söylerse talak vaki olur. Meselâ "filanlardan veya filan bölgeden" veya "şu zaman içinde hangi kadınla evlenirsem boş olsun" dese İmam Malik'e göre bütün bu kadınlar o kişi ile evlenince boş olurlar. Ama "Evleneceğim bütün kadınlar boş olsun." dese, evlendiği kadın boş olmaz. Bu iki ifade arasındaki farkın sebebi "maslahat"a dayanan bir istihsandır. Çünkü bu şahıs umumi konuşur ve bu sözünü geçerli kabul edersek helal nikâh yapmaya imkânı kalmaz; bu da kendisi için bir sıkıntı ve meşakkat olur. Bu kişi sanki günah bir iş yapmayı adamış gibi sayılır. Ama belirli kadınlar hakkında bunu söylerse ve bu talakını geçerli sayarsak durum böyle olmaz (başkaları ile evlenebilir). Talakın sahih olması için mülkiyetin sadece mutlak varlığı şarttır, yoksa zaman olarak talaktan evvel bulunması şart değildir.

Şafiî, Hanbelî ve Zahirîlere göre : [2] Yabancı bir kadına karşı "sen boşsun" veya "evleneceğim her kadın boş olsun" gibi sözlerle talak vermek veya "seninle evlenirsem sen boş ol" diyerek talakı nikâha bağlamak, veya "filan eve girersen boş ol" diyerek nikâha da bağlamamak, bütün bunlar boş sözden ibarettir. Bu yeminin iptaline hükmedilir. Evlenirse, o kadın boş olmaz. Yabancı bir kadına derhal geçerli olacak bir talak vermek ise ittifakla geçerli olmaz. Nikâh şartına bağlanan talakın da vaki olmamasının sebebi, bunu söyleyenin talakın mahalli olan kadın üzerinde velâyet hakkının bulunmamasıdır. Resulullah (a.s.) *"Talak ancak nikâhtan sonradır"* buyurmuşlardır.

Bu görüşe göre yabancı bir kadına talak asla geçerli olmaz, ister umûmî söylesin ister belirli kadınlara söylesin hüküm aynıdır. Bu, Hz. Ali, Muaz, Cabir İbni Abbas ve Hz. Ayşe'nin görüşüdür. Yukarıda geçen sahih hadis gereğince bana göre de racih olan görüş budur. Tirmizi bu hadis için "hasendir" dedikten sonra hadisi zayıf göstermeye çalışanların ta'nına da itibar edilmez. Binaenaleyh bir adam hanımı ile beraber bir yabancı kadına "Biriniz boşsunuz" dese veya hanımının ismi Zeynep olsa, bir de Zeynep isminde komşu kadın olsa, adam "Zeynep boştur" dese sonra da "Yabancı kadını kastetmiştim." dese sözü kabul edilmez, her iki halde de hanımı boş olur, çünkü başkasının boş olması mümkün değildir.

Özet olarak delilleri şunlardır: [3]

1- *Bidâyetü'l-Müctehid,* II, 83; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 232.

2- *Muğni'l-Muhtâc,* III, 292; *el-Mühezzeb,* II, 98; *el-Muğnî,* VII, 135; *Bidâyetü'l-Müctehid,* II 83.

3- *Fethu'l-Kadîr,* III, 44, 87; *el-Bedayi',* III, 101-112; *Bidayetü'l-Müctehid,* II, 73; *el-Kavânînü'l Fıkhıyye,* 228; *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 559; *Muğni'l-Muhtâc,* III, 279; *el-Mühezzeb,* II, 80-83; *el Muğnî,* VII, 121-138; *Keşşâfu'l-Kınâ',* V, 276-287; *Gayetü'l-Mühteha,* III, 120-122; *Haşiyet. İbni Abidin,* II, 590-594, 635-637; *el-Muhallâ,* X, 226.

Hanefîlere göre:

1- Zıharı mülk şartına bağlamanın sahih olduğu üzerinde icma vardır, talak da zıhar gibidir, zira kimse farklı olduğunu söylememiştir.

2- Tabiînden gelen rivayetler: İbni Ebu Şeybe, Salim, Kâsım bin Muhammed, Nehaî, Zührî, Şam diyarının muhaddisi Mekhul ve başkalarından "Evleneceğim her kadın boştur." diyen adam hakkında "söylediği gibi bütün evlenecekleri boş olur" dediklerini nakletmektedir.

3- Azad olmayı, vekâleti, borcu silmeyi şarta bağlamak nasıl sahih ise talakı şarta bağlamak da aynı şekilde sahihtir. Sahih olması için o anda nikâh mülkiyetinin var olması da şart değildir.

Malikîler "istihsan" ile ve bu hükme "maslahatı" esas olarak delil getirmişler ve şöyle demişlerdir: Eğer bu kişi umumi konuşur ve biz de bunu böyle kabul edecek olursak helal nikâhla evlenme yolu kapanır. Bu da kendisi için bir meşakkat ve sıkıntı olur. Sanki günah bir şey yapmayı adamış gibi olur. Dinimizde şu kaide meşhurdur: "Bir işde meşakkat görülünce ruhsat ve genişlik gösterilir". Ama kişi bunu muayyen kadınlara karşı söylemiş ise onun şart koştuklarının dışındakilerle evlenmesi mümkündür, bu durumda sözünü hükümsüz saymamız için bir sebep yoktur.

Şafiî ve Hanbelîlere göre:

1- Çeşitli senetlerle rivayet edilen *"Nikâhtan evvel talak olmaz"* hadis-i şerîfini delil gösterirler. Tirmizî bu hadis hakkında "hasendir" demiştir. İbni Mes'udun *"Kişi nikâh yapmadan boşasa caizdir."* dediği İbni Abbas'a ulaşınca *"burada hata etti."* dedi. "Çünkü Allah (c.c.) *"mümin kadınları nikâhlayıp sonra boşadığınızda (Ahzab, 49) dedi, "mümin kadınları boşayıp sonra nikâhladığınızda" demedi"* diye ilave etti.

2- Aklî deliller: Ta'lik (= şarta bağlamak) talaktır. Talak, bağı çözmek ve nikâh mülkiyetini iptal etmektir. Yabancı bir kadın hakkında bir bağ ve bir mülkiyet yok ki çözmesi ve iptali sahih olsun. O halde bu söz boştur hükümsüzdür.

Ta'lîkın talak olmasına gelince: Eğer başka bir şey söylememiş ise şart yerine gelince talak vaki olur. Talakı şarta bağlamak talak olmasaydı, şart bulunduğu zaman talak vaki olmazdı.

Sonra bu ta'lik, kişinin velâyet hakkı olmadığı bir mahal üzerinde bir tasarrufta bulunmasıdır ki çocuğun ta'liki gibi hükümsüzdür. Bâliğ kişinin yabancı kadının talakını nikâha bağlaması da mülkiyetin dışında meydana gelen bir ta'liktir. Sahih hadise dayandığı için bu görüş tercih edilir.

e) Siğa veya kendisiyle talak vaki olan şey.

Fakihler, ister Arapça ister başka diller, ister sözle, ister yazı ile ister işaretle olsun evliliğin talakla son bulacağı üzerinde ittifak etmişlerdir. (1)

Sözle olanı ya sarih=açık olur veya kinayeli olur.

Sarih Talak:

Maksadı açıkça ifade eden ve örfen çoğunlukla talak için kullanılan sözle verilen talaktır. Meselâ: "Sen boşsun, boşanmışsın, seni boşadım, seni boşamak üzerime borç olsun" gibi "boşamak" kelimesinden türeyen bütün sözler bu cümledendir. "Sen bana haramsın, seni kendime haram ettim yahut sen haram kılınmış birisin" gibi kocanın söylediği sözler de yine bu cümledendir. Çünkü her ne kadar aslında bunlar kinayeli sözlerse de halk arasında ekseriyetle talak için kullanıldığından bunlar da bu konuda sarih lafız haline gelmiştir. Bu Hanefîlerin görüşüdür.

Malikîlere göre anlaşılır kinayeli sözler de sarih sözler hükmünde olup bunlar dilde veya dinde talak vermek için kullanılması âdet haline gelmiş sözlerdir. Meselâ, "serbest bırakmak, ayrılmak" gibi, "sen ayrısın, kopmuşsun" gibi sözler de sarih hükmündedir.

Şafiî, Hanbelî ve Zahirîlere göre sarih talakın üç lafzı vardır. Bunlar: Talak, ayrılma ve salıvermedir. Çünkü bunlar Kur'an-ı Kerim'de zikredilmiştir: *"Talak iki defadır (ondan sonrası) ya iyilikle tutmak veya güzel ve adaletli bir şekilde salıvermektir."* (Bakara, 229) *"Eğer (eşler) ayrılırsa Allah bol nimetinden her birini zenginleştirir."* (Nisa, 130) *"...gelin size boşanma bedellerinizi vereyim de sizi salıvereyim"* (Ahzap, 28).

Talak için her hangi bir lafız meşhur olursa- meselâ "Allah'ın helâli bana haram olsun" cümlesindeki "helâl" lafzı gibi- İmam Nevevî'nin de dediği gibi esah olan görüşe göre bu kinayeli bir lafızdır. Sonra, İbni Hacer ve başkalarının da fetva verdiği gibi kocanın "bana haram olsun" sözü sarih talak lafızlarındandır. Hanbelîlere göre "bana haram olsun" sözü boş bir sözdür, bunda bir şey yoktur. Çünkü bu mübah olan bir şeyin haram olmasını gerektirir. Eğer bu sözü söylerken niyetinde hanımın haram olması varsa veya bunu gösteren bir karine varsa bu söz zihar olur. Çünkü bu manaya gelebilir.

Ama "serbest bırakma" sözü, meselâ "seni serbest bıraktım" veya "sen serbestsin" gibi sözler dört mezhebin ittifakı ile talak babında sarih değildir, bilakis kinayedir, niyete bakılır. Çünkü ne dinde ne örfte bu söz talak için kullanılmamıştır. O halde bu da diğer kinayeli sözlere benzer.

1- *Mukâranetü'l-Mezahil* (Şeltût ve Sâyis), 104-108.

Yukanda zikredilenlerden anlaşıldığına göre talak vermek için şu hususlar şarttır:

1- Dilde veya örfte "talak" manası taşıyan bir lafzın kullanılması veya yazılması veya anlaşılır şekilde işaret edilmesi.

2- Arapçanın dışında bir dille de olsa boşayan kişinin bunun manasını bilmesi. Meselâ Arap olmayan bir kişi açıkça "talak" lafzını kullansa niyeti ne olursa olsun talakı vakidir. Kinayeli bir lafız kullanırsa niyete bakılır. Birisi bir başkasına bilmediği bir dilde talakı telkin etse o da bunu -manasını anlamadan- söylese hiç bir şey vaki olmaz.

3- Sıfatlarını saymak veya ismini söylemek veya işaret etmek suretiyle tayin ve tahdit ederek talakı hanıma isnat etmek şarttır. Meselâ "hanımım boştur" veya "filan boştur" veya işaret ederek "şu boştur" veya "sen boşsun" veya hanımından bahsedilirken "o boştur" demesi gibi. Veya bu isnadı örfen yapar. Meselâ "şöyle yaparsam talak üzerime vacib olsun veya o bana haram olsun veya şunu yapmazsam talak vermem lâzım olsun" gibi. Bu son şıkta talak her ne kadar lafız olarak kadına isnat edilmemiş olsa bile mana olarak isnat edilmiştir.

4- Talakın sayısında veya lafzında şüphe olmamalıdır. Bozulmuş lafızlarla da olsa talak vaki olur. Meselâ "talak" yerine talağ, telağ, talek, telâk dese veya heceleyerek ta-lak dese boş olur.

Hükmü:

Lafız sarih olursa, meselâ koca hanımına "Sen boşsun" dese hiç niyete veya talakı gösterecek bir şeye ihtiyaç olmaksızın talak vaki olur. "Ben boşamak istemiyordum" gibi iddialarına itibar edilmez.

Kinayeli Talak:

Bu, talaka da başka şeye de yorumlanması mümkün olan ve halkın talak vermekte alışmadığı bir ifade ile verilen talaktır. Meselâ kocanın hanımına "babanın evine git, git, çık, uzak ol, iddetini say, rahminin temiz olup olmadığını araştır, işin elindedir, yuların üstündedir" (yani yuları omuzuna atılarak serbest bırakılan hayvanın durumu gibi) gibi esasen dilde "boşama" için konulmamış lafızlarla verilen talak, kinayeli talaktır. Bunlardan talakın anlaşılması ancak karine ile veya talaktan bahsederken veya sinirli halde iken söylenmesi gibi durumun delâlet etmesiyle mümkün olur.

Şafiî ve Hanbelîlere göre kocanın hanımına "Sen bana haramsın, seni kendime haram ettim" gibi sözler de kinayeli sözlerdir. Bununla talaka niyet etmişse talak, zihara niyet etmişse zihar olur. İkisine de niyet etmişse birini tercih eder, tercih ettiği geçerli olur. Lâkin bu mezheplere göre "bana haram olsun" sözü örfte ve âdette sarih talak lafızlarından sayılır olmuştur. Malikîler ise kinayeyi sadece "Git

babanın evine" veya "git" veya "benden uzak ol" gibi başka manalara gelmesi de muhtemel olan kinayeli lafızlardan ibaret saymışlardır. Ama -daha önce de beyan ettiğimiz gibi- "serbestsin, ayrısın, kesin ayrısın..." gibi manası açık kinayeli lafızlar sarih talak hükmündedir.

Hükmü:

Hanefî ve Hanbelîlere göre kinayeli sözlerle verilen talakın mahkemece geçerli sayılabilmesi ancak niyetin bulunması veya bu boşamanın kızgınlık halinde veya boşamadan bahsettikleri sırada olması gibi talak isteğini gösteren bir durumun bulunmasına bağlıdır.

Hanefîler kinayeli sözlerle verilen talakın mahkemece vaki olmuş kabul edilmesi için şu tafsilatı getirmişlerdir:

Sinirli olmadığı ve talaktan bahsedilmediği bir sırada kinayeli sözlerle verilen talak hakkında -hangi kinayeli sözle olursa olsun- niyet bulunmadıkça, "vaki olmuştur" hükmü verilmez. Sinirli olmadığı fakat talaktan bahsedildiği bir sırada vermişse bakılır: Bunlar "iddetini say, bâinsin, kesin ayrısın..." gibi sözlerse niyetine bakılmaksızın talak vaki olur. Ama "git, çık, kalk, yalnız kal, yüzünü ört" gibi sözlerse niyeti sorulur.

Ama sinirli idiyse "iddetini say" sözü ile niyetine bakılmaksızın talak vaki olur. Diğer sözlerle söylemişse niyeti sorulur.

Malikî ve Şafiîlerin bu husustaki görüşü ise şöyledir: Kinayeli sözlerle talak ancak niyet olursa vaki olur. Hal ve durumun talakı göstermesine itibar edilmez. Buna göre, ancak niyet etmişse talak vaki olur. "Ben boşama niyet etmiştim" dese yemin ettirilerek sözü kabul edilir. Bu söz ile talakı kastetmediğine dair yemin ederse talak vaki olmaz. Yemin etmezse mahkeme "boş" hükmünü verir.

Şafiîler kinayeli sözlerle verilen talakta niyetin sözle beraber bulunmasını şart koştular. Meselâ sözünün başında niyeti olsa, sonunda olmasa talak vaki olmaz.

Koca hanımına "Sen talaksın" dese Hanefî, Malikî ve Şafiîlere göre [1] her hagi bir sayı niyet etmezse bir ric'î(=dönüş hakkı olan) talak vaki olur, üç talaka niyet ederse üç olur. Bu söz, onlara göre sarih lafızlardan sayılır. Çünkü o "talak" masdarını kullanarak maksadını açıkça ifade etmiştir. Masdar da azına da çoğuna da şamildir, o şahıs da sözün taşıdığı manayı kastetmiştir.

Şafiîlerde esah olan görüşe göre [2] "Sen talaksın" sözü bu babta sarih olan sözlerden değildir, bilakis kinayeli sözdür. Çünkü masdarlar aynî eşya hakkında ancak kaideye aykırı olarak kullanılır.

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 594; *el-Lübâb*, III, 41; *el-Muğnî*, VII, 237; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 559.
2- *Muğni'l-Muhtâc*, III, 280.

Sarih ve Kinayeli Sözlerin Haricindeki Sözler:

Malikîlerde meşhur olan görüşe göre [1] "Bana su ver" ve benzeri talak ifade etmeyen sözlerle -eğer boşamayı niyet etmişse boş olur, etmemişse bir şey lâzım gelmez.

Yazı ile Talak:

Aşağıda tafsilatıyla görüleceği gibi yazı ile talakın vaki olacağında fakihler ittifak etmiştir.

Hanefîlere göre: Hanefîlere göre: yazı iki türlüdür:[2] Ya kağıt üzerine, duvara, toprağa yazmak gibi eseri kalıcı olup gözle görülür veya su ve havaya yazmak gibi eseri kalıcı olmayıp gözle görülmez. Bu ikinci şekliyle niyet etse de talak olmaz.

Eseri görülüp kalıcı olan da iki türlüdür: Birincisi, bilinen mektuplar gibi hanımının ismini, adresini yazar, bizzat ona hitapla "Hanımım filancaya" dedikten sonra "sen boşsun" der ve sözü de açıkça talak ifade ederse bunun hükmü sarih lafızlarla verilen talakın hükmü gibidir, niyetinde olmasa dahi talak vaki olur.

İkincisi ise bilinen mektuplar gibi olmayıp hanımının ismini ve adresini yazmadan sadece bir kağıt parçasına "hanımım filanca boştur" yazsa, bu söz talak konusunda açık olsa dahi bunun hükmü kinayeli sözlerle verilen talakın hükmü gibidir, niyetinde yoksa talak olmaz.

Elçi ile talak:

Bu, kocanın uzakta bulunan hanımına onu boşadığını bildirmek üzere birisini göndermek suretiyle yapılan boşamadır. Elçi gider, aldığını aldığı gibi hanıma tebliğ eder. Bunun hükmü sarih lafızla yapılan talakın hükmü gibidir, talak vaki olur. Çünkü elçi, kendisini gönderenin sözünü nakleder, elçinin sözü onun sözü demektir. [3]

Malikîlere göre: [4] Bir insan kasten "talak" kelimesini yazsa eğer mütereddit değilse talak geçerli olur.

Kasten yazsa niyet etmese dahi "boş" kelimesini yazması ile boş olur.

Yazarken talak kastı olmayıp tereddütlü olsa veya istişare için yazmış olsa yazı elinden çıkıp hanımına veya velisinin eline ulaşmadıkça talak vaki olmaz.

Talakı kastederek elinden çıkarsa elinden çıkmasıyla talak vaki olur, hanımına ulaşması şart değildir.

Talak kastı olmadan elinden çıkarsa hanımına ulaşmasa kuvvetli olan görüşe

---

1- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 229.
2- *İbni Abidin*, II, 589.
3- *el-Bedâyi'*, III, 126.
4- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 230; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 568.

göre talak vaki olmaz.

Bir elçi gönderse ve "Söyle ona onu boşadım" dese elçinin ayrılmasıyla talak vaki olur, elçinin ona ulaşmasını beklemez.

Kısacası yazı ile talakta esas olan niyettir.

Şafiîlere göre: Şafiîlerin görüşü Malikîler gibidir. [1] Yani bir adam hanımın boşadığını açık bir ifade ile yazsa, fakat boşamaya niyet etmese talak vaki olmaz. Çünkü yazmak talak vermek için olabildiği gibi yazının güzelliğini denemek için de olabilir; dolayısıyla sadece yazmakla talak olmaz. Ama talaka niyet ederse azhar olan görüşe göre vaki olur. Yazı ile talak ancak hanımından uzakta olan hakkında geçerlidir.

Bir adam hanımının boş olduğunu açık veya kinayeli bir ifadeyle bir kağıda yazsa ve bunda niyeti de olsa, fakat bunu mektubun ulaşmasına bağlasa, meselâ "şu mektubum, sana ulaştığı zaman boşsun" dese ancak mektubun eksiksiz ulaşmasıyla boş olur. Mektup ulaşmadan kaybolsa veya yazılar silinse boş olmaz.

Koca okur-yazar olan hanımına mektup yazıp "Bu mektubumu okuduğun zaman boşsun" dese okuyunca -şart yerine geldiği için- boş olur. Mektubu kadına başkası okusa esah olan görüşe göre -kendisinin okuma imkânı olduğu halde okumadığı için- boş olmaz. Okuma-yazma bilmiyorsa mektup kendisine okununca boş olur. Çünkü okuma-yazma bilmeyenin mektupta olanı bilmesi okuması demektir, o da böylece bilmiştir. Okuma bilenin ise bizzat okuması lâzımdır.

Hanbelîlere göre: Hanbelîlerin görüşü de Malikî ve Şafiîlerin görüşü gibidir. [2] Yani talakı yazdığı zaman eğer niyet etmişse hanımı boş olur. Çünkü yazı talakı ifade eden harflerdir. Bu harflerle talakı yazar, maksad anlaşılır ve niyet de ederse sözle söylenmiş talak gibi geçerli olur. Çünkü yazı, yazanın yerini alır. Buna delil ise şudur: Resulullah (a.s.) Allah'ın kendisine verdiği davayı tebliğ etmekle emrolunmuştu. Bazıları hakkında bu maksat sözle gerçekleştiği gibi bazıları hakkında mektupla hasıl olmuştur. Krallara mektup göndererek tebliğ etmiştir. Borçların ve hakların ispat edilmesi hususunda hakimin gönderdiği yazı sözü yerine geçer.

Boşama niyeti olmadan "talak" yazsa vaki olur, denilmiştir. Ancak zahir görüşe göre talak ancak niyetle vaki olur.

İz bırakmayan bir şeyle yazsa, meselâ parmağı ile yastığın üzerine veya havaya "talak" yazsa Ahmed b. Hanbel'in sözünden anlaşıldığına göre bu talak vaki olmaz.

1- *el-Mühezzeb,* II, 83; *Muğni'l-Muhtâc,* III, 284.
2- *el-Muğnî,* VII, 237; *Gayetü'l-Müntehâ,* III, 158.

Talakı mektubun hanımına ulaşmasına veya okumasına bağlasa mektubun "talak" sözünün silinmeden ulaşmasının şart olduğu hakkındaki Hanbelîlerin görüşleri aynen Şafiîlerin görüşleri gibidir.

Velhasıl cumhura göre yazı ile talak- niyet bulunduğu takdirde- vaki olur. Hanefîlere göre hanımın ismi ve adresi yazılı mektup sarih sözle verilen talak gibidir, vaki olur. Böyle olmayan mektup ise kinayeli sözle verilen talak gibidir, niyetine bakılır. Bütün fakihler su üzerine veya havaya yazılan yazı ile talakın vaki olmayacağında ittifak etmişlerdir.

Bir insan kalbinden hanımını boşasa geçerli olmaz. Bunu söz halinde söylese veya dilini hareket ettirse -kendisi duymasa dahi- talak vaki olur.

İşaretle Talak:

Dilsiz gibi konuşmaktan âciz olan kişilerin eliyle veya başı ile yaptığı anlaşılır işaretlerle verdiği talakın -bir ihtiyaç olduğu için- vaki olduğu üzerinde fakihlerin ittifakı vardır. (1) Buna göre dilsiz, işaretle hanımını boşasa boş olur.

Ancak Hanefîlere göre eğer dilsiz yazı biliyorsa işareti muteber değildir.

Konuşabilen kişinin nasıl işaretle nikahı sahih değilse cumhura göre talakı da sahih değildir. Zira işaretle talak ancak dilsiz için geçerlidir. Malikîlere göre konuşabilen kişinin işareti kinayeli sözlerle verilen talak gibidir, niyetine bakılır. Niyetinde varsa talakı vakidir.

Talakın Sayısı:

Talak bir olur, iki olur üç olur. (2) Talak mutlak söylenirse (yani sayı verilmezse) meselâ koca "Seni boşadım" veya "boşsun" demişse Hanefîlere göre bu sözün gereği olarak sadece bir talak vaki olur. Cumhura göre ise ne kadar niyet etmişse o kadar vaki olur. Bir veya iki gibi muayyen bir adet niyet etse veya talakla beraber sayısını da açıkça ifade etse niyet ettiği veya açıkça ifade ettiği kadar vaki olur. Talak söylenirken sayı tamamlanmadan kadın ölse Hanefîlere göre talak olmaz, çünkü talak o sayı ile vaki olacaktı. Koca ölse veya sayıyı söylemeden birisi ağzını kapatsa söylediği "talak" sözü geçerli sayılarak bir talak vaki olur. Çünkü burada talak niyet ile değil söz ile vaki olmuştur.

Şafiîlere göre de "boşsun" kelimesi tamamlanmadan evvel kadın vefat etse talak olmaz.

Zahiriyye mezhebi hariç cumhura göre ittifakla üç talak geçerlidir. Kişi ister bu üç talakı birer birer versin isterse "Sen üç talakla boşsun" diyerek üçüncü bir

1- *İbni Abidin*, II, 584; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 230; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 568; *Muğni'l-Muhtâc*, III, 284; *el-Mühezzeb*, II, 83; *el-Muğnî*, VII, 238.

2- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 588, 628; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 226; *Muğni'l-Muhtâc*, III, 294; *el-Muğnî*, VII, 229, 278, 280; *Gayetü'l-Müntehâ*, III, 127.

kelimede söylesin hüküm aynıdır.

Hanefîlere göre talak sayısında esas olan kadındır: Hür kadının talakı üç, cariyenin talakı ise ikidir. Resulullah (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Cariyenin talakı iki, iddeti iki hayızdır."* (1)

Cumhura göre ise esas erkektir: Kölenin iki, hürün üç talak hakkı vardır. Darekutnî'nin merfû olarak rivayet ettiği hadis-i şerifte *"Kölenin talakı ikidir"* buyrulmuştur. Hz. Osman ve Zeyd b. Sabit'ten de rivayet olunmuştur. İmam Şafiî'nin rivayet ettiğine göre sahabeden bu ikisine muhalefet eden de olmamıştır.

İslam evlenme ve boşanma hususunda hakkı ve orta yolu tutmuş, cahiliyye hatalarını düzeltmiştir. Cahiliyye devrinde nikah dört türlü idi: (2) Birincisi: dünürlükten sonra akitle yapılan malum nikah. İkincisi, kocanın isteği üzerine bir başka adamın hanımıyla münasebeti olup buna istibda' nikahı denilir. Üçüncüsü, sayıları ondan az olan bir grup kişinin bir kadınla düşüp-kalkması, sonra kadının doğurduğu çocuğu bunlardan sevdiği birisine nispet etmesi şeklindeki evlenme. Dördüncüsü, bir fahişenin bir çok kişi ile buluşmasından sonra, doğan çocuğun kıyâfe (=benzerlik) (3) yolu ile bu zânilerden birine nisbet etmesi şeklindeki nikah.

Talaka gelince: Cahilliyyede bunun sayısı belli değil idi. Hz. Aişe (r.a) şöyle diyor: "Kişi hanımını istediği kadar boşardı, iddeti bitmeden koca hanımına dönerse yüz defa boşamış olsa bile yine onun hanımı olurdu. Nihayet bir adam hanımına: "Vallahi ne seni boşayacağım benden ayrılacaksın ne de sana yaklaşacağım" dedi. Hanınımı da "bunu nasıl yaparsın?" dedi. Adam da "boşarım, iddetin bitmek üzere iken dönerim" dedi. Kadın hemen Hz. Peygamber (a.s.)'e geldi durumu ona anlattı. Bunun üzerine: *"Talak ikidir, (bundan sonrası) ya iyilikle tutmak veya güzellikle salıvermektir."* (Bakara, 229) ayet-celilesi nazil oldu.

Bu ayet-i kerime talakların sayısının üç olduğuna delâlet etmekte ve birinci ve ikinci talaktan sonra da kocaya hanımına dönme hakkını tanımaktadır. Talakı bu şekilde sınırlamakla İslam, kadını cahiliyyede maruz kaldığı zarardan korumakta, erkeğe üç talak hakkı tanımakla onun maslahatını da gözetmektedir. İslam karı koca arasındaki aile bağının devamını istemiş, bunun için de durumlarını yeniden yeteri kadar gözden geçirebilmeleri için kocaya iki defa dönme fırsatı tanımıştır. Zira koca âni bir sinir neticesi hanımını boşamış sonra pişman olmuş olabilir, bir sebepten dolayı boşamış sonra bu sebep ortadan kalkmış olabilir. Belki kadının ters

1- Ebu Dâvud, Tirmizî, İbni Mace ve Darekutnî Hz. Aişe'den *merfu* olarak rivayet etmişlerdir. Tirmizî: *"Garibdir,* Ashab-ı Kiram ve sonraki asırlarda ehl-i ilim buna göre amel etmiştir." demiştir.

2- Buharî, Ebu Dâvud Urve'den o da Aişe'den rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* VI, 158.

3- *Kıyafe,* bir takım gizli izler bularak çocuğun babaya benzerliğini tespit etmektir.

huylarından dolayı boşamış, bu ayrılık da kadına zor gelmiş olabilir, kadının çocukları vardır bunları görmekten mahrum olur veya yanında kalan çocukların yetiştirilmesinde sıkıntıya düşebilir (ve bu yüzden kötü huyunu bırakarak kendini ıslah etmiş olabilir).

Üçüncü talaktan sonra boşanan kadının tekrar eski kocasına helâl olması için tahlilin, yani bir başka erkekle evlenmesinin şart koşulması da kocayı üçüncü talakı vermekten çekinmeye, aile bağının devam etmesi için titizlik göstermeye sevkeder. Çünkü erkek kıskançlık duygusundan dolayı bu gibi şeylerden tiksinir, bunu önünde kapalı bir kapı gibi görür. Sanki bu şart onu, ulaşılması çok güç, gerçekleşmesi çok uzak bir şeye sevketmiş gibidir.

Tahlilden Sonra Kadın Kaç Talakla Döner?

Bir koca hanımını bir veya iki talakla boşasa o da başka bir erkekle evlense vezifaf olsa, bundan da boşandıktan sonra tekrar birinci kocasıyla evlense Malikî, Şafiî ve Hanbelîlere göre üç talaktan kaç tane kalmışsa o kadarla döner. [1] Yani kocanın o kadar talak hakkı kalmıştır. Üç talakla boşamış da başka bir koca ile evlendikten sonra tekrar onunla evlenmiş ise yeni bir nikah gibi talakın bütün sayıları ile yani ona üç talak hakkı ile döner. Çünkü ikinci evlilik üç talakı sildiği halde üçten az olanları silmez. Çünkü üçten az olan bir ve iki talakta o kadının kocasına helâl olması için ikinci koca ile evlenmesine hacet yoktur, dolayısıyla talakın hükmünü değiştirmez. Çünkü bu henüz üç talak hakkını tam kullanmadan yapılan bir evliliktir. Bu yüzden ikinci ile evlenmeden kocasına geri dönmüş gibi kabul edilir. İmam Muhammed'in de görüşü budur. Çünkü haramlık var olmadan onu ortadan kaldırma diye bir şey söz konusu olmaz.

Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre [2] ikinci evlilik mutlak olarak talakı siler ve kadın ilk kocasına döndüğünde kocanın üç talak hakkı da avdet eder. İkinci koca ile evlenme ister ikinci talaktan sonra olsun ister üçüncü talaktan sonra olsun hüküm aynıdır. Çünkü ikinci kocanın zifafı onu helâl kıldığına göre bu, üç talakı sildiği gibi üçten az olanları da silen bir helâllik olmalıdır. İkincinin zifafı üç talakı sildiğine göre üçten azını haydi haydi siler. Zira Resulullah (a.s.) ikinci kocayı şu hadis-i şerifte "helâl kılan" diye isimlendirmiştir: *"Allah helâl kılana da helâl kılınana da lânet etsin."* [3]

1- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 226; *Muğni'l-Muhtâc,* III, 293; *el-Muğnî,* VII, 261.

2- *Fethu'l-Kadîr,* III, 178.

3- Bu hadisi İbni Mesud'dan Tirmizî ve Neseî, Hz. Ali'den Ebu Dâvud, Tirmizî ve İbni Mace, Cabir'den Tirmizî, Ukbe b. Amir'den İbni Mace, Ebu Hureyre'den Ahmed b. Hanbel ve Bezzar, İbni Abbas'tan İbni Mace rivayet etmiş hepsi de *"Resulullah helâl kılana ve kılınana lânet etsin"* lafzı ile rivayet etmişlerdir. Sadece Ukbe'nin rivayetinde *"Allah, helâl kılana ve kılınana lânet etsin"* şeklindedir. *Nasbur'r-Râye,* III, 127-240.

Bazı Lafızlara Göre Talakın Sayısı:

Fakihler sözsüz sadece niyetle talak vaki olmayacağında ittifak etmişlerdir. Boşayan kişiden sadır olan sözler çeşitlidir. Bunların için de talakın sayısı ya niyetle veya talak-talaklar gibi siğa ile veya açık bir şekilde sayı ile tayin edilir. Yukarıda izah ettiklerimize ilave olarak talakın sayısını ifade eden bir kaç örnek verelim.

1- Mutlak ifade: Koca hanımına hitaben "sen boşsun" veya "bâinsin=ayrısın" dese Malikî, Şafiî ve Hanbelîlerin görüşüne göre [1] neye niyet ettiyse o vaki olur: İkiye niyet etmişse iki, üçe niyet etmişse üç talak olur. Rivayet olunur ki Rukâne İbni Abdi Yezid hanımı Süheyme'yi "kesin talak" ile boşadı ve bunu Hz. Peygamber (a.s.)'e haber verdi ve "vallahi sadece bir talaka niyet ettim" dedi. Hz. Peygamber (a.s.): "Vallahi sadece bir talaka niyet ettim" mi dedi. Rukâne de: "Vallahi sadece bir talaka niyet ettim" demesi üzerine Hz. Peygamber (a.s.) hanımını ona geri çevirdi. Sonra Rukâne o hanımına ikinci talakını Hz. Ömer üçüncüsünü de Hz. Osman zamanında verdi. [2]

Ebu Hanife'ye göre [3] adet zikredilmese de talak vaki olur. Adamın "Sen kesinlikle boşsun" sözü kinayeli sözlerdendir ki, bu sözlerle vaki olan talak Hanefîlere göre bâin talaktır. Çünkü burada talak kuvvet ve şiddet ifade eden veya bâin olduğunu ifade eden bir vasıfla beraber söylenmiştir.

2- İşaretle maksadın tayini: Koca hanımına üç parmağı ile işaret ederek "Sen işte şu kadar boşsun" dese Şafiî, Malikî ve Hanbelîlere göre [4] üç talak vaki olur. Çünkü "şu kadar" sözüyle beraber sayının beyan edilmesi sadedinde parmakla işaret üç talaka niyet yerine geçer. "Kapalı kalan iki parmağı kastetmiştim" dese kabul edilir.Çünkü bunun, onun iddia ettiğine de delalet etme ihtimali vardır. "Şu kadar" demeden sadece parmaklarıyla işaret ederek "sen boşsun" dese ve "sayı kastetmedim, sadece bir talaka niyet ettim" dese o bir talaktır, yani sözü kabul edilir, çünkü bu sözün iddia ettiğine ihtimali vardır.

Aynı şekilde Hanefîlere göre de işaretle üç talak vaki olur. [5] Çünkü onlara göre talakla beraber üç sayısı söz olarak söylenmiş veya işaret edilmişse veya talak hanımın tamamen ayrıldığını (bâin) ifade eden bir nitelikle beraber söylenmişse üç talak vaki olur.

3- İki talak içinde bir talak: "Talakta niyet şarttır" prensibinden hareket

1- *el-Mühezzeb,* II, 84; *Gayetü'l-Müntehâ,* III, 127; *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 560.
2- İmam Şafiî, Ebu Dâvud ve Tirmizî rivayet etmiş ve Ebu Dâvud *sahih hasendir* demiştir. İbni Hıbban ve Hakim de *sahih* demişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* VI, 226.
3- *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 617, 627.
4- b-*el-Mühezzeb,* II, 84; *Gayetü'l-Müntehâ,* III, 128.
5- *Reddü'l-Muhtâr,* II, 592, 615.

ederek Şafiîler [1] kocanın hanımına "Sen iki içinde bir talakla boşsun" sözünde eğer o iki ile beraber bire de niyet etmiş ise üç talak vaki olduğunu ifade etmişlerdir. Çünkü "içinde" manasına gelen "fî", beraber manasına gelen "maa" yerinde kullanılabilir. Ayet-i Kerimede: *"Kullarımın içine gir."* (Fecir, 29) ifadesi "kullarımla beraber gir" manasındadır. Hiçbir niyeti yoksa bakılır: Eğer sayı bilmiyorsa "sen boşsun" sözü ile bir talak vaki olur. "İki talak içinde" sözü ile ise bir şey vaki olmaz. Çünkü o "iki"nin ne getireceğini bilmiyordu. Bu sebeple, Arapça bilmeyen bir kişinin, manasını bilmeden Arapça bir kelime ile hanımını boşaması gibi bu da geçerli olmaz. Sayı bilmediği halde sayının getireceği neticeye niyet etse Şafiîlerdeki mezhep görüşüne göre ancak bir talak vaki olur. Çünkü eğer neticesini bilmiyorsa Arap olmayan bir kişinin bilmeden Arapça kelime kullanarak hanımını boşayıp "Arapçadaki neticesini kastettim" demesinde olduğu gibi bir şey lâzım gelmez.

Sayı biliyorsa bakılır: Eğer bu sayının ifade ettiğine niyet etmişse hanımı iki talakla boş olur. Çünkü "iki"nin ifadesi budur. Niyet etmemiş ise Şafiîlerde sarâhaten ifade edilen: Hanımı bir talakla boş olur. Çünkü bu lafız halk arasında bilinmemektedir. Çünkü bunun manısı "vaki olan iki talak içinde bir talak" demek olabileceği gibi, "geri kalan iki talak içinde bir talak" demek de olabilir. Halbuki şüphe ile talak vaki olması caiz değildir.

Hanefî mezhebine göre [2] "ikide bir" sözü ile -eğer bir niyeti yoksa veya çarpımı niyet etmişse- bir talak vaki olur. Çünkü bu birimleri değil de parçaları çoğaltır. Bir veya iki talaka niyet etmişse, zifaftan sonra ise üç, önce ise bir talak vaki olur.

4- "Bir talakla, belki iki talakla boşsun" sözünde Şafiîlerin görüşüne göre [3] *iki vecih vardır:* Birincisine göre iki talak vaki olur. Nasıl ki bir insan "Filanın bende bir dirhem belki iki dirhem olacağı var" dese iki dirhem borçlu sayılacağı gibi burada da iki talak vaki olur. İkinci vecihe göre ise üç talak vaki olur. Çünkü talak demek onu boşayıp infaz etmek demektir, bir talakın iki defa verilmesi caiz olmadığına göre "belki iki talak" sözü müstakil bir sözdür.

5- Talakın "üç" sözü ile beraber söylenmesi ve talakın tekrar edilmesi: Koca henüz zifafta bulunmadığı nikâhlısına "Sen üç talakla boşsun" dese üç talak vaki olacağında dört mezhebin ve Zahiriyye mezhebinin fakihleri ittifak etmişlerdir. [4] Çünkü üçü de hanımı olan kişiye söylenmiştir, sanki zifafta bulunduğu hanımına söylemiş gibi hepsi de vaki olur. Yine fakihler, koca hanımına kelimeleri ayırarak üç defa "Boşsun, boşsun, boşsun" dese üç talak olduğunda ittifak etmişlerdir. Bu

1-*el-Mühezzeb,* II, 84.
2-*ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 603.
3-*el-Mühezzeb,* II, 84.
4-*el-Mühezzeb,* II, 84; *el-Lübâb,* III, 49; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 632; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 229 *Muğni'l-Muhtâc,* III, 297; *el-Muğnî,* II, 233-235; *el-Muhallâ,* X, 213 Mesele, 1951, 1952.

tekrarla ister sözünü tekit etmek istemiş olsun isterse başka şey kastetsin, hüküm aynıdır. Çünkü bu niyeti, söylediğine terstir. "Ben sözümü tekit etmek istemiştim" dese diyaneten tasdik olunur, ancak mahkemece itibara alınmaz.

Kelimeleri ayırmasa bakılır: Eğer ikinci ve üçüncü sözüyle birinci talakı kuvvetlendirmek istemiş ise bir talak vaki olur, çünkü konuşmada tekit hem dinde hem dilde bilinen bir şeydir. Ve eğer her biriyle ayrı talak kastetmişse veya hiç bir şey niyet etmemiş ise -sözün zahiriyle amel edilerek- üç talak vaki olur.

Yine "Boşsun, sonra boşsun, sonra boşsun" veya "boşsun ve boşsun ve boşsun" dese üç talak vaki olur.

6- Topluca boşama: Kişi dört hanımına hitaben "Size bir talak verdim" dese Hanefî ve Şafiîlere göre her biri bir talakla boş olur. [1] Çünkü her biri talakın dörtte biri ile muhataptır, bu da sirayet ederek tamamlanır. "Ortalığa iki talak" veya "üç talak" veya "dört talak" dese her biri bir talakla boş olur. Ama bu sözü ile her birine taksim etmeyi niyet ederse, meselâ: "Her birine üç talak olsun istedim" derse her biri üçer talakla boş olur. Çünkü bu şahıs işi kendi aleyhine ağırlaştıracak bir şeyi ikrar etmiştir, sözün de bu manaya gelmesi mümkündür. O halde üç talak vaki olur.

"Ortaya beş talak" dese her biri iki talakla boş olur. Sekize kadar böyle olur. Sekizi geçse meselâ "size dokuz talak verdim" dese hanımlarının her biri üç talakla boş olur.

"Aranıza bir talakın yarısını, üçte birini ve altıda birini verdim" dese her biri üç talakla boş olur. Çünkü bu talaklar "ve" edatı ile birbirine bağlanınca her parçanın aralarında taksim edilmesi lâzımdır. Sonra da bu parçalar bütünleşir.

Ama adam hanımlarına "biriniz boştur" veya iki hanımına "biriniz boştur" dese bir talak vaki olur. Hangisinin olduğunu tayin için kendisine sorulur. Bunda fakihler arasında ittifak vardır. [2]

7- "Dünya dolusu boşsun" veya "En ağır şekilde boşsun demek: Adam hanımına "Dünya dolusu boşsun" dese Şafiî ve Hanbelîlere göre [3] bir talak vaki olur. Çünkü bu söz sayı ifade etmez, zira bir talak bu şekilde vasıflandırılabilir.

"Sen en ağır talakla veya en şiddetli talakla boşsun" dese yine bir talak olur. Çünkü kadın acele ettiği veya kocasını sevdiği veya koca onu sevdiği için hakikaten boşama ağır ve sarsıcı olabilir. O yüzden birden fazlası şüphe sebebiyle vaki olmaz. Hanefî mezhebine göre bir talak-ı bâin vaki olur.

"Sen talakın tamamıyle" veya "en çoğu ile boşsun" dese üç talak vaki olur,

1-*ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 630;*el-Mühezzeb,* II, 85.
2- *el-Muğnî,* VI, 340.
3- *Gayetü'l-Münteha,* III, 129; *el-Mühezzeb,* II, 85.

çünkü talakın tamamı veya en çoğu üçtür. Bunda fakihler arasında ittifak vardır.

"Sen ehl-i sünnet, şia, yahudi ve hristiyan mezhebine göre boşsun" veya "diğer mezheplere göre boşsun" veya "sen, hiç bir âlim ve hakimin geri çeviremeyeceği şekilde boşsun" dese bir talak-ı ric'î vaki olur. Bunda da mezhepler ittifak etmiştir.[1]

8- Talak öncesi bir talak veya talak sonrası bir talak sözü: Koca böyle söylese Şafiîlere göre [2] zifaf olmuşsa iki talak olur, olmamışsa bir talak vaki olur. Çünkü zifaf olunan bir hanım hakkında bu sözün neticesi iki talak vermektir: Birisi derhal, diğeri de onun peşinden vaki olur. Zifaf öncesi ise hanım birinci talakla bâin olup kesin olarak ayrılacağından ikinci talaka mahal kalmaz ki, bu mahal nikahtır.

"Talak içinde talak" dese ve "talakla beraber talak" şeklinde niyet etse iki talak vaki olur. Bu, ayet-i kerimedeki *"ümmetler içinde girin"* ifadesi gibidir. Koca "içinde" sözüyle zarf veya çarpma hesabı niyet etse ve hiç bir şey niyet etmese her halükârda bir talak vaki olur, zira zarf ve çarpma hesabı bu talakın bir olmasını gerektirir.

"Sen yarım talak boşsun" dese ister "beraber" demek istesin, ister "zarf" veya "hesap" kastetsin isterse hiçbir niyeti olmasın, her halükârda bir talak vaki olur. Zira talak parçalanmaz.

"Sen iki talak içinde bir talakla boşsun" dese ve "içinde" manasına gelen "fî" harfi ile "beraber" manasına gelen "maa" edatını kastetse üç talak vaki olur. "Fî"den maksadı zarf edatı olarak kullanmak ise bir talak olur. 2x1 gibi çarpma hesabına niyet etse ve hesaptan da anlıyorsa iki talak olur. Hesap bilmese ama anlamını kastetse bir talak olur.

"Sen bir talaktan önce bir talakla boşsun " dese, zifaf sonrası ise iki, zifaf öncesi ise bir talak vaki olur. Bunda Şafiîlerle Hanbelîler ittifak etmişler. [3] "Sen bir talaktan sonra bir talak boşsun "dese ve "bununla daha sonra bir talak vermeyi kastettim" dese diyanetten sözü kabul edilir. Mahkeme tarafından da kabul edilip edilmeyeceği konusunda ihtilaf vardır. Sahih olan görüşe göre eğer o kişinin başka bir nikâhtan bir talakı varsa veya o kadın daha önceki bir kocadan bir talak almışsa kocanın bu sözü kabul edilir, aksi halde edilmez. Çünkü söylediğinin bu manaya gelme ihtimali yoktur.

"Bu talaktan önce bir talakla boşsun" veya "birden sonra bir talak" sözünde veya "birle beraber" veya "o birle beraber bir talak" gibi sözlerde iki talak vaki olduğu hususunda Hanefîler de Şafiîlerle aynı görüştedirler. [4] Çünkü birinci

1-*ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 618, 631, 633.
2- *Muğni'l-Muhtâc,* III, 297; *el-Mühezzeb,* II, 86.
3- *el-Muğnî,* VII, 231 vd.
4- *el-Lübâb ma'a'l-Kitâb,* III, 49; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 628.

misalda söz olarak önce ağzından çıkıyor, talak olarak sonra vaki oluyor. Çünkü o bir talak verdikten sonra ondan önce bir talak daha olduğunu haber veriyor. Böylece ikisi beraber vaki olur. Çünkü, önceden vermek şu anda vermek gibidir. "Birden sonra bir" sözünde de vaki olan bir talaktan sonra bir daha vaki olduğunu haber veriyor. Son iki misaldaki "beraber" sözü ise iki şeyin birbirine yakınlığını ifade için kullanıldığından sanki iki talakı beraber vermiş gibi olur ve iki talak vaki olur.

"Bir talaktan önce bir talakla boşsun" sözünde ise bir talak vaki olur. Çünkü telaffuzda önce olan meydana gelişte de önce oluyor, o halde sadece bir tane vaki olur, o kadar. Çünkü bir talak vermiş ilerde vaki olacak başka bir talaktan önce olduğunu haber veriyor. Bu bir talakla hanım bâin(=kesin) olarak ayrılmış olur. İkinci talak ise boş bir laftan ibaret kalır. Yine "bir talaktan sonra bir" sözünde bir talak vaki olur. Çünkü telaffuz bakımından önce olan oluş bakımından da önce olmaktadır. Dolayısıyla sadece iki vaki olur. Çünkü o bir talak vermiş olup ondan sonra gelecek bir başka talak daha olduğunu haber vermektedir.

"Şu eve girersen bir talakla ve bir talakla boşsun" dese ve eve girse Ebu Hanife'ye göre bir talak vaki olur. Çünkü şart önce söylendiği takdirde "girme" şartına bağlı olan şey derhal vaki olmuş gibidir. Şart cümlenin sonunda getirilirse iki talak vaki olur. Çünkü şart sonra bırakılırsa sözün tamamı ona bağlanmış olacağından talakların hepsi vaki olur. Ama şart önce getirilseydi iki talak da tek kelimeyle o şarta bağlı olduğundan bir tane vaki olurdu.

"Sen Mekke'de boşsun" dese nerede olursa olsun derhal boş olur. Yine "sen evde boşsun" dese derhal boş olur. Çünkü Hanefîlerin de beyan ettiği gibi talak her hangi bir mekana tahsis edilmez. O sözüyle "Mekke'ye gittiğinde boşsun" demek istemişse bu niyeti diyaneten geçerlidir, mahkemece değildir. Çünkü o kalbe ait bir şey niyet etmiştir, zahirde görülen ise bunun aksidir.

"Mekke'ye girdiğinde boşsun" dese Mekke'ye girmedikçe boş olmaz, çünkü talakı girişine bağlamıştır.

"Yarın boşsun" dese fecrin doğuşuyla boş olur. Çünkü "yarın" demekle talakın bütün gün olacağını ifade ettiğine göre ilk parçasında vaki olur. "Günün sonunu kastettim" dese diyaneten tasdik olunur, mahkemece olunmaz. Çünkü o umumi sözün içinde hususi bir dilimini kastetmiştir, sözün zahirine muhalif olarak buna da ihtimal vardır.

9- *Tayin edilmeyen talak:* "Hanımım boştur" dese onun da iki veya üç hanımı olsa Hanefîlere göre [1] hanımlarından biri boştur, tayin hakkı kendisine aittir.

"Dünyanın kadınları boştur" dese hanımı boş olmaz. Ama "mahallenin,

1-*ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 629-633; *el-Muğnî*, VII, 169-170.

apartmanın ve evin hanımları boştur" dese hanımı boş olur. "Hanımlarım boştur" dese, hiç bir niyeti de olmasa hepsi boş olur. Çünkü lafız umumidir. Bu hususta ihtilaf yoktur.

Kadın kocasına "Beni boşa" dese o da "yaptım" dese bu sözü kadının isteğine cevap olarak söylendiği için bir talakla boş olur. Kadın "artır" dese o da "yaptım" dese bir başka talak verilmiş olur. Kadın "beni boşa, beni boşa, beni boşa" dese koca cevabında üç talak niyet etmese bir talakla boş olur. Kadın arada "ve" edatı kullansaydı üç talak olurdu, çünkü "ve" talakın tekrarlandığına bir karinedir, cevap da ona uygun gelir.

Kadın "kendimi boşadım" dese, koca da bunu geçerli saysa boş olur. Çünkü koca onu boşayabildiğine göre daha zayıf olan "yapılan boşamayı geçerli saymaya zaten malik olur." Kadın "kendimi bâin ettim=kesinlikle uzaklaştırdım" dese kocası da buna izin verse, niyet etmişse -isterse üç olsun- yine boş olur. Ama kadın "sana karşı kendimi tercih ettim" dese, koca da "izin verdim" dese ve talaka niyet etse bir şey vaki olmaz. Çünkü onun "tercih ettim" sözü -ne açık, ne de kinayeli olarak- talak için kullanılan bir söz değildir.

10- Malikîlere göre kinayeli sözlerde talakın sayısı: Malikîlere göre kinaye zahir ve muhtemel olmak üzere iki türlüdür: [1]

Muhtemel kinaye: Kocanın hanımına "ailene dön, git, benden uzak ol" gibi sözleri muhtemel kinayeli sözlerdir. Niyet bulunmadıkça bunlardan talak lâzım gelmez. "Ben bu sözümle talaka niyet etmedim" derse kabul edilir.

Zahir kinaye: Bu, dinde veya dilde boşamakta kullanılması âdet haline gelen sözlerdir. Meselâ: "Serbest bırakmak, ayrılmak" gibi, "Bâinsin, kesin uzaksın" gibi sözlerdir, bunların hükmü sarih sözün hükmü gibidir. Zahir kinaye yedi çeşittir:

a) Bir talak icap eden lafız. Bu "iddetini say" sözüdür. Ancak zifaf sonrası birden fazla talaka niyet ederse vaki olur. Zifaf öncesi ise o kadına iddet vacib değildir. Koca ona "iddetini say" derse bu kapalı ve muhtemel kinayeli sözlerden olur, niyet olmadıkça talak vaki olmaz.

b) Her halde üç talak icab eden lafızlar. Meselâ: "(Arapçada) yuların omuzlarındadır" sözü böyledir. (Deve veya at serbest bırakılırken yuları omuzuna atıldığı için buna benzetilmiştir.)

c) Zifaf olmuş kadın hakkında üç talakı icap ettirip olmamış hakkında -daha fazlasına niyet etmedikçe- bir talak icap ettiren lafızlar. Eğer üçe niyet ederse veya ikiye niyet ederse niyet ettiği vaki olur. "Sen bir talak-ı bâin ile boşsun" sözü işte bu kabildendir.

d) Bunlar zifaf olan ve -daha azına niyet etmedikçe- zifaf olmayan hakkında-

1- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 229; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 560-565.

üç talak lâzım gelen lafızlardır. Meselâ "Sen bana lâşe veya kan veya hınzır eti gibisin (yani bana öyle haramsın), veya "Seni ailene hibe ettim" veya "reddettim" veya "Benim senin üzerinde nikah ismetim yok", "Sen haramsın", "sen bâinsin, ben senden bâinim=uzağım..." gibi sözler bu cümledendir.

e) Daha azına niyet etmedikçe mutlaka üç talak lâzım gelen lafızlar. Bu "Sana yol verdim" sözüdür.

f) Zifafa girilen kadın hakkında üç talak lâzım gelen fakat başka şey kastedilen lafızlar. Meselâ: "Benim yüzüm senin yüzüne" veya "senin yüzüm benim yüzüme haramdır" gibi sözlerdir. "Aramızda nikâh yok, benim senin üzerinde bir mülkiyet hakkım yok, senin üzerinde tasarruf yetkim yok" gibi sözler de böyledir. Bunlar sadece zifafa girilen hanım hakkında üç talakı icap eder. Ancak bu sözleriyle onu azarlamayı niyet etmişse bir şey lâzım gelmez.

g) Zifaf olsun veya olmasın mutlak surette bir talak lâzım gelen lafızlar. Ancak daha fazlasına niyet ederse o vaki olur. "Senden ayrıldım" sözü böyle bir sözdür, zifaf olan hakkında bir talak-ı ric'î vaki olur.

Bütün bu sözler talak kastetmediğini gösteren karine bulunmadıkça talak ifade eder. Bütün zahir kinayelerde talak kastetmedim derse -bunu gösteren karine de var oldukça sözü tasdik edilir. Velhasıl "iddetini say, senden ayrıldım" sözleriyle bir talak olur, geri kalan diğer zahir kinâyî lafızlarla üç talak vaki olur.

11- İstisna getirilen talak: Dört mezhebin fakihlerine göre [1] talak veren kişi bu boşamaya sözlü olarak bir istisna getirirse sahih olur, istisna ettiği kadarı vaki olmaz. Meselâ kişi hanımına "Biri müstesna üç talakla boşsun" dese iki talak vaki olur. "İkisi hariç üç talak boşsun dese" sadece bir tane vaki olur.

"İkisi ve onun da biri hariç sen kesinlikle boşsun" dese iki talak olur. Çünkü "kesinlikle" sözü üç talaktır, olumlu cümleden istisna etmek varlığını reddetmek; olumsuz cümleden istisna etmek varlığını ispat etmektir. "Kesinlikle" sözünden önce ikisini sonra da birini çıkardığına göre sadece ilk bir tanesini ihtiva eder. Fakihler istisnanın sahih olması için ara verilmemesini şart koşmuşlardır. Yani istisna edilen kısım ile asıl kısım örfen aynı anda söylenmeli ki, ikisi bir söz sayılsın. Öksürme, aksırma, nefes alma gibi kısa fasılalar zarar vermez.

Yine istisna edilen kısmın bütün cümleyi kaplamamasını da şart koşmuşlardır. Meselâ "üçü hariç sen üç talakla boşsun" istisnası sahih olmaz ve ittifakla o üç talak sayılır. Çünkü istisna, istisnadan sonra kalanı konuşmak demektir.

Hanbelîlere ve Şafiîlerde esah olan görüşe göre kişinin, yeminini

1- *el-Ahvalu'ş-Şahsiyye* (Zekiyyüddin Şaban), 378.

tamamlamadan evvel istisnaya niyet etmesi şarttır; çünkü yemin tamamı alınırsa muteber olur. Ayrıca bu istisnayı söylerken kulakları ağır duymayan kişi olarak bunu kendisine işittirmesi de şarttır. Onun için kulakları duymadan sadece kalbi ile niyet etmesi kâfi değildir.

İstisnanın üç hali vardır:

a) Azı çoktan istisna etmek: İttifakla bu sahihtir. Meselâ: "Birisi hariç sen üç talakla boşsun" sözünde iki talak vaki olur. "İkisi hariç dört talakla boşsun" sözünde iki talak vermiş olur.

b) Tamamını istisna etmek. Meselâ: "İkisi hariç sen iki talakla boşsun" dese iki talak olur; "üçü hariç üç talakla boşsun" dese üç talak olur. Yine "bir talak, bir talak, bir talak hariç üç talak boşsun" dese üç olur, çünkü bu sözün tamamını istisna etmektir.

"İkisi ve biri hariç üç talakla boşsun" dese bir talak olur, diğerleri boş sözden ibaret sayılır. "Yarım talak hariç üç talak boşsun" dese üç talak olur.

c) Azdan çoğu istisna etmek: Meselâ: "İkisi hariç üç talakla boşsun" dese cumhura göre istisna sahihtir, sadece bir talak vaki olur. Esah olan rivayete göre Ahmed b. Hanbel "İstisna sahih değildir. Çünkü iki, üçün yarısından fazladır" demiştir.

İstisnadan da istisna etmek sahihtir. Meselâ: "İkisi hariç, bunun da biri hariç üç talakla boşsun" demek sahihtir ve iki talak olur. Çünkü esah olan görüşe göre istisna telaffuz edilenlere şâmil olur, bu da bir lafızdır, lafzın gereği hemen onu takip etmelidir.

4. Dine Uygun Olarak Boşamanın Şartları:

Aceleye ve ihmale mani olmak, aile bağlarını muhafaza etmek için İslam bir takım şer'î şartlar koyarak talakı kayıt altına almıştır. Çünkü bu bağ mukaddestir, diğer bütün akitlerden farklılık arzeder Çünkü boşama kadının hayatında çok derin izler bırakır. Zira sahip olduğu cevher heder olup gitmiştir, belki ebediyyen bir daha evlenemeyecek dul yaşayacaktır. Dul yaşamakta da pek çok kötülükler vardır veya bir takım şer, masiyet ve fesada maruz kalmalar vardır.

Onun için şartlar tam olarak bulunursa o zaman talak dine uygun olur, günahsız olur. Bu şartlardan birisi bulunmazsa talak günahtır ve gazab-ı ilahiyi celbeder.

Bu şartlar üçtür: [1]

1-Talak, kabul edilebilir bir ihtiyaçtan dolayı olmalıdır.

1- *Fethu'l-Kadîr*, III, 147; *el-Lübâb*, III, 53; *Bidayetü'l-Müctehid*, II, 80; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 57

2-Temiz halinde, münasebette bulunmadan olmalıdır.

3-Birer birer verilmeli, birden fazla -bir anda- verilmemelidir.

Şimdi bu şartları ve bu şartlara uymamanın fakihler nazarındaki neticelerini inceleyelim:

1- Talakın şer'an ve örfen kabul edilebilir bir ihtiyaçtan dolayı olması:

Daha önce de beyan ettiğimiz gibi Hanefî mezhebinde esas şudur: (1) Talakta aslolan helâl olmasıdır. Çünkü talak, bu hususta varit olan ayet-i kerimelerde mutlak olarak gelmiştir. Meselâ: *"Nikahtan sonra henüz dokunmadan veya onlar için belli bir mehir tayin etmeden kadınları boşarsanız bunda size günah yoktur."* (Bakara, 236) *"Ey Peygamber! Kadınları boşamak istediğiniz zaman onları iddetleri içinde boşayın."* (Talak, 1) Çünkü Peygamberimiz Hz. Hafsa'yı boşamış, sahabe de bunu yapmıştır. Şayet talak haram olsaydı buna teşebbüs etmezlerdi.

Hanefîlerin bu delillerine şu itirazlar gelmiştir: Birinci ayet-i kerime zifaftan önce ve mehir tespit edilmeden yapılan boşamanın mübah olduğunu beyan etmek için nazil olmuştur.

İkinci ayet-i kerime ise talak mutlaka yapılacaksa o zaman bunun şer'an tercih edilen vaktini beyan için gelmiştir ki, bu iddetin başlangıç vaktidir. Hz. Peygamberin Hafsa'yı boşamasına ve ashab-ı kiramdan bazılarının hanımlarını boşamasına gelince: bunların hiç bir ihtiyaç veya sebep olmadığı halde boşadıklarına dair bir rivayet sabit değildir. O halde bunun bir ihtiyaca binaen olduğu açıktır. Çünkü hiç ihtiyaç yokken boşamak evlilik nimetine nankörlük etmektir ve kadına, ailesine ve çocuklarına bir işkencedir.

Cumhura göre ise -Kemal İbni Hümam ve İbni Abidîn de dahil- talakta aslolan haram ve yasak olmasıdır, evlâ olanın aksine bir harekettir. Çünkü talakta ülfet ve muhabbeti kesme, bir arada bulunma âdetini yıkma ve fesada maruz kalma vardır. Evlâ olan bu hakkın, hanımın kötü ahlâklı olması gibi bir ihtiyaç halinde kullanılmasıdır. Çünkü Allah (cc) şöyle buyurur: *"Eğer hanımlarınız size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın."* (Nisa, 34) Yukarıda geçen hadis-i şerifte: *"Allah (c.c.)'ın en çok gazabını celbeden helâl, talaktır"* buyrulmuştur. Yine bir hadis-i şerifte: *"Herhagi bir kadın hiç bir sebep yok iken kocasından kendisini boşamasını isterse cennetin kokusu ona haramdır."* (2) buyurulmuştur. Bu hadis kadının, kocasından talak istemesinin şiddetle haram

---

vd.; *Muğni'l-Muhtâc,* III, 300; *el-Mühezzeb,* II, 86; *Keşşafu'l-Kınâ',* V, 305-309; *el-Muğnî,* VII 160-164.

1-*ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 571; *Fethu'l-Kadîr,* III, 21-22.

2- Taberanî'nin Ebu Musa el-Eşari'den rivayet ettiği bir diğer hadis-i şerifte şöyle denilmektedir: *"Her hangi bir şüphe olmadıkça kadınları boşamayın. Allah, zevki için boşanan erkek ve kadınları sevmez."* Fakat hadis *zayıf*tır.

olduğuna bir delildir. Çünkü cennetin kokusunu duyamayan ebediyyen ona giremeyecek demektir. Sahibini bu dereceye getiren günah -Şevkânînin dediği gibi- bu fiilin ne kadar ağır ve kötü olduğuna bir işaret olmak üzere kâfidir. (1)

Şeriatın gayelerine uygun olduğu ve talakın pek çok zararları bulunduğu için tercih edilecek görüş budur. İbni Abidin şöyle diyor: "Talakta aslolan haramlıktır, yani talak haram kılınmıştır. Ancak bunu mübah kılacak sebepler çıkarsa helâl olur. Mübah olması da geçimsizliğin verdiği ızdıraptan kurtulma zaruretinden dolayıdır. Ortada hiç bir sebep yoksa bundan kurtulmaya da zaruret yok demektir. O takdirde boşamak ahmaklıktır, basiretsizliktir, sırf nimete nankörlüktür, o kadına, aile tarafına ve çocuklarına işkenceden başka bir şey değildir."

Bunu mübah kılacak bir sebep bulunursa talak mübah olur. Resulullah'tan ashab-ı kiramdan ve diğer ulemadan sadır olan boşama hadiseleri -onların abesle iştigal etmiş, sebepsiz yere eza etmiş gösterilmemeleri için- böyle yorumlanır.

Bu şarta uymamanın neticeleri:

Ortada hiç bir zaruret ve sebep olmadığı halde talak verilirse fakihlerin ittifakı ile bu talak vakidir, ancak boşayan günahkardır.

Bu zaruret izafî olabilir, mahkemede ispatı mümkün olmayan psikolojik bir şey olabilir, kadının adının kötüye çıkmaması, çevresinde teşhir edilmemesi için mutlaka gizlenmesi lâzım gelen bir sebep olabilir. Bu yüzden esah olan görüşe göre, talakın haksız olduğu söylenerek kocanın maddî bir tazminat ödemesi istenilemez. Dinin emri olan kalan mehri ödemesi, iddet nafakasını ve talaktan doğan zararların tazminatı demek olan mut'ayı ödemesi kafidir.

2- Talakın kadının temiz halinde ve münasebette bulunmadan olması:

Bu, fakihler arasında üzerinde ittifak edilmiş bir şarttır. (2) Buna göre koca hanımını hayız veya nifas halinde iken veya temiz iken fakat münasebette bulunduktan sonra boşasa cumhura göre bu şer'an haramdır. Hanefîlere göre de tahrimen mekruhtur. Buna bid'at talak denilir. Malikîler sadece hayız ve nifas halindeki talaka haram, bunun dışındakilere mekruh dediler. Bu şartın delili şudur: Abdullah b. Ömer hanımını hayız halindeyken boşadı. Bu, Peygamberimize anlatıldı. Peygamberimiz (a.s.): *"Söyleyin ona hanımına dönsün veya onu temiz halinde veya hamile iken boşasın."* buyurdu. (3) Yine Abdullah'tan gelen bir başka rivayete göre: "O hanımını hayız halinde boşadı. Babası Ömer bunu Hz. Peygamber (a.s.)'e anlattı. Peygamberimiz (a.s.) öfkelendi sonra dedi ki:

1- *Neylü'l-Evtâr,* VI, 221.

2- *Fethu'l-Kadîr,* III, 28-34; *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 537; *Muğni'l-Muhtâc,* III, 307; *el-Muğnî,* VII, 98 103.

3- Buharî hariç Kütüb-i Sitte musannifleri ve Ahmed b. Hanbel İbni Ömer'den rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* VI, 221.

"Hanımına dönsün,sonra temizlenip, hayız görüp tekrar temizleninceye kadar onu evde tutsun. Sonra boşamak isterse ona el sürmeden (münasebette bulunmadan) boşasın. İşte bu, Allah'ın emrettiği gibi iddettir." Bir başka rivayette: *"İşte bu iddet, kadınların Allah'ın içinde boşanmasını emrettiği iddettir."* buyurmuştur. Bu hadis, talakın münasebette bulunulmayan bir temizlik halinde olursa caiz olduğuna delâlet etmektedir.

Bu hadis, şu ayet-i kerime ile aynı manayı ifade eder: *"Ey Nebi! Kadınları boşadığınızda onları iddetleri için boşayın."* (Talak, 1) Yani iddetlerini istikbal edebilecekleri (temiz hallerinde) boşayın.

Talak için kadının temiz halde bulunması lâzım geldiğinin sebebi kadının aleyhine iddetin uzamamasıdır. Meselâ, hayız halinde veya temiz iken fakat münasebetten sonra boşasa iddetinin uzamasına sebep olacağı için kadının zararınadır. Çünkü esnasında talakın verildiği hayız iddetten sayılmaz. Hayız zamanı isteksizlik zamanıdır. Temiz iken de bir defa münasebette bulununca istek azalır.

Böylece şu netice ortaya çıkar: Bid'at talak ancak zifafta bulunulmuş ve hayız görecek çağdaki kadınlar için söz konusudur. Zifaftan önce veya hamile iken veya hayız çağında olmayan kadınlar için ise, bunlara verilen talak şer'an kötü kabul edilen bid'at talak olmaz. İbni Abbas şöyle der: "Talak dört türlüdür: İkisi helâl, ikisi haramdır. Helâl olanları: Kişinin hanımını temiz halde iken münasebette bulunmadan boşaması veya hamileliği kesinleşmiş halde boşamasıdır. Haram olanlar: Hayız halinde veya münasebette bulunduktan sonra temiz halinde boşamak. Çünkü bu halde hamile olup olmadığı bilinemez." [1]

Bu şarta uymamanın neticesi:

Dört mezhebin ittifakı ile hayız halinde veya temiz iken lakin münasebette bulunduktan sonra verilen talak vaki olur. Çünkü Peygamber (a.s.) hayız iken hanımını boşayan İbni Ömer'e hanımına dönmesini emretti, "dönmek" ise ancak vaki olmuş talaktan sonra olur. Şu rivayet de bunu kuvvetlendirmektedir: *"Abdullah hanımını bir talakla boşamıştı ve bu geçerli sayıldı."*

Şia'dan İmamiyye, Zahiriyye, İbni Teymiyye ve İbnü'l-Kayyım'a göre [2] hayız ve nifas halinde veya temiz iken münasebette bulunduktan sonra kişinin hanımını boşaması haramdır. Bid'at olan bu talak geçerli olmaz. Delilleri şunlardır:

1- Ahmed b. Hanbel, Ebu Dâvud ve Nesaî'nin İbni Ömer'den şu lafızla rivayet ettiği hadis-i şerif: *"Abdullah b. Ömer hanımını hayızlı iken boşadı. Abdullah "Resulullah (a.s.) onu bana geri çevirdi ve bunu bir şey saymadı."* dedi İbni'l-

1- Darekutnî rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* VI, 222.

2- *el-Muhtasaru'n-Nafi' fi-Fıkhi'l-İmamiyye,* 221; *Neylü'l-Evtâr,* VI, 226; *el-Muhallâ,* X, 197, *Mesele* 1949, 1953.

Kayyım ve başkalarının beyanına göre bu hadis sahihtir.

Bu hadise şu itîraz yapılmıştır: Ebuzzubeyr Ravi diğer hadis hafızlarına muhalefetinden dolayı bu hadis illetlidir. İbni Abdilberr: "Hadisteki *"bunu bir şey saymadı"* sözü münkerdir, Ebuzzubeyr'den başkası bunu dememiştir, kendi seviyesinde bir ravinin ona muhalefet ettiği hadislerde bile onun rivayeti huccet olmaz, ondan daha sağlam biri ona muhalefet ettiği zaman nasıl huccet olsun? Hadis sahih olsa bile -Allah bilir- manası sünnet üzere olmadığı için "bunu doğru bir şey saymadı" demektir" dedi.

Hattabî de: Bu hadisin manası şöyle olması ihtimali de vardır: "Bunu dönüşü haram bir şey görmedi" veya "bunu sünnette caiz bir şey görmedi" demektir." diyerek itiraz etti.

2- *"Kim bizim yolumuz üzere olmayan bir iş yaparsa o iş reddedilir."* hadis-i şerifidir. [1] Hayız halinde boşamak da dinin emrine muhaliftir, o halde merduttur, hiç bir tesiri yoktur.

Bu hadise de şu itiraz gelmiştir: Reddedilen, işin rükünlerinden veya şartlarından birine muhalif olması sebebiyle reddedilmiştir. İddetin uzatılması veya talaka zaruret olmadığı halde boşaması sebebiyle muhalefet ise bunların hiç biri talakın ne rüknüdür ne şartıdır. O halde bu, verilen talakın merdut olmasını veya vaki olmamasını gerektirmez.

3- Bu talak şer'an nehyedilmiştir, müsaade edilmemiştir, müvekkilinin emrine muhalif hareket eden vekilin talakının vaki olmadığı gibi, koca da (dine muhalif olan) bu talaka malik değildir. Zatından veya parçasından yahut lâzım gelen vasfından dolayı nehyedilen şey fesadı gerektirir, fasidin ise hükmü sabit olmaz.

Buna şu cevap verilmiştir: Hayız ve benzeri hallerde talakın nehyedilmesi bizzat talaka veya herhangi bir vasfına ait değildir, o ancak nehyedilenin haricinde bir şey sebebiyledir ki o da talaka zaruret olmaması veya iddetin uzaması yüzünden hanımın sıkıntıya düşmesi gibi talakın getireceği şeylerdir. Cuma vakti ezan okunduğu zaman alış veriş yapılması nehyedildiği halde akit fasit olmadığı gibi nehyedilen şeyin dışında bir sebepten dolayı gelen nehiy, vaki olduğu zaman onun fesadına delâlet etmez. Bu meselenin müvekkilinin emrine muhalefet eden vekilin talakına kıyas edilmesi *kıyas maal-fârık* tır. Çünkü talak hususunda vekil sadece bir elçidir, müvekkil adına konuşur; tabiatiyle kendine havale edilenin dışında bir şeye sahip olamaz. Koca ise talakı ne başkası adına ne de Allah (c.c.) adına vermez bizzat kendi adına verir.

4- Böyle bir talakın vaki olmayacağı görüşünü tercih ettirecek Kur'an-ı

1- Müslim ve Ahmed b. Hanbel Hz. Aişe'den rivayet etmiş olup hadis sahihtir. Resulullah'ın yoluna muhalif olan her meseleye şamildir.

Kerim'den daha başka deliller de vardır: Meselâ: *"Onları iddetleri içinde iken boşayın"* ayeti. Hayızlı halinde veya temiz iken fakat münasebette bulunduktan sonra boşayan kimse Allah'ın emrettiği bu iddet için de boşamamıştır. Usulde bilinen bir kaidedir: "Bir şeyi emretmek onun zıddını nehyetmektir."

Meselâ: *"Talak iki defadır"* ayeti izin verilen talakı kastetmektedir. Bu da delâlet ediyor ki,bundan başkası talak değildir. Çünkü bu cümlede "hasr" olabilecek bir üslûp vardır. Yani burada hükmün isnat edildiği "talak" kelimesi cins için olan lam-ı tarifle marife yapılmıştır.

Meselâ *"Ondan sonrası ya iyilikle tutmak veya güzellikle salıvermektir"* ayeti. Allah'ın haram kıldığı şekilde salıvermekten daha çirkin şey yoktur.

Bana göre, bu ayet-i kerimeler daha iyi olanı tavsiye etmekte, göstermektedir. Bunlarda talakın vaki olmadığına delâlet eden bir şey yoktur. Bilakis bu tavsiyelere muhalif de olsa sünnette varit olan, bu talakın vaki olduğudur.

Benim takdirime göre, ikinci grubun delilleri zayıf olduğu için cumhurun görüşü tercih edilir. Cumhur şunda ittifak etmiştir: Koca, hanımını hayızlı veya temiz iken fakat münasebette bulunduktan sonra boşarsa dönmesi emredilir. Bu dönüş Malikîlere ve Hanefîlerde esah olan görüşe göre vaciptir. Koca dönmemekte ısrar ederse Malikîlere göre hakim hapsetmek, dövmek suretiyle dönmeye zorlar. Dönmeyecek olursa hakim kocaya rağmen dönmüş sayar. Hanefîlere göre hakimin dönme kararı sahih değildir.

Hakimin ancak, koca dönmediği takdirde münasip gördüğü zecrî cezalar vererek kocayı cezalandırma hakkı vardır. Çünkü "had" veya "keffaret" olmayan her günahta vacib olan şey tazir cezası vermektir.

Şafiî ve Hanbelîlere göre bu dönüş müstehaptır, vacip değildir. Çünkü dönmekle koca talakı haram kılan sebebi ortadan kaldırmıştır. Çünkü talak dönmekle kalkmaz, o halde bu konuda dönüş vacip olmaz.

3- Talak -birden fazla olmamak üzere- ayrı ayrı olmalıdır:

Fakihler, sünnete uygun şer'î talakın -üçü bir defada verilen talak değil de- her biri sıra ile ayrı ayrı verilen talak olduğunda ittifak etmişlerdir. [1] Çünkü *"Talak iki defadır"* ayet-i kerimesinin zahiri bunu ifade eder. Yani helâl olan talak şekli ayrı ayrı olanıdır. Kişi bu üç talakı bir ağızda veya ayrı lafızlarla fakat bir temizlik döneminde verirse bu talak Hanefî ve Malikî, İbni Teymiyye ve İbni'l-Kayyım'a göre bidattır, haramdır. Şafiî ve Hanbelîlerde rivayetlerden racih olana göre haram olmaz, mekruh da değildir. Ebu Sevr ve Dâvud-ı Zahirîye göre bu kişi sadece hayırlı ve faziletli olanı terketmiş olur.

1- *Fethu'l-Kadîr,* III, 35; *Bidayetü'l-Müctehid,* II, 60. *el-Mühezzeb,* II, 78; *Muğni'l-Muhtâc,* III, 311 *el-Muğnî,* VII, 104.

Nesef'nin Mahmud b. Lebîd'den rivayet ettiği hadis de birinci görüş teyid etmektedir: Resulullah (a.s.)'a bir adam hanımını bir ağızdan üç talakla boşadığı haber verildi. Resulullah öfke ile ayağa kalktı ve şöyle dedi: *"Ben henüz aranızdan ayrılmadan Allah'ın kitabı ile oynuyor musunuz?" Birisi ayağa kalktı ve "Ya Resulullah onu öldüreyim mi?" dedi.* (1) Daha önce geçen cumhurun nazarındaki şu esas da bunu teyid etmektedir: Talakta aslolan haram olmasıdır, ancak huyların uyuşmaması, karı-kocanın birbirlerinden nefret etmesi ve benzeri sebeplerden dolayı zaruret olduğu için istisnaî olarak mübah kılınmıştır. Bu zaruret de bir talakla giderilebilir ve daha sonra da pişman olursa -ki çoğunlukla öyle olur- hanımına dönme imkânı olur.

Bu şarta uymamanın neticeleri:

Kişi hanımını bir kelime ile üç talak vererek boşasa veya ayrı ayrı fakat üçünü de bir temizlik devresinde verse günahkâr olur, hakimin uygun göreceği bir ceza ile cezalandırılır. Ancak dört mezhebe göre üç talak vaki olur.

Bir lafızda üç talak hakkında fakihlerin görüşleri:

Üç talakı bir kelimede toplamak hususunda fakihlerin üç görüşü vardır:(2)

Dört mezhep ve cumhura göre: Üç talak vaki olur. Sahabenin çoğundan da nakledilen budur. Hz. Ömer, Osman, Ali, İbni Ömer, İbni Abbas, İbni Mesud, Ebu Hureyre de bu görüşte olan sahabelerdendir ve Tabiînin çoğundan nakledilen görüş de budur. Fakat -daha önce de beyan ettiğimiz gibi- Hanefî ve Malikîlere göre kişinin hanımını bir anda birden fazla talak vererek boşaması sünnete uygun değildir. Zira sünnet üzere boşama hanımını bir talakla boşayıp iddeti geçinceye kadar beklemesi şeklindedir.

Şîa'dan İmamiyye'ye göre: Buna göre hiç bir şey vaki olmaz.

Zeydiyye, Zahirîlerden bazıları, İbni İshak, İbni Teymiyye ve İbnü'l Kayyım'a göre: Buna göre de sadece bir talak vaki olur, "üç" sözünün burada bir tesiri olmaz.

Fakat Riyad'da toplanan fetva komisyonu bu son görüşü kabul etmemiş bir lafızla verilen üç talakın üç olacağı görüşünü çoğunluğun tasdikiyle tercih etmiştir.(3)

Bu görüşlerin delilleri:

Hiçbir şey vaki olmaz, diyen İmamiyye'nin delilleri: Bu deliller, hayız halinde

1- İbni Kesir, "isnadı ceyyid (=iyidir)" demiş, Hafız İbni Hacer de *Bulûğu'l-Meram*'da "Ravileri güvenilir kişilerdir" demiştir. *Neylü'l-Evtâr,* VI, 227.

2- 93 nolu dipnotta geçen kaynaklar; *el-Muhtasaru'n-Nafi'* , 222; *el-Muhallâ,* X, 204, *Mesele,* 1949.

3- *Mecelletü'l-Buhûsi'l-İslâmiyye,* C.1, sayı 3, yıl, 1397 H., sayfa, 165.

talak vaki olmadığını söyleyenlerin delillerinin aynısıdır. Çünkü bunların her biri gayri meşrudur.

Ayrıca *"Sonrası ya iyilikle tutmak veya güzellikle bırakmak"* ayet-i kerimesi de gösteriyor ki üç talakın vaki olabilmesi için, bu talakların kocanın hanımını yanında tutması caiz olacak bir halde bulunması şarttır. Yanında tutması ancak talaktan dönüşünden sonra caiz olacaksa üçüncü talak ancak bu dönüşten sonra sahih olur. Üçüncü talak için bu şart ise ikincisi için de şarttır.

Üç talakı bir lafızda söylerse sadece bir talak vaki olur diyen Zeydiyye, İbni Teymiyye ve İbni'l-Kayyım'ın delilleri ise şöyledir:

a) *"Talak iki defadır... ona üçüncü talakı da verirse hanımı kendisine başka bir koca ile nikâhlanmadıkça helâl olmaz"* ayet-i kerimesidir. Yani meşru olan boşama talakı teker teker vermektir. Çünkü Allah (c.c.) "İki defadır" buyurmuştur, "talak ikidir" dememiştir.

Üç talakın bir defada verilmesi meşru değildir. Üç talakı bir lafızda toplarsa sadece bir tane vaki olur. "Üç" sözü ile boşayan "bir talakla" boşamış demektir; üç talakla değil.

Buna şöyle cevap verilebilir: Ayet-i kerime meşru veya mübah olan boşama şeklini tavsiye etmektedir. Ayrı ayrı olmazsa talakın vaki olup olmadığına dair bir delâlet yoktur. O halde bunun tefsiri için sünnete başvurulmalıdır. Sünnet de beyan etmiştir ki, üç talak üç olarak vaki olur.

Hanımını hayızlı iken boşayan İbni Ömer kıssasında varid olan hadisdeki ifadelerde şu da vardır: *"Ya Resulullah hanımını üç talakla boşasaydım ne buyururdunuz? Tekrar ona dönmek bana helâl olur muydu?", diye sorunca Resulullah (a.s.): "Hayır, senden tamamen ayrılmış olurdu ve bu da (yani üç talak) günah olurdu." buyurmuştur. "* (1)

b) İbni Abbas hadisinde şöyle denilmiştir: "Resulullah zamanında, Hz. Ebu Bekr'in hilafetinde ve Hz. Ömer'in hilafetinin ilk iki senesinde üç talak bir talak sayılırdı. Sonra Hz. Ömer: "İnsanlar daha evvel teenni ile davrandıkları bir meselede acelecilik yapmaya başladılar, bunu onlar aleyhine geçerli saysak" diye temenni etti, sonra geçerli saydı." (2) Bu, bir lafızla verilen üç talakın bir talak sayıldığına ve Hz. Ebu Bekir zamanında ve Hz. Ömer'in hilafetinin ilk iki senesinde böyle amel edilmeye devam edildiğine göre nesh edilmediğine açıkça delâlet etmektedir. Çünkü Hz. Ömer bunu maslahat ve siyaset-i şeriyye babından geçerli saydı.

1- Darekutnî Hasan, İbni Ömer senediyle rivayet etmiştir. Lâkin senedinde *zafiyet* vardır. *Neylü'l-Evtâr,* VI, 227-228.

2- Müslim ve Ahmed b. Hanbel, Tavus ve İbni Abbas senedi ile rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* VI, 227-228.

Buna şöyle cevap verilmektedir. Bu söz, "Sen boşsun, boşsun, boşsun" şeklinde tekrarlanması halinde üç talak olur manasındadır." Eğer bunu tekit niyetiyle söylerse bir talak vaki olur, tekerrür niyetiyle söylerse üç talak vermiş olur. Resulullah (a.s.) ve Hz. Ebubekir zamanında insanlar özü ve sözü doğru olduğu ve ekseriyetle hayır ve fazilet kazanmak niyetinde oldukları için hile ve sahtekârlık görülmezdi, bir lafızla üç talak söyledikleri zaman hakikaten bununla tekit ifade etmek istiyorlardı. Hz. Ömer, zamanında durumun değiştiğini, bir lafızla üç talak vermenin -tevil götürmeyecek şekilde- yayıldığını görünce bunu sanki lafız tekerrür etmiş gibi üç talak kabul etti. Çünkü artık çoğu zaman bunu kastedir oldular. "İnsanlar daha evvel teenni ile davrandıkları bir meselede acelecilik yapmaya başladılar" sözü ile de buna işaret ediyordu.

Sonra bu hüküm (yani üç sayılması) ancak dünyada o kişiye uygulanacak hükümlerde böyledir. Allah ile kendisi arasındaki meseleye gelince bu hususta herkes niyetine göre muamele görür. Hz. Ömer'in, daha önce bilinene muhalif hüküm vermesinde hiç bir beis yoktur. Çünkü bu mesele "Örfün ve halkın durumunun değişmesi sebebiyle hüküm değişir" esasına dayanır. Doğrusu, bu hadis hakkında biraz daha düşünmek lâzımdır.

c) İbni Abbas'ın rivayet ettiği Rukâne hadisi: *Rukâne hanımını, bir celsede üç talakla boşadı, sonra buna çok üzüldü. Hz. Peygamber (a.s.) ona "nasıl boşadın?" diye sordu. O da "bir celsede üç talakla" diye cevap verdi. Peygamberimiz (a.s.) ona: "Bu sadece bir tane sayılır, dön hanımına"* buyurdu. [1]

Bu hadise şu şekilde itirazda bulunulmuştur:

- Bu hadisin senedinde Muhammed b. İshak vardır.

- İbni Abbas'ın rivayet ettiği bu hadisle kendi fetvası çelişmektedir. İbni Abbas "üç" lafzı ile boşamanın hükmünü soranlara "üç talak vaki olur" diye fetva verirdi.

- Daha önce de gördüğümüz gibi Ebu Dâvud, Rukâne'nin hanımını "kesin" olarak boşadığı rivayetini tercih etmişti. "Üç talakla" şeklinde rivayet edenlerin "kesin" sözünü "üç" manasında almış olmaları da mümkündür.

Üç talak vaki olur diyen cumhurun delilleri:

Dört mezhebin fakihleri ve onlarla aynı görüşte olanlar üç talak vaki olduğuna dair Kitap, sünnet, icma, sahabe kavli ve kıyastan delil getirdiler.

Kitaptan delilleri:

a) *"Talak iki defadır, sonrası ya iyilikle tutmak veya güzellikle serbest*

1- Ahmed ve Ebu Ya'lâ rivayet etmişler, Ebu Ya'lâ *sahih* demiştir. *Neylü'l-Evtâr,* VI, 232.

bırakmaktır." (Bakara, 229) ayetidir. Bu ayet, haram olmakla beraber üç talakın bir arada vaki olacağını gösterir. Çünkü *"talak iki defadır"* sözü tekrar dönme imkânı olması için ayrı ayrı verilmesinin hikmetine dikkati çekmektedir. Kişi bu hikmete aykırı hareket etse ve iki talakı bir arada verse vaki olur. Zira ayette aralarında fark olduğu beyan edilmemiştir. Sonra "Daha sonra o kadın bir başka koca ile evlenmedikçe o kocaya helâl olmaz" sözü iki talaktan sonra üçüncüsünü de verirse kocasına haram olduğuna delâlet etmektedir. Ayet-i kerime bu talakların hepsini bir temizlik döneminde vermesiyle bir kaç temizlikte vermesi arasında fark gözetmemiştir.

b) *"Onları iddete başlayabilecekleri vakitte boşayın."* (Talak, 1) denildikten sonra *"Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır, kim bu sınırları çiğnerse muhakkak kendine zulmetmiştir"* denilmiştir. O halde meşru talak, peşinden iddet gelen talaktır. İddet içinde üç talak vermesi halinde ise bu mana kalmaz. Bu da iddete başlamayacağı bir halde verilen talakın da vaki olduğunu gösterir. Şayet vaki olmasaydı böyle bir halde boşamakla kendine zulmetmiş olmazdı. İddetini düşünerek boşamayan -meselâ üç talakla boşayan- da kendine zulmetmiştir.

c) *"Boşananların -örfe göre- meta(=eşya) hakları vardır"* ayeti ve diğer boşama ile ilgili ayetlerin zahiri bir veya iki veya üç talak vermek arasında fark olmadığına delâlet etmektedirler.

Bunlara şöyle cevap verdiler: Bu ayet-i kerimelerin umumî olanları birden fazla talakın vaki olmayacağına delâlet eden delillerle tahsis edilmiş, mutlak olanları da yine bu delillerle takyid edilmiştir.

Sünnetten delilleri:

a) Buhari ve Müslim'de Uveymir el-Aclânî'nin lian kıssası hakkında gelen Sehl b. Sa'd hadisi. Bu hadiste şu ifade vardır: *"Karı koca lianı bitirdikleri zaman Uveymir: "Ya Resulullah onun hakkında yalan söyledim" dedi ve daha Resulullah (a.s.) ona emretmeden hanımını üç talakla boşadı. Hz. Peygamberin onun bu hareketini reddettiği nakledilmemiştir."* Buna şöyle cevap verdiler. Resulullah bunu reddetmedi, çünkü bu talaklar (liandan sonra olduğu, hanımı zaten ayrılmış olduğu için) mahalline ulaşmamıştır.

b) Yukarıda geçen Neseî'de rivayet edilen Mahmud b. Lebîd hadisi. Bu hadiste, lianın dışında bir defada üç talakın verilmesine Resulullah (a.s.)'ın öfkelendiği ve *"Ben henüz aranızdan ayrılmadan Allah'ın kitabıyla oynanıyor mu"* dediği rivayet edilmiştir. Resulullah (a.s.)'ın öfkelenmesi bu talakı verenin âsi olduğunu göstermekle beraber bu hadis, bir lafızla üç talakın üç sayıldığına ve talak verenin buna uyması lâzım geldiğine delâlet eder.

Bu hadise de şöyle cevab verdiler: Bu hadis *mürsel*dir, çünkü Mahmud b. Lebid -her ne kadar doğumu Resulullah (a.s.)'ın zamanında ise de, Resulullah' dinlediği sabit değildir. Bu itiraz kabul edilmez. Çünkü sahabenin mürseli

makbuldür.

c) Yukarıda geçen Rukâne b. Abd Yezid hadisi: *Rukane hanımı Süheyme'yi "kesin" kaydıyle boşamıştı, Resulullah'a bildirdi ve "Vallahi sadece bir talak vermek istemiştim" dedi. Resulullah (a.s.) "Vallahi sadece bir talak vermek istemiştin" öyle mi? dedi. Rukane de "vallahi sadece bir talak vermek istemiştim" deyince Resulullah (a.s.) hanımını Rukane'ye geri gönderdi."* (1)

Bu bir lafızla verilen üç talakın üç sayılacağına dair en açık delillerden biridir. Çünkü Rukane'in bu sözü ve Hz. Peygamberin, "kesin" sözü ile sadece bir talak vermek istediğine dair yemin ettirmesi gösteriyor ki, Rukane üçe niyet etse idi şüphesiz vaki olacaktı.

Buna şu itiraz yapıldı: Münziri'nin dediğine göre Ahmed b. Hanbel bu hadisin bütün senetlerine zayıf demiştir. Aynı şekilde Buhari de bunu zayıf saymıştır. Ve yine şöyle diyorlar Rukane, hanımını "kesin" sözü ile boşamıştı "üç" lafzı ile değil.

d) Abdurrezzak'ın *Musannef*inde rivayet ettiği Ubade b. es-Samit hadisi. Ubâde şöyle diyor: *Dedem hanımını 1000 (bin) talakla boşadı. Ben hemen Resulullah'a gidip durumu anlattım. Resulullah (a.s.) da: "Deden Allah'tan korkmamış. Talakın üçü onun hakkıdır. Dokuzyüz doksanyedisi ise zulümdür, hakka tecavüzdür. İsterse Allah azab eder isterse affeder."* Bu rivayeti şöyle reddettiler: Ravisi zayıftır. Ayrıca Ubâdenin babası İslam'a yetişemedi, dedesi nasıl yetişsin?

İcma delilleri:

Selef uleması bir lafızla söylenen üç talakın üç sayılacağı üzerinde ittifak etti. Ebubekir er-Râzî, el-Bâcî, İbnül-Arabî ve İbni Recep bu icmayı nakledenlerdendir.

Bunu da şu şekilde reddettiler: Böyle bir icma sabit olmamıştır. Zira Ebu Dâvud İbni Abbas'ın üçü bir saydığını rivayet etmiştir. Ayrıca Tavus ve Atâ şöyle dediler: "Kişi, zifaftan evvel hanımını üç talakla boşasa bu bir talaktır."

Sahabeden delilleri:

Sahabenin bir çoğundan üç talakı üç olarak verdikleri nakledilir. Bunlar:

1- Ebu Dâvud'un Mucahid'den rivayet ettiği şu hadise: "Mücahid diyor ki: "İbni Abbas'ın yanında idim, bir adam geldi, hanımını üç talakla boşamıştı. İbni Abbas sustu. Zannettim ki hanımını kocasına geri gönderdi. Sonra şöyle dedi: "Yaparsınız ahmaklığı sonra da gelir. İbni Abbas İbni Abbas!" dersiniz. Allah (c.c) diyor ki "Kim Allah'tan korkarsa Allah ona bir çıkış yolu gösterir." Sen Allah'tan korkmamışsın, onun için sana bir çıkış yolu bilmiyorum, Rabbine âsi oldun, hanımın senden kesin olarak ayrıldı."

1- Şafiî, Ebu Dâvud, Tirmizî, İbni Mace, İbni Hibban ve Hakim rivayet etmişlerdir.

2- İmam Malik'in Muvatta'da rivayet ettiği şu hadise: Birisi İbni Mesud'a geldi ve "Ben hanımımı sekiz talakla boşadım" dedi. İbni Mesud ona: "Peki ne dediler?" Adam: "Hanımın senden ayrılmıştır" dediler dedi. İbni Mes'ud: "Aynen dedikleri gibidir" dedi.

3- İbnu Ebî Şeybe'nin *Musannef*inde rivayet ettiği şu hadise: Birisi Osman b. Affan'a geldi ve "Ben hanımımı yüz talakla boşadım" dedi. Hz. Osman: "Üçü onu sana haram kılmıştır, doksanyedi ise zulümdür.

Ayrıca şu rivayet de vardır: Birisi Ali'ye gelip "Ben hanımımı bir talakla boşadım" dedi. O da "Üçü ile hanımın senden kesin ayrılmıştır" dedi.

Benzeri sözler, diğer sahabeden, tabiînden ve sonraki ulemadan da nakledilmiştir.

Kıyas delilleri:

Kurtubî şöyle der: (1) "Üç talakın üç sayılmasına dair cumhurun delili çok açıktır: Üç talakla boşanan kadın başka birisiyle evlenmedikçe boşayan kocasına helâl olmaz. Ne sözlük ne de ıstılahî manası açısından bu üç talakın ayrı ayrı olmasıyla beraber olması arasında bir fark yoktur." Buna da: "Bir insan "üç kere yemin ederim" dese bu ancak bir yemin sayılır. Talak veren de böyledir. "Bu iki ifade birbirinden farklıdır" diye cevap verdiler. "Çünkü talakın sayısı üçtür. Yeminlerin sayısı için ise herhangi bir tahdit yoktur, o halde bunlar ayrı ayrı şeylerdir."

İbni Kudame de şöyle der: "Nikah, peyderpey izalesi sahih olan bir mülk olduğuna göre bunun -diğer mülkler gibi- topluca izalesi de sahihtir. İbni'l-Kayyım da bu meseleyi şu şekilde tenkit etti: Boşayan kişi, ayrı ayrı yapılması emredilen talakları bir arada verirse Allah'ın koyduğu sınırları çiğnemiş ve şeriatine muhalefet etmiş olur. (2)

Bana göre cumhurun görüşü tercih edilmelidir. Yani kişi hanımını bir defada üç talakla boşarsa üç talak vaki olur. Ancak, eğer hakim zayıf bir görüşü tercih ederse o en kuvvetli hüküm olmuş sayılır. Bazı Arap devletlerinde olduğu gibi bu talakı bir talak sayma yönünde -halka kolaylık gösterilmesi, aile yuvalarının muhafaza edilmesi ve çocukların maslahatı için- bu görüş alınmakta ve onunla fetva verilmekte de mani görülmemektedir. Özellikle biz şimdi, takva ve ihtiyatın azaldığı bir zamandayız. Halk, talakı bu üslûp ile vermekten çekinmiyor. Ekseriyetle bunu da bir tehdit ve caydırma niyetiyle yapıyor ve fıkıhta buna bir çıkış bulabileceğini, hanımına dönmenin mümkün olabileceğini zannediyor. (3)

1- *Fethu'l-Barî,* IX, 365.

2- *el-Muğnî,* VII, 105.

3- Bu konuyu geniş bir şekilde inceleyen son devirde ülkemizde yetişmiş en büyük fukahâdan olan Ömer Nasuhî Bilmen Efendi *Hukuk Ulamiyye ve Istılâhât-ı Fıkhıyye Kamûsu*'nda diyor ki: (III, 204-210): "Bir kimse zevcesine: -Sen üç talak boşsun, dese bununla üç talak tahakkuk eder. Bu me-

5. Talakta Vekâlet ve Havale

Bu konu, talakın iki çeşidi olan sarih ve kinayeli talak ile bağlantılıdır. Çünkü talakı hanıma veya bir başkasına havale etmek ya sarih olur, meselâ -kişinin hanımına "kendini boşa" demesi gibi- veya kinaye ile olur. Meselâ: "Kendini tercih et veya ipin ucu senin elindedir" demek gibi. [1]

Koca, talaka malik olduğu gibi bu hususta başkasını vekil yapma hakkına da sahiptir. Talakı hanıma havale etmek icma ile caizdir. Çünkü *"Ey nebi! Hanımlarına de ki: Eğer dünya hayatını ve zinetini istiyorsanız gelin size mut'a vereyim ve sizi güzel bir şekilde serbest bırakayım."* (Ahzap, 28) ayet-i kerimesi nazil olunca Peygamberimiz hanımlarını kendisiyle kalmakla ayrılmak arasında muhayyer bıraktı. Şayet onların ayrılmayı tercih etmelerinin bir fonksiyonu olmasaydı onları serbest bırakmasının bir manası olmazdı.

Mezheplere göre talakta vekâlet:

Kocanın talakta başkasını vekil yapması hususunda fakihlerin çeşitli ıstılahları vardır ki tafsilatı aşağıdadır:

Hanefîlere göre: [2]

Kocadan başkasının, onun izni ile talak vermesi ya havaledir ya vekâlettir veya risalettir.

Vekâlet: Kocanın, hanımını boşaması için hanımından başkasını kendi yerine koymasıdır. Mesela birisine: "Hanımımı boşamak hususunda seni vekil tayin ettim." demesi vekâlet vermektir. Vekil vekâleti kabul ettikten sonra müvekkilinin hanımına "Sen boşsun" dese talak vaki olur.

Havale: Yetkiyi başkasının eline vermek veya hanımı kocası adına kendisini boşaması için talak hakkını hanımına vermek veya birisine "istersen hanımımı boşa" demek suretiyle talakı yabancı birinin iradesine bırakmaktır.

Risâlet (=elçilik): Elçinin, kendini elçi olarak gönderen kişinin sözünü aynen

sele dört mezhep imamına ve diğer pek çok müctehidlere göre böyledir. Buna aykırı olan sözler şâz (fıkıh kâideleri dışında), illetli, itibâr edilemeyecek sözler olarak görülmüştür." Yine bu konuda Osmanlı Devletinin son devresinde yetişen büyük allâmelerden Muhammed Zâhid el-Kevserî merhum da *"el-İşfâk alâ Ahkâmi't-Talâk"* adıyla delilleriyle mufassal bir eser kaleme almıştır. İbnu'l-Humâm merhumun *Fethu'l-Kadîr*'inde (III, 35) de mesele izah edilmiştir. Bu kaynaklara müracaat edilmesi ve dinimizin insanların arzu ve heveslerine uydurulmasına değil, aksine insanların dinin hükümlerini uymalarının sağlanması hususunda lâzım gelen hassasiyet ve önemin gösterilmesi daha uygun olsa gerektir.

1- *Haşiyetü İbni Abidin,* II, 653.

2- *Haşiyetü İbni Abidin,* II, 653; *el-Bedâyi',* III, 113, 118, 121-122.

nakletmesidir. Meselâ kocanın bir adama: "Filan kadına git ve ona dedi ki: Kocan sana "Seç" diyor demesi gibi. [1] Veya kocanın, uzakta bulunan hanımının talakını birisi vasıtasıyla göndermesidir. Elçi o kadına gider elçilik vazifesini olduğu gibi tebliğ eder ve talak vaki olur.

Elçi sadece kendisini gönderenin ağzı ile konuşan ve onun sözünü aynen nakleden birisidir.

Havale lafızları şunlardır: İşi eline vermek, seçimi ona bırakmak ve onun iradesine terketmek. Bunların her biri kadına talak hakkını temlik etmeyi, onu kendini veya kocasını seçmekte serbest bırakmayı ifade eder.

İş elinde olmak, hanımına boşama işi senin elindedir demesidir. Böylece talak işi onun elinde olur. Çünkü koca talak hususundaki yetkiyi onun eline vermiştir. Koca bu havaleye ehildir, mahal de buna uygundur. Talak işi iki şartla kadının elinde olur.

1- Kocanın boşama niyeti olması. Çünkü bu havale talakın kinayeli lafızlarındandır, niyetsiz sahih olmaz.

2- Kadının, işin kendi elinde olduğunu bilmesi de şarttır. Bunu duymadıkça veya haber kendisine ulaşmadıkça iş onun elinde olmaz. Çünkü bu havalenin manası, kadının kocası ile talak arasında tercih yapma hakkının sabit olması demektir.

Tercih hakkının ona verilmesi ise kocanın hanımına "tercih et" demesidir. Bu, "işin elinde olması" meselesinden sadece şu iki noktada farklıdır:

1- "İş senin elindedir" sözü ile koca üç talak niyet ederse bu niyeti sahih olur. Ama "tercih et" sözü ile üç talak niyeti sahih olmaz.

2- "Tercih et" sözünde ise mutlaka "kendi" sözü zikredilmelidir. Bu ya kocanın sözünde olur veya kadının cevabında olur. Meselâ kocanın hanımına "kendini tercih et" demesi onun da "ettim" demesi gibi. Veya hanımına "tercih et" deyip onun da "kendimi tercih ettim" demesi gibi. Veya kocanın hanımın sözünde "talak"ın zikredilmesi lâzımdır. Meselâ hanımına "tercih et" deyip onun da "talâkı tercih ettim" demesi lâzımdır. Veya talaka delâlet eden bir şeyin zikredilmesi lâzımdır. Meselâ kocanın hanımına "tercih" sözünü tekrar etmesi yani "tercih et, tercih et" demesi onun da "tercih ettim" demesi lâzımdır.

"İrade"ye bırakmak ise kocanın "istersen sen boşsun" demesidir. Bu aynen "tercih et" demek gibidir. Çünkü her biri talakı kadına temliktir. Ancak burada talak ric'îdir, dönüşü mümkündür, "tercih et"te ise bâindir, dönüşü yoktur. Zira burada talak sarihtir, orada ise kinayedir.

1- "Seç" sözü kadına ric'î talak ve talak çeşitleri arasında seçim yapma hakkını kazandırır. Bu temlik ifade eder ve sadece temlik edenin iradesiyle tamam olur.

"Kendini boşa" demek ise -ister "istersen" kaydını koysun ister koymasın- Hanefîlere göre temliktir. "İstersen boşsun" sözünde olduğu gibi burada da bu söz sadece söylendiği meclis için geçerlidir.

Malikîlere göre: (1) havale üç çeşittir: Tevkil, tahyir ve temlik. *Tevkil:* Kocanın, talak verme hakkını -vekili talak vermekten menetme hakkı baki kalmakla beraber- başkasına devretmesidir. Bu kişi hanımı veya bir başkası olabilir. Buna göre kişi hanımını kendisini boşaması için vekil kıldığı zaman, kadın bir talak da verebilir daha fazla da verebilir. Kadın, kendine havale edilen bu vekâleti ifa etmedikçe erkeğin onu vekâletten azletme hakkı vardır. Ancak - yakında beyan edeceğimiz gibi- bu vekâlete kadının hakkı taalluk ederse azledemez.

Bu, temlik ve tahyirden farklıdır, kocanın kadını bu vekâletten azletme hakkı yoktur. Çünkü temlik ve tahyirde koca sahip olduğu talak hakkını hanımına temlik etmiş olur. Tevkilde ise onu, talak verme hususunda kendine vekil kılmıştır.

Temlik, kocanın, talak hakkını hanımının mülküne (tasarrufuna) vermesidir. Meselâ: "Senin işini" veya "talakını senin eline verdim" demesi gibi. Bu takdirde koca onu bu işten azledemez. Kadının, kendisine bırakılan talaklardan bir veya birden fazlasını kullanma hakkı vardır. Kadının bu temliki kabul etmesi sözle veya fiille olur. Sözle olması "talak" lafzını söyleyerek kendini boşaması şeklinde, fiille olanı da meselâ ev eşyasını taşıması gibi ayrıldığına delâlet eden hareketlerle olur.

Tahyir, kocanın hanımını kendisiyle kalmakla ayrılmak arasında serbest bırakmasıdır. Mesela hanımına: "Ya beni ya kendi nefsini tercih et." demesi tahyirdir. Bu takdirde kadının bu iki şeyden istediğini yapma hakkı vardır. Ayrılmayı tercih ederse talakı üç talak olur. Bir veya iki talak niyet etse de olmaz. Ancak kocası onu bir veya iki talaka arasında serbest bırakmışsa bunlardan birini verebilir. Burada kocanın onu azletme hakkı yoktur. Hanımından başkasına havalenin bu üç çeşidini de vermek sahihtir. Ancak havale ettiği şahsın o mıntıkada bulunması veya iki günlük gibi yakın bir mesafede olması şarttır. Aksi takdirde - racih olan görüşe göre- havale hanımına intikal eder. Koca talakı birden fazla kişiye havale etmişse -kaç kişi olursa olsunlar- bunlar bir araya gelmedikçe talak vaki olmaz.

Şafiîlere göre: (2)

İmam Şafiî'nin yeni görüşüne göre talakın havalesi onu temlik etmektir. Dolayısıyla talakın vaki olabilmesi için hanımın derhal kendisini boşaması şarttır. Kadın kendini tercih ederse artık kocanın ona dönüşü mümkün olmaz. Havale ya "Kendini boşa" gibi sarih ifade ile veya "Benden uzak ol, kendini tercih et" gibi

1- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 233; *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 593-603.
2- *Muğni'l-Muhtâc,* III, 285-287; *el-Mühezzeb,* II, 80.

kinayeli ifadelerle olur. Koca talaka niyet eder hanım da "kendimi boşadım" derse talak vaki olur, çünkü talak ona havale edilmişti, o da bunu yaptı.

"Kendini boşa" derken üç talaka niyet etse kadın da "boşadım" dese ve üçe niyet etse, bu niyeti de öğrenilse üç talak vaki olur. Çünkü sözün buna (üçe) delâlet etme ihtimali vardır. Karı ve koca üçe niyet etmemiş olsalar esah olan görüşe göre bir talak vaki olur. Çünkü talakın sarih olanı sayı bakımından kinayedir.

"Kendini üç talakla boşa" dese hanımı da "Bir talakla boşadım dese veya aksine" kendini bir talakla boşa" dese hanımı da "Üçledim, yani kendimi üç talakla boşadım" dese bir talak vaki olur.

Hanbelîlere göre: [1]

Talakı sahih olanın bu hususta başkasını vekil etmesi de sahihtir. Meselâ, koca hanımını talakta vekil etse bu vekâlet ve kadının kendini boşaması sahihtir. Çünkü o kadını bir başka hanımın talakı için vekil etmek sahih olduğuna göre kendi talakı için de vekil olması sahihtir. Vekilin, istediği zaman boşama hakkı vardır. Ancak vekâlet veren ona bir gün veya bir hafta gibi bir vakit tayin etmişse o müddetin dışında boşayamaz. Yine vekil birden fazla talak veremez. Ancak vekâlet veren, bir lafızla veya niyetle birden fazla boşama yetkisini ona bırakmışsa boşayabilir. Meselâ, üç talak için onu vekil etse o da bir talak verse bir vaki olur. Bir talak için vekil etse o da bir talak verse bir vaki olur.

Vekâlet veren vekili serbest bıraksa "Üç talaktan istediğin kadarını ver" dese iki ve daha azını verebilir. Çünkü onun sözü bunu gerektirir. Çünkü "...den, dan" "bir kısmı" demektir. Aynı şekilde hanımını serbest bıraksa ve "üç talaktan istediğin kadarıyla kendini tercih et" dese hanımının ikiden fazla talak seçme hakkı yoktur.

Hanımına "kendini boşa" dese vekil gibi boşama hakkı olur. "İstersen boşsun" gibi şarta bağlı olarak söylese hanımı istemedikçe boş olmaz. Bu isteğini "istedim" gibi sözle ifade edebilir, çünkü kalpte olan dil ile ifade edilmedikçe bilinmez. Hüküm de kalbindekine değil dil ile söylenene terettüp eder. Buna göre diliyle söylemeden kalbiyle boşanmak istese talak olmaz.

Talakı hanımından başka birinin isteğine bıraksa hüküm yine aynıdır. Ne zaman talakı istediğini dil ile ifade ederse talak o zaman vaki olur. Bu isteğini ister derhal ortaya koysun isterse bilahare söylesin, hüküm değişmez. Bu, isteğini derhal söylemesi şarttır, diyen Şafiîlerin görüşüne muhaliftir. Çünkü bu havale talakı temlik etmektir "kendini tercih et" de olduğu gibi derhal infaz etmesi lâzımdır. Hanbelîler buna şöyle cevap vermişlerdir: Bu, talakı şarta bağlamaktır, şarta bağlı diğer meselelerde olduğu gibi derhal yapılması lâzım gelmez. Çünkü bu isteğe bağlanan bir mülkün izalesidir, azad meselesi gibi derhal infazı lâzım gelmez. Bu,

1- *Keşşafu'l-Kınâ',* V, 268, 354: *el-Muğnî,* VII, 212.

"tercih et" sözünden farklıdır. Çünkü "tercih et" şart değildir, bilakis o serbest bırakmadır, hıyar-ı meclis meselesinde olduğu gibi geçerliliği o meclisle kayıtlıdır.

Talak vekâletinin hükmü:

Hanefîlere göre talak vekili vekâlet verenin sözüyle amel etmekle mükelleftir. Onun sözü dışına çıkarsa tasarrufları geçerli değildir. Ancak müvekkili izin verirse geçerli olur. Müvekkil zaman tayin etmezse vekil istediği zaman boşayabilir. Müvekkil vekili istediği zaman vekâletten alabilir.

Lâkin talak vekili, nikah vekili gibi müvekkil adına konuşan birisidir, dolayısıyla mehr-i müeccel gibi mut'a gibi iddet nafakası gibi talak haklarından bir şey ondan talep edilmez. Bu gibi şeyler ancak kocadan istenir.

Malikîlere göre [1] bu vekâlet hanımın hakkını ilgilendiriyorsa müvekkil vekili azledemez. Meselâ koca hanımına "senin üzerine evlenirsem sen bilirsin" demişse bu vekâlet hanımın hakkını ilgilendirdiği için müvekkil vekili vekâletten azledemez. Çünkü kadının zarar görmemesi bu vekâlete bağlıdır, o halde onu azledemez.

Talakı hanıma veya bir başkasına havale etmenin hükmü:

Hanefîlere göre [2] havale koca açısından bağlayıcıdır, bundan dönemez, hanımını bundan menedemez, havaleyi feshedemez. Çünkü o, talakı hanıma temlik etti, kim bir şeyi başkasına temlik ederse o mülk üzerindeki velâyeti (tasarruf hakkı) bitmiştir, ondan dönme, menetme veya feshetme suretiyle onu iptal etme hakkına sahip değildir. Çünkü havale koca açısından, talakı hanımın veya bir başkasının iradesine ta'lik (=bağlamak) etmektir. Ta'lik yemindir, -daha evvel de işaret ettiğimiz gibi- yeminler ağızdan çıktıktan sonra dönmek mümkün değildir.

Ama hanım açısından havale bağlayıcı değildir, açıkça veya ima yolu ile onu reddedebilir. Çünkü "sen bilirsin" deyip işi onun eline bırakmak onu kocasını veya kendisini seçmekte serbest bırakmak demektir, bağlayıcı olması ile buna terstir.

Lâkin o hanımın sadece bir defa tercih hakkı vardır. Çünkü kocasının "iş senin elinde, sen bilirsin" sözü tekrarı gerektirmez. Ancak "her ne zaman istersen iş senin elindedir" gibi tekrarı gerektiren bir ifade ile söylerse o takdirde boşama işi her zaman kadının elinde olur. Üç talak ile bâin oluncaya (kesin ayrılıncaya) kadar her defasında bir talak vererek kendini boşayabilir. Çünkü "her ne zaman" sözü fiillerin tekrarını gerektirir. Dolayısıyla boşama isteği (iradesi) tekerrür ettikçe temlikin de tekerrür etmesi gerekir. Lâkin bir celsede sadece bir talak hakkına sahip olur. Çünkü kocanın talakı ona havale etmesi her celsede bir defa olmasını gerektirir.

1- *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 595.
2- *el-Bedâyi'*, III, 113-116; *Fethu'l-Kadîr*, III, 115.

Kadın açısından havalenin zamanı:

Hanefîler şunu da ilave etmişlerdir [1]: Havale ya mutlak olur, her hangi bir zamanla kayıtlı olmaz, meselâ: "Kendini tercih et veya kendini boşa" gibi veya muayyen bir zamanla kayıtlı olur, meselâ: "Bir ay içinde kendini tercih et veya bir ay müddetle (talak) işi senin elindedir" gibi, ya da bütün zamanlarda tekrar edebileceğini ifade eden bir üslupla olur, "istediğin zaman kendini boşa" demesi gibi.

Hıyar-ı muhayyere (=tercih hakkı kendisine bırakılan kadının tercihi):

a) Havale mutlak ise, talak hakkı kadının bu havaleyi öğrendiği meclis ile sınırlıdır, kadın orada bulunduğu müddetçe talak işi onun elindedir. Çünkü işi ona bırakmak talakı ona temlik etmek demektir, temlik de o meclis ile sınırlıdır. Meclis değişse veya havalenin gereğini istemediğini gösteren bir hareket görülse kadının hakkı düşer. Daha önce beyan ettiğimiz gibi bu konuda Şafiî ve Hanbelîler Hanefîlerle aynı görüştedirler. Çünkü ashab-ı kiram "muhayyere"ye, mecliste kaldığı müddetçe tercih hakkı tanımışladır. Ayağa kalkmakla veya ayakta iken oturmakla meclis değişmez. Evde oturmak, seyir halindeki gemide bulunmak meclisin hükmünü bozmaz. Ancak hayvan üzerinde yola devam etmek meclisin hükmünü bozar. Çünkü gemideki kişi gemiyi durduramaz, ama hayvan üzerindeki kişi onu durdurabilir. Hayvan yürürse kadının tercih hakkı düşer.

Malikîlere göre: [2] Hanıma verilen bu tercih hakkı, kocasının kendisine yaklaşmasına müsade etmek suretiyle bu hakkı iskat ettiği bilininceye kadar devam eder. Hanım her hangi bir şekilde cevap vermezse koca hanımının ya talak hakkını kullanması veya bu hakkı iskat etmesini emretmesi için mahkemeye müracaat eder. Hanım bunu kabul etmezse mahkeme bu hakkı iskat eder. Koca biraz daha mühlet verilmesine razı olsa dahi -bu bir Allah hakkı olduğu için- mahkeme ona bu mühleti vermez. Çünkü onun boşanıp boşanmadığı hususunda şüpheli halinin devam etmesi Allah hakkının çiğnenmesidir.

b) Havale, bir gün, bir ay veya bir sene gibi bir zamanla kayıtlı ise tayin edilen vaktin sonuna kadar kendisine talak havale edilen şahsın hakkı bakidir. Çünkü o bütün anılan zaman içinde işi -meselâ- hanımına havale etmiştir, vakit devam ettikçe bu hak devam eder.

Tayin edilen zaman içinde bir defa kadın kendini tercih ederse, onun artık bir daha tercih hakkı kalmaz. Çünkü o söz, hakkın bu vakitle tahdit edilmesini gerektirir, ama tekrarını gerektirmez.

Havale ilerideki bir zamana bağlı söylenmiş ise, meselâ: "Yarın veya filan ayın başında talak işi senin elindedir" demişse tayin edilen o vakit gelmedikçe iş

1- *el-Bedâyi'*, III, 13-117; *el-Lübâb Şerhu'l-Kitâb*, III, 50; *Fethu'l-Kadîr*, III, 111-113.
2- *eş-Şehru's-Sağîr*, II, 595; *el-Kavâninü'l-Fıkhiyye*, 233.

onun elinde olmaz.

Havale bir şarta bağlansa, meselâ: "Filan gelirse talak işi senin elindedir" derse o gelmedikçe iş onun elinde olmaz. O kişi gelirse, onun geldiğini öğrendiği mecliste iş onun elinde olur. Çünkü şarta bağlı şey, şart yerine geldiği sırada infaz edilmiş gibidir, dolayısıyla sanki o kişi geldiği sırada hanımına "iş senin elindedir" demiş gibidir. O kişinin gelişini öğrendiği mecliste boşama hakkına sahip olur. O kişinin gelişini öğrenemeden tayin edilen vakit bitmiş olsa, sonra öğrense bu havale ile o asla tercih hakkına sahip olamaz. Çünkü bu bir vakitle sınırlanmış olup o da bitmiştir. Zamanı geçtikten sonra artık ona tercih hakkı yoktur.

c) Havale tekrarı gerektiren bir ifade ile verilmiş ise, meselâ hanımına "ne zaman istersen kendini boşa" veya "iş senin elindedir" dese istediği zaman kendini boşama hakkına sahip olur. İster o mecliste olsun ister diğer meclislerde olsun hüküm aynıdır. Ancak bu lafızlarla da yine sadece bir defa boşama hakkına sahip olur, bir defa kendini boşayınca havale biter. Çünkü "istediğin zaman, ne zaman istersen" sözleri tekrar ifade etmez. Ama "her ne zaman" dese üç talaka kadar boşama hakkı olur, çünkü Arapçada (küllemâ) fiillerin tekrarını gerektirir, istek tekerrür ettikçe havale de tekerrür eder.

Havale lafızları ile vaki olan talakın sayısı ve cinsi:

Hanefîlere göre: [1] Kocanın "kendini boşa" veya "her ne zaman istersen boşa" sözü ile kadın bir defada üç talak verme hakkına sahip olamaz. Çünkü koca ona sarih olan talakı havale etmiştir. "Küllemâ=Her ne zaman" sözü fiillerin tekerrürünü gerektirir, buradaki fiil "isteme" masdarından alınan fiildir. Üç talakı bir anda vermekte ise tekrar yoktur, şu halde Hanefîlere göre "her ne zaman= küllama" sözü ile hiç bir talak vaki olmaz. Ebu Yusuf ve Muhammed'e göre bir talak vaki olur.

Koca hanımına "iş senin elindedir" derken üç talaka niyet etse, hanımı da kendini üç talakla boşasa üç olur. Çünkü koca işi mutlak olarak ona bırakmıştır; bundan bir de anlaşılır üç de anlaşılır. Üçe niyet etmişse "mutlak" sözün ihtimali olan bir şeye niyet etmiş olur, dolayısıyla niyeti sahihtir. İkiye niyet etmişse bu, Züfer hariç diğer Hanefî fakihlerine göre bir talak olur.

Vaki olan talakın cinsine gelince:

Eğer havale sarih talak ifadesiyle yapılmışsa talak ric'î olur. Meselâ hanımına "kendini boşa" dese, o da "boşadım" dese talak ric'î olur. Yine "bir talak vermede iş senin elindedir." veya "bir talakla kendni tercih et" dese o da kendini tercih etse bir ric'î talak vaki olur. Çünkü koca sarih ifade ile ona bunu havale etmiştir. Beynûne talak ifade eden söz sarih ifade ile söylenirse talak ric'î olur.

1- *el-Bedâyi',* III, 117-118; *Fethu'l-Kadîr,* III, 114; *el-Lübâb,* III, 51; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 660.

Eğer havale "tercih" "iş elinde" gibi bir lafızla olmuş ise talak bâin olur. Meselâ hanımına sadece "tercih et" veya talak niyetiyle "işin senin elindedir" dese, üç talaka niyet etmese hanımı da "kendimi tercih ettim" veya "kendimi boşadım" dese talak bâin olarak ve bir tane vaki olur. Çünkü kadın için "tercih" veya "işin elinde olması" ancak talak bâin olursa gerçekleşir, ancak bâin talak ile kendine (hürriyetine) sahip olur. Bu talak ric'î (=dönüşü mümkün) olsa kocanın hanımının rızası olmadan ona dönmesi mümkündür.

Malikîlere göre: [1] -Daha önce de izah ettiğimiz gibi- "tercihin kadına bırakılması veya boşamanın ona bırakılması halinde- eğer havale "tercih" ile ise- bu havale üzerine vaki olan talak üç talaktır. Ama havale "temlik" şeklinde ise vaki olan talak yine üç olur, ancak bir ve ikiye de ihtimali olur. İkisi arasındaki fark şudur: "Tercih et" demesi halinde -kadın kendisini tercih ettiği takdirde- bu söz bir daha kocasının ona dönmemesini gerektirir. Bu ise ancak talakın üç olarak vaki olmasıyle gerçekleşir "Temlik" durumunda ise koca malik olduğu talak hakkını hanımına devretmiş olur. Kadın bir veya iki ya da üç talak verirse "temlik" lafzının gereği ile amel etmiş olur.

Bu farka binaen Malikîler şöyle dediler: Eğer havale *tahyir* (tercihi ona bırakma) şeklinde ise, hanım üç talak verdiği takdirde kocanın buna itiraz hakkı olmaz. Ama havale *temlik* şeklinde ise koca itiraz edebilir ve hanım kendisini üç talakla boşadığı takdirde "ben bir talak kastetmiştim" diye iddia edebilir. Yemin edebilirse bu iddiası kabul edilir.

Havale ne zaman başlar?

Hanefîlere göre havale, nikâh akdinin yapılmasından itibaren veya daha sonra evlilik devam ederken yapılabilir. Akit ile beraber havalenin sahih olması için evlenme teklifinin kadın veya vekili tarafından gelmiş olması şart koşulmuştur. Meselâ kadının erkeğe "talak benim elimde olmak şartiyle" veya "istediğim zaman boşama hakkı bende olmak şartıyla seninle nikâhlandım" deyip erkeğin de bunu kabul etmesi gibi.

Nikâh teklifi erkekten gelse, meselâ kadına "boşanma işi senin elinde olmak" veya "istediğin zaman kendini boşama hakkı sende olmak şartiyle seninle nikâhlandım" dese kadın da bu teklifi kabul etse nikâh sahih olur, havale sahih olmaz. Çünkü koca bu durumda nikâh akdi henüz tamamlanmadan kadını kendi kendini boşama hakkına sahip kılmıştır. Halbuki koca, nikâh tamamlanmadan talak hakkına kendisi malik değildir. Kişi malik olmadığı bir şeyi başkasına temlik edemez.

Nikâh teklifi kadın tarafından gelip erkeğin de akit sırasında bunu kabul etmesi ile sahih olan havale eğer mutlak olur her hangi bir vakitle kayıtlı olmazsa -me-

1- *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 597.

selâ kadının erkeğe "talakım benim elimde olmak şartıyla seninle nikâhlandım" deyip erkeğin de "kabul ettim" demesi halinde- kadının bu hakkı o akit meclisi ile kayıtlı kalır, akit meclisi sona erdiği zaman daha sonra kadının kendisini boşama hakkı olmaz.

Havale ile beraber kocanın talaktaki hakkı nedir?

Havale, Hanefîlere göre temlik olmakla beraber -ki bu vekâlet vermeye benzer- nasıl ki vekâlet verenin vekâlet verdikten sonra vekâlet verdiği hususta tasarruf yapma hakkı varsa aynı şekilde talakı hanıma havale ettikten sonra da kocanın talak verme hakkı vardır.

Vekâletle havale arasındaki fark:

Hanefîlere göre havale ve vekâletin her ikisi de kocanın talak verme hususundaki hakkını her ne kadar iskat etmiyorsa da ancak onlar birkaç yönden bunlar arasında fark göstermektedirler [1]:

1- Havale yapıldıktan sonra koca artık ondan dönemez. Vekâlette ise, vekil üzerine aldığı işi infaz etmedikçe vekâlet veren bundan dönebilir.

2- Havalede, havaleyi üzerine alan kişi bu konuda kendi irade ve isteğine göre hareket eder, çünkü koca bu hakkı ona temlik etmiştir. Vekâlette ise vekil başkasının irade ve isteği doğrultusunda hareket eder. Çünkü vekil kendisine havale edilen hakkın sahibi değil, bilakis vekâlet verenin bir mümessili, onun adına yapan birisidir.

3- Mutlak havale, havale meclisi ile sınırlıdır. Vekâlette, eğer vekâlet mutlak ise talak vekili vekâlet meclisinde boşayabildiği gibi daha sonra da boşayabilir.

4- Havale kocanın aklını kaybetmesiyle batıl olmaz, çünkü havale ta'lik (=şarta bağlamak) manasınadır. Vekâlette ise batıl olur, çünkü cinnet kocayı ehliyet sahibi olmaktan çıkarmıştır. Müvekkilin veya vekilin ehliyetinin yok olması vekâleti hükümsüz kılar.

6. Talak Çeşitleri ve Bunların Hükümleri

Talak çeşitli yönleriyle kısımlara ayrılır:

Lafızları bakımından izah ettiğimiz gibi sarih ve kinaye diye iki kısma ayrılır.

Sarih ve kinayenin her biri de dönüşü olup olmaması bakımından ric'î ve bâin diye ikiye ayrılır.

Sünnete uygun olup olmaması bakımından sünnî ve bid'î diye ikiye ayrılır.

1- *el-İnâye ma'a Fethi'l-Kadîr,* III, 100; *İbni Abidîn,* II, 653.

Derhal veya şarta bağlı olup olmaması bakımından müneccez veya muaccel, muallak ve istikbale izafe etme diye kısımlara ayrılır. Bu kısma hastanın ve ölüm döşeğindeki kişinin talakı da ilave edilebilir.

Sünnet ve bid'at olması açısından talakın taksimi:

Talak, sünnete uygun olup olmaması açısından sünnî ve bid'î diye ikiye ayrılır. Sünnî talak, dinin izin verdiği, bid'î talak da menettiği talaktır. Bid'atın asıl manası, bir şey tamam olduktan sonra ona yeni bir şey ilâve etmektir.

Bu taksimin delili *"Ey peygamber! Kadınlarınızı boşadığınız zaman onları iddet bekleyebilecekleri bir zamanda boşayın."* (Talak, 1) ayetidir. İbni Abbas ve İbni Mes'ud bunun manası: *"Temiz hallerinde münasebette bulunmadan boşayın." demektir,* dediler.

Ayrıca meşhur İbni Ömer hadisi de buna delildir: *İbni Ömer hanımını hayız halinde boşadığı zaman Hz. Peygamber (a.s.) Ömer'e: "Ona emret hanımına dönsün, hayızdan temizleninceye kadar onu (evde) tutsun. Sonra tekrar hayız görüp tekrar temizlenince isterse ona dokunmadan temiz olarak boşasın." buyurmuştur.*

Bu taksimde ittifak etmekle beraber hangi talakın sunnî hangisinin bid'î olduğunun tayininde ve bid'î talakın hükmünde Fakihlerin çeşitli görüşleri vardır.

Hanefîlere göre [1] : Bu taksim üçlü olmalıdır. Yani talak üç çeşittir: Talak-ı ahsen, talak-ı hasen ve talak-ı bid'î.

Talak-ı ahsen: Kişinin hanımını temiz iken münasebette bulunmadan bir talakla boşayıp iddeti bitinceye kadar ikinci bir talak vermeden beklemesidir. Çünkü ashab-ı kiram kadının iddeti bitinceye kadar bir talaktan fazla vermemeyi tercih ediyorlardı. Çünkü bu onlar nazarında her temizlik halinde bir talak vererek üçe tamamlamaktan daha iyidir. Zira bu telâfisi mümkün olduğu için daha az pişmanlık getiren ve kadına daha az zarar veren bir boşama şeklidir.

Talak-ı hasen: Bu da sünnete uygun olan talaktır. Bu, kişinin üç talakı üç temizlik halinde ve her temizlikte bir talak olacak şekilde vermesidir. Yukarıda geçen İbni Ömer hadisindeki Resulullah (a.s.)'ın emri bunu gerektirir.

Talak-ı bid'î: Bu, kişinin iki veya üç talakı bir kelimede vermesi veya üç talakı bir temizlikte vermesidir. Çünkü boşama birçok dinî ve dünyevî maslahatın varlığına kaynak olan evliliğin sona ermesine sebep olduğu için talakta aslolan yasak olmasıdır. Mübah olması zarûret duyulduğu içindir. Üç talakın birden verilmesine veya bir temizlik süresi içinde verilmesine ise zaruret yoktur. Zira zaruret bir talakla ve talâkları temizlik hallerine tevzi etmek suretiyle giderilir, fazlası israftır,

---

1- *el-Bedâyi',* III, 91-96; *el-Kitâb,* III, 37-40; *Fethu'l-Kadîr,* III, 22-37; *İbni Abidin,* II, 574-578.

o halde bidattır. Kişi bu bid'atı işlerse talak vaki olur, hanımı kendisinden ayrılır ve günahkâr olur. Bu talak da tahrimen mekruh olur. Çünkü bunun yasak olması talakın dışında bir sebepten dolayıdır ki o da dinî ve dünyevî maslahatların kaybedilmesidir. Bu talak, cuma günü ezan vaktinde yapılan alışverişe ve gasbedilen arsa üzerinde kılınan namaza benzer. Alış veriş ve namaz sahihtir, lakin başka bir sebepten dolayı mekruhtur. Aynı şekilde bir defada birden fazla talak vermek de böyledir, çünkü buna zaruret yoktur. İşte, hayız ve nifas halinde boşanan kadına -esah olan görüşe göre- dönmek bunun içindir; isyanı kaldırmak *"Emret ona hanımına dönsün"* emrine uymak içindir. Temizlendiği zaman isterse boşar, isterse devam eder.

Sünnet talak ya vakit bakımından veya sayı bakımından olur. Sayı bakımından sünnette zifaf olanla olmayan eşittir. Vakit bakımından sünnet olanı ise bilhassa zifaf olan kadına göredir ki bu, kocasının onu temiz halinde ve münasebette bulunmadan boşamasıdır. Zifaf olmamış kadın için ise hayızlı iken boşanması ile temiz iken boşanması arasında fark yoktur.

Kadın yaşının küçük veya büyük olmasından dolayı hayız görmüyorsa, kocası da onu sünnet üzere boşamak isterse bir talak verir, bir ay geçince bir talak daha verir, bir ay sonra bir talak daha verir. Böylece üç ayda üç talak olur. Çünkü böyle kadınlar hakkında "ay" hayız yerini alır. Talak ayın başında ise aylar hilale göre, ayın ortasında ise -iddet bahsinde de ifade edildiği gibi- günlerle hesap edilir.

Hamile kadının münasebetten sonra boşanması caizdir. Çünkü bu iddette karışıklığa sebep olmaz. Çünkü kesin olarak onun iddeti doğumla sona erer. Hamilenin sünnet üzre üç talakla boşanması hayız görmeyen gibidir; süresi üç aydır. Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre ikinci talakı bir ay bekledikten sonra verir. Çünkü talakın caiz olması zaruretten dolayıdır. Küçük kız ve yaşlı kadın hakkında da zaruretin delili aynıdır.

Sünnet ve Bid'at Talakın Lafızları:

Sünnet üzere verilen talakın lafızlarından biri de "Sen sünnet üzere boşsun" demektir. Kişi, zifaf olmuş henüz hayız çağındaki hanımına "Sen sünnet üzere iki talakla" veya "üç talakla boşsun" dese kadının her temizliğinde bir talak vaki olur. Birincisi, münasebette bulunmadığı temizliğinde vaki olur. Eğer kadın hayız görecek yaşta değilse veya henüz zifaf olmamışsa derhal ve sadece bir talak vaki olur. Sonra, zifaf olmamış kadın bu bir talakla iddet beklemeden kocasından kesin ayrılmış olur. Çünkü bu, zifaftan önce verilmiş bir talaktır. Koca bu kadınla evlenmedikçe de bundan başka talak vaki olmaz. Kadın hayız görmeyecek yaşta ise (kocanın bu sözü üzerine) her ay geçtikçe başka bir talak vaki olur.

Koca bu sözü ile derhal üç talak olmasına veya her ay başı bir talak vaki olmasına niyet etmişse bu niyeti sahihtir. Çünkü söylediği söz bu manaya da gelebi-

lir.

"Sen bid'at üzere" veya "zulüm talakı ile" veya "isyan talakı ile" veya "şeytan talakı ile boşsun" gibi sözler bid'at talakının sözleridir. Bununla üç talaka niyet ederse üç olur. Çünkü münasebette bulunmadan da olsa bir temizlikte üç talak vermek veya münasebette bulunduktan sonra ise bir temizlikte bir talak da olsa bid'attir. Hayız halinde boşamak bid'attir. Bu sözlerle üç talak niyet etmişse sözünden anlaşılabilecek bir manayı niyet etmiştir, dolayısıyla niyeti sahih olur.

Malikîlere göre: (1) Sünnet talak şu dört şartın eksiksiz bulunduğu talaktır:

1- Talak sırasında kadın hayız ve nifastan temizlenmiş olmalıdır.

2- Kocasının bu temizlikte münasebette bulunmaması lâzımdır.

3- Talak bir tane olmalıdır.

4- İddeti bitinceye kadar kocasının ikinci bir talak vermemesi lâzımdır. İkinci talak verirse bu bid'at talak olur. Çünkü talakta aslolan yasak olmasıdır.

İlk iki şart mezheplerin ittifak ettiği şartlardır. Üçüncüsünde Şafiîler farklı görüştedirler. Onlara göre üç talakı birden vermek caizdir. Dördüncüsünde ise getireceği neticede Hanefîler farklı görüş beyan etmişlerdir. Daha önce beyan ettiğimiz gibi, onlara göre kocanın zifaf vaki olmuş hanımını üç temizlikte üç talakla boşaması caizdir.

Bid'at talak da bu şartlardan bazılarının veya hepsinin bulunmadığı talaktır. Talak-ı bid'î ya haram veya mekruh olur: Hayız ve nifas halinde boşamak haram, hayız ve nifas olmasa da üç talakla boşaması ise mekruhtur. Hayız ve benzeri hallerde verilen talak vakidir. Kadın hayız ve nifas halinde kocasından kendisini boşamasını istese dahi caiz olmaz.

Hayız halinde hanımını boşayan kişi -eğer talak ric'î ise- hanımına dönmesi için icbar edilir. Kadın temizlenip sonra bir hayız daha görüp ondan da temizlenip ikinci temizliği başladıktan sonra isterse boşar. Dönmemekte direnirse hapis cezası ile tehdit edilir, yine dönmese hapsedilir. Yine dönmezse dayakla tehdit edilir, yine dönmezse dövülür. Bütün bunlar bir celsede yapılır. Yine dönmemekte direnir hakim "senin adına ben döndüm." diyerek döner.

Koca hanımını temiz iken fakat münasebette bulunduktan sonra boşasa veya hayzını bitirip henüz gusül abdesti almadan boşasa ittifakla bu kişi dönüşe icbar edilmez. Dönüşe imkân sağlamak için, hayız konusunda çıkacak ihtilafta kadının sözü kabul edilir.

Hamile kadını -şayet hayız görürse- bu halinde boşamak caizdir, çünkü onun

1- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 225; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 537-541.

iddeti doğumudur, daha fazla uzatılmaz.

Zaten iddet beklemeyeceği için henüz zifafta bulunulmamış kadının hayızlı iken boşanması caizdir.

Şafiîlere göre: [1] Talak sünnî, bid'î ve ne sünnî ne bid'î olmayan talak olmak üzere üç kısımdır. Üçüncüsü bülûğa ermeyen kız çocuğunun, hayız çağını geçmiş kadının, hul' yapılmış, kocasından hamile olduğu kesinlik kazanmayan ve zifafa girmeyen kadının boşanmasıdır. Bunların boşanması ne sünnettir, ne bid'attır. Çünkü bunlarda iddeti uzatmak diye bir şey yoktur.

Sünnî talak şer'an müstehap olan talaktır. Bu da kişinin hanımını bir tek talakla boşamasıdır. İsterse ihtilaftan uzak olmak için her temizlikte bir talak vererek üç talakı ayrı ayrı verir. Üç talakı bir temizlikte vermesi caizdir, haram değildir. Çünkü Uveymir el-Aclânî Resulullah'ın huzurunda hanımı ile liân yapınca, henüz Resulullah kendisine hanımının liân sebebiyle kesin olarak ayrıldığını haber vermeden önce onu üç talakla boşadı [2]. Üç talak haram olsaydı Resulullah bunu ona ve huzurundaki diğer sahabeye öğretmek için bu hareketinden nehyederdi. Ayrıca Fatıma binti Kays, kocasının kendisini dönüşü mümkün olmayacak şekilde boşadığını Resulullah'a şikâyet etti. İmam Şafiî "Allah bilir ama üç talakla boşamıştı." diyor. Resulullah'ın onu bundan nehyettiğine dair bir şey bilmiyoruz. Ayrıca sahabeden bir kısmı üç talakı uygulamış diğer bir kısmı da buna fetva vermiştir.

Lâkin pişman olunduğu zaman dönüşü mümkün olması için hayız çağındakilerin temizlik halinde, iddeti ay hesabı ile hesaplananların da her ay sadece bir talakla boşanmaları sünnettir. Bir tane ile iktifa etmeyecekse talakları günlere tevzi eder. Hamilenin talakını şöyle tevzi eder: Birini derhal verir ve döner, ikincisini nifastan sonra, üçüncüsünü de hayızdan temizlendikten sonra verir.

Koca, hanımına "sen üç talakla boşsun" veya "sünnet üzre üç talakla boşsun" dese ve her iki halde de koca bu "üç"ü üç talakı üç temizlik haline tevzî ederek vermek diye tefsir ettiğini iddia etse sahih olan görüşe göre mahkemece bu iddiası kabul edilmez. Esah olan görüşe göre ise diyanetten yani Allah ile kendisi arasında doğru olduğu kabul edilir.

Velhasıl üç talak Şafiî ve Hanbelîlere göre sünnet üzre talaktır. Malikî ve Hanefîlere göre bidattır, haramdır.

Bid'at talaka gelince: Bu iki kısımdır. Birincisi, zifaf olmuş hamile olmayan bir kadını hayız halinde boşamaktır. Çünkü Allah (c.c.) *"Onları iddetleri içinde boşayın."* (Talak, 1) yani iddete başlayabilecekleri bir vakitte boşayın buyurmuştur. Hayız zamanı iddetten sayılmaz. Bu talakın haram olmasının sebebi iddetin uzaması yüzünden kadının zarar görmesidir. Çünkü talak verdiği hayızın kalan

1- *el-Mühezzeb,* II, 79, 89; *Muğni'l-Muhtâc,* III, 307-312.
2- Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.

kısmı sayılmaz. Nifas da hayız gibidir. Hanımını hayızlı iken boşayan İbni Ömer'e dönmesi için emredilmesi de bunun haramlığını teyit etmektedir.

İkincisi, hamile kalacak çağdaki hanımı ile temiz iken münasebette bulunduktan sonra henüz hamile olup olmadığı anlaşılmadan boşamak. Çünkü bu halde boşarsa hamile olduğunu bilemez ayrılır, sonra da çocukla beraber hanımından ayrıldığına pişman olur. Ayrıca yine bu kadının hamile iddeti mi temizlik iddeti mi bekleyeceği bilinemez.

Malikî ve Hanefîler hariç diğer mezheplere göre bid'at talak ile boşanan kadına dönmek sünnettir. Temizlendikten sonra isterse boşar.

Koca hayız halinde hanımına "Sen bid'at talakı ile boşsun." dese derhal talak vaki olur. "Sünnet üzere boşsun" dese hayızdan veya nifastan kurtulup temizlik hali başladığı zaman vaki olur. Gusülden önce de hükmen temiz sayıldığı için talak gusle bağlı olmaz.

Koca, temiz iken, münasebette bulunmadan hanımına "Sen sünnet üzere boşsun" dese derhal talak vaki olur. Çünkü sünnet üzere olmasına bir mani yoktur. Münasebette bulunduktan ve hamile olduğu henüz belli olmadan bunu dese hayızdan sonra temizlendiği zaman vaki olur. Çünkü o zaman iddetin başlaması mümkündür.

Koca hanımına temiz iken "Sen bid'at üzere boşsun" dese -eğer o temizlikte veya önceki hayızda münasebette bulunmuş ve hamile olduğu ortya çıkmamışsa, bid'at üzre boşma mevcut olduğu için- derhal talak vakî olur. Bu şekilde bir münasebet olmamışsa hayız olduğu zaman boş olur.

"Sen talak-ı hasenle" veya "talak-ı ahsen ile boşsun" dese bu "sen sünnet üzere boşsun" demek gibidir. Eğer hayız halinde ise temizlenmedikçe talak vaki olmaz. Temiz ise henüz münasebet de olmamışsa talak derhal vaki olur. Münasebet olmuşsa hayızdan sonra temizlenince vaki olur.

Talaka kötü bir sıfat takarak söylemişse meselâ "sen çirkin bir talakla" veya "talakın en çirkini ile" veya "en rezili ile" veya "en şerlisi ile boşsun" gibi sözlerle boşamışsa bu "sen bid'at üzere boşsun" demek gibidir: Eğer hayız iken ise veya temiz iken fakat münasebet cereyan etmişse derhal vaki olur. Bunlardan hiç biri olmamışsa hayız görünce vakî olur. Kadının huyu güzel olduğu için veya talak bid'at olacak bir zamanda olduğu için bu talakla sünnet talaka niyet etse sözü diyaneten (yani kendisi ile Allah (c.c.) arasında) kabul edilir mahkemece kabul edilmez.

"Sen her "kur'(1)*"da bir talak olmak üzere üç talakla boşsun" dese eğer o sırada temizse bir talak vaki olur, çünkü o temizlik günlerinin kalan kadarı da "kur'" dan sayılır. Hayız halinde ise temizlenmedikçe talak vaki olmaz. Sonra her temizlikte bir talak vaki olur. Eğer kadın, talakı ne sünnet ne bid'at olmayacak üçüncü

(*) Kur' kelimesi Arapçada hem hayız hem de temizlik manasına gelen bir kelimedir. (Mütercim)

kısımdan ise: Hamile ise derhal bir talak vaki olur. Çünkü hamilelik de kur'dur nazar-ı itibara alınır. Hamile olduğu halde hayız görüyorsa temizlik hallerinde boş olmaz. Çünkü bu temizlik halleri kur' değildir. Kocası doğumdan evvel hanımına dönerse doğumdan sonra nifastan temizlenince ikinci bir talak dahi vaki olur. Hayız görüp tekrar temizlenince de üçüncü talak vaki olur.

Eğer kadın zifaf olmamış ise talak vaki olur ve kesin olarak ayrılır. Küçük ve zifafa girmişse derhal vaki olur. Kocası üç ay içinde dönmezse bâin olur= kesin ayrılır. Dönerse dönüşten hemen sonraki temizlikte boş olmaz. Çünkü bu, talakın esnasında da verildiği temizliktir.

Sünnet ve bidat talakın tarifinde, bunlara ait lafız ve hükümlerde, yukarıda geçen İbni Ömer hadisinde Resulullah (a.s.)ın emirlerine binaen hayızlı iken boşanan kadına dönmenin müstehap olduğunda temizleninceye kadar boşamamanın vacip olduğunda, sonra tekrar hayız görüp tekrar temizleninceye kadar boşamamanın müstehap olduğunda... Bütün bu meselelerde Hanbelîlerle Şafiîler aynı görüştedirler. (1)

Ric'î talak, bâin talak:

Sarih ve kinaye talaktan her biri dönüş imkânı olup olmaması açısından ric'î ve bâin olmak üzere iki kısma ayrılır.

Ric'î talak: Kocanın boşadığı hanımını, iddeti içinde, yeni bir nikâh akti yapmaksızın tekrar aile hayatına kabul etme hakkına sahip olduğu talaktır. Burada kadının rızası aranmaz. Bu dönüş ancak birinci ve ikinci talaktan sonra henüz iddet bitip bâin olmadan yapıldığı takdirde caiz olur. İddet bitince ric'î talak bâin olur. Bundan sonra koca ancak yeni bir nikâhla hanımını geri alabilir.

Bâin talak *beynûnet-i suğra* ve *beynûnet-i kübra* olmak üzere iki çeşittir.

Beynûnet-i suğra: Kocanın ancak yeni bir nikâhla ve mehir tespit ederek boşadığı hanımına dönebileceği talaktır. Bu da Ebu Hanifeye göre zifaftan evvel veya bir mal karşılığı veya kinayeli sözlerle vaki olan boşamalarda veya mahkemenin, kocanın nafaka temin edememe veya îlâ yapmasının dşında başka sebeplerle boşattırması gibi hallerde olur.

Beynûnet-i kübra: Kocanın boşadığı hanımına onun ancak başka bir koca ile sahih bir nikâhla evlenip gerçek zifaf olduktan, ikinci kocasından da ölüm veya başka şekilde ayrılıp iddetini tamamladıktan sonra evlenebileceği boşamaya beynûnet-i suğra denilir. Bu da üç talakla boşadıktan sonra olur ki, koca bu halde ancak hanımı başka bir koca ile evlendikten sonra tekrar onunla evlenebilir.

Hangi boşamalar ric'î veya bâindir?

Hangi boşamanın ric'î ve bâin olduğunu tayinde fakihlerin çeşitli görüşleri

1- *el-Muğnî,* VII, 98-113; *Keşşâfu'l-Kınâ,* V, 269-276.

vardır.

Hanefîlere göre: [1] Her talak ric'îdir, dönüşü vardır. Ancak zifaftan önceki talak, bir mal karşılığı verilen talak; şiddet, kuvvet, kesin ayrılık veya haramlık ifade eden lafızlarla verilen kinayî talak ve üçü tamamlayan talak ric'î değildir. O halde şu boşamalar ric'îdir:

1- Fi'lî zifaftan sonra "boş" lafzı ile her hangi bir bedel veya sayı zikredilmeden, şiddet, kuvvet ve benzeri sıfatlar takılmadan sarih ifade ile verilen talak ric'îdir.

Meselâ: "Sen boşsun, boş ol, seni boşadım..." gibi sözlerle vaki olan talak ric'îdir, birden fazlaya niyet etse dahi ancak bir talak vaki olur. Niyete bakılmaz.

Ama "sen talaksın" veya "iyice boşsun" dese, hiç bir şeye niyet etmemişse bir ric'î talak vaki olur, üçe niyet etmişse üç olur. "Sen dört mezhebe göre boşsun" veya "sen hiç bir âlimin ve hâkimin geri döndüremeyeceği şekilde boşsun" dese vaki olan talak ric'îdir.

Örfde sarih talak hükmünde sayılan lafızlardan bazıları şunlardır: "Talak üzerine borç olsun, bana haram olsun, talak vermem lâzım, bana haram olması lâzım" gibi sözlerdir. Örfte bu sözlerle talak niyetsiz vaki olur. Buna göre "haramdır" sözü de sarih kısmından sayılmaktadır.

2- "İddetini bekle, rahmin temiz olup olmadığını araştır" gibi şiddet ve kesin ayrılık ifade etmeyen ve zifaf sonrası söylenmiş sözlerle meydana gelen kinâyî talak ile eğer koca bir ric'î talaka niyet ederse o vaki olur.

3- İlâ veya kocanın nafaka temin edememesi gibi sebeplerle mahkeme tarafından yapılan boşamalar da ric'îdir. Çünkü koca her an nafaka temin etme imkânına kavuşabilir. İlâ sebebiyle yapılan boşama da kocaya hanımına dönme imkânı tanıması için ric'î sayılmıştır.

Aslında talakın ric'î olduğuna delâlet eden iki ayet vardır: *"Talak iki defadır. Sonrası ya iyilikle tutmak veya güzellikle salıvermektir."* (Bakara, 229) *"Boşanmış kadınlar üç kurû' beklesinler... kocaları barışmak istedikleri takdirde o müddet zarfında onları geri almağa herkesten çok hak sahibidirler."* (Bakara, 228) Her iki ayet de kadın iddet halinde olduğu müddetçe dönüşün mümkün olduğuna delâlet eder. Ancak delillerin istisna ettiği talaklar hariçtir ki bunlar şunlardır: Üç talak, zifaftan önce verilmiş talak, bir mal karşılığı verilen talak (= hul'), kadına gelecek bir zararın def'i için yapılan talak ve şiddet ve kesin ayrılığı ifade eden talak.

Şunlar da bâin talak olur:

1- Beynûnet-i suğra:

a) Fiilî zifaftan önce veya halvet-i sahihadan sonra verilen talak. Birincisi

1- *İbni Abidin,* II, 592. 617-621; *el-Lübâb,* III, 41-44; *el-Bedâyi',* III, 109-112.

bâindir. Çünkü bununla iddet vacip olmaz ve bu boşama dönüş kabul etmez. Buna delil şu ayet-i kerimedir: *"Ey iman edenler! Mümin kadınları nikâhlayıp sonra onlara henüz dokunmadan boşarsanız onlara iddet bekletmeniz gerekmez."* (Ahzab, 49) İddet lâzım gelmeyince dönüş de mümkün olmaz, çünkü dönüş ancak iddet içinde olur. O halde bu talak bâin olur, ric'î olmaz.

Cinsî temas vaki olmayan bir halvet-i sahihadan sonra verilen talak -iddet vacip olmadığı halde- bâin olur. Çünkü iddetin vacip olması sadece nesebin sübûtunda ihtiyatlı davranmak içindir.Halbuki dönüş sahih olur demekte ihtiyat yoktur, bilakîs ihtiyat dönüşün sahih olmayacağına hükmetmeyi gerektirir.

b) Şiddet, kuvvet ve kesin ayrılmayı ifade eden sözlerle verilen kinâyî talak da bâindir. Yani kinayeli sözlerle verilen her talak -koca talaka niyet etmişse- bâindir. Ancak daha önce geçen "iddetini bekle" hamile olup olmadığını araştır" gibi sözlerle verilen talak -isterse iki talaka niyet etsin- bir talak-ı bâin vaki olur. Çünkü kullanılan söz "iki" sayısına delâlet etmemektedir. O halde talakların en azı olan bir talak vaki olur. Üçe niyet ederse üç olur. Çünkü beynûnet iki çeşittir: Birincisi muğallaza (=ağırlaştırılmış)dır ki bu üç talaktır, diğeri de muhaffefe (=hafifletilmiş)dir ki o da bir talaktır. Hangisine niyet ederse o vaki olur, çünkü kullanılan sözün bu manalara gelmesi de muhtemeldir.

Bu sözler "sen şiddetli" veya "kuvvetli" veya "uzun" veya "geniş bir talakla boşsun" manasındadır. Çünkü "uzun" ve "genişten" maksat şiddet ve kuvvettir.

Şu halde "sen haramsın" veya "bana haramsın" gibi sözler örfde sarih talaktan sayılır ve bunlarla bir talak-ı ric'î vaki olur.

c) Bir mal karşılığı boşamak (hul') da bâindir. Koca hanımından hul' ile boşanmayı kabul etse veya onu bir mal karşılığı boşasa -ki kocanın bir bedel alarak ayrılmayı kabul etmesi Hanefîlere göre bir mal karşılığı boşamak demektir- bu talak bâin olur. Çünkü maksat kadının boşama hakkına sahip olması ve kocasının dönüşüne mani olmasıdır. Bu gaye de ancak talakın bâin olmasıyle gerçekleşir.

d) Kocanın nafaka temin edememesi veya ilâ sebebiyle değil de kocadaki bir özür veya aralarındaki huzursuzluk veya kocanın uzun müddet kaybolması veya hapse düşmesi yüzünden kadının zarar görmemesi gibi sebeplerle hâkimin boşaması da bâin talaktır. Çünkü kadının mahkemeye sığınması ancak kendisine gelecek zararı defetmek ve evliliği sona erdirmek gayesiyle olur. Bu da ancak talakın bâin olmasıyle gerçekleşir.

2- Beynûnet-i kübra:

Talakın üç olması beynûnet-i kübradır. Bu ister ayrı ayrı vererek üçe tamamlansın -meselâ kişinin hanımını her defada bir talakla boşaması gibi- ister "üç" sözünün sözle veya işaretle talakla birlikte bulunması şeklinde olsun- meselâ: "Sen

üç talakla boşsun" demesi veya "sen boşsun" deyip üç parmağı ile işaret etmesi gibi- ister bir mecliste veya çeşitli meclislerde talakı üç defa tekrar etsin talak beynunet-i kübra olur.- Meselâ: "boşsun, boşsun, boşsun" demesi halinde üç talak vâki olur. Ancak ikinci ve üçüncü "boşsun"larla birinciyi tekit etmek istemişse o takdirde sadece bir talak vaki olur.

İşaret söz hükmündedir. Şu halde bir parmağı ile işaret etmişse bir talak, ikisi ile işaret etmişse iki, üçü ile işaret etmişse üç talak vaki olur. Çünkü "söz" ne zaman "işaret"e bağlanırsa o işaret söz gibi kabul edilir. Çünkü böylece "söz"den beklenen işaretle elde edilmiş olmaktadır-ki, sözden maksat karşıdakine meramını bildirmektir. İşaretin söz yerine geçtiğine örf ve naslar da delildir. Örfün delaleti herkesçe malumdur. Nasların delâleti ise Resulullah'ın *"Ay şu kadardır, şu kadardır"* derken bütün parmaklarıyla işaret etmeksidir. Bu ayın otuz gün olduğunun beyanıdır. Sonra tekrar "ay şu kadardır, şu kadardır" diyerek üç defa bütün el parmaklarıyla işaret etti, üçüncüsünde baş parmağını kapattı. Bu da ayın yirmi dokuz gün olduğunun beyanı idi. (1)

Malikîlere göre: (2) Şu dört yerde talak bâin olur:

Zifaftan evvel verilen talak, hul' talakı, üç talak ve mubârae. *Mubârae:* Halkın boşama işini kadının kendine bırakmasıdır. Bunu hul'dan ayrı bir talak-ı bâin sayarlar. İlk üçü üzerinde âlimlerin ittifakı vardır.

Talak-ı ric'î ise bunların dışındaki boşamalardır.

Şafiî ve Hanbelîlerin görüşü mubaraenin dışında Malikîlerle aynıdır (3). Onların esası şudur: Her talak ric'îdir. Ancak zifaftan önce verilen talak, hul'da olduğu gibi bir mal karşılığı boşama, üç talak ve "üç" sayısı ile bir anda verilen talak ric'î değildir.

Buna göre, Hanefîler hariç cumhura göre kinayeli lafızlarla verilen talaklar - bâin talaka niyet etmiş dahi olsa- sadece ric'î olur. Çünkü sarih lafızlarla sadece ric'î talak vaki olduğuna göre sarihten daha zayıf olan kinâyî lafızların -talak ve başka manalara da delâlet etme ihtimali olduğundan- bu lafızlarla vaki olan talakın haliyle ric'î olması lâzım gelir. Çünkü talak niyetten etkilenmeyen şer'î bir ıstılahtır. Bu sebepten kinayeli lafızlarla bâin talakı kastetmek, bu şer'î manayı değiştirmek demek olur.

Ric'î ve bâin talakın hükmü:

Bazı hükümlerde ric'î ve bâin talak aynıdır:

Boşanan kadının iddet nafakasının vacip olması, doğurduğu çocuğun nesebi-

1- Buharî, Müslim, Ebu Dâvud ve Neseî Abdullah b. Ömer'den rivayet etmişlerdir. *Câmiu'l-Usul*, VII, 182; *Nasbu'r-Râye*, III, 228.

2- *el-Kavâninü'l-Fıkhiyye*, 226; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 526.

3- *Muğni'l-Muhtâc*, III, 237; *el-Muğnî*, VII, 274, 278.

nin boşayan kocaya ait olması, boşanan kadın bir başka koca ile evlenirse bu evliliğin birinci evlilikteki talakların hepsini silmesi. Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre bunlar ister üç talak olsun ister daha az olsun, hüküm aynıdır. Diğer fakihlere göre ise ikinci evlilik sadece üç talakı siler, ilk kocasına yeni bir nikâhla döndüğü zaman hanımı üzerinde yeniden üç talak hakkına sahip olur. Ric'î talak bazı hükümlerde bâin talaktan farklıdır.

Ric'î talakın hükmü:

Fakihler ric'î talakın bir takım neticeleri olduğunda ittifak etmişlerdir. Bunlar[1]:

a) Talak adedinin noksanlaşması: Verilen talak kocanın sahip olduğu talak sayısını eksiltir. Meselâ koca hanımını bir ric'î talakla boşasa geriye onun iki talak hakkı kalır. İkinci bir talak daha verse geriye bir talak hakkı kalır.

b) İddetin bitmesiyle aile bağının sona ermesi: Koca hanımını bir talakla boşasa, koca dönüş yapmadan iddet bitse, iddetin bitmesiyle kadın kocasından kesin olarak ayrılır. O zaman mehr-i müecceli ödeme zamanı gelmiş olur.

c) İddet içinde dönüş imkânı olması: Boşayan koca boşadığı hanımına, ittifakla sözle, dönebilir. İddeti devam ettikçe Hanefî, Hanbelî ve Malikîlere göre aynı şekilde fiil ile de dönebilir. İddet bitince hanımı kesin olarak ayrılır, artık koca ancak hanımının izni ile ona dönebilir.

d) Ric'î talakla boşanan kadın boşayanın hanımıdır, ona ikinci bir talak verebilir, zihar yapabilir, îla ve liân yapabilir, ittifakla biri diğerine vâris olur. Hul' yapsa Hanefî ve Hanbelîlere göre hul'u sahihtir. Çünkü o kadın onun hanımıdır, talakı sahih olduğu gibi hul'u da sahihtir. Hul'un gayesi onu kocasına haram kılmak değil belki kocanın ve onunla nikâhlı olmanın sebep olacağı zarardan kurtarmaktır. Nikâh devam etmektedir. Kocanın dönmesi de muhtemeldir.

İmam Şafiî'ye göre ric'î talakla boşanmış kadına iddet esnasında hul' yapmak sahih olmaz. Çünkü hul'dan maksat kadının haram olmasıdır, o zaten talak ile haram olmuştur.

e) Şafiîlere göre istimtânın (yararlanmanın) haram olması: Şafiîlerde ve meşhur olan görüşe göre Malikîlerde ric'î talakla boşanmış olan kadınla münasebette bulunmak ve başka şekillerde -hatta şehvetle olmasa dahi bakmak suretiyle- istimta (yararlanma) haramdır. Çünkü o bâin talakla boşanmış gibi artık ayrılmıştır. Nasıl ki nikâh istimtayı helal kılıyorsa talak da onu haram kılar, zira biri diğerinin zıddıdır. Koca bu şekilde boşanmış hanımı ile münasebette bulunsa zina cezası uygulanmaz, tâzir de yapılmaz. Ancak bunu helâl olduğuna inanırsa tazir edilir. Bana

1- *İbni Abidin,* II, 645, 738; *el-Kavâninü'l-Fıkhiyye,* 226, 234; *Muğni'l-Muhtâc,* III, 340; *el-Muğni* VII, 279; *Gayetü'l-Müntehâ,* III, 180; *eş-Şehru's-Sağîr,* II, 606.

göre meselenin doğrusu budur.

Hanefî ve Hanbelîlere göre ric'î talak münasebeti haram kılmaz. Buna göre ric'î talakla boşadığı hanımıyla münasebette bulunsa kocaya had tatbik edilmez, çünkü bu ona mübahtır. Ancak kocanın bu halde hanımıyle halvette kalması tenzihen mekruhtur. Hanefîlerin bu husustaki ifadeleri şöyledir: Ric'î talak -hanım iddet içinde oldukça- mülkiyeti ne de helallığı ortadan kaldırmaz. Mülkiyetten maksad istimtanın ve diğer evlilik haklarının kendisine helal olmasıdır. Helallıktan maksat da boşanan kadının boşayana helal olarak devam etmesidir. Hiç bir sebeple kocasına haram olmaz.

Bâin talakın hükmü:

1- Beynûnet-i suğra:

Beynûnet-i suğra ile boşamanın neticeleri -fakihlerin ittifakıyla- şöyle sıralanabilir:

a) Talak vâki olur olmaz sadece nikâh mülkiyetinin kalkması, fakat helâllığın devam etmesi. Buna göre talak verildiği an istimta ve halvet kesin olarak haram olur. Koca ancak yeni bir nikâh akdi ile hanımına dönebilir. Lâkin -ister iddet içinde ister daha sonra olsun- yeni bir akitle kocasına helâl olma vasfı devam eder.

b) Aynen ric'î talakta olduğu gibi kocanın sahip olduğu talak sayısının eksilmesi.

c) Ölüm veya talaktan biri vâki oluncaya kadar ertelenen mehrin talak verildiği an derhal ödeme zamanının gelmesi.

d) Karı-kocanın birbirine vasis olmaması. Karı-kocadan biri iddet esnasında ölse diğeri ona vâris olamaz. Çünkü bâin talak sırf ağızdan çıkmasıyle karı-kocalık hayatına son verir. Ancak bu talak ölüm hastalığında verilir. Bununla kocanın hanımını mirastan mahrum etme niyeti olduğu bir takım karînelerle anlaşılırsa, Şafiîler hariç cumhura göre, eğer adam kadın iddet halinde iken ölürse kendisine niyetinin tam aksi muamelede bulunularak karısı ona vâris kılınır. Malikîlerde iddetten sonra da ölse kocasına vâris olur. İşte firar talakı budur.

e) Hanefîlere göre iddet esnasında sarih talak bâinden bâin talak da sarihten sayılır. Ancak ikinci talak birinci talakın bâin olduğunu ifade eden kinayeli sözle verilmiş bir talak olursa sarihten sayılmaz.

2- Beynûnet-i kübra:

Bu hem mülkiyeti hem de helâllığı ortadan kaldırır. İddet ve onunla ilgili diğer hükümlerin dışında aile hayatına ait hiç bir iz kalmaz. Talak veya vefata kadar tecil edilmiş olan mehr-i müeccelin ödeme zamanı gelir, birbirlerine varis olamazlar. Ancak Şafiîler hariç diğer mezheplere göre bu firar talakı olursa beynûnet-i suğrada

olduğu gibi niyetinin aksi ile muamele olunarak kadın kocasına varis yapılır. Beynûnet-i kübra ile boşanan kadın kocasına haram olur. Başka bir koca ile evlenip gerçek zifaftan sonra talak veya ölüm ile ondan ayrılıp iddetini bitirmedikçe ona helâl olmaz.

Kısacası beynûnet-i kübra beynûnet-i suğra gibidir. Ancak şu iki hususta farklıdır:

a) Beynûnet-i kübradan sonra fakihlerin ittifakıyla başka bir talak için mahal kalmaz.

b) Beynûnet-i kübrada kadın başka bir koca ile evlenip ayrılmadıkça ilk kocasına dönmesi mümkün olmaz.

Talakın müneccez, muallak ve muzâf diye üç kısma ayrılması:

Talak, talak için kullanılan ifadenin talakı ileride bir işe veya bir zamana bağlayıp bağlamaması açısından üç kısma ayrılır: Müneccez, muallak ve muzaf[1]:

1- Talak-ı münneccez veya muaccel: Bu kişinin hanımına "sen boşsun" veya "seni boşadım" demek suretiyle derhal boşamak isteyerek yapılan boşamadır. Bunun hükmü, kocanın talak verme ehliyetine sahip olması, kadının da bu talaka mahal olması halinde "boş" sözünün ağızdan çıkmasıyla talakın derhal vaki olup neticelerinin terettüp etmesidir.

2- Talak-ı muzaf: Vaki olması ilerideki bir zamana bırakılan talaktır. Meselâ hanımına "yarın boşsun" veya "filan ayın" veya "filan senenin başında boşsun" demesi gibi.

Bunun hükmü: Koca talak verme ehliyetine sahipse kadın da o vakitte üzerinde bu talakın vaki olmasına mahal ise, talakın isnat edildiği o zamanın ilk dilimi gelince derhal boş olmasıdır. Çünkü koca talakı derhal değil bir müddet sonra vermek istemiştir.

"Yarın boşsun" dese fecrin doğduğu günün ilk cüzünde talak vaki olur. "Bir gün geçip gece olunca boş ol." dese güneşin batmasıyla boş olur. Çünkü günün geçmesi güneşin batmasıyla gerçekleşir. "Gündüz boşsun" dese ertesi gün aynı vakitte boş olur. Çünkü "gün" gece ve gündüzün birleşmesiyle oluşur. "Filan ayda, meselâ ramazanda boş ol" dese birinci gecesinin ilk anlarında boş olur. Bu da bir önceki ayın yani şaban ayının son günü güneşin battığı andır.

1- *Fethu'l-Kadîr,* III, 22, 61, 143; *el-Bedâyi',* III, 157; *İbni Abidin,* II, 606-609, 677-690; *el-Lübâb,* III, 46-53; *el-Kavanînü'l-Fıkhıyye,* 231; *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 576-583; *Muğni'l-Muhtâc,* III, 302, 313-334, VIII, 718; *el-Mühezzeb,* II, 86-96; *Gayetü'l-Mühtehâ,* III, 147-165; *el-Muğnî,* VII, 164-171, 193-228; *Keşşâfu'l-Kınâ,* V, 333-358; *Bidâyetü'l-Müctehid,* II, 78; *el-Muhallâ,* X, 264, Mesele, 1973.

"Sen dün boşsun" veya "Seninle evlenmeden evvel boşsun" dese ve "dün"e istinaden o anda boş olmasını kastetmiş olsa Hanefî ve Şafiîlerde sahih olan görüşe göre talak o anda vaki olur. Hanbelîlerin görüşü de budur. "Dün"e isnat etme mümkün olmayacağı için böyle bir isnada niyet etme hükümsüzdür. Çünkü geçmişte inşa, halde inşadır.

Ahmed b. Hanbel'in sözünün zâhirine göre bu kişinin boşama niyeti yoksa talak vaki olmaz. Eğer bu sözü ile onu kendisinin veya önceki kocasının sözü geçen zamanda boşadığını haber vermek istemiş ise ve böyle bir boşama da olmuş idiyse sözü kabul edilir. Böyle bir boşama (önceden) olmamışsa şimdi olur.

"Ben yaratılmadan önce boşsun" veya "sen yaratılmadan önce boşsun" veya "Ben seni çocukluğumda" veya "uyurken" veya "deli iken boşadım" dese bu boş bir sözdür. Çünkü bunun manası boşamayı inkar etmektir.

"Ölümümden iki ay veya daha fazla bir müddet önce boşsun" dese, iki ay geçmeden de ölse Hanefî, Şafiî ve Hanbelîlere göre yine boş olmaz, çünkü şart yerine gelmemiştir, çünkü mazide talak vaki olmaz.

Çok az bir müddet de olsa iki ay geçtikten sonra ölse ölümden itibaren değil de bu müddetin başından itibaren boş olur. Bu talakın neticesi olarak kadın miras alamaz. Çünkü Hanefîler ve onların görüşünde olanlara göre iki ay içinde üç hayızla iddet bitebilir.

"Ölümümden önce boşsun" dese ve başka bir şey ilave etmese derhal boş olur. Çünkü talaka vasıf olarak kabul ettiği ölümünden önceki o zaman talak için bir mahaldir, dolayısıyla bu zamanın başından itibaren boş olur.

Hanımına "Sen filanın gelişinden bir ay evvel boşsun" dese o da bir ay bittikten çok kısa bir zaman sonra gelse talak o ayda vaki olur. Şafiî ve Hanbelîlere göre o aydan önce vaki olur. Çünkü bu, talak olduktan sonra talak vermektir. Zira o talakı bir zaman içinde bir vasıf üzre vermiştir, dolayısıyla o vasıf bulununca o zaman içinde talak vaki olur. Bu: "sen ramazandan" veya "ölümünden bir ay önce boşsun" demiş gibidir.

İmam Züfer hariç Hanefîlere göre bu talak, filan kişinin gelişinden önce vaki olmaz. Çünkü koca "ay"ı talakın meydana gelmesi için bir şart olarak koymuştur, dolayısıyla talak şartından evvel bulunmaz.

3- Talak-ı muallak: Bu: "ise,... zaman, şayet" gibi talik yani şart edatlarını kullanarak talakın meydana gelmesini ilerde bir işin olmasına bağlamaktır. Meselâ kişinin hanımına "filanın evine girersen boşsun", "memleketine gidersen boşsun" "evden benden izinsiz çıkarsan boşsun" veya "ne zaman filan kişi ile konuşursan boşsun..." demesi gibi.

Buna mecâzî yemin denilir. Çünkü hakikatte ta'lik şart ve cezadan ibarettir.

Dolayısıyla talikde sebebiyet manası da bulunduğu ve teşvik etmek, menetmek veya haberi kuvvetlendirmek gibi yeminin meşhur manalarında yeminle ortak tarafları bulunduğu için buna yemin demek mecazdır.

Talik, ya lafzî olur veya manevî olur. Lafzî olanı şart edatları açıkça zikredilendir.

Manevî olanı ise şart edatları açıkça zikredilmeyip bu şartın mana olarak ifade edildiği taliktir. Mesalâ kocanın: "talak üzerime borç olsun şöyle yapacağım" veya "yapmayacağım" demesi gibi. Örf gereğince bundan maksat, yemin edilen şey olursa veya olmazsa talakın gerekli olmasıdır.

Üzerine talik yapılan şartların çeşitleri:

Üzerine talak talik edilen şart ya yapmak da yapmamak da mümkün olan ihtiyârî bir iş veya gayri ihtiyarî bir iş olur.

Eğer şart olması da olmaması da imkân dahilinde olan ihtiyarî bir iş ise bu, ya kocanın fiillerinden veya hanımın fiillerinden veya üçüncü bir şahsın fiillerinden olur.

Kocadan olanlar: Meselâ, "filanın evine girersem, filanla konuşursam hanımım boş olsun" demesi veya "yarın filanın hakkını vermezsem hanımım boş olsun" gibi sözlerdir. Birinci misalde talik, kendisini filanın evine girmekten alıkoymak, ikinci misalde de yarın o borcu veya hakkı ödemeye zorlamak için yapılmıştır.

Hanım tarafından olanlar: Meselâ kocanın hanımına "sefere çıkarsan veya filanın evine girersen boşsun" veya "sen istersen boşsun" demesi gibi. Sefere çıkmadıkça, o eve girmedikçe veya istemedikçe boş olmaz.

Üçüncü bir şahıstan olana misal, kocanın hanımına "kardeşin sefere çıkarsa sen boşsun" demesi gibi.

Şartın insanın ihtiyarı dışında (gayri ihtiyari) bir şey olması da talakı Allah (c.c.)ın dilemesine, güneşin doğmasına, filanın ölümüne, ayın girmesine, filan kadının doğum yapmasına bağlamak gibi şartlara bağlamasıdır.

Talikin şartları:

Talikin sahih olması için şu şartlar aranır:

1- Üzerine talak talik edilen şart var olması da olmaması da muhtemel olan bir şey olmalıdır. Eğer o anda mevcut ise talak, talak-ı müneccez olur. Meselâ: "Dün çıktın ise boşsun" dediğinde hakikaten çıkmış idiyse derhal boş olur. Şayet üzerine talik yapılan şart uçmak, göklere yükselmek gibi olması mümkün görülmeyen bir şey ise meselâ "semaya çıkarsan boşsun" dese, yine bu kabilden olarak "Allah dilerse sen boşsun" deyip talakı Allah'ın iradesine bağlasa Hanefîlere göre bu talak vaki olmaz. Çünkü talik sahih değildir, yemin lağivdır (hükümsüzdür). Adeten

mümkün olmayan şeye talik yapmak konusunda diğer mezhepler de Hanefîlerle aynı görüştedir:

Malikî, Şafiî ve Zahirîler de Allah'ın dilemesine talik etme hususunda Hanefîlerle aynı görüştedirler ki onlara göre de talik kastetmiş ise bu talak vaki olmaz. Hanbelîlere göre talak olur, çünkü muttali olunması mümkün olmayan şeylerde talak, talak-ı müneccez olur ve derhal vaki olur, talikın hükmü de sakıt olur. İbni Abbas şöyle demiştir: "Kişi hanımına "İnşaallah (Allah dilerse) sen boşsun" dese boş olur." İbni Amr ve Ebu Saîd' de şöyle demişlerdir: "Biz Resulullahın ashabı talak ve köle azadı hariç her şeyde istisna caizdir görüşündeydik." Şafiîler: "Koca: "-Allah dilerse- ey boş olan" dese, talakın derhal vaki olduğu hissini veren nidanın zahirine bakılarak esah olan görüşe göre talak vakidir" dediler. Velhasıl bu talik değildir. Ama "inşaallah sen boşsun" der de bununla ta'lik kastederse talak vaki olmaz.

Hanbelîlerin dışındakilerin görüşü benim nazarımda daha sahihtir. Çünkü İbni Ömer hadisinde şöyle denilmektedir: *"Kim bir şeye yemin eder de "inşaallah" der yeminini bozarsa keffâret lâzım gelmez."* (1) İbni Abbas hadisinde de şöyle denilmiştir: *"Kim hanımına inşaallah boşsun", kölesine "İnşaallah sen hürsün." dese veya "İnşaallah Kâbeye kadar yürüyerek gitmek üzerime vacip olsun" dese ona bir şey lâzım gelmez."* (2)

2- Üzerine talik yapılan şeyin, kadın talaka mahal iken meydana gelmesi lâzımdır. Bu da fiilen evli bulunması veya hükmen evli kabul edilmesi -ki o, fakihlerin ittifakı ile iddet esnasında böyledir- veya diğer mezhepler hariç Hanefîlere göre beynûnet-i suğra ile boşanmış olup iddetini bekliyor olması halleridir. Buna göre bir adam yabancı bir kadına "filan kişi ile konuşursan boşsun" dese o da konuşsa talak olmaz. Aynı kadınla evlense sonra kadın o kişi ile konuşsa yine talak vaki olmaz. Çünkü talik sırasında kadın talaka mahal değildir.

Rıc'î talakla boşadığı hanımına iddet esnasında "Filan kişi ile konuşursan boşsun dese o da iddeti içinde iken konuşsa fakihlerin ittifakıyla talak olur. Bu sözü beynûnet-i suğra ile boşamış olduğu hanımına iddeti esnasında söylese Hanefîlere göre yine boş olur. Diğer mezheplere göre bu takdirde talak olmaz.

Şart yerine geldiği zaman kocanın talak verme ehliyetine sahip bulunması gerekmez. Meselâ, şarta bağlı bir talak verse sonra da bunasa veya delirse şart da gerçekleşse talak vaki olur. Çünkü söz bütün şartları yerinde olan ehil bir kişiden çıkmıştır, dolayısıyla neticesi o söz üzerine terettüp eder.

Talak-ı muallak veya talak üzerine yemin:

Talak üzerine yemin veya talak-ı muallak meselesinde fakihler ihtilaf et-

1- Dört *Sünen* sahibi rivayet etmişler. Tirmizî "*hasen* bir hadistir" demiştir. *Nasbu'r-Râye,* III 234.

2- İbni Adiy rivayet etmiştir. Râvî İshak el-Ka'bîden dolayı hadis *illetlidir. Nasbu'r-Râye,* III, 235.

mişlerdir. Bu, kocanın, hanımının talakını ilerde olması muhtemel bir işe bağlaması ve bunun var olmasıdır. Meselâ "filan eve girersen boşsun" veya "Filan ile konuşursan boşsun" veya "filan kişi seferden dönerse boşsun" gibi sözlerdir. Veya hanımına, günümüz örfünde yaygın olan "babanın evine gidersen" veya "sefere çıkarsan" veya "kız doğurursan talak şart olsun" veya "başka bir hanım almazsam talak şart olsun" gibi sözlerdir. Bu hususta fakihlerin üç görüşü vardır [1]:

1- Dört mezhep imamına göre şart ne zaman var olursa talak-ı muallak vaki olur. Bu üzerine talik yapılan şey ister eşlerden birinden çıkacak bir fiil olsun ister semavî bir şey olsun, hüküm aynıdır. Yine bu talik ister bir yemin olsun -ki yemin bir şeyi yapması veya terketmesi için bir teşviktir- ister bir haberi kuvvetlendirmek için olsun veya şart tahakkuk ettiği zaman cezanın meydana gelmesi kastedilen bir şart olsun hüküm aynıdır.

2- Zahiriyye ve Şia'dan imamiyyeye göre talaka bağlı yemin veya talak-ı muallak, üzerine talik yapılan şey meydana geldiği zaman asla vaki olmaz. Bu talik ister yemin şeklinde olsun ister olmasın aynıdır. Yemin şeklinde olan, bir şeyi yapma veya terketme veya haberi kuvvetlendirme kastedilen yemindir. Yemin şeklinde olmayan ile de üzerine talik yapılan şey meydana geldiği zaman talakın vaki olması kastedilen sözdür.

3- İbni Teymiye ve İbnü'l-Kayyım'a göre eğer talik yemin ise veya yemin şeklinde olur ve talik yaptığı şey de gerçeleşirse talak vaki olmaz. Şayet yemininden dönerse İbni Teymiye'ye göre yemin kefareti vermesi yeterlidir. İbni'l-Kayyım'a göre yemin kefareti de gerekmez. Ama bu talik şart ise veya yemin şeklinde değil ise şart yerine gelince talak vaki olur.

Bu görüşlerin delilleri:

Birinci görüşün delilleri: Dört mezhep Kur'an, sünnet ve makulden delil getirmişlerdir.

1- Kur'an'dan delilleri: Dört mezhep, talakın meşruluğuna ve talak meselesinde işin kocaya bırakıldığına delâlet eden ayetlerin mutlak oluşlarını delil aldılar. Meselâ "talak iki defadır" ayeti muallak ile müneccez arasında fark görmemiş, talakın vaki olmasını her hangi bir şeyle kayıtlamamıştır. Mutlak ile mutlak olarak amel edilir. O halde kocanın ister tenciz suretiyle ister izafe veya yemin şeklinde talik suretiyle veya bir başka şekilde dilediği gibi talak verme hakkıdır.

2- Sünnetten deliller: Resulullah (a.s.)ın *"Müslümanlar şartlarına sadıktırlar"* hadisini ve Hz. Peygamber ve sahabe zamanında meydana gelmiş pek çok hadiseyi delil almışlardır. Bunlardan bazıları şöyledir:

1- *Fethu'l-Kadîr,* IV, 76; *el-Kavaninü'l-Fıkhıyye,* 231; *Muğni'l-Muhtâc,* III, 314; *el-Muğnî,* VII 178; *el-Muhallâ,* X, 258, İmamiyye fıkhından *el-Muhtasaru'n-Nâfi,* 222; *Alâmü'l-Muvakkıîn,* III, 66; *Mukaranatü'l-Mezâhim* (Şeltût ve Sâyis) 108.

-Buharî'nin İbni Ömer'den yaptığı rivayet: "Birisi hanımına evden çıkarsan kesin olarak boşsun" demiş. İbni Ömer: "Çıkarsa kocasından bâin olur, çıkmasa bir şey yoktur." demiştir.

-Beyhakî'nin, hanımı için "şöyle şöyle yaparsa boştur" diyen ve hanımı da bunu yapan bir adam hakkında İbni Mesud'dan naklettiği "Hanım bir talakla boştur, kocası ona daha layıktır." sözü.

-Ebu Zer el-Gıfarî'den nakledilen şu sahih haber: Hanımı ona Allah (c.c.)ın kıyamete yakın duaları kabul edeceği cuma gününü sormakta çok ısrar edince ona "Bir daha sorarsan boşsun." demesi.

-İbnü Abdülberr'in Hz. Aişe'den rivayet ettiği "Ne kadar büyük olursa olsun her yemine kefaret gerekir. Ancak azad etme ve talak müstesna." sözü.

-Beyhakî'nin, hanımına "o bir seneye kadar boştur." diyen bir adam hakkında İbni Abbas'tan naklettiği "Bir seneye kadar hanımından istifade eder" sözü. Bu rivayet şartlı talik hakkındadır. Bundan öncekilerin hepsi de yeminli talik ile ilgilidir.

-Hanımına "kölemi dövmezsem sen boşsun" diyen ve kölesi firar eden adam hakkında Hasan el-Basrî'nin "o adam dediğini yapıncaya kadar o kadın onun hanımıdır, ondan istifade eder ve birbirlerine varis olurlar. Adam dediğini yapamadan köle ölürse hanımı elinden çıkmıştır." sözü.

-Beyhakî Ebu Zenad'dan Medine fakihlerinin şöyle dediklerini rivayet etmiştir: Bir adam hanımına "geceye kadar çıkarsan boşsun" dese o da kocasının haberi olmadan geceden evvel çıksa boş olur." demişlerdir.

Bütün bu rivayetler talakın, üzerine ta'lik edildiği şart meydana geldiği zaman vaki olduğuna delâlet eder.

3- Makul delilleri de şudur: Talakı tencizen (derhal) vermek bir ihtiyaç olduğu gibi kadına gözdağı vermek için talakı talik etmeye de ihtiyaç duyulabilir. Bu durumda kadın aksine hareket ederse kendi aleyhine suçu işleyen o olur. Bu yemin talakı, belli bir zamana kadar borçlanmaya ve azad etmeye kıyas edilerek hükmü verilir.

İkinci görüşün delilleri:

Zahiriyye ve İmamiyye görüşlerini şu delile dayandırmışlardır:

Talakı talik etmek (şarta bağlamak) yemindir. Allah'ın isminden başka şeyle yemin etmek de caiz değildir. Çünkü Resulullah (a.s.) *"Kim yemin etmek isterse ancak Allah'ın ismiyle etsin."* [1] buyurmuştur dediler ve devam ettiler: Allah (c.c.)ın emrettiğinin dışında talak yoktur (muteber değildir), Allah (c.c.)ın, Pey-

1- Ebu Ubeyd İbni Ömer'den rivayet etmiştir.

gamberinin lisanıyla emrettiği şeklin dışında yemin yoktur. Talak üzerine yemin etmek Allah (c.c.)ın "yemin" diye isimlendirdiği şeylerden değildir. Allah (c.c.) şöyle buyuruyor: *"Kim Allah'ın sınırlarını geçerse kendine zulmetmiştir."* (Talak, 1) Talak-ı muallak'ın vaki olduğuna dair ne bir ayet ne bir hadis gelmemiştir.

Bunlara şöyle cevap verilmiştir: Talak-ı muallak'ın yemin diye isimlendirilmesi ancak mecaz yoluyladır. Çünkü o da Allah'a yeminin ifade ettiğini ifade etmektedir ki, bu bir şeyi yapmayı teşvik veya menetme veya bir haberi kuvvetlendirme gibi gayelerdir. Şu halde yukarıda geçen hadis talak-ı muallakı içine almaz. Sonra talak-ı muallakın vaki olduğuna dair hadis gelmiştir.

Zahiriyye ve İmamiyye, İbni Hazm ve İbnilkayyım'ın Hz. Ali ve Şurayh'ten rivayet ettiklerini de delil getirdiler ki onlar şöyle diyorlardı: *"Talak üzerine yemin bir şey değildir."* Buna da şu cevap verilir: Hz. Ali'den gelen rivayet tehdit altında söylenmesi halindedir. Şurayh'ten gelen rivayetten maksat ise "Şart yerine gelmemesi halinde bir şey değildir demektir. Tavus'tan gelen rivayet ise "Talak üzerine yemin sünnete uygun bir şey değildir." şeklinde tevil edilmiştir. Yani vaki olması münasip olmaz demektir.

Şunu da delil getirdiler: Bir şart veya sıfatla kayıtlamaksızın verildiği sırada vaki olmayan her talak daha sonra da vaki olmaz. Buna da şöyle cevap verilir: Şarta bağlanan talak telaffuz edildiği anda verilmiş demek değildir. O ancak şart gerçekleştiği sırada verilmiş demektir.

Bunlar talakı nikâha kıyas edip "Nasıl nikâhı talik etmek sahih olmazsa talakı talik etmek de sahih olmaz." demişlerdir. Bunun da cevabı şudur: Bu farklı şeyleri kıyaslamaktır. Çünkü nikâhı talik etmek, nikâhtan beklenen gayeye terstir, halbuki talakta ters değildir.

Üçüncü görüşün delilleri:

İbni Teymiye ve İbni'l-Kayyım bir kaç şıkka ayrılan görüşlerine şu delilleri getirmişlerdir.

1- Eğer yeminli talak-ı muallaktan maksat bir fiili yapmayı teşvik veya menetmek veya bir haberin kuvvetlendirilmesi ise bu yemin manasınadır; dolayısıyla Allah (c.c.)ın "Şüphesiz Allah, yeminlerinizi keffaret vermek suretiyle bozmanızı size meşru kıldı." (Tahrim, 2) ve "Yapıp ta bozduğunuz yeminlerinizin keffareti işte budur." (Maide, 89) ayet-i kerimelerinde beyan ettiği yemin hükümlerine tabi olur. Eğer bu şer'î bir yemin değilse boş bir sözden ibaret olur.

Bunlara şu cevap verilir: Talak-ı muallak ne lügat ne de ıstılahta yemin diye isimlendirilmez. Ancak bu, bir şeyi yapmaya teşvik veya menetme veya haberi kuvvetlendirme gibi hususları ifade etmesi açısından ıstılahtaki yemine benzediği için mecaz yollu bir yemindir. O halde bu hakiki yemin hükmünde olmaz. Hakki

yemin Allah'ın ismi veya bir sıfatı ile yapılan yemindir. Bunun ise bir başka hükmü vardır, o da şart meydana geldiği zaman talakın vaki olmasıdır.

2- Leyla binti el-Acmâ: "Ebu Râfi hanımını boşamazsa veya ayrılmazlarsa bütün kölelerim hür olsun, mallarım kurban olsun, yahudi olayım, hıristiyan olayım" diye yemin ettiği zaman Hz. Aişe, Hafsa, Ümmü Seleme ve İbni Abbas onun yemin kefareti vermesi yönünde fetva verdiler. Talak üzerine yemin de bunun gibidir, belki daha da benzerdir.

Bunlara şöyle cevap verilir: Talikın itibara alınması hususunda sahabeden gelen rivayetler bundan daha kuvvetlidir, çünkü ravileri sahih hadis ravilerindendir.

3- Buharî'nin İbni Abbas'tan rivayet ettiği şu sözü de delil aldılar: *"Talak bir ihtiyaçtan dolayıdır. Azad ise Allah'ın rızasını kazanmak için olur."* Yani talak ancak boşama maksadı olan kimseden sadır olursa vaki olur, tehditle yemin ettirilen kişi de olduğu gibi talakın vaki olmasını istemeyen kişiden sadır olanla vaki olmaz.

Bunun cevabı da şudur: İbni Abbas'ın sözü, söylediğiniz manada değildir. Bilakis onun manası: "Kişinin, hanımını kendisine isyan etmesi gibi zarurî durumlar dışında boşaması caiz olmaz." demektir.

Benim takdirime göre birinci görüş delil bakımından daha sahihtir.

7. Ölümcül Hastalığa Yakalanan Kişinin Talakının Hükmü

Burada, ölümcül hastalık ve benzeri hastalıklar esnasındaki talakın hükmünü, hanımının ondan miras almasının şartlarını ve ölümcül hastalığa ait bazı fer'î hükümleri inceleyeceğiz. [1]

Ölümcül hastalıktan maksat:

Bir hastalık veya başka bir sebeple durumu büyük ihtimalle ölüme varacak olan her kişi ölümcül hastalık hükmüne tabidir. Bunun talakına talak-ı firar denilir. Çünkü o mirası hanımından kaçırmıştır. Bu yüzden, Hanefîlere göre kadın iddetini tamamlamadıkça Malikîlere göre iddetini tamamladıktan sonra dahi, Hanbelîlerde meşhur olan görüşe göre evlenmedikçe bu niyeti aleyhine çevrilir (kadın ona varis kılınır).

Ölüm hastası erkek -Hanefîlerin tarifine göre-: Bir hastalığın zayıf düşürdüğü ve evinin dışındaki mutad ihtiyaçlarını yerine getirmekten âciz kalan kişidir. Meselâ âlim ve fakih kişinin camiye çıkamaması, tüccarın dükkanına gidememesi bu

1- *Fethu'l-Kadîr,* III, 150; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* III, 715-723; *el-Lübâb,* III, 52; *el-Kavânînü'l Fıkhıyye,* 228; *Muğni'l-Muhtâc,* III, 294; *el-Muğnî,* VI, 329-339; İmamıyye fıkhından *el-Muhtasaru'n-Nâfi,* 223; *el-Muhallâ,* X, 266.

kabildendir. Ölüm hastalığındaki kadın ise yemek yapmak gibi evinin içindeki mutad işlerini yerine getiremeyen kişidir. Bu hastalığın artmadan bir yıl kadar devam etmesi ve neticesinin ölüm olması lâzımdır. Şu halde ölümcül hastalıktan maksat şu iki hususun kendisinde bulunduğu hastalıktır:

1- Çoğunlukla neticesinin ölüm olması, 2- Ölüm ile neticelenmesi. İdama mahkum olmuş, ölümü beklenen ve bir gemide batmak üzere olan kişi de bu cümleden sayılır.

Hükmü:

Ölümcül hastalığın bir takım hükümleri vardır: Yaptığı teberruların ancak terekesinin üçte birinden sahih olması, talakının geçerli olması ve boşadığı hanımının iddeti bitmeden ölmesi halinde Hanefîlere göre ona kadınınvâris olması bunlardan bazılarıdır.

Bunun talakının hükmünün tafsilatı şöyledir:

Fakihler, hasta adam hanımını boşarsa sağlıklı kişinin talakı gibi onun talakının da geçerli olduğunda ittifak etmişlerdir. Eğer adam bu hastalıktan ölürse, ric'î talak ile boşadığı hanımı, nasıl sağlığında boşasaydı iddeti bitmedikçe ona varis olacaktı burada da iddeti devam ettikçe vâris olur. Çünk ric'î talakla boşadığı hâlâ onun hanımıdır. Onun içindir ki tekrar boşasa zihar ve ilâ yapsa sahih olur, ayrılmaktan vazgeçse hanımının rızası aranmadan, veli ve şahit olmadan, yeni bir mehir tesbit etmeden aile hayatına devam edebilir. Ama sağlığında onu bâin veya ric'î talakla boşasaydı iddeti bitmesiyle kocasından ayrılmış olurdu, dolayısıyla birbirlerine varis olmazlardı. Bunda icma vardır.

Fakihler şunda da ittifak etmişlerdir: Kişi hanımını ölümcül hastalığı esnasında boşasa sonra hanımı ölse -isterse iddeti içinde ölmüş olsun- kocası ona varis olamaz.

Fakihler, bâin talakla boşadığı hanımı henüz iddeti içindeyken kocanın ölmesi durumunda hanımın ona varis olup olmayacağında ihtilaf etmişlerdir. İşte burada ele alacağımız husus budur. Firar talakının hükmü.

Cumhur (Hanefî, Malikî, Hanbelî ve İmamiyye)a göre kadın ona varis olur. İmam Şafiî yeni görüşünde varis olamaz demiştir. Zahiriyyeye göre hastanın talakı sağlıklının talakı gibidir, fark yoktur. Üç talaktan sonra veya ric'î talakta iddet tamam olduktan sonra eşlerden biri ölse aralarında miras cereyan etmez.

Deliller:

Bâin talakla boşanmış kadın iddetini beklerken kocası ölse kadının, kendisini boşayan kocasına vâris olamayacağına dair İmam Şafiî şu delili zikretmiştir:

Talak bâin olduğu için evlilik bağları kesilmiştir, sebebi ortadan kalktıktan

sonra miras sabit olmaz. Ric'î talak iddetini bekleyen kadın ise böyle değildir, ikinci bir talak verilebildiği, ilâ ve benzeri hususlar onun hakkında geçerli olduğu için evlilik hükümleri devam ettiğinden o ittifakla kocasına varis olur.

Cumhur da eser ve makülû delil almışlardır.

Delil aldıkları eser şudur: Hz. Osman (r.a.) Temâdur binti el-Asbağ el-Kelbiyye'yi Abdurrahman b. Avf'a varis yaptı ki Abdurrahman onu.hastalığında bâin talakla boşamıştı. Bu, sahabenin huzurunda olmuş ve hiç birisi buna itiraz etmemişti. İşte bu sahabenin icmasıdır.

Makul delilleri ise şöyledir: Kocasının, hanımının isteği olmaksızın onu boşaması onu mirastan mahrum bırakmak niyetinde olduğunu gösterir. Mirasını alacağı kimseyi öldüren katilin mirastan mahrum bırakılarak niyeti aleyhine çevrildiği gibi koca da niyetinin zıddı ile cezalandırılır. Dolayısıyla bu durumda kadın, zevciyet alakası bulunması sebebiyle zarara uğramaması için varis olur.

Kadın ne zaman varis olur?

Cumhur varis olma vaktinde ihtilaf etmişlerdir: Hanefîlere göre bâin talakla boşanan bu kadın iddet içinde iken kocası ölürse o zaman ona varis olur. Çünkü nikâh hükümlerinin bir kısmı devam etmektedir, dolayısıyla ona varis olma hakkı da bakidir. Şayet kadın iddetini tamamladıktan sonra ölürse kadına miras yoktur, çünkü artık aralarında alâka kalmamıştır ve o kadın yabancı gibi olmuştur.

İddet esnasında evlilik hükümlerinin bir kısmının devam etmesi gibi bir imkân bulunması sebebiyle varis olur. İddet bittikten sonra varis olamaz. Çünkü artık imkân kalmamış ve önceki zevciyet hkümleri de sona ermiştir.

Malikîlere göre iddeti bitse ve başkasıyle evlense de varis olur. Zira rivayet olunur ki Ebu Seleme b. Abdurrahman'ın babası hastalığında annesini boşadı sonra öldü, iddeti bittikten sonra kocasına varis oldu." Çünkü kadının ona varis kılınmasının sebebi kocasının mirası ondan kaçırmasıdır, bu mana iddet bittikten sonra da devam eder.

İmamiyye ve Ahmed b. Hanbelden gelen meşhur görüşe göre kadın evlenmedikçe iddetten önce de sonra da ona varis olur. Bu görüş Hasan Basrî'den de rivayet edilmiştir. Çünkü boşanan bu kadın bir kocadan miras almakta ve boşanmamış diğer hanımlar gibi başka bir kocadan miras almamaktadır. Başkasıyla evlendikten sonra da eski kocasının mirasından alacak olsa bu, bazı hallerde onun iki kocadan miras alması neticesine götürür ki, şer'an bir kadın iki kocaya eş olamaz. Eşler arasında miras alış verişi nikâh hükümlerindendir, o halde bunun başka bir nikâhla birleşmesi caiz olmaz. Çünkü başkasıyla evlenen kadın, kendi isteği ile ilk kocanın nikâhına ters olan bir harekette bulunmuştur. Sanki nikâh kendi tarafından feshedilmiş gibi olur (miras alamaz).

Miras alabilmesinin şartları:

Firar talakında kadının miras alabilmesinin şartları şunlardır:

1- Kocanın bu hastalıktan iyileşmemiş olması lâzımdır. Bir müddet sonra ölse bile bu şarttır.

2- Hastalığın, hacir altına alınmasını gerektirecek kadar ağır olması lâzımdır.

3- Bu bâin talak gerçek zifaftan sonra olmalıdır. Halvet-i sahihadan sonra da olsa zifaftan önce olursa koca mirası kaçırıyor sayılmaz ve hanım miras alamaz. Çünkü bu boşama ile iddet vacip olmaz. Hanefîler ve onların görüşünde olanlara göre halvetten sonra iddetin vacip olması nesebi korumak maksadıyla ihtiyat içindir. Miras ise mâlî bir haktır ihtiyaç için sabit olmaz.

4- Talak hanımın rızası olmadan verilmiş olmalıdır. Yani koca tarafından olmalı, kadın tarafından veya onun sebebiyle olmamalıdır. Onun rızasıyla olursa miras alamaz, koca için de miras kaçırıyor denilmez. Buna göre, boşama, temlik ve tahyir yoluyle olsa, yani hanımına "tercih et" dese veya kendisini boşatmak için kocasına verdiği bir mal karşılığında yapılan hul' yoluyla olsa veya kocadaki bir özürden dolayı mahkeme kararıyle ayrılsalar, sonra kadın iddet içinde iken kocası ölse mirastaki hakkını iptal etme rızası açık olduğu için ona varis olamaz.

5- Talak sırasında hanımın kocasından miras almaya ehil bir halde olması lâzım olup bu ehliyetin kocasının ölümüne kadar devam etmesi gerekir.

Talak vakti mirasa ehil olmasa meselâ kocası müslüman hanımı ehl-i kitap olsa, mirası kaçırma vasfı bulunmadığı için miras alamaz. Kadın talak vaktinde müslüman olsa sonra irtidat edip, kocasının ölümünden önce bu ehliyeti kaybetse varis olamaz. Çünkü irtidat etmekle onun mirastaki hakkı düşmüştür. Malikîler hariç cumhura göre müslüman olmasıyla da bu hak geri gelmez. Çünkü düşen geri dönmez.

İmam Malik şöyle der: İrtidat ettikten sonra tekrar İslâma dönse sonra henüz iddeti içindeyken kocası ölse ona varis olur. Çünkü o hastalıkta boşanmıştır, sanki hiç irtidat etmemiş gibi olur.

Ayrılmanın ölümcül hasta olan hanım tarafından gelmesi:

Ayrılma, çoğunlukla sonu helâke varan ölümcül hastalık ve benzeri şeylerden rahatsız olan hanım tarafından gelirse mirasını kocasından kaçırıyor kabul edilerek kendisine niyetinin aksi ile muamele yapılır ve henüz iddeti bitmeden ölürse kocası ona varis olur. Ama kocası ölürse -kadın henüz iddetini tamamlamamış da olsa- hanımı mirasından alamaz.

Kadın ayrılmakla kocasının hakkını iptal etme niyeti taşısa bu niyeti aleyhine

döndürülür ve miras alır: Meselâ hanımın (nikâhı) feshetme hakkı olsa (ve feshetse) veya ölüm hastalığında kocasının usul veya fürûundan biriyle hurmet-i musahereyi gerektirecek bir şey irtikap etse veya ölüm hastalığında İslâmı terkedip irtidat etse miras kaçırıyor kabul edilerek iddeti bitmeden ölürse kocası ona varis kılınır. Çünkü ayrılma kadın tarafından gelen bir sebeple olmuştur.

Oğlun, babasının hanımı babasının hastalığında münasebette bulunmak gibi nikâhının feshine sebep olacak bir şey yapması için tehdit etmesi Hanefî ve Hanbelîlere göre hürmet-i musahereyi gerektirecek şeylerdendir. Babası bu hastalıktan ölürse hanım ona varis olur fakat, hanım ölürse koca ona vâris olamaz. Şayet kadın bu harama rıza gösterirse miras alamaz, çünkü nikâhının feshine sebep olacak bir harekete ortak olmuştur. Dolayısıyla sanki hul' yaparak kocasından ayrılmış gibi olur.

Hasta kişinin, hanımının annesi veya kızı gibi kendisiyle münasebette bulunduğu takdirde nikâhının feshine sebep olacak birisiyle münasebette bulunması halinde de hüküm böyledir. Çünkü hanımı kendisinden bâin (kesin ayrılmış) olur, koca bu hastalıktan ölürse hanım ona varis olur. Fakat koca ona vâris olmaz. Bu haramı kadın ister rızassıyla ister tehdit altında yapsın hüküm aynıdır. Çünkü bu rızada kadına ait bir fiil yoktur ki bu sebeple mirası düşsün.

Şafiîlere göre gayr-i meşru münasebet sebebiyle nikâh fesholunmaz.

Kadın, hastalığında kocasının süt çağındaki nikâhlısını veya yine süt çağındaki kendi kocasını emzirmek veya irtidat etmek gibi nikâhının feshine sebep olacak bir şey yapsa ve bu hastalıkta ölse Hanefî, Hanbelî ve Malikîlere göre kocası ona varis olur, o kocasına varis olamaz. İmam Şafiî ise "kocası ona varis olamaz." demiştir.

Hanımını boşayan hasta kocanın başka bir kadınla evlenmesi:

Hasta kişi hanımını boşasa sonra başka bir kadınla evlense ve boşadığı hanımının iddeti bitmeden bu hastalıktan ölse Hanefî ve Hanbelîlere göre hanımların ikisi de ona varis olur. İmam Malik "Mirasın tamamı boşadığı hanımındır." demiştir. Çünkü ona göre ölüm hastalığındaki kişinin nikâhı sahih değildir.

8. Talak ve Talakın İspatında Meydana Gelen Şüphe

Talakta şüphe:

Şüphe lügatte yakînin zıddıdır. Istılahta: Eşit tereddüttür. Burada maksat mutlak tereddüttür: İster iki ihtimal eşit olsun isterse birisi tercih edilecek halde olsun aynıdır. Fakihlerin ittifakıyla bunun hükmü şudur [1]: "Şüphe ile yakîn zail olmaz". Kocanın boşadığında şüphesi olmaması talakın vâki olduğuna hükmetmek için

---

1- *el-Bedâyi'*, III, 126; *el-Kavânînü'l-Fıkhiyye*, 230; *el-Mühezzeb*, II, 100; *Muğni'l-Muhtâc*, III, 303 *Keşşafu'l-Kınâ'*, V, 381; *el-Muğnî*, VII, 247.

şarttır. Buna göre boşadığında şüphe etse talakın vaki olduğuna hükmedilmez, hanımından ayrı durmaz.

Kim "boşadım mı boşamadım mı" diye talakında şüphe ederse hanımı boş olmaz, çünkü yakînen onun nikâhı vardır. Talak ile bu nikâhın kalktığında şüphe vaki olmuştur, şek ile nikâhın zail olduğuna hükmedilmez. Bu mesele mefkûdun hayatına benzer. Mefkûd hayatta idi, hayatını kaybettiğinde şüphe vaki oldu; şek ile zevaline hükmedilmez. Velhasıl, Nikâh yakînen vardır, şek ile zâil olmaz.

Talakın şeklinde, meselâ ric'î mi bâin mi olduğunda şüphe etse ric'î olduğuna hükmedilir, çünkü bu iki talakın en zayıfıdır, dolayısıyla onu verdiğinde kanaati kesindir.

Talakın sayısında şüphe etse yakîn üzere hareket eder ki bu da en azıdır (yani bir talaktır). Üç talakta şüphe etse Malikîler hariç cumhura göre kesin kanaate varıncaya kadar bir talak vaki olduğuna hükmedilir. Çünkü kesin kanaati olan miktardan fazlası hakkında şüphe edilen bir talaktır, sanki talakın aslında şüphe etmiş gibi ona itibar etmez. Ric'at (dönüş)ın mübah olması dahil üçten az boşayanlara ait hükümler devam eder. Dönerse nafaka ve karı-koca hakları vacip olur.

Malikîlere göre boşadığından emin olur da sayısında şüphe ederse, kadın bir başka koca ile evlenip boşanmadıkça ona helal olmaz. Çünkü üç talakla boşamış olması da muhtemeldir.

Boşayacağına yemin etse sonra yemininden dönüp dönmediğinde şüphe etse Malikîlere göre ayrılması emredilir.

Talakı talik ettiği şartın yerine gelip gelmediğinde şüphe etse meselâ, "Bugün şöyle yaparsam veya yapmazsam sen boşsun" dese ve o gün geçtikten sonra yapıp yapmadığında şüphe etse hanımı boş olmaz, çünkü yakînen nikâhı vardır, şek ile zail olmaz.

-İki hanımından birisini tayin ederek boşasa sonra hangisini boşadığını unutsa veya hangisini boşadığını ayırt edemese, meselâ karanlıkta veya perde arkasından boşamış olsa Şafiîlere göre tayin etmesi için kocaya başvurulur. Tayin etmeden önce hiç birisi ona helâl olmaz. Münasebette bulunması ne açıklamadır ne tayindir. Hanımları ikisi de veya birisi ölse mirasın açıklığa kavuşması için kocadan tayin etmesi istenir. Koca ölse azhar olan görüşe göre kocanın tayini değil de vârisin beyanı kabul edilir. Hanbelîlere göre kura ile birisi tayin edilir.

Muayyen birine niyet etmeden iki hanımından birini boşasa Şafiîlere göre tayin etmesi gerekir. Alimlerin çoğunluğunun görüşlerinin aksine, Hz. Ali ve İbni Abbas'tan gelen rivayetle amel eden Hanbelîlere göre ise boşanan kura ile ortaya çıkartılır. Çünkü talak, tağlip ve sirayet üzerine kurulan bir mülkiyetin izale edilmesidir, dolayısıyla azad etme gibi buna da kur'a girer. Çünkü hak tayin edilmeyen

bir kişinindir, efendinin ölüm hastalığında azat ettiği kölelerinden birinin tespitinde, kocasıyle sefere çıkacak hanımın kura ile tespit edilmesinde ve hangisini boşadığını unutması halinde kura ile tespit edilmesinde olduğu gibi burada da kura ile tayin edilmesi vaciptir. Koca, kurasız kendi tayiniyle birini çıkarma hakkına sahip değildir. Kuradan sonra diğerlerinin nikâhı devam ettiği için onlarla münasebette bulunması caizdir. Eğer talak bâin ise kuradan önce hiç birisiyle münasebette bulunması caiz değildir. Çünkü kuranın o münasebette bulunduğuna çıkma ihtimali vardır. Şayet talak ric'î ise hepsi ile münasebette bulunması caizdir ve bununla dönüş gerçekleşir.

"Şu uçan karga ise sen boşsun" dese ve onun karga olup olmadığında şüphe etse talakın vaki olduğuna hükmedemeyiz. Bir başkası "Eğer bu uçan karga değilse hanımım boştur" dese kuşun ne olduğu da meçhul kalsa kadının boş olduğuna hükmedilmez, çünkü onun karga olmaması mümkündür. Aslolan nikâhın devamıdır, şu halde talakın talik edilmesi hükmünü değiştirmez. Hanbelîlere göre adam "Bu uçan bir karga ise filan hanım boş olsun" dese o da karga olmasa filan boştur. İki hanımından hangisini boşadığının bilinmemesi halinde, hangisini boşadığını unutmasında olduğu gibi aralarında kura çekilir. Çünkü bunlardan hangisinin boşandığını bilmenin başka yolu yoktur, bunlar eşittir. Kura meçhul olanı ortaya çıkarmak için şer'î bir yoldur.

Takva, boş olması halini tercih etmektir: Lakin Şafiî ve Hanbelîler *"Kim şüphelerden kaçınırsa dinini ve ırzını korumuştur."* (1), *"Seni şüpheye düşüren şey (n yerini) şüpheye düşürmeyene bırak."* (2) hadisleri gereğince şüphe halinde takvanın gereğinin, "talak vaki olmuştur" tarafını tercih edip en kötü ihtimali almak olduğuna dikkati çekmişlerdir. Şu halde kim talakta şüphe ederse talak ric'î ise dönsün, ric'î değilse hanımını istiyorsa nikâhını tazelesin. İstemiyorsa, başka birine helâl olması için onu derhal boşasın. İki mi üç mü diye talakın sayısında şüphe ederse başka bir koca ile evlenip boşanmadıkça onu nikâhlamasın.. Üç talak mı verdi yoksa hiç boşamadı mı şeklinde şüphe ederse, onun yakînen başkasına helâl olması için üç talakla boşasın.

Yakîn ile amel etmenin delilleri:

Şüpheyi atıp yakîn ile amel etme hususundaki delil Abdullah b. Zeyd'in Resulullah (a.s.)'tan rivayet ettiği şu hadistir: "Namazda iken abdesti bozuldu gibi gelen kişinin ne yapması lâzım geldiği kendilerine sorulduğunda o "Bir ses veya bir koku duymadıkça ayrılmasın." (3) buyurmuştur.

Resulullah (a.s.) ona şüpheyi atıp yakîne göre namazına devam etmesini em-

1- Buharî ve Müslim Nu'man b. Beşir'den rivayet etmişlerdir.
2- Tirmizî rivayet etmiş ve *sahih* demiştir.
3- Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.

retmiştir. Çünkü bu hal yakînden sonra ortaya çıkmış bir şüphedir, abdestli kişinin abdesti bozulduğunda veya abdesti olmayan kişinin abdesti olup olmadığında şüphe edince yaptığı gibi burada da şüpheyi atması vaciptir.

İşte bu delile dayanarak fakihler yukarıda geçen hükümleri koymuşlardır. Özeti şudur: Talakın aslında şüphe ederse "talak vaki olmuştur" hükmü verilmez. Çünkü nikâh yakînen vardır, sabittir. Talakın sayısında şüphe ederse Malikîler hariç cumhura göre en azı vaki olmuştur diye hüküm verilir. Çünkü en azı kesindir, fazlasında şüphe vardır. Ric'î talakla mı yoksa bâin talakla mı boşadı şeklinde talakın vasfında şüphe etse, ric'î ile boşadığına hükmedilir, çünkü iki talakın en zayıfı budur, dolayısıyla bunda yakîn vardır.

Talakın ispatı:

Kadın, kocasının kendisini boşadığını iddia etse, koca da bunu inkâr etse Malikî mezhebine göre [1] eğer kadın iki âdil erkek şahit getirebilirse talak geçerli sayılır. Yalnız bir şahit getirebilirse kocaya yemin ettirilir ve berat eder, yemin etmezse ikrar veya yemin edinceye kadar hapsedilir.

Şahit getiremezse kocanın üzerine bir şey lâzım gelmez. Kadının yapabildiği kadar kendisini kocasından uzak tutması lâzımdır.

Koca boşayacağına yemin etse, kadın da yemininden döndüğünü iddia etse, yemin ettirilerek kocanın sözü kabul edilir.

Hanbelîlere göre: [2] Kadın, kocasının kendisini boşadığını iddia ederse, kocaya yemin ettirelerek onun sözü kabul edilir. Çünkü aslolan nikâhın devam etmesi ve boşamanın olmamasıdır. Ancak kadının elinde iddia ettiği şeye dair delil varsa onun sözü kabul edilir. Bu hususta delil olarak iki âdil şahitten başkası kabul edilmez. Çünkü talak mal olmadığı gibi, talaktan gaye de mal değildir. Kısas ve hadlerde olduğu gibi talakta da çoğunlukla erkekler buna muttali olurlar. Elde delil olmazsa sahih olan görüşe göre "yemin inkâr eden üzerinedir" hadisi gereğince kocadan yemin etmesi istenir.

***EK* - Ric'at ve Zevâc-ı Tahlil (Helâl Kılma Evliliği):**

1. Ric'at [3]

Tarifi: Lügatte ric'at bir defa dönüş demektir. *Hanefîlere göre:* Kadın iddetinde olduğu müddetçe mevcut (nikâh) mülkiyetinin bedelsiz devam etmesidir. Yani ric'î talakın iddeti esnasında evliliğin devam etmesidir. Açıkladığımız gibi

1- *el-Kavaninül-Fıkhıyye*, 231.

2- *el-Muğnî*, VII, 259.

3- *ed-Dürrül-Muhtar*, II, 727-738; *Fethu'l-Kadîr*, 160; *el-Lübâb*, III, 53; *el-Kavaninül-Fıkhıyye* 234; *eş-Şerhüs-Sağir*, II, 604-614; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 415; *Muğnil-Muhtâc*, III, 335, 340; *el-Mühezzeb*, II, 102; *Keşşafu'l-Kınâ*, V 392-395; *el-Muğnî*, VIII, 273, 279.

ric'î talak zifaf olmuş hanımını üç sayısını veya özel kinayeli sözlerden birin söylemeden sarih "talak" sözüyle, bir mal karşılığı olmaksızın bir veya iki talakla boşamasıdır. Bunun manası şudur: Ric'at, ric'î talaktan sonra evliliğin olduğu gibi kaldığını ve devam ettiğini gösterir. Ric'at yeni bir akit olmayıp önceki evliliğin sona erdikten sonra iadesi değildir. Bu, "ric'î talaktan sonra evlilik hükümlerinin devam ettiği" esasına uygundur. Delili de Allah (c.c)'ın *"Kocaları onları tekrar almaya daha fazla hak sahibidirler."* (Bakara, 228) sözüdür. Allah burada erkeğe "koca" diye isim verdi. Bu, aralarında evliliğin devam ediyor olmasını gerektirir.

Hanefîler hariç cumhura göre: "Bâin olmayan bir talakla boşanmış kadını, akit yapmadan, iddetinde kocasına iade etmektir." Bunun manası: "Ric'î talakla evlilik sona erer, zevalinden sonra ric'at onu iade eder." demektir. Bana göre racih olan görüş budur. Çünkü bu, hem lügat hem de örf bakımından kadını haram kılan talakın gereğine uygundur.

Meşruluğu:

Ric'at meşrudur. Bunun delili: *"Kocaları onları (iddetleri bitmeden) tekrar almaya daha fazla hak sahibidirler"* ve *"Eğer onlar ıslah isterlerse"* gibi ayetlerdir. İmam Şafiî ve diğer âlimlerin dediğine göre "ric'at" isterlerse. *"Talak iki defadır. Sonrası ya iyilikle tutmak veya güzellikle salıvermektir." "Onları güzellikle tutun."* ayetlerinde "tutmak, geri vermek" sözleri ric'atın birer tefsiridir.

Resulullah (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Cebrail bana geldi ve "Hafsa'ya dön, çünkü o çok namaz kılar, çok oruç tutar, o cennette senin hanımındır" dedi.* [1] Resulullah (a.s.) Hz. Ömer'e *"ona emret hanımına dönsün" dedi.*

Alimler, kişi hanımını üçten az boşadığı zaman iddeti içinde onun ric'at hakkı olduğunda icma etmişlerdir.

Buna göre: "Kişi, zifafı olmuş hanımını bir ric'î talak ile veya iki talakla boşasa, iddeti içinde ona dönmeye hakkı vardır. Hanımı buna razı olsun veya olmasın hüküm değişmez. Çünkü Hanefîlere göre o kadın evlilik üzere devam etmektedir. Çünkü kocası ona zıhar veya ilâ veya lian yapsa caizdir, birisi ölse diğeri ona varis olur, iddetinde oldukça başka bir talak verse icma ile vaki olur.

Hikmeti:

Ric'atın hikmeti iddetin meşru kılınmasındaki hikmet olup o da şudur: Maslahat ve hayır onunla tekrar aile hayatına dönmekte mi yoksa boşamakta mı? Dönmekte hayır varsa iddeti bitmeden dönsün, yoksa onu kendi haline bıraksın, ta ki iddeti bitsin ve kesin ayrılsın mı? gibi kadının durumu ve akibeti hakkında kocaya düşünme ve değerlendirme fırsatı vermektir.

Hanefîlere göre ric'atın rüknü söz veya sadece fiildir. Cumhura göre bunun üç

1- Ebu Dâvud ve diğerleri *hasen* bir senetle rivayet etmişlerdir.

rüknü vardır:

1- Ric'at edenin bulunması.

2- Şafiîlere göre sadece söz, Hanbelîlere göre sadece münasebet, Malikîlere göre de fiil veya niyetin bulunması.

3- Hanımın bulunması.

Ric'atın çeşitleri:

Ric'at iki çeşittir: Ya ric'î talaktan olur ya bâin talaktan olur. Ric'î talaktan dönüşün sözle olabileceğinden ittifak vardır. Fiille de olur: Bu da, münasebet veya başka şekillerde hanımından istimtada bulunması (yararlanması) ile olur. Ric'î talaktan dönüşte mehir ve velinin bulunması vacip olmayıp hanımın veya bir başkasının iznine de bağlı değildir.

Ric'î talakta kadının iddeti geçtikten sonra bunun dönüşü artık bâin talakın dönüşü gibi olur. Bu durumda, evliliğin ilk kuruluşunda lâzım gelen şeylerin şimdi de bulunması lâzım gelir. Bunlar, Kadının izni, ona mehir verilmesi, Hanefîlerden farklı olarak velinin bulunmasını şart koşan cumhura göre velisinin akit yapması gibi hususlardır. Bâin talakla boşanan kadının üzerine -ister iddeti içinde ister daha sonra olsun- yeni bir akit yapmak ittifakla caizdir.

Ric'atla dönen kadına ait hükümler:

Ric'atla tekrar evlilik hayatına dönen kadın bütün hak ve vazifelerle döner, o diğer hanımlar hükmündedir. Fakat bazı hususlarda onlardan farklıdır. Farklı olduğu şeylerden bazıları şunlardır:

Şafiî ve Malikîlere göre ondan istimta etmenin (yararlanmanın) haram olması: Cinsî münasebet veya başka türlü dönüş kesinleşmeden önce kocasının bu kadından istimta etmesi haram olur. Hatta şehvetsiz de olsa bakması bile haramdır. Çünkü o bâin gibi ayrılmıştır. Ve çünkü nikâh istimtayı mübah kılıyorsa onun zıddı olan talak da bunu haram kılar. Doğru olan da budur. Yoksa talakın haram kılmada hiç bir tesiri olmazdı.

Koca ric'î talakla boşadığı hanımı ile münasebette bulunsa, haram olduğunu bilerek de yapmış olsa zina haddi vurulmaz. Çünkü âlimler bu münasebetin mübah olup olmadığında ihtilaf etmişlerdir. Tazir cezası da verilmez, ancak haramı bilen bir kişi olarak haram itikat eden müstesnadır, ona tazir cezası verilir. Çünkü o kendi bildiğine göre bir günaha teşebbüs etmiştir. Bunu helâl itikat eden veya haram olduğunu bilmeyen kişi böyle değildir. Çünkü o mazurdur. Bu babda kadın da erkek gibidir. Tazir cezasını hak etmekte diğer istimtalar da münasebet gibidir.

Şafiîlere göre ric'î talakla boşanan hanımı ile münasebette bulunmakla -eğer dönmemişse- mehr-i misil vacip olur. Racih görüşe göre dönmüş olsa da vacip

olur.

Malikîlere göre: Mezhepte meşhur olan görüşe göre ric'î talakla boşanan kadınla kocasının münasebette bulunması haram olmasına rağmen koca bunu yaparsa mehir gerekmez, dönüş niyeti bulunmayana bu münasabetten dolayı zina haddi vurulmaz. Çünkü o kadın iddeti devam ettikçe onun hanımıdır.

Hanefîlere ve Hanbelîlerde mezhepteki zahir görüşe göre kocanın, ric'î talakla boşadığı hanımından istimtada bulunması haram değildir, dolayısıyla münasebette bulunması da helâldir. Hanbelîlere göre hanımıyla halvette bulunması, beraber sefere çıkması helâldir. Kadın, kocası için süslenebilir. Çünkü o boşanmadan önce olduğu gibi diğer hanımları hükmündedir. Ancak Hanbelîlere göre nöbette ona gün ayırmaz. Kocanın ondan istimtada bulunmasının mübah olmasının sebebi *"kocaları onları tekrar almaya daha fazla hak sahibidirler"* ayetinde erkeğin "koca" diye isimlendirilmesi ve kocanın ikinci bir talakla onu boşama hakkının olmasıdır.

Hanefîlere göre: Eğer dönme niyeti varsa nöbette ona da gün verir. Dönüş niyeti yoksa vermez. Ancak ona dönme niyeti olsa bile meseleyi ciddiye alması için hanımın yanına habersiz girmemesi menduptur. Dönüş niyeti yoksa halvette bulunması tenzihen mekruhtur, niyeti varsa kerahet yoktur.

Ric'î talakla boşanan kadının nafaka, elbise ve meskeninin koca üzerine vacip olmasında, ona karşı ilâ, zıhar, talak, lian yapma ve birinin diğerine varis olmasının sahih olması hususunda ittifakla boşanmamış hanım gibidir.

Ölümcül hastalık ve hac veya umre için ihramlı olma ric'î talakla boşanan kadına dönmeye mani değildir. Lakin bâin talakla boşanana dönmeye manidir. Aynı şekilde, ihramlı iken nikâh yapmaya cevaz veren Hanefîler hariç cumhura göre bu iki hal nikâh yapmaya da manidir.

Ric'at hakkı ve ıskat kabul etmemesi:

Boşadığı kadın iddet içinde oldukça ric'at kocanın hakkıdır. Kadın ister razı olsun ister olmasın değişmez. Çünkü Allah (c.c) şöyle buyurmuştur: *"Eğer kocalar barışmak, kendileriyle yeniden evlenmek isterlerse bu durumda boşanmış kadınları tekrar almaya daha fazla hak sahibidirler"* (Bakara, 228) Bu hakkı kocaya şeriat tanımıştır, bu yüzden ne ıskat kabul eder ne vazgeçme. Buna göre koca hanımına "Seni boşadım sana dönüş hakkım yok" veya "dönüş hakkımı ıskat ettim" dese bu hakkı sakıt olmaz. Çünkü bu, Allah'ın koyduğunu değiştirmek demektir, hiç kimse Allah'ın meşru kıldığını değiştirme hakkına sahip değildir. Allah (c.c) *"Talak iki defadır, sonra ya iyilikle tutmak veya güzellikle salıvermektir."* ayetince ric'at hakkını ric'î talak üzerine bina etmiştir.

Ric'atın sıhhatinin şartları:

Ric'atta şunlar şart koşulur: [1]

Ric'at yapanda aranan şartlar:

Ric'at yapan koca kendi iradesiyle evlenme ehliyetine sahip olmalıdır. Yani Şafiî, Malikî ve Hanbelîlere göre bülûğa ermiş, aklı yerinde iradesiyle hareket eden ve irtidat etmeyen birisi olmalıdır. Çünkü ric'at nikâh yapma gibidir, o halde mürtedin, çocuğun delinin, sarhoşun ve tehdit altındaki kişinin nikâhı sahih olmadığı gibi ric'atı da sahih olmaz. Çünkü çocuğun talakı gayr-i lâzımdır (bağlayıcı değildir) veya zaten vaki değildir. Hanefîler çocuğun ric'atı caizdir demişlerdir, çünkü nikâhı velisinin iznine bağlı olarak sahihtir. Hanbelî ve Şafiîler de delinin velisinin ric'atına cevaz vermişlerdir. Çünkü bu, iddetin bitmesiyle kaçmasından korkulan deliye ait bir haktır. Hanefîler ise deli, matuh ve mükrehin ric'atı caizdir demişlerdir.

İttifakla ric'at yapacak kimsenin ihramsız olması ve hasta olmaması şart koşulmaz. Çünkü ihramlı ve hasta kişiler her ikisi de nikâh yapma ehliyetine sahiptir. Ancak üzerlerinde nikâhın sıhhatine mani olacak bir hal arız olmuştur. Şu halde beş kişi vardır ki nikâhları sahih olmadığı halde ric'atları sahihtir. Bunlar: İhramlı, hasta, sefih, müflis ve köle.

Ric'at ne ile yapılır?

Konuşabilen insanın ric'ati Şafiîlere göre ancak sözle olur. Bu söz ister sarih olsun ister kinaye olsun aynıdır. Sarih "Sana döndüm, seni geri aldım, bırakmadım..." gibi ve her dilde buna benzer ve bu manadaki lafızlardır. Söyleyen kişi arapça bilsin veya bilmesin, ric'atı kendine veya nikâhına izafe etsin hüküm aynıdır. Mesela: "Bana döndün" veya "benim nikâhıma döndün" demesi gibi. Lakin kendine veya nikâhına izafe etmesi müstehaptır. Ama ric'atın mutlaka "filana döndüm" gibi bir isme veya "sana döndüm" gibi bir zamire izafe edilmesi veya dönülen kişinin "şu kadına döndüm" gibi işaret edilmesi lâzımdır.

Esah olan görüşe göre kinayî lafızlar da şunlardır: Ric'at yapan kişinin "seninle evlendim" veya "nikâhlandım" demesi gibi. Kinayî ifadelerde ric'at yapanın mutlaka "onu kendime veya nikâhına geri aldım" demesi lâzımdır ki ifade sarih olsun. Bunu söylemesi şarttır.

Münasebette bulunma gibi fiilî ric'ata gelince cumhura göre bununla ric'at meydana gelmez, çünkü bu fiil haramdır. Haramla ric'at sahih olmaz. Buna göre koca ric'î talakla boşadığı hanımıyla münasebette bulunsa (bu ric'at sayılmayıp) talak iddetinin kalan kısmında dönebilir.

1- *el-Bedâyi'*, III, 183-186; *ed-Dürrül-Muhtar*, II, 728-732; *eş-Şerhüs-Sağir*, II, 605-608; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 615-618; *el-Kavaninül-Fıkhıyye*, 234; *Muğnil-Muhtâc*, III, 271, 335-337; *el-Mühezzeb*, II, 102; *el-Muğnî*, VII, 274, 278, 280-285, 290; *Keşşafu'l-Kınâ*, V, 393-396.

Cumhura göre ric'at sözle veya fiille olur. Halvet de fiille ric'at sayılır. Sözle ric'at Hanefîlere göredir, iki türlü olur:

1- Hiç niyeti bulunmadan sarih lafızla olur. Bu, ric'attan ve evliliğin devam ettiğinden başka bir manaya ihtimali olmayan bir lafız olmalıdır. Meselâ: "Hanımıma döndüm, sana döndüm, seni geri çevirdim veya alıkoydum.." gibi sözlerdir.

2- Niyetle beraber kinayeli lafızla veya halin delâletiyle olur. Bu, "Sen benim hanımımsın" veya "sen önceden olduğu gibi şimdi de benim yanımdasın" gibi hem ric'ata hem de başka manalara ihtimali olan lafızlarla yapılan ric'attır. Sarih olanında niyete ihtiyacı yoktur. kinayeli olan da ise niyete veya halin delâletine ihtiyaç vardır. "Seni geri çevirdim" sözünü kendisine veya kendi nikâhına izafe etmesi şarttır. Meselâ "bana" veya "nikâhıma" veya "ismetime çevirdim" demesi şarttır.

Tenzihen mekruh olmakla beraber fiille olan ric'ata gelince bu, hurmet-i musahereyi gerektiren her harekettir. Meselâ: Şehvetle dokunması, haram olmakla beraber sahih olan görüşe göre arkadan da olsa münasebette bulunması, nereden olursa olsun şehvetle öpmesi. Bu fiiller kocadan ister uyku halinde, ister tehdit altında, ister mecnun veya matuh halde olsun muteberdir. Boşayan ric'ata niyet etsin veya etmesin hüküm değişmez. Çünkü böyle bir fiilin yapılması açıkça hanımını bırakmama hususundaki isteğini gösterir. Yine Hanefîlere göre evlilik devam etmektedir. Çünkü Allah (c.c) boşayan hakkında "AR" ifadesini kullandı, bu ise "koca" manasınadır.

Bu fiillerden birinin hanım tarafından yapılmasıyla da ric'at gerçekleşir. Meselâ: Kocasını şehvetle öpmesi ve kocasının buna ses çıkarmaması veya iddeti içinde vefat eden kocasına varis olması gibi. Öpmesi halinde koca itiraz ederse ric'at sabit olmaz.

Malikîlere göre ric'at sözle veya fiille veya niyetle olur. Ya "döndüm, hanımımı geri aldım, onu ismetime" veya "nikâhıma geri çevirdim" sözlerinde olduğu gibi sarih olur veya "onu tuttum, alıkoydum" gibi gayr-i sarih olur. Bu ifade sarih değildir. Çünkü "onu işkence olmak üzere tuttum" demek manasına da gelebilir.

Fiil ile ric'at da münasebet ve ona hazırlık hareketleriyle olur.

Niyete gelince bu içinden konuşmaktır, yani kişinin kendi kendine "ona döndüm" demesidir. Lakin yine de dönüş kastı olmadan bunu söylemesi halinde ittifakla ric'at olmaz.

Söz veya fiille beraber mutlaka dönüş kastı olması lâzımdır. Çünkü kocanın tasarrufu, boşadığı hanımını geri almak istediğine dair kuvvetli bir delile muhtaçtır,

bu da niyetle olur. Daha önce beyan ettiğimiz gibi Hanefîlere göre söz ve fiilin olduğu yerde niyete ihtiyaç yoktur.

Ric'at, şaka ile de söylese sarih sözle gerçekleşir. Çünkü ric'atın şakası da ciddidir. Fakat şaka ile yapılan ric'at niyet olmadığı için sadece görünüşte bir dönüştür. Bu yüzden hakim nafaka ile diğer hakları yerine getirmeye kocayı mecbur eder. Lakin ric'ata niyet edinceye kadar hanımından istimta etmesi (yararlanması) helâl olmaz.

Ric'at niyeti olmadan münasebette bulunması halinde her ne kadar bu hareketi haram ise de zina haddi uygulanmaz ve mehir vermez. Çünkü iddeti bitmedikçe o onun hanımıdır.

Hanbelîlerde ve Evzâi'ye göre ric'at sarih sözle ve münasebetle gerçekleşir. İster ric'ata niyet etsin ister etmesin hüküm aynıdır. Çünkü boşama nikâh mülkünün elden çıkmasına bir sebep ise bu mülkün sahibinden gelen münasebet de onun elden çıkmasına mani olur. Bu, satıcının sattığı cariye ile hıyar (tercih etme) müddeti içinde onunla münasebette bulunmasına benzer. Hanımın öpmesiyle, kocanın ona şehvetle dokunması veya avret mahallini açıp ona şehvetle bakmasıyla, hanımıyla halvet halinde kalmasıyla ve onunla konuşmasıyla ric'at meydana gelmez. Çünkü bu söylenenlerin hiç birisi istimta değildir, yani münasebet manasında değildir. Zira yukarıda söylenenlerin aksine münasebet açık bir şekilde kocanın hanımına döndüğünü gösterir. Bu mezhepte racih olan görüş budur. Yine boşadığını inkâr etmekle de ric'at meydana gelmez. Çünkü bu ric'ata delâlet etmez. "Seninle evlendim, seni nikâhladım" gibi kinayeli sözlerle de ric'at olmaz. Çünkü ric'at özel bir uzvu helâl saymak demektir ki bu kinaye ile helâl olmaz. Hanbelîlerden bazıları halvetin de ric'atı kazandırması hususunda münasebet gibi olduğunu söylediler. Çünkü onlara göre halvetin hükmü her hususta zifafın hükmü gibidir.

Özet olarak: Ric'at sarih sözle ittifakla gerçekleşir. Veya Hanbelîlerin dışında diğer mezheplere göre niyet bulunması şartıyla kinayeli sözlerle gerçekleşir. Malikîlere göre niyet hem fiilde hem de sözde şarttır. Yine Şafiîlerin dışındaki diğer mezheplere göre ric'at münasebette bulunmakla da gerçekleşir. Aynı şekilde Malikî ve Hanefîlere göre hurmet-i musahereyi gerektirecek her türlü şeyle ric'at olur. Hanbelîlere göre ne münasebetin dışında bir fiille ne de kinayeli sözlerle, Şafiîlere göre de hiç bir fiille ric'at gerçekleşmez. Benim nazarımda Malikîlerin görüşü orta bir görüş olduğu ve delili kuvvetli olduğu için racih görüştür.

Ric'at yapılacak hanımda, meydana gelen talakta ve iddette aranan şartlar:

Ric'at yapılacak hanımla ilgili şartlar şunlardır:

1- Kadın ile filen zifafta bulunulmuş olmalıdır, sadece halvet yeterli değil-

dir.

2- Sahih bir nikâhtan sonra ric'î talakla boşanmış olmalıdır. Çünkü fasit nikâh -ister zifaftan önce olsun ister sonra- feshedilir. Nikahı feshedilmiş kadın hakkında da ric'at olmaz. Çünkü Allah (c.c.) ric'atı talak üzerine bina etti, o halde ric'at mutlaka ric'î talaktan sonra olmalıdır. Zira bâin talak kocadan çıkar çıkmaz derhal evliliğe son verir haliyle boşanan bu kadın serbest olur.

3- Talak, bedelsiz olmalıdır. Çünkü bedelle olursa tasarruf kadının elinde olur.

4- Talak sayılarının hepsi de kullanılmış olmalıdır. Çünkü eğer üç talak hakkını da kullanmış ise artık kocanın o kadın üzerinde hiç bir yetkisi yoktur.

5- Kadın, ric'at helâl olacak birisi olmalı, mürted olmamalıdır. Buna göre helâl olmadığı için mürted kadına kocasının ric'at etmesi sahih olmaz. Yine küfründe devam eden bir kocanın müslüman olmuş hanımına ric'atı sahih değildir. Çünkü artık o kadın ona helâl değildir.

6- Boşadığı hanımı iddetini bitirmemiş olmalıdır, iddet bittikten sonra ric'at sahih olmaz. Çünkü iddet bitince artık talak bâin olmuştur, ric'at mümkün değildir.

Ric'atın şartları şunlardır:

1- Ric'atın müneccez (derhal) olması şarttır. Onun "istersen sana döneyim, baban gelirse veya babam seferden dönerse sana döneceğim" gibi ilerde olacak bir şarta ta'lik edilmesi sahih olmaz. Yine onun "sana yarın döneceğim" veya "gelen ayın başında döneceğim" gibi gelecek bir zamana izafe edilmesi de sahih olmaz. Çünkü Hanefîlere göre ric'at devamlı olması bakımından nikâha benzediğine göre nikâh gibi onda da tenciz (derhal yapılması) şarttır. Çünkü cumhura göre ric'at da malum bir uzvun helâl kılınması ise nikâh gibi herhangi bir şarta ta'liki sahih olmaz.

2- Bir vakitle sınırlandırılmaması şarttır. Buna göre kişi hanımına "sana bir ay döndüm" dese ric'at olmaz. Ancak ric'atı geçmiş bir şeye ta'lik etmek sahihtir. Meselâ: "Ben şöyle yapmış idiysem sana döndüm" dese o fiil de gerçekten olmuş idi ise, veya "babam razı olursa sana döneceğim" deyip babasının da o mecliste hazır bulunup "razıyım" demesi gibi o anda var olması kesin görülen bir şeye ta'lik edilmesi sahihtir. Bu iki durumda ta'lik sahih görülmüştür, çünkü bu ta'lik şeklinde bir tencizdir.

Özet olarak ric'atta şunlar şarttır:

1- Malikî, Şafiî ve Hanbelîlere göre ric'atta bulunan kocanın ehliyet sahibi ol-

ması, yani akil bâliğ olması.

2- Talakın ric'î olması, bâin veya bir bedel ile olmaması.

3- Ric'atın iddet bittikten sonra değil iddet içinde olması.

4- Boşadığı hanım muayyen olması, meçhul olmaması, sahih bir nikâhta zifafta bulunulmuş olup ric'at yapılması helâl olacak birisi olması. Buna gire zifafı olmamış, nikâhı feshedilmiş veya irtidat etmiş bir kadına ric'at sahih olmaz.

5- Ric'at müneccez olmalı, bir şarta ta'lik edilmiş, gelecekte bir zamana izafe edilmiş bir vakitle sınırlandırılmış olmamalı.

Ric'atta şart olmayan şeyler:

Ric'atta bazı şeyler şart değildir. En önemlileri şunlardır: (1)

1- Kadının rızası ve benzeri şartlar: İttifakla ric'atta kadının rızası şart değildir. Delili Allah (c.c.)'ın şu ayetleridir: "*Eğer onlar bu hususta ıslah isterlerse kocaları onları geri almaya daha çok hak sahibidirler.*" "*Allah, hakkı kocalara tanıdı*" "*sonra onları iyilikle tutun*" Allah bu emirle kocalara hitap etti, tercih hakkını kadınlara vermedi. Ayrıca ric'at kadını evlilik hükmüne binaen tutmaktır, sanki tamamen kocanın ismetindeymiş gibi ric'atta onun rızasına itibar edilmez.

Yine ric'atta mehir ve veli de şart koşulmaz, çünkü ric'î talakla boşanan kadın, hanımı hükmündedir, ric'at ise onu alıkoyma ve nikâhının devamını istemeden ibarettir.

2- Ric'atı kadına bildirmek: Yine ric'atı kadına bildirmek de şart değildir. Buna göre hanım bilmese de ric'at sahih olur. Çünkü ric'at sadece kocanın hakkıdır, talakta olduğu gibi burada da kadının rızasına bağlı kalmaz. Lakin bunu hanıma bildirmesi mendup olur, ki hanım iddeti bittikten sonra başkasıyla evlenmesin, koca ric'atını delillerle ispat ettiği zaman aralarında anlaşmazlık olmasın, başka birisiyle evlenirse ilk kocası ric'atını ispat ettiğinde ric'atı sahih olsun ve ikinci evliliği feshedebilsin.

3- Ric'atına şahit tutmak: Cumhura göre, ric'atın sahih sayılması için şahitler huzurunda olması şart değildir. Bunlar: Hanefîler, mezhepte meşhur görüşe göre Malikîler, kavl-i cedide göre Şafiîler, Ahmed b. Hanbel'den gelen iki rivayetten en sahihine göre Hanbelîler ve İmamiyye'dir. Lakin ihtiyaten, iddet bittikten sonra hanımın bu ric'atı inkâr etme ihtimaline karşı, ric'atın yapıldığında vaki olacak

1- *ed-Dürrül-Muhtar*, II, 730, *Tebyinül-Hakayık*, II, 252; *el-Kavaninül-Fıkhıyye*, 234; *eş-Şerhüs Sağir*, II, 616, *Muğnil-Muhtâc*, III 336, *el-Mühezzeb*, II 102-103, *El-Muğnî*, VII, 278, 282 *Keşşafu'l-Kınâ*, V 394, *Gayetü'l-Müntehâ*, III, 179, İmamiyye fıkhında *el-Muhtasarü'n-Nâfi*, 223, *El-Muhallâ*, X, 266.

şüpheyi kaldırmak ve aile hayatına dönüp dönmediğinde gelebilecek ithamlardan uzak kalabilmek için şahitler huzurunda olması müstehaptır. Koca iki kişiye şöyle der: "Siz şahit olun ben hanımımı nikâhıma geri aldım veya ona verdiğim talakımdan döndüm". Ric'atını şahitler huzurunda yapmasa da sahihtir.

Zahirîlere göre ric'atın şahitler huzurunda yapılması şarttır, aksi halde sahih olmaz. Çünkü Allah (c.c.) şöyle buyurmuştur: *"İddetlerinin sonuna yaklaştıkları zaman ya onları iyilikle tutun veya iyilikle onlardan ayrılın ve sizden iki âdil kişiyi de şahit tutun"* (Talak, 2) Buradaki emir vücup ifade eder. Çünkü şahitlik ittifakla nikâh yaparken şarttır dolayısıyla ric'at ile bu nikâhın devamı için de şarttır.

Cumhur bu ayetteki emri mendup ve müstehap manasına almışlardır. Çünkü "sizden iki âdil kişiyi şahit tutun" sözü "onları iyilikle tutun" sözünün akabinde gelmiştir. yine âlimler talakın şahitler huzurunda verilmesinin vacip olmadığı üzerinde icma etmişlerdir, ric'at da onun gibidir. Çünkü "Onları iyilikle tutun" "kocaları onları geri almaya daha çok hak sahibidirler" gibi Kur'an nasları mutlaktır (şartlı değildir).

Rivayet olunduğuna göre İbni Ömer hanımını hayız halinde iken boşadı Resulullah (a.s.) ona dönmesini emretti, dönüşüne şahit tutmasını emretmedi. Şayet bu şart olsaydı emrederdi.

İmran b. Husayn'a hanımını önce boşayıp sonra onunla münasebette bulunan, ne boşamasına ne de dönüşüne şahit tutmayan bir adamın bu hareketinin hükmü soruldu. O da adama şöyle dedi: Sünnete aykırı olarak boşadın ve sünnete aykırı olarak döndün. Onu boşadığına ve ona döndüğüne şahit tut ve bir daha yapma" (1)

Çok vuku bulmasına rağmen sahabeden ric'atın sahih olması için şahitlik şartı rivayet edilmemiştir.

Çünkü ric'at kocaya ait bir haktır, kadının rızasına bağlı değildir. O halde kocanın diğer hakları gibi ric'atına da şahit tutmasına ihtiyaç yoktur.

Çünkü çok önemli olduğu için evliliğin başlangıcı için şahit şarttır, devamı için şart değildir. Ric'at evliliği ibka etmek ve devamını istemektir, dolayısıyla sahih olması için şahitlik şart olmaz.

Ric'atta eşlerin ihtilâfı:

Karı-koca iddet esnasında ric'atın olduğu üzerinde anlaşsalar ric'at sabit olur ve neticeleri üzerine terettüp eder. Ama ihtilaf ederlerse, bu ihtilaf ya ric'atın olup

1- Ebu Dâvud ve İbni Mace rivayet etmiştir, fakat "bir daha yapma" dememiştir. *Neylü'l-Evtâr*, VI, 253.

olmadığında veya sıhhatinde olur. [2]

1- Eğer ihtilaf ric'atın olup olmadığında ise, yani koca "ben sana döndüm" diye iddia eder kadın da bunu inkâr ederse bakılır: Eğer bu, iddetin bitişinden önce ise ittifakla kocanın sözü kabul edilir, çünkü o ricat hakkına sahiptir, dolayısıyla talak hakkına sahip olduğu zaman hanımını boşayıp boşamadığı hususunda onun sözü kabul edildiği gibi ric'at hususunda da onun bu ikrarı kabul edilir.

Şayet bu ihtilaf iddet bittikten sonra ise koca bu iddiasını delillerle ispat eder veya kadın onu "sana iddet içinde dönmüştüm" sözünde tasdik ederse ric'at sabit olur.

Koca bunu ispat edemez veya hanımı onu tekzip ederse âlimlerin çoğunun görüşüne göre kadına yemin ettirilerek sözü kabul edilir. Hanefîlerde fetva buna göredir ve bu Ebu Yusuf ve Muhammed'in görüşüdür. İnkar eden nükûl ederse (yeminden çekinirse) İmameyne göre yemin edinceye veya ikrar edinceye kadar hapsedilir. Çünkü onlara göre yeminden nükûl etmek, iddia edilen hakkı ikrar etme anlamında muteberdir. Onlara göre ric'at da ikrar ile sahih olur.

Ebu Hanife'ye göre (burada) kadına yemin teklif edilmez.

Kadının sözü kabul edilir, çünkü aslolan ric'atın olmaması ve kesin ayrılığın vaki olmasıdır.

Münasebetin olup olmadığında ihtilaf etseler, koca "münasebette bulundum" dese kadın da inkâr etse yine yemin ettirilerek kadının sözü kabul edilir. Çünkü aslolan münasebetin olmaması ve ayrılığın vaki olmasıdır. Kadın inkâr etmektedir yemin de inkâr eden üzerinedir.

2- Eşler ric'atın sıhhati hakkında ihtilaf etseler, koca "ben iddet içinde döndüm, o halde ric'at sahihtir" dese, hanımı da "ric'at iddet bittikten sonra olduğu için batıldır" dese veya kocasına cevaben "sen döndüğünde iddetim bitmişti" dese ve iddetini hayızlarla bekliyor idi ise, eğer kadının iddia ettiği mümkün görülüyorsa onun sözü kabul edilir.

Şu halde eğer talakla kadının iddetinin bittiğini iddia ettiği vakit arasındaki zaman iddetin bitmesi için kâfi ise Ebu Hanife'ye göre de kadına yemin ettirilerek onun sözü kabul edilir. Çünkü hayızla iddetin bittiğini ancak kadın kendisi bilir.

Geçen müddet, iddetin bitmesi için kâfi gelmiyorsa, mesela şer'an iddetin bitebileceği en kısa zamandan daha az ise kadının sözü kabul edilmez, onun iddiasını tekzip edecek bir karine bulunduğu için ric'at sahih olur.

2- *ed-Dürrül-Muhtar*, II, 731-737; *el-Lübâb*, III, 55-57; *el-Kavaninül-Fıkhıyye*, 234; *eş-Şerhüs Sağir*, II, 611-613; *Muğnil-Muhtâc*, III, 338-342; *el-Mühezzeb*, II, 103; *el-Muğnî*, III, 280, 285 291.

Hanefîlerde hayızla iddetin bitebileceği müddetin en azı Ebu Hanife'ye göre altmış gündür. Çünkü her hayız en çok on gün sürer. İddet üç hayızdır otuz gün eder. Üç hayız esnasında iki temizlik devresi geçer, bunlar da otuz gündür -çünkü iki hayız arasındaki temizlik en az on beş gündür- dolayısıyla bunların toplamı altmış gün eder. Racih görüş budur. Kadınlar arasında çoğunlukla görülen hal de budur.

Hanbelîlere göre hayızlarla geçirilecek iddet müddetinin en kısası yirmi dokuz küsur gündür. Bu şöyle olur: Adam hanımını temizliğinin son anlarında boşasa, sonra bir gün bir gece hayız görüp derhal temizlense bu şekilde yirmi dokuz küsür günde iddetini tamamlamış olur.

Malikîlere göre temizliklerle beklenecek olan iddet müddetinin en kısası otuz gündür. Bu da şöyle olur: Koca hanımını temiz halinde ayın ilk gecesinde boşasa, sonra hayız görse ve bu hayızdan da fecirden önce temizlense -çünkü bu mezhebe göre hayızın en azı bir gündür veya kadınların hayız olarak kabul etmeleri şartıyla bir günden azdır- sonra on beş gün temiz dursa sonra on yedinci günü hayız görse, yine fecirden önce temizlense sonra ayın son günü güneş battıktan hemen sonra hayız görse böylece üç temizlik müddeti geçirerek temizlenmiş olur. Bu üç temizlik, içinde talak verdiği, sonra ikinci, sonra üçüncü temizliktir. Böylece müddet otuz gün olmuştur.

Şafiîlere göre iddetin geçebileceği en kısa müddet otuz iki küsür gündür, bundan az olursa asla kabul edilmez. Çünkü onlara göre bundan daha azında iddetin bitmesi tasavvur edilemez. İzahı şöyledir: Temizliğinin son anında boşasa -onlara göre ayetteki kurû' temizliktir- sonra onlara göre hayzın en kısası olan on beş gün temiz dursa bu ikinci kur'dur, sonra bir gün bir gece hayız görse sonra on beş gün temiz dursa bu da üçüncü kur'dur, sonra hayız görse, bu sonuncu hayız iddete dahil değildir, onu iddetin bittiğine iyice kanaat getirmek için bekler. Böylece otuz iki küsür gün olur.

Yıkanma müddeti: Hanefîlere göre kadın on günü doldurup son hayzından da kesildiği zaman yıkanmasa da ric'at vakti biter. Çünkü hayız o günden fazla olmaz. Ama on günden önce hayız kesilirse yıkanmadıkça ric'at yolu kapanmaz, çünkü kanın yeniden gelmesi ihtimali vardır. Veya (on günden önce kesilmesi halinde) üzerinden bir namaz vakti geçip zimmetinde borç olmadıkça veya bir özürden dolayı teyemmüm alıp namaz vaktinde Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre istihsanen nafile de olsa namaz kılmadıkça ric'at yolu kapanmaz.

Hanbelîlerin çoğunluğunun görüşüne göre iddetin bittiğine hükmedebilmek için hayız kesildikten sonra mutlaka yıkanmak mümkün olacak kadar bir vaktin bulunması lâzımdır.

İşte bu, kadının hayız veya temizlikle iddetinin bittiğini iddia ettiği birinci kısımdır.

İkinci kısım, iddetinin doğum ile sona erdiğini iddia etmesi:

Boşanan kadın, nikâh akdinden sonra münasebet imkânından itibaren altı aydın daha az bir zaman içinde doğumla iddetinin bittiğini iddia ederse sözü kabul edilmez. Çünkü hamilelik müddetinin en kısası altı aydır.

Üçüncü kısım, aylarda iddetinin geçtiğini iddia etmesi:

Hanım küçük (henüz hayız çoğunda değil) veya âyise (hayızdan kesilmiş) ise onun iddeti üç ay beklemesidir. Buna göre üç ayı tamamlayıp iddetinin bittiğini idda etse sözü kabul edilmez, burada ancak kocanın sözü mutebedir. Çünkü talakın zamanı hakkındaki ihtilafta da itimat edilen onun sözüdür dolayısıyla talakı takip eden meselelerde de söz onun sözüdür. Ancak koca, kadının nafakasını düşürmek için iddetin bittiğini iddia ederse o takdirde kadının sözüne itibar edilir. Çünkü koca nafakayı düşürecek şeyi iddia etmektedir, halbuki aslolan vacip olmasıdır, o halde bir delil olmadıkça kocanın sözü kabul edilmez.

2. Zevâc-ı Tahlil

Üç talakın hükmünün nikâh mülkiyetinin ve helâlliğinin geçici olarak kalkması olduğunu açıklamıştık. Buna göre kadın kendini boşayana muvakkat olarak haram olur, başka bir koca ile evlenmeden ilk kocasının onunla evlenmesi caiz değildir. Çünkü ayet-i kerimede *"Onu (üç talakla) boşarsa artık başka bir koca ile nikâhlanmadıkça ona helâl olmaz."* (Bakara, 230) buyrulmuştur. İster üç talakı ayrı ayrı versin ister bir anda versin hüküm aynıdır.

Helâl olma ancak devamlılık kastedilen bir evlenme ile olur. Fakihlerin ittifakıyla eğer ikinci evlilik devamlılık ve ömür boyu beraber yaşama niyeti ile tabii olarak yapılırsa o takdirde haramlığı sona erdirir. Kur'an-ı Kerim'deki "başka bir koca ile evlenmedikçe"den maksat budur. Bu da şu üç şartın yerine getirilmesiyle olur: (1)

1- Başka bir koca ile evlenmesi. Allah (c.c) "başka bir koca ile evlenmedikçe" buyurmuş başka bir koca ile evleninceye kadar helâl olmadığını ifade etmiştir. Buna göre birisi onunla zina ile veya şüphe ile münasebette bulunsa helâl olmaz, çünkü bu bir evlilik değildir.

2- İkinci nikâhın sahih olması lâzımdır. Fasit olsa ve zifaf yapılsa ilk kocasına

1- *el-Bedâyi'*, III, 187-189; *el-Lübâb*, III, 58; *Bidayetü'l-Müctehid*, II, 86; *el-Mühezzeb*, II, 46 *Muğnil-Muhtâc*, III, 182; *el-Muğnî*, VI, 645-648, VII, 275; *el-Muhallâ*, X, 220; İmamiyye fıkhından *el-Muhtasarru'n-Nafî*, 223.

helâl olmaz. Çünkü fasit nikâh hakikaten nikâh değildir. Allah (c.c) ayet-i kerimede "*başka bir koca ile nikâhlanıncaya kadar...*" buyurmuştur. "Nikah"ın mutlak söylenmesi sahih olmasını gerektirir.

3- İkinci kocanın onunla fercinden münasebette bulunması lâzımdır. Dübürden münasebette bulunursa veya başka bir şekilde tatmin olursa ilk kocasına helâl olmaz. Çünkü Resulullah (a.s.) helâl olmayı birbirlerinin balını tatmaya bağlamış ve Rifâa el-Kurazî'nin hanımına şöyle demişti: "*Rifâaya dönmek mi istiyorsun, sen onun balcağızından o senin balcağızından tadıncaya kadar hayır.*" [1] Bu ise ancak ferçaten münasebette bulunmakla gerçekleşir. Bunun en azı haşefenin ferçte kaybolmasıdır. Çünkü münasebete ait bütün hükümler buna bağlıdır. Bu da aletin canlanma şartı ile olur. Çünkü hüküm balın tadılmasına bağlıdır, bu da alet canlanmadan mümkün olmaz. Ayrıca ikinci kocanın münasebette bulunması yapması mümkün olan bir kişi olması, bunu yapması mümkün olmayan bir çocuk olmaması da şarttır.

Münasebetin şartı: Hasan Basri hariç âlimlerin cumhuruna göre inzal olmasa da ikisinin sünnet yerlerinin buluşmasıdır. Hasan Basri'ye göre ise o kadın ancak inzal bulunan bir münasebetle helâl olur.

Alimlerin cumhuruna göre zina cezasını gerektiren, orucu ve haccı ifsat eden, boşananı helâl kılan, hanımı muhsan (başından nikâh geçmiş) yapan ve mehir gerektiren münasebet ikisinin sünnet yerlerinin buluşmasıdır.

Ebu Hanife, Şafiî, Sevrî ve Evzâî'ye göre münasebet kadının helâl kılar. İsterse bu, hayız veya nifes gibi helâl olmayan bir vakitte olsun. İsterse münasebeti yapan âkil baliğ olsun isterse bir *sabi murahik* [2] veya mecnun olsun hüküm aynıdır. Çünkü çdcuk ve mecnunun münasebetine âkil baliğ kişinin münasebetinde olduğu gibi mehir ve haramlık gibi nikâh hükümleri taalluk eder. Emsalleri ile münasebette bulunulabilen küçük kız çocuğu da böyledir: Kocası onu üç talakla boşamış, ikinci kocası da onunla zifafta bulunmuş ise ilk kocasına helâl olur. Çünkü "*Onu boşarsa o artık ona bir başka koca ile evlenmedikçe helâl olmaz*" ayet-i kerimesi mutlaktır. Çünkü bununla münasebette bulunmak mehir ve haramlık gibi münasebet hükümlerini getirir, o halde bu, bülûğa ermiş kadınla yapılan münasebet gibidir.

Malikî ve Hanbelîler dördüncü bir şart daha koydular. Bu da, yapılan münasebetin helâl olması, Malikîlere göre kocanın bülûğa ermiş olması, Hanbelîlere göre kocanın en az on iki yaşında olması. Çünkü helâl olmayan münasebet Allah için ha-

1- *Kütüb-i Sitte* musannifleri ve Ahmed b. Hanbel Aişe'den rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* VI, 253.

2- *Sabi muharrik,* erkeklik organı hareket edip şehvet duyan çocuktur. Bazı Hanefîler bunu on yaş ile sınırlandırmışlardır.

ramdır, dolayısıyla bu haramla helâl kılına gerçekleşmez. Ve yine bülûğa ermemiş veya on iki yaşından küçük olanın münasebette bulunması imkânsız gibidir.

Şu halde boşanan kadın (ilk kocasına) ancak sahih nikâh akdinde oruç, hac, hayız veya itikaf hallerinin dışında yapılacak münasebetten sonra helâl olur. İmam Malik ve İbnülkasım'a göre gayr-i müslim bir kocanın ehl-i kitaptan olan hanımla münasebeti, o kadını bir müslümana helâl yapmaz. Ahmed b. Hanbel de şunu açık olarak ifade etmiştir: Bir müslümanın ehl-i kitap olan hanımı boşandıktan sonra gayri müslim bir erkekle evlense onun münasebeti o kadını boşayan müslüman kocasına helâl kılar. Çünkü bu da sahih ve noksansız bir nikâhta bir kocanın münasebetidir, o halde müslümanın münasebette bulunması gibidir. Bu aynı zamanda Malikî ve Şafiîlerin de görüşüdür. Hanbelîleler de *"başka bir koca ile evleninceye kadar..."* ayetinin zahirine bakarak Hanefîler gibi mecnun kocanın münasebetinin üç talakla boşanmış kadını ilk kocasına helâl kılmasına cevaz vermişlerdir. Çünkü bu da sahih ve noksansız bir nikâhta koca tarafından yapılmış bir münasebettir, o halde akıllının münasebetine benzer.

Tahlil şartıyla nikâh (Hülle):

Fakihler üç talakla boşanan kadınla ikinci kocanın, onu ilk kocasına helâl kılmasını akit esnasında açıkça şart koşarak evlenmenin (Hüllenin) caiz olmadığı üzerinde ittifak etmişlerdir. (1) Bu cumhura göre haramdır. Hanefîlere göre tahrimen mekruhtur. Zira İbni Mes'ud şöyle demiştir: *"Resulullah (a.s.) helâl kılana da kılınana da lanet etti."* (2) Yine Resulullah şöyle buyurmuştur: *"Kiralık teke kimdir, size söyleyeyim mi? Dediler ki: "Evet ya Resulullah (a.s.). Buyurdular ki: "O muhallil (helâl kılan)dır. Allah helâl kılana da kılınana da lanet etsin."* (3) Buradaki nehiy nehyedilen şeyin fasit olduğuna delâlet eder. Yasak edilen evlenme "meşru evlenme" adı ile ifade edilmez.

İşte muhallilin nikâhı *el-Mühezzeb* 'de kişinin bir kadınla "seninle münasebette bulunduğum zaman aramızda nikâh yoktur" şartıyla ve onu ilk kocasınma helâl kılmak için evlenmesidir.

Bu nikâh yukarıda geçen hadis-i şerifin delâletiyle cumhur (Malikî, Şafiî, Hanbelî ve Zahirîlerle Ebu Yusuf)a göre fasittir. Çünkü helâl kılma şartıyla yapılan nikâh muvakkat nikâh manasındadır. Nikâhı bir süre ile tahdit etmek onu ifsat eder, fasit nikâhla da helâl kılma gerçekleşmez. Bu, belli bir müddete kadar veya devamına mani olacak bir şartla yapılan nikâhtır, o halde mut'a nikâhı gibidir. *el-*

1- a.g.e.

2- Ahmed b..Hanbel, Neseî ve Tirmizî İbni Mesud'dan rivayet etmişler ve Tirmizi *sahih* demiştir. Ayrıca Neseî hariç *Kütüb-i Sitte*'den diğerleri Hz. Ali'den rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, VI. 138.

3- İbni Mace Ukbe b. Amir'den rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, VI, 138.

Mühezzeb 'de şöyle der: "Çünkü bu, gayesine ulaşmadan son bulması şart koşulan bir nikâhtır. Hz. Ömer'in şu sözü de bunu desteklemektedir: "Vallahi bana getirilen her muhallil ve muhallelün leh (helâl kılan ve kılınan)ten her ikisini de recmederim." (1)

Ebu Hanife ve Züfer'e göre bu nikâh tahrimen mekruh olmakla beraber sahihtir. O halde ikinci koca fiilen münasebette bulunup onu boşarsa iddetini bitirdikten ilk kocasına helâl olur. Çünkü (nikâh sırasında koşulan) helâl kılma şartı fasit bir şarttır, nikâh fasit şartlarla fasit olmaz dolayısıyla şart geçersizdir nikâh sahihtir. Çünkü "başka bir koca ile evleninceye kadar..." ayeti mutlak gelmiş, helâl kılmayı şart koşup koşmamayı ayırt etmemiştir. Ancak bu tahrimen mekruhtur. Çünkü bu, nikâhın sükûnet bulma, nesil yetiştirme ve iffet kazanma gayelerine ters düşen bir şarttır. Bütün bunların gerçekleşmesi evliliğin devamlı ve kalıcı olmasına bağlıdır.

İmam Muhammed de "ikinci nikâh sahihtir, fakat kadını ilk kocaya helâl kılmaz" demiştir. Çünkü nikâh ebedi olması niyetiyle yapılan bir akittir. O halde helâl kılma şartı Allah (c.c)'ın sona bıraktığı şeyde helâl olsun diye acele etmektir, bu yüzden şart batıl olur ama nikâh sahih olarak kalır. Fakat bununla maksat hasıl olmaz. Bu, kendine miras bırakacak kişiyi öldürene benzer ki, bu kişi mirastan mahrum edilir. Bir kadınla, münasebette bulunduktan sonra onu boşama şartıyla evlenen kişi hakkındaki Şafiîlerin görüşü de böyledir.

İmamiyye, münasebette bulunmak, kocanın bâliğ olması ve akdin sahih ve daimi olması şartlarıyle muhallinin nikâhına mutlak olarak cevaz vermiştir.

Şart koşmadan tahlil niyetiyle evlenme:

Malikî ve Hanbelîlere göre (2) akit esnasında şart koşmadan helâl kılma niyetiyle evlenme batıldır. Bu şöyle olur: Akit yapacak iki kişi akitten önce konuşulan bir şey üzerinde ittifak edip sonra bu niyetle nikâh akdi yaparlar. Meselâ koca akit yaparken konuştukları şeye niyet eder veya şart koşmadan helâl kılmayı niyet ederse bu şekilde yapılan akit batıldır. Kadın bununla ilk kocasına helâl olmaz. Bunun delili "harama götüren yolları kapatma=*seddü'z-zerai*" esası ve yukarıda geçen "Allah helâl kılana da kılınana da lanet etsin" hadis-i şerifidir.

Hanefî, Şafiî ve Zahirîye göre (3) akit sırasında şart koşmadan helâl kılma niyetiyle yapılan nikâh sahihtir. İkinci kocanın münasebette bulunmasıyla o kadın ilk kocasına helâl olur. Çünkü muamelatta sadece niyet muteber değildir, dolayısıyla bu nikâh, akdin sıhhati için gerekli şartlar tamam olduğundan sahih olur ve ilk ko-

1- Esrem Kabîsa b. Cabir'den rivayet etmiştir.
2- *Bidayetü'l-Müctehid,* II, 87; *el-Muğnî,* VI, 646.
3- *el-Bedâyi',* III, 187; *Muğni'l-Muhtac,* III, 183; *el-Muhallâ,* X, 220.

casına helâl olur. Sanki belli bir zamana kadar nikâhlı kalmaya ve buna benzer fasit şartlara niyet etmişler gibi olur.

Hakim'in ve Taberanî'nin *Evsat'* ta rivayet ettikleri Hz. Ömer'in şu sözü ilk görüşün delillerindendir. Hz. Ömer'e birisi geldi ve şu soruyu sordu: "Bir şahıs hanımını üç talakla boşadı, sonra kardeşi herhangi bir şart koşmaksızın sırf o kadını kardeşine helâl kılmak için onunla evlendi. bu kadın ilk kocasına helâl olur mu?" Hz. Ömer şu cevabı verdi: "Hayır, ancak onu hakikaten isteyerek nikâh yaparsa helâl olur. Biz bunu Resulullah'ın zamanında zina sayardık." (1) Fakat İbni Hazın bu hadisi şartlı yapılan tahlil nikâhına ait kabul etmiştir. (2)

İkinci evliliğin önceki kocanın talakını silmesi:

Daha önce bundan bahsedilmişti. Burada bir başka açıdan tekrar ele alacağız:(3)

a) Ric'î talakla boşanan kadına kocası dönerse, beynûnet-i suğra ile bâin olan kadın başka bir koca ile evlenmeden önce kocası yine bir akitle onunla tekrar evlenirse kadınır ona üç talaktan geri kalanla, yani bir veya iki talakla döneceğinde fakihler ittifak etmiştir. (Yani artık kocanın bir veya iki talak hakkı kalmıştır.)

b) Yine üç talaktan sonra ikinci kocası ile yaptığı evliliğin ilk kocanın talaklarını sileceğinde ittifak etmişlerdir. Yani akitten sonra kadın ona üç talakla döner. Çünkü ikinci münasebet üç talakı kaldırır. Çünkü ikinci evlilik noksansız yeni bir helâllik kazandırır. İlk helâllik üç talakla ortadan kalkmıştır.

c) İkinci evliliğin üçten az talakları da silip silmeyeceği konusunda fakihler ihtilaf etmişlerdir. İki görüş vardır:

Malikî, Şafiî ve Hanbelîlere, Hanefîlerden İmam Muhammed ve Züfer'e göre silmez. Yani sadece bir veya iki talakla boşanmış kadın başka bir koca ile evlense, sonra yeni bir nikâhla ilk kocasına dönse kalan bir talakla döner. Hz. Ömer, Ali, Muaz, İmran b. Husayn ve Ebu Hüreyre gibi sahabenin büyüklerinden böyle rivayet olunmuştur. Çünkü burada ilk kocasına helâl olması için ikinci kocanın münasebetine gerek yok idi o halde talakın hükmünü değiştirmez. Ayrıca bu üç talak hakkının tamamını kullanmadan yapılan bir evliliktir sanki ikinci koca ile evlenmeden dönmüş gibi kabul edilir.

1- *Neylü'l-Evtâr*, VI, 139.
2- *el-Muhallâ*, X, 223.
3- *Fethu'l-Kadîr*, III, 178; *Bidayetü'l-Müctehid*, II, 87; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 746; *el-Kavaninül Fıkhıyye*, 226; *Muğni'l-Muhtac*, III, 293; *el-Mühezzeb*, II, 105; *el-Muğnî*, VII, 261; *Muhtasarı Fıkhi'l-İmamiyye*, 223.

Ebu Hanife ile Ebu Yusuf'a ve İmamiyye'de iki rivayetten meşhur olanına göre ikinci evlilik üç talakı sildiği gibi üçten az olanları da siler; kadın kocasına dönerse (yeni) üç talakla döner. Çünkü bu evlilik üçüncü talakı yıktığına göre üçten aşağısını haydi haydi yıkmalıdır. Çünkü ikinci münasebet helâllik kazandırmaktadır, o halde üç talakı da içine alan bir helâllik kazandırmalıdır, dolayısıyla üçten aşağısını da haydi haydi içine alır.

HUL'

1. Giriş

Tarifi: Hul'un lügat manası "çıkarmak ve gidermek"tir. Örfteki manası -"Ha" harfinin ötresiyle-: "evliliği ortadan kaldırmak" demektir. Fıkıhta ise her mezhebin ıstılahında hul'un ayrı tarifi vardır.

Hanefîlere göre [1]: Hul' veya hul' manasındaki lafızlarla hanımın kabul etmesi şartıyla nikâh mülkiyetini kaldırmaktır. "Nikâh mülkiyeti" sözü ile fasit nikâhta ve beynûnet ve irtidattan sonra yapılan hul' tariften çıkarılmış olur, zira bu hul' hükümsüzdür. "Hanımın kabul etmesi şartıyla" sözü ile de şu mesele tarif dışı bırakılmıştır: "Hanımına "seni hul' yaptım" dese bununla boşamayı niyet ederek mal zikretmese bu hul' hakkını düşürmeyen bâin talak olur. Zira bunun vâki olması hanımının kabulüne bağlı değildir. Kadının kabul etmesi şartı gösteriyor ki, hul' bir bedelle olur. Ne zaman malî bir bedelle olursa hanımın kabulü aranır. "Hul'" sözü ile de mal karşılığı boşama tarif dışı bırakmıştır. Zira bu hakları düşürmez. "Hul' manasındaki lafızlar" sözü ile de "mubarae (*)" ve "alış-veriş" sözlerini dahil etmiştir. Çünkü bunlar hakları düşürür, mehir de bu haklardan biridir. Özetleyecek olursak, bu tarif hakları iskat eden hul'a mahsustur.

Malikîlere göre[2]: Hul' bir bedel karşılığında boşamaktır. Bu, ister hanım tarafından ister velisi veya başkası tarafından gelsin veya hul' lafzıyla olsun aynıdır. Bu da gösteriyor ki hul' iki nevidir:

a) Bir bedel karşılığı olur. Çoğunlukla hul'den anlaşılan budur.

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr* ve *Reddü'l-Muhtar,* II, 766; *Fethu'l-Kadîr,* III, 199; *el-Lübâb,* III, 64.

(*) Mubarae, kocanın hanımına "Şu kadar mal mukabili senin nikâhından beri oldum" demesi ve kadının da bunu kabul etmesidir. *(Tarifat)* Mütercim.

2- *eş-Şerhüs-Sağir,* II, 568; *el-Kavaninül-Fıkhıyye,* 232.

b) Karşılıksız da olsa hul' lafzıyle vaki olan ayrılmadır. Meselâ hanımına "sana hul' yaptım" veya sen muhalaasın" demesi gibi.

Bir başka ifade ile hul' hanımın veya bir başkasının kocaya hanımını boşaması veya kadının kocası üzerindeki bir hakkından vazgeçmesi şartıyla bir mal vermesidir. Bununla bir bâin talak vaki olur.

Malikîlere göre hul', bedel ile olan ayrılmaya da bedelsiz ayrılmaya da şamildir.

Şafiîlere göre [1]: Talak veya hul' lafzı ve bir bedel ile eşlerin arasındaki ayrılmadır. Meselâ kişinin hanımına "şu kadar mal vermen şartıyla seni hul' yaptım veya boşadım." deyip kadının da bunu kabul etmesi gibi.

Bu, hul'ün gayesine uygun düştüğü için tariflerin en uygunudur.

Hanbelîler göre [2]: Hul', kendine mahsus lafızlarla, kocanın hanımından veya bir başkasından alacağı bir bedel karşılığında hanımından ayrılmasıdır. Bunun neticesi, kadını, rızası olmadıkça kocasının kendisine dönemeyeceği bir şekilde ondan kurtarmaktır. Hanbelîlerdeki bir rivayete göre -Malikîlerin de dediği gibi- bedelsiz hul' sahihtir, koca hiç bir şey isteyemez. Fakat Hanbelîlerde racih olan görüşe göre bedel, hul'ün bir rüknüdür. Alış-verişteki semen gibi terkedilmesi sahih olmaz, bedelsiz hul' yaparsa bu ne hul' olur ne talak olur. Ancak "talak" lafzıyla olur veya talak niyeti bulunursa bir ric'î talak vaki olur.

Meşruluğu:

Alimlerin çoğuna göre hul' caizdir, bir beis yoktur [3].

Çünkü karı-koca arasındaki uyuşmazlıklar, niza ve huzursuzluklar sebebiyle halk buna ihtiyaç duyar. Doğuştan gelen bedenî kusurlar, dinî, ahlakî ya da yaşlılık veya zayıflıktan doğan çeşitli sebepler yüzünden kadın kocasından nefret edebilir, onunla yaşamaktan hoşlanmayabilir, kocasına itaat konusunda Allah'ın emrini yerine getirememekten korkabilir. Bu sebeplerden dolayı İslam sırf erkeğe ait olan talak hakkına paralel olarak evlilikten kurtuluş için başka bu yolu meşru kılmıştır. Bu, kadının mal vermesi suretiyle, karşılaşacağı zarar ve sıkıntıdan kurtulması için meşru kılınmıştır. Böylece kadın fidye vererek bu evlilikten kurtulmuş ve kocanın kendisiyle evlenme yolunda yaptığı masrafları karşılamış olur.

Kitap ve sünnet bunun meşruluğuna delâlet etmektedir. Kitaptan delil Allah (c.c.)ın şu ayet-i kerimeleridir: "*...Kadının erkeğe fidye vermesinde her iki taraf için de günah yoktur.*" (Bakara, 229) "*Eğer gönül rızasıyla o mehrin bir kısmını si-*

1- *Muğni'l-Muhtac,* III, 262.

2- *Keşşafu'l-Kınâ,* V, 237, 244; *el-Muğnî,* VII, 67.

3- *Bidayetü'l-Müctehid,* II, 66; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 767; *Muğni'l-Muhtac,* III, 262; *el-Muğnî* VII, 51.

ze bağışlarlarsa onu da afiyetle yeyin." (Nisa, 4) *"...Aralarında bir sulh yapmalarında onlara günah yoktur."* (Nisa, 128)

Sünnetten delli ise İbni Abbas hadisidir. *"Sabit b. Kays'ın hanımı Resulullah (a.s.)a gelip: "Ya Resulullah onu ne dinî ne de ahlakında ayıplamıyorum. Lakin İslam'da nimete nankörlük etmekten korkuyorum." dedi. Resulullah (a.s.) ona "bahçesini geri verir misin?" dedi. O da "evet" dedi. Hz. Peygamber (a.s.)de kocasına "bahçeyi kabul et ve onu bir talakla boşa" buyurdular"* [1]. Bu hanım kocasından ahlakı kötü olduğu ve dinî yaşantısında noksanlık olduğu için ayrılmak istemiyor. Ancak ondan çok nefret etmesi sebebiyle ona karşı vazifelerinde kusur etmekten ve iyiliklere karşı nankörlük etmekten korkuyor. Bunun üzerine Resulullah (a.s.) ona emr-i vucup ile değil de emr-i irşad ve ıslah ile kocasının kendisine mehir olarak verdiği bahçeyi geri vermesini emretmiştir. İşte İslâmda ilk vâki olan hul' budur. Bunda muavaza manası vardır.

Ebu Bekir İbni Abdullah el-Müzeynî cumhurdan ayrı olarak kocanın hanımından bir şey almasının helâl olmayacağını söylemiştir. Onun iddiasına göre *"kadının vereceği fidye hususunda ikisine de bir günah yoktur."* ayeti kerimesi *"... bir eş yerine bir eş değiştirmek isterseniz ve onlardan birine de kıntar (çok mehir) vermişseniz ondan hiç bir şey almayın."* (Nisa, 20) ayeti ile neshedilmiştir. Halbuki cumhura göre bu ayetin manası "rızası olmadan almak" şeklindedir. Ama rızasıyla olursa caizdir.

Hul' lafızları:

Hanefîlere göre: [2] Hul'a ait beş lafız vardır: Hul', mubarae, talak, mufâraka ve alıp-satma lafızları. Meselâ kişinin hanımına "Ben seni şu kadar (mal)a hul' yaptım" veya "sana mubarae ettim" veya "senden ayrıldım" veya "bin dinara kendini boşa" veya "senin nefsini veya talakını sana şu kadara sattım" demesi ve kadının da bunu kabul etmesi gibi.

Malikîlere göre: [3] Hul'un dört lafzı vardır: Hul', mubarae, sulh ve fidye veya mufâdât. Bunlar hepsi de bir mana da toplanır; o da kadının boşanması karşılığında bedel ödemesidir. Ancak hul' lafzı örfen kadının, kocasının kendisine verdiğinin tamamını ödemesi, sulh lafzı bir kısmını ödemesi, fidye çoğunu ödemesi, mubarae de kadının koca üzerindeki bir hakkını iskat etmesi halinde kullanılır.

Şafiî ve Hanbelîlere göre: [4] Hul' sarih talak sözüyle sahih olduğu gibi niyet bulunması halinde kinayeli sözlerle de Arapça olmayan lafızlarla da olur. Kinayeli hul' kocanın hanımına "sana nefsini şu kadara sattım" deyip onun da "satın aldım." demesi gibi. Sarih olanı Şafiîlere göre hul' ve fidye lafızlarıyla, Hanbelîlere göre

1- Buharî ve Neseî ve İbni Mace rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* VI, 246.
2- *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 770.
3- *Bidayetü'l-Müctehid,* II, 66.
4- *Muğni'l-Muhtac,* III, 262, 268, 269; *el-Muğnî,* VII, 57; *Gayetü'l-Müntehâ,* III, 103.

"fidye" ve "fesih" lafızlarıyla olur. Şafiîlere göre kinaye esah olan görüşte "fesih" lafzı ve bütün talak için kullanılan kinayeli lafızlarla olur. Hanbelîlere göre kinaye "sana mubarae yaptım, seni ibra ettim ve seni ibane ettim" gibi lafızlarla olur.

Hul'un şer'î hükmü:

Yukarıda geçen Sabit b. Kays'ın hanımının kıssasından dolayı kadın hul' isterse kocasının bunu kabul etmesi sünnettir. [1] Ancak kocanın hanımına meyil ve muhabbeti varsa kadının sabredip fidye verme yoluna gitmemesi müstehap olur. Ailede durum normal ise kadının hul' istemesi mekruhtur. Buna delil Sevban hadisidir: *"Resulullah (a.s.) şöyle buyurmuştur: "Hangi kadın hiç bir huzursuzluk yok iken kocasından boşamasını isterse cennetin kokusu ona haramdır."* [2]. Çünkü bu lüzumsuz bir harekettir. O halde mekruh olur. Ancak mekruh olmakla beraber yukarıda geçen şu ayet-i kerimeden dolayı hul' vaki olur: *"Size o mehirden gönül rızasıyle hibe ederlerse onu afiyetle yiyin."* (Nisa, 4)

Hanbelîlere göre: [3] Kocanın hanımını hul'a zorlaması halinde hul' batıldır, bedel geri verilir ve evlilik olduğu gibi devam eder. Zorlaması, onu dövmesi, baskı yapması, nafakası ve nöbeti gibi kadının haklarını vermemesi suretiyle olur. Meselâ, kadın kendisini kurtarmak için fidye versin diye haksız yere onun bazı haklarını tam vermemesi gibi. Bu tür hul'un batıl olduğuna delil şu ayettir: *"Onlara verdiğinizin bir kısmını geri alabilmek için onlara baskı yapmayın."* (Nisa 19) Çünkü zor kullanılarak ondan alınan bu bedel haksız yere alınmıştır, koca nehyedildiği için bunu almaya hakkı yoktur. Nehiy bunun fasit olmasını gerektirir. Ancak koca talak lafzını kullanır veya talaka niyet ederse ric'î talak vaki olur, bedel fasit olduğu için kadın kocasından bâin olmaz (ayrılmaz.).

Şafiîlere göre: [4] Hul' caizdir. Çünkü çoğu zaman bu yolla kadın kendine gelecek zararı defeder, ancak hul'da dinen istenen olan nikâha son vermek olduğu için mekruhtur. Hadis-i şerifte *"Allah (c.c.)ın en hoşlanmadığı helâl, talaktır"* buyrulmuştur. Ancak iki durumda mekruh değildir:

a) Eşlerden birisi veya her ikisi de Allah'ın emirlerini, yani evlilikte farz kıldığı şeyleri yerine getirememekten korkarlarsa.

b) Yeme, içme ve kaza-yı hacet gibi hayatî zarûret olan bir şeyi yapma üzerine üç talakla yemin ederse. Bu durumda hul' yapar, sonra yemin ettiği şeyi yapar sonra onunla evlenirse birinci hareketi yapmasıyla yemin kalmadığı için yemininden dönmüş olmaz. Çünkü yemin sadece iki hareketi kapsıyordu; o da olup bitmişti.

1- *Keşşafu'l-Kınâ,* V, 237.
2- Tirmizî, Ebu Dâvud, İbni Mace ve Ahmed b. Hanbel rivayet etmiştir.
3- *Keşşafu'l-Kınâ,* V, 238; *el-Muğnî,* VII, 53.
4- *Muğni'l-Muhtac,* III, 262.

Malikîlere göre: [1] Hul'un kadının isteği ile olmasını ve koca tarafından bir tehdit veya zarar olmadan ondan ayrılmakta istekli olmasını şart koşarlar. Bu iki şarttan biri bulunmazsa hul' geçerli olmaz, talak geçerli olur.

Bazıları hul'u tamamen reddetmişlerdir. Hasan Basrî: "Hanımımı zina ederken görse bile hul' caiz olmaz." demiştir.

Dâvud ez-zâhirî: "Caiz olmaz, ancak Allah'ın emirlerini yerine getirememekten korkarlarsa caizdir." demiştir.

Hul' mahkeme kararıyla mı olur?

Hanbelîlerin de beyan ettiği gibi hul'da mahkeme kararı şart değildir. [2] Diğer fakihlerin görüşü de budur. Hz. Ömer ve Osman'dan böyle rivayet edilmiştir. Çünkü hul' bir muavaza akdidir bu yüzden satış ve nikâh akti gibi hakimin hükmüne ihtiyaç göstermez. Çünkü bu iki tarafın rızasıyle alakaları kesme aktidir, ikâleye benzer.

Hul'un vakti:

Hayızlı iken ve temasta bulunduğu temizlik vaktinde hul' yapmada bir beis yoktur [3]. Çünkü hayızlı iken talakın nehyedilmesi, iddetin uzaması sebebiyle kadına gelebilecek zararı defetmek içindir. Halbuki hul', kötü muamele ve sevmediği, hoşlanmadığı birisiyle beraber oturma sebebiyle kadına gelebilecek zarara mani olmak içindir. Bu, iddetin uzamasından doğacak zarardan daha büyüktür. O halde iki zarardan daha hafif olanı ile daha ağır olanını def etmek caizdir. Kadının da bu zarara razı olması hul'da maslahatının galip geldiğini gösterir. Onun için Resulullah (a.s.) hul' yapan kadının halini sormamıştır.

Hul'un rükünleri:

Hanefîler hariç cumhura göre: [4] Kâbil, mûcip, ıvaz, muavvaz ve siga. Kâbil: bedel vermeyi kabul eden, mûcip: koca veya velisi veya vekili, ıvaz: hul' karşılığı verilecek şey, muavvaz: kadının uzvu yani ondan istimta etme, siga: "Şu kadar mal karşılığı sana hul' yaptım." gibi sözleridir.

Hul'un hakikati veya manasının gerçekleşmesi bütün bu rükünleri toplayanıdır. O halde mutlaka şu beş hususun bulunması lâzımdır. [5]:

1- İcabın kocadan veya vekilinden veya küçükse, reşit olmayan bir sefih ise velisinden sadır olması.

1- *el-Kavaninül-Fıkhıyye*, 232; *Bidayetü'l-Müctehid*, II, 68.
2- *el-Muğnî*, VII, 52.
3- *el-Muğnî*, VII, 52; *el-Mühezzeb*, II, 71.
4- *Hâşiyetü's-Sâvi ala'ş-Şerhi's-Sağîr*, II, 517; *Muğni'l-Muhtac*, III, 363; *el-Muğnî*, III, 67 *Keşşafu'l-Kınâ*, V, 244.
5 *el-Ahvâlü'ş-Şahsıyye*, 344.

2- İstimta mülkiyetinin var olması lâzımdır ki, kaldırılması mümkün olsun. Bu da evliliğin hakikaten veya hükmen var olması ile olur. Hükmen var olması kadının ric'î talak ile boşanmış olup henüz iddet içinde bulunması halidir. Evlilik hakikaten veya hükmen mevcut değilse hul' gerçekleşmez. Buna göre fasit nikâhta hul' olmaz. Çünkü fasit nikâh istimta mülkiyetinin varlığını göstermez. Bâin talaktan veya iddetin bitişinden sonra da hul' olmaz.

3- Bedelin hanım tarafından ödenmesi lâzımdır. Mehir olması uygun olan her mal veya mal ile kıymeti ifade edilen her menfaat bedel olabilir. Ancak mehrin aksine hul' bedeli için bir taban yoktur; az olsun, çok olsun her hangi bir bedel ile hul' olur. Alimlerin çoğuna göre kadına mehir olarak verdiğinden fazla almaması müstehaptır [1].

Nikâh akti sırasında mehrin zikredilmesi gerekmediği gibi hul'da da bedelin açıklanması gerekmez. Çünkü hul'da bedel mehirde olduğu gibi Hanefî ve Şafiîlere göre haddi zatında her hâlükarda lâzımdır. Koca "Sana hul' yaptım" veya "bana hul' yap" dese o da "yaptım" dese, hiç bir bedel söylemeseler hul' sahihtir, bedel ödenmesi lâzımdır. Malikîler ve bir rivayette Hanbelîler, hul' bedelsiz gerçekleşir, demişlerdir. Hanbelîlerde râcih olan görüşe göre bedel hul'da bir rükündür, bedelsiz hul' yaparsa bu ne hul' olur ne talak olur. Ancak "talak" lafzıyla söylerse ric'î talak olur.

Kan veya koca bedel ile hul' yapma niyeti olmayıp mücerret talak niyetiyle "hul'" lafzını kullansa bâin talak vaki olur, bunda kadının üzerine her hangi bir mal ödeme vacip olmaz.

4- Siga: Bu, hul' veya hul' manasına gelen -yukarıda zikredilen- mubarae, fidye gibi lafızlardır; ister sahih olsun ister kinaye olsun hüküm aynıdır. Yalnız mutlaka belli bir siganın bulunması ve bunun kocanın sözü olması lâzımdır. Sadece mal ödemekle gerçekleşmez. Çünkü şer'î hul'un neticeleri mal karşılığında talakın neticelerinden farklıdır. Çünkü hul', bir bedel karşılığında kadından istimta hususunda bir tasarrufta bulunmadır, o halde nikâh ve talak gibi lafız olmadan sahih olmaz.

5- Hanımın kabul etmesi: Çünkü hul' kadın açısından bir muavaza aktidir, her muavazada bedel verenin kabulü şarttır. Bu kabulün, icap (teklif) meclisinde veya bu teklifi öğrendiği mecliste gerçekleşmesi lâzımdır. Kadın hul' kelimesini duyduktan veya mektup yolu ile bunu öğrendikten sonra bulunduğu meclisten kalkar giderse daha sonra kabulü sahih olmaz.

İcap ve kabulün birbirine uygunluğu da şarttır. Meselâ koca "seni bin liraya boşadım" dese, kadın da "hayır sekiz yüz lira" dese veya koca "bin liraya seni üç talakla boşadım" dese kadın da "bu bin liranın üçte birine mukabil bir talak kabul ettim" dese hul' akdi yapılmış olmaz ve geçersiz sayılır. Aynı şekilde "ben seni bin li-

1- a.g.e., a.y.

ra karşılığında boşadım" dese, kadın da "hayır iki bine kabul ettim" dese Şafiîlere göre [1] yine geçersizdir. Çünkü onlara göre icapla kabul arasında tam bir uygunluk bulunması şarttır.

Hanefîlere göre: hul'un rüknü olarak icap-kabulü esas almışlardır. Çünkü hul' bir bedel alınarak talak üzerine yapılan bir akittir dolayısıyla kabul bulunmadan ne ayrılma olur ne de koca bedeli hak eder [2].

2. Hul'un Vasfı ve Neticeleri

Cumhura göre: Malikî, Şafiî ve Hanbelîlerin görüşüne göre hul' bir muavaza aktidir, [3] sahih olması için ıvazın kabzedilmesine ihtiyaç yoktur. Bu yüzden hul' koca açısından tamam olduktan sonra kadın ölse veya mahkemeden hakkında iflas kararı çıksa koca bu ıvazı onun terekesinden alır veya istemeye devam eder. Hul'da kusur sebebiyle ıvazı geri vermek caizdir, çünkü aktin mutlak oluşu (malın) kusurlu olmamasını gerektirir. O halde mehir ve satılan malda olduğu gibi burada da kusur sebebiyle geri verme hakkı sabit olur. Hul'da muavaza manası olduğu için muavaza lafzı ile müneccez olarak (derhal) sahih olduğu gibi, talak manası bulunduğu için de bir şarta bağlı olarak da sahih olur. Koca akitle ıvaza malik olur, kabz ile de tazmin eder. Ancak Hanbelîler tazmin konusunda şu izahı getirdiler: Hul'daki ıvaz mehir ve satıştaki ıvaz gibidir: Şayet kile veya kilo ile ölçülen cinsten ise kocanın tazmini altına girmez, kabzetmedikçe onda tasarrufta bulunamaz. Bu iki cinsin dışında bir şeyse mücerret hul' akti yapmakla onun tazminine girer ve ıvaz üzerindeki tasarrufları sahih olur.

Şafiîler de şu istisnayı getirdiler: Hul'de talakın vaki olması hanımın mal vermeyi kabul etmesine bağlı olduğu için hul', içinde talik izleri de bulunan bir muavaza akdidir.

Hanefîlere göre: Hul' [4] hanım tarafından kabul edilmeden önce koca açısından bir yemindir; dolayısıyla bundan dönmesi sahih olmaz. Çünkü koca hanımın boşanmasını onun mal vermeyi kabul etmesine ta'lik etmiştir, ıstılah bakımından talik bir yemindir. Hul' kadın açısından da malî bir muâvaza aktidir. Çünkü o kendini kurtarma ve kocadan ayrılma karşılığında mal vermeyi kabul etmiştir. Ancak Hanefîlere göre bu sırf muâvaza değildir. Zira bunda teberrulara benzerlik de vardır. Çünkü ıvazın karşılığı şer'an mal değildir. Sadece kadının kendini kurtarmak için fidye vermesinden ibarettir. O halde hul' sırf muâvaza olamaz. Ebu Yusuf ve Muhammed de "Hul' eşlerden her ikisine göre de yemindir" demişlerdir.

Hul'un koca açısından bir yemin olarak kabul edilmesinin şu neticeleri

---

1- *Muğni'l-Muhtac*, III, 269.
2- *el-Bedâyi'*, III, 145.
3- *eş-Şerhu's-Sağîr ma'a Hâşiyetü's-Sâvi*, II, 518, 531; *Muğni'l-Muhtac*, III, 269; *el-Mühezzeb*, II 72-73; *el-Muğnî*, VII, 58, 66.
4- *ed-Dürrü'l-Muhtâr ve Reddü'l-Muhtâr*, II, 768-769; *el-Bedâyi'*, III, 145.

görülür:

a) Kadın tarafından kabul edilmeden evvel dönmesi sahih olmaz.

b) Kocanın hul' teklifi o meclisle sınırlı kalmaz. Buna göre henüz kadın kabul etmeden önce meclisten kalksa bu teklifi batıl olmaz.

c) Kocanın kendisi için belli bir zamana kadar hıyar (tercih) şartı koşması sahih olmaz, çünkü o hul'dan dönme hakkına sahip değildir. Çünkü hul' onun açısından bir yemindir. Böyle bir şart koşarsa bu şart batıl olur, fakat bununla hul' batıl olmaz.

d) Kocanın hul'u bir şarta ta'lik etmesi (bağlaması) ve ilerdeki bir zamana izafe etmesi caizdir. Meselâ: "Filan geldiği zaman seni şu kadara hul' ettim" veya "yarın veya gelen ayın başında seni şu kadara hul' ettim." demesi gibi. Hanımın kabulü, şart yerine geldiği veya izafe edilen o vakit girdiği zamandır.

Hanbelîlere göre: [1] Hul'ü bir şarta ta'lik etmek sahih değildir. Malikî ve Şafiî mezheplerine göre ise hul'ü ta'lik etmek sahihtir.

Hul'ün hanım açısından teberrulara benzerliği olan bir muavaza akti olarak kabul edilmesi şu neticeleri getirir:

a) Hul' teklifi hanım tarafından olmuşsa koca bunu kabul etmeden evvel hanımın bundan dönüşü sahih olur.

b) Hanım mecliste hazır ise kabul hakkı o meclisle, değil ise satış akdinde olduğu gibi hul' teklifini öğrendiği meclisle sınırlıdır. Kadının mecliste bulunması şart değildir, nikâh aktinin aksine hul' teklifi meclisin ötesine de uzanabilir. Meselâ mecliste hazır değilse haber kendisine ulaştığı zaman bunu öğrendiği mecliste kabul edebilir. Çünkü bu onun açısından bir muâvaza aktidir.

c) Hul' teklifi kadından gelirse kabul veya red hakkını kullanabileceği belli bir zaman içinde hıyar (tercih) hakkının olmasını şart koşması caizdir. Meselâ: Bana üç gün tercih hakkı tanıman şartıyla seninle bin liraya hul' yaptım." demesi gibi. Koca bunu kabul ederse şart sahihtir, kadın da isterse kabul eder isterse reddeder. Çünkü hul' onun açısından bir muavaza aktidir. Muavaza akitlerinde de hıyar (tercih) hakkının şart koşulması sahihtir.

Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'le Hanbelîlere göre [2] kocanın hıyar şartı koşması sahih olmaz. Çünkü Hanbelîlere göre bu ayrılma hul' lafzı ile vaki olmuştur, vaki olan şeyin kalkması mümkün değildir. Ebu Yusuf'la Muhammed'e göre de hul' her iki taraf için bir yemindir, hanım açısından muavaza değildir. Böyle bir şart koşulursa hul' sahih, şart batıl sayılır. Çünkü hul' fasit ıvaz sebebiyle fasit ol-

1- *Keşşafu'l-Kınâ,* V, 243.
2- *Keşşafu'l-Kınâ,* a.y.; *el-Muğnî,* VII, 60.

madığına göre nikâh gibi fasit şartla da fasit olmaz.

d) Kadının hul'u ta'lik etmesi veya ileride bir zamana izafe etmesi sahih olmaz, çünkü onun açısından hul' bir muavaza akdidir ve temliktir. Temlikler ne ta'lik ne de izafe kabul etmez.

e) Hanımın hul' bedelini vermesi lâzım gelmez. Çünkü hul' her ne kadar onun açısından muavaza olarak kabul ediliyor ise de yine de hul'da teberruya bir benzerlik vardır. Ancak akıllı, bâliğ ve reşit olmak suretiyle teberru etme ehliyetine sahip ise bedel vermesi lâzım gelir.

3. Hul'ün Şartları

Hul'de şunların bulunması şarttır. [1]:

1- Kocanın talak verme ehliyetine sahip olması:

Bu da cumhura göre akıllı ve bâliğ olmasıyla mümkün olur. Hanbelîler aklı eren mümeyyiz çocuğun talakına cevaz vermişlerdir. Buna göre çocuk, deli, matuh (bunak), yaşlılık veya hastalıktan aklî dengesi bozuk kişiler gibi talakı sahih olmayanların her hul'u da sahih olmaz.

Sefîh'in hul'u:

Mükellef (akıllı ve bâliğ) olan herkesin talakı sahih olur. Bu kişi reşit [2] veya sefih olsun, hür veya köle olsun aynıdır. Çünkü bunların her birinin talakı sahih olduğuna göre hul'u da sahih olur. Çünkü sefîh bedelsiz talak hakkına sahip olduğuna göre bedelli olanına haliyle sahip olur.

Hul'un koca veya vekilin dışında hiç kimse tarafından yapılması sahih olmaz.

Velinin hul'u:

Mükellef olmayan çocuk veya delinin velisinin -eğer maslahat görülürse- onlar adına hul' yapması sahih olur.

Ebu Hanife, Şafiî ve Ahmed b. Hanbel babanın, küçük veya deli oğlunun hanımını ne hul' ile ne talak ile boşamasına cevaz vermemişlerdir. Aynı şekilde küçük ve deli adına talak vermesi caiz olmayan her kişinin bunlar adına hul' yapması da caiz değildir. Çünkü Resulullah (a.s.) şöyle buyurmuştur: "*Talak sadece*

1- *el-Bedâyi'*, III, 147-149; *Hâşiyetü İbni Abidin*, II, 772-774 ve 782-785; *Fethu'l-Kadîr*, III, 205-208, 218; *el-Lübâb*, III, 65; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 519, 520, 524, 526, 528, 529; *Bidâyetü'l-Müctehid*, II, 67-69; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 232; *Muğnî'l-Muhtâc*, III, 263-267; *Gâyetü'l-Müntehâ* III, 103-105; *Keşşafu'l-Kınâ*, V, 238-239, 244-251; *el-Muğnî*, VII, 52-53, 61-66, 73, 83-89; *eş-Şerhu'l-Kebîr ma'a'd-Desûkî*, II, 348-350; *el-Mühezzeb*, II, 71-74.

2- Hanefilere göre rüşt, kişinin fasık da olsa malını maslahatına uygun kullanabilmesidir. Ebu Yusuf'a göre sefihlikten dolayı hacir, borçtan dolayı hacir gibi mahkeme kararıyla olur.

baldırdan tutanın hakkıdır." Hul'da talak manasınadır.

İmam Malik babanın küçük oğlu ve kızı adına hul' yapabileceğini söylemiştir. Çünkü ona göre baba, oğlu adına boşayabilmekte küçük kızını (ona sonradan) nikâhlayabilmektedir.

Hastanın hul'u:

Ölümcül hastanın hul'u sahih olur. Çünkü onun bedelsiz boşaması sahih olduğuna göre bedelli boşaması haliyle sahih olur. Zira vârisleri onun hul' yapmasıyla hiç bir şey kaybetmezler. Malikîler bunu: "Ölümünden korkulacak şekilde hasta olanın hul'u yerine getirilir." şeklinde ifade etmişlerdir. Bununla "Hul' yapmakta bir mirasçıyı ihraç etmek vardır o halde aslında haramdır" görüşünde olmadıklarına işaret etmek istemişlerdir. Meşhur olan görüşe göre ölüm hastalığında talak verilen her kadın gibi hul' yapılan da -eğer kocası bu hastalıktan ölürse- iddeti bitmiş başkasıyla evlenmiş bile olsa kocasına vâris olur. Ama koca hasta iken hul' yaptığı hanımı kendinden önce ölse -isterse kadın hul' sırasında hasta olsun- koca ona varis olamaz. Çünkü hakkı olan şeyi ıskat eden kendisidir.

Hul'da vekâlet:

Eşlerden her ikisinin veya birisinin hul' konusunda vekâlet vermesi sahihtir. Hür olsun köle olsun, erkek olsun kadın olsun, müslüman olsun kafir olsun, sefihlikten dolayı hacir altında olsun veya reşit olsun, hul'u sahih olan herkesin vekâlet alması ve vekâlet vermesi de sahih olur. Çünkü bunların her birisinin hul' teklif etmesi caiz olduğuna göre bu hususta -hür reşit insan gibi- vekil ve müvekkil olması da caizdir. Çünkü hul' satış akti gibi bir muavaza aktidir.

Vekil müvekkilin tayin ettiği miktarı düşürse meselâ; "Onunla on liraya hul' akti yapmak üzere seni vekil ettim." dese de vekil de beş liraya hul' yapsa veya müvekkil bir miktar belirtmeden onu mutlak olarak vekil tayin etse de o da emsali hul' bedellerinden noksan bir miktar üzerine anlaşsa bu hul' müvekkili bağlamaz.

Kadın hul' yapması için birini vekil etse ve bir miktar belirtse veya bir miktar belirtmeden mutlak bir ifade kullansa, vekil de onun tayin ettiği miktardan fazlaya anlaşsa veya mutlak bıraktığı durumda emsali hul' bedellerini aşsa vekil bu fazlalığı öder.

Hul' bedeli vekilden talep edilmez. Ancak "Hanım ödemez ise ben öderim" diye kefil olmuşsa ondan talep edilir, o da bunu kadından alır.

Fuzulî'nin hul'u:

Hanefî ve Hanbelîler *fuzulî*nin hul'una cevaz vermişlerdir. Buna göre fuzûlî kocaya hul' teklif ederse bakılır: Eğer bedeli kefalet ifade edecek şekilde kendine veya mülküne izafe etmişse, meselâ "Bin liraya onu hul' ediyorum, bu bedel benim

üzerimedir" veya "Ben kefilim" veya "şu gördüğün iki bine hul' yaptım" dese hul' sahihtir ve bedel onun üzerinedir. İşaret ettiği bedel başkasının olduğu ortaya çıkarsa fuzulî kıymetini öder. Bu takdirde hul' kadının bunu kabulüne bağlı kalmaz.

Fuzulî bedele kefil olmayıp ortaya konuşursa, meselâ "bin liraya hul' yaptım" derse bakılır: Eğer kadın bunu kabul ederse bu bedeli veya bunu veremediği takdirde kıymetini kocaya teslim etmesi gerekir.

Fuzulî bedeli başkasına izafe etmişse meselâ: "Filanın atı" demişte o zaman o filânın kabul etmesi esastır.

2- Hanımın hul'a mahal olması:

Yani üzerinde sahih bir nikâh akdi bulunmalıdır. İster zifafta bulunulmuş olsun ister olmasın, isterse ric'î talakla boşanmış iddet halinde bulunsun hüküm aynıdır. Teberruda bulunmasının sahih olması veya malî konularda tasarrufu serbest bırakılmış olması lâzımdır. Bu da onun akıllı ve bâliğ olması hacir altında olmaması ile mümkündür. Beş hacir sebebi vardır: Kölelik, sefihlik, hastalık, çocuklar ve delilik. O halde efendisinin izni bulunmayan cariyenin hul'u sahih olmaz. İttifakla sefihin hul'u, Şafiî ve Hanbelîlere göre hasta kadının hul'u sahih olmaz. Çünkü bunların malî tasarrufları sahih değildir. Kabul ehliyetleri bulunmadığı için çocuğun ve delinin de hul'u sahih değildir.

Cariye efendisinden izinsiz olmadan bir bedel üzerine hul' yaparsa bâin talakla boş olur, azad oluncaya kadar Hanefî Malikî ve Hanbelîlere göre her hangi bir şey ödemesi lâzım gelmez.

Yine Şafiîlere göre koca bu bedeli ondan ancak azad olduktan sonra isteyebilir. Lâkin mehr-i misil kocanın hakkı olarak cariyenin zimmetinde sabit olur. Hul' efendinin izni ile olmuşsa o takdirde -efendinin kölesine borç istemekte izin vermesi durumunda olduğu gibi- bedel efendinin zimmetinde sabit olur.

Babanın ve velilerden bir başkasının küçük yaştaki veya deli veya sefih kızının malından bir şey vererek hul' yapma ve yine onun malından bir şey vererek boşama yetkisi yoktur. Çünkü baba veya veli onun malında ancak onun maslahatına olan hususlarda tasarrufta bulunabilir, burada ise hiç bir maslahat olmayıp bilakis ona verilmesi vacip olan bir hakkın iskatı vardır.

Yine sefihlik, küçüklük veya deliliğinden dolayı hacir altında olan kadının ne bizzat kendisinin ne onun adına velisinin ne de velisinin izni ile bir başkasının hul'u sahih olmaz. Çünkü hul' malî bir tasarruftur; halbuki o buna ehil değildir. Çünkü velisinin teberru sayılan hususlarda izin yetkisi yoktur, bu da teberru gibidir.

Hacir altındaki koca talak olabilecek bir lafızla hul' yaparsa bu ric'î talak olur, her hangi bir bedel istemeye hakkı yoktur.

Hanefîlere göre hasta kadının hul'u sahihtir. Ölüm hastalığında yaptığı bu hul'un bedeli malının üçte birinden ödenir. Çünkü o malından teberru yapan bir kişidir. O halde ancak üçte birinden verilir. Hul' iddeti içinde ölürse koca hul' bedeli ile ondan gelecek mirasın hangisi az ise onu alır.

Malikîlere göre ölüm hastalığındaki kadının hul' yapması haramdır. Ona haram olduğu gibi haram bir fiilde ona yardım etmek manasına geldiği için kocanın da bu hul'u kabul etmesi haramdır. Ancak bu talak geçerli olur, koca hasta değilse kadın iddeti içinde ölse bile birbirlerine vâris olamazlar.

Şafiîlere göre kadın ölüm hastalığında hul' yapar ve ölürse bakılır: Eğer bedel mehr-i misilden fazla değilse malının tamamından ayrılır, mehr-i misilden fazla ise bu fazlalık malın üçte birinden alınır.

İflastan dolayı hacir konulan kadının hul'u ve hul' bedeli için harcamaları sahihtir. Çünkü o tasarrufları sahih olabilecek bir zimmete sahiptir. Daha sonra zengin olur hacir kaldırılırsa hul' bedelini almak üzere kendisine müracaat edilir. Hacir altında iken kocasından borç alması veya kocasının ona bir şey satması durumunda ondan bir şey istemeye hakkı olmadığı gibi hul' bedelini de ondan istemeye hakkı yoktur.

3- Hul' bedelinin mehir olabilecek bir mal olması lâzımdır.

Bu, Hanefîlere göre mütekavvim (şer'an mal sayılan ve ihraz edilebilen) bir mal olması, tayin edilmiş olsun veya olmasın hul' vaktinde mevcut olması veya kıymeti mal ile değerlendirilebilen bir menfaat olması demektir.

Buna göre müslüman bir kadının içki, domuz, murdar hayvan veya kan üzerine hul' yapması sahih olmaz, bu bedel batıl olur, koca hiç bir şey alamaz, bu ayrılık bâin talak olur. Çünkü bedel batıl (geçersiz) olunca hul' lafzı kinayeli bir lafız olarak kalır, kinayelerle vaki olan ayrılma da bâin olur. Ama talak bir mal üzerine olsaydı ve bu bedel batıl olsaydı o takdirde bu ayrılma ric'î talak olurdu. Çünkü talak lafzı sarih olarak kalacaktı; sarih de bir ric'î talak olur.

Cumhura göre ister aynî bir mal ister borç isterse bir menfaat olsun, mülk edinilmesi sahih olan her şey hul' bedeli olabilir. Bu tarifle içki ve domuz gibi şeyler hariç bırakılmıştır. O halde içki, domuz, gasbedilmiş veya salınmış bir mal üzerine hul' yapılsa koca hanımından hiç bir şey talep edemez. Hanefî, Malikî ve Hanbelîlere göre hanım ondan ayrılmış olur ve bu bedelsiz bir hul' olur. Çünkü o bedelsiz olarak bu hakkı ıskat etmeye razı olmuştur, dolayısıyle kadından her hangi bir şey talep edemez.

Şafiîlerin zikrettiğine göre koca meçhul veya haram bir şey karşılığında hul'u kabul etse hanımı mehr-i misil karşılığında ondan bâin (ayrılmış) olur. Çünkü bedel fasit olduğu yerde mehr-i misil onun yerini alır. Kan gibi hiç mal sayılmayan bir şey

karşılığında hul' yapsa talak ric'î olarak gerçekleşir. Çünkü bu, kocanın hiç bir şeyde gözü yok demektir. Kâfirlerin mal sayılmayan bir bedelle hul' yapmalarına gelince bu -nikâhlarında olduğu gibi- sahihtir.

Olmayan veya meçhul bir şey karşılığında hul':

Şafiîler hariç cumhura göre hul' bedeli, nikâhtaki mehrin aksine garar (bilinmezlik) taşısa da, kadının ilerde malik olacağı bir hayvanın karnındaki yavrusu gibi var olması beklenen bir "yok" olsa da, iki attan birisi gibi, meçhul olsa da, vasfı beyan edilmemiş bir eşya veya hayvan veya henüz çiçeğini dökmemiş bir meyva veya firar etmiş bir köle, kaçmış bir deve olsa da veya meçhul bir zamana izafe edilmiş olsa da hul' sahihtir. O halde hul'da bedel olabilen her şey nikâhta da bedel olur demek değildir. Çünkü hul'da esas olan müsamaha ve genişliktir. Onun için belirsizlik gibi nikâhın kaldıramayacağı şeyleri hul' kaldırır, belirsizlik veya garar sebebiyle mehir olması uygun olmayan şeyler üzerine hul' yapmak sahih olur.

Aşırı belirsizlik de bulunsa hul' bedelinin meçhul olması hul'un cevazına mâni değildir diyen Hanefîler bu görüşlerine şu meseleleri bina ettiler:

a) Kadın kocasına "Elimdeki şey üzerine beni hul' et." dese o da bu hul'u kabul etse, elinde de hiç bir şey olmasa kocası hanımından hiç bir şey talep edemez. Çünkü kadın onu bir mal zikredip de aldatmış değildir.

b) Ona "Elimdeki mal karşılığında beni hul' et" dese elinde hiç bir şey olmasa, o da bu hul'u kabul etmiş olsa kadın mehrini kocasına geri verir. Çünkü bir mal zikretmiştir. Koca da bedel olmadan nikâh mülkiyetinin kaybolmasına razı değildi.

Belirsiz olduğu için ne kadının elindeki zikrettiği o malı ne de mehr-i misli vacip kılmak mümkün değildir. Çünkü mehr-i mislin vacip olmasına sebep olan kadının o uzvu, hul' veya benzeri sebeplerle nikâh mülkiyetinden çıktığı takdirde maddî olarak kıymet biçilen bir şey değildir. Halbuki nikâh akti ile zifaf yapıldığı durumda o kıymet biçilen bir şeydir. Böylece kocanın zarara uğramaması için o uzvun kocaya mal olduğu kıymeti vacip kılmaktan başka yol kalmıyor ki o da mehri geri vermesidir.

c) "Elimdeki dirhemler karşılığında beni hul' et." dese, elinde de bir şey olmasa, koca da hul'u yapmış bulunsa kadının üç dirhem ödemesi lâzım gelir. Çünkü "dirhemler" sözü çoğuldur, çoğulun en azı üçtür. Hanbelîler de bu hususta Hanefîlerle aynı görüştedirler [1].

d) Arapçadaki "be" harfini kullanarak kadın kocasına *"Bin liraya üç talakla boşa"* dese o da bir talakla boşasa, kadının bin'in üçte birini ödemesi lâzım gelir. Çünkü "be" harfi ıvaz olan şeylerin başına gelir, ıvaz da karşılığı olan şeylere taksim olunur. Kadın bin liraya üç talak istemekle, talaklardan her birini bin'in üçte biri

1- *el-Muğnî*, VII, 61.

karşılığında istemiş olur. İşin içinde mal bulunduğu için bu talak bâin olur.

Ama "alâ" harfini kullanarak "beni bin lira karşılığında üç talakla boşa" dese o da bir talak verse Ebu Hanifeye göre kadının hiç bir şey ödemesi lâzım gelmez ve bir rıc'î talak vâki olur. Çünkü "alâ" kelimesi şart için kullanılır. Şart kılınan şeyler şartın parçalarına bölünemez. Halbuki "be" bunun aksinedir, çünkü o ıvaz için kullanılır. Ebu Hanife'ye göre sahih olan budur. Ebu Yusuf, Muhammed ve Şafiîlere göre kadının bin liranın üçte birini ödemesi gerekir (1). Talak da bir bâin talak olur. Çünkü "alâ" kelimesi muavaza akitlerinde "be" harfi yerinde kullanılır.

Koca hanımına "be" harfi ile "kendini bin liraya üç talakla boşa" dese veya bunu "alâ" harfi kullanarak söylese, kadın da kendini bir talakla boşasa hiç bir şey vaki olmaz. Çünkü koca ancak bin liranın tamamının kendisine ödenmesi karşılığında beynûneye razı olmuştur. Bu, yukarıda geçen "Beni bin liraya üç talakla boşa" meselesinin aksinedir. Çünkü orada kadın bir liraya beynûneye razı olduğuna göre bir kısmına rahatlıkla razı olur.

Şafiîler ise şöyle diyorlar: Hul' bedelinde mal olması, belirli olması, teslim edilebilir olması gibi semende şart olan her şeyin bulunması şarttır. Buna göre meçhul bir şey karşılığında veya içki mukabilinde veya buna benzer müslümanın mâlik olamayacağı şeylerle hul' yapsa kadın bâin olur ve mehr-i misil ödemesi lâzım gelir. Çünkü daha önce de geçtiği gibi akit fasit olduğu taktirde mehr-i misil asıl ıvaz olur.

Özet olarak bazı mezheplerde hul'un şartları şunlardır:

Malikîlere göre (2) şu üç şart bulunmadıkça hul' caiz olmaz:

1- Erkeğe verilen şey mülk edinilmesi ve satışı caiz olan bir şey olmalıdır. Bu şartla içki, domuz ve benzeri şeyleri hariç tutmuşlardır. Daha önce beyan edildiği gibi Malikîlere göre bilinmeyen ve garara sebep olacak bir şey karşılığında hul' sahih olur.

2- Caiz olmayan bir şeye sebep olmamalıdır. Meselâ, veresiye veya bir borcun geciktirilmesi veya hul' bedelini vaktinden önce öderse bir kısmını almaması gibi faiz bahsinde anlatılan faiz çeşitlerinden birine sebep olacak şekilde bir şeye sebep olmamalıdır.

3- Hul' kadının kendi isteği ile ve bir tehdit olmaksızın ve erkek tarafından her hangi bir zarar görmeden kocasından ayrılmayı isteyerek olması lâzımdır. Bu iki şarttan biri bulunmazsa talak geçerli sayılır, hul' geçersiz kabul edilir.

Hanbelîlere göre (3) hul'un dokuz şartı vardır:

1- *el-Mühezzeb*, II, 75.
2- *el-Kavâninü'l-Fıkhıyye*, 232.
3- *Gâyetü'l-Müntehâ*, III, 103, 110.

1- Bir bedel ödenmesi.

2- Teberru ehliyeti olan birisi ve talakı sahih olan koca tarafından yapılması.

3- Her iki tarafında ciddi olması.

4- Kadın ödemeyi yaparsa kocanın ona baskı yapmaması.

5- Hul'a ait sarih veya kinayî lafızlardan birisiyle olması. "Hul' ettim, feshettim, fidyeyi kabul ettim." lafızları sarih; "seni ibrâ ettim, bâin ettim." gibi sözler de kinayelidir.

6- Talak niyeti olmamalıdır.

7- Derhal uygulamalıdır.

8- Hanımın tamamı hul'a dahil olmalıdır.

9- Hile olmamalıdır. Talak üzere yapılan yemini düşürmek için hul' yapmak veya hul'u talik etmek haram olur, hul' sahih olmaz.

4. Hul' Bedeli Alma

Hul' bedelini almanın hükmü:

Fakihler, hul' veya talak karşılığında bedel almanın meşruluğu prensibi hakkında şu hususları ele aldılar [1]:

1- Eğer hanım, çirkinliği veya kötü davranışları yüzünden kocasından nefret eder, onun hakkını yerine getiremeyeceğinden korkarsa kocanın onun hul' teklifini kabul edip onu boşamasının karşılığında bedel alması caizdir. Ancak Hanefîlere göre kocanın hanımına verdiği mehirden daha fazla bedel alması mekruhtur. Zira daha önce geçen Sabit b. Kays'ın hanımı kıssasında *"Resulullah (a.s.) ona "Bahçesini geri verir misin" demiş o da "Evet, fazlasıyle" dediğinde Hz. Peygamber (a.s.) "Fazlasına gelince, hayır."* [2] buyurmuşlardı." Atâ, Tâvus, Zührî ve Amr b. Şuayb-ın görüşü de böyledir.

Cumhur ise eğer huzursuzluk kadın tarafından gelirse kocanın ona verdiğinden daha fazla alabileceğine cevaz vermişlerdir. Ancak yine de bu ona müstehap olmaz. Çünkü ayet-i kerimede: *"Kadınlara verdiğiniz mallardan her hangi bir şey geri almanız size helal değildir. Ancak eşlerin Allah'ın koyduğu hudutları koruyamamaktan korkmaları hali müstesnadır. Şayet Allah'ın koyduğu sınırları koruya-*

1- *el-Bedâyi'*, III, 150; *Fethu'l-Kadîr*, III, 203; *el-Kavâninü'l-Fıkhıyye*, 232; *el-Mühezzeb*, II, 70; *el Muğnî*, VII, 52-55; *Bidyetü'l-Müctehid*, II, 68.

2- Bu hadisi Ebu Dâvud Atâ'dan *mürsel* olarak rivayet etmiştir. Darekutnî de Ebu Zubeyr'den rivayet etmiştir. İbni Mace'nin İbni Abbas'tan rivayetinde hadisin lafzı: *"Resulullah (a.s.) ona hanımından sadece bahçesini almasını fazla almamasını emretti."* şeklindedir. *Nasbu'r-Râye*, III, 244; *Neylü'l-Evtâr*, VI, 246.

mamalarından korkarsanız kadının, boşanması için bir bedel vermesinde her ikisine de bir günah yoktur." (Bakara, 229) buyurulmaktadır. Burada Allah (c.c) kocanın hanımını boşaması karşılığında -az olsun çok olsun- ondan bedel almasında günah olmadığını ifade etmiştir.

Sabit b. Kays hadisindeki fazlalığın nehyedilmesi "almamanın daha iyi olduğu" şeklinde yorumlanmıştır.

Rivayet olunduğuna göre İbni Abbas ve İbni Ömer: *"Bir kadın mirası ve saç bağı (veya yemeni) karşılığında kocasına hul' teklif etse bu caiz olur."* demişlerdir. Rubayyı binti Muavviz de *"Saç bağımdan daha değersiz bir şey karşılığında kocama hul' teklif ettim de Osman b. Affan buna cevaz verdi."* demiştir [1]. Bu hüküm sahabe arasında duyulduğu ye hiç birisi ona itiraz etmedi. O halde bu bir icmadır. Hz. Ali'nin itiraz ettiğine dair rivayet sahih değildir.

2- Eğer hoşnutsuzluk ve aksilik kocadan kaynaklanıyorsa âlimlerin ittifakıyla onun hanımından bir şey alması mekruhtur. Zira Allah (c.c.) şöyle buyurur: *"Eğer bir eşi bırakıp da yerine başka bir eş almak isterseniz onlardan birine yüklerle mehir vermiş olsanız dahi hiç bir şeyi geri almayın."* (Nisa, 20).

Kocanın hanımını hul' istemeye zorlaması, onu tehdit edip baskı yapması, boşanmaya razı olması için ona kötü davanması da bu cümledendir; dolayısıyla Hanefî, Şafiî ve Hanbelîlere göre ondan bir şey alması helal olmaz. Zira Allah (c.c.) *"Onları haksızlık ederek ve zor kullanarak tutmayın."* (Bakara, 231) ve *"Onlara verdiğinizin bir kısmını ele geçirmek için olası sıkıştırmayın."* (Nisa, 19) buyurmuştur. Bunlar gösteriyor ki zaruret olmadıkça hul' yapmak haramdır. Çünkü bu kadını zarara uğratmaktır, zarar vermek haramdır. Resulullah (a.s.) *"Zarar vermek ve zarara zararla mukabele etmek yoktur."* buyurmuştur.

Malikîler de şöyle şöylemişlerdir: Kocanın hanımına zarar vermesi halinde ondan her hangi bir şey olması helâl olmaz. Almışsa geri vermesi üzerine vaciptir.

3- Her ikisi de birbirlerinden hoşlanmıyor, karı-koca haklarını yerine getiremeyeceklerinden veya çiğneyeceklerinden korkuyorlarsa ittifakla hul' yapmaları ve kocanın bedel alması caizdir. Zira Allah (c.c.) şöyle buyurur: *"Şayet Allah'ın koyduğu sınırları koruyamamalarından korkarsanız kadının, boşanması için bir bedel vermesinde her ikisine de bir günah yoktur."* (Bakara, 229)

Bir takım hak ve menfaatler karşılığında hul' yapmak:

Hul' bedelinin nakit para veya mal ile değerlendirilen menfaat olması sahihtir. Meselâ: Belli bir müddet evde oturmak, tarlayı ekmek gibi. Çocuğu emzirmek, bakımını ve yetiştirilmesini üstlenmek veya nafakasını temin etmek gibi. Hul' be-

1- İbni Sa'd rivayet etmiştir.

deli iddet nafakasından vazgeçmek gibi hak cinsinden bir şey de olabilir.

Çocuk emzirme karşılığında hul':

Vacip emzirme müddeti olan iki sene için kadının çocuğunu emzirmesi karşılığında hul' yapması sahihtir. Çünkü emzirme hul'un dışında da kendisi hakkında ıvaz istenmesi sahih olan şeylerdendir, hul'da daha iyi olmalıdır.

Hanbelîlere göre de [1] her hangi bir müddet tayin etmeden mutlak olarak kocanın çocuğunu emzirme karşılığında hul' sahih olur ve bu, iki seneden kalan zaman kadar emzirecek şeklinde anlaşılır. Çünkü Allah (c.c.) emzirme müddetini iki sene olarak tesbit etti ve "*Anneler çocuklarını tam iki sene emzirsinler.*" buyurdu. Resulullah (a.s.) de "*Sütten ayrıldıktan sonra süt kardeşliği yoktur.*" [2] buyurmuşlardır.

Emziren kadın ölür veya sütü kesilirse kalan müddet için ecr-i misil ödemesi lâzım gelir. Aynı şekilde Hanbelîlere göre çocuk ölürse onun telef olması sebebiyle anlaşma fesholur. İmam Şafiîye göre anlaşma fesholmaz, koca başka bir çocuk getirir ölenin yerine kadın onu emzirir. Çünkü üzerine akit yapılan şey çocuk değildir, o halde çocuk sebebiyle akit yapılan şey alınır.

Hadane veya belli bir müddet çocuğun kefaletini yapma karşılığında hul':

Yine ücretsiz olarak çocuğun belli bir müddet bakımını yapma karşılığında hul' sahih olur. İmam Şafiî şöyle demiştir: "Emzirme müddeti, yedireceği ekmeğin miktarı ve cinsi, katığın miktarı ve cinsi zikredilmedikçe, ödenecek meblağ belli olmadıkça ve selem yapılan mal gibi özellikleri anlatılarak tesbit edilmedikçe anlaşma sahih olmaz." [3]

Bu ihtilâfın esası bir ücretlinin doyurulması ve giydirilmesi karşılığında çalıştırılmasının caiz olup olmaması meselesidir. Şafiîler ücretin tespit edilmesini gerekli görürler. Çünkü Ebu Said el-Hudrî'den şöyle rivayet olunur: "*Resulullah (a.s.) ücretini tayin edilmeden ücretli çalıştırılmasını nehyetti.*" [4].

Cumhur ise ücretin tayinini şart koşmamaktadır. Zira örf böyle cereyan etmekte ve müslümanlar bunu hoş görmektedirler. Ayrıca hadis-i şerifte: "*Musa kendini karın tokluğu ve iffetni koruma karşılığında sekiz veya on sene kiraladı.*" denilmektedir.

Şu halde kadın çocuğu terkedip kaçsa veya çocuk ölse veya kadın ölse geri ka-

---

1- *el-Muğnî*, VII, 64.

2- Bu hadisi Ebu Dâvud et-Tayâlisî *Müsned*'inde Cabir'den rivayet etmiştir. Hadisin devamı "*bülûğdan sonra yetimlik yoktur.*" şeklindedir. *Neylü'l-Evtâr*, V, 292.

3- *el-Muğnî*, VII, 65.

4- Ahmed b. Hanbel rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, V, 292.

lan müddet için ecr-i misil ödemesi lâzım gelir.

Çocuğun bülûğ çağına kadar kalması karşılığında hul' yapmak:

Kadın kocasının oğlunun bülûğ çağına kadar kendi yanında kalması karşılığında kocasına hul' teklif etse Hanefîlere göre hul' sahih olur, şart sahih olmaz. Çünkü hadâne müddeti bittikten sonra erkek çocuk üzerindeki hak babanındır, annenin değildir. Ama anne, kocasından olan kızının bülûğ çağına kadar yanında bırakılması karşılığında ona hul' teklif etse hul'da şart da sahih olur. Bu iki mesele arasındaki fark şudur: Erkek çocuk hadâne çağından sonra babasına daha çok muhtaç olur, baba onun yetiştirilmesinde anneden daha güçlüdür. Kız çocuk ise annenin eğitimine ve öğretimine daha çok muhtaçtır, anne bunu babadan daha iyi yerine getirir.

Malikîler erkek çocuğun bulûğ çağına kadar anne ile beraber kalma şartına cevaz vermişlerdir. Çünkü onlara göre erkek çocuğun hadâne müddeti bülûg çağına, kız çocuğun ise evleninceye kadardır.

Hadâne hakkından vazgeçme karşılığında hul':

Bu, Hanefîlere göre sahihtir, annenin hadânedeki hakkı sakit olmaz, çünkü bu hak çocuğundur, anne bu haktan vazgeçme hakkına sahip değildir.

Malikîler mezhepte meşhur olan görüşte iki şartla kadının hul' bedeli olarak hadâne hakkından vazgeçmesi ve bunun babaya intikal etmesine cevaz vermişlerdir. Bu şartlar şunlardır:

1- Çocuğun annesinden ayrılmasından zarar görmemesi.

2- Babanın çocuğun hadânesini yapabilir olması.

Ancak Malikîlerde fetvaya asıl olan görüş şudur: Annenin vazgeçmesiyle hadâne hakkı babaya intikal etmez, belki hadâne hakkı konusunda anneden sonra gelene intikal eder [1].

Çocuğun nafakası karşılığında hul':

Hanefî ve Malikîlere göre [2] koca belli bir müddet küçük oğlunun nafakasını temin etmesine karşılık hanamıyle hul' yapsa sahihtir, bu müddet zarfında onun nafakasını temin etmesi lâzım gelir. Temin etmezse veya ölürse veya müddet bitmeden çocuk ölürse müddetin kalan kısmı için nafaka-i misil ödemesi vacip olur. Ölmesi halinde bu terekesinden alınır.

Kadın fakir düşerse koca onun nafakasını temin eder, daha sonra durumu iyileşirse bu nafakayı almak üzere ondan ister. Ancak Malikîler burada şöyle dediler:

1- *ed-Desûkî ala'ş-Şerhi'l-Kebîr*, II, 349; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 522.

2- *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 521.

Koca, hamileliği müddetince hanımın kendi nafakasını kendisi üstlenmesi karşılığı hul' yapsa esah olan görüşe göre hamilelik nafakası düşmez.

İddet nafakasından vazgeçmesi karşılığında hul':

Kadının kocasını iddet nafakasından muaf sayması karşılığında hul' sahih olur ve her ne kadar sakit olan şey meçhul de olsa koca bundan muaf olur (1).

İddet müddetince mesken hakkından vazgeçme karşılığında hul' sahih olur, fakat bu hak düşmez. Çünkü iddet bekleyen kadının nikâh evinde oturması dinî bir vecibedir, ne koca bunu düşürme hakkına ne de kadın kocasını bu haktan muaf tutma hakkına sahip değillerdir. Çünkü Allah (c.c.) *"Apaçık bir ahlâksızlıkta bulunmadıkça onları evlerinden çıkarmayın, onlar da çıkmasınlar"* (Talak, 1) buyurmuştur. Lâkin kadın ev kirasını kendi malından vermeyi üzerine alırsa o takdirde kocasını bu ücretten muaf tutması sahih olur.

Hanefîlere göre hul' ile mal karşılığı talak arasındaki fark:

Hul' ve mal karşılığı talak -her ne kadar bunların her biriyle nikâh mülkiyeti kalkıyor ve her biri bir bedel ile boşanma ise de- şu üç yönden birbirlerinden farklıdırlar (2):

1- Hul' şer'an batıl sayılan bir bedelle yapılsa, meselâ müslüman bir hanımın içki veya domuz veya leş karşılığında hul' yapması gibi şer'an mübah sayılmayan bir şey ile yapılmış olsa kocanın hiç bir şey almaya hakkı olmaz, talak bâin olur.

Ama bir mal karşılığı talakta bedel batıl olsa, meselâ şer'an mübah olmayan bir şey ortaya koysalar talak ric'î olur.

Bunun sebebi şudur: Hanefîlere göre hul' bir kinayedir, kinayelerle meydana gelen ayrılma bâindir. Mal karşılığı talak ise sarihtir. Bedel şer'an sahih ise talak bâin olur. Sahih değilse sanki hiç bedel konulmamış gibi olur, geriye sarih talak kalır, haliyle bu da ric'î olur. İşte o zaman mücerret kalan talak ve hul' lafızlarından her biri kendi aslî manasıyla alınır. Buna göre "hul" lafzı talaktan kinaye olur. "Talak" lafzı da kendisiyle ric'î talakın vaki olduğu sarihin çeşitlerinden biri olur.

2- Ebu Hanife'ye göre mehir ve evlilik esnasında dondurulmuş eski nafaka gibi karı-kocadan her birinin nikâh sebebiyle diğeri üzerine vacip olan bütün hakları sakıt olur. Fakat iddet nafakası düşmez. Çünkü o hul'dan önce vacip olmamıştı, dolayısıyla hul' sebebiyle düşürülmesi de düşünülemez.

Bir mal karşılığı boşama ile ise karı-koca haklarından hiç biri düşmez. Bununla sadece üzerinde anlaştıkları mal vacip olur.

1- *el-Bedâyi'*, III, 152.

2- *el-Bedâyi'*, III, 151-152; *Fethu'l-Kadîr*, III, 205; *el-Kudûrî ma'a'l-Lübâb*, III, 65, 67; *el-Fetâve'l-Hindiyye*, I, 450.

3- Hul'un talak-ı bâin mi yoksa fesih mi olduğu fakihler arasında ihtilâflı bir meseledir: Cumhura (Hanefî ve Malikîlere, Şafiîlerde iki görüşten azhar olana ve Ahmed b. Hanbel'den gelen bir rivayete) göre bu bir bâin talaktır, talakların sayısından hesap edilir. Ahmed b. Hanbel'den gelen başka bir rivayette de hul' bir fesihtir, dolayısıyla talakların sayısından bir şey eksiltmez.

Bir mal karşılığı talakın ise bâin bir talak olup talakların sayısını eksilttiğinde ihtilâf yoktur.

5. Hul'un Neticeleri

Hul'un şu neticeleri görülür [1]:

1- Hanefî ve Malikîlere, Şafiîlerde racih olan görüşe ve Ahmed b. Hanbel'den gelen bir rivayete göre hul' bedelsiz ve niyetsiz bile olsa bununla bir talak-ı bâin vaki olur. Çünkü Allah (c.c.) şöyle buyuruyor: *"...Kadının boşanması için bir bedel vermesinde her ikisine de bir günah yoktur."* (Bakara, 229). Bu ancak kadının, erkeğin otoritesinden çıkmasıyla bir fidye olur. Şayet bu talak bâin olmasaydı erkek dönebilir, kadın yine onun hakimiyeti ve eli altına girmiş olurdu. Ayrıca hul'un gayesi kadına gelecek zararı kaldırmaktır, dönüş caiz (mümkün) olursa bu zarar devam eder.

Ahmed b. Hanbel'den gelen bir başka rivayete göre hul' bir fesihtir. Bu, İbni Abbas, Tavus, İkrime, İshak ve Ebu Sevr'in görüşüdür. Çünkü Allah (c.c.): *"Talak iki defadır." buyurduktan sonra devamla "kadının boşanması için bir bedel vermesinde her ikisine de bir günah yoktur."* buyurmuş, daha sonraki ayette de: *"Eğer erkek bu iki boşamadan sonra kadını bir daha boşarsa kadın başka bir erkekle evlenmedikçe kendisine helâl olmaz."* buyurmuştur. Allah (c.c.) burada önce iki talakı, sonra hul'u daha sonra da bir talak daha zikretmiştir. Şayet hul' bir talak olsaydı talak sayısının dört olması lâzım gelirdi. Kadının ancak bir başka koca ile evlendikten sonra ilk kocasına helâl olacağı o talak dördüncü talak olurdu. Ayrıca bu sarih talak lafzının ve niyetinin bulunmadığı bir ayrılmadır, dolayısıyla hul'da diğer fesihler gibi bir fesih olur.

Hanbelîlere göre mutemet olan, meselenin şu tafsilata göre ele alınmasıdır: Hul'; hul', fidye ve benzeri bir lafızla olmuşsa talak-ı bâindir. Veya kinayeli talak lafızlarıyla olmuş ve talaka niyet etmişse talak-ı bâin olur. Çünkü bu, kendisiyle talak niyet edilmiş bir lafızdır, dolayısıyla talak olur.

Hul'; hul' lafzıyle yapılır. [2] Fakat koca talaka niyet etmezse, meselâ hul' veya

1- *el-Bedâyi'*, III, 144, 151; *Fethu'l-Kadîr*, III, 215; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 778; *el-Lübâb*, III, 66 *eş-Şehru's-Sağîr*, II, 518, 526, 532; *Bidâyetü'l-Müctehid*, II, 69; *Muğni'l-Muhtâc*, III, 268, 271, 277; *el-Mühezzeb*, II, 72; *el-Muğnî*, VII, 56-59; *Gâyetü'l-Müntehâ*, III, 101; *Keşşâfu'l-Kınâ*, V 241.

2- Hanbelîlere göre hul' sigası iki çeşittir. Birincisi sarihtir; bu: "Hul' ettim, feshettim ve fidyeni kabul

fesih veya fidye lafzıyla yapılmış olup koca bununla talaka niyet etmemişse bu bir fesihtir. Bununla talakın sayısında eksilme olmaz.

Mübarae, kocanın hanımına "Bin lira karşılığında senin nikâhından beri oldum." deyip onun da bunu kabul etmesidir. Bu bir kinayedir, niyet bulunursa Hanbelîlere göre bununla hul' meydana gelir, Hanefîlere göre ise mübarae hul' gibidir. Niyet etmese bile bununla vaki olan şey talak-ı bâindir.

Kişi hanımını boşasa ve kendi malından ona verse bu hul' olmaz, Malikîlerce mutemet olan görüşe göre bu bir ric'î talaktır. Çünkü bu hanımını boşayıp da ona mut'a veren kşi mesabesindedir.

2- Koca tarafından verilen her talakın hükmü gibi hul'da mahkeme kararına bağlı değildir.

3- Hul' fasit şartlarla batıl olmaz. Meselâ koca küçük çocuğunun hadâne müddeti bitmeden önce kendi yanında bırakılması şartıyla hul'u kabul etse veya kadın hadâne zamanı bittikten sonra küçük oğlunun kendi yanında bırakılması şartıyla kocasına hul' teklif etse veya kadın, küçüğün yakın akrabası olmayan biriyle evlense de çocuğun hadânesinin kendine ait olmasını şart koşsa bütün bu söylenenlerde şart batıldır hul' geçerlidir.

4- Kadının üzerinde anlaştıkları hul' bedelini ödemesi lâzımdır. Bu bedel ister mehir olsun ister mehrin bir kısmı olsun ister başka bir şey olsun hüküm aynıdır. Çünkü koca onu boşamasını bedeli kabulüne bağlamış o da buna razı olmuştu. Onun için bu bedel fakihlerin itifakıyla kadının zimmetinde borç olur.

5- Ebu Hanifenin görüşüne göre hul' sebebiyle, eşlerden her birinin hakkı olarak diğerinin zimmetinde bulunan bütün haklar ve borçlar ve mehir ve dondurulmuş eski nafaka gibi hul' ile ayrılmak istedikleri o evliliği ilgilendiren haklar düşer. Çünkü hul'dan maksat karı-koca arasındaki niza ve husumeti sona erdirmektir.

Eşlerden birinin diğeri üzerindeki hak veya borçlardan olup da ödünç, emanet, rehin ve satılan malın parası gibi evlilikle ilgili olmyan haklara gelince: Fakihlerin ittifakıyla bunlar hul' ile düşmez. Aynı şekilde iddet nafakası da anlaşma metninde düşürüleceği açıkça zikredilmedikçe düşmez. Çünkü bu hul' esnasında vacip olur (daha önce değil).

Cumhura ve İmam Muhammed'e göre düşürüleceği açıca zikredilmedikçe hul' ile karı-koca haklarından hiç bir şey düşmez. Bu ister hul' lafzıyla ister mubarae lafzıyla olsun aynıdır. Tamamen bir mal karşılığı talak gibidir, bir talak-ı bâin vaki olur. Sadece üzerinde anlaştıkları bedelin ödenmesi vacip olur. Çünkü haklar ancak düşeceğine kesin delâlet eden ifadelerle düşer. Hul'da sabit olmuş hakların

---

ettim" gibi lafızlardır. İkincisi kinayedir, bu da: "Seni ibra ettim, seni ibâne ettim" gibi lafızlardır.

düşeceğine delâlet eden bir şeyi yoktur. Çünkü hul' hanım açısından bir muavaza aktidir. Muavazaların ise iki tarafın üzerinde anlaştığı şeyin dışında bir etkisi yoktur. Adalete uygun olan racih görüş işte budur. Çünkü hak, ya sarahaten veya delâleten düşürüldüğüne dair bir şey bulunmadıkça düşmez.

6- Hul' ile boşanan kadına talak verilir mi?

İmam Ebu Hanifeye göre verilir, bu talak ister hemen hul'un peşinden olsun ister daha sonra olsun aynıdır. Cumhura göre talak verilmez. Ancak imam Malike göre talak sözü hemen hul' ile beraber söylenirse talak geçerli olur. İmam Şafiî ve Ahmet b. Hanbel'e göre talak sözü hul' ile beraber de olsa hul'dan sonra talak olmaz. Çünkü hul' yapılan kadına hiç bir şekilde talak verilmez.

Ebu Hanife şu rivayeti delil aldı: *"Hul' yapılmış kadın iddetinde oldukça ona talak verilir."*

Cumhur da İbni Abbas ve İbni Zübeyr'in "Hul' yapılana talak verilmez." sözünü delil getirdiler. Çünkü bu kadın kocasına ancak yeni bir nikâhla helâl olur. O halde zifaftan önce boşanmış veya boşandıktan sonra iddeti bitmiş kadın gibi kocanın verdiği talak onun üzerinde geçerli olmaz. iki görüş arasındaki farklılığın sebebi: Ebu Hanifeye göre iddet nikâh hükümlerindendir. Bu sebepledir ki ona göre kesin boşadığı hanımının kız kardeşini (hanımı iddetini bitirmeden) nikâhlaması caiz değildir. Dolayısıyla ona talak da verilebilir. Cumhura göre ise iddet talak hükümlerinden sayılır, dolayısıyle hul' yapılana talak verilemez.

7- Hul' ister fesih olsun ister talak olsun âlimlerin çoğuna göre hul' yapılan kadına iddeti içinde dönüş (ric'at) olmaz. Çünkü Allah (c.c.) *"kadının fidye (bedel) ödemesinde..."* buyurmuştur. Kadın ancak erkeğin otoritesinden kurtulursa ödediği şey fidye olur. Erkeğin dönme hakkı olursa kadın onun hükmü altında demektir. Ayrıca maksat kadından zararı kaldırmaktır, erkeğin dönüşü caiz olursa zarar da döner.

Zühıî ve Said b. Müseyyibin şöyle dedikleri rivayet olunur: "Koca isterse bedeli alır bu takdirde dönüş hakkı yoktur, isterse bedeli geri verir dönüş hakkını kullanır."

Alimlerin çoğu kocanın hul' yaptığı hanımıyla rızasını alarak iddeti içinde evlenebileceği üzerinde ittifak etmişlerdir. Müteahhir âlimlerden bazıları ne kocası ne de bir başkası iddeti içinde o kadınla evlenemeyeceğini söylemişlerdir.

8- Hul' veya bedelindeki ihtilâf:

Kadın hul' olduğunu iddia etse koca da bunu inkâr etse elinde delil de yoksa yemin ettirilerek sözü kabul edilir. Çünkü aslolan nikâhın devamı ve hul'un olmamasıdır. Şafiîlere göre burada delil iki erkeğin şahitliğidir.

Koca "Ben seni şu kadara, meselâ bin dinara boşadım." dese, kadın da "Hayır

parasız boşadın" dese veya "boşamadın" dese kocanın bu sözüyle kadın bâin (boş)olur. Eğer kadın ortada bir bedel söz konusu olmadığına yemin edebilirse kocanın ondan bedel alma hakkı yoktur. Kadının bâin olması kocanın boşadığını ikrar etmesinden dolayıdır. Bedel alamamasına gelince: Aslolan kadının zimmetinin beri olması (borçlu olmaması)dır. Ancak kadının iddet içinde nafaka giyecek ve oturmak için ev isteme hakkı vardır.

Karı-koca: "Bedel dirhem idi dinar idi" gibi cinsinde veya "saf idi karışımlı idi" diye vasfında ihtilâf etseler veya "bin idi beşyüz idi" diye bedelin miktarında ihtilâf etseler veya hul' için konulan bedel karşılığında vaki olan talakın sayısında ihtilâf etseler, meselâ kadın "bin dinar karşılığında ben senden üç talak istedim" dese koca da "hayır bir talak istedin" dese ve bu meselelerde hiç birinin de delili olmasa:

İmam Malik "Eğer delil yoksa kocanın sözü mutebeırdir." der. Çünkü koca müddeî (davacı), kadın müddeâaleyh (davalı)tir.

İmam Şafiîye göre satış akdindeki gibi her ikisine de yemin ettirilir ve kadının mehr-i misil ödemesi lâzım gelir. Çünkü ihtilâf çıkması halinde mehr-i msil esas alınır. Çünkü bunların ihtilâfı satıcı ile müşterinin ihtilâfına benzer.

MAHKEME KARARIYLA AYIRMA

Bu şekildeki ayrılmaların talaktan farklı olduğu unutulmamalıdır. Zira talak kocanın irade ve isteği ile vaki olur; ayırma ise talak veya hul gibi istek ve iradeye bağlı yollar fayda vermediği zaman kadının, kocaya rağmen evlilik bağına son vermesine imkân sağlamak için hakimin hükmü ile vaki olur.

Mahkemenin ayırması talak da olabilir, akdi temelinden yok sayan bir fesih de olabilir. Nafaka temin etmeme, îlâ, hastalık, eşler arasındaki geçimsizlik, hapis, kayıplık veya taassüf gibi sebeplerden dolayı ayırma talak; irtidat ve eşlerden birinin müslüman olması gibi sebeplerle akit fasit olduğu için ayırmalar da fesihtir.

1. Hanefîlere Göre Fesihle Talak Arasındaki Fark

Talak evliliğe son vermek, mehir ve benzeri geçmiş hakları kabul etmektir. Verilen talak erkeğin kadını üzerinde sahip olduğu üç talaktan hesap edilir. Talak ancak sahih nikah akdinden sonra olur.

Fesih ise akdi temelinden bozmak veya devamına engel olmaktır. Talak sayılarından hesap edilmez. Çoğunlukla fasit veya gayr-i lâzım akitten sonra olur.

Talak ise fesih arasındaki fark konusunda İmam Malik'in iki görüşü vardır[1]:

Sıhhatinde mezheplerin ihtilaf ettiği nikâhtan sonraki ayrılma talaktır, fesih değildir. Meselâ kadının velisiz kendi başına evlenmesi, hac veya umre için ihramlı bulunan kişinin nikâhlanması bu kabildendir.

Bu hususta ayırmayı gerektiren sebep esas alınır: Eğer eşlerin arzusuyla değil de dinin emirleri gereği ayrılıyorlarsa fesihtir. Meselâ süt akrabası ile nikâhlanması veya iddetini bitirmeyen kadınla nikâhlanması böyledir. Şayet ayrılma sebebi, bir

1- *Bidayetü'l-Müctehid*, II, 70.

kusurdan dolayı reddetme gibi eşlerin isteği ile oluyorsa talaktır.

2. Nafaka Temin Etmediği İçin Ayırma

Bu hususta fakihlerin iki görüşü vardır: (1):

Hanefîlere göre: Hanefî mezhebindee koca nafaka vermediği için hanımını ayırmak caiz olmaz. Zira koca ya fakirdir veya zengindir. Fakir ise nafaka vermemesi sebebiyle zulüm yapmış olmaz. Zira Allah (c.c.) şöyle buyuruyor: *"İmkânı geniş olan, nafakayı imkânlarına göre versin. Rızkı daralmış bulunan da nafakayı Allah'ın kendisine verdiğinden ayırsın. Allah hiç kimseye gücünün yettiğinden başkasını yüklemez. Allah daima bir güçlükten sonra bir kolaylık yaratır."* (Talak, 7) Koca zulüm etmiyorsa biz de onun rağmına talak vererek zulmedemeyiz.

Zengin ise nafaka vermemesi sebebiyle zalimdir. Lâkin bu zulmü defetmek için mutlaka ayırmak lâzım gelmez. Belki hanımının nafakası için zorla malını satmak, nafaka vermeye zorlamak için hapsetmek gibi başka yollara baş vurulur.

Resulullah (a.s.)'ın her hangi bir kadına kocasının fakirliği sebebiyle feshetme imkânı verdiği ve ona feshetme hakkının olduğunu bildirdiği bir haberin nakledilmeyişi de Hanefîlerin görüşünü teyit etmektedir.

Cumhura göre: Aşağıda zikredilecek deliller gereğince Malik, Şafiî ve Ahmed b. Hanbel nafakasızlıktan dolayı ayırmaya cevaz vermişlerdir.

1- *"Onları haksızlık ederek ve zor kullanarak tutmayın."* (Bakara, 231) ayet-i kerimesi. Nafaka vermeden onları tutmak ona karşı haksızlık ve zarardır. Yine Allah (c.c.) *"Bundan sonrası ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermektir."* (Bakara, 229) buyurmuştur. Kadına nafaka vermemek onu iyilikle tutmak değildir.

2- Ebuzzenad şöyle demiştir: *"Said b. Müseyyib'e "Hanımına sarfedecek nafaka bulamayan kişi ile hanımı ayrılır mı?" dedim. "Sünnete göre" dedi.* Said "sünnet" ile Resulullahın sünnetini kastediyor.

3- Hz. Ömer, hanımlarından ayrı yaşayan erkekler hakkında ordu komutanlarına yazarak şunu emretti: *"Onları hesaba çekin; ya nafaka versinler veya boşasınlar, boşarlarsa onlara geçmiş nafakalarını göndersinler."*

4- Nafaka temin edilmemesi kadına zararı bakımından cinsî birleşme olamamasından daha büyüktür. O halde fakirlik veya nafaka temin edememesi sebebiyle ayrılmayı talep etme en tabiî hakkıdır.

Nafaka temin edememe sebebiyle meydana gelen ayrılmanın cinsi:

Malikîlere göre bu ayrılma bir ric'î talaktır, kadın iddetini bitirmeden kocanın

---

1- *ed-Dürrü'l-Muhtar,* II, 903, *eş-Şerhu's-Sağir,* II, 745, *Muğni'l-Muhtac,* III, 442-446; *el-Muğn* VII, 573-577; *Bidayetü'l-müctehit,* II, 51; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 215; 204; *Haşiyetü'd-Desuki* II, 418.

durumu düzelirse hanımını geri alına hakkı vardır. Çünkü bu, kocanın üzerine farz olanı yerine getirmekten kaçınması yüzünden meydana gelen bir ayırmadır. İlâ'da kocanın hanımına dönmekten ve boşamadan kaçınması yüzünden hanımının ayrılması meselesine benzer.

Şafiî ve Hanbelîlerin zikrettiğine göre nafaka yüzünden ayrılma ancak mahkeme kararıyla olur. Çünkü bu, hakkında ihtilaf edilen bir fesihtir, bu yüzden *"unne"* sebebiyle yapılan fesih gibi mahkeme kararı gereklidir. Hakimin kadının bu yönde talebi olmadan ayırması caiz olmaz, çünkü hak sahibi odur, dolayısıyla "unne" feshinde olduğu gibi onun talebi olmadan caiz değildir. Mahkeme kararıyla meydana gelen ayrılma ise fesihtir, burada kocanın ric'at (dönme) hakkı yoktur.

3. Özür veya Hastalık Sebebiyle Ayırma

Özrün çeşitleri:

Birleşmeye mani olup olmaması bakımından özürler iki kısma ayrılır:

1- Birleşmeye mani olan cinsî özürler. Bunlar erkekte görülen *"cebb"* *"ünne"* ve *"hasâ"* ve kadında görülen *"ratak"* ve *"karan"* gibi özürlerdir.

2- Birleşmeye mani olmayan, fakat ancak bazı sıkıntılara katlanarak beraberliği sürdürmeyi mümkün kılacak şekilde tiksinti veren hastalık ve özürler. Bunlar cüzzam, cinnet, baras (alaca hastalığı), sell (akciğer veremi) ve zührevî hastalıklardır.

Bu hastalıklar eşler arasında üç kısma ayrılır:

a) Sadece erkekte bulunan uzvî özürler:

Cebb: Erkeklik uzvunun kesik olması.

Unne: Uzvun küçük olması sebebiyle birleşme yapamaması.

Hasâ: Husyelerin ezilmiş veya çıkarılmış olması (iğdişlik).

İtiraz: Yaşlılık veya bir hastalık sebebiyle erkeğin birleşmeye gücü yetmemesi hali.

b) Sadece kadında bulunan uzvî özürler:

Ratak: Yaratılıştan uzvun bir et parçasıyle kapalı olup birleşmeye imkân vermemesi.

Karan: Uzuvda birleşmeye mani bir kemik veya ur bulunması.

Afel: Uzuvda birleşmenin zevkini engelleyen bir yağ tabakasının bulunması.

Buhur: Birleşme sırasında meydana gelecek kötü bir koku.

Fetak: Ön ve arka uzvun arasının veya idrar yolu ile meni yolunun arasının yırtık olması. Bu, birleşmeden zevk alınmasına ve beklenen faydanın temin edilmesine manidir.

c) Kadında da erkekte de bulunabilen özürler:

Cinnet, cüzzam, baras (alacalık), büyük ve küçük abdestini tutamama, basur, nasûr (anüsün içinde bulunan akıntılı yara). Eşlerden birinin hunsa-i gayri müşkil olması da bu kusurlardan sayılır. Hunsa-i müşkil ise, durumu açıklığa kavuşuncaya kadar onunla nikâh yapmak sahih olmaz.

Bu özür ve hastalıkların bir kısmı eşlerden diğerini rahatsız eder, bir kısmı nefret ve tiksinti verir ve bir eksiklik sayılır, bir kısmı necaset olması sebebiyle başkasına isabet eder.

Özür sebebiyle ayırma hususunda fakihlerin görüşleri:

Özür sebebiyle ayırmanın caiz olması hususunda fakihlerin iki görüşü vardır:

Zahirîlere göre: [1] İster kadında ister erkekte olsun hiç bir özür yüzünden eşleri ayırmak caiz olmaz. İsterse kocanın hanımını boşamasında bir mani yoktur. Çünkü özür sebebiyle nikâhı feshetme konusunda ne Kur'anda, ne sünnette, ne sahabenin rivayetlerinde, ne kıyasta ne de makulde sahih bir delil gelmemiştir.

Cumhura göre: [2] Âlimlerin çoğunluğu özür sebebiyle ayrılma talebinde bulunmaya cevaz vermişlerdir. Lâkin buna cevaz verenler şu iki noktada ihtilâf etmişlerdir: Bunu talep etmek eşlerin her ikisinin de hakkı mıdır yoksa sadece hanımın hakkı mıdır? Ayrılma talebinde bulunma hakkını doğuran özürler nelerdir?

1 - Özür sebebiyle ayrılma talebinde bulunma eşlerin her ikisinin de mi yoksa sadece kadının mı hakkıdır?

Hanefîlere göre özür sebebiyle ayrılma talebi sadece kadının hakkıdır, buna kocanın hakkı yoktur. Çünkü kocanın boşamak suretiyle kendisine gelen zararı defetmesi mümkündür. Kadının ise kendisine ayrılma talebi hakkının verilmesi dışında bu zararı defetmesi mümkün değildir, çünkü o talak verme hakkına sahip değildir.

Diğer üç mezhebin imamları ise eşlerden her birinin, özür sebebiyle ayrılma talebinde bulunmasına cevaz vermişlerdir. Çünkü bu özür ve hastalıklardan dolayı

1- *el-Muhallâ*, X, 72, mesele; 1899.

2- *Fethu'l-Kadîr*, II, 262-268; *Muhtasaru't-Tahâvî*, 182; *el-Bahru'r-Râik*, III, 135; *el-Lübab*, III, 24 26; *el-Kavâninu'l-Fıkhıyye*, 214; *Bidayetü'l-Müctehid*, II, 50; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 467-478; *Muğni'l-Muhtac*, III, 202-209; *Keşşâfu'l-Kına*, V, 115-124; *el-Muğnî*, VI, 650-657, 667-678; *el-Muhtasaru'n-Nâfi fi-Fıkhi'l-İmamiyye*, 210.

eşlerden her biri zarar görebilir. Kocanın talak vermek zorunda kalmasına gelince: Bu onun zifaftan sonra ise mehrin tamamını, önce ise yarısını vermek zorunda kalmasına sebep olur. Özür sebebiyle ayrılmada ise ittifakla -zifaftan önce ise- mehrin yarısını, sonra ise üzerinde anlaştıkları mehri vermekten muaf tutulur. Ancak Malikî, Şafiî ve Hanbelîlere göre koca -zifaftan sonra ise- mehri almak üzere, özrü gizlemek suretiyle kendisini aldattıkları için babası ve kardeşi gibi kadının velilerine başvurur. O kadına mesken ve nafaka yoktur.

2- Ayırmayı mübah kılan özürler:

Dört mezhep ve İmamiyye "cebb" ve "unne" kusurlarından dolayı mahkemenin eşleri ayırabileceği üzerinde ittifak etmişler, diğer kusurlarda ise ihtilaf etmişlerdir. Bu hususta dört görüş vardır:

Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre: Buna göre nikâhı feshetme ancak erkekte görülen ve tenasül organlarında bulunan şu üç özür sebebiyle caiz olur: Cebb, unne ve hasâ. Zira bunlar giderilmesi mümkün olmayan özürlerdir, zararları devamlıdır. Bunlar var oldukca evliliğin asıl gayesi olan çoğalma ve nesil yetiştirme ve kötü yollara düşmeme gerçekleşmez. Bu yüzden mutlaka ayrılmaları lâzımdır.

Cinnet, cüzzam, baras, ratak yahut karan gibi diğer özürlere gelince: Bunlar ister kocada görülsün ister kadında bu yüzden ne nikah feshedilir ne de diğer eşe tercih etme hakkı tanınır. Hanefî mezhebinde sahih olan görüş budur.

İmam Muhammed'e göre eğer bu özürler kocada ise hanımının feshetme veya tercih etme (hıyar) hakkı vardır. Bunlar kadında bulunursa kocanın tercih etme hakkı olmaz. Şu halde Hanefî fakihleri kadında bulunabilecek özürler sebebiyle kocanın asla nikâhı feshetme hususunda tercih hakkı olmadığı üzerinde ittifak etmiş, bunların kocada bulunması halinde kadının tercih hakkının olup olmadığı noktasında ihtilaf etmiş oluyorlar.

İmam Malik ve Şafiîye göre: Buna göre eşlerden her biri diğerinde bulunan bir tenasül organı özründen veya cinnet, cüzzam, baras gibi tiksindirici özürlerden dolayı nikahı feshedebilir.

Şafiîlere göre özürler yedi tanedir: Cebb, unne, cinnet, cüzzam, baras, ratak ve karan. Bunlardan eşlerden her birinde de bulunması mümkün olanları beş tanedir. İlk ikisi erkekte, son ikisi kadında bulunur. Ortadaki üçü de eşlerde bulunabilecek ortak özürlerdendir. Buhur, sunan (koltuk altı kokusu), istihaza [1], akıntılı yaralar, körlük, müzmin hastalık, saflık, hasâ ve ifdâ (ön ve arka uzuvlarının arasının yırtık olması) gibi özürler sebebiyle nikâh feshedilmez. Çünkü bunlar nikâhtan beklenen gayeye mani olmaz.

Malikîlere göre özürler on iki tanedir: Üçü eşlerin her ikisinde de görülebilir.

1- *İstihaza:* Kadından kesintisiz hayız kanı gibi kan gelmesidir.

Bunlar cinnet, cüzzam ve barastır. Dördü sadece erkekte bulunur. Bunlar, hasâ, cebb, unne ve itiraz (yani bir rahatsızlıktan dolayı cinsel birleşme gücü olmaması). Beş tanesi de sadece kadında görülür. Bunlar, ratak, karan, buhur, afel, ifdâ özürleridir.

Kellik, dişlerin hastalıklı olması, gayri meşru birleşmeden dolayı bekâretin bozulmuş olması, körlük, şaşılık, topallık, müzmin hastalık ve benzeri şeyler özür sayılmaz. Ancak bunların bulunmamasını şart koşmuş ise özür sayılır.

İmamiyyeye göre özürler on bir tanedir. Dördü erkekte bulunur. Bunlar, cinnet, hasâ, unne ve cebbdir. Yedisi kadında bulunur. Bunlar da cinnet, cüzam, baras, karan, ifdâ', körlük ve yatalak hastalıktır.

Ahmed b. Hanbele göre: Buna göre tenasül uzuvlarında bulunan her türlü özürden, tiksindirici özürlerden, verem ve idrar yıllarının iltihaplı olması gibi özürlerden veya bunlara benzer ihtisas sahiplerinden öğrenilebilecek diğer zührevî hastalıklardan dolayı nikâh feshedilebelir.

Hanbelîlere göre özürler sekiz tanedir. Üçü eşlerden her birinde bulunabilir. Bunlar: Cinnet, cüzzam ve barastır. İkisi sadece erkekte bulunur. Bunlar: "cebb" ve "unne"dir. Üçü sadece kadında bulunur. Bunlar fetak, karan ve afeldir.

Kadı Ebu Ya'la'ya göre karan ile afel aynı şeydir. Buna göre özürler yedi olur.

Ebulhattap şöyle demiştir: Bunlara şu özürler de kıyas edilerek ilave edilebilir: Bâsur, nâsur, tenasül uzvunda bulunan akıntılı yara. Çünkü bu tiksindirici ve necaseti bulaşıcıdır. Hanbelîlerin tercih ettiği görüşe göre kadının tenasül uzvunda bulunan akıntılı yaradan, bâsur, nâsur ve benzeri hastalıklardan dolayı erkeğin nikahı feshetme hakkı vardır.

Kellik, körlük, doğuştan topallık, ellerin veya ayakların kesik olması nikâhın feshini mübah kılan özürlerden sayılmaz. Çünkü bunlar birleşmeye mani ve bulaşmasından korkulacak şeyler değildir.

Zührî, Şurayh ve Ebu Sevre göre:

İbnü'l Kayyım da bunu benimsemiştir. [1] Buna göre eşlerden birinde bulunan tiksinti veren her türlü özürden dolayı ayrılma talebinde bulunmak caizdir. Bu, ister tedavisi mümkün olsun ister olmasın hüküm aynıdır. Meselâ, kısırlık, dilsizlik, topallık, sağırlık, elin veya ayağın kesik olması. Çünkü nikâh akdi eşte "bunların bulunmaması" esası üzerine yapılmıştır. Bu bulunmadığı zaman diğer eşe tercih hakkı doğar. Ayrıca Ebu Ubeyd Süleyman b. Yesar'dan şunu rivayet etmiştir: *"Husyeleri çalışmayan İbni Sender bir kadınla evlenmişti. Hz. Ömer ona "Bu durumunu kadına bildirdin mi?" dedi. O da "Hayır" deyince Hz. Ömer "Bildir ve seninle kalıp kal-*

1- *Zâdü'l-Meâd,* IV, 30.

mamakta onu serbest bırak" dedi.

Görüldüğü gibi Hanbelîler feshi mübah kılan özürlerde bir sınırlama getirmemişlerdir. Onlar feshin caiz olmasına "evliliğin gayelerinin en mükemmel şekliyle gerçekleşmesine mani olan özrü" esas almışlardır.

Özür sebebiyle ayrılmanın şartları:

Fakihler özür sebebiyle ayrılmada hak sahibinin dava açmış olması ve mahkeme kararının bulunmasının şart olduğu üzerinde ittifak etmişlerdir. Çünkü özür sebebiyle ayırma, hakkında içtihat edilebilen ve fakihler arasında ihtilâf edilen bir meseledir. Bu yüzden, ihtilâfı kaldırmak için hakimin kararı zaruridir. Diğer taraftan eşler özrün bulunup bulunmadığı ve bu özür sebebiyle ayırmanın caiz olup olmadığı hususunda ihtilaf etmektedirler. Hakimin hükmü bu ihtilâfa son verecektir.

Bu ihtilâfta, özrün varlığını bildiğini inkâr eden taraf bunu bilmediğine dair yemin edebilirse onun sözü kabul edilir, çünkü asıl budur (yani bilmemesidir).

Kocanın uzvunun kesik (mecbub) olduğu sabit olursa hâkim derhal, hiç tecil etmeden eşleri ayırır. Çünkü tecilin faydası olmayacaktır. Unne ve hasâ özrü bulunması halinde ise hakim, Hanefî ve Hanbelîlere göre, davanın açıldığı tarihten geçerli olmak üzere bir sene tecil eder. Çünkü mevsimler boyunca bu bir sene esnasında belki birleşmeye gücü olduğu ortaya çıkabilir. Bir sene tecil edilmesi Hz. Ömer, Ali ve İbni Mes'ud'dan rivayet edilmiştir. Şafiî ve Malikîlere göre bu müddet mahkemenin tecil kararından itibaren başlar. Bu da İmam Şafiî ve Beyhakînin rivayet ettikleri Hz. Ömerin mahkeme kararına dayanan bir görüştür. Koca bu bir sene esnasında birleşme olduğunu iddia ederse:

Hanefî ve Hanbelîlere göre: Eğer kadının başından evlilik geçmiş idiyse, kocaya yemin ettirilerek onun sözü kabul edilir. Çünkü durum onun lehinde şahitlik etmektedir. Durum lehinde şahit olan kişiye yemin ettirilerek sözü kabul edilir. Yemin edebilirse kadının davası düşer. Yeminden kaçınırsa hakim kadını bu kocasıyla kalmakla ayrılmak arasında serbest bırakır. Ayrılmayı tercih ederse hakim ayırır.

Eğer kadın bakire idiyse kadınlara muayene ettirilir. Bu hususta tek bir kadının sözü kabul edilir. Hanefîlere göre iki kadına gösterilmesi daha iyidir. Bu kadınlar "Henüz bakiredir" derlerse kocanın yalan söylediği ortaya çıktığı için tecil sene bitinceye kadar devam eder. "Bakire değildir" derlerse kocaya yemin teklif edilir, yemin ederse kadının hakkı kalmaz. Yeminden çekinirse bir senelik tecil devam eder. Bu müddet sonunda yine kadınların şehadetine göre hükmedilir. Bu olmazsa hanımın sözüne bakılır.

Malikîlere göre: Eğer koca sene esnasında birleşme olduğunu iddia ederse yemin ettirilerek sözü kabul edilir. Yeminden kaçınırsa hanıma "birleşme yapa-

madığına dair" yemin ettirilir ve kadın isterse sene tamam olmadan hakim ayırır.

Ama özür cebb, unne ve hasâ'dan başka bir şey ise Malikilere göre bakılır: Eğer özür tedavisi mümkün görülmeyen bir şey ise hakim eşleri derhal ayırır. Tedavisi mümkün görülmeyen bir şey ise hakim eşleri derhal ayırır. Tedavisi mümkün görülen bir özür ise ve bu cinnet, cüzzam ve baras gibi her ikisinde de bulunabilecek cinsten ise hakim ayırmayı bir sene müddetle tecil eder. Sadece kadında bulunacak bir özür ise içtihadını kullanarak bu özrün tedavisinin gerektirdiği kadar ayırmayı tecil eder. Kadın bu hastalığının iyileştiğini iddia ederse yemin ettirilerek sözü kabul edilir.

Şafiîlere göre: Unne özrü, kocanın hâkimin huzurunda ikrar etmesiyle veya ikrar ettiğine dair hakime takdim edilecek bir delil ile veya esah olan görüşe göre kocanın unne özrünün varlığını inkâr edip yemin etmekten çekinmesinden sonra hanımın kendisine teklif edilen yemini etmesiyle sabit olur. Unne sabit olduktan sonra Hz. Ömerin yaptığı gibi hakim, hanımın talebi üzerine bir sene müddet verir. (Hanımın talebi şarttır) çünkü hak onundur. Bir sene geçtikten sonra kadın mahkemeye müracat eder. Eğer "Birleşme oldu" derse kocaya yemin ettirilir. Koca yeminden kaçınırsa kadına yemin ettirilir. Yemin ederse, satın aldığı malda özür bulan kişinin akdi feshedebildiği gibi kadın da tek taraflı nikâhı feshedebilir.

Özür sebebiyle ayırmanın şartları:

Fakihler özür sebebiyle ayrılma talebi hakkının doğabilmesi için şu iki hususu şart koşmuşlardır:

1- Ayrılma talebinde bulunanın bu özrü akit sırasında bilmemesi lâzımdır. Akit sırasında bildiği halde nikâh akdini yaptıysa ayrılma talebinde bulunmaya hakkı olmaz. Çünkü özrü bildiği halde akit yapmayı kabul etmesi onun bu özre razı olduğunu gösterir.

2- Akitten sonra özre razı olmuş olmamalıdır. Ayrılma talebinde bulunan daha önce özrü bilmeyip de akit tamamlandıktan sonra öğrenmiş ve razı olmuşsa ayrılma talebi konusundaki hakkı sakıt olmuştur.

Özre razı olmazsa Şafiîlere göre hemen feshetmek, Hanbelîlere göre de ne zaman isterse feshetmek üzere *hıyar-ı ayb* sabit olur. "Razı oldum" gibi sarahaten veya kocanın hanımından istimtada bulunması, kadının buna imkân vermesi gibi delâletten bu özre razı olduğunu gösteren bir şey bulunmadıkça bu hakkı düşmez. Çünkü bu meydana gelen bir zararın giderilmesi gayesiyle ayrılmayı isteyen taraf için sabit olmuş bir hıyar (tercih hakkı)dır. *Hıyar-ı kısas* ve satın alınan maldaki *hıyar-ı ayb* gibi terâhî üzre (ne zaman isterse) olur. Ayrılmadan önce özür giderilebilirse, satın alınan maldaki özrün giderilmesi gibi sebebi kalktığı için ayrılma olmaz.

Evlilikten sonra meydana gelen özür:

Eğer özür evlenmeden önce var olan eski bir şey ise yukarıda geçen şartlar çerçevesinde bu sebeple ayrılmanın cevazı hususunda dört mezhep arasında ihtilâf yoktur.

Ama evlendikten sonra eşlerden birinde meydana gelen özürden dolayı ayrılmanın caiz olup olmadığında fakihler ihtilâf etmişlerdir:

Hanefîlere göre erkek cinnet getirse veya evlendikten sonra cinsî birleşme gücünü kaybetse hanımıyla bir defa da olsa temasta bulunabilmiş ise o kadının o bir defalık birleşme ile kazaen (mahkeme nazarında) hakkı düştüğü için fesih talep etmeğe hakkı yoktur. Birden sonraki birleşmeler ise onun diyaneten hakkıdır, kazaen (hukuken) değil.

Malikîler kocanın özürlü olmasıyla kadının özürlü olmasını ayrı ayrı ele almışlardır: Özür kadında ise kocanın bu özür yüzünden ayrılma talebinde bulunma veya nikâhı bozma hakkı yoktur. Çünkü bu Allah'tan gelen bir musibettir ve akit lâzım (bağlayıcı ve kesin) olduktan sonra üzerine akit yapılan şeyde sonradan meydana gelmiş bir özürdür. Bu, satılan malda daha sonra meydana gelen özre benzer. Meydana gelen bu özür kocada ise bakılır: Eğer cinnet, cüzzam, baras (alacalık) gibi çok rahatsız eden ve sabretme imkânı olmayan bir şey ise kadının ayrılmayı talep etme hakkı vardır. Cebb, unne veya hasâ gibi diğer tenasülî özürlerden dolayı ayrılmayı talep etme hakkı yoktur.

Şafiî ve Hanbelîler evlilikten sonra meydana gelecek özürlerden dolayı, önceden var olan özürler gibi mutlak olarak ayrılma talebinde bulunmanın caiz olduğuna hükmetmişlirdir. Çünkü onun zararı da akit esnasında var olan özrün zararı gibidir. Çünkü kadın için ayrılmayı talep etmekten başka kurtuluş yolu yoktur. Erkek ise böyle değildir.

Ancak Şafiîler zifaftan sonra meydana gelen unneyi bu hüküm dışında tutmuşlardır. Nikâhın gayesi gerçekleştiği, bir defa da olsa kadın erkekten hakkını aldığı için bu özür fesih talebinde bulunmayı caiz kılmaz.

Özür sebebiyle ayrılmanın cinsi:

Fakihlerin bu hususta iki görüşü vardır:

Hanefî ve Malikîlere göre: Bu ayrılma bir talak-ı bâindir, talak sayısını (üçten) eksiltir. Çünkü hakimin fiili kocaya nispet edilir, sanki koca kendisi boşamış gibi olur. Ayrıca bu sahih bir evlilikten sonra meydana gelmiş bir ayrılıktır. Sahih evlilikten sonra meydana gelen ayrılma Malikîlere göre fesih değil talak olur. Bunun bir bâin talak olarak kabul edilmesinin sebebi kadına gelecek zararın defi içindir. Çünkü kadının iddeti bitmeden kocanın dönmesi caiz olursa bu zarar tekrar geri gelir.

Şafiî ve Hanbelîlere göre: Özür sebebiyle ayrılma talak değil fesihtir; fesih talak sayılarını eksiltmez. Koca, velisinin izni ve iki âdil şahitle ve mehir tespit ederek yeni bir nikâhla hanımını geri getirebilir. Çünkü bu, ya kadının ayrılmayı talep etmesiyle veya ondaki bir özürden dolayı onun tarafından gelmiş bir ayrılmadır. Ayrılma kadın tarafından geldiği zaman da bu talak değil fesih olur.

Özür sebebiyle ayrılmanın mehire etkisi:

Hanefilere göre: Hanefîlerin sadece erkekteki tenasül organına ait özürler sebebiyle ayrılmaya cevaz verdiklerini gördük. Bu ayrılma zifaftan veya halvetten önce ise kadın mehrin yarısını alır, çünkü ayrılık koca yüzünden olmuştur. Ayrılma zifaftan veya halvetten sonra ise: Eğer koca birleşmede bulunamadığını ikrar ederse kadının üzerine iddet vacip olur. Zifaf veya halvet-i sahihada bulunmuşsa kadın mehrin tamamını alır. Çünkü ınnînin (birleşme gücünü kaybedenin) halveti sahihtir, bu halvetle iddet vacip olur. [1] Bundan sonra o kadınla evlenir veya kadın onun ınnîn olduğunu bilerek onunla evlenirse kadının ayrılma hakkı yoktur. Koca ınnîn olsa kadında da "ratak" özrü bulunsa ayrılma şartlarında beyan ettiğimiz gibi kadının ayrılma hakkı olmaz.

Malikîlere göre: Eğer ayrılma zifaftan önce olmuş ve "talak=boş" sözüyle yapılmışsa kadının mehirde hiç bir hakkı olmaz. Çünkü eğer özür erkekte idiyse kadın arzusunu gidermeden evvel ondan ayrılmayı tercih etmiş ve mehirdeki hakkının düşmesine razı olmuş demektir. Özür kadında idiyse erkeği aldatmış ve kandırmış olur (mehir alamaz).

Ayrılma zifaftan sonra ise bakılır: Özür kocada ise kadın anlaşılan mehrin tamamını hak eder, çünkü o, kadını aldatmış ve ona karşı hile yapmış olur. Ayrıca zifafta da bulunmuştur. Zifafta bulunmak mehrin tamamının verilmesini icap ettirir. Özür kadında ise yine zifafta bulunması sebebiyle mehrin tamamını alır. Ancak kadının velisi babası, oğlu, kardeşi gibi özrün varlığından habersiz olmayacak bir yakını ise ve özür cüzzam ve baras gibi açık bir hastalık ise bunu gizlemek suretiyle kendisi aldattıkları için mehri tazmin ettirmek üzere onlara müracaat eder. Ama velisi, amcası veya hakim gibi uzak birisi ise veya özür açık bir şey değilse koca mehir için veliye değil kadına başvurur. Çünkü aldatma sadece onun tarafından yapılmıştır.

Şafiîlere göre: Zifaftan evvel özür sebebiyle yapılan fesih mehri düşürür. Zifaftan sonra ise ve özür akit esnasında var idiyse veya akit ile temas arasında meydana gelmiş olup koca bundan habersiz ise esah olan görüşe göre kadın mehr-i misil alır. Özür akitten ve temastan sonra meydana gelmişse esah olan görüşe göre konuşulan mehrin tamamını alır.

İmam Şafiînin yeni görüşüne göre akit esnasında kadında mevcut olan özür

1- Ebu Yusuf ve Muhammed'e göre halvet olsa da olmamış gibi mehrin yarısını alır.

sebebiyle koca mehri tazmin ettirmek için kendisini aldatan velisi veya hanımından hiç birine müracaat edemez. Çünkü akitle kıymeti takdir edilen uzuvdan tam istifade etmiş olmaktadır. Ama akitten sonra meydana gelen bir özür sebebiyle feshedilirse burada aldatma olmadığı için koca mehri tazmin ettirmek için kesinlikle kimseye müracaat edemez.

Hanbelîlere göre: Nikahın feshi zifaftan önce olmuşsa, Şafii ve diğerlerinin de dediği gibi, bu fesih ister koca ister kadın tarafından olsun, kadının koca üzerinde mehir hakkı olmaz.

Fesih zifaftan sonra olup özür de bilinmiyor idiyse, mehir akitle vacip olduğu, zifafla da istikrar bulduğu için kadın konuşulan mehri alır. Sonra da ister kadın ister velisi ve vekili olsun, mehri almak için kendisini aldatana müracat eder. Bunun delili Hz. Ömer'in şu sözüdür: *"Hangi erkek, kendisinde cinnet veya cüzzam veya baras bulunan bir kadınla evlenir ona dokunursa kadın mehrini alır. Bu mehir kadının velisi üzerinde kocanın bir alacağı olur."* Çünkü o feshetme hakkı sabit olacak bir şeyle nikahta o adamı aldatmıştır, o halde bir cariyeyi hür kadın diye birisine nikâhlayarak aldatmış gibi mehir onun üzerine kalır.

***EK* - Hıyar-ı Gurûr veya İstenilen Vasfın Bulunmaması Sebebiyle Doğan Tercih Hakkı:**

Koca, hanımındaki bir sıfat sebebiyle aldatılsa meselâ, bâkirelik, müslümanlık, hürluk, asillik gibi vasıflara sahip olduğu söylense, sonra da böyle olmadığı ortaya çıksa onun evliliği feshetme hakkı olur mu? Bu "hıyar-ı gurûr" veya "istenilen vasfın bulunmamasından doğan hıyar (tercih) hakkı" diye bilinen meseledir.

Bu hususta fakihlerin bir kaç farklı görüşü vardır. [1] Galip görüş bu hakkın sabit olduğu şeklindedir. Hanefîler hariç cumhurun görüşü budur:

Hanefî, mezhebine göre eşlerden biri diğeri hakkında istenilen bir sıfatın bulunmasını şart koşsa sonra da bunun aksi ortaya çıksa ayrılma konusunda ona tercih hakkı yoktur. Bu şart sebebiyle de mehrini mehr-i misilden fazla söylese, meselâ, bâkire olmasını veya tahsil yapmış olarak belli bir diplomaya sahip bulunmasını şart koşsa bu da gerçekleşmese, kocanın mehr-i misilden fazla mehir ödemesi lâzım gelmez. İbni Hümam *Fethu'l-Kadir*'de şöyle der: "Koca nikâhta hanımının bakire, güzel, endamlı, yaşının küçük olması gibi bir vasfın bulunmasını şart koşsa, o da dul, saçları kırarmış, yaşlı, aksak yürüyen, salyasını tutamayan, burnu akan, aklı gel-geç olan birisi çıksa, bu sebeple nikâhı feshetmeye hakkı yoktur."

Malikîler bunlara muhalif olarak şöyle demişlerdir: Nikâh akdini yapan kişi adama "Seni şu müslüman kadınla evlendirdim" dese o da yahudi veya hıristiyan çıksa veya "Seni şu hür kadınla evlendirdim" dese o da cariye çıksa veya "Şu bakire

1- *el-Mühezzeb,* II, 70, *Gâyetü'l-Müntehâ,* III, 99-100.

ile" dese o da dul çıksa veya eşlerden biri diğeri hakkında yaşın küçük olması, güzel olması gibi bir vasfın bulunmasını şart koşsa sonra da aksi ortaya çıksa nikâh akdi yapılmıştır, o kabul edip etmemekte serbesttir.

Şafiîler de şu tafsilatı getirdiler: Bir adam bir kadınla evlense ve akit esnasında kadının müslüman olmasını şart koşsa veya eşlerin biri diğerinde nesep veya hürriyet veya bunların dışında bekâret, gençlik gibi bulunmayışı evliliğin sıhhatine mani olmayan lâkin mükemmel olmasını sağlayan vasıfları şart koşsa veya bunların zıddı noksanlık sıfatlarını veya boy uzunluğu, beyazlık ve esmerlik gibi noksanlık ve kemâl sıfatlarının ortası bir şey şart koşsa ve istediğinin aksi ortaya çıksa azhar olan görüşe göre nikâh sahihtir. Çünkü fasit şartlar akde tesir ettiği halde şarttan dönmek satış akdinin fasit olmasını gerektirmediğine göre nikah akdini zaten fasit kılmamalıdır.

Sonra, ortaya çıkan sıfat şart koşulandan daha iyi olursa feshetme hakkı yoktur. Daha kötü çıkarsa şartı koşanın, şart yerine getirilmediği için feshetme hakkı vardır.

Ama adam şart koşmadan kadının müslüman olduğunu zannederek evlense o da gayri müslim olsa veya hür diye evlense o da kendisine helâl olabilecek bir cariye çıksa azhar olan görüşe göre her iki halde de onun feshetme hakkı yoktur. Çünkü o araştırmada veya şart koşmada ihmal gösterdiği için "zan" feshetme hakkını doğurmaz. Aynı şekilde kadın, kendisinin dengi zannettiği birisiyle evlendirmesi hususunda velisine izin verse sonra bu erkeğin fasık olduğu veya nesebinin veya mesleğinin âdî olduğu ortaya çıksa ne kadının ne de velisinin feshetme hakları yoktur. Çünkü kusur kendilerindedir; araştırmamışlar ve şart koşmamışlardır. Lâkin kocanın özürlü veya köle olduğu ortaya çıkar kadın da hür olursa kadının nikâhı feshetmeye hakkı olur.

Hanbelîler ise meseleyi daha farklı bir şekilde ele almışlardır: Eğer adam kadını hürriyet veya nesebinin düşüklüğü gibi denkliğe zarar verecek şekilde aldatmış olursa kadın nikâhı feshetmekle etmemek arasında serbestir. Fethetmezse dengi olmadığı için velilerinin buna itiraz etmeye hakları vardır. Fıkıh bilmesi, yakışıklı olması gibi kefâet (denklik)te muteber olmayan bir vasıf şart koşmuşsa kadının feshetme hakkı yoktur. Çünkü bunlar kefâette mutebcr olmayan şeylerdendir, o halde şart koşulması akde teksir etmez.

Ama erkek, kadının müslüman olmasını şart koşsa o da kâfir çıksa feshetme hakkı vardır. Çünkü bu bir eksikliktir ve çocuklara da geçen bir zararı vardır. Adam bakire olmasını şart koşsa da o da kâfir çıksa feshetme hakkı vardır. Çünkü bu bir eksikliktir ve çocuklara da geçen bir zararı vardır. Adam bakire olmasını şart koşsa da dul çıksa Ahmed b. Hanbel'in bu hususta iki şekilde de yorumlanabilecek bir sözü vardır, birincisine göre feshetme hakkı yoktur, ikincisine göre vardır çünkü o aranan bir sıfatı şart koşmuştur.

Hür veya müslümandır zannıyla bir kadınla evlense, bunun aksi çıksa feshetme hakkı sabit olur.

4. Geçimsizlik veya Zarar ve Kötü Muameleden Dolayı Ayırma

Geçimsizlikten maksat izzet, şeref ve haysiyete yapılan ithamlar yüzünden çıkan şiddetli tartışmalardır. Zarar ise söz veya hareketle kocanın hanımını rahatsız etmesidir. Meselâ ağır küfürlerle sövüp sayması, onur kıracak şekilde yermesi, dövmesi, Allah'ın haram kıldığı şeyleri yapmaya mecbur etmesi, meşru bir sebep olmadan onu terkedip iltifat etmemesi ve benzeri şeyler bu cümledendir.

Geçimsizlik yüzünden ayrılmada fakihlerin görüşleri:

Ne kadar aşırı olursa olsun Hanefî Şafiî ve Hanbelîler geçimsizlik veya zarar verme yüzünden ayrılmaya cevaz vermezler [1], çünkü meseleyi mahkemeye intikal ettirmek ve bu huyundan dönünceye kadar adamın tedip edilmesine hükmetmek suretiyle boşamadan da bu zararın kadından uzaklaştırılması mümkündür.

Malikîler ise aradaki anlaşmazlığın giderilmesi ve evlilik hayatının bir cehenneme dönüşmemesi için geçimsizlik ve zarar yüzünden ayrılmalarına cevaz vermişlerdir. [2] Çünkü hadis-i şerifte: *"Zarar verme ve zarara zarar ile mukabele etme yoktur"* buyrulmuştur. O halde kadın şikayetini mahkemeye takdim eder, zararın varlığını veya davasında haklı olduğunu ispat edebilirse hakim onu boşar. Zararı ispat edemezse dava reddolunur. Tekrar dava açarsa hakim, birisi kadının yakınlarından diğeri kocanın yakınlarından olmak üzere iki kişiyi hakem olarak gönderir. Bunlar eşlerin bir arada kalmaları veya bedelli ya da bedelsiz ayrılmaları hususunda en uygun olanını tespit ederler. Allah (c.c.) şöyle buyuruyor: *"Eğer koca ile hanımının aralarının açılmasından korkarsanız erkeğin ailesinden bir hakem kadının ailesinden bir hakem gönderin."* (Nisa, 35)

Fakihler şu iki hususta ittifak ettiler:

a) Bu iki hakem ihtilâf ederlerse sözleri geçerli sayılmaz.

b) Eşlerin ayrılmamaları neticesine varırlarsa onların vekâleti alınmaksızın hakemlerin sözleri geçerli sayılır.

Hakemler eşlerin ayrılmasında ittifak ederlerse burada kocanın iznine ihtiyaç olup olmadığı hususunda fakihler ihtilaf etmişlerdir. Cumhura göre hüküm kocadan vekâlet alınarak uygulanır, koca ayırma yetkisini hakemlere bırakmadıkça onların eşleri ayırma yetkisi yoktur. Çünkü asıl şudur: Talak koca veya kocanın vekil ettiğinin dışında hiç kimsenin elinde değildir. Çünkü şer'an talak kocaya, mal vererek boşatma (hul') da hanıma bırakılmıştır, onların izni olmadan caiz olmaz.

1- *Bidayetü'l-Müctehit,* II, 97.

2- eş-Şerhu'l-Kebir ma'a'd-Desûkî, II, 281, 285; *el-Kavâninü'l-Fıkhiyye,* 215; *Muğni'l-Muhtac,* II, 207-209; *el-Muğnî,* VI, 524-527; *Bidayetü'l-Müctehit,* II, 50.

Malikîlere göre hakemlerin gerek ayrılma gerekse birleştirme konusundaki kararları eşlerin bu hususlarda vekâleti veya izinleri olmadan uygulanır. Bu konudaki delilleri İmam Malik'in Hz. Ali'den rivayet ettiği hakemler hakkında söylediği şu sözüdür: *"Eşleri ayırma da birleştirme de onlara bırakılmıştır"*. İmam Malik hakemleri hakime benzetmiştir. Onun görüşüne göre hakim, kadına zarar verildiği ortaya çıkarsa onu boşar. Allah (c.c.) *"Erkeğin ailesinden bir hakem hanımın ailesinden bir hakem gönderin"* ayetinde onlara hakem ismini vermiş, eşlerin rızasına itibar etmemiştir.

Hakemlerde aranan şartlar:

Hakemlerin âdil iki erkek olması, bu vazifede kendilerinden istenilen şey hakkında ehliyet sahibi olmaları şarttır. Yukarıda geçen ayet-i kerimenin açık ifadesine göre birisi erkeğin ailesinden diğeri kadının ailesinden olmak üzere bunların eşlerin ailelerinden olmaları müstehaptır. Onların ailelerinden olmazsa hakim dışardan iki erkek gönderir. Bunların da eşlerin durumlarını iyi bilen komşularından olup aralarını bulabilecek kudrete sahip kişilerden olması uygun olur.

Anlaşmazlık yüzünden meydana gelen ayrılmanın cinsi:

Anlaşmazlık yüzünden mahkemenin verdiği talak, talak-ı bâindir. Çünkü zarar ancak bununla giderilebilir. Şayet bu talak, talak-ı ric'î sayılacak olsaydı koca iddet içinde hanımına dönme ve zarar vermeye devam etme imkânı bulurdu.

5. Talak-ı Taassüf

Taassüf, hakkı başkasına zarar verecek şekilde kötüye kullanmaktır. Ölüm hastalığındaki kişinin hanımından miras kaçırmak için onu boşaması bir taassüf sayılır. Bunun hükmü geçen bahislerde ele alındığı için burada tekrar edilmesine lüzum görülmemiştir.

6. Ayrı Kalma Sebebiyle Ayrılma

Kocanın hanımından ayrı kalması ve kadının bundan zarar görüp fitneye düşmesinden korkması durumunda eşleri ayırma hususunda fakihlerin iki görüşü vardır:

Hanefî ve Şafiîlere göre: [1] Kocasının ayrı kalması uzun sürse bile bu sebepten dolayı hanımın ayrılma talebinde bulunmaya hakkı yoktur. Çünkü bu hakkın varlığına dair şer'î bir delil yoktur. Ayrıca ayrılma sebebi gerçekleşmemiştir. Şayet yeri biliniyorsa hakim o yerdeki hakime yazı ile bildirerek nafaka vermeye mecbur eder.

Malikî ve Hanbelîlere göre: [2] Uzun müddet ayrı kalır hanım bundan zarar

1- *ed-Dürrü'l-Muhtar,* II, 903; *Muğni'l-Muhtac,* III, 442.

2- *el-Kavâninü'l-Fıkhıyye,* 216; *eş-Şerhu's-Sağir,* II, 746, *Keşşâfu'l-Kınâ,* V, 124; *el-Muğnî,* VII 576-588.

görürse, koca bu müddet içinde nafaka için ona yetecek mal bırakmış olsa bile hanımın ayrılma talebinde bulunması caizdir. Çünkü kadın bu ayrılıktan son derece zarar görmektedir, zarar mümkün olduğu kadar giderilir. Zira Rasulullah (a.s.) *"Zarar verme ve zarara zararla karşılık verme yoktur"* buyurmuştur. Hz. Ömer de hanımlarından ayrı kalan erkekler hakkında mektup gönderip ya nafaka vermelerini veya onları boşamalarını emretmiştir.

Lâkin bunlar ayrı kalmanın çeşidi, müddeti, hemen ayrılıp ayrılmamaları ve bu ayrılığın cinsi konusunda ihtilaf etmişlerdir:

Malikîlere göre ayrı kalmanın ilim tahsili ve ticaret gibi bir mazeret sebebiyle olmasıyla mazeretsiz olması arasında fark yoktur. Bunlar uzun ayrılığı esah olan görüşlerinde bir sene ve daha yukarısı diye sınırlamışlardır. Bir görüşe göre de üç senedir. Eğer kocanın yeri bilinmiyorsa hanımın talebi üzerine hakim onları derhal ayırır. Ya hanımının yanına gelmesi, ya boşaması veya nafaka göndermesi için onu uyarır. Kocanın yeri belli ise uygun gördüğü şekilde ona bir müddet tayin eder. Bu talak, talak-ı bâin olur. Çünkü bu talakı hâkim vermektedir, bâin olur. Ancak îlâ ve nafaka vermemesi yüzünden yapılan ayırma bâin olmaz (fesih olur).

Hanbelîlere göre ise ayrı kalma yüzünden ayrılmalarına hükmedilmesi câiz olmaz. Ancak bir özür sebebiyle olması müstesnadır. Ayrı bulunma müddeti altı ay ve daha fazladır. Çünkü Hz. Ömer gazaya çıkanlar için böyle tayin etmiştir. Hanım davasını ne zaman ispat ederse hakim derhal ayırır. Bu ayrılık talak değil bir fesih olur, talakların sayısını azaltmaz. Çünkü bu, hanım tarafından gelen bir ayrılmadır. Hanım tarafından yapılan ayrılma da onlara göre fesih olur. Bu ayrılma ancak mahkeme kararıyla olur. Kadının talebi olmadan mahkemenin ayırması caiz olmaz, çünkü bu onun hakkıdır, dolayısıyla "unne" özründen dolayı feshetmede olduğu gibi kadının talebi olmadan caiz olmaz.

7. Hapis Sebebiyle Ayrılma

Malikîler hariç fakihlerin cumhuru, kocanın hapsedilmesi veya tutuklanması veya esir düşmesi yüzünden ayırmaya cevaz vermemişlerdir. Çünkü bu hususta şer'î bir delil yoktur. Aynı şekilde Hanbelîlere göre hapisteki kişinin izinin kaybolması sebebiyle de ayırma caiz değildir. Çünkü bu özre bağlı bir ayrı kalmadır.

Malikîlere göre [1]: Daha önce beyan ettiğimiz gibi onlar ister bir mazeret sebebiyle olsun ister olmasın bir sene ve daha fazla ayrı kalmadan dolayı ayrılma talebinde bulunmaya cevaz vermişlerdir. Buna göre eğer hapis bir sene ve daha fazla olursa hanımının ayrılma talebinde bulunması caizdir. Mahkeme kocasına bir yazı göndermeden veya beklemeden onları ayırır. Bu ayrılma bir talak-ı bâin olur.

1- *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 519.

8. İlâ Sebebiyle Ayrılma

İlânın tarifi, manası ve lafızları:

İlâ, lugatte "yemin" manasınadır. İlâ ve zıhar cahiliyyede birer talak idiler. Araplar ilâyı, bir sene ve daha fazla süre hanımı ile temasta bulunmamaya yemin edip sonra müddetin bitiminde yemini yenileyerek bu yolla hanıma eziyet vermek kastıyla kullanıyorlardı. İslâm bunun hükmünü değiştirdi. Bunu en uzunu dört ay olan bir müddetle sona eren bir yemin saymıştır. Dört ay bitmeden hanımına dönerse yeminini bozmuş sayılır ve eğer Allahın ismi ile veya yemin edilebilen sıfatlarından bir sıfatı ile yemin etmişse yemin kefareti vermesi lâzım gelir. İbni Abbas şöyle demiştir: [1] *"Cahiliyye insanının ilâsı bir sene, iki sene ve daha fazla idi. Allah (c.c.) onu dört ayla sınırladı".* İlâsı dört aydan az olanlarınki ilâ değildir. Yani İslam ilâyı bir talak olarak bıraktı, fakat ona zaman tahdidi getirdi.

İlâ yemininin tanzimi ve hükmü hakkındaki delil şu ayet-i kerimedir: *"Kadınlarından perhiz yemini (ilâ) edenler için dört ay beklemek vardır. Şayet dönerlerse şüphesiz Allah gafurdur, rahîmdir. Yok eğer talaka azmetmişlerse şüphesiz Allah söylediklerini işitir, kurduklarını bilir."* (Bakara, 226, 227)

Ayet-i kerimede "ilâ" fiili "min" ile müteaddi olmuştur. Aslında "alâ" ile müteaddi olması gerekirdi. Çünkü kelimesine "uzlete çekilme" veya "uzak olma" manası kazandırılmıştır. Sanki "ilâ yapıp kendilerini hanımlarından uzaklaştıranlar" demek istemiştir. Lügatte "dönmek" manasına gelen "fey'" kelimesinin fıkıhtaki manası ittifakla "münasebette bulunmak" demektir.

İlâda eza olduğu için cumhura göre haramdır. Aynı zamanda bu, vacip olan bir şeyi terketmek üzerine yemin etmedir. İlâ Hanefîlere göre tahrimen mekruhtur.

Istılah manasıyla ilâ Allah'ın ismiyle veya sıfatlarından birisiyle veya nezrederek veya talakı ta'lik ederek belli bir müddet için hanımıyla münasabatte bulunmamaya yemin etmektir. Bu Hanefîlerin tarifidir. [2] Buna göre çocuk ve delinin ilâsı sahih olmaz. Kâfirin ilâsı sahih olur, çünkü o talak ehliyetine sahiptir. Malikîler [3] ise ilâyı "münasebette bulunması mümkün olan mükellef ve müslüman bir kocanın çocuğunu emzirmekte olmayan hanımı ile dört aydan fazla münasebette bulunmamaya yemin etmesidir" diye tarif etmişlerdir. Bu ister Allah'ın ismi veya sıfatlarından biriyle, ister talak vermeğe, ister Mekkeye kadar yürümeye isterse bir ibadeti üzerine almaya yemin etmek şeklinde olsun, hüküm aynıdır.

Malikîlere göre ilâyı sadece müslüman koca yapabilir kâfir yapamaz akıllı ve

---

1- *el-Bedâyi,* III, 171.

2- *ed-Dürrü'l-Muhtar,* II, 749; *el-Lübâb,* III, 59, *el-Bedâyî,* III, 161.

3- *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 619; *eş-Şerhu'l-Kebir,* II, 426.

bâliğ olan yapar, çocuk ve delî yapamaz; sarhoş da olsa münasebette bulunması mümkün olan koca yapar, uzvu kesilmiş, husyeleri alınmış, çok yaşlanmış olan kimseler yapamaz. Bunların ilâsı gerçekleşmez. Aynı şekilde çocuk emzirme döneminde kadına yapılan ilâ vaki olmaz, çünkü bu dönemde münasebette bulunmamak çocuğun mashalatınadır. Yine dört aydan az müddet için ilâ olmaz.

Şafiiler ilâyı [1] "Talakı sahih olan bir kocanın mutlak olarak veya dört aydan fazla hanımıyla münasebette bulunmamak üzere yemin etmesidir" diye tarif etmişlerdir. İmam Şafiînin yeni mezhebine göre bu yemin ister Allah (c.c.)'ın ismiyle ister sıfatlarından birisiyle, ister talaka yemin etmek şeklinde ister nezir şeklinde olsun, hüküm aynıdır. Talaka yemin "Eğer seninle münasebette bulunursam boşsun veya kuman boştur" şeklinde olur. Çünkü bu, aksi yapıldığı takdirde bazı hakların yapılmasını icap ettiren bir yemindir, o halde bununla Allah (c.c.)ın ismiyle yemin etmek gibi ilâ da sahih olur. Nezir şeklindeki ilâ da meselâ: "seninle münasebette bulunursam Allah için üzerime bir namaz" veya "oruç" veya "hac borç olsun" şeklinde olur. Şafiîler burada Malikîlerle aynı görüştedirler. Onlara göre de talakları sahih olmadığı için çocuğun, delinin ve mükreh'in (zorlananın) ilâsı sarih olmaz. Aynı şekilde uzvu kesilmiş olan ve iktidarı olmayan kocanın da -talakları sahih olsa da- ilâsı sahih olmaz. Çünkü bunların münasebetten kaçınmasıyla eza ve ızdırap verme gayesi gerçekleşmez.

Hanbelîler [2] ise ilâyı "Münasebette bulunması mümkün olan bir kocanın Allah (c.c.)'ın ismi ile veya sıfatlarından birisi ile, münasebette bulunulması mümkün olan hanımı ile -isterse zifaftan önce olsun- mutlak olarak veya dört aydan fazla veya dört ay münasebette bulunmamak üzere yemin etmesidir" diye tarif etmişlerdir. Buna göre münasebet imkânı olmadığı için uzvu kesik olanın ve erkeklik kudretinden mahrum kişinin ilâsı sahih olmaz. Aynı şekilde talak ve benzeri şeylerle ve nezir ile yemin edenin ilâsı sahih olmaz. Yine kendisinde ratak ve benzeri bir özür bulunan kadına yapılan ilâ da sahih olmaz.

İlâ lafızları:

İlâ ya sarih bir lafızla olur veya temasta bulunmak istemediğine delâlet eden kinayeli bir lafızla olur: [3]

Hanefî ve Malikîlere göre şunlar sarih lafızlardan sayılır: Kocanın hanımına "Vallahi sana yaklaşmıyacağım, seninle cima etmeyeceğim, sana temas etmeyeceğim veya senden cünüp olup gusül almayacağım" gibi yemin olabilecek her sözü, "Vallahi dört ay sana yaklaşmıyacağım" sözü -hayızlı bir kadına hitaben de söylen-

1- *Muğni'l-Muhtac,* III, 343-344; *el-Mühezzep,* II, 105.
2- *Keşşafu'l-Kınâ,* V, 406.
3- *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 752-754, 760; *el-Bedâyi,* III, 162; *el-Lübab,* III, 62-63; *eş-Şerhu's-Sağir,* II, 620-623; *eş-Serhü'l-Kebîr,* II, 428; *Muğni'l-Muhtac,* III, 345; *el-Muğnî,* VII, 315; *Keşşâfu'l-Kınâ,* V, 408.

se- müddet tayin ettiği için sarih lafızdır. Hanbelîler hariç cumhura göre "Eğer sana yaklaşırsam üzerime hac farz olsun" gibi yapılması büyük meşakkat olan sözler de sarihtir. "üzerime iki rekât namaz farz olsun" gibi meşakkat olmayanlara gelince: Hanefîlere göre bu, meşakkat olmadığı için ilâ sayılmaz. Ama "üzerime yüz rek'at namaz farz olsun" demesi böyle değildir, bunu söyleyen ilâ yapmış olur. Hanbelîlerin dışındaki mezheplere göre "Sana yaklaşırsam boşsun sözüde sarih lafızlardan sayılır. Buna göre Hanefîlerde sarih îlânın iki lafzı vardır: Cima ve temas. Sarih gibi kullanılan üç lafız daha vardır: Kurbân, mubâda'a ve vat'.

Şafiîlere göre sarih ilâ, cinsî teması terketmeye veya bekâret bozmamaya yemin etmektir. Hanbelîlere göre sarih ilânın üç lafzı vardır. Bunlar: "Vallahi sana yaklaşmıyacağım," "Seninle zifafa girmeyeceğim", "Bekaretine dokunmayacağım." gibi sözlerdir. Hanbelîlerde bunlardan başka mahkeme katında muteber sayılacak on lafız daha vardır ki, eğer bunlarla ilâya niyet ederse diyaneten de muteber sayılır. Bu lafızlar şunlardır: "Seni *vat* etmeyeyim", cima etmeyeyim", "sana dokunmayayım." "Seninle mübaşerette bulunmayayım" "Sana el sürmeyeyim", "Sana yaklaşmayayım", "Sana gelmeyeyim", "Seninle mubadaa (=organlarının karşılaşması) yapmayayım", "Sana kocalık etmeyeyim" ve "Senden dolayı gusül almayayım." lafızlarıdır. Bunlar kazaen (mahkemece) sarih lafızlardır. Çünkü örfte cinsî temas manasına kullanılırlar.

Şafiîlerdeki yeni görüşe göre ise "dokunma, mubadaa, mübâşere, gelmek, sarmak, yaklaşmak, *ifdâ,* el sürme, zif'af' ve benzeri sözler kinayeli lafızlardır; cinsî temas niyetinin bulunması lâzım gelir. Çünkü bunların "cinsî temas"ın dışında hakikî manaları vardır. *Vat,* cima, idhal etmek, bekâreti bozmak lafızları gibi meşhur olmamışlardır.

Hanefîlere göre niyetin bulunması zarurî olan kinayeli lafızlar şunlardır: "Sana dokunmayacağım, gelmeyeceğini, seni sarmayacağını, yatağına yaklaşmayacağım, senin yanına girmeyeceğim" "sen bana haramsın" dese ve haram olmasına niyet etse veya hiç bir şeye niyet etmese bu ilâdır. Zihara niyet ederse zihardır. Yalana niyet ederse bu kazâen (mahkeme nazarında) ilâdır. Çünkü helâli haram kılmak yemindir. Ama diyaneten (yani Allah ile kendi arasında) boş ve lüzumsuz bir söz sayılır.

Hanbelîlere göre niyet bulunmadıkca ilâ olamıyacak kinayeli lafızlar sarih ilânın hükmünde geçmiş olan sarih lafızların dışında kalan lafızlardır. Meselâ kocanın "vallahi senin ve benim başımı hiç bir şey birleştiremez, yatağına yaklaşmaz olayım, senin ile aynı çatı altında olmayayım, senin yanında uyumaz olayım, sana kötülük edeceğim, sana fena halde kızacağım, senden ayrılığım uzun sürecek, cildim cildine değmez olsun" gibi sözleri kinayeli lafızlardır. Bu sözlerle cimayı kastederve bunu itiraf ederse ilâ yapmış olur, yoksa olmaz. Çünkü bu lafızlar daha öncekiler kadar cima konusunda açık değildir ve bu manada kullanıldıklarına dair

de nas gelmemiştir. Ancak bu lafızlar iki çeşittir. Birincisinde müddetle beraber cima niyetinin de bulunması lâzımdır. Bunlar "sana kötülük edeceğim, fena halde kızacağım ve senden ayrılığım uzun sürecek" sözleridir. Dört aydan fazla bir müddet içinde cimayı terketmeye niyet etmedikce ilâ yapmış olmaz. Geri kalan lafızlarla sadece cimayı terketmeye niyet etmesiyle ilâ yapmış olur.

İlâ hangi dille olur?

Arapça olsun veya olmasın her dille ilâ sahih olur [1] İlâ yapan ister Arapçayı güzel bilen bir kişi olsun ister olmasın, hüküm aynıdır. Buna göre talak ve diğer tasarruflarda olduğu gibi eğer manayı biliyorsa Arap olmayan bir kişinin Arapça ile, Arap olan bir kişinin başka bir dille ilâ yapması sahihtir. Çünkü yemin Arapça dışındaki dillerle de olur ve bu sebeple kefaret vacip olur. *Mûlî,* hanımı ile münasebette bulunmamak üzere Allahın ismiyle yemin edip bu yemine binaen cima yapmaktan kaçınan kişidir.

İlânın rükünleri ve şartları:

Hanefîlere göre: Hanefîlere göre ilanın rüknü: Zimmî de olsa kişinin bir müddet hanımına yaklaşmamak üzere yemin etmesidir. Veya yukarıda geçen sarih veya kinayeli lafızlardan bu yemini meydana getirecek lafızdır. Bunun haricindekiler ilânın şartlarındandır. Bütün yeminler gibi ilâ da gerek kırgınlık halinde gerekse sakin halde yapılsın, vaki olur.

Cumhura göre: İlânın rüknü dörttür: Hâlif, mahlûfunbih, mahlûfunaleyh ve müddet [2].

1- Hâlif:

İlâ yapan kişidir. Malikîlere göre hür olsun köle olsun, hasta olsun sıhhatli olsun, temasta bulunması mümkün olan akıllı ve bâliğ ve müslüman her koca ilâ yapabilir. Buna göre zimmînin ilâsı sahih olmaz.

Hanefîlere göre talak ehliyetine sahip her koca ilâ yapabilir. Bu da akıllı ve bâliğ ve nikâh mülkiyetine sahip olup ilâyı mülkiyete izâfe eden veya (ilâdan sonra) hanımına ancak çok ağır bir şey ödeyerek yaklaşması mümkün olan kişidir. Buna göre çocuk ve delinin ilâsı sahih olmaz. çünkü bunlar talak ehliyetine sahip değildirler. Kâfir zimmînin ilâsı sahihtir, çünkü talak ehliyeti olan kişilerdendir. Mal ile ilgisi olmayan şeylerle ilâ yapan kölenin ilâsı sahih olur. Meselâ: "Eğer sana yaklaşırsam üzerime bir hac, bir oruc veya bir umre farz olsun" dese veya "hanımım boştur" dese veya "vallahi sana yaklaşmayacağım" dese yemininden dönerse oruç tutarak kefaret ödemesi lâzım gelir. Mal ile ilgisi olan bir şeyle ilâ yapsa meselâ bu

1- *el-Muğnî,* VII, 317; *Muğni'l-Muhtâc,* III, 343.
2- *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye,* 241; *Muğni'l-Muhtac,* III, 343; *el-Mühezzeb,* II, 105; *eş-Şerhu'l-kebir,* II, 426; *el-Muğnî,* VII, 298, 314 *Keşşâfu'l-Kınâ,* V, 406; *Gâyetu'l-Müntehâ,* III, 188; *ed-Dürrü'l Muhtâr,* II, 750-752; *el-Bedayi,* III, 171-175.

köle hanımına "Sana yaklaşırsam üzerime bir köle azat etmek farz olsun" dese veya "Şu kadar sadaka vereceğim" dese sahih olmaz, çünkü o mal mülkiyetine ehil kişilerden değildir. Yabancı bir kadına veya üç talakla veya bir talak-ı bâin ile boşadığı hanımına "vallahi sana yaklaşmayacağım" dese yine ilâ sahih olmaz, çünkü o nikâh mülkiyetine sahip değildir. Lâkin ilâyı mülkiyete dayandırsa, meselâ yabancı bir kadına veya bâin talakla boşadığı hanımına "Seninle evlenirsem vallahi sana yaklaşmayacağım" dese ilâ yapmış olur.

Şafiîlere göre talakı sahih olan veya akıllı ve bâliğ, cimaya gücü olan her kocanın ilâsı sahihtir. Buna göre çocuğun, delinin, mükreh (tehdit altındaki kişi)in, uzvu kesik olanın ve felçlinin ilâsı sahih olmaz. Yine mezhepte esas alınan görüşe göre ratak (kadının tenasül uzvunda bulunan ve birleşmeye mani olan et parçası) ve karn (kadının tenasül uzvunda dışarıya doğru uzunca bir çıkıntı halindeki et parçası) özrü bulunan kadına karşı da ilâ sahih olmaz. Çünkü zaten temas mümkün olmadığı için ilâ ile ona bir zarar ve eza verilmiş olmaz.

Hastanın, hapisteki kişinin, hür ve kölenin, müslüman ve kâfirin, iğdiş edilmişin ve sağa sola saldıracak kadar sarhoş olan kişinin de ilâsı sahihtir. Çünkü genel manada bunların talakı sahih olur.

Hanbelîlere göire cima yapması mümkün olup Allah'ın ismi veya sıfatlarından birisini kullanarak, cima yapılabilecek hanımı ile dört aydan fazla cima yapmamaya yemin eden her koca ilâ yapmıştır. Buna göre cinsî gücü olmayan, uzvu kesik olan ve felç olma gibi birleşmeden âciz olan kişinin ilâsı sahih olmaz. Nezir veya talak ve benzeri şeylerle ilâ yapan kişinin ilâsı sahih olmaz. Nezir veya talak ve benzeri şeylerle ilâ yapan kişinin ilâsı ve ratak ve benzeri özrü bulunan kadına karşı yapılan ilâ sahih olmaz. Mümeyyiz çocuk veya deli veya baygın haldeki kişinin ilâsı da sahih olmaz. Kâfirin, kölenin, öfke halindeki kişinin, sarhoşun, iyileşme ümidi olan hastanın ve henüz zifafını yapmamış kişinin ilâsı ise sahihtir.

Bu izahlardan cumhurun kâfirin ilâsına cevaz verdiği Malikîlerin ise cevaz vermediği anlaşılmış oluyor.

2- Mahlûfunbih (ismiyle yemin edilen):

İttifakla bu Allah (c.c.)ın ismi ve sıfatlarıdır. Yine Hanbelîler hariç cumhura göre talak ve azad etme, oruç tutma, namaz kılma, hacc etme için nezirde bulunma gibi neticede bir hüküm ifade eden her yemin ile de ilâ için yemin edilebilir. Hanbelîler ise sadece Allah'ın (c.c.) ismi veya sıfatlarından biri ile yemin edilebileceği talak veya nezir ve benzerleri ile yemin yapılamayacağı görüşündedirler.

Malikî ve Hanbelîlere göre yemin etmeden hanımıyla birleşmeyi terkeden kişi eğer bununla ona eziyet verme niyetini taşıyorsa bu ilâ hükmüne tabidir. Yani ona dört ay müddet tayin edilir sonra ilâ hükmü ile hükmedilir. Çünkü o eziyet vermek için birleşmeyi terketmiştir dolayısıyla ilâ yapana benzer.

Aynı şekilde hanımına zihar yapıp zihar kefareti vermeyen kişiye de ilâ müddeti tanınır ve hanıma eziyet vermek niyetinden dolayı ilâ hükmü sabit olur.

3- Mahlûfunaleyh (üzerine yemin yapılan şey):

Bu cimadır. Bu neticeyi verecek her lafızla olur. Meselâ: "Seninle cima etmeyeyim, senden dolayı gusul almayayım, sana yaklaşmayayım" gibi yukarıda geçen sarih ve kinayeli lafızlardan her biriyle olur.

4- Müddet:

Bu, Hanefîler hariç cumhura göre kocanın dört aydan fazla hanımıyla birleşmemeye yemin etmesidir. Hanefîlere göre ise bu müddetin en azı dört ay ve daha fazla olmalıdır. Buna göre üç veya dört ay üzerine yemin etse cumhura göre ilâ yapmış olmadığı halde Hanefîlere göre "dört ay" sözünde ilâ yapmış olur, dört aydan azında ilâ yapmış olmaz.

İhtilafın sebebi ilâ ayetindeki "dönmek"in manasındaki ihtilaftan gelmektedir: Dönüş dört ay geçmeden önce mi olacak yoksa dört ay bittikten sonra mı olacak? Hanefîlere göre dönüş dört ay bitmeden olmalıdır. Buna göre ilânın müddeti dört aydır. Cumhura göre ise dönüş dört ay bittikten sonra olur. Buna göre de ilânın müddeti dört aydan fazla olmaktadır.

İlânın şartları:

Hanefîlere göre : İlânın şartları altıdır: [1]

1- Kadının, ilânın yapıldığı sırada hükmen de olsa, ilâ yapanın hanımı bulunup ilâya mahal olması lâzımdır. Hükmen hanımı bulunması ric'î talaktan sonra iddet bekleme halinde olmasıdır. Kadın kocasından üç talakla bâin olsa veya "bâin" lafzıyla ayrılmış olsa o kadına karşı ilâ sahih olmaz.

2- Kocanın talak ehliyetine sahip olması lâzımdır. Buna göre zimmînin oruç ve hac gibi ibadet olanların dışında bir şeyle yaptığı ilâ sahihtir. Her ne kadar yeminden dönmesi halinde zimmiye kefaret lâzım gelmiyor ise de "ilası sahihtir" demenin faydası şudur: İlâ müddeti içinde hanımına yaklaşmaz ise talak vaki olur.

3- İlâyı bir mekan ile kayıtlamaması lâzımdır. Çünkü başka yerlerde de yaklaşması mümkün olur.

4- Hanımına yaklaşmasını bir başka şarta bağlamaması lâzımdır. Çünkü başka bir şey gerekmeden yalnız hanımına yaklaşması mümkündür.

5- Yasağın sadece yaklaşmaktan olması lâzımdır.

6- Cimayı terk etmesi o kararlaştırılan müddet içinde olmalıdır ki, o da dört

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr* ve *Reddü'l-Muhtâr*, II, 750; *el-Bedâyi*, III, 170-173.

aydır. Çünkü Allah (c.c.) *"Eğer talaka azmederler (kasas verirler)se muhakkak Allah işitendir bilendir"* (Bakara, 227) sözünde talaka azmetmeyi talakın vâki olması için şart koşmuştur, zira "öl=se, sa" kelimesi şart içindir. "Talaka azmetmek" müddeti içinde dönmemektir. Müddetin dört ay olduğuna dair Hanefîlerin delili dönüşün dört aydan sonra değil dört ay içinde olmasıdır.

Cumhura göre: Hanbelî ve diğer mezhepler de ilâ için dört şart koşmuşlardır, şunlardır[1]:

1- Kocanın, Allah'ın ismiyle veya "Rahman, Rabbulâlemîn" gibi sıfatlarından biriyle hanımına dört aydan fazla yaklaşmamaya yemin etmesi veya Malikî, Şafiî ve Hanefîlere göre talak veya azad üzerine veya malını tasadduk etmeyi nezretme veya hac veya zıhar üzerine hanımına yaklaşmamaya yemin etmesi. Çünkü İbni Abbas *"Cimaya manî olan her yemin ilâdır"* buyurmuştur. Çünkü bunlar üzerine yemin etmek Allahın ismiyle yemin etmek gibi hanımla temasa mani olduğuna göre bu da bir ilâdır. Ayrıca talakı ve azad etmeyi cimaya ta'lik etmek yemindir, çünkü bu "şart" ve "ceza"nın zikredilmesidir. Dolayısıyla bu yeminle menetme gerçekleştiği için bunları söyleyen ilâ yapmış olur.

Hanbelîlerde meşhur olan rivayete göre talak ve azad etme üzerine yemin etme ilâ olmaz. Çünkü mutlak ilâ sadece yemindir. Bunun delili şudur: Übey ve İbni Abbas *ilâ* yapanlar" yerine "yemin edenler" diye okumuşlardır. Ayrıca İbni Abbas kelimesini "Allaha yemin edenler" diye tefsir etmiştir. Bir şeyi şarta bağlamak yemin değildir, o halde ilâ da olmaz. İlâya yemin denilmesi mecâzîdir. Çünkü ilâda yeminin meşhur manası olan "bir fiili yapmaya teşvik veya yapmasına mani olma veya haberin kuvvetlendirilmesi" manaları da bulunmaktadır. Söz mutlak söylendiği zaman mecaz manasına değil, hakikat manasına alınır.

"Eğer seninle münasebette bulunursam Allah için üzerime oruç tutmak veya hac veya umre yapmak farz olsun" dese cumhura göre bu ilâ olur. Hanefîler ise buna meşakkatli bir şey yapmayı adarsa zaman ilâ olur, diye şartlı cevaz vermişlerdir. Ama meselâ iki rekât namaz kılmayı adasa bu kişi ilâ yapmış olmaz, çünkü bunda meşakkat yoktur. Fakat yüz rekât namaz kılmayı adasa ilâ yapmış olur.

Yine Hanbelîlere göre bir mal tasadduk etmeyi veya hac yapmayı veya zıhar yapmayı veya helâl bir şeyi haram kılma gibi nezirler yaparak hanımına yaklaşmamaya yemin etse bu ilâ olmaz, koca da ilâ yapan kişi durumuna düşmez. Çünkü Allahın ismine yemin etmemiştir, sanki Kâbeye yemin etmiş gibi olur.

2- Dört aydan fazla hanımına yaklaşmamaya yemin etmelidir. Çünkü Allah (c.c.) yemin edene dört ay bekleme hakkı vermiştir. Dört ay üzerine veya daha az

1- *eş-Şerhu's-Sağir,* II, 619-625; *el-kavâninü'l-Fıkhıyye,* 241; *el-Mühezzeb,* II, 105; *el-Muğnî,* VII 298, 300, 311-315; *Keşşâfü'l-Kınâ,* V, 407-410, 416; *Bidayetü'l-Müctehid,* II, 100; *el-Lübab,* III 61; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 757; *el-Bedâyi,* III, 171; *Muğni'l-Muhtâc,* III, 344.

müddet üzerine yemin ederse beklemesinin bir manası yoktur. Çünkü ilâ müddeti dört aydan önce veya dört ayın bitmesiyle beraber biter. Bu ise dört aydan az müddete yemin eden kişinin ilâ yapmış olmayacağına delâlet eder. Çünkü dört aydan az bir müddet içinde münasebette bulunmamakla zarar gerçekleşmez. Bunun da delili şudur: *"Hz. Ömer sordu: "Kadın kocasından ayrı kalmaya ne kadar sabredebilir? Dediler ki: "İki ay, üçüncü ayda sabrı azalır, dördüncüde biter."* Sabrı bitince talepte bulunur. O halde mutlaka müddetin dört aydan fazla olması lâzımdır. Bir anlık bir fazlalık kâfidir.

3- Önden münasebette bulunmamaya yemin etmesi lâzımdır. Dübürden yaklaşmamaya yemin etse ilâ yapmış olmaz, çünkü üzerine vacip olan birleşmeyi terketmiş değildir. Bunu terketmekle de kadın zarar görmez, çünkü bu zaten haram bir birleşmedir. Koca da yemin ederek bu haram fiilden kendisini kesinlikle uzaklaştırmış olur.

Yemin etmeden ve zarar verme niyeti olmadan birleşmeyi (o kadar müddet) terketse *"ilâ yapanlar..."* ayetinin zahirine göre ilâ yapmış sayılmaz.

"Vallahi fercin (kadının uzvu) dışında seninle temasta bulunmayacağım" dese ilâ yapmış olmaz. Çünkü ilâdan dönüş için kendisinden istenilen birleşme üzerine yemin etmiş olmaz, bunu yapmamasında da kadına bir zarar gelmez.

4- Üzerine yemin edilen kişi hanımı olmalıdır. Çünkü Allah (c.c.) *"Kadınlarına yaklaşmamaya yemin edenler dört ay beklerler"* (Bakara, 226) buyurmuştur. Çünkü hanımından başkasına yaklaşması zaten caiz değildir, dolayısıyla ona karşı da ilâ yapmış olmaz. Yabancı bir kadınla birleşmemeye yemin etse sonra onunla evlense ilâ yapmış olmaz. Çünkü yemin nikâhtan önce olunca zarar vermeyi kastetmiş olmaz, sanki yeminsiz bundan kaçınmış gibi olur. Ric'î talaktan iddet bekleyen kadına karşı ittifakla ilâ sahih olur. Çünkü o hanımı hükmündedir, ona talak verilebildiğine göre ilâ da yapılır.

Bâin talak ile boşananın zevciyet alâkası kesildiği için ona ilâ sahih olmaz.

Müslüman olsun, ehl-i kitap olsun, hür veya cariye olsun her hanıma ilâ sahih olur. Çünkü *"Kadınlarına yaklaşmamaya yemin edenler dört ay beklerler"* ayet-i kerimesi umumidir. Bunların her biri hanımıdır, hür müslüman kadın gibi bunlara da ilâ sahih olur.

İlâ ayetinin umumî olması ve mananın kâmilen bulunması sebebiyle ilâ zifaftan önce de sonra da sahih olur. Çünkü o kişi yemin ederek hanımıyla münasebetten kaçınmıştır. Bunun hali de zifaftan sonra ilâ yapanın haline benzer.

Deli ve küçük yaştaki hanıma karşı da ilâ sahih olur. Ancak kocadan hanımı deli ve küçük iken dönmesi istenmez. Çünkü deli ve küçük talep etme ehliyetine sahip değillerdir.

Ratak ve karan özrü bulunan kadına da ilâ sahih olmaz. Çünkü zaten temasta bulunmak mümkün değildir. Sanki göklere tırmanmaya yemin etmesi gibi öyle bir hanımla münasebette bulunmamak üzere ettiği yemin yemin olmaz.

Yemin eden (ilâ yapan) kocaya gelince:

Daha evvel gördüğümüz gibi bunda aranan şartlar da şunlardır: Akıllı ve bâliğ olmak, münasebete gücü yetmek, Malikîlere göre müslüman olmak. Buna göre kocadan başkasının ilâsı sahih olmaz. Çocuk ve delinin ilâsı sahih olmaz. Çünkü bunlardan günahın sorumluluğu kaldırılmıştır, mükellef değildirler. Uzvu kesik olanın ve felçlinin ilâsı da sahih olmaz. Çünkü bunlar yeminden önce de temastan âciz idiler; yeminleri kadına zarar vermez. Şafiî ve Hanbelîlere göre müslümanın ve kâfirin, hürün ve kölenin, iğdiş edilmiş olanın ve olmayanın, iyileşmesi beklenen hastanın, hapisteki kişinin ve sarhoşun ilâsı sahihtir. Çünkü bunların temas gücü vardır; dolayısıyla bu birleşmeden kaçınmaları da sahihtir. Ayrıca ilâ ayetinin umumiyetine bunlar da girer. Malikîlere göre kâfirin ilâsı sahih değildir. Çünkü o yemin kefaretini eda etme ehliyetine sahip değildir. Ayrıca kâfir *"Eğer dönerlerse Allah gafûrdur, rahimdir."* ayet-i kerimesinde açıklanan dönmekle mazhar olunacak mağfiret ve rahmet ehliyetine ehil değildir. Çünkü kafir ilâdan dönmesi sebebiyle onun için ne bir rahmet hasıl olur ne mağfiret.

İlâ gazaplı halde de sakin halde de sahih olur, ilâ ayeti umumî olduğu için ne gazaplı halde yapılmış olması ne de zarar verme niyetinin bulunması şart koşulmaz. Ayrıca ilâ talak, zihar ve diğer yeminler gibidir, gazaplı veya sakin halde yapılması farketmez. Çünkü kefaret ve diğer hususlarda yeminin hükmü gazaplı halde de sakin halde de aynıdır. O halde ilâda da böyle olmalıdır.

İlânın hükmü:

Hanefîlere göre: İlâ yemininin bir dünyevî bir de uhrevî hükmü vardır[1]

Uhrevî hükmü: Hanımına dönmezse günahkâr olur. Çünrü Allah (c.c.) *"Dönerlerse Allah gafûrdur, rahimdir."* buyurmuştur. Çünkü Hanefîlere göre ilâ tahrimen mekruhtur.

Dünyevî hükmüne gelince: İlâya bağlı iki hüküm vardır: Yeminden dönme ve yemine sadık kalma.

Yeminden dönmenin hükmü: Koca yeminden dönerse ya kefaret veya yeminini ta'lik ettiği şey lâzım gelir. Meselâ, dört ay içinde hanımına yaklaşırsa yapmamak üzere yemin ettiği şeyi yaptığı için yemininden dönmüş sayılır. Kendisiyle yemin edilen şeyin değişmesiyle yeminden dönmenin hükmü de değişir. Meselâ, Allahın ismiyle veya sıfatlarından birisiyle yemin etmişse "Vallahi sana yaklaşmayacağım" demişse diğer yeminlerde olduğu gibi üzerine yemin kefareti vacip olur.

1- *el-Bedâyi,* III, 175-177; *ed-Dürrü'l-Muhtâr ve Reddü'l-Muhtâr,* II, 749-750; *el-Lübab,* III, 60.

Yemin kefareti, ya bir gün on fakiri doyurmak veya onları giydirmek ya da bir köle azad etmektir. Bunlar zengine göredir. Kişi fakir olur da bunlardan hiç birini yapamazsa peşpeşe üç gün oruç tutması vacip olur. Kefaret vermesi lâzım gelince ilâ sakıt olur.

Yemin şart-ceza ile yapılmışsa, meselâ: "Sana yaklaşırsam üzerime hac farz olsun" veya "sen boş ol" demişse yeminden döndüğü zaman şart koştuğu şeyi yapması lâzımdır. Yani diğer şart-cezaya bağlanan yeminlerde olduğu gibi yemin edilen şeyi yapması gerekir.

Yaklaşmamaya yemin ettiği hanımına yaklaşmamak suretiyle yeminine sadık kalmasının hükmü ise-dönüş yapmadan müddet biter bitmez meseleyi mahkemeye götürmeye lüzum kalmadan, yaptığı zulme karşı ceza olarak ve kadına merhameten, başka bir koca ile evlenerek kadınlık hakkına ulaşabilmesi için o erkekten onu kurtarmak suretiyle maslahatını düşünerek derhal-bir talak-ı bâin vaki olmasıdır.

Bunun talak-ı bâin olduğuna dâir Hanefîlerin delili Hz. Osman Hz. Ali, İbni Mes'ud, İbni Abbas, İbni Ömer ve Zeyd b. Sabit'in de aralarında bulunduğu bir grup sahabenin reyidir. Bu sahabeler *"Dört ayın geçmesi talak-ı bâindir."* demişlerdir. Ayrıca kadının o kocadan ayrılarak başka birisiyle evlenip onun zulmünden kurtulması ancak talakın bâin olmasıyla mümkün olur.

Züfer hariç [1] Hanefîlere göre bu talak şöyle takdir edilir: Bu talak yemine değil müddete tabi olur: Müddetin tek olmasıyla talak bir olur; birden fazla olmasıyle fazla olur. Buna göre adam hanımına "Vallahi sana yaklaşmayacağım" veya "dört ay yaklaşmayacağım" dediğinde eğer sadece dört aylık ilâ müddeti üzerine yemin etmiş ise yemin düşer. Çünkü o bir vakitle sınırlandırılmış bir yemindir, vaktinin geçmesiyle kalkar.

Sonsuza yemin etmişse bâin talaktan sonra da devam eder çünkü bozulmamıştır. İkinci defa o kadınla evlenirse ilâ geri gelir. Çünkü yeminden sonra nikah mülkiyetinin ortadan kalkması yemini iptal etmez. Onunla münasebette bulunursa yeminini bozmuş olur, yemin kefareti lâzım gelir, ilâ düşer. Çünkü yeminin bozulmasıyla ilâ kalkar. Münasebette bulunmazsa ikinci bir dört ayın geçmesiyle bir başka talak vaki olur. Çünkü ikinci defa evlenmesiyle kadının birleşme hakkı doğduğundan yine zulüm meydana gelmiştir. Bu ilânın müddeti evlenme vaktinden itibaren sayılır. Üçüncü defa onunla evlense ilâ yine avdet eder ve bir dört ayın geçmesiyle diğer bir talak daha vaki olur. çünkü kadının "mahal" olma vasfının de-

---

1- İmam Züfer'in görüşü şöyledir: Talak yemine tabidir: Bir tane olursa talak da bir olur; birden fazla olursa talak da fazla olur. Çünkü talakın vaki olması, kefaretin vacip olması ilânın hükmüdür, ilâ yemindir. Yeminin hükmü yeminle beraber bulunur. Yani yemin bir tane olursa hükmü de bir tane olur, birden fazla olursa hükmü de fazla olur. Çünkü hüküm sebebiyle beraber olur (sebebin olduğu her yerde hüküm olur).

vam etmesiyle bu mülkiyetin talakı da devam etmektedir. Başka bir koca ile evlenip boşandıktan sonra o kadınla dördüncü defa evlense artık ilâ ile talak vaki olmaz. Çünkü kadının "mahal" olma vasfının sona ermesiyle bu mülkiyete (nikah mülkiyetine) ait talak da sona ermiştir. Fakat yemini bozmadığı için yemin devam etmektedir. Münasebette bulunursa yeminini bozduğu için kefaretini verir.

Hanefîlerin ekseriyetinin delili de şudur: İlânın bir yemin kabul edilmesinin sebebi, o müddet içinde kadının cimadaki hakkına mani olmasıdır. Bu "mani olma" da müddet bir oldukça bir defa olmuş sayılır, dolayısıyla zulüm bir sayılır; o halde talak bir olmalıdır. Müddetin bir kaç defa olmasıyla mani olma hali çoğalır, buna bağlı olarak zulüm tekerrür eder; dolayısıyla talak birden fazla olur. Kefaret ise Allah (c.c.)ın ism-i şerifine saygısızlıktan dolayı vacip olur. Bu saygısızlık da isim tekerrür ettikçe tekerrür eder, tekerrür etmezse bir defa sayılır.

Hanefîlere göre [1] ilâdan dönme sözle ve fiille olmak üzere iki şekilde olur. Fiil, kocanın hanımıyla malum şekilde önden münasebette bulunmasıdır. Başka yeriyle temasta bulunsa veya şehvetle hanımını öpse veya tutsa veya şehvetle tenasül uzvuna baksa bu, dönüş sayılmaz. Çünkü kadının hakkı önden temasta bulunulmasıdır. Koca bunu yapmamakla zalim sayılır. Bu zulüm de ancak malum şekilde temasta bulunmasıyla giderilir.

Sözle olmasına gelince: Bu, kocanın hanımına "sana döndüm, rücu ettim" gibi sözlerle olur. Sözle dönüşün sahih olması için şu üç şeyin bulunması şarttır:

1- Cimadan âciz olmak. Bilfiil temasta bulunmaya gücü olanın sözle dönüşü sahih olmaz. Çünkü söz -teyemmümün abdestin yerine bedel olması gibi- cimanın yerine bedeldir.

Bu acziyet hakikî ve hükmî olmak üzere iki türlüdür. Hakikî olanı: Eşlerden birinin birleşmeye imkân olmayacak derecede hasta olması veya hanımın küçük yaşta olması veya ratak özrü bulunması veya kocanın uzvunun kesik olması veya ilâ müddeti bitmeden gelinemeyecek kadar uzak bir yerde bulunması veya kadının kocasına isyan edip bilmediği bir yere gizlenmiş olması veya hapiste bulunup birleşmede bulunamaması gibi hallerdir.

Hükmî veya şer'î acziyet ise, meselâ ilâ sırasında ihramlı olup hac vaktine henüz dört ayın bulunması gibi hallerdir.

2- İlâ müddeti bitinceye kadar cimaya karşı bu âcizliğin devam etmesi lâzımdır. Müddet içinde cimaya gücü yetse sözle dönüş batıl olur ve dönüş fiilî cimaya intikal eder. Aynı şekilde müddet içinde hastalığı iyileşse sözle dönüş batıl olup dönüşünün cima ile olması lâzım gelir. Çünkü o, maksat hasıl olmadan evvel asla gücü yeter hale gelmiştir, dolayısıyla -namazda suyu kullanmaya gücü yeten

1- *el-Bedâyi,* III, 173 vd.

teyemmümlünün teyemmümü hükümsüz olduğu gibi- cimanın yerine geçen sözle dönüş de hükümsüz olur.

3- Sözle dönüş yaptığı zaman nikâh mülkiyetinin mevcut olması lâzımdır. Bu ise dönüş yapıldığı zaman kadının o kişinin hanımı olması, ondan ayrılmış (bâin) olmamasıdır. Kadın bâin olmuş, kocasından ayrılması tamamlanmışsa koca da sözle dönüş yapmış idiyse bu dönüş sayılmaz; ilâ devam eder. Bu cima ile dönmenin aksinedir. Çünkü cima ile dönüş nikâh mülkiyeti bittikten ve kadın bâin olduktan sonra da sahih olur, dolayısıyla ilâ devam etmez bâtıl olur, çünkü koca temasta bulunarak yeminini bozmuştur, bu sebeple yemin akdi çözülür ve hükümsüz olur.

Her iki dönüş çeşidinde de dönüşün dört ay bitmeden önce olması şarttır. Müddet içinde dönerse yeminini bozmuştur, kefaret lâzım gelir ve ilâ düşer. Dört ay geçinceye kadar dönmezse kadın bir talak-ı bâin ile kocasından ayrılır [1].

Dönüş olup olmadığında ihtilâf:

Müddet içindeyken karı-koca dönüş hususunda ihtilâf etseler, koca dönüş olduğunu iddia etse kadın da bunu inkâr etse kocanın sözü mutebердir. Çünkü müddet daha bitmediğine göre bu zaman zarfında koca dönebilir ki o da bunu iddia etmektedir. Durum da onun lehinde şahit olduğuna göre onun sözü mutebердir.

Müddet bittikten sonra ihtilâf etseler kadının sözü mutebердir, çünkü koca dönme hakkına sahip olmadığı bir zaman içinde döndüğünü iddia etmekte durum da onun aleyhine kadının lehine şahitlik etmekte ise kadının sözü mutebердir.[2]

Cumhura göre "dönüş"ün hükmü [3]

Burada söz şu iki hususta olacaktır:

1. Mahkeme kararı olmaksızın verilen mühletin müddeti:

Koca hanımına ilâ yaptığı zaman dört ay dolmadan ondan münasebette bulunması ve başka şeyler istenmez. Çünkü Allah (c.c.) *"Kadınlarına ilâ yapanlar dört ay beklesinler"* buyurmuştur.

Bu müddet yeminden itibaren başlar. Çünkü bu nas ve icma ile sabittir. Hakimin tayin ettiği "unne" müddetindeki gibi tayin edilmesine lüzum yoktur.

Koca münasebette bulunursa müddet bitmeden önce kadının hakkını vermiş ve ilâdan yine çıkmış olur. İster kadın talep ettikten sonra ister önce olsun, müddet bittikten sonra münasebette bulunursa îlâdan yine çıkmış olur, çünkü üzerine ye-

1- *el-Kitab maa'l-Lübab,* III, 60.
2- *el-Bedâyi,* III, 173.
3- *el-Kavâninü'l-Fıkhıyye,* 241, *Bidayetü'l-Müctehid,* II, 99-103; *eş-Şerhu's-Sağîr;* 2, 629-631 *Muğni'l-Muhtac;* 3, 348-351, *el-Mühezzeb,* II, 108-111, *el-Muğnî,* VII, 318-337.

min ettiği şeyi yapmıştır.

Münasebette bulunmazsa kadın isterse durumu mahkemeye götürür. O takdirde hakim ona münasebette bulunarak dönmesini emreder. Dinlemezse hakim ona münasebette bulunarak dönmesini emreder. Dinlemezse hakim ona rağmen kadını boşar ve bir talak-ı ric'î vaki olur.

Cumhura göre ister kendisi boşasın ister hakim boşasın ilâ yapanın üzerine vacip olan talak ric'idir. Çünkü bu, zifafta bulunulmuş bir kadını hiç bir bedel olmadan ve talakların tamamını kullanmadan boşamadır, dolayısıyla ilânın dışında yapılmış boşama gibi ric'î olur. "Unne" özrü sebebiyle yapılan ayrılma ise böyle değildir o özre binaen yapılmış bir fesihtir. Çünkü aslolan şudur: Şer'an vaki olup ric'î sayılması mümkün olan her talak -bâin olduğuna dâir bir delil bulunmadıkca- ric'îdir.

Hanefilere göre: Daha önce beyan ettiğimiz gibi bu talak-ı bâindir. Çünkü bu, zararı kaldırmak için yapılmış bir ayrılmadır, "unne" özrü sebebiyle ayrılmada olduğu gibi bâin olur.

Fey', âlimlerin ittifakıyla herkesce bilinen cinsî birleşme demektir. Bunun gerçekleşmiş sayılması için en azından kadın dul ise haşefenin ferete kaybolması, bakire ise bekâretinin bozulmuş olması lâzımdır.

Şu halde fercinden başka yeriyle temasta bulunsa bu fey' (dönüş) sayılmaz, çünkü bu terkine yemin edilen yer değildir. Bu fiil ile kadına verilen eza da giderilmiş olmaz. Kocanın mutlaka bu münabeti bilerek, kendi ihtiyarıyla, aklî dengesi yerinde olarak yapmış olması lâzımdır. Unutarak veya tehdit altında veya deli olarak yapsa yemininden dönmüş sayılmaz ilâ devam eder. Haram bir şekilde münasebette bulunsa mesela hayız veya nifas halinde veya ihramlı iken veya farz bir oruç tutarken temasta bulunsa veya koca ihramlı veya oruçlu veya zıhar yapmış iken temasta bulunsa yeminini bozmuş olur ve Şafiî ve Hanbelîlere göre ilâdan çıkar. Hatta temas dübürden olsa bile maksat hasıl olduğu için Şafiîlere göre yine ilâdan çıkar Malikî ve Hanefîlere göre: Dönüş için yeterli olan temasın şartı, helâl şekilde olmasıdır. Buna göre ihram ve hayız halindeki gibi haram temas kâfi olmaz, bu engel kalktıktan sonra kendisinden fey' (dönüş) yapması istenir. Haram fiil ile yeminini bozsa kefaret lazım gelir fakat ilâ yemini bozulmaz.

Dönüş yaparsa kefaret -yani yemin kefareti- lâzım gelir. Çünkü Allah (c.c.) şöyle buyurmuştur: *"...fakat bilerek yaptığınız yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar. Bunun da kefareti ailenize yedirdiğiniz yemeğin orta hallisinden on fakire yedirmek yahut onları giydirmek, yahut da bir köle azad etmektir. Bunları bulamayan üç gün oruç tutmalıdır"* (Maide, 89) Şayet ilâ talakı ta'lik (şarta bağlama) şeklinde ise münasebet olur olmaz talak vaki olur. Çünkü talak bir vasfa bağlanmış olup, o da gerçekleşmiştir. Şayet ilâ bir sadaka verme veya bir oruç tutma veya na-

maz kılma veya haccetme gibi ibadetlerden veya mübahlardan bir şey yapmayı adama şeklinde ise münasebette bulunmak suretiyle bu nezrine vefa göstermesi lâzım gelir. Şafiî ve Hanbelîlere göre bu kişi bu nezrine vefa göstermekle bozup kefaret verme arasında serbesttir, çünkü bu öfke ve gazap nezridir.

2- Temas mümkün olmadığı hallerde dönüş:

a) Temasa mani olan durum kadından kaynaklanırsa -ki bu ya hayız, nifas gibi şer'î veya temasa imkân vermeyen bir hastalık gibi maddî bir manidir -bu durumda kocadan hanımına dönmesi istenemez, çünkü kadın tarafından temas mümkün değildir, o halde kadın bunu veya bunun yerine geçecek olan talakı kocadan nasıl isteyebilir? Ayrıca talep etme hak edilen şey karşılığında olur, hâlbuki kadının bu durumda (şer'î bir mani olduğu için) temas yapılmasını istemeye hakkı yoktur.

b) Temasa mani hal maddî veya şer'î bir hal olarak kocadan kaynaklanıyorsa ondan temasta bulunması istenemez. Meselâ temasa mani bir hastalık varsa veya hastalığın artmasına veya geç iyileşmesine sebep olacaksa veya hac veya umre için ihramlı bulunması veya cinnet getirmesi veya baygın olması gibi şer'î bir engel varsa temasta bulunması istenmez. Çünkü deli ve baygın olan insan ahkâma muhatap olamaz, böyle bir hitaba cevap vermesi de beklenemez. Dolayısıyla bu talep özrünün ortadan kalkıp kudreti yerine gelinceye kadar tehir eder sonra talep edilir. Yine hapiste bulunan, hasta olan ve ihramlı olan kişinin imkânı olmadığı için fiilen temasta bulunması istenmez, ancak sözle dönüş yapması, yani hastalık, hapis, ihram ve benzeri engeller kalktığı zaman temasta bulunacağına veya dönmezse boşayacağına dair söz alınır ve şöyle söylemesi istenir: "Gücüm yettiği zaman dönüş yapacağım veya boşayacağım" Çünkü böyle söylemesiyle lisanından hanımına karşı sadır olan o eza giderilmiş olur.

Lakin Şafiîlerde mutemet görüş şudur: Eğer kocada ihramlı olma, zihar yapmış olup henüz kefaret vermemiş olma, farz oruç tutuyor olma gibi şer'î bir mani varsa hanımını boşaması istenir, zira yapabileceği mümkün olan şey budur. Temas haram olduğu için dönüş yapması istenmez. Bu durumda hanımının da ona temas imkânı sağlaması haramdır.

Dört aylık müddet geçtikten sonra koca temastan âciz olduğunu iddia ederse bakılır: Eğer bir defa münasebette bulunabilmiş idiyse bu "unne" iddiası kabul edilmez. Aynı şekilde kadının kocası aleyhine davası da kabul edilmez. Başkaları gibi kendisinden ya dönüş yapması veya boşaması istenir. Şayet münasebette bulunmamış ve durumu da biliniyor idi ise davası dinlenir sözü kabul edilir, çünkü bu başkalarının bilemeyeceği bir özrün tespiti demektir; yemin ettirilerek sözü kabul edilir. Kadın, hakimden bir senelik "unne" müddeti tayin etmesini isteyebilir. Lâkin bu durumda kocanın yukarıda geçen özürlülerin dönüşünü yapması şarttır ki, bu temasa gücü yettiği zaman temasta bulunmaya söz vermesidir. Bu durumda koca! "gücüm yettiği an temasta bulunacağım" der. Böylece cumhur fey'in (dönüşün)

temas ile veya temastan âciz olduğu takdirde sözle olacağı hususunda Hanefîlerle ittifak etmiş oluyor.

İlâda veya ilâ müddetinin geçmesinde veya dönüşün olup olmadığı hususunda eşlerin ihtilafı:

Karı-koca ilâda veya ilâ müddetinin bitişinde ihtilaf ederlerse, meselâ kadın kocanın aleyhine dava açıp koca da bunu reddetse kocanın sözü geçerli sayılır. Çünkü aslolan ilânın olmaması, olmuşsa müddetin geçmemesidir.

Dönüş olup olmadığında ihtilâf etseler, koca münasebette bulunduğunu iddia etse kadın da inkar etse bakılır:

Eğer kadın evlilik geçirmiş idiyse kocaya yemin ettirilerek sözü kabul edilir, çünkü aslolan nikâhın devam etmesidir, halbuki kadın nikâhın kalkmasını gerektirecek şeyi iddia etmektedir. Koca ise asla uygun olanı ve onun devamını iddia etmektedir. Daha önce geçen "unne" meselesinde münasebette bulunduğunu iddia ettiğinde kocanın sözü kabul edildiği gibi, burada da geçerli söz kocanın sözüdür.

Koca yemin etmekten çekinse hanıma: "Dönüş yapmadı" diye yemin ettirilir ve kocadan "ya dönmesi veya boşaması" için talepte bulunma hakkı devam eder. Yemin etmezse sanki koca yemin etmiş gibi onun hanımı olarak devam eder.

Kadın bakire idiyse ve temasın olup olmadığında ihtilâf etmişlerse güvenilir birkaç kadına gösterilir: Bekâretinin gittiğini söylerlerse kocaya yemin ettirilerek onun sözü kabul edilir. Bekâretinin bozulmadığına şahitlik ederlerse kadına yemin ettirilerek onun sözü kabul edilir, çünkü koca münasebette bulunsaydı bekâreti gitmiş olacaktı.

Bu cumhurla Hanefîler arasında üzerinde ittifak edilen bir meseledir.

İlâ müddeti içinde talak:

İlâ yapan koca hanımını boşarsa ilânın hükmü düşer ve geriye yemin kalır. Onunla tekrar evlenirse Hanefîler hariç cumhura göre ilânın hükmü evlendiği andan itibaren geri gelir. Bu takdirde müddet yeniden başlar. Yani ilânın müddeti dönüşten itibaren hesaplanır: Eğer yemininin müddetinden geri kalan dört ay ve daha az ise kalanı tamamlar, dört aydan fazla ise dört ay bekler. Müddetin bitişinde ona "Ya hanımına dön veya boşa" denilir. Boşamazsa hâkim onun adına bir talakla hanımını boşar ve bu ric'î talak olur.

Daha önce beyan ettiğimiz gibi eğer talak sayısı üçten az ise (tekrar evlendiğinde) Hanefîlere göre ilâ geri gelir, talak sayılarının tamamını kullandı ise ilâ geri gelmez.

Malikî ve Şafiîlere göre hâkim koca adına bir talaktan fazla boşayamaz.

Çünkü bir talakla hak yerine gelir, borcunu ödemekten kaçınan kişi adına onun malından borcunu ödemek için yeterinden fazlasına el koyma hakkına sahip olmadığı gibi burada da hakim bir talaktan fazlasına sahip değildir.

Hanbelîler hâkimin koca adına üç talak verebileceğine cevaz vermişlerdir, çünkü ilâ yapan koca hem hanımına dönmekten hem de boşamaktan kaçınırsa hâkim kocanın yerini alır, kocanın mâlik olduğu kadar talak hakkına sahip olur ve tercih hakkı ona intikal eder: İsterse bir, isterse iki isterse üç talakla boşar; isterse nikahı feshedere, çünkü hâkim ilâ yapanın yerine kaim olmuştur, dolayısıyla sanki onu talak konusunda vekil etmiş gibi ilâ yapanın mâlik olduğu talak hakkına malik olur. Bu, kadının hakkı üzerine bir fazlalık değildir, çünkü onun hakkı ayrılmaktır. Şu kadar varki, bu ayrılma şekli çeşit çeşit olur.

Racih olan görüş birinci görüştür. Çünkü ihtiyaç zaruret gibidir miktarınca takdir edilir. Kadının ihtiyacı bir talakla giderilmektedir.

İlâdan sonra iddet bekleme:

Kendisine ilâ yapılmış kadının ayrıldıktan sonra iddet beklemesi lâzım geldiğinde dört mezhep ittifak etmiştir, çünkü o boşanmıştır, dolayısıyla diğer boşanmış kadınlar gibi iddet beklemesi vacip olur. Cabir b. Zeyd -ki bu İbni Abbas'tan rivayet edilmiştir- "Eğer dört ay içinde üç defa hayız görmüş ise iddet beklemesi lâzım gelmez." demiştir, çünkü iddet hamile olup olmadığını anlamak için konulmuştur, bu da hasıl olmuştur.

Bu ihtilafın sebebi şudur: İddet bir maslahat taşıdığı gibi onun taabbudî (ibadet) tarafı da vardır, maslahat cihetini alanlar onun iddet beklemesini lüzum görmediler, ibadet tarafını alanlar ise iddet üzerine vaciptir dediler.

İlâ'nın hükmünde cumhur ile Hanefîler arasındaki ihtilâfın özeti:

Cumhur ile Hanefîler şu iki hususta ihtilaf etmişlerdir:

1- Cumhura göre fey' (dönüş) müddet geçtikten sonra da önce de olur. Hanefîlere göre ise sadece müddet geçmeden önce olur. Buna göre eğer dönüş müddet bitmeden önce olursa ittifakla ilâ kalkar ve yemini bozanan üzerine kefaret lâzım gelir. Müddet bittiği halde dönüş yapılmamışsa kadın meseleyi mahkemeye götürür. Hâkim kocayı dönüş yapmakla talak vermek arasında serbest bırakır. Bunlardan hiç birini yapmazsa hâkim koca adına hanımı boşar ve bu talak cumhura göre bâin değil ric'î talak olur; Hanefîlere göre ise bâin olur.

2- Cumhura göre müddetin geçmesiyle talak vaki olmaz, talak ancak kocanın boşamasıyla veya hanım davayı mahkemeye götürürse hâkimin boşamasıyla vaki olur.

Hanefîlere göre ise dört ay bitince kadın derhal bir talak-ı bâin ile boş olur.

İhtilâfın sebebi şudur: *"Eğer dönerlerse Allah gafûrdur rahimdir. Ve eğer talaka azmederlerse muhakkak Allah işitir bilir"* (Bakara) ayet-i kerimesinin manası

Hanefîlere göre "Eğer bu aylarda dönerlerse kadınlarına eziyet etmek üzere ettikleri yeminden döndükleri için Allah gafûrdur rahimdir, bu aylarda dönmezler yeminlerinde devam ederlerse bu onların talaka azmetmesi demektir" şeklindedir ve dinin hükmü ile talak vaki olur. Buna göre netice şudur: Dönüş yapmadan dört ay geçerse talak vaki olur.

Cumhura göre ise mana şöyledir: İlâ yemini ile yemin edenler dört ay bekleyebilirler, müddet bitikten sonra dönerlerse yemin ettikleri ve kadına zulüm yapmaya niyet ettikleri için Allah gafurdur, rahimdir; müddet bittikten sonra talaka azmederlerse Allah onların talakını işitir, onlardan hayır veya şer olarak şadır olan şeyi bilir ve karşılığını verir. Netice şudur: Müddetin geçmesiyle talak vaki olmaz. Ancak mesele mahkemeye arzedilir, hakim ya kocanın hanımına dönmesini sağlar veya kadını boşar.

Hanefîler "talaka azmederlerse" kısmını esas almış ve bunu "dönüşü terketme" şeklinde anlamıştır. Cumhur ise "dönerlerse"yi esas almış ve bunu "müddet bittikten sonra dönerlerse" diye anlamıştır.

8. Lian Yoluyla Ayrılma

Lianın tarifi ve sebebi:

Lianın tarifi: Lugatta lian "kâtele" kalıbındaki *"lâane"*nin masdarıdır, tardetmek ve Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmak manasına gelen *"el-la'n"* kökündendir. Karı-koca arasında geçen bu hâdiseye lian denilmesinin sebebi; hâkim huzurunda şer'î usûlüne uygun olarak dörder defa şehadette bulunduktan sonra beşincisinde eğer yalancı ise herbiri kendisini lanetler. Veya kendisini lanetleyen erkek olduğu halde bu kelime kadın için de "tağlib" yolu ile kullanılmıştır.

Hanefî ve Hanbelîlere göre: [1] Lian kadın hakkında zina haddi, koca hakkında kazif haddi yerine kâim olmak üzere hanımın "gazap" sözü erkeğin "lânet" sözü ile beraber söylediği yeminlerle kuvvetlendirilmiş şahitliklerdir. Ancak -ileride geleceği gibi- Hanbelîlere göre lian fasid nikahta da sahih olduğu halde Hanefîlere göre sahih olmaz.

Malikîlere göre: [2] Lian, müslüman mükellef bir kocanın hâkimin huzurunda hanımı için "eşhedû billah onu zina ederken gördüm" gibi ifadelerle onun zina ettiğini gördüğüne veya karnındaki çocuğun kendisinden olmadığına ve hanımının da onun yalan söylediğine dair dört defa yemin etmeleridir. Nikah sahih olsun fasit olsun hüküm aynıdır. Buna göre ne kocadan başkasının ne kafirin ne de sabi ve mecnunun yemini sahih olmaz. Bu yemin lian meclisinde bulunan bir hâkimin gözetiminde olur ve ayrılmalarına veya liandan kaçınana had vurulmasına

1- *Ed-Dürrü'l-Muhtar* II, 805 *el-Lübab* III, 74, *Keşşâfü'l-Kına* IV, 450.
2- *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 657.

hükmeder. Eşler arasındaki mevcut nikah ister sahih olsun ister fasit olsun hüküm aynıdır, çünkü fasit nikahla da nesep sabit olur.

Şafiîlere göre: [1] Lian, yatağını (gayr-i meşru) kirletip yüz karası olan karısına karşı bunu söylemek veya çocuğun nesebini reddetmek zorunda kalan kişi için hüccet (delil) kabul edilen malûm kelimelerdir.

Liânın sebebi: Lianın iki sebebi vardır. [2] Birisi, kocanın yabancı bir kadına söylerse zina haddini gerektirecek bir şeyi hanımına söylemesidir. Malikîler bunu "gördükten sonra temasta bulunmamak şartıyle zinayı gördüğünü iddia etmesidir" diye ifade etmişlerdir. Görmeden zina iddiasında bulunsa kazif haddi vurulur, mezheplerinde meşhur olan görüşe göre lian caiz olmaz. Diğer mezheplerin görüşü ise böyle değildir.

Diğer sebebi ise isterse şüphe ile temastan veya fasit nikahtan gelsin hamileliği veya çocuğu reddetmektir.

Malikîler kocanın, çocuğun nesebinin kendisine nisbet edileceği zaman içinde hanımıyle temasta bulunmamasını, bir hayızla istibra [3] yaptığını iddia etmesini ve doğumundan evvel çocuğu reddetmesini şart koşarlar, doğuncaya kadar sükût etse sonra reddetse had vurulur, lian yapamaz.

Kazif: Hadd-i kazif bahsinde beyan ettiğimiz gibi ya sarih zina lafzı ile olur, meselâ "ey zinakâr adam, ey zinakâr kadın" der veya sarih yerine geçecek bir şeyle, meselâ babası belli olan birinin nesebini "sen filanın oğlu değilsin" diyerek reddetmesiyle olur. Veya Şafiîlere göre kinayeli lafızlarla olur. Meselâ *"zene'te fi'l-cebel'* dese bu dağa tırmanmak manasına geldiğinden kinayedir, bununla zina isnat etme niyeti olursa kazif olur. Hanefîlere göre bu sarih lafızlardan sayılır. Veya tarizli ifadelerle olur, meselâ "ey helâl oğlu helâl, bana gelince ben zina etmem" sözü ile Şafiîlere göre eğer zina isnat etmeyi niyet etmişse kazif olur. Malikîlere göre bu tariz zina isnadını anlatıyorsa kazif olur. Hanefîlere ve Hanbelîlerde zâhir olan görüşe göre bu söz kazif değildir.

Yerinde beyan edildiği gibi kazif ya delil ile veya ikrarla sabit olur.

Çocuğu reddetmeye gelince: Bu, kişinin mahkemeye gelip "bu çocuk veya bu hamilelik benden değildir" demesidir. Fakihler reddetmenin vakti ve ana

---

1- *Muğni'l-Muhtac* III, 367.

2- *el-Kavâninü'l-Fıkhıyye* s. 244, *el-Bedâyi'* III, 239, *Muğni'l-Muhtac* III, 367, 382, *el-Muğnî* III, 392, 423.

3- *İstibrâ:* Kadının hamile olup olmadığının araştırılması demektir. Bunun çeşitli sebepleri vardır. Zina ve sûizan bunlardan biridir. Zinada üç hayız görmesiyle rahimde bir şey olmadığı tesbit edilir. Sûizanda eğer kadın hayız görecek çağda ise bir hayız görmesiyle, hamile ise doğum yapmasıyle durum anlaşılır. Hayız görecek çağda değilse Şafiîlere göre bir ay, Malikîlere göre üç ay bekletilerek istibra yapılır.

karnındaki çocuğu reddi hususunda ihtilaf etmişlerdir:

Ebu Hanife'ye göre [1] kişi hanımının çocuğunu doğumdan hemen sonra veya tebriklerin kabul edildiği müddet içinde -ki bu âdet olarak yedi gündür- veya bebek ihtiyaçlarının satın alındığı müddet içinde reddederse bu ret sahih olur ve bu sebeple lian yaparlar, çünkü koca bunu reddetmekle kazif yapan durumuna düşmüştür. Bu merhalelerden sonra reddederse çocuk reddedilmez ve nesebi sahih ve sabittir. Çünkü babanın sükut etmesi, tebrikleri kabul etmesi delâleten bu çocuğun kendinden olduğunu itiraf etmesi demektir. Burada sûkut rıza sayılır. Hanefîlerde sahih görüş budur.

Ebu Yusuf ve Muhammed'e göre nifas müddeti içinde çocuğu reddetmek sahihtir, çünkü nifas da doğumun bir eseridir.

Malikîler [2] Lianın ve çocuğu reddin sahih olması için iki şeyi şart koşarlar. Daha önce beyan ettiğimiz gibi bunlar:

1- Kocanın ondan olacak çocuğun nesebinin kendisine nisbet edilebileceği bir müddet içinde hanımı ile temasta bulunmadığını veya temasta bulunduğunu fakat bundan sonra bir hayızla istibra yaptığını iddia etmesi lazımdır.

2- Doğmadan evvel çocuğu reddetmesi lazımdır. Mazereti olmadığı halde doğumuna kadar sûkut etse had vurulur ve lian yapamaz. Yani lianın sahih olması için hanımın hamile olduğunu veya çocuğun doğduğunu öğrendikten sonra reddinde acele etmesi şarttır. Mazereti olmadan geciktirirse sahih olmaz.

Şafiîler [3] ana karnındaki çocuğu reddedip lian için doğumunu beklemesine cevaz vermişlerdir. Çocuğu böyle reddetmenin delili Buhârî ve Müslimde rivayet edilen Hilal bin Ümeyye'nin ana karnındaki çocuğu reddetmesi sebebiyle lian yapmış olmasıdır. Doğumu beklemesi ise lianı yakînî olarak yapması içindir. Doğduktan sonra çocuğun nesebini reddetmek azhar olan kavl-i cedîde göre derhal yapılmalıdır. Çünkü bu hak açık bir zararın defi için meşru kılınmıştır dolayısıyle maldaki bir özür sebebiyle geri verme ve şûf'a meselelerinde olduğu gibi derhal olması lazımdır. Lakin bir mazereti dolayısıyle sükut ederse meselâ doğum haberi kendisine gece ulaşmış o da bunu sabaha kadar geciktirmiş veya aç imiş yemek yemiş veya elbisesini giymişse mazereti olduğu için bu geciktirme zarar vermez.

Hanbelîler de Hanefîler gibi doğmadan önce çocuğun reddine cevaz vermediler [4]. Doğduktan sonra da lianlaşıncaya kadar reddolunmaz. Çünkü hamilelikte çocuk olduğu kesin değildir, bir şişkinlik veya hava olabilir. Onlar da

1- *Fethu'l-Kadir* III, 260, *el-Kitap maa'l-Lübâb;* III, 79.

2- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye* s. 244, *eş-Şerhu's-Sağîr* II, 660-663.

3- *Muğni'l-Muhtaç* III, 380, *el-Mühezzep* II, 122.

4- *el-Muğni*, VII, 423, 424.

Şafiîler gibi reddin hemen doğumun peşinden yapılmasını şart koştular. Onun için kadın bir çocuk dünyaya getirse koca imkânı olduğu halde reddetmeyip sükut etse nesebi onun üzerine sabit olur, artık bundan sonra reddetmeye hakkı yoktur.

Kısacası ana karnında iken çocuğun reddi konusunda fukahanın iki görüşü vardır: Karnın büyümesinin başka şey olma ihtimali de olduğu için cevaz vermeyen Hanefî ve Hanbelîlerin görüşü, Hilal bin Ümeyye hadîsini delil olarak cevaz veren Şafiî ve Malikîlerin görüşü. Zira Hilal, ana karnındaki çocuğu reddetmiş, Rasulullah (a.s.) da bu reddi kabul ederek çocuğun nesebini kadının önceki kocasına ilhak etmişti. Rasulullah (a.s.)ın "bakın, eğer o kadın çocuğu şöyle şöyle getirirse..." sözünden bunun ana karnında olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Ayrıca hamilelik buna delalet eden bazı emarelerle kuvvet kazanır. Ve yine ana karnındaki çocuğu kendi nesebine katmak sahih olduğuna göre bunun reddi de doğduktan sonra reddetmiş gibi sahih olur. İbni Kudâme şöyle der: "Hadîslerin zahirine uygun düştüğü için sahih olan görüş budur, hadîse muhalif olan görüş ne olursa olsun itibar edilmez."

Lianın şartı: Cumhura göre kocanın, hamileliği veya çocuğun doğduğunu öğrendikten sonra acele etmesi şarttır. Hanefîler ise doğumun peşinden veya yedi gün sonra lianın yapılmasına cevaz vermişlerdir.

Lianın meşruluğu:

Karı-koca arasında lian Nur suresindeki şu ayet-i kerimelerle meşru kılınmıştır: *"Eşlerine zina isnadında bulunup da kendilerinden başka şahitleri olmayanlar, onların her birinin şahitliği, kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ederek şahitlik etmesi, beşinci defa da eğer yalan söyleyenlerden ise Allah'ın lanetinin kendi üzerine olmasını dilemesidir.*

Kadının, kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ile şahitlik etmesi, beşinci defa da, eğer (kocası) doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabının kendi üzerine olmasını dilemesi kendisinden cezayı kaldırır." (Nur 6,7,8,9).

Buharî ve başkalarının rivayetlerine göre bu ayetlerin nüzul sebebi şöyledir: *Hilal bin Ümeyye Rasulullah (a.s.)ın yanında hanımının Şerik bin Sahma ile ilişkisi bulunduğunu iddia etti. Rasulullah (a.s.) ona, "Ya delil getirirsin veya sırtına had vurulur" dedi. O da, "Ey Allah'ın Nebisi, bizden birisi hanımının üzerinde bir adam görecek gidip delil arayacak, öylemi!" dedi. Rasulullah (s.a.v.) bu sözü tekrar etmeye başladı. Sonra Hilal: Seni hak nebi olarak gönderene yemin ederim ki, ben doğru söylüyorum, Allah mutlaka benim sırtımı hadden (cezadan) kurtaracak şeyi indirecektir" dedi ve peşinden bu ayet-i kerimeler indi.* (1)

1- Müslim ve Neseî hariç *Kütübü Sitte* sahipleri ve Ahmed bin Hanbel İbni Abbas'tan rivayet etmişlerdir *(Neylü'l-Evtâr* VI, 272.

Cumhurun görüşüne göre Hilal ile hanımı arasında geçen bu hâdise İslam'da ilk liandır. Mâverdî âlimlerinin çoğundan Hilal kıssasının Umeyr kıssasından daha önce olduğu nakledilmiştir. Tirmizî hariç kütüb-ü sitte sahiplerinin ve Ahmed bin Hanbel'in rivayetine göre Rasulullah (a.s.) Umeyr el-Aclânî'ye şöyle dedi: "Senin ve eşin hakkında (ayet) indi, git hanımını getir." Getirdi ve Rasulullah'ın huzurunda lian yaptılar" [1] Nevevî'nin Müslim şerhinde beyan ettiği görüş budur: Lian ayetinin iniş sebebi Umeyr el-Aclânî kıssasıdır.

Lian hükmünün inmesiyle karı-kocanın hükmü zina isnadı halinde birbirine yabancı olanların hükmünden ayrılmıştır: Birisi diğerine zina isnadında bulunsa veya bir adam, eşi olmayan bir kadına zina ithamında bulunsa ve bu kadın da iffetli bir hanım ise ve bu adam ithamının doğruluğunu dört şahit getirerek isbat edemezse onu ve benzeri kişileri bu iftira günahını işlemekten menetmek ve iftiraya uğrayandan bu ârı kaldırmak için kazif haddi olarak kendisine seksen sopa vurulur.

Ama koca hanımına zina isnat etse veya kendisinden olan çocuğunun nesebini reddetse ve bu iddiasına dört şahit getiremezse ona kazif haddi vurulmaz, onun hakkında lian meşru kılınmıştır.

Lian ayetlerinin nüzul sebepleri hakkında gelen rivayetler şu üç hususta ittifak etmişlerdir: [2]

1- Lian ayetleri iffetli kadınlara zina isnadının hükmünü beyan eden ayetlerden sonra nâzil olmuştur ve onlardan ayrıdır.

2- Müslümanlar lian ayetleri gelmeden önce kazif ayeti olan "İffetli kadınlara zina isnadında bulunanlar..." ayetini şöyle anlıyorlardı: Yabancı bir kadına zina isnat edenin hükmü ile hanımına zina isnat edenin hükmü aynıdır.

3- Lian ayetleri kocanın işini hafifletmek ve istemeyerek içine düştüğü durumdan nasıl kurtulacağını beyan etmek için nâzil olmuştur.

Lianın meşruluğu *"Dikkat, Allahın laneti zalimlerin üzerine olsun"* ayetinin delâletiyle zalime beddua etmenin caiz olduğu gibi, yalan söyleyen muayyen bir kişiye de beddua etmenin caiz olmasını gerektirir.

Lianın rükünleri, şartları ve lian yapanlarda aranan şartlar:

Hanefîlere göre lianın ruknü bir tanedir [3], o da yemin ile desteklenmiş şahitlik lafızları ve karı-kocadan her birinin lanetidir. Cumhura göre lianın rukünleri dörttür: Lanet yapacak koca, kadın, lian sebebi ve lafız. [4]

1- *Neylü'l-Evtar* VI, 268.
2- *Müzekkirat-i Âyâti'l-Ahkâm, el-Ezher* III, 135.
3- *ed-Dürrü'l-Muhtar* II, 806.
4- *el-Kavâninü'l-Fıkhıyye* s. 243.

Lianın şartları:

Lianın şartları iki çeşittir: Vacip olmasının şartları, icrasının sahih olmasının şartları

a) Lianın vacip olmasının şartları:

Hanefîlere göre üçtür: (1)

1- Zifaf olmamış dahi olsa bir kadınla karı-koca alakasının mevcut olması. Rıc'î talaktan dolayı iddet beklerken de olabilir. Buna delil "hanımlarına atanlar" ayet-i kerimesidir. Bu sebeple karı-koca olmayanlar arasında veya yabancı bir kadına zina isnat etmekten dolayı lian olmaz. Önce böyle bir isnatta bulunsa sonra onunla evlense ona kazif haddi vurulur lian yapmazlar, çünkü bu had ona kadın yabancı iken vacip olmuştur. Vefat eden hanımına bu isnadı yapmasından dolayı da lian olmaz, çünkü ölen kadın artık hanımı değildir ve ondan lian sözleri de sadır olamaz. Kocasından bâin olmuş (kesin ayrılmış) kadına yapılan isnattan dolayı da lian olmaz ve bu koca bir yabancı erkekmiş gibi had vurulur. Bâin olması hariç bu şart üzerinde ittifak vardır, zira cumhura göre bâin olan kadının lianı sahih olur. Buna göre iki durumda cumhura göre koca olmayan, şahsın da lianı sahih olur: Birincisi: Talak-ı bâin ile hanımını boşayan koca, o kadının müddeti içinde dünyaya getirdiği çocuğun nesebini reddederse. İkincisi de fasit bir nikahla veya şüphe ile temasta bulunulan kadınla bu kişi arasında. Münasebette bulunduktan sonra koca dinden çıksa sonra zina isnadında bulunsa daha sonra henüz iddet bitmeden müslüman olsa lian yapar. Lian yapıp sonra iddet içinde müslüman olsa bu isnadın nikah akdi mevcut iken yapıldığı ortaya çıktığı için lianı sahih olur.

2- Nikahın fasit değil sahih olması şarttır. Buna göre fasit bir nikahla nikahlanmış hanımına iftirada bulunmasından dolayı lian olmaz, çünkü o kadın bir yabancıdır. Diğer mezhepler burada Hanefîlerden farklı görüş beyan etmişler (2) ve fasit bir nikahla evlendiği hanımla lian yapmasına cevaz vermişlerdir, çünkü bu nikahla nesep sabit olur. Meselâ velisiz veya şahitsiz evlense sonra o kadına zina isnat etse aralarında lian sahih olur. Lakin bu durumda lianın caiz olması için kocanın nesebini reddetmek istediği bir çocuklarının bulunması şarttır, böyle olmazsa kocaya kazif haddi vurulur, aralarında lian olmaz.

3- Kocanın bir müslüman hakkında şahitlik yapacak ehliyete sahip olması, yani her ikisinin de karı-koca, hür, aklı yerinde, buluğa ermiş, müslüman, konuşabilen ve kazif haddi vurulmamış kişiler olmalı. Şu halde kâfirler arasında, birisi köle veya sabi veya mecnun veya kazif haddi vurulmuş veya kâfir olan eşler

---

1- *ed-Dürrü'l-Muhtar ve Hâşiyeti İbni Abidin II, 805,* el-Bedâyi' III, 241, *Fethu'l-Kadir* III, 259, *el-Lübab* III, 75, 78.

2- *eş-Şerhu's-Sağir* II, 658, *Muğni'l-Muhtaç;* III, 378, *Gayetü'l-Münteha;* III, 201, *el-Muğnî,* VII, 398, 400.

arasında lian olmaz. Yine birisi dilsiz olursa şüphe bulunduğu için aralarında lian olmaz. Âmâ ve fasık eşler arasında sahih olur. Çünkü bunlar şahitliği eda etme ehliyetine sahiptirler. Velhasıl Hanefîler kocanın şahitlik ehliyetine sahip olmasını şart koşmuşlardır, çünkü lian kelimeleri şahadettir. Ayrıca hanımın ona zina iftirası yapan kimseye had vurulması lazım gelen birisi olmasını da şart koşmuşlardır. Çünkü lian yabancı kadına zina isnat edilmesi halinde uygulanacak cezanın yerine bedeldir. Cumhur bu iki hususu şart koşmamıştır.

Lakin Malikîler [1] sadece kocanın müslüman olmasını şart koştular, hanım müslüman olmasa da lian sahih olur. Buna göre ehli kitaptan bir hanım (müslüman kocası ile) kendisinden zina ârını silmek için lian yapabilir. Malikîler şöyle dediler: Lian yapanlarda bâliğ olmaları ve aklı başında olma şartı aranır, ister hür ister köle, ister âdil, ister fasık kişiler olsun hüküm aynıdır. Nikah ismeti varsa ittifakla lian vaki olur, Hanefîler hariç diğer mezheplere göre ric'î ve bâin talaktan sonraki iddet esnasında da vaki olur. Hamileliğin son anına kadar baba çocuğun nesebini reddetmesi halinde iddetten sonra da vaki olur. Lian, sahih nikahta da fasit nikahta da vaki olur.

Şafiî ve Hanbelîler [2] de lian yapacakların müslüman olmasını şart koşmadılar ve talakı sahih olan her kocanın lianı da sahih olur dediler. Karı-kocanın mükellef olması yâni âkil ve bâliğ olmaları kafidir, ister müslüman ister kâfir olsunlar, ister âdil ister fâsık olsunlar, ister ikisi de veya birisi kazif haddi vurulmuş olsun hüküm aynıdır. Yine hürün, kölenin, reşidin, sefîhin, serhoşun lianı, konuşanın, Şafiîlere göre işaretleri anlaşılabilen kadın ve erkek dilsizlerin ve ric-î talak ile boşayan kocanın lianı sahih olur. Ve yine bâin talakla boşanan hanımına karşı çocuğun nesebini reddetmek için kocanın lianı sahih olur. Hanbelîlere göre ortada çocuk olmasa da lian yine sahih olur.

Şafiî ve Hanbelîlere göre fasit bir nikahla veya hanımı zannederek şüphe ile temasta bulunduğu hanıma zina isnadında bulunsa ve daha önce beyan ettiğimiz gibi nesebi reddetmek için lianda bulunsa lian sahih olur.

İttifakla sabi ve mecnunun lianı sahih olmaz. Eşlerden biri mükellef olmasa aralarında lian olmaz, çünkü lian ayrılık getiren bir sözdür, talak veya yemin gibi mükellef olmayandan sahih olmaz. Yine karı-koca olmayanlar arasında lian olmaz. Meselâ bir şahıs iffetli bir yabancı kadına zina isnadında bulunsa kazif haddi vurulur, lian yapamaz.

Lian yapılabilmesi hususunda hanımın zifaf olunmuş olmasıyle zifaf olunmamış olması arasında ittifakla bir fark yoktur. Çünkü Allah (c.c.) "hanımlarına atanlar" diye mutlak söylemiştir. Zifaf olunmamış ise mehrin yarısını alır, çünkü bu koca tarafından gelen bir ayrılmadır. Hanbelîlere göre dilsiz veya dili

1- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, s. 242, *Bidâyetü'l-Müctehit*, II, 117.
2- *Muğni'l-Muhtac*, III, 378, *el-Mühezzeb*, II, 124, *el-Muğnî*, VI, 294-402.

tutulan erkek lian yapabilir, fakat dilsiz kadın lian yapamaz, çünkü o bu hakkı talep etmeyi bilemez. İşareti ve yazısı anlaşılamayan dilsiz erkek ve kadının lianlarının sahih olmayacağı üzerinde ittifak etmişlerdir.

Özetlersek: Hanefîler lian yapacaklarda İslamı, konuşabilmeyi, hürriyeti adaleti, lianın hakikaten veya -ric'î talakta olduğu gibi- hükmen aile bağları mevcut iken yapılmasını şart koşmuşlardır. Bu şartlarda cumhur Hanefîlere muhalefet etmiştir. Ancak Malikîler sadece kocanın müslüman olmasını şart koşmuşlardır. Mükellef olmaları yani akıl-buluğ şartı üzerinde ittifak etmişlerdir. Hanefîler hariç cumhura göre dilsiz erkeğin lianı sahih olur.

Şafiî ve Hanbelîler lian için şu üç şartı ileri sürmüşlerdir: [1]

1- Zifaftan önce bile olsa lianın karı-koca arasında olması.

2- Dübürden de olsa hanıma zina isnadının yapılmış olması. Meselâ: Zina ettin veya ey zinakâr veya seni zina ederken gördüm gibi sözleri söylemiş olmalıdır. Lianın sebepleri bahsinde beyan ettiğimiz gibi bu şart üzerinde ittifak vardır. Koca hanımının zina yaptığını bilirse veya çok kuvvetle zannediyorsa meselâ birisiyle tenhada onu başbaşa görmek gibi birtakım karînelerin yanı sıra zina yaptığı yaygın hale gelmişse ona zina isnadında bulunabilir.

3- Hanımın kocasını yalanlaması ve bunun lian bitinceye kadar devam etmesi şarttır. Bir defa da olsa kocasını tasdik ederse veya kocasını had veya tazir cezasından af ederse veya sükut ederse veya zina suçu kocadan başka dört şahidin şahitliği ile sabit olursa lian olmaz ve çocuğun nesebi kocaya ait olur. Yine Hanbelîlere göre dilsiz kadına lian yapılmaz.

Lianın dili:

Hanbelîler hariç cumhura göre lian Arapça ve Arapça'nın dışındaki bütün dillerle olur. Çünkü lian yemindir veya şahitliktir, bunlar da bütün dillerde aynıdır. Arap olmayana şehadetin, lanetin ve gazabın tercemesi yapılır. [2] Hanbelîlere göre eğer eşler Arapça biliyorlarsa başka dille lian yapmaları caiz olmaz, çünkü lian Kur'anı- Kerimde Arapça lafızlarla varid olmuştur.

b) Lianın icrasının sahih olması için aranan şartlar:

Lianın icrası hakkında Hanbelîler altı şart zikrederler, bunların bir kısmı üzerinde ittifak edilmiş, bir kısmı da ihtilaf edilmiş şartlardır. [3] Bu şartlar şunlardır:

1- *Gâyetü'l-Müntehâ*, III, 201-202, *Muğni'l-Muhtaç*, III, 367, 373 *el-Mühezzep*, II, 119, *Keşşâfu'l Kınâ*, V, 456-463.

2- *Muğni'l-Muhtac*, III, 376, *el-Mühezzep*, II, 124.

3- *el-Muğnî*, VII, 438.

1- Hâkimin veya vekilinin huzurunda olması lazımdır. Bunda ittifak vardır, zira Rasulullah (s.a.v.) Hilal bin Ümeyye'ye hanımını huzura çağırmasını emretti ve orada lian yaptılar. Çünkü bu bir dava için edilen yemindir, diğer davalar için yapılan yeminlerde olduğu gibi ancak hâkimin huzurunda sahih olur. Bu, meselenin karı-kocadan biri tarafından mahkemeye götürülmesini gerektirir, mahkeme huzurunda olmaksızın karı-koca aralarında lian yapmaya razı olsalar bu sahih olmaz, çünkü lianın temelinde tağliz (ağırlaştırma) ve tekit vardır hadler gibi mahkemesiz caiz olmaz.

2- Hakimin talebinden sonra olmalıdır: Her biri lianı hâkimin telkîninden sonra yapması lazımdır, acele eder hakimin emrinden önce yaparsa, hakim yemin ettirmeden önce yemin etmiş gibi sahih olmaz. Bu da ittifakla kabul edilen bir şarttır.

3- Lianın beş lafzını da tamamlaması lazımdır, bir lafzını eksik bırakırsa sahih olmaz. Bunda da ittifak vardır.

4- Karı-kocadan her biri bu lianı Kur'an-ı Kerim'in tesbit ettiği şekilde yapması lazımdır. Aynı manada başka lafızlarla değiştirilmesi meselâ "ben doğruyum" yerine "o kesin zina etti" dese veya "o yalancıdır" yerine "kesin yalan söyledi" dese sahih olup olmayacağı hususunda fukaha ihtilaf ettiler. Hanbelîlerde zâhir olan, bu değiştirme caiz olur çünkü manaları birdir.

Ama "Şahitlik ederim" yerine yemin lafızlarından bir lafız koysa, mesela "yemin ederim, kasem ederim" dese Şafiî ve Hanbelîlerde sahih olan görüşe göre sahih olmaz çünkü bu hususta "şahitlik" lafzı muteberdir, diğer haklardaki şahitliklerde olduğu gibi yerine başka bir lafız kullanılmaz. Çünkü lianda tağliz (ağırlaştırma) üslûbu esastır dolayısiyle "şahitlik" lafzını esas almak tağlizde daha etkili olacağından terkedilmesi caiz olmaz. İşte bu sebepten "eşhedu=şahitlik ederim" kelimesi yerine konulacak başka bir kelime ile Allah'a yemin edilmesi caiz değildir. Malikî ve Hanefîlerin de görüşünün bu olduğu anlaşılmaktadır.

5- Lian lafızları arasında tertibe riayet edilmesi yani önce erkeğin sonra kadının yemin etmesi lazımdır. Erkek beşinci olarak söyleyeceği "lanet" sözünü diğer dört şahitlik lafızlarından önce söylerse veya önce kadın lian yaparsa bu sayılmaz. Bunda da ittifak vardır. Çünkü Hanefîlere göre lian şahitliktir, kadın bu şahitliği ile kocanın şahitliğini çürütmektedir, dolayısıyle kocanın şahitliği bulunmadan böyle bir şey sahih olmaz.

6- Her ikisi de huzurda mevcut iseler birbirlerine işaret ederek lian yapmaları, değilse ismini söyleyip suçu ona nisbet etmesi lazımdır. Fukaha bu şart üzerinde de ittifak etmiştir. Şafiî ve Hanbelîlere göre karı-kocanın beraberce hakimin huzurunda bulunmaları şart değildir. Meselâ erkeğin mescidde kadının da içeri girmesi mümkün değilse mescidin kapısında lian yapması caizdir.

Diğer taraftan Malikîler en az dört kişilik âdil bir cemaatin yapılan lianda hazır olmasını şart koşmaktadırlar. Hanbelî ve Şafiîler de lianın bir grup müslümanın huzurunda yapılmasını müstehap görürler. Zira İbni Abbas, İbni Ömer ve Sehl bin Sa'd çocuk yaşta oldukları halde lianda hazır bulundular. Bu, insanlardan büyük bir kalabalığın hazır olduğunu gösterir, çünkü çocuklar âdeten meclislere büyüklerin peşinde gelirler. Menetme ve caydırmada daha etkili olması için lianda tağliz esas alındığına göre bunun cemaat içinde icra edilmesi menetmede daha etkili olur. Şahitliği dörtten az yapmamaları müstehaptır, çünkü zinanın şahitleri -ki lianda zina isnadında bulunduğu için meşru kılınmıştır- dörttür.

Lianın sahih olabilmesi için Malikîler kocanın hanımını zina ederken gördükten veya başkasından hamile olduğunu öğrendikten veya doğum yaptıktan sonra asla temasta bulunmamış olmasını şart koşarlar. Eğer bütün bunlardan sonra temasta bulunmuşsa lian yapamaz ve yapma imkanı verilmez.

Hamile olduğunu veya çocuk dünyaya getirdiğini öğrendikten sonra lian yapmakta acele etmesini de şart koşarlar, hamile olduğunu veya doğum yaptığını öğrendikten veya zina yaptığını gördükten sonra lian yapmayı bir gün dahi özürsüz olarak geciktirecek olsa artık ona karşı lian yapamaz ve bu imkan verilmez.

Yine Malikîler Kur'an-ı Kerim'de lian yeminleri konusundaki ayetlerde vârid olduğu gibi erkeğin ve kadının dört defa eşhedü=şahitlik ederim lafzını, beşincisinde de erkeğin lanet, kadının da gazap lafzını kullanmasını şart koşarlar.

Koca hanımının zina ettiğini yakînen görürse lian yapar. Gözü gören kişinin görmesi, sürme şişesi içindeki çubuk gibi olursa muteberdir. Âmâ kişi ise bu hususta el yordamına veya bir kadından da olsa maksadı ifade edecek haberlere itimat eder.

Çocuğu reddetmenin şartları:

Hanefîler çocuğun reddedilip nesebin iltihak edilmemesi için altı şart koymuşlardır. [1] Bu şartlar şunlardır:

1- Eşler arasında mahkemenin ayrılma kararı vermesi. Çünkü ayrılmadan önce evlilik mevcuttur dolayısıyle çocuğun reddi gerekmez.

2- Ebu Hanife'nin reyine göre çocuğun nesebini reddetme doğumdan hemen sonra veya doğumdan sonra bir veya iki gün içinde veya âdeten tebriklerin yapıldığı müddet olan yedi gün içinde yapılmalıdır, bundan sonra reddolunamaz.

Ebu Yusuf ve Muhammed'e göre çocuk nifas müddetinin en çoğu olan kırk

---

1- *el-Bedâyi*, III, 246-248, *Hâşiyetü İbni Âbidin*, II, 811, *el-Lübâb*, III, 79.

güne kadar reddedilebilir.

Cumhur derhal reddetmesini şart koşar, mazeretsiz olarak geciktirirse bu ret sahih olmaz.

3- Reddetmeden doğum münasebetiyle gelen tebrikleri kabul etmesi gibi delâlet yoluyla veya zımnen de olsa çocuğu ikrar etmiş olmamalıdır.

4- Mahkeme ayrılma kararını verdiği sırada çocuğun sağ olması lazımdır.

5- Ayrıldıktan sonra kadın aynı batında başka bir çocuk daha doğurmamış olmalıdır. Kadın bir çocuk doğursa adam bunu reddetse ve mahkeme huzurunda lian yapıp ayrılsa ve hakim çocuğu annesine verdikten sonra kadın ertesi gün bir çocuk daha dünyaya getirse liana dahil olmayan ikinci çocuğun nesebi sabit olduğu için çocukların her ikisinin de nesebi o adamdan kabul edilir, çünkü ayrılmış oldukları için lianın hükmü batıldır dolayısıyle önce ikinci çocuğun sonra da birinci çocuğun nesebi sabit olur.

6- Şer'an çocuğun nesebinin sabit olduğuna hükmedilmemiş olmalıdır. Bu şöyle olur: Kadın bir çocuk dünyaya getirir, koca hata ile emzirme çağındaki bu çocuğun üzerine düşer ve çocuk ölür ve babanın âkile (asabe)sinin çocuğun diyetini ödemesine hükmedilir sonra baba bu çocuğun nesebini reddeder ve mahkeme huzurunda lian yapar. Fakat bu çocuğun nesebi reddolunmaz, çünkü diyeti âkilesinin üzerine hükmetmek, çocuğun o damdan olduğuna hükmetmek demektir, daha sonra nesep kesilmez.

Malikîlerde [1] hamileliği reddetme şartlarının açıklaması daha önce geçmişti Bunlar şöyledir:

1- Kocanın nikah akdinden sonra veya çocuğun nesebinin kendisine isnad edilmesi mümkün görülen bir müddet içinde hanımı ile asla temasta bulunmadığını veya temasta bulunduğunu fakat bir hayız bekleyerek istibrâda bulunduğunu iddia etmesi lâzımdır. Akidden sonra asla temasta bulunmamış olsa veya temasta bulunmuş fakat, ya müddetin çok kısa veya çok uzun olması dolayısıyle çocuğun o adamdan olması mümkün olmayacak bir zaman içinde kadın çocuk getirmişse bu halde de kocanın sözüne itimad edilir ve çocuğun kesinlikle bu kocadan olmadığı anlaşılır ve bunun reddi için lian yapar. Müddetin kısa olmasından maksat, zifaftan veya temastan bir veya iki veya beş ay sonra bütün organları tam bir çocuk dünyaya getirmiş olmasıdır. Çünkü şer'an hamilelik müddetinin en azı altı aydır. Müddetin uzun olması ise meselâ beş sene sonra dünyaya getirmesidir, çünkü hamileliğin en uzun müddeti temastan sonra dört senedir.

Temasta bulunsa ve sonra bir hayız bekleyerek istibrada bulunsa bu istibradan altı ay sonra kadın bir çocuk dünyaya getirse çocuğu reddetmek için yine lian

1- *eş-Şerhu's-Sağir*, II, 66●-664, *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, s. 244.

yapabilir, çünkü bu çocuk kesinlikle ondan değildir.

2- Doğmadan evvel çocuğu reddetmelidir. Mezereti olmadan çocuk dünyaya gelinceye kadar sükut etse kocaya had vurulur, lian yapmaz.

Şafiîlere gelince [1] onlar hamilelik sırasında veya doğumdan hemen sonra çocuğun reddedilebileceğine cevaz vermişlerdir. Mazeretsiz olarak reddi geciktirse veya doğum münasebetiyle gelecek tebriklerden önce reddetmese hakkı düşer, çünkü gecikme onu ikrar manası taşır. Doğumdan haberi olmadığını iddia etse bakılır: Aynı apartmanda veya aynı mahallede olması gibi hanıma çok yakında bulunursa sözü kabul edilmez, çünkü bu normalin aksini iddia etmektedir. Büyük bir şehirde haberi olmaması mümkün olan bir yerde bulunursa yemin ettirilerek sözü kabul edilir, çünkü o olabileceği iddia etmektedir.

Ve Şafiîler şöyle dediler: İkizlerden birini reddetmek sahih olmaz. Mesela kadın ikiz çocuk dünyaya getirse, koca birini ikrar edip diğerini inkâr etse veya mazereti olmadığı halde reddetmese çocukların ikisi de onundur, çünkü ikisi de aynı hamileliktir. Çünkü ana rahminde iki ayrı adamın suyundan iki çocuğun birlikte bulunması ilâhî kanuna aykırıdır, zira rahim meni aldığı zaman ağzı kapanır, başka bir meni kabul etmesi mümkün olmaz. Dolayısıyle iki çocuktan birinin nesebini kabul edip diğerini reddetmek caiz değildir.

Hanımiyle temasta bulunmamış olması veya zifaftan itibaren altı ay geçmeden veya dört seneden sonra doğum yapması sebebiyle hanımının doğurduğu çocuğun kendisinden olmadığını anlayan kocanın bu çocuğun nesebini reddetmesi lazım gelir. Ama zifaftan sonra altı ay ile iki sene arasında çocuk getirirse ve zifaftan sonra hayzı esas alarak istibra da yapmamış ise aile hayatının varlığına hürmeten lianla bu çocuğun nesebini reddetmesi haram olur.[2] Lakin hayızla istibrada bulunmasından itibaren altı aydan sonra ve zina fiilinden itibaren altı ay ve daha fazla zaman içinde çocuk getirirse esah olan görüşe göre lianla çocuğu reddetmesi helal olur. Lakin evla olan reddetmemesidir, çünkü hamile kan görebilir.

Hanbelîler de [3] lianla çocuğu reddetmek için şunları şart koşarlar:

1- Çocuğun veya ikiz ise birinin nesebini ikrar veya ikrara delâlet eden bir şey yapmış olmamalı. Meselâ ikizlerin birini reddedip diğerine sükut etse bu, delâletten ikrar demektir. Bu şart Şafiîlerin şartına uygundur.

2- Doğumdan sonra çocuğun nesebini reddetmekte acele etmeli. Çocuğu

1- *Muğni'l-Muhtaç*, III, 373, 381, 383, *el-Mühezzep*, II, 122-123.

2- Ebu Davud, Neseî ve başkalarının Ebu Hüreyre'den rivayet ettiğine göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Kim çocuğunun yüzüne baka baka onu inkâr ederse Allah kıyamet günü ona karşı perde çeker ve bütün insanların gözü önünde onu rüsvay eder".*

3- *el-Muğnî*, VII, 416-417, 439, *Gâyetü'l-Münteha*, III, 304.

tebrik edildiğinde sükût etse veya duaya âmin dese, imkânı olduğu halde açlık, susuzluk ve uyku gibi bir mazereti olmadan veya belki ölür diyerek reddi geciktirse bu husustaki hakkı düşer.

Çocuğun doğduğunu bilmiyordum dese veya hapis, hastalık, uzakta olma ve malının başında bulunması gibi bir mazeretten dolayı reddi geciktirse bu hakkı düşmez. Bu da Şafiîlerin şartına uygundur.

3- Karı-kocadan her biri lianda çocuğun reddini zikretmeleri gerekir, çünkü onlar birşey üzerinde yeminleştiklerine göre yeminlerinde o şeyin zikredilmesi şarttır. Lianda çocuk zikredilmezse kocadan onun nesebi düşmez.

Şafiîlere göre erkeğin lianda çocuğu zikretmesi kâfidir, kadının zikretmesine gerek yoktur, çünkü reddeden o değildir.

Hanbelîlerce râcih kabul edilen Hırakî'nin sözünün zahirine göre lianda çocuk şöyle zikredilir: Koca "bu çocuk benim çocuğum değil" der, kadın da "bu çocuk onun çocuğu" der. Kâdı Ebu Ya'la ve Şafiîlere göre kocanın "bu çocuk zinadandır, benden değildir" demesi şarttır, çünkü "o benden değildir" sözüyle "yaratılış ve ahlak" bakımından benden değil demek isteyebilir, o halde mutlaka tekit için "zinadandır" sözünü söylemelidir.

4- Karı-koca her ikisi de lian yapmalıdır. Âlimlerin çoğu bu görüştedir. İmam Şafiî'ye göre sadece kocanın lianiyle çocuk reddedilmiş olur, çünkü çocuğun reddi ancak kocanın yemini ve lianiyle olur; kadının yemini ve onu yalanlamasıyle değil. Şu halde nesebin reddinde kadının yemininin hiçbir manası yoktur. O nesebi isbat eder ve nesebi reddedeni yalanlar. Onun lianı ancak kendisinden haddi kaldırmak içindir. Cumhur, İmam Şafiî'ye şu cevabı verdi: Rasulullah (s.a.v.) çocuğu ancak ikisinin de lianından sonra reddetti.

5- Her ikisinin de lian lafızlarını tamamlaması lazımdır.

6- Kadının lianından önce erkeğin lianı yapılır. Malikî ve Hanefîlere göre aksi yapılırsa sünnet üzre yapılmamış olur, fakat ayrılmaları caizdir ve çocuğun nesebi koca tarafından reddedilmiş olur.

Lian nasıl yapılır ve lianda hâkimin rolü nedir?

Lianın keyfiyeti veya sıfatı veya lafızları: Fukaha lianın keyfiyetinin veya mahiyetinin aşağıdaki şekilde olduğu üzerinde ittifak etmişlerdir: [1]

Koca hanımına zina isnadında bulunduğu veya kendinden olan çocuğunun nesebini reddettiği zaman şahitleri yoksa hanımı da onu tastik etmemiş ve kazif haddi vurulması için talepte bulunmuş ise hâkim kocaya lian yapmasını emreder.

1- *el-Lübâb,* III, 76, Reddü'l-Muhtâr, II, 810, *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 664, *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye s 244,* Bidâyetü'l-Müctehid, II, 118, *Muğni'l-Muhtâc,* III, 374, *el-Mühezzep,* II, 126, *Gâyetül Müntehâ,* III, 199, *el-Muğnî,* VII, 436.

Liana önce koca başlar ve mahkeme huzurunda dört defa, "Allah şâhidimdir ki, ben ona isnat ettiğim zina meselesinde" veya "çocuğun nesebinin reddi meselesinde doğru söylüyorum" der, eğer kadın orada hazır bulunuyorsa ona eliyle de işaret ederek veya hazır bulunmuyorsa isim verip "hanımım filana attığım zina meselesinde..." diyerek muhatabı tayin eder. Beşinci defa yine hanıma işaret ederek "eğer ona attığım zina meselesinde veya çocuğun reddi meselesinde yalancı isem Allah'ın laneti üzerime olsun" der.

Sonra kadın yine dört defa "Allah şahidimdir ki, onun bana attığı zina meselesinde", veya "çocuğun reddi meselesinde o yalancıdır" der. Beşincisinde, "onun bana attığı zina meselesinde" veya "çocuğun reddi meselesinde eğer o doğru ise Allah'ın gazabı üzerime olsun" der. Lanetten [1] daha ağır olan gazabı kadının söylemesinin sebebi şudur: Kadınlar lneti kullanmakta daha cesur olurlar, çünkü onlar hadîsde de varid olduğu gibi lanet kelimesini sözlerinde çok kullanırlar. Bu sebeple kadının çekinmesi ve hemen söylemeye yeltenmemesi için "gazap" kelimesini onun kullanması tercih edilmiştir. Çünkü onun cürmü olan zina, erkeğin cürmü olan kazif=iftiradan daha büyüktür. Ancak liana kocanın başlaması vaciptir çünkü o müddeî=davacıdır, davalarda müddeî ile davaya başlanır.

Lianın bu şekilde yapılmasının delili şu ayet-i kerimelerdir: *"Eşlerine zina isnadında bulunup da kendilerinden başka şahitleri olmayanlar... onların her birinin şahitliği kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ederek şahitlik etmesi, beşinci defa da eğer yalan söyleyenlerden ise Allah'ın lanetinin kendi üzerine olmasını dilemesidir.*

Kadının, kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ile şahitlik etmesi, beşinci defa da, eğer (kocası) doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabının kendi üzerine olmasını dilemesi kendisinden cezayı kaldırır."

Lianın yapılışının böyle olduğu vârid olan hadîs-i şeriflerle teyid edilmiştir. Bu hadîslerden birisi de İbni Ömer hadîsidir. İbni Ömer: Ya Rasulullah, birimiz hanımını fuhuş üzere bulsa ne yapsın? Konuşsa büyük bir şey konuşmuş olur, sükût etse yine aynı. Rasulullah (s.a.v.) sükût etti, cevap vermedi. İbni Ömer bir müddet sonra Rasulullah'a geldi ve "Size sorduğum şey başıma geldi" dedi. Bunun üzerine Allah (c.c.) Nur suresindeki "Hanımlarına zina isnadında bulunanlar..." ayetlerini indirdi. Rasulullah (s.a.v.) bu ayetleri İbni Ömer'e okudu, vaaz ve nasihatte bulundu ve ona dünya azabının ahiret azabından daha hafif olduğunu haber verdi. İbni Ömer, "Hayır, seni hak olarak gönderene yemin ederim ki onun hakkında yalan söylemedim" dedi. Sonra İbni Ömer'in hanımını çağırdı nasihat etti, dünya azabının ahiret azabından daha hafif olduğunu haber verdi. Kadın, "Seni hak olarak gönderene yemin ederim ki o (kocası) yalancıdır" dedi.

1- *Gazap:* Öfke ve gazaba uğrayan kişinin başına azap indirmek manasına gelir. Lanet ise Allah'ın rahmetinden tard etmek demektir, lanette azap etme yoktur.

Rasulullah liana erkekten başladı, o doğrulardan olduğuna dört defa Allah'ı şahit tutarak yemin etti. Beşincide eğer yalancılardan ise Allah'ın lanetinin üzerine olmasını söyledi. İkinci olarak kadın liana başladı, kocasının yalancılardan olduğuna dört defa Allah'ı şahit tutarak yemin etti. Beşincide eğer kocası doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabının üzerine (yani kadının üzerine) olmasını söyledi. Sonra Rasulullah (s.a.v.) onları ayırdı. (1)

Liana kocadan başlanması, cumhurun görüşüdür. Ebu Hanife'ye göre liana kadının başlaması da sahihtir. Kâsânî Bedayi'de şöyle dedi: İade edilmesi uygun olur, çünkü lian kadının şahitliğidir, onun şahitliği kocanın şahitliğini çürütmektedir, o halde ancak erkeğin şahitliğinin varlığından sonra onunki sahih olur."

Lianda mendup olan şeyler ve hakimin rolü:

Hâkimin şunları yapması sünnettir: (2)

1- Liandan evvel karı-kocaya nasihatta bulunup onları ahirette gelecek Allah'ın azabıyle korkutması. Zira yukarıda geçen hadîste İbni Ömer'le hanımına Rasulullah (s.a.v.) öyle yapmıştı. Rasulullah (s.a.v.) Hilal'e şöyle dedi: "Allah'tan kork, zira dünya azabı âhiret azabından daha hafiftir". Ve hakim onlara şu ayeti okur: *"Allah'a karşı verdikleri sözü ve yeminlerini az bir paraya satanlara gelince işte bunların ahirette bir payı yoktur. Allah kıyamet günü onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temizlemiyecektir. Onlar için acı bir azap vardır"* (Âl-i İmran 77). Ve onlara, lian yapanlara Rasulullah (s.a.v.)ın şöyle dediğini hatırlatır: "Hesabınız Allah'a kalmıştır, o biliyor ki biriniz yalancıdır, içinizden tevbe eden var mı?"

2- Eşlerin nikahlı oldukları sabit olmadıkça hâkim lian yapmalarına karar vermez.

3- İnsanların görmesi ve herkesin bilmesi için eşler lianı ayakta yaparlar: Lian yaparken erkek ayağa kalkar kadın oturur, sonra kadın ayağa kalkar erkek oturur. Lian lafızlarını kullanırlar ki bunlar dört şahitliktir.

4- Dört âdil kişiden az olmamak üzere lian sırasında Müslümanlardan bir grup hazır bulunur. Malikîlere göre bu vaciptir.

5- Malikî ve Şafiîlerin görüşüne Hanbelîlerde de râcih olan görüşe göre zaman ve mekan faktörleriyle lian ağırlaştırılır. Meselâ: Herhangi bir namazın peşinden yapılır, çünkü bu korkutucu ve caydırıcı olur. Veya ikindi namazından sonra yapılır, çünkü râcih olan görüşe göre o ayette bahsedilen salat-ı vustâdır. Veya

1- Hadîs, Said bin Cübeyr ve İbni Ömer'den Buhari, Müslim ve Ahmed bin Hanbel'in ittifakıyle rivayet edilmiştir (*Neylü'l-Evtar* VI, 267).

2- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, s. 245, *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 665-667, *Muğni'l-Muhtaç*, III, 376-378, *el Muğni*, VII, 434-437, *Gayetü'l-Münteha*, 3/200, *Keşşafu'l-Kına*, 5/454-455.

cuma günü ikindiden sonra yapılır, çünkü bu vakit -Ebu Davud'un ve sahihtir diyerek Neseî'nin rivayet ettiği hadîs-i şerifte varid olduğuna göre- duaların kabul olduğu vakittir. [1] Ayrıca ikindiden sonra yapılan yalan yeminin cezası daha ağırdır. Bu babda Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Üç kişi vardır ki Allah kıyamet günü onlarla konuşmaz ve onları temize çıkarmaz ve onlar için elim bir azap vardır. Rasulullah (s.a.v.) ikindiden sonra yalan yemin ederek bu yeminle bir müslümanın malını alan kişiyi de bunlardan saymıştır. [2]

Ve yine müslümanın lianı mescidde yapılmak suretiyle ağırlaştırılır, çünkü mescid mekanların en şereflisidir. Malikîler bunu vacip kılmışlardır. Çünkü bu, kişiyi yalan yere yemin etmekten caydırmak hususunda daha etkilidir.

Mekanların en şereflisi Mekke'de Hacceru'l-Esved köşesiyle Makam-ı İbrahim arasında kalan kısım, Medine'de kabr-i şerif ile minber arasında kalan kısımdır. Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Benim bu minberimin yanında kim yalan yere yemin ederse cehennemdeki yerini hazırlasın" [3]. "Bu minberin yanında bir köle veya câriye -isterse yaş bir misvak için olsun- yalan yere yemin ederse cehennem ona vacip olur" [4].

Beyt-i Makdis'de (Kudüs) lian mescidde mübarek taşın yanında yapılır, çünkü orası en şerefli parçasıdır. Ayrıca orası bütün enbiyanın kıblesi olmuştur. İbni Hibbân'ın Sahih'inde "O taş cennettendir" rivayeti vardır.

Bu üç mescidin haricindeki mescidlerde lian cuma kılınan camilerin minberleri yanında yapılır, çünkü minber caminin en çok tazim edilen yeridir.

Hayızlı, nifaslı veya durumu müteređdid olan müslüman kadın caminin kapısı yanında lian yapar.

Zimmî olan Yahudi ve Hıristiyanlara mabetlerinde lian yaptırılır. Çünkü onların mabetleri bizim mescitlerimiz gibidir. Mecusî ise ateşgede de lian yapar, çünkü onlar oraya tazim ve hürmet gösterirler, maksat onu yalandan menetmektir. Var olduğunu iddia ettikleri kitabın semâvî bir kitap olması ihtimalinden dolayı onların itikatlarına saygı olsun diye hâkim oralarda hazır bulunur. Putperestlerin mabedinde lian yapılmaz, çünkü onun herhangi bir saygınlığı yoktur, bu mabet hakkındaki itikatları da şer'î değildir.

Hanbelîlerden Ebu Ya'lâ ve Hanefîlere göre lian zaman ve mekan faktörü ile ağırlaştırılmaz, çünkü Allah bu emri mutlak söyledi, herhangi bir zaman veya mekanla kayıtlamadı, şu halde bunu bir delil olmadan kayıtlamak caiz olmaz.

1- Müslim bu vakti imamın minbere oturuşundan namaz eda edilinceye kadar geçen vakittir demiş ve Nevevî de bunu teyit etmiştir.

2- Buharî ve Müslim'in ittifakiyle Ebu Hüreyre'den rivayet edilmiştir.

3- Neseî rivayet etmiş, İbni Hibban *sahih* demiştir.

4- İbni Mace rivayet etmiş, Hâkim de "Buharî ve Müslim'in şartlarına göre *sahih*tir" demiştir.

Ayrıca Rasulullah (s.a.v.) erkeğe hanımını getirmesini emretti, herhangi bir zaman tayin etmedi. Bir zaman tayin etseydi rivayet olunur, ihmal edilmezdi.

Eşlerden birinin liandan çekinmesi veya dönmesi halinde ne lâzım gelir?

Karı-kocadan biri mahkemeden talep ettikten sonra liandan çekinebilir veya liandan dönüp kendini yalanlayabilir. Bu takdirde hakim ne yapar?

Mahkemeden talep ettikten sonra eşlerden birinin lian yapmaktan çekinmesi halinde ne hüküm verileceği hususunda fukaha ihtilaf etmişlerdir. Bu hususta iki görüş vardır: [1]

a) Hanefîlere göre koca lian yapmaktan çekinmesi halinde lian yapıncaya veya kendini tekzip edip kazif haddi vuruluncaya kadar hapsedilir. Kadın çekinirse yine lian yapıncaya veya o aleyhinde iddia edilen hususta kocasını tasdik edinceye kadar hapsedilir. Kocasını tasdik ederse had vurulmadan serbest bırakılır çünkü Allah (c.c.) "ondan azabı kaldırır" buyurmuştur. Yani Hanefî ve Hanbelîlere göre hapsi kaldırır.

b) Hanefîler hariç cumhura göre karı veya koca lian yapmaktan çekinirse zina haddi uygulanır, çünkü lian zina haddinin bedelidir. Zira Allah (c.c.) "o kadından azabı kaldırır" buyurmuştur. Yani cumhura göre bu dünya azabıdır o da had cezasıdır. Şu halde meselâ kadından had ancak lian yapmasıyle kaldırılır.

Ancak Hanbelîler, "o kadından azabı kaldırır" ayet-i kerimesinin delâletiyle, hanımın liandan çekinmesi halinde verilecek hüküm hususunda Hanefîlere muvafakat etmişlerdir. Şu halde kadın lian yapmaz ise ondan azap kalkmaması lazımdır. Onun için dört defa zina suçunu ikrar edinceye veya lian yapıncaya kadar hapsedilir.

Kocanın liandan çekinmesi halinde cumhurla Hanefîler arasındaki ihtilâfın sebebi, hanıma zina isnadında bulunmanın asıl gereği lian mı yoksa had mi?" hususundaki ihtilaflarıdır. Hanefîler bunun asıl gereği liandır diye hüküm vermişlerdir. Lian vaciptir, çünkü Allah (c.c.) *"Hanımlarına zina isnadı yapanlar, bunların kendilerinden başka şahitleri yoksa, onlardan birinin şahitliği dört defa Allah'ı şahit tutmalarıdır"*. (Nur, 6) buyurmuştur. Yani "o kişi dört defa Allah'ı şahit tutsun" diyerek Allah (c.c.) hanımlara iftira atmanın gereğini lian kabul etmiştir. Şu halde kim lianı değil de haddi vacip kılarsa bu ayete muhalefet etmiştir. Böylece kazif ayeti kocalar hakkında neshedilmiş olur. Hanımlara zina isnadında bulunulması sebebiyle vacip olan ceza liandır, koca bundan çekinirse borcunu ödemekten çekinen borçlunun borcunu ödeyinceye kadar hapsedilmesi gibi o da

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 808, *el-Lübâb*, III, 75, *el-Bedâyi'*, III, 238, *Bidâyetü'l-Müctehit*, II, 119, *el-Kavânînü'l-Fıkhiyye*, s. 245, *Muğni'l-Muhtaç*, III, 371, 382, *el-Mühezzep*, II, 119, *el-Muğnî*, VII 392, 397, 404, *Gâyetü'l-Müntehâ*, III, 202, *Keşşâfü'l-Kınâ*, V, 463.

lian yapıncaya kadar hapsedilir.

Cumhur ise bunun asıl gereğinin kazif olduğuna hükmetmiş, lian ise sadece bu haddi düşürür demişlerdir. Çünkü *"Namuslu kadınlara zina isnadında bulunup sonra dört şahit getiremeyenlere seksener sopa vurun..."* (Nur, 4) ayet-i kerimesi umumîdir, yabancıya da kocaya da şamildir, ister koca olsun ister başkası olsun her kazif yapana had vacip olur. Daha sonra lian koca için, kendileriyle zina suçunun ispat edildiği dört şahit yerine kabul edilmiştir. Onun için koca lian yapmaktan çekinirse bu iftiranın aslî gereği vacip olur ki o da kazif haddidir.

Diğer bir delil de Rasulullah (a.s.)ın, hanımına zina isnadında bulunan Hilal İbni Ümeyye'ye söylediği" delil getir, yoksa sırtına had vurulur" sözüdür.

Kur'an ve sünnetten delilleri kuvvetli olduğu için cumhurun görüşü daha tercihe şayandır. Binaenaleyh koca iffetli hanımına iftirada bulunsa ona kazif haddi vurulması, fasıklığına hükmedilmesi ve şahitliğinin kabul edilmemesi vacip olur. Ancak delil getirebilirse veya lian yaparsa bunlar olmaz. Dört şahit getiremezse veya lian yapmaktan kaçınırsa bütün bunlar hakkında hükmedilir.

Liandan kaçınması halinde koca üzerine sadece tazir cezası vacip olabilir. Meselâ ehli kitap olması, cariye olması, mecnun veya çocuk olması gibi "ihsan *"el-ıhsân"* vasfı bulunmayan hanımına iftira atması halinde bu sözü ona ar getirdiği için tazir cezası verilmesi vacip olur. Kadında yukarıda zikredilen noksanlıklardan biri bulunduğu için tam had vurulmaz, bu sebepten fasık olmaz, şahadeti ret edilmez, çünkü bunlara iftirada bulunmak kazif haddini icap ettirmez. Koca kendisinden tazir cezasını kaldırmak için lian yapabilir, çünkü bu bir kazif taziridir.

Ve buradan şöyle bir kaide çıkar: Lian yapılmayan her yerde nesep kocaya isnad edilir ve kazif sebebiyle bunun gereği olan had veya tazir vacip olur. Ancak kazif yapan küçük veya mecnun ise burada tazir veya had ve ittifakla lian olmaz.

Kocanın liandan dönmesi:

Liandan sonra koca kendini yalanlarsa ona kazif haddi vurulacağında dört mezhebin imamları ittifak etmişlerdir. [1] ve ister hanımın lianından önce ister sonra yalanlamış olsun kadının mahkemeden had vurulmasını isteme hakkı vardır, çünkü lian koca açısından şahit yerine kabul edilmiştir, koca "ben onun hakkında yalan söyledim" diyerek kendini tekzip ettiği zaman bu, kıdanın ırz ve namusu hakkındaki karalamayı artırmış ve kazfi tekrarlamış olmaktadır, şu halde ona verilecek ceza hanımından başkasına kazif yaptığında vacip olan had'den daha az

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 812, *el-Kitap maal-Lübâb,* III, 75, *Bidâyetü'l-Müctehid,* II, 120, *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* s. 245, *Muğni'l-Muhtaç,* III, 380, *Gâyetü'l-Müntehâ,* III, 202, 204 *Keşşâfu'l-Kınâ* V, 468.

olmaz.

Kendini tekzipten de döner ve "onun zina ettiğine dair elimde delilim var" der veya lian yaparak kendisinden haddi düşürmek isterse kabul edilmez, çünkü delil ve lian söylediğini tahkik içindir, halbuki o kendisinin yalan söylediğini ikrar etmiştir, ondan bunun aksine bir söz kabul edilmez.

Bütün bunlar iftiraya uğrayan iffetli ise geçerlidir. Ama iffetli değilse kazif yapana tazir uygulanır.

Lian yapan koca, daha hanımı lian yapmadan kendini tekzip ederse ona kazif haddi vurulur ve aile hayatı devam eder yani o kadın onun hanımıdır. Lakin kadın da lian yaptıktan sonra artık onun hanımı değildir.

Çocuğun nesebini reddeden kişi bu redden ve lian yaptıktan sonra kendini ne zaman tekzip ederse, çocuk ister ölü ister sağ olsun, ister zengin ister fakir olsun nesebi o adama nisbet edilir. Çünkü lian ya yemindir veya şahitlik (delil) tir, bunlara muhalif olan şeyi ikrar ettiği zaman bu ikrarıyle cezalandırılır ve lianın hükmü düşer. Sonra nesebin sabit olmasında mümkün olduğu kadar ihtiyatlı hareket edilir ve baba ile çocuk birbirlerine vâris olurlar, çünkü miras nesebe tabidir, nesebi de sabit olduğuna göre miras ona tabi olmuştur.

Lian şahitlik midir yemin midir?

Lian yapanlarda aranan şartlar bahsinde de beyan ettiğimiz gibi Hanefîler "ancak şahitliği caiz olan kişinin lianı caiz olur" dediler. Şu halde lian sadece müslüman, hür ve âdil karı-koca arasında olur. Ayrıca lian yapanlarda hürriyet, akıl, buluğ, İslam, konuşabilme ve kazif haddi vurulmamış olma şartları aranır.

Cumhura göre ise müslüman olsun kâfir olsun, âdil olsun fâsık olsun, her ikisi de veya birisi kazif cezası almış olsun veya olmasın her mükellef karı-koca arasında lian sahih olur. İşte bu ihtilafın sebebi "lian şahitlik midir yoksa yemin midir" meselesidir.

Hanefîlere göre [1] lian lânet ve gazap sözleriyle beraber söylenen yeminlerle kuvvetlendirilmiş şahitliklerdir. Lian koca açısından kazif haddi yerine hanım açısından ise zina haddi yerine kâimdir. Hanefîlerin delili lian ayetidir: *"Eşlerine zina isnadında bulunup da kendilerinden başka şahitleri olmayanlar, onların her birinin şahitliği dört defa Allah adına yemin etmeleridir"* (Nur, 6). Bu ayette Allah (c.c) kocaları "şahitler" diye, "her birinin şahitliği" nassında da lianı "şahitlik" diye isimlendirdi ve bunların sayısını da zina şahitlerinin sayısı kadar yaptı. Lian şahitlik olduğuna göre müslüman hakkında şahitlikte aranan şartlar burada da aranır.

Cumhura göre ise [2] lian lafızlarına "şahitlikler" denilmiştir, halbuki onlar

1- *el-Bedâyi,* III, 241, *el-Lübâb,* III, 75, 78.
2- *Bidâyetü'l-Müctehit,* II, 118, *Muğni'l-Muhtaç,* III, 374, *el-Muğnî,* VII, 392.

hakikatte yemindir, liana her ne kadar şahitlik denilse de o yemindir. Bunun delili Hilal bin Ümeyye kıssasında Rasulullah (a.s.) ın şu sözüdür: "Yeminler olmasaydı benim onunla hesabım vardı" [1]. Çünkü lianda mutlaka Allah'ın (c.c.) ismi ve yeminin cevabı zikredilmesi lazımdır, lian şahitlik olsaydı buna ihtiyaç olmazdı. Ayrıca lianda kadın erkek eşittir, şahitlik olsaydı kadın erkeğin yarısı sayılırdı. Ve yine lianın dört defa tekrarlanması vaciptir halbuki şahitlikte bilinen şey tekrarlanmamasıdır. Yemin ise "kasâme yeminleri"nde görüldüğü gibi tekrarlanır. Ve yine lian her iki taraftan olur, halbuki şahitlik sadece tek raraftan yani müddeî= davacı tarafından olur.

Liana şahitlik denilmesi ise yemin esnasında lian yapanın "Allah şahidim olsun" demesinden dolayıdır. Lian her ne kadar yemin de olsa "şahitlik" denilmiştir, çünkü *"Münafıklar sana geldiklerinde "şahitlik ederiz ki sen Allah'ın peygamberisin. Onların yeminlerini kalkan yaptılar"* (Münafıkun, 1-2) ayetlerinde olduğu gibi şahitlik "yemin" sözü ile ifade edilebilir. Sonra âmânın lianının caiz olduğu üzerinde fukaha icma etmiştir. Lian şahitlik olsaydı lianı caiz olmazdı.

Lian yemin olduğuna göre şahitlikte şart koşulan şeyler onda şart koşulmaz. Bu ihtilaftan fukahanın dilsiz hakkındaki ihtilafları neşet etmiş, cumhur ne demek istediği anlaşılırsa dilsiz lian yapar dediği halde Hanefîler şahitlik ehliyeti olmadığı için yapamaz demişlerdir.

Naklî ve aklî delilleri kuvvetli olduğu için benim nazarımda cumhurun görüşü râcihtir. Çünkü lian bir ihtiyacı gidermek için meşru kılınmıştır, şahitliğe ehil olmasalar dahi insanların ihtiyaçları durmadan genişler. Bu aynı zamanda Ali Beyt'in de görüşüdür.

Lianın neticeleri:

Eşlerin mahkeme huzurunda yaptığı lianın neticeleri şunlardır: [2]

1- Kocadan kazif haddinin veya tazirin kadından da zina haddinin düşmesi şu halde koca lian yapmazsa, Hanefîlerin dışındaki fukahaya göre eğer lian yapan hanım iffetli ise koca üzerine kazif haddi, iffetli değilse tazir vacip olur. Şafiî ve Malikîlere göre kadın lian yapmazsa, bakire idiyse zina haddi, evli idiyse recim vacip olur.

2- Hâkim ayırmadan önce bile olsa liandan sonra her ikisine de temasta ve istimtada bulunmak haramdır. Çünkü hadîs-i şerifte "Lian yapanlar ebediyyen

1- Ahmed ve Ebu Davud İbni Abbas'tan rivayet etmişlerdir. *(Neylü'l-Evtâr,* VI, 274).

2- *el-Bedâyi,* III, 244-248 *Fethu'l-Kadir,* III, 253, *ed-Dürrü'l-Muhtar,* II, 806, *el-Lübab,* III, 77-78 *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* s. 244, *Bidâyetü'l-Müctehit,* II, 120, *eş-Şerhu's-Sağir,* II, 668, *Muğni'l-Muhtaç,* III, 376, 380, *el-Mühezzep,* II, 127, *el-Muğnî,* VII, 410-416 *Gâyetü'l-Münteha,* III, 203.

birleşemezler" (1) denilmiştir.

3- Ayrılmalarının vacip olması: Hanefîlere göre hakim onları ayırmadan ayrılık tamam olmaz. Buna delil Hilâl İbni Ümeyye kıssasındaki İbni Abbas'ın, "Rasulullah (s.a.v.) aralarını ayırdı" (2) sözüdür. Bu, hakim ayırmadan önce ayrılığın vaki olmamasını gerektirir. Ayırmadan evvel birisi ölse diğeri ona varis olur, koca hanımını boşasa talak vaki olur.

Malikîler ve Ahmed bin Hanbel'den gelen iki rivayetten Hanbelîlerce râcih olan görüşe göre mahkeme kararı olmadan lianla ayrılık vaki olur, çünkü ayrılığın sebebi liandır o da yapılmıştır, hâkimin ayırmasına ihtiyaç kalmadan ayrılık vaki olur. Hz. Ömer şöyle demiştir: "Lian yapanlar ayrılırlar, ebediyyen birleşemezler".

Şafiîlere göre kadın lian yapmasa dahi yalnız kocanın lianıyle ayrılık meydana gelir, çünkü bu sözle meydana gelen bir ayrılmadır, talak gibi sadece kocanın sözüyle vâki olur. İbni Kudame Muğnî'de "İmam Şafiîye bu sözünde muvafakat eden kimse bilmiyorum" diyor.

4- Bu ayrılma Ebu Hanife ve Muhammed'e göre talak-ı bâindir, çünkü bu "unne" sebebiyle yapılan ayrılmada olduğu gibi hâkimin ayırmasıyle meydana gelmiştir, hakim tarafından yapılan her ayırma talak-ı bâin olur. Burada kadın ancak şu iki durumda kocasına dönebilir:

a) Delâlet yoluyla da olsa kocanın kendini tekzip etmesi halinde meselâ nesebi reddedilen çocuk ölür arkasından koca bunun nesebinin kendisinden olduğunu iddia ederse. Çünkü bu şahitlikten dönme sayılır, şahitlikten dönüldükten sonra artık onun hükmü kalmaz. O takdirde kocaya kazif haddi vurulur ve çocuk varsa nesebi o adamın üzerine sabit olur. Aynı şekilde kadın kocasını tasdik ederse evlilik hayatına dönebilir.

b) Karı-kocadan birinin şahitlik ehliyetinden çıkması halinde. Çünkü böylece ayrılma sebebi ortadan kalkmış olur. Buna göre, şayet kadın zina etse veya başkasına zina isnadında bulunsa ve kazif haddi vurulsa kadının lian yapma ehliyeti kalktığı için kocasının onunla evlenmesi caizdir.

Talak bain olunca iddeti boyunca kocanın kadına nafaka ve mesken temin etmesi vacip olur ve eğer iddet halinde kalırsa iki seneye, iddet halinde kalmazsa altı aya kadar getireceği çocuğun nesebi sabit olur (yani kocasındandır).

Cumhura ve Ebu Yusuf'a göre: Lian ayrılığı süt akrabası olduğu ortaya çıktığı için yapılan ayrılık gibi bir fesihtir ve ebediyyen haram olmalarını icap etirir. Onun

---

1-Darâkutnî, İbni Abbas'tan, Ebu Davud, Sehl bin Sa'd'dan rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, VI, 274.

2- Ahmed ve Ebu Davud rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, VI, 274.

için lian yapanlar "lian yapanlar ebediyyen birleşemezler" hadîs-i şerifince daha sonra asla birbirleriyle evlenemezler. Ayrıca lian bir talak değildir, dolayısıyle nikahın başka sebeplerle fesholması gibi bu da bir fesihtir. Ve yine lian artık vacip olmuştur, ayrılığın sebebi odur, kocanın kendini tekzip etmesi veya karı-kocadan birinin şahitlik ehliyetini kaybetmesi ayrılık sebebinin varlığını ortadan kaldırmaz, o bâkidir, dolayısıyle hükmü de bâki kalır.

Şafiînin re'yine göre hanım lian yapmasa dahi kocanın lianıyle ayrılık vaki olmuştur, koca yalancı olsa da veya kendini tekzip etse de bu artık nikahın tekrar geri gelmesinde ve ebedî haramlığın kalkmasında bir şey ifade etmez. Çünkü bunlar kocanın hakları idi, lianla batıl oldular ve artık geri dönmeleri mümkün değildir. Had ve nesebin iltihakı böyle değildir, bunlar geri gelir. Çünkü bunlar kocanın üzerine vacip olan haklardandır.

5- Lian nesebin reddi sebebiyle ise çocuğun nesebinin kocadan alınıp annesine nisbet edilmesi lazımdır. Nesebin reddedilmesi, birbirlerine vâris olamamaları -ister babaların çocuklar üzerine ister çocukların babalar üzerine nafakası olsun- nafakanın vacip olmaması gibi neticeler doğurur.

Çocukla ilgili bazı hükümler yine yürürlükte kalır. Bunlar: çocuğun lian yapan asıl veya aslın fer'i lehinde şahitlik yapmalarının caiz olmaması, bu adama reddettiği bu çocuğu öldürmesi halinde kısas uygulanmaması, adamın kendini tekzip edip nesebin yine kendine dönmesi ihtimalinden dolayı nesebi reddedilen bu çocuğun nesebinin başkasına ilhakının sahih olmaması. Ayrıca bu çocukla o adam arasındaki mahremiyetin devam etmesi de bu cümledendir. Onun için bu adam kızını, nesebini reddettiği o çocukla evlendiremez, çünkü kendi oğlu olma ihtimali vardır.

Vacip olduktan sonra lianı düşüren ve ayrılmadan önce lianın hükmünü iptal eden şeyler:

a) Vacip olduktan sonra lianı düşüren şeyler:

Hanefîlere göre [1] lianı düşüren sebepler şunlardır:

1- Lian ehliyetini ortadan kaldıracak bir halin meydana gelmesi veya aslında lianın vacip olmasına mani bir şeyin bulunması: Lianın vacip olmasına mani olan her şey vacip olduktan sonra meydana gelirse lianı düşürür. Meselâ: delilik, dinden dönme, dilsiz olma, başka bir insana iftirada bulunup da kazif haddi vurulması veya zina gibi şüphe ile temasta bulunma gibi kadınla haram bir temasta bulunulması. Bütün bu durumlarda had vacip olmaz. Lian vacip olduktan sonra lian yapma ehliyeti ortadan kalktığı için bu sonradan ortaya çıkan sebepler yüzünden lian düşer. Çünkü lian şahitliktir, mahkemeden karar çıkıncaya kadar şahitlik yapma

1- *el-Bedâyi,* III, 243, *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 809.

sıfatının devam etmesi şarttır.

2- Talak veya fesih veya ölümle kesin ayrılma: Bu iftiradan sonra koca hanımını boşasa veya bir sebep üzerine nikahı feshetse veya eşlerden biri ölse lian ve had düşer. Lianın düşmesinin sebebi evlilik ortadan kalktığı içindir, halbuki daha önce de beyan ettiğimiz gibi evliliğin varlığı lianın yapılabilmesi için şarttır. Haddin vacip olmaması ise kazfin haddi vacip kılmayıp sadece lianı vacip kılmasından dolayıdır.

Ama adam hanımını ric'î talak ile boşasa lian düşmez, çünkü ric'î talak evliliği ortadan kaldırmaz.

3- Kazfe (iftira) şahit olan kişinin ölmesi veya ortadan kaybolması. Kazfin şahidinin ölmesi veya kaybolması ile lian düşer, çünkü artık onun şahitliği ile hüküm verilemez.

4- Kocanın kendini tekzip etmesi veya hanımının onu bu iftirada tasdik etmesi: Koca kendini tekzip etse artık lian yapması mümkün olmayacağı için düşer, çünkü o "ben yalancıyım" deyip dururken ona doğrulardan olduğuna dair yemin etmesi için emredilmesi muhaldir. Üzerine kazif haddi vacip olur, çünkü kazif sahihtir.

Kadın kazif konusunda kocasını tasdik etse artık yapılması mümkün olmadığı için lian yine sakıt olur, çünkü inkâr ettiği konuda kendisini tekzip etmiştir. Lakin ona had uygulanmaz, çünkü lian yapılması vacip olsaydı yine de zina sabit olmayacağı için lianla iffetini kaybetmiş olmazdı. Bu sebeple lian düştüğü için burada haliyle ona zina haddi uygulanmaz.

Lianın düşmesi için Hanbelîler üç durum zikrederler: [1]

1- Cinnet, zina ve kadının dilsiz olması gibi lian ehliyetini ortadan kaldıran bir sebebin ârız olması.

2- Kadının kazif konusunda kocasını tasdik etmesi veya affetmesi veya sükût etmesi. Bu iki halin sebebi, onların kadının kocasını yalanlamasını ve bu tekzibin lian bitinceye kadar devam etmesini şart koşmalarıdır.

3- Kocanın liandan önce veya lianı tamamlamadan ölmesi. Koca hanımına zina isnadında bulunsa sonra henüz ikisi de lian yapmadan veya koca lianını tamamlamadan ölse lian düşer ve çocuk ona nisbet edilir, ittifakla kadın ona vâris olur, çünkü lian yapılmamıştır, dolayısıyle hükmü de sabit olmaz. Aynı şekilde koca kendi lianını tamamladıktan sonra ve hanımın lianından önce ölse Hanbelîlere göre yine lian düşer.

İmam Şafiîye göre hanım lian yapmamış olsa da veya koca yalan söylemiş de

1- *Gâyetü'l-Müntehâ*, III, 2[illegible]2, *Keşşâfu'l-Kınâ*, V, 451, *el-Muğnî*, VII, 4[illegible]6.

olsa kocanın lianı tamamlamasıyle kadın bâin olur (kesin ayrılır), birbirlerine vâris olamazlar, çocuğun nesebi reddedilmiş olur ve kadın lian yapmazsa ona had vurulması lazım gelir.

b) Lian yapıldıktan sonra ayrılmadan önce lianın hükmünün bâtıl olması:

Hanefîlerin reyine göre [1] lian vacip olduktan sonra onu düşüren her şey, lian yapıldıktan sonra ve ayrılmadan önce bulunursa lianın hükmünü (eserini) iptal eder. Meselâ: Liandan sonra fakat ayrılmadan önce karı-kocadan kocanın veya her ikisinin mecnun olması, birinin veya ikisinin dilsiz olması veya birinin veya ikisinin de dinden çıkması, bu arada ikisinden birine kazif haddi uygulanması veya kadına haram bir şekilde temasta bulunulmuş olması veya birisinin kendini tekzip etmesi. Bu hallerde hâkim onları ayırmaz ve onları nikahları üzere bırakır. Çünkü Hanefîlerde aslolan: Karı-kocanın lian ehliyetine sahip olarak kalmaları, lianın hükmünün bekası için şarttır. Çünkü onlara göre lian şahitliktir, mahkeme kararı çıkıncaya kadar şahidin şahitlik ehliyeti üzere kalması zaruridir. Yukarıdaki arızî sebeplerle şahit olma vasfı kaybolursa hâkimin ayrılma hükmünü vermesi caiz olmaz.

9. Zıhar Sebebiyle Ayrılma

Zıharın tarifi ve şer'î hükmü ve tenciz, izafe, ta'lik ve tevkit olmak üzere çeşitleri:

Tarifi: Zıhar ve ilâ her ikisi de temasa mani olan bir yemin olması ve keffaretin bu yasağı kaldırması bakımından birbirlerine benzerler. Ve yine lianın cumhura göre şahadet değil de bir yemin olması bakımından liana benzer. Fukahanın yaptığı gibi zıharı ilânın peşinden zikretmek daha uygun olacaktı. Ancak ben bunu liandan sonra getirdim çünkü lianın geçerli olması ayrılığın mahkeme kararıyla olmasına bağlıdır ki, bu faslın başlığı da "mahkeme kararıyla ayrılma"dır. Zıharda ise hâkim tarafından ayırma sadece koca keffaret vermekten kaçındığı zaman olmaktadır.

Zıhar; zahr=sırt, arka kelimesinden alınmış bir masdardır. Hanımına karşı zıhar yapan erkeğin ona söylediği "sen bana annemin sırtı gibisin" sözünden alınmıştır. Zıhar cahiliyye devrinde bir talak sayılırdı. Rivayet olunduğuna göre cahiliye devrinde bir adam hanımından hoşlanmadığı ve onun başkasıyle evlenmesini de istemediği zaman ona ilâ veya zıhar yapardı, böylece kadın ne ilk kocasından başka biriyle evlenecek şekilde serbest kalırdı ne de başında kocası olurdu. Allah (c.c.) bunun hükmünü kocanın keffaret vererek hanımına dönmesine kadar haramdır şeklinde değiştirdi.

Zıharın şer'î manası kocanın hanımını kendisine evlenmesi ebediyyen haram olan birisine veya sırtı, karnı ve uylukları gibi bakması haram olan bir cüzüne

1- *el-Bedâyi,* III, 248, *ed-Dürrü'l- Muhtâr,* II, 812.

benzetmesidir. Meselâ: "Sen bana annemin" veya "kız kardeşimin sırtı gibisin" demesi bir zıhardır.

Mezheplerin tarifleri birbirlerine yakındır:

Hanefîlere göre: (1) Müslüman kocanın hanımını veya hanımını temsil edecek bir uzvunu veya şuyû ifade eden bir cüzünü kendisine ebediyyen haram olan bir kadına benzetmesidir. Onlara göre zimmî bir kocanın zıharı sahih değildir. Hanım ehli kitap olsun, küçük yaşta olsun, mecnun olsun hepsine zıhar yapılabilir. Hanımın tamamını veya başı, boynu gibi tamamını temsil edecek bir uzvunu veya "yarısı" gibi şuyû ifade eden bir cüzüne benzetmesi mümkündür. Kendisine benzetilen ya "sen bana annem gibi haramsın" sözündeki gibi tamamı olur veya mesela "sırtı" gibi neseb veya sıhriyyet veya süt bakımından kendisine haram olan bir kadının bakması caiz olmayan bir uzvu olur. Bu yemine zıhar isminin verilmesi sırt manasına gelen *ez-Zahr* çok kullanıldığı içindir. Çünkü zıharda asıl olarak "sırt" ez-Zahr kelimesini kullanırlardı.

Hanımını kendisine geçici olarak haram olan bir kadına benzetse zıhar olmaz. Meselâ: "Sen bana kız kardeşinin veya halanın sırtı gibisin" dese zıhar olmaz. Çünkü kız kardeşi ve halası ona geçici olarak haramdır. Veya "Sen bana üç talakla boşadığım kadın gibisin" dese yine zıhar olmaz çünkü o kadın ona bir başka koca ile evleninceye kadar haramdır. Veya "Mecusî kadın gibisin" dese yine zıhar olmaz çünkü o kadın müslüman olursa helâl olur. Aynı şekilde hanımını yüz ve baş gibi bakması haram olmayan bir cüzüne benzetse yine zıhar olmaz.

Kadından başka alkol ve domuz gibi kendisine haram olan bir şeye teşbih etse yine zıhar olmaz. Burada niyeti sorulur: Eğer talak kasdettim derse bir talak-ı bâin olur, haram olmasını tastettim veya hiçbir şey kasdetmedim derse ilâ olur.

Onu kendi babasının veya akrabasının avret mahalline benzetirse zıhar yapmış olur. Fakat "sen bana babamın" veya "oğlumun sırtı gibisin" dese zıhar sahih olmaz, çünkü zıhar için benzetilen kişi kadın cinsinden değildir.

Malikîlere göre: (2) Ta'lik ederek veya bir vakitle sınırlayarak da olsa müslüman ve mükellef olan kocanın kendisine helâl olan hanımını veya cariyesini veya bunların bir uzvunu kendisine haram olan veya yabancı bir kadına benzetmesidir. Buna göre ne kâfirin, ne sabinin, ne de tehdit altındaki kişinin zıharı olmaz. Zıhar "sen annemsin" gibi hanımını benzetmekle veya eli ayağı gibi bir cüzünü benzetmekle gerçekleşir. "Sen bana nifaslı hanımımın veya ihramlı hanımımın sırtı gibisin" sözünde zıhar yoktur. Çünkü bunların ona haramlığı asıl değildir, halbuki zıhar kocanın hanımını kendisine aslında haram olan veya meselâ başkasının nikahı altındaki yabancı bir kadına benzetmesi gibi sadece yemin

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 790, *Fethü'l-Kadir,* III, 225, *el-Lübâb,* III, 67, *el-Bedâyi,* III, 233.
2- *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 634 ve devamı.

sırasında kendisine haram olan birisine benzetmesidir. Hanımına yabancı bir kadının sırtına teşbih etme hususunda ihtilaf ediyorlar: Hanefîlere göre zıhar olmaz, çünkü haramlık geçicidir. Malikîlere göre zıhar niyeti varsa zıhar olur, çünkü mevcut haramlık asıldır.

Malikîlere göre bir şarta ta'lik edilen (bağlanan) zıhar, zıhar olur. Meselâ: Şu eve girersen sen bana annemin sırtı gibisin, seninle evlenirsem sen bana annemin sırtı gibisin" dese zıhar olur. Veya zıharı olması kesin olan bir şeye bağlaması, meselâ "ramazan ayı gelirse sen bana annemin sırtı veya filan kadının sırtı gibi olasın" demesi veya "yarın güneş doğarsa sen bana annemin sırtı gibi olasın" demesi zıhardır ve söylediği andan itibaren geçerlidir, keffaret verinceye kadar hanımından men edilir.

Zıharı bir vakitle sınırlasa meselâ "sen bana bugün" veya "bir ay annemin sırtı gibisin" dese devamlı zıhar olur, keffaret vermedikce çözülmez.

Şafiîlere göre: Şafiîler de zıharı "bâin talakla boş olmayan hanımı kendisine ebediyyen helâl olmayacak bir kadına benzetmesidir" diye tarif ederler. [1] Sabinin, mecnunun, baygın ve tehdit edilen kişinin zıharı sahih olmaz. Zıhar ayetinin umumî oluşu sebebiyle zimmînin zıharı sahih olur. Hanımı, ebediyyen haram olmayan bir kadına benzetmek de sahih olmaz. Buna göre meselâ onu yabancı ve boşanmış bir kadına veya hanımın kız kardeşine, lian yaptığı hanımına, Mecûsî ve mürted bir kadına benzetse veya koca kendi babasına benzetse bu sözün hiçbir hükmü yoktur. Çünkü ilk üçü ebedî haram olmakta anneye benzememektedir, baba ve oğul gibi erkekler zaten istimtaya mahal değildirler. Ama kadın, lian yapan veya Mecusî veya mürted birisi olursa her ne kadar bunların haramlığı ebedi ise de bu haramlık mahrem olan akrabalık sebebiyle değildir. Şafiîler ebedî haram olan kadına teşbih etme açısından Hanefîler gibi düşünmektedirler.

Hanbelîlere göre: [2]: Kocanın hanımını veya onun bir uzvunu nesepten veya sütten annesi ve kız kardeşi gibi kendisine ebediyyen haram olan birisinin veya kayın validesinin sırtına benzetmesi veya hanımının kız kardeşi, halası ve teyzesi gibi geçici haram olan birisinin sırtına teşbih etmesi veya babası ve meselâ Zeyd gibi istimta helal birisine veya başı ve sırtı gibi bir uzvuna benzetmesi veya teşbih ettiği annesi ve kız kardeşinin helâl olduğuna itikat etmesidir. Meselâ bir Mecusî hanımına "sen bana kız kardeşimin sırtı gibisin" dese ve kız kardeşinin kendisine helâl olduğuna inansa bu itikadının hiçbir tesiri yoktur o kişi zıhar yapmış olur.

Hanbelîler de Şafiîler gibi kâfirin zıharına cevaz vermektedirler. Lakin kocanın hanımını kendisine geçici olarak haram olan birisine veya istimta helâl olmayan bir kişiye teşbih etmenin cevazı konusunda Şafiîlerden farklı görüştedirler. Hanbelîler ayrıca Malikîler gibi yabancı kadına zıhar yapılmasına

1- *Muğni'l-Muhtâc,* III, 352-354.
2- *Keşşâfu'l-Kinâ,* V, 425, *Gâyetü'l-Müntehâ,* III, 190.

cevaz vermektedirler.

Şer'i hükmü: Zıhar haramdır. [1] Delili, *"Şüphesiz onlar çirkin ve yalan bir söz söylüyorlar"* (Mücadele, 2) ayeti kerimesidir. Bunun manası "hanım haram olmada anne gibi değildir" demektir. Zira Allah (c.c.) aynı ayette *"Onlar onların anneleri değildir"* buyurmuştur. Ve yine Allah c.c.): *"..zıhar yaptığınız eşlerinizi de analarınız yerinde tutmadı"* (Ahzap, 4) buyurmuştur.

Örfte zıharın çeşitleri:

Zıhar-ı müneccez: "Sen bana annemin sırtı gibisin" misalinde ifade edilen müneccez zıhar ittifakla sahih olur. Fukahanın çoğuna göre zıhar hanım tarafından değil koca tarafından yapılır. [2] Buna göre kadın kocasına zıhar yapsa Hanefîlere göre bu manasız bir şeydir, kocası kadına haram olmaz, keffaret lazım gelmez. Diğer mezheplere göre de bu bir zıhar değildir. Çünkü Allah (c.c.) "Hanımlarına zıhar yapanlar" buyurarak zıharı kocalara ait kılmıştır. Çünkü zıhar hanıma karşı, ancak kocanın kaldırabileceği bir haramlık icap ettirmektedir, dolayısiyle talakta olduğu gibi ancak o yapabilir. Ve yine kadından istimta (istifade)nın helâlliği erkeğe ait bir haktır, diğer haklar gibi kadın bunu izâle etme yetkisine sahip olamaz.

Lakin Ahmed bin Hanbel'den gelen ve râcih olan bir rivayete göre o, kadına zıhar keffaretini vacip kılmaktadır. Çünkü bu kadın münker olan bu sözü ve yalanı yapmıştır. Ondan gelen diğer bir rivayette onun üzerine yemin keffareti vacip olur. İbni Kudâme: Bu, Ahmed'in mezhebinde kıyasa en uygun ve usûlüne en yakın görüştür demiştir, çünkü bu bir zıhar değildir, sadece münker ve yalan söz diğer yalanlarda keffareti icap etmediği gibi, burada da zıhar keffaretini icap etmez. Üçüncü bir rivayete göre bu kadına keffaret de lazım gelmez. Diğer imamların görüşüde işte budur, çünkü bu, münker ve yalan bir sözdür zıhar değildir, sövüp-sayma ve kazif meselesinde olduğu gibi burada da keffaret icap etmez.

Zıhar-ı muallak: Hanefîler [3] zıharın mülkiyete veya mülkiyet sebebine izafe ve isnad edilmesine cevaz vermişlerdir. Mülkiyete izafe şöyle olur: Bir erkek yabancı bir kadına "eğer benim hanımım olursan sen bana annemin sırtı gibisin" derse zıharı nikah mülkiyetine izafe etmiş olur.

İkinciye misal: "Seninle evlenirsem sen bana annemin sırtı gibisin" sözüdür. Hanefîler "Filan ayın başında sen bana annemin sırtı gibisin" misalinde olduğu gibi zıharın bir vakte izafe edilmesine cevaz vermişlerdir, çünkü nikah mülkiyeti halen mevcuttur. Ve yine nikah esnasında zıharı ta'lik etmek (şarta bağlamak) caizdir. Meselâ: "Şu eve girersen" veya "filanca ile konuşursan sen bana annemin sırtı

1- *el-Mühezzep,* II, 111, *el-Muğnî,* VII, 337, *el-Bedâyi,* III, 229.
2- *ed-Dürrü'l-Muhtar,* II, 791, *el-Muğnî,* VII, 384, *Bidâyetü'l-Müctehit,* II, 108.
3- *ed-Dürrü'l-Muhtar* ve *Reddü'l-Muhtar,* II, 791, *el-Bedâyi,* III, 232.

gibisin" sözü zıhar olur, çünkü yemin yaptığı sırada nikah mülkiyeti mevcuttur." Lâkin zıharı "Allah dilerse" diye onun dilemesine bağlamak zıharı iptal eder.

Aynı şekilde Hanbelîler de [1] zıharın nikaha talikına veya yabancı kadına zıhar yapmaya cevaz vermişlerdir. Bunu ister muayyen bir kadına söylesin veya "bütün kadınlar bana annemin sırtı gibi olsun" diye umumî söylesin, ister bunu mutlak söylesin veya "evleneceğim her kadın bana annemin sırtı gibi olsun" diye umumî söylesin, ister bunu mutlak söylesin veya "evleneceğim her kadın bana annemin sırtı gibi olsun" diyerek zıharı evlenmeye ta'lik etsin hüküm aynıdır (yani bu ta'lik caizdir). Zıhar yaptığı kadınla ne zaman evlenirse keffaret vermedikçe onunla münasebette bulunamaz: Ve yine Hanbelîler zıharı bir şarta bağlamaya cevaz vermişlerdir. Meselâ: "Şu eve girersen sen bana annemin sırtı gibisin" veya "Zeyd isterse sen bana annemin sırtı gibisin" diye şarta bağlamak caizdir. Ne zaman o eve girerse veya Zeyd ne zaman isterse o adam zıhar yapmış olur, şart yerine gelmezse olmaz.

Hanbelîlerin delili Ahmed bin Hanbel'in rivayet ettiği "filan kadınla evlenirsem o bana annemin sırtı gibi olsun" deyip de sonra onunla evlenen bir adam hakkında Hz. Ömer'in söylediği "onun üzerine zıhar keffareti vaciptir" sözüdür. Çünkü zıhar, keffareti verilecek bir yemindir Bu yüzden Allah'ın adıyle yapılan yemin gibi nikahtan önce yapılması da sahihtir.

Malikîlerin [2] zıharın ta'lik edilmesine cevaz verdiklerini beyan etmiştik. Meselâ: "Filan eve girersen sen bana annemin sırtı gibisin, seninle evlenirsem sen bana annemin sırtı gibi olasın, hangi kadınla evlenirsem o bana annemin sırtı gibi olsun" gibi sözler zıharı ta'lik etmektir.

Şafiîler de [3] aynı şekilde zıharın bir şarta veya meselâ Zeyd'in isteğine ta'lik edilmesine cevaz vermişlerdir. Çünkü talak ve keffaret gibi bu da haramlık ifade eder ve bunların her birinin ta'liki caizdir. Zıharın ta'liki meselâ şöyle olur: "Zeyd geldiği zaman" veya "güneş doğduğu zaman sen bana annemin sırtı gibi olasın" derse, şart bulunduğu zaman -ta'lik yapılan şey mevcut olduğu için- söyleyen kişi zıhar yapmış olur. Aynı şekilde "ben öbür hanımıma zıhar yaparsam sen bana annemin sırtı gibi ol" dese ve iki hanımı da nikâhı altında bulunsa öbür hanımına zıhar yapınca her ikisine de zıhar yapmış olur, çünkü tenciz ve ta'likin caiz kabul edilmesi bunu gerektirir.

Özet olarak: Dört mezhebin fukahası zıharın bir şarta ta'likinin caiz olduğu üzerinde ittifak etmişlerdir. Şafiîler hariç cumhur da zıharı "muayyen bir kadınla evlenme"ye ta'lik etmenin caiz olduğunu beyan etmişlerdir. Aynı şekilde "bütün kadınlar bana annemin sırtı gibi olsun" sözü de Hanefî, Malikî ve Hanbelîlere göre

1- *el-Muğnî*, VII, 350, 354.
2- *eş-Şerhu's-Sağir*, II, 635, *Bidayetü'l-Müctehid*, II, 107.
3- *Muğni'l-Muhtac*, III, 354.

zıharı ta'lik demektir. Çünkü bu, mülkiyet şartı üzerine yapılmış bir akittir, sanki o anda malikmiş gibi olur, müminler şartlarına riayetkârdır. Şafiîlere göre zıharı nikah mülkiyetine ta'lik etmek caiz olmaz. Bu husustaki delilleri Ebu Davud ve Tirmizî'nin Amr bin Şuayb'dan o babasından, babasının da dedesinden rivayet ettiği şu hadîs-i şeriftir: "Nikaha malik olmayanın talakı, köleye malik olmayanın azadı, mala malik olmayanın satışı, nezrettiği şeye sahip olmayanın nezri olmaz". Zıhar da talakın bir benzeridir.

Zıhar-ı muvakkat: Dört mezhebin fukahası muvakkat zıharın sahih olacağını zikretmişlerdir. [1] Meselâ kişi hanımına "sen bana bir ay" veya "bir gün" veya "ramazan ayı çıkıncaya kadar annemin sırtı gibisin" dese zıhar sahih olur. Lakin Malikîlere göre bu müebbed olarak sahihtir, ancak keffaretle kalkar, yani bu tahdit düşer ve zıhar devamlı olur. Çünkü bu, hanımın haram olmasını gerektiren bir sözdür, dolayısıyle vakit tayin etse bile talak gibi bu da tahdit edilmiş olmaz. Şafiî ve Hanbelîlere göre bu vakit bitince zıhar kalkar ve keffaret vermeden kadın helâl olur, bu müddet içinde hanımıyle temas ederse keffaret lazım gelir. Buna delil Seleme bin Sahr'ın hadîsidir: O, ramazan ayı çıkıncaya kadar hanımına zıhar yapmıştı ve Rasulullah'a o ay içinde temasta bulunduğunu haber verdi. Rasulullah (s.a.v.) ona keffaret vermesini emretti" [2]. Zira bunu yapan kişi keffareti olan bir yemin ile kendisine hanımını yasak etmiş demektir. Dolayısıyle ilâ gibi muvakkat olarak sahih olur. Zıhar talaka kıyas edilmez, ondan farklıdır: Zıhar nikah mülkiyetini kaldırır, ancak keffaretin kaldıracağı bir haramlık getirir, dolayısıyle vakitle sınırlamak caiz olur.

Zıharın rüknü ve şartları:

Hanefîlere göre Zıharın rüknü [3] zıhara delâlet eden sözdür. Bu husustaki esas kocanın hanımına "sen bana annemin sırtı gibisin" sözüdür. "Sen bana annemin karnı gibisin" veya "uyluğu gibisin" veya "tenasül organı gibisin" sözleri de bu cümleden sayılır.

Hanefîler hariç cumhura göre [4] zıharın rüknü dörttür. Bunlar: Zıhar yapan, zıhar yapılan, siğa veya lafız ve benzetilen kişi.

Zıhar yapan: Kocadır.

Zıhar yapılan: Müslüman olsun ehli kitap olsun hanımdır.

1- *ed-Dürrü'l-Muhtar,* II, 793, *el-Bedayi,* III, 235, *eş-Şerhu's-Sağir,* II, 636, *el-Mühezzep,* II, 112-114, *el-Muğnî,* VII, 349, *Muğni'l-Muhtac,* III, 357.

2- Ahmed bin Hanbel, Ebu Davud ve Tirmizi, Seleme bin Sahr'dan rivayet etmişler, Tirmizi *"Hasen"* demiştir. *Neylü'l Evtâr,* VI, 258.

3- *el-Bedâyi,* III, 229.

4- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* s. 242, *eş-Şerhu'l-Kebîr,* II, 440, *eş-Şerhu's-Sağir,* II, 637, *Muğni'l-Muhtaç,* III, 352, *el-Muğni,* VII, 338.

Siğa veya lafız: Kocanın açık veya kinayeli olarak söylediği lafızlardır.

Benzetilen kişi: Kocaya nikâhlaması haram olan kişidir ki o da annedir. Nesep veya süt ve sıhriyet sebebiyle ona ebediyyen haram olan kadınlar da buna dahildir.

Zıhar yapanda aranan şartlar:

Hanefî ve Malikîlere göre âkil, baliğ ve müslüman olan her koca zıhar yapabilir. Buna göre zimminin zıharı sahih olmaz.

Şafiî ve Hanbelîlere göre talakı sahih olan her kocanın zıharı da sahih olur. O da müslüman olsun kâfir olsun, hür veya köle olsun her âkil bâliğ olanın zıharı sahihtir.

Serhoşun zıharı da talakı gibi ittifakla sahihtir. Hanefîler hariç cumhura göre mükreh (tehdit edilen)in zıharı sahih olmaz.

Böylece zıhar yapanda aranan şartlar şunlar olmaktadır: [1]

1- Âkil olmalıdır. Mecnunun ve temyiz çağına gelmemiş sabinin, bunamış kişinin, aşırı dehşete kapılmış kişinin, baygın ve uykudaki kişinin talakı sahih olmadığı gibi zıharı da sahih olmaz. Çünkü zıhar haramlık getirir, halbuki bunlar "haram" hitabına ehil kişiler değildir.

2- Bâliğ olmalıdır. Âkil ve mümeyyiz de olsa sabinin zıharı sahih olmaz. Çünkü zıhar mahza zararlı tasarruflardandır, çocuk nasıl ki talak ve benzeri maslahatına zarar veren tasarrufları yapmaya mâlik değil ise zıhar yapmaya da malik değildir.

3- Hanefî ve Malikîlere göre müslüman olmalıdır. Onlara göre zimminin zıharı sahih olmaz, çünkü zıharın hükmü keffaretle kalkan muvakkat bir haramlıktır. Kâfir ise Allah'a kurbiyyet ifade eden keffareti vermeye ehil değildir, dolayısıyle zıhara da ehil olmaz.

"Hanımlarına zıhar yapanlar" ayet-i kerimesi müslüman-kâfir ayırt etmeden umumî geldiği için Şafiî ve Hanbelîlere göre kocanın müslüman olması şart değildir. Çünkü şeriatın hükümleri ile o da muhataptır. Oruç hariç fakir doyurma köle azad etme gibi keffaretin bazı hükümleri için o da ehildir. Ayrıca talaka ehil olduğuna göre zıhara da ehildir. Şu halde zıhar yapan kâfir köle azat ederek veya fakir doyurarak keffaretini öder. Çünkü onun keffaretin dışında bu zikredilen şeyleri yapması sahih olduğuna göre keffarette de sahih olur. Orucu sahih olmayacağı için oruç tutarak keffaret ödeyemez.

Özet olarak: Birinci gruba göre zıhar yapanda İslâm ve mükellefiyet olmak

1- *el-Bedâyi,* III, 230, *el-Kavânîni'l-Fıkhıyye,* s. 242, *eş-Şerhu's-Sağir,* II, 637, *Muğni'l-Muhtaç,* III 352, *el-Muğnî,* VII, 338, 382, *Keşşâfu'l-Kınâ,* V, 429, *el-Mühezzep,* II, 118.

üzere iki şart aranır. İkinci gruba göre ise sadece bir şart aranır; o da mükellefiyet şartıdır.

Zıharı kendi irade ve isteği ile yapması ise Hanefîler hariç cumhura göre şarttır. Hanefîlere göre bu mükellefiyet şartının içinde vardır. Buna göre mükrehin zıharı sahih olmaz. Hanefîlere göre ise bu şart değildir, dolayısıyle mükrehin ve hata edenin talakları sahih olduğu gibi, zıharları da sahihtir.

Kendisine zıhar yapılanda aranan şartlar:

Zıhar yapılan, müslüman olsun, ehli kitap olsun, büyük olsun küçük olsun zıhar yapanın hanımıdır. Aranan şartlar şunlardır [1]:

1- Zıhar yapanın hanımı olması: Yani koca nikah mülkiyeti ile ona malik olmalıdır, dolayısiyle mülkiyet olmadığı için yabancı kadına karşı sahih olmaz, çünkü Allah (c.c.) "hanımlarına" buyurmuştur.

Lakin Şafîiler hariç cumhura göre mülkiyeti talik edilerek yapılan zıhar sahihtir. Meselâ birisinin bir kadına: "Seninle evlenirsem sen bana annemin sırtı gibi olasın." veya "evleneceğim her kadın bana annemin sırtı gibi olsun" dese bu zıhar sahih olur.

Kadının zıhar yapması:

Âlimlerin ekseriyeti zıharı talaka kıyas ederek kadının kocasına zıhar yapmasına cevaz vermemişlerdir ve bu, keffaret gerekmeyen boş bir söz olur. Ancak Ahmed bin Hanbel'den gelen ve râcih olan bir rivayete göre ona zıhar keffareti icap eder, çünkü o münker ve yalan olan bu sözü söylemiştir. Bir başka rivayette o kadına yemin keffareti gerekir ki daha önce de beyan ettiğimiz gibi bu onun mezhebinin esaslarına daha uygundur.

Birden fazla hanıma karşı zahır yapma: Koca dört hanımına hitaben bir lafızla "siz bana anamın sırtı gibisiniz" dese hepsine zıhar yapmış olur. Hanefîlere ve kavl-i cedidde Şafiîlere göre her biri için bir keffaret lazım gelir, çünkü bunların her biri hakkında zıhar ve dönüş (yani temasta bulunma azmi) mevcuttur, dolayısıyle sanki her birine ayrı ayrı zıhar yapmış gibi her birisi için keffaret vacip olur.

Malikî ve Hanbelîlere göre sadece bir keffaret lazım gelir. Bu husustaki delilleri Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin sözleridir. Ayrıca zıhar, aksi yapılmasıyle keffaret vacip olan bir kelimedir, bu kelime bir grup hakkında söylendiği zaman da -yeminde olduğu gibi- bir tek keffaret vacip olur.

2- Nikâh mülkiyetinin her yönü ile tam olarak mevcut olması lazımdır. Buna

1- *el-Bedâyi,* III, 232-234, *Fethu'l-Kadir,* III, 232, *el-Lübâb,* III, 69, *ed-Dürrü'l-Muhtar,* II, 791, 795 *Bidâyetü'l-Müctehid,* II, 107, 112, *el-Kavâninü'l-Fıkhıyye,* s. 242, *eş-Şerhu's-Sağir,* II, 637, *el-Mühezzep,* II, 113, *Muğni'l-Muhtaç,* III, 354, 358, *el-Muğnî,* VII, 339, 354, 357, 384.

göre hanım ric'î talaktan dolayı iddet içinde bile olsa ona yapılan zıhar sahih olur, ama üç talakla veya talak-ı bâin ile boşanmış ve hul' yapılmış kadına iddet içinde bile olsa zıhar sahih olmaz, çünkü zıhar haram kılmaktır. Halbuki beynûne (bâin talak) ve hul' ile zaten haramlık sabit olmuştur. Haramı bir daha haram kılmak muhaldir, çünkü bu ancak daha öncekinin ifade ettiği şeyi ifade edecektir. Bu da manasız bir şey olur. Talak ise böyle değildir, zira Hanefîlere göre bâin talakla boşanan ve hul' ile ayrılan kadına iddet içinde talak verilirse sahih olur.

3- Hanefîlere göre zıharın hanımın bedenine veya bedenin tamamını temsil eden bir uzvuna veya şuyû' ifade eden bir cüz'üne izafe edilmesi lâzımdır. "Sen bana annemin sırtı gibisin" diyerek zıharı kadına izafe etse veya meselâ "başın, yüzün, boynun veya fercin bana annemin sırtı gibi olsun" diyerek onun tamamını temsil edebilecek bir uzvuna izafe etse veya "üçte birin, dörtte birin bana annemin sırtı gibi olsun" diyerek şuyû ifade eden bir cüzüne izafe etse zıhar yapmış olur.

Ama "elin, ayağın, parmağın" dese Hanefîlere göre zıhar yapmış olmaz, diğer mezheplere göre zıhar yapmış olur. Çünkü bunların her biri, kendisinden zevk alınması haram olan birer uzuvdur, o halde aynen "sırt" gibi olur.

Kendisine benzetilende aranan şartlar:

Bu kişi anne ve nesep veya süt veya sıhriyet sebebiyle ebediyyen haram olan her kadındır. Kendisine benzetilenin tesbitinde daireyi geniş veya dar tutmak hususunda fıkhî görüşler muhteliftir:

Hanefîlere göre: (1) Hanımın kendisine benzetildiği kişide şu şartlar aranır:

1- Nikâhlaması kocaya ebediyyen haram olan bir kadın olmalıdır. Bu haramlık ister anne, kız kardeş, teyze, hala gibi nesep yoluyla, ister süt yoluyla, isterse babasının hanımı veya oğlunun hanımı veya kayın validesi gibi sıhriyyet yoluyla olsun hüküm aynıdır.

2- Benzettiği şey sırt, karın, uyluk, tenasül uzvu gibi bakması kendisine helâl olmayan bir uzuv olmalıdır. Şu halde hanımını annesinin başına veya yüzüne veya eline veya ayağına benzetse zıhar yapmış olmaz, çünkü annesinin bu azalarına bakması ona helâldir.

3- Kadın cinsinden olmalıdır. Koca hanımına "sen bana babamın" veya "oğlumun sırtı gibisin" dese bu zıhar sahih olmaz. Çünkü şeriat ancak benzetilenin kadın olduğu durumlarda hükmü beyan etmiştir. Binaenaleyh kişi hanımını, hanımının kız kardeşi veya nikahlı bir kadın veya Mecûsi veya mürted bir kadın gibi şu anda kendisine haram olduğu halde durum değiştiğinde helâl olabilecek bir kadına benzetse zıhar sahih olmaz, çünkü o kendisine ebediyyen haram değildir.

1- *el-Bedâyi*, III, 233-234.

Malikîlere göre: [1] İnsan veya hayvan olsun münasebette bulunulması asler haram olan her şey "kendisine benzetilen" olabilir. Buna göre kişi hanımını veya saçı tırnağı gibi -hükmen de olsa- bir cüzünü anneye veya nesep, süt veya sıhriyet sebebiyle kendisine ebediyyen haram olan birisine benzetmesiyle zıhar sahih olur. "Aslen" sözü ile hayız ve nifas gibi geçici sebeplerden kendisine münasebet haram olanlar tarif dışı bırakılmıştır. Bu sebeple kişi iki hanımından birine hitaben "sen bana hayız veya nifas halindeki veya hac için ihrama girmiş veya talâk-ı ric'î ile boşanmış hanımımın sırtı gibisin" dese zıhar olmaz.

Kocanın hanımını "sen bana annemin" veya "teyzemin eli gibisin" diyerek kendisine ebediyyen haram olan birisinin cüzüne benzetmesiyle de zıhar sahih olur.

Aynı şekilde hanımını kendisine ebedî haram olmayan yabancı bir kadına benzetmesiyle de Malikîlere göre zıhar sahih olur.

Şafiîlere göre: [2] Benzetilen sadece nesep veya süt veya sıhriyet yoluyla nikâhlaması kendisine ebedî haram olan kişidir. Ancak zıhar yapanın süt annesi ve oğlunun hanımı müstesnadır, çünkü bunlar bir zamanlar kendisine helâl idi. Onu kastetmiş olması ihtimali vardır.

Zıharın sahih olmasında "kendisine benzetilen" açısından en geniş mezhep Hanbelî mezhebidir [3] Bu mezhep -benzetme ister bütüne olsun isterse el, yüz kulak gibi bir uzva olsun- şu sınıfların hepsine şâmildir:

1- Anneler, nineler, halalar, teyzeler ve kardeşler gibi nesep veya süt veya sıhriyet sebebiyle kendisine nikahı ebedî haram olan her kadın. Bunda ittifak vardır, süt anneler, süt kardeşler, babaların ve oğulların hanımları, hanımların anneleri ve zifafta bulunduğu kadının başka kocadan kızları da bu cümledendir.

2- Hanımın kız kardeşi, teyzesi ve halası veya başkasının nikahındaki kadın gibi muvakkat olarak haram olan her kadın. Çünkü bu adam hanımını, haram olan birine teşbih etmiştir, dolayısıyle sanki annesine tesbih etmiş gibi olur.

3- Haram olan erkek, hayvan ölü ve benzeri her şey. Buna göre hanımını babasının veya başka bir erkeğin sırtına teşbih etse veya "sen bana hayvanın sırtı gibisin" veya "sen bana murdar hayvan ve kan gibisin" dese zıhar sahih olur. Delilleri Cabir bin Zeyd'den gelen rivayettir.

Zikri geçen bu hususlarda âlimlerin çoğu Hanbelîlere muhalefet etmişlerdir. Onlara göre zikri geçen şeylere teşbih etmekle zıhar olmaz, çünkü bu sanki "sen bana Zeyd'in malı gibisin" demiş gibi istimtaya mahal olmayan bir şeye teşbih

1- *ed-Dusûkî maa'ş-Şerhi'l-Kebir,* II, 439, *Hâşiyetü's-Sâvî âlâ'ş Şerhi's-Sağir,* II, 637, *Bidâyetü'l-Müctehit,* II, 107, *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* s. 244.

2- *Muğni'l-Muhtaç,* III, 353-354.

3- *el-Muğnî,* VII, 340, *Keşşâfu'l-Kına* , V, 425-428, *Gâyetü'l-Müntehâ,* III, 190.

etmektir.

Kocanın hanımını "kız kardeş, anne" gibi kendisine mahrem olan kişilerle çağırması mekruhtur. Çünkü Ebu Davud'un rivayetine göre Rasulullah (s.a.v.) bunu nehyetmiştir.

Lafızda aranan şartlar:

Zıharda kullanılan lafızlar ya sarih olur niyete lüzum kalmaz veya kinaye olur niyete ihtiyaç duyulur. Sarih ve kinaye lafızların neler olduğu hususunda fukaha ihtilâf etmişlerdir.

Hanefîlere göre: (1) Zıhardan başka bir manaya gelme ihtimali olmayan bi lafızla yapılanı sarihtir. Meselâ kocanın hanımına "sen bana annemin sırtı gibisin" veya "karnın veya uyluğun veya fercin veya yarın üçte birin, dörtte birin... bana annemin sırtı gibidir" dese, niyeti olmasa bile zıhar yapmış olur. Çünkü lafız sarihtir, açıktır. Aynı şekilde "sen bana annemin sırtı gibi haramsın" sözü ile de zıhar olur başkası olmaz, çünkü sarihtir.

Kinaye: Zıharla beraber başka manalara da ihtimali olan lafızlarla yapılandır, niyet bulunursa zıhar olur. Meselâ hanımına "sen bana annem gibisin" dese niyeti sorulur, eğer "annem kadar değerlisin" demek istedim derse öyledir, zıhar yapmak istedim derse zıhardır. "Talaka niyet ettim" derse bir talak-ı bâin olur. Hiçbir niyeti yoksa "saygı ve değer" kastetmiş olma ihtimalinden dolayı Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre bu söz bir şey değildir.

Meselâ "sen bana annem gibi haramsın" sözünde de yine niyeti muteberdir, talak veya zıhardan biri olur. "Haram" lafzı bulunduğu için "saygılı ve değerli olmasını kastettim" demesi kabul edilmez. Hiçbir niyeti yok idiyse esah olan görüşe göre en yakın olan zıhar sabit olur, çünkü zıhar uzasa bile nikah mülkiyetini ortadan kaldırmaz.

Malikîlere göre: (2) Zıharda sarih lafız "haramlığın devamlı olması gayesiyle söylenmiş "sırt" sözünü ihtiva eden veya dinen kullanılması sebebiyle başka manaya ihtimali olmadan zıhara delâlet eden, nesep veya süt veya sıhriyetten dolayı ebedî haram olan bir kadının "sırtı" sözüdür. Sarihte mutlaka "sırt" ve "ebedî haramlık" sözleri bulunmalıdır. Mesela: "Sen bana annemin" veya "süt annemin" veya "süt kız kardeşimin" veya "annen sırtı gibisin" demesi gibi.

Sarih zıhar niyet etse bile talak için kullanılmaz, çünkü her bâbın sarihi başkası için kullanılmaz. Mezhepte meşhur olan görüşe göre zıhar lafzı ile talaka

1- *Fethü'l-Kadîr,* III, 228-231, *el-Bedâyi,* III, 231-232, *ed-Dürrü'l-Muhtar,* II, 792-794, *el-Lübâb,* III 68.

2- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* s. 242, *eş-Şerhu's-Sağir,* II, 637-640, *eş-Şerhu'l-Kebir,* II, 442, *Bidâye tu'l-Müctehid,* II, 104.

niyet etse ne mahkemede ne fetvada bu talak olarak alınmaz.

Malikîlere göre kinaye, "sırt" ve "ebedî haramlık" lafızlarından birinin bulunmadığı cümledir. Birinciye misal: "Sen annem gibisin" veya "gibi" teşbih edatını hazfederek "sen annemsin" demesidir. İkinciye misal: "Sen bana Halid'in veya Bekir'in veya babamın veya oğlumun sırtı gibisin" demesi veya ilerde nikâh yoluyla kendisine helâl olacak, mahremi ve hanımı olmayan yabancı bir kadını kastederek "Sen bana filanın sırtı gibisin" demesi gibi.

"Başın, elin veya saçın annem gibidir" veya "annemin eli annemin başı, annemin saçı gibisin" misallerinde olduğu gibi hanımın veya benzetilenin bir cüzü ile meseleyi ifade etmek de kinayeli lafızlardandır. Her ikisinde de zıhara niyet eder. "Sırt" veya "ebedi haram" lığın söylenmemesinden ibaret olan kinayenin her iki çeşidinde de zıhara niyet ederse zıhar olur, talâka niyet ederse bununla beynûne-i kübrâ vaki olur ki o da üç talaktır. Zifaf olan hanım hakkında da olmayanı hakkında da hüküm aynıdır. Ancak henüz zifaf olmayanı hakkında üç talaktan azına niyet ederse niyet ettiği şey lazım gelir. Zifaf olanı ise böyle değildir, onun hakkında beynune-i kübra lazım gelir, daha azına niyet etse bile kabul edilmez.

Şafiîlere göre: [1] Sarih zıhar "sırt" sözünün veya ihtiram olarak söylenmeyen bir uzvun adının geçtiği cümledir. Meselâ kocasının hanımına "sen bana" veya "benim nazarımda annemin sırtı gibisin" demesi gibi. Aynı şekilde "bana" veya "benim nazarımda" sözlerini atarak "sen annemin sırtı gibisin" dese sahih olan görüşe göre bu bir sarih zıhar olur. Ve yine "cismin" veya "bedenin" veya "kendin" annemin bedeni veya annemin cismi veya annem gibi" sözleri de sarih ifadelerden sayılır. Çünkü "sırt" bunlara dahildir. Ve yine "sırt" kelimesinin dışında saygı ve hürmet gayesiyle zikredilmeyen azalardan birini kullanarak "sen bana annemin eli" veya "karnı" veya "göğsü gibisin" dese bu da sarih ifadelerden sayılır. Çünkü bunlar (kendilerinden şehvetle tutularak veya bakılarak) zevk alınması haram olan uzuvlardır, dolayısıyle sırt gibi sayılır.

"Üçte birin, dörtte birin" gibi şuyû ifade eden cüzün söylenmesi de sarih ifadelerdendir. "Başın, sırtın, elin, ayağın, bedenin, cildin, saçın..." gibi uzuvlardan birini söylemek de sarih zıhardan sayılır.

Kinaye ise "ihtiram" manasına gelmesi muhtemel olan bir uzvu zikretmektir. Meselâ "sen bana annemin gözü" veya "annemin başı gibisin" veya "sen annem gibi" veya "onun ruhu, onun yüzü gibisin" şeklindeki sözlerle zıhar kastederse yani onun haram olma hususunda annesi gibi olmasına niyet ederse bu zıhardır, hanımına saygı gösterme niyetiyle söylerse veya hiçbir kastı olmazsa zıhar olmaz, çünkü bu lafızlar saygı ve hürmet için de kullanılır.

Ne talak lafzıyle zıhar, ne de zıhar lafzıyle talak olmaz. Birisi hanımına "sen

---

1- *Muğni'l-Muhtaç*, III, 353, *el-Mühezzep*, II, 112.

boşsun" dese ve bu sözüyle zıhara niyet etse zıhar olmaz. Ve yine "sen bana annemin sırtı gibisin" dese ve bununla talaka niyet etse talak olmaz. Çünkü bu lafızların her birinin nikah konusunda ne gerektirdiği açıktır. Malikîlerin görüşlerinde açıkladığımız gibi bu lafız niyetle mûcebinden (gereğinden) başka manaya döndürülmez.

"Sen annemin sırtı gibi boşsun" dese ve hiçbir şeye niyet etmese "sen boşsun" sözü ile talak vaki olur, "annemin sırtı gibi" sözü hükümsüz kalır.

"Sen bana annemin sırtı gibi haramsın" dese ve hiçbir şeye niyet etmese bu zıhar olur, çünkü zıharın sarih lafzını kullanmış ve "haram" lafzı ile de onu te'kit etmiştir. Bu sözüyle talaka niyet etse sahih görüşe göre talak olur.

Hanbelîlere göre: [1], Sarih"sırt" veya "haram" lafzını ihtiva eden sözdür. Meselâ koca hanımına "sen bana annemin sırtı gibisin" veya "yabancı bir kadının sırtı gibisin" veya "sen bana haramsın" dese veya hanımının uzuvlarından birini haram kılsa zıhar yapmış olur.

Şayet hanımını, kendisine nikahı ebediyyen haram olan birisine teşbih etse, meselâ "sen bana annemin" veya "kız kardeşimin" veya "başkalarının sırtı gibisin" dese icma ile bu zıhar olur.

Aynı şekilde hanımını ninesi, halası, teyzesi, kız kardeşi gibi mahremlerinden birine benzetse yine dört mezhebe ve âlimlerin çoğuna göre zıhar olur.

Veya süt anneleri, babaların ve oğulların hanımları gibi süt veya sıhriyet yönünden mahremi olan kadın akrabalarından birine benzetse çoğunluğun görüşüne göre zıhar olur.

Hanbelîlerde kinayeye gelince: Bu, Şafiîlerin de dediği gibi saygı ve hürmet lafızlarını kullanmaktır. Meselâ "sen bana annem gibisin" dese bakılır: Eğer bununla zıhara niyet ettiyse zıhar olur. Çoğunluğun görüşü budur. Eğer hürmet ve saygısını ifade için söylemişse veya hanımı yaş veya özellikte onun gibi ise, zıhar olmaz. Niyetinin tayininde kocanın sözü mutebcrdir. Hiçbir şeye niyet etmeden ortaya söylerse Hanbelîlerde azhar olan görüşe göre bu zıhar değildir. Bu, Ebu Hanife ve Şafiî'nin de görüşlerine uygundur. Çünkü böyle bir sözün hürmet için kullanılışı haram kılmak için kullanılışından daha çoktur, bu sebepten talakın kinayî lafızları gibi bu da niyet olmadan zıhar manasına alınmaz.

"Sen bana haramsın" dese bakılır: Bununla zıhara niyet ederse zıhar olur. Bu, Ebu Hanife ve Şafiî'nin görüşüne de uygundur. "İnşaallah sen bana haramsın" dese zıhar olmaz.

"Sen bana annemin sırtı gibi haramsın" dese zıharda sarih bir ifadedir ister

1- *el-Muğnî,* VII, 340-346, *Keşşâfu'l-Kınâ,* V, 426-428.

talaka niyet etsin ister etmesin başka manaya alınmaz. Bunda ittifak vardır, çünkü açıkça "zıhar" demiş ve "haram" sözüyle de beyan etmiştir. "Sen annemin sırtı gibi boşsun" dese Şafiîlerin dediği gibi boş olur ve "annemin sırtı gibisin" sözü sakıt olur, çünkü o önce talakı açıkça ifade etti ve "annemin sırtı gibisin" sözünü talaka sıfat yaptı. Zira o, "annemin sırtı gibisin" sözüyle talakı takviye etmeyi niyet etse mutlak (ortaya) söylediği söz gibi zıhar olmazdı. Bu sözüyle zıhara niyet etse ve talak da bâin ise sanki yabancı kadına zıhar yapmış gibi olur. Çünkü kadın talakla bâin olduktan sonra zıhar sözünü söylemiştir. Talak ric'î olsa Şafiîlerin de dediği gibi bu bir sahih zıhar olur.

"Sen bana haramsın" dese ve hem talaka, hem zıhara niyet etse zıhar olur, talak olmaz. Çünkü tek lafız hem talak hem zıhar olmaz, lafız zıhara daha münasip olduğu için o manada alınır.

"Helal bana haram olsun" dese veya "Allahın helal kıldığı haram olsun" dese veya "kendisine yaklaştığım şey haram olsun" dese onun da bir hanımı olsa üç şekilde de o zıhar yapmış olur, çünkü bu lafızlar mananın umumî olmasını gerektirir, umumî oluşuyla o kadını da içine alır. Kadının haram olduğunu açık söylese veya niyet etse bu kesinlikle zıhar olur.

"Annemin saçı gibisin" veya "dişi gibisin" veya "tırnağı gibisin" dese zıhar yapmış olmaz, çünkü bunlar annenin sabit uzuvlarından değildir. Veya "ben zıhar yapmaktayım" veya "zıhar üzerime farz olsun" veya "bana haram olsun" veya "haram beni bırakmasın" dese ve niyeti olmasa zıhar yapmış olmaz, çünkü bunlar zıhar babında sarih olmadığı gibi bununla zıhara da niyet etmemiştir. Zıhara niyet etse veya zıhar istediğini gösteren bir karine bulunsa, meselâ "eğer seninle konuşursam üzerime haram olsun" diyerek zıharı şarta ta'lik etme gibi bir karine bulunsa nasıl ki niyetle kinayeli talak sahih oluyorsa, bunun da zıhar olması muhtemeldir. Bu sözlerle zıhar sabit olmaması da muhtemeldir. Çünkü din bu hususta sarih "zıhar" lafzı kullanmıştır. Bunlar ise bu babta sarih değildir. Aynı zamanda zıhar keffaret icap ettiren bir yemindir, dolayısıyla Allah'a yemin etmek gibi sarih olmayan lafızla hükmü sabit olmaz.

Zıharın eseri veya hükümleri veya zıhar yapana haram olan şeyler:

Zıhar şu neticeleri doğurur: (1)

1- Keffaret vermeden önce münasebetin ittifakla haram olması. Şafiîler hariç cumhura göre münasebetin dışında her türlü istimtanın da haram olması. Meselâ tutmak, öpmek, yüzü ve elleri hariç bedeninin diğer yerlerine şehvetle bakmak, organı hariç diğer taraflarında çıplak vücuduna dokunmak... bunlar da haramdır.

1- *el-Bedâyi*, III, 234, *Fethu'l-Kadir*, III, 226, *ed-Dürrü'l-Muhtar*, II, 792, *el-Lübab*, III, 67, *el-Kavâninü'l-Fıkhıyye*, s. 242, *Bidayetü'l-Müctehit*, II, 108, *eş-Şerhu's-Sağir*, II, 641, *el-Mühezzep*, II 114, *el-Muğnî*, VII, 347, 383, *Keşşâfu'l-Kınâ*, V, 431.

Çünkü Allah (c.c.), *"Kadınlarından zıhar ile ayrılmak isteyip de sonra söylediklerinden dönenlerin karılarıyla temas etmeden önce bir köleyi azât etmeleri gerekir"* (Mücadele: 3) buyurmuştur. "Anneler çocuklarını tam iki yıl emzirirler" ayetindeki "emzirirler" nasıl ki "emzirsinler" ve "boşanan kadınlar kendilerini beklerirler" ayetindeki "beklerirler" "beklesinler" manasına ise bu ayetteki "köle azât etmeleri" cümlesi de "bir köle azât etsinler" manasındadır. Çünkü münasebeti haram kılan bu söz, talak ve ihramda olduğu gibi harama düşmemesi için münasebete hazırlayan sebepleri de haram kılar ve bu haramlık zıhar keffareti verinceye kadar devam eder. Çünkü onun zıhar yapması cinayettir, zira zıhar münker bir söz ve yalandır, dolayısıyle cinayetin haramla cezalandırılması, ortadan kalkmasının da keffaretle olması münasiptir.

Zıhar yapan koca keffaret vermeden önce hanımıyla münasebette bulunursa irtikâp ettiği bu günahtan dolayı Allah'tan affını ister, vereceği ilk keffaretten başka üzerine bir şey lazım gelmez, keffaret verinceye kadar da zıhar yaptığı hanımından tekrar istifade edemez. Buna delil Rasulullah (s.a.v.) ın keffaret vermeden önce münasebette bulunan adam söylediği "âllah'ın sana emrettiğini yapmadıkça ona yaklaşma", bir başka rivayette "Keffaret verinceye kadar ondan ayrı kal" (1) sözleri ile Seleme bin Sahr'ın rivayet ettiği Rasulullah (s.a.v.)ın zıhar yapıp da keffaret vermeden önce hanımıyla münasebette bulunan adam hakkında söylediği "bir keffaret vardır" (2) sözüdür.

"Sonra söylediklerine dönenler" ayetindeki keffareti vacip kılan dönüş, zıhar yapanın zıhar yaptığı hanımıyla münasebette bulunmaya karar vermesidir. Yani zıhardan sonra hanımıyla münasebette bulunmaya niyet etse üzerine keffaret vacip olur. Hanımının kendisine haram olmasına razı olur onunla münasebette bulunmaya karar vermezse üzerine keffaret vacip olmaz. Ancak zararı defetmek için keffaret vermeye mecbur edilir.

Şafiî mezhebine göre ise zıhar yapan keffaret verinceye kadar sadece temas haram olur, onu hazırlayan şeyler haram değildir. Çünkü bu bir malın haram olması ile ilgili bir temastır, dolayısıyle hayızlı kadınla temasta bulunmak gibi bu haramlık temasın dışına çıkmaz. (Bilindiği gibi hayazlı kadınla sadece temas haramdır, istimta haram değildir.)

2- Kadının, zıhar yapan kocasından temasta bulunmasını isteme hakkı vardır. Çünkü kadının hakkının verilmesi ona bağlıdır. Koca zıhar keffareti verinceye kadar kadının da ondan istimtadan kaçınması üzerine vaciptir. Hâkimin, hanımın zarar görmemesi için kocayı keffaret vermeye mecbur etmesi lâzımdır. Mecbur etme, keffaret verinceye veya boşayıncaya kadar onu hapsetmek veya dövmekle

1- Dört *Sünen* sahibi İbni Abbas'tan rivayet etmiştir *Nasbu'r-Râye,* III, 246, *Neylü'l-Evtâr,* VI 261.

2- İbni Mace ve Tirmizi Seleme'den rivayet etmiştir *Neylü'l-Evtâr,* VI, 261.

olur.

Zıharının keffaretini verdiğini iddia ederse eğer yalan söylemesiyle maruf birisi değilse bu iddiasında doğru kabul edilir.

Evliliğin tekrar etmesiyle zıhar tekerrür eder mi?

Koca henüz zıharının keffaretini vermeden hanımını boşasa sonra onunla tekrar evlense zıhar geri gelir, keffaret verinceye kadar ona dokunması haram olur mu?

İbni Rüşt [1] bu meselenin ihtilâflı olduğunu zikretmiştir. İmam Malik'e göre üçten az talak verir sonra iddeti içinde veya iddetten sonra ona dönerse keffaret vermesi lazım gelir.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, İmam Muhammed, İmam Şafiî ve Ahmed'e göre ister bir talaktan, ister üç talaktan sonra evlensin zıhar devam eder demişlerdir.

Bu mesele, boşayacağına yemin edip sonra boşayan ve sonra tekrar onunla evlenen kişinin meselesine benzemektedir: Bu yemin o adamın üzerinde devam eder mi etmez mi?

İhtilafın sebebi şudur: Talak, bütün zevciyet (evlilik, nikah) hükümlerini ortadan kaldırır ve siler mi yoksa silmez mi? Fukahanın bir kısmı üç talaktan ibaret olan talak-ı bâinin bu hükümleri sileceği, üçten az olanlarını ise silmeyeceği, bir kısmı ise ne kadar olursa olsun silmeyeceği görüşündeler.

Zıhar üzerine ilâ yapılır mı?

İbni Rüşt bu meselede de ihtilâf olduğunu ve üç görüş bulunduğunu zikretmiştir: [2] İmam Malik hariç cumhura göre koca bundan ister zarar görsün ister görmesin zıhar hükmü ile ilânın hükmü birbirine karışmaz, yani zıhar üzerine ilâ yapılamaz.

İmam Malik'e göre ise koca zarar görecekse zıhar üzerine ilâ kabul edilir.

Sûfyan Sevrî'ye göre şartsız olarak zıhar üzerine ilâ câiz olur ve zarar söz konusu olmaz, dört ay geçmesiyle kadın kocasından ayrılmış olur.

İhtilâfın sebebi şudur: İlânın zahirini veya manasını (maksadını) esas almak. Zahirini esas alanlar zıhar ve ilâ birbirine karışmaz dediler, manayı esas alanlar, eğer maksat zarar vermekse karışır dediler.

Zıhar keffareti:

Zıhar keffaretinde şu meselelerden bahsedilir:

1- Keffaretin meşruluğu: Zıhar keffareti kitap ve sünnetle meşru

1- *Bidâyetü'l-Müctehid,* II, 109, *el-Muğnî,* VII, 351, *Muğni'l-Muhtaç,* III, 357, *el-Bedâyi,* III, 235.
2- *Bidâyetü'l-Müctehit,* II, 109.

kılınmıştır.[1]

Kitaptan delili şu ayet-i kerimelerdir: *"Kadınlarından zıhar yapıp da sonra söylediklerinden dönenlerin karılarıyla temas etmeden önce bir köle azat etmeleri gerekir, size öğütlenen budur. Allah, yaptıklarınızdan haberi olandır. Buna imkân bulamayan kimse, temas etmeden önce aralıksız iki ay oruç tutmalıdır. Buna da gücü yetmeyen altmış fakiri doyurur".* (Mücadele, 3, 4).

Sünnetten delili ise şudur: Ebu Davud kendi isnadıyle Malik İbni Salebe'nin kızı Havle'den şunu rivayet etti. Havle şöyle dedi: Evs bin Sabit bana zıhar yaptı, şikâyetimi arzetmek üzere Rasulullah (a.s.)a gittim. Rasulullah "Allah'tan kork o senin amcanın oğludur" diyerek benimle tartışıyordu. Bu minval üzre devam etti, nihayet *"Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikayette bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir."* (Mücadele: 1) ayetinden dördüncü ayetin sonuna kadar nazil oldu. Rasulullah, "Evs bir köle azat etsin" buyurdu. "Bulamaz" dedim. "İki ay aralıksız oruç tutsun" dedi. "Ya Rasulallah o yaşlıdır, oruç tutamaz", dedim. "Altmış fakiri doyursun" dedi. "Yanında tasadduk edebileceği hiçbir şey yok" dedim. O sırada Rasulullaha bir arak hurma geldi. Dedim ki: "Ya Rasulallah ona bir arak da ben yardım edeyim." Rasulullah (a.s.) da, "İyi ettin, git, bu iki arak hurmayı onun adına altmış fakire dağıt, amcanın oğluna geri dön" buyurdular. Arak altmış sa'dır[2].

2- Zıhar keffareti ne zaman vacip olur?

Fukahanın çoğuna göre dönüşten önce zıhar keffareti vacip olmaz. Buna göre dönüşten önce karı-kocadan birisi ölse veya koca hanımından ayrılsa keffaret vacip olmaz. Buna delil: *"Kadınlarından zıhar yapıp da sonra söylediklerinden dönenlerin karılarıyla temas etmeden önce bir köle azat etsinler"* (Mücadele: 3) ayetidir. Bu ayet açıkca keffaretin vacip olmasının dönüşe bağlı olduğunu ifade etmektedir. Kıyas yoluyla da bu böyledir: Zıhar, yemin keffaretine benzer. Nasıl ki yemin keffareti ettiği yemine muhalefet etmekle veya muhalefet etme niyetiyle lâzım geliyorsa zıharda da durum aynıdır. Zıharda keffaret yemin keffaretidir, diğer yeminlerde olduğu gibi bozmadan bozulmaz, zıharda da bozma dönmekle olur.

"Dönme"nin ne demek olduğunda ihtilâf etmişlerdir, üç görüş vardır: [3]

Hanefîlerde ve meşhur olan görüşe göre Malikîlerde dönme, temasa karar verme veya niyet etme demektir.

1- *Bidâyetü'l-Müctehit,* II, 103, *el-Muğnî,* VII, 109.

2- *Ebu Davud* ve aynı manada Ahmed bin Hanbel rivayet etmiş fakat Ahmed arak'ın mikdarını zikretmemiştir. *Neylü'l-Evtar,* VI, 262.

3- *el-Bedâyi,* III, 235, *el-Lübâb,* III, 68, *Bidâyetü'l-Müctehit,* II, 104, *el-Kavâninü'l-Fıkhıyye,* s. 243 *eş-Şerhu's-Sağir,* II, 643, *Muğni'l-Muhtac,* III, 355-357, *el-Mühezzep,* II, 113, *el-Muğni* VII, 351, *Keşşâfu'l-Kınâ,* V, 432.

Hanbelîlerde dönüş temasla olur, çünkü Allah (c.c.) "sonra söylediklerinden dönenler temas etmeden önce bir köle azat etsinler" buyurmuş, keffareti dönüşün peşinden vacip kılmıştır. Bu, keffaretin dönüşe bağlı olmasını gerektirir, daha önce vacip olmaz. Ancak temasın Helâl olabilmesi için keffaret şarttır, onun için kadının kendisine helâl olmasını isteyen kimsenin nikah akdi yapması emredildiği gibi, zıhardan sonra hanımını kendisine helal kılmak isteyene de keffaret vermesi emredilir. Nasıl ki hibeden dönmek kişinin hibe ettiği şeyi geri istemesi ise sözden dönmesi de söylediğinin zıddını yapmasıdır. Buradaki dönüş ise yapmamak üzere yemin ettiği teması yapmasıdır.

Şafiîlere göre zıharda dönüş zıhardan sonra kocanın hanımını boşama mümkün olacak kadar bir zaman tutması, boşamamasıdır. Çünkü onun hanımına zıhar yapması hanımının ayrılmasını gerektirir, dolayısıyle onu boşamaması, sözünden dönmesi demektir. Ve yine onun hanımını anneye benzetmesi onu hanım olarak tutmamasını gerektirir. Hanım olarak tutuyorsa söylediğini geri aldı demektir. Çünkü sözden dönmek ona muhalefet etmekle olur.

Bütün bunlar müebbed zıharda veya mutlak zıharda ve ric'î olmayanda olur. Çünkü muvakkat zıharda koca müddet içinde temas etmekle dönmüş olur, tutmakla değil. Ric'î olanda ise dönüş ancak ric'atla olur.

Zıhardan sonra kocanın hanımı nikahında tutmasıyle dönüş olması, ayrılma için imkan bulması halinde olur. Bu da zıharın yanısıra herhangi bir sebeple ayrılma vaki olmadığı takdirde mümkündür. Ama eşlerden ikisinin veya birisinin ölmesiyle veya nikahın feshedilmesiyle veya bâin talakla boşaması veya ric'î talakla boşayıp dönmemesi sebebiyle veya zıharın ardından kocanın delirmesi sebebiyle zıharın yanısıra bir ayrılık vaki olursa artık dönüş olmaz ve bütün bu hallerde keffaret de lazım gelmez. Çünkü boşaması ve cinnet getirmesi halinde ayrılmak, ölüm halinde tutmak, fesih halinde de nikah kalmadığı için artık ayrılma mümkün değildir.

3- Zıharın veya zıhar yapılan hanımların birden fazla olması halinde keffaretin birden fazla olması:

Koca dört hanımına zıhar yapsa bunu ister bir sözle ister ayrı ayrı sözlerle yapmış olsun daha önce de beyan ettiğimiz gibi Hanefîlere ve kavl-i cedidde Şafiîlere göre bu kişiye dört keffaret vacip olur [1]. Çünkü her ne kadar bir kelime ile de yapılmış olsa zıhar kadınlardan her birine ayrı ayrı şamil olur ve koca her birine ayrı ayrı zıhar yapmış olur. Diğer taraftan zıhar ancak keffaretle kalkan bir haram kılma olması sebebiyle haram kılma birden fazla oldukça keffaret de birden fazla olur.

Malikî ve Hanbelîlere göre eğer bir kelime ile zıhar yapmışsa onun üzerine bir

1- *el-Bedâyi,* III, 234, *Muğni'l-Muhtac,* III, 358.

keffaretten fazla vacip olmaz veya sadece bir keffaret vaciptir. [1] Çünkü zıhar haram kılmada ilâ gibidir. İlâ'da da ancak bir keffaret vacip olur. Ayrıca zıhar yemin gibidir, birden fazla şey üzerine yapılan yemin bozulduğu zaman sadece bir keffaret vacip olur. Keffaret, yemini bozmanın günahını siler, bir tek keffaret de bunu gerçekleştirir. Ama koca hanımlarından her birine "sen bana annemin sırtı gibisin" diyerek ayrı ayrı zıharda bulunursa her bir sözü bir keffaret gerektirdiği ve her keffaret birinin günahını sildiği için kadınlara ayrı ayrı yapılan zıharlar sebebiyle keffaretler de birden fazla olur. Çünkü bunlar ayrı ayrı kişilere karşı yapılmış tekrar edilen yeminlerdir. Bu sebeple sanki keffaret vermiş de sonra tekrar zıhar yapmış gibi her birisi için ayrı ayrı keffaret verir.

Benim nazarımda râcih olan birinci görüştür. Çünkü zıharın mahalli birden fazla olduğuna göre keffaret de birden fazla olur.

Bir hanımına birden fazla zıhar yapması sebebiyle keffaretin fazla olmasına gelince fukahanın bu hususta da ihtilafı vardır: [2]

Hanefîlere göre zıhar bir mecliste tekerrür ederse bir keffaret gerekir, ayrı ayrı meclislerde tekerrür ederse diğer yeminlerde olduğu gibi birden fazla keffaret gerekir. Çünkü zıhar hanımın haram olmasını gerektiren bir sözdür, eğer birincisinden sonraki ile yeni bir zıhara niyet ederse talakta olduğu gibi her defasının kendi haline ait hükmü olur.

Malikîlerin, mezhepte zâhir olan görüşte Hanbelîlerin ve Evzâî'nin görüşü şudur: Arada keffaret vermeden koca hanımına birkaç defa zıhar yapsa sadece bir keffaret verir, çünkü kadın ilk zıharıyla haram olmuştur ikinci zıhar onun haramlığını artırmaz. Ayrıca zıhar, keffaret gerektiren bir lafızdır onu tekrar ettiği zaman yemin gibi bir tek keffaret kâfîdir.

Şafiînin kavl-i cediddeki görüşü ise bir insan birçok yeminler etse eğer bunlarla yemininin tekit ve takviyesine niyet etmişse bir keffaret verir, her biri ile müstakil yemine niyet etmişse ezhar olan görüşe göre sadece iki keffaret lazım gelir.

4- Keffaretin çeşitleri ve tertibi:

Daha önce geçen ayet ve hadîslerin de delâlet ettiği gibi keffaret üç çeşittir:

a) Küçük veya büyük, kadın veya erkek özrü olmayan bir köle azat etmek.

b) Aralık vermeden iki ay oruç tutmak.

c) Hanefîlere göre öğle ve akşam olmak üzere altmış fakiri bir gün doyurmak.

1- *Bidâyetü'l-Müctehit,* II, 112, *el-Muğni,* VII, 357.
2- *Bidâyetü'l-Müctehit,* II, 113 *el-Muğnî,* VII, 386, *Muğni'l-Muhtaç,* III, 358.

Keffaret bu tertip üzre vaciptir: Önce köle azadı, bunu yapamazsa oruç, bunu da yapamazsa fakir doyurma. Burada "aciz kalıp yapamamak"ta cumhura göre muteber olan keffareti eda edeceği vakittir, Hanbelîlere göre ise yemini bozduğu vakittir.

a) Köle azadı:

Köle azat etmeye gücü yetene ilk vacip olan budur, ittifakla ona bundan başkası yeterli olmaz. [1] Çünkü Allah (c.c.) *"Hanımlarına zıhar yapıp da sonra söylediklerinden dönenler temasta bulunmadan önce bir köle azat etsinler"* (Mücadele: 3) buyurmuştur. Yine Rasulullah (s.a.v.) yukarıda geçen hadîs-i şerifte Evs bin Samit hanımına zıhar yaptığı zaman şöyle buyurmuştur: "Bir köle azat eder." "bulamaz" dedim. "Öyleyse oruç tutar" buyurdular. Yine Rasulullah (s.a.v.) Seleme bin Sahr'a da buna benzer şeyler söylemiştir. Şu halde zıhar yapan köle veya köle satın alacak para bulabilirse köle azat etmekten başka bir şey sarih olmaz.

Yine fukaha, bu hususta ancak çalışmasına açıkça zarar verecek bir özrü bulunmayan bir kölenin yeterli olacağında ittifak etmişlerdir. Çünkü gaye kölenin menâfiinin kendisine temlik edilmesi ve kendisi için tasarruf imkanının ona verilmesidir. Çalışmasına açıkça zarar veren bir özür bulunursa bu gaye hâsıl olmaz. Şu halde âmâ, oturak ve elleri veya ayakları kesik bir köle sahih olmaz, çünkü onda fayda diye bir şey yoktur. Böyle bir köle hükmen helâk olmuş demektir. Zira bu uzuvlar olmayınca o pek çok işi yapamaz. Devamlı mecnun olan da yeterli olmaz, çünkü onda iki özür vardır: Ne kendisine ne de başkasına faydalı olamaz ve bu hal çalışmasına manidir.

Hanefîlere göre bir eli veya bir ayağı kesik olan, iki kulağı, burnu kesik olan, çağrıldığı zaman işitecek kadar sağır olan, şaşı, gözü akıntılı, iğdiş edilmiş ve erkeklik uzvu kesilmiş olan köle yeterlidir. Çünkü bundan faydalanılabilir. Bu özürler ancak işin kâmil olmamasına sebep olur bu da mani olmaz. İki elin baş parmağı kesik olursa câiz olmaz, çünkü kuvvetle yakalamak ancak bunlarla olur. Hanefîlere göre dilsiz ve çağrıldığı zaman işitmeyecek kadar sağır olan yeterli olmaz, çünkü ondan istifade edilmez, bu haliyle aklı gitmiş köleye benzer.

Hanefîler hariç cumhura göre bir eli veya bir ayağı kesik köle zıhar keffareti için yeterli olmaz. Ancak Şafiîler bir ayağını kaybedenin azadına cevaz vermeseler de bir elini kaybetmiş olanın yeterli olacağına cevaz vermişlerdir.

Malikîlere göre bir ve birden fazla parmağı veya bir kulağı kesik olan veya âmâ olan yeterli olmaz. Dilsiz, sağır, mecnun, cüzzam veya alaca hastalığı veya aşırı topallık ve yaşlılık sebebiyle bitkinleşmiş hasta köle de yeterli olmaz. Lakin

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 796, *Fethü'l-Kadir,* III, 233-236, *el-Lübâb,* III, 70, *eş-Şerhu's-Sağir,* I 645-649, Bidâyetü'l-Müctehit, II, 11 *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* s. 243, *Muğni'l-Muhtaç,* III, 360, *el-Mühezzep,* II, 114, *el-Muğnî,* VII, 359-362, *Keşşâfü'l-Kınâ,* V, 438-442.

tek gözü kör olan azad edilebilir.

Şafiîlere göre müzmin hasta, bir ayağını veya elinin küçük parmağı ile yanındakini veya diğerlerinden iki tanesinin parmak ucunu veya baş parmağını kaybeden köle keffarette sahih olmaz. Çünkü parmakların kaybedilmesi ondan istifade edilememesi demektir. Yine çok yaşlı, vakitlerinin büyük kısmını mecnun olarak geçiren, iyileşme ümidi olmayan hasta köle de sahih olmaz. Şafiîlere göre küçük, kel, yürüyebilen topal, bir gözü kör, sağır, dilsiz, koku almayan, burnunu, kulaklarını ve ayakparmaklarını kaybetmiş olan köle yeterli olur. Gasbedilmiş bir köle azat etmek kâfi değildir. Çünkü onun kendi hakkında tasarrufta bulunması yasaktır. Müzmin hasta gibi azadı yeterli olmaz.

Hanbelîlere göre eli veya ayağı kesik olan veya felç olan, baş parmağı veya şehadet parmağı veya orta parmağı kesik olan yeterli olmaz, çünkü bunların gitmesiyle el işe yaramaz olur. Yine bir elin küçük parmağı ve yanındaki kesilmiş olsa yeterli olmaz, çünkü bunların kesilmesiyle iki el çoğu gücünü kaybetmiş olur. Bu ikisinden her biri bir elden kaybedilmiş olsa caiz olur. Çünkü eller işe yarar haldedir. Baş parmak ucunun kesilmesi tamamının kesilmesi gibidir. Hanbelîler elin kesik olması dışındaki meselelerde Şafiîlerle aynı görüştedirler.

Hanbelîler de diğer mezheplerle ittifak ederek bir gözü kör olanın yeterli olacağını söylemişlerdir. Burnu kesik olan, işaretten anlayan sağır, işaretleri anlaşıyan ve anlayan dilsiz köle yeterli olur. İyileşme ümidi olan hasta köle de yeterlidir. Gasbedilenin azat edilmesi yeterli olmaz, çünkü bu köle başkalarına çalışamaz. Kendisinden haber alınamayan kayıp köle de yeterli olmaz, çünkü onun sağ olduğu bilinmediğine göre azat edilmesinin sahih olup olmadığı da bilinemez.

Zıhar keffareti için azat edilecek bu kölenin müslüman olup olmaması hususunda fukaha ihtilâf etmiştir. Bu hususta iki görüş vardır:

Hanefîlere göre zıhar keffaretinde, aynı şekilde yemin keffaretinde kölenin müslüman olması şart değildir, buna göre kâfiri veya kanı heder olan bir köleyi azat etmek sahihtir. Çünkü Kur'an nassı "köle azat etmek" diyerek mutlak gelmiştir.

Cumhura göre ise bu keffarette ve yemin keffaretinde kölede iman şarttır, azat edilecek kölenin müslüman olması vaciptir, kâfir yeterli olmaz. Çünkü bu azat etmek suretiyle verilen bir keffarettir, hata ile öldürme keffaretinde olduğu gibi ancak mümin bir köle câiz olur. Mana bulunduğu zaman mutlak olan ayet (yani iman şartı zikredilmeyen ayet) mukayyede hamledilir. Ve yine Kur'an nassı ile çalışmasına açıkça zarar verecek bir özür bulunursa caiz olmayacağına göre kâfir olmaması da şart koşulmalıdır.

İhtilâfın sebebi mutlakın mukayyede hamledilip edilmeme meselesidir: Kur'an-ı Kerim adam öldürmenin keffaretinde azat edilecek kölenin mümin olmasını şart koşmuş, zıhar keffaretinde ise mutlak söylemiş (yani sadece "köle"

demiş)tir. Cumhura göre mutlakı mukayyede hamletmek vacip olduğu halde Hanefîlere göre vacip olmaz, nassda olmayan bir ilave yapmamak için her nassla kendi konusunda amel edilir.

b) Aralıksız iki ay oruç tutma:

Âlimler, zıhar yapan adam parası olmadığı için köle bulamazsa veya bulabilmiş fakat fiyatı piyasa değerinden fazla ise ve oruç tutmaya da gücü yetiyorsa onun üzerine farz olanın peşpeşe iki ay oruç tutması olduğu üzerinde icma etmişlerdir.[1] İsterse bu hilal hesabına göre elli sekiz gün olsun. Böyle olmazsa altmış gün tutar. Zira Allah (c.c.): "Bulamayan temas etmeden önce peşpeşe iki ay oruç tutar" buyurmuştur.

Yine Rasulullah (s.a.v.) Evs bin Samit ve Seleme bin Sahr hadîsinde zıhardan sonra hanımıyla temasta bulunup köle azat etmekten aciz kalan adama "iki ay aralıksız oruç tut" buyurmuştur.

Hanefî ve Malikîlere göre bu kişi ne zaman köle bulursa azat etmesi lazım gelir, onu bırakıp oruç tutması caiz olmaz. Hizmeti için köleye veya borç ödemek için parasına muhtaç olsa bile onu azat eder, çünkü hakikaten köle bulmuştur.

Şafiî ve Hanbelîler ise bunların aksine eğer hizmeti için veya borç ödemek veya nafaka veya zarurî ev ihtiyaçları için köleye ihtiyacı varsa veya satın alacak köle bulamazsa oruca intikal etmesine cevaz vermişlerdir. Çünkü insanın ihtiyacına yetecek kadar olan şey bedele intikal etme hususunda yok hükmündedir. Bu kişinin durumu ancak içecek kadar suyu bulunan kişinin teyemmüme intikal etmesinin caiz olmasına benzer. Şafiî ve Malikîlerdeki görüşlerin en zahir olanına göre köle azat etmesi lâzım gelen zenginlikte muteber olan eda etme zamanıdır. Çünkü bu kendi cinsinin dışında bedeli olan bir ibadettir dolayısıyle oruç, teyemmüm, namazdaki ayakta durma ve oturma gibi eda ettiği hale itibar edilir. Hanbelîlere göre keffaretin vacip olduğu zaman esas alınır.

Orucun ara vermeden tutulması:

Kur'an nassı bulunduğu için âlimler zıhar keffaretinde tutulacak orucun peşpeşe tutulmasının vacip olduğu üzerinde icma etmişlerdir. Ve yine ayın bir kısmını tutsa sonra hiçbir özrü bulunmadan oruç tutmayıp ara verse bu iki aya yeniden başlaması lazım geldiği üzerinde icma etmişlerdir. Çünkü gerek Kur'an'da gerekse sünnette "peşpeşe" lafzı gelmiştir.

"Peşpeşe"nin manası, ara vermeden iki ay oruç tutması ve keffaretten başka oruç tutmaması demektir. Cumhura göre peşpeşe tutumanın niyete ihtiyacı yoktur ve fi'li yeterlidir. Çünkü niyet şarttır, ibadetlerin şartları ise niyete ihtiyaç duymaz. Niyet ancak ibadetin fiilleri için vacip olur. Malikîlere göre ise mutlaka peşpeşe

1- *ed-Dürrü'l-Muhtar,* II, 798, 804-805, *el-Lübab,* III, 72, *eş'Şerhu's-Sağir,* II, 649-653, *Muğni' Muhtaç,* III, 364-365 *el-Mühezzep,* II, 116, *el-Muğnî,* VII, 362-368, 377, *Keşşâfu'l-Kınâ* V, 443 448, *Gâyetü'l-Müntehâ,* III, 196.

tutacağına ve keffarete niyet etmelidir.

Ayın herhangi bir yerinde oruca başlarsa Şafiî, Malikî ve Hanbelîlere göre ondan sonraki ayı hilale göre hesaplar. Hanefîlere göre eğer oruca ayın başında hava bulutlu olduğu için hilali görerek başlamadıysa veya herhangi bir yerinde başladıysa altmış gün tutar.

Peşpeşe olmasını sağlayabilmek için Hanefîlere göre içinde ne ramazan, ne ramazan bayramı, ne kurban bayramı ve ne de teşrik günleri olmayan iki ayı seçer.

Bu iki ay esnasında gece bilerek veya gündüz unutarak zıhar yaptığı hanımıyla temasta bulunursa Ebu Hanife ve Muhammed'e göre oruca baştan başlar, çünkü keffareti oruç ile ödüyorsa orucun temas etmeden önce olması şarttır. Oruç esnasındaki temas sebebiyle bu şart yok olur, onun için yeniden başlar. "...Temas etmeden önce" kaydı sadece köle azadında ve oruçta olduğu ve fakir doyurmak hususundaki nass mutlak geldiği için keffareti fakir doyurarak öderken henüz tamamlanmadan hanımıyla temasta bulunursa yeniden başlamaz.

Hanefîler, zıhar yapan eğer oruca başladığı iki ay içinde hayız hariç sefer, hastalık ve nifas gibi bir mazeretten dolayı veya bir mazereti olmadan bir gün tutmayacak olsa gücü yettiği halde "peşpeşe" şartını kaybettiği için oruca yeniden başlayacağı üzerinde de ittifak etmişlerdir. İki ay hayızsız olamayacağı için hayız müstesnadır.

Malikîlerin mezhebi de Hanefîlerin görüşüne yakındır: Ayın son gününde bile olsa orucu bir gün keserse yeniden başlaması vaciptir. "Peşpeşe"lik zıhar yapanın hanımıyla bilerek veya unutarak, gece veya gündüz zıhar yaptığı hanımıyla temasta bulunmasıyla kesilir. Aynı şekilde fakir doyurarak keffareti ödeyen kişi henüz bitmeden bu esnada zıhar yaptığı hanımıyla temasta bulunursa -isterse bir avuç kalsın- batıl olur, yeniden başlar. Bu, Hanefîlerin hilâfına bir görüştür.

Ve yine "peşpeşe"lik bir zaruret olmadan seferde oruç bozmakla ve -eğer iki ay içinde bayram geleceğini biliyorsa- bayramın gelmesiyle bozulur. Oruç esnasında bayram geleceğini bilmiyorsa "peşpeşe"lik batıl olmaz, bayramdan iki gün sonra devam eder. Çünkü Hanefîlerde mutemet olan görüşe göre: Müslüman sadece bayramın birinci ve ikinci günü oruç tutmaz. Ve yine ramazanın ne zaman geleceğini bilmiyorsa "peşpeşe"lik ramazanın gelmesiyle bozulmaz.

Hastalıkla, unutarak ve tehdit altında oruç bozmakla, güneş battı veya henüz şafak sökmedi zannıyle yemesi veya içmesiyle, hayız veya nifasla "peşpeşe"lik bozulmaz.

Malikîler gibi Şafiîlere göre de özürsüz bir gün oruç tutmamakla veya kavl-i cedidde hastalık gibi oruç bozmayı mübah kılacak bir özürden dolayı oruç tutmamakla "peşpeşe"lik bozulur. Sahih olan görüşe göre hayız veya nifasla veya mezhepte mutemet görüşe göre cinnet getirmesiyle oruçta "peşpeşe" olma şartı

bozulmaz. Burada hayız ve nifas meselesinin zıhar keffaretinde değil, sadece katil keffaretinde düşünülebileceği unutulmamalıdır. Zira kadınlara zıhar keffareti vacip değildir. Zıhar yapan koca keffaretini ödemeden gece münasebette bulunsa günahkâr olur. Çünkü keffaret vermeden münasebette bulunmuştur. Bununla beraber "peşpeşe" olmasına mani olmaz, çünkü bu teması ramazan orucuna tesir etmediğine göre gece yemek yemesi gibi bu da "peşpeşe" olmasına mani olmaz.

Bu görüşlerin en kolayı ve iyisi" eğer iki ay içinde bir özürden dolayı ara verirse devam eder ve eğer bir özrü olmadan ara verirse yeniden başlar" diyen Hanbelîlerin mezhebidir.

Şu halde "peşpeşe" olma şu sebeplerle bozulur:

a) Özürsüz yere veya bilmediğinden dolayı oruç tutmamasıyle

b) Peşpeşe tutmanın vacip olduğunu unutup ara vermesiyle

c) İki ayı tamamladı zannıyla orucu bırakması ve sonra böyle olmadığının ortaya çıkmasıyla,

d) İki ay esnasında nafile veya ramazanın kazası veya nezir orucu veya bir başka keffaretin orucunu tutmasıyla. Çünkü o kaçınılması mümkün olan bir şeyle bunu kesmiştir, sanki özürsüz ara vermiş gibi olur.

e) Zıhar yapan koca zıhar yaptığı hanımıyla gece veya gündüz bilerek veya unutarak temasta bulunmasıyla. Böylece tuttuğu oruçları fasit olur, iki aylık oruca yeniden başlar. Lakin fakir doyurmak suretiyle keffaret öderken bu arada temasta bulunsa Hanefî ve Şafiîlerin dediği gibi daha önce yedirdiklerini iade etmesi lazım gelmez.

"Peşpeşe" olma şu sebeplerle bozulmaz:

a) Ramazan orucu ile

b) Bayram günü olması, hayız, nifas hali, cinnet getirmesi, korkulacak bir hastalık olması, hamile ve emzikli kadınların hayatî tehlike karşısında oruç bozmaları gibi oruç bozmak vacip olan hallerde.

c) Hastalık ve güçlük vermeyen bir seferîlik, çocuğuna zarar gelecek hamile ve emzikli kadının hali, tehdit ve hata gibi oruç bozmayı mubah kılacak bir özürden dolayı ara verme. Hata şöyle olur: Henüz fecir olmadı veya güneş battı zannıyle yemesi ve sonra böyle olmadığının anlaşılmasıdır.

Özetle: Zıhar yapan kişinin orucu tamamlamadan önce Hanefî ve Malikîlere göre gündüz unutarak veya gece bilerek hanımıyla temasta bulunmasıyla "peşpeşe" olma hali bozulur. Çünkü Kur'an nassı ile sabittir ki oruçta şart olan onu hanıma dokunmadan önce tamamlanmış olması ve iki ay zarfında temasta bulunmamasıdır. Şafiî ve Hanbelîlere göre gündüz unutarak gece bilerek temasta bulunmakla devamlılığı kesmiş olmaz, mazeret bulunduğu için yeniden başlaması

vacip değildir.

c) Altmış fakiri doyurma:

Zıhar yapan kişi köle bulamadığı ve oruç tutmaya gücü yetmediği zaman Allah (c.c.)ın Kur'anı Kerim'de emrettiği ve sünnette de varid olduğu gibi o kişi üzerine farz olan şeyin altmış fakiri doyurmak olduğu üzerinde ilim ehli icma etmiştir. (1) Oruç tutmaktan aciz olma ister yaşlılıktan, ister artmasından veya iyileşmesinin gecikmesinden korkulan bir hastalıktan, ister büyük bir sıtıntı ile karşılaşmasından, ister aşırı şehvetinden dolayı daha temasta bulunmadan inzal olmasından dolayı olsun hüküm aynıdır. Zira Rasulullah (s.a.v.) Evs bin Sâmit'e oruç tutmasını emredince hanımı, "Ya Rasulullah o yaşlıdır, oruç tutamaz" dediğinde Rasulullah (s.a.v.), "Öyleyse altmış fakiri doyursun" buyurmuştur. Ve yine Seleme bin Sahr'a oruç tutmasını emrettiğinde, "Başıma gelenler hep oruç yüzündendir" deyince Rasulullah (s.a.v.) "Öyleyse yedir" buyurmuş, kendisinde oruç tutmasına mani olacak azgın bir şehvet olduğunu haber verdiği için oruç yerine fakir doyurmasını emretmiştir. Artık sen bunlara benzeyen diğer hadisleri bu iki hadîseye kıyas et. Seferî olduğu için oruçtan fakir doyurmaya intikal etmesi caiz olmaz, çünkü sefer hali oruç tutmaya mani değildir, sefer bir yerde biter. Sefer kişinin kendi ihtiyarı ile yaptığı fiillerdendir.

Oruçtan fakir doyurmaya geçişi mubah kılacak hastalık, cumhura göre iyileşme ümidi olmayan hastalıktır. Hanbelîlere göre iyileşme ümidi olsa da oruçtan fakir doyurmaya geçebilir. Zira bu da "oruca gücü yetmeyen altmış fakiri doyursun" ayetine dahildir. Çünkü o bu hastalığın sonu geleceğini bilemez" öyleyse bunun hali şehvet azlığından dolayı oruç tutamayana benzer.

İt'amla ilgili meseleler: Fakire verilecek yiyeceğin mikdarı, nasıl verileceği, cinsi ve kimlere verileceği.

Mikdarı:

Keffaretlerde fakire verilecek taâmın miktarı hususunda fukahanın üç görüşü vardır:

1- Hanefîlerin görüşü:

Her bir fakire iki müd yani yarım sa' buğday veya bir sa' hurma veya arpa verilir. Miktar ve verilecek kişiler bakımından fıtır sadakası gibidir. Buna delil Seleme bin Sahr hadîsinde geçen Rasulullah (s.a.v.) ın "bir vask hurma ver" (2), bir başka rivayette "altmış fakire bir arak hurma ver" sözleridir. Arak ve vesak altmış sa'dır. Ebu Davud'un rivayetinde: "arak altmış sa'dır" denilmiştir. Bir sa' 2751 gramdır.

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 801-804, *el-Lübâb*, III, 73, *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, s. 243, *eş-Şerhu's-Sağir*, II, 654, *Bidayetü'l-Müctehit*, II, 112, *Muğni'l-Muhtaç*, III, 366, *el-Mühezzep*, II, 117, *el Muğnî*, VII, 368-376, *Gâyetü'l-Münteha*, III, 197, *Keşşâfu'l-Kınâ*, V, 445-448.

2- Ahmed bin Hanbel, Ebu Davud ve başkaları rivayet etmiştir.

2- Malikîlerin görüşü:

Keffaret veren altmış fakirin her birine eğer buğday yiyorlarsa Rasulullah (s.a.v.) ın müdd'ü ile 1 2/3 müdd buğday verir, bunun dışında arpa ve mısır veya başkası caiz olmaz. Eğer buğdaydan başka şeyle geçiniyorlarsa miktar bakımından değil sadece doyurması açısından 1 2/3 müdd buğdaya eşit olacak kadar o mahsulden verir. Öğle ve akşam yemekleri için vereceği buğday 1 2/3 müdd'e ulaşmadıkça sahih olmaz.

3- Şafiî ve Hanbelîlerin görüşü:

Bütün keffaretlerde, oruç fidyesinde ve fitrede verilecek buğdayın miktarı her fakir için bir müdd buğday veya yarım sa' hurma veya arpadır. Bunun delili Ebu Davud'un kendi isnadıyla Evs bin Samit'ten rivayet ettiği şu hadîstir: "Rasulullah (s.a.v.) zıhar yapana, altmış fakire verilmek üzere on beş sa' arpa verdi". Ancak bu hadîs Atâ'nın mürsellerindendir. Müdd 675 gramdır.

Nasıl verilir?

Fukahanın iki görüşü var:

1- Hanefî mezhebine göre:

Onlara göre bunun ölçüsü şudur: *"ıtâm ve taâm"* lafızlarıyle meşru kılınan yerde "ibaha" caizdir.*"îtâ' ve edâ'* lafzıyla meşru kılınan şeyde ise "temlik" şarttır. Bu esasa göre keffaretlerde "it'âm" ya *temlik* ile veya öğle ve akşam yemeği yedirerek veya öğle yemeğini yedirip akşamı kıymetini ödeyerek veya öğlenin kıymetini ödeyip akşamı yedirerek *"ibaha"* ile olur. Ve arpa ve mısır ekmeği verirse yanında katığı da vermesi şarttır, ama buğday ekmeği ile katık şart değildir, şu halde "ibâha" ile "temlik"i birleştirmek caiz olur, çünkü bu ayrı ayrı caiz olan iki şeyi birleştirmektir. Fakirler ister az yesinler ister çok yesinler hüküm aynıdır. Mesela bir fakire altmış gün yedirse veya kıymetini verse yeterli olur ama bunu ona bir günde verse sadece o günün keffareti için yeterli olur.

Yine Hanefîlere göre [1] köle azadı hariç zekatta, öşürde, haracda, fitrede, nezirde ve keffarette kıymetini vermek caizdir. Ebu Hanife'ye göre vacip olduğu günün kıymeti esas alınır. Ebu Yusuf ve Muhammed'e göre verdiği günün kıymeti esas alınır. Hayvanlarda ittifakla verdiği günün kıymeti esas alınır ve zekât malının bulunduğu bölgeye göre değerlendirilir. Mal yaylada ise en yakın meskûn bölgeye göre değerlendirilir.

Kıymetini vermenin caiz olmasının sebebi şudur: Maksat ihtiyacı karşılamaktır bu da kıymetini vermekle temin edilir.

2- Cumhurun görüşü:

Vacip olan fakirlerden her birine keffaretten vacip olan kadarını temlik etmek

1- *el-Kitap maa'l-Lübâb,* I, 147, III, 73.

(eline vermek)tir. Vacip olan kadarını az veya çok öğle ve akşam yemeği şeklinde yedirmek yeterli olmaz. Ancak Malikîler -daha önce beyan ettiğimiz gibi- eğer öğle ve akşam yediği 1 2/3 müdde ulaştığında şüphe kalmazsa yeterli olur demişlerdir.

Cumhurun delili sahabeden nakledilen onların fakirlerin eline verdiği şeklinde gelen rivayetlerdir. Rasulullah (s.a.v.) de hacdaki ezânin fidyesi için Ka'b'a "altı fakire üç sa' hurma dağıt" buyurmuştu. Çünkü bu şer'an fakirler için vacip olmuş bir maldır, dolayısıyle zekat gibi onlara temlik edilmesi (ellerine verilmesi) vacip olur.

Zıhar ayetinde zikredildiği için fukahaya göre sayıya riayet edilmesi şarttır, meselâ altmış fakire verilecek miktarı otuz fakire verse sahih olmaz. Şafiî ve Hanbelîlere göre bir fakire bir günde iki ayrı keffaretten iki müdd verse tamamdır, çünkü o vacip olan miktarı vacip olan sayıya vermiştir. Bu iki müddü ona iki günde vermiş gibi sahih olur. Hanefîler "verme" işinin tekerrür etmesini şart kılmışlardır. Buna göre altmış fakirin her birine bir defada birer sa' buğdayı iki zıhar için verse bir zıhar için sahih olur, ama bunu bir defada değil ayrı ayrı verseydi iki zıhar için sayılırdı. Çünkü ikincisi sanki bir başka fakire verilmiş gibi olur.

Cumhura göre keffarette kıymet verilmez. Çünkü nasslar hububat veya hurma verilmesini emretmektedir.

Bildiğimiz gibi Hanefî, Şafiî ve Hanbelîlere göre fakire verme işinin ara vermeden bitmesi vacip değildir. Bu sebeple "verme" devam ederken hanımıyla temasta bulunsa önce verdiklerini tekrar vermesi lazım gelmez, çünkü o peşpeşe verilmesi şart olmayan bir şeyi keffaret için vermeye devam ettiği esnada temasta bulunmuştur. Dolayısıyle zıhar yapmadığı hanımıyla temasta bulunmuş gibi veya yemin keffareti esnasında temasta bulunmuş gibi yeniden başlaması vacip olmaz, şu halde bu, oruçtan farklıdır.

Malikîler oruç tutmakla fakir doyurmayı aynı kabul ettiler ve her ikisinde de ara verilmemesini şart koştular. Bu sebeple gerek oruç tutsun gerekse fakir doyursun bunu tamamlamadan temasta bulunursa yeniden başlaması vaciptir.

Verilecek taâmın cinsi:

Malikîler hariç cumhura göre fıtır sadakasında verilmesi sahih olan şey burada da sahihtir. Bu da buğday, arpa ve unları, hurma ve kuru üzümdür. Bunlar ister zıhar yapanın aslî yiyeceği olsun ister olmasın hüküm değişmez. Hanbelîlerde râcih olan görüşe göre zıhar yapanın beldesinin aslî yiyeceği bile olsa bu adı geçen maddelerden başkası sahih olmaz. Ancak bunlar o beldede bulunmazsa darı gibi şeyleri vermek caiz olur. Fakirlere öğle veya akşam yemeğinde doyurmak veya kıymetini vermek yeterli olmaz, çünkü yukarıda geçen hadîslerde görüldüğü üzre rivayetler bu maddelerin verilmesi şeklinde varid olmuştur, sanki o beldenin aslî yiyeceği değilmiş gibi bunlardan başkası caiz olmaz.

Şafiîlerdeki mezhep görüşüne göre fakire verilecek şeyin (it'âm) hububat ve zekat vacip olan meyvalardan verilmesi vaciptir, çünkü bunlar vucuda gıdadır. Ayrıca zıhar yapanın beldesinin çoğunlukla aslî gıdası sayılan şeyden verilmesi vaciptir. Çünkü zekat verirken de esas olan elinde bulunan malın cinsinden vermesidir. Ayrıca Allah (c.c.) ayet-i kerimede: *"...bunun da keffareti ailenize yedirdiğiniz yemeğin orta hallisinden on fakire yedirmektir"* (Maide, 89) buyurmuştur. Ehline yedirdiğinin orta hallisi de o beldenin aslî gıdasıdır.

Malikîler eğer halkın aslî yiyeceği buğday ise fakire ondan verilmesini vacip kılmışlardır, bunun dışında arpa veya darıdan veya başka şeylerden verse sahih olmaz. Aslî gıdaları buğdaydan başka bir şey ise o takdirde miktar bakımından değil de doyurması açısından o cinsten bu buğdaya eşit olacak kadar verilir. Öğle ve akşam yemeği yedirme şeklinde olursa verilmiş sayılmaz. Ancak bu yedikleri 1 2/3 müdd'e ulaşırsa sahih olur.

Hanefîlere göre burada vacip olan şey fıtır sadakasında vacip olandır: Yani buğday veya hurma veya arpadır. Bunların unları da aynı miktarda olursa asılları gibidir: Yani buğdayın unu yarım sa', arpanın unu bir sa' olmalıdır. Unda esas olan kıymettir miktar değildir de denilmiştir. Daha önce de beyan ettiğimiz gibi bu çeşitlerin dışında başka cinslerden kıymetini vermek de caizdir.

Kimlere verilir:

Cumhura göre keffaret zekatın verileceği kişilerden yoksul ve fakirlere verilir, çünkü ayette "altmış fakiri doyurmak" denilmiştir, buna göre kâfire verilmesi caiz olmaz, zekatta olduğu gibi burada da müslüman olması şart koşulmuştur. Keffaretin büyüğe de, Hanbelîlere göre yemek yemiyor da olsa küçüğe de verilmesi caiz olur, çünkü o da muhtaç bir müslümandır, büyük gibidir, ancak onun adına velisi teslim alır çünkü çocuğun teslim alması sahih olmaz.

Hanefîlere göre zıhar keffareti fıtır sadakası verilenlere verilir, usul ve fürûuna babası, dedesi, annesi, ninesi, oğul ve kızları ve torunlarına) veremez, eşler birbirine veremez. Zimmiye verilmesi caizdir, müste'men de olsa harbîye verilmesi caiz değildir.

5- Keffaretin şartları:

Fukahâ keffaretin sahih olması için niyetin şart olduğu üzerinde ittifak etmişlerdir. [1] Bu, köle azat etmeye veya oruç tutmaya veya keffaretten dolayı üzerine vacip olan fakire yedirmeye niyet etmesi şeklinde olur, yani keffaret verir iken veya az önce niyet etmesi lazımdır. Çünkü keffaret zekat gibi temizlenmesi vacip olan malî bir haktır, ameller niyetlerle sahih olur.

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr* ve *Reddü'l-Muhtâr*, II, 796, *eş'Şerhu's-Sağir*, II, 650, *Muğni'l-Muhtac*, III 359, *el-Mühezzep*, II, 118, *el-Muğni*, VII, 387.

6- Keffaretten önce temasta bulunmak:

Fakihler, keffaret vermeden önce temasta bulunan kişinin Allah'ın emrine uymadığı için O'na âsî olup günahkâr olduğunda ve keffaretin boynuna borç olup bundan sonra ne ölümle ne talak ile ne de bir başka şeyle düşmeyeceğinde ittifak etmişlerdir. Ancak -daha önce de beyan ettiğimiz gibi- Malikîlere göre üç talakla boşarsa düşer. Keffaret verinceye kadar hanımı kendisine haram olarak kalacağında da ittifak etmişlerdir. Lâkin keffaret devam ederken temasın ne gibi bir tesiri olacağında ihtilaf etmişlerdir: Malikîler, keffareti hangi şekilde öderse ödesin hüküm mutlaktır demişlerdir [1]: Buna göre kişi zıhar keffaretini ister köle azadı, ister oruç, ister fakir doyurma suretiyle ödüyor olsun, temas ister gece, ister gündüz, ister bilerek, ister unutarak olsun, isterse fakire vereceği sadece bir müdden başka kalmamış olsun, kişi zıhar keffaretini bitirmeden önce temasta bulunursa bu ona haram olur, keffareti batıl olur, yeniden keffaret verir. Zıhar yapmadığı hanıma temasta bulunması ise ne oruca, ne köle azadına, ne de fakir doyurmaya zarar vermez

Şafiîlere göre [2] zıhar yapan kişi orucu devam eder iken keffaret bitmeden önce gece temasta bulunsa günahkâr olur. Çünkü keffaret vermeden önce temasta bulunmuştur, lâkin orucunun aralıksız olması şartına zarar vermez. Çünkü gece temasta bulunması gece yemek yemesi gibi farz oruca tesir etmeyeceğine göre devamlılığına da zarar vermez. Aynı şekilde fakir doyurma işi henüz tamamlanmadan temasta bulunsa geçenleri iptal etmez.

Hanefî ve Hanbelîler [3] meseleye şu tafsilatı getirdiler: Zıhar yapan kişi zıhar yaptığı hanımı ile oruç devam ederken temasta bulunsa o güne kadar tuttuğu oruçları fasit olur oruca yeniden başlar, yani iki aylık oruca yeniden başlar. Ama keffareti fakirlere öderken henüz bitmeden temasta bulunsa daha önce verdiklerini tekrar vermesi lazım gelmez. Oruçla fakir doyurma arasındaki bu farkın sebebi şudur: Fakir doyurma hususunda Kur'anı Kerim nassı "altmış fakiri doyurur" şeklinde, "temastan önce" kaydı olmaksızın mutlak gelmiştir. Köle azadı ve oruç meselesinde ise "temas etmeden önce" kaydını getirerek her ikisinin de temastan önce bitmesini ifade etmiştir.

Zıhar hükmünün sona ermesi:

Zıhar ya muvakkat olur veya mutlak ve müebbed olur. Her birinin sona ermesinin hükmü diğerinden farklıdır: [4]

a) Zıhar muvakkat olursa, mesela koca hanımına "sen bana bir gün" veya "bir ay" veya "bir sene annemin sırtı gibisin" dese cumhura göre bu vaktin bitmesiyle

---

1- *eş-Şerhu's-Sağir,* II, 651, *el-Kavâninü'l-Fıkhıyye,* s. 242.
2- *el-Mühezzep,* II, 117.
3- *ed-Dürrü'l-Muhtar ve Reddü'l-Muhtar,* II, 800, *el-Muğnî,* VII, 367, 383.
4- *el-Bedâyi,* III, 235.

keffaret vermeden zıhar biter. Çünkü zıhar da yemin gibi vakitle tahdit edilebilir ve bu vaktin bitmesiyle biter. Talak ise böyle değildir, onu hiçbir şey boz dolayısıyle vakitle tahdit edilmez. Malikîlere göre ise bu tahdit batıl olur, talak gibi ebedî olur ve ancak keffaretle çözülebilir. Talakın kadını kocaya haram kılmasının tahdidi mümkün olmadığına göre zıhar da aynıdır.

b) Zıhar müebbed veya mutlak ise fukahanın ittifakıyla zıharın hükmü eşlerden birinin ölümüyle sona erer veya batıl olur, çünkü artık zıharın mahalli ortadan kalkmıştır, bir şeyin mahalli olmadan devam etmesi düşünülemez.

Malikîler hariç cumhura göre zıharın hükmü ne talak-ı ric'î ile ne talak-ı bâin ile ne talak-ı selâse ile ve ne de Hanefîlere göre İslâm'dan dönmekle batıl olmaz. Hatta kadın başka bir erkekle evlenip boşandıktan sonra yeniden ilk kocasına dönse bile keffaret vermeden onunla temasta bulunması helâl olmaz. Çünkü zıhar artık haramlık olan hükmünü gerektirecek şekilde teşekkül etmiştir, bu sebeple olduğu hal üzere devam eder ki bu da ancak keffaretle kalkacak bir haramlığın sabit olmasıdır.

Keffaret vermemesi ise ancak ölümle veya Şafiîler hariç cumhura göre ayrılma ile mümkün olur. [1] Meselâ aralarında zıhar olan eşlerden biri ölse veya koca zıhardan dönmeden önce hanımından ayrılsa Şafiîlere göre ona keffaret vacip olmaz. Çünkü ayet-i kerimede "hanımlarına zıhar yapıp da sonra söylediklerinden dönenler temastan önce bir köle azat etsinler" buyurarak keffaretin vacip olmasını iki şeye bağlamıştır: Zıhar ve dönüş. Şu halde birisiyle keffaret sabit olmaz. Çünkü zıharda keffaret yemin keffareti gibidir, diğer yeminlerde olduğu gibi bozmadan önce keffaret vacip olmaz, bozulması ise dönüştür (yani temasa karar vermektir).

İmam Şafiî'ye göre erkek zıhardan sonra zıhar yaptığı hanımını boşaması mümkün olacak kadar bir zaman geçtiği halde boşamaz onu yanında tutarsa üzerine keffaret vacip olur, çünkü bu hal İmam Şafiîye göre dönüştür.

10. İrtidat veya Eşlerden Birinin Müslüman Olması Sebebiyle Ayrılma

İrtidadın neticeleri:

Eşlerden birisi İslâm dinini terketse Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Malike göre talaksız aralarında ayrılık vaki olur, mahkeme kararına lüzum yoktur, nikah kendiliğinden fesh oluverir.

Şafiî ve Hanbelîlere göre nikahın feshi iddetin bitmesine bağlıdır, eğer irtidat eden kadının iddeti bitmeden önce müslüman olursa önceki nikah üzere devam ederler, iddet bitinceye kadar İslama dönmezse kadın din ayrılığı olduğu günden itibaren ondan ayrılmış olur. Caferîlere göre eşlerden birinin dinden çıkması zifaftan önce olmuş ise nikah derhal fesholur, zifaftan sonra ise iddetin bitmesine

1- *el-Muğnî*, VII, 351.

bağlı olur.

a) Dinden dönen koca ise zifaf da olmuş idiyse kadın mehrin tamamını alır, çünkü zifafla mehir kesinleşmiştir. Henüz zifaf olmamış idiyse mehrin yarısını alır, çünkü bu zifaftan önce erkeğin sebep olduğu bir ayrılmadır, böyle bir ayrılına ise mehri yarıya indirir.

Eğer dinden dönen kadın ise ve irtidadı da zifaftan önce olmuş ise ona mehir yoktur, çünkü o bu hareketiyle üzerine akit yapılan mehre mani olmuştur. Bu kadın sattığı malı teslim etmeden önce telef eden satıcı hükmündedir. Eğer zifaftan sonra dinden dönmüşse mehrini tam alır. Çünkü İslam diyarında yapılan bir zifafın neticesi ya cezadır veya mehirdir.

b) Karı-koca beraberce irtidat etseler veya hangisinin önce irtidat ettiği bilinmese sonra ikisi de beraberce İslama dönseler aralarında din farkı olmadığı için istihsanen önceki nikahları üzere kalırlar. (1)

c) İslamdan çıkan erkeğin ne bir müslüman hanımla ne bir kâfir ne de mürted kadınla evlenmesi caiz değildir, çünkü o ölümü hak etmiştir. Aynı şekilde İslamdan dönen kadının da ne bir erkekle ne bir kâfirle ne de mürted bir erkekle evlenmesi caiz değildir, çünkü o Hanefîlere göre durumunu iyice düşünmesi için hapsedilir.(2)

Müslüman olmanın neticeleri:

a) Kadın müslüman olsa kâfir olarak kalan kocasına hâkim İslama girmesini telkin eder, müslüman olursa evliliğin devamına ters düşen herhangi bir şey olmadığı için kadın onun hanımıdır. İslamı kabul etmezse müslüman bir kadının kafirin yanında kalması caiz olmadığı için hakim onları ayırır. Bu ayrılma Ebu Hanife ve Muhammed'e göre bir talak-ı bâindir. Ebu Yusuf'a göre ise bu talaksız bir ayrılmadır. (3)

b) Mecusî bir kadınla evli olan bir koca müslüman olsa, kadına müslüman olması telkin edilir, kabul ederse onun hanımı olarak kalır, etmezse hâkim aralarını ayırır, çünkü mecusî bir kadınla nikahlanmak kesinlikle haramdır. Bu ayrılık talak sayılmaz, çünkü ayrılmanın sebebi kadın tarafından gelmektedir, kadın ise talaka ehil değildir.

Eğer zifaf vaki olmuş idi ise kadın nikah esnasında konuştukları mehri alır, çünkü mehir zifafla kesinleşmiştir, ayrıldıktan sonra düşmez. Zifaf olmamış idiyse mehir alamaz çünkü ayrılık zifaftan önce onun tarafından gelmiştir. (4)

1- *el-Kitap maal-Lübab,* III, 28, *el-Muğni,* VI, 639, *el-Muhtasaru'n-Nâfi, fi Fıkhı'l-İmamiyye,* s 203.

2- *el-Kitap maal-Lübab,* III, 29, *Fethü'l-Kadîr,* II, 505.

3- *el-Kitap maal Lübab,* III, 26, *Fethü'l-Kadir,* II, 507.

4- *el-Lübâb,* III, 26.

c) Kadın dâr-ı harpte müslüman olsa iddeti bitinceye kadar hakkında ayrılık vaki olmaz idddeti, eğer hayız görme çağında ise üç hayız görmesiyle veya iddeti ay hesabiyle bitecek çağda ise üç ay geçmesiyle veya hâmile ise doğum yapmasıyle sona erer, onun iddeti budur, çünkü kocasının müslüman olması mümkündür. Kocasına İslamı telkin etmek mümkün olmadığı için hanımın müslüman olması .nc'î talak yerinde kabul edilmiştir. İddeti bittiği zaman kocasından kesin ayrılmış olur. (1)

Ama eşlerden biri müslüman olarak dâr-ı harpten dâr-ı İslama gelirse Hanefîlere göre hem hakikaten hem de hükmen diyar (ülke) ayrılığı bulunduğu için ayrılık meydana gelir (2). Nasıl ki aralarında yakın akrabalık bulunmasından dolayı karı-kocalık maslahatlarının yerine getirilmesi mümkün olamıyorsa diyârların farklı olması da buna ters düşer.

Cumhur, Hanefîlere muhalif görüş beyan ederek diyâr farklılığından dolayı ayrılık vaki olmayacağına hükmettiler. Çünkü bu farklılığın etkisi velayetin (yani kendisine ve malına sahip olması) kesilmesindedir, ayrılık meydana gelmesinde değildir. Bunun hali dâr-ı eman alarak giren müste'men harbîye ve eman alarak dâr-ı harbe giren müste'men müslümana benzer, nikahlarında herhangi bir ayrılık vaki olmaz.

d) Ehl-i kitap bir kadının yine ehl-i kitap olan kocası müslüman olsa bunlar nikahları üzere kalırlar. Çünkü asılda müslümanın ehl-i kitap bir kadınla evlenmesi sahih olduğuna göre mevcut nikahın devamı zaten sahih olur.

1- *el-Lübab,* III, 27, *Fethü'l-Kadîr,* II, 508.
2- *el-Mebsut,* V, 50, *el-Bahru'r-Râik,* III, 313.

İDDET VE İSTİBRA

1. Giriş

İddetin manası:

İddet, çoğulu *idet* şeklinde gelir, sözlük itibarıyle sayma anlamındadır. Adet kelimesinden gelmiştir. Çünkü iddet kar' (temizlik halleri)ın sayılarını yahut çoğunlukla ayların sayılarını kapsamına almaktadır. O bakımdan bir şeyi saydığımızı ifade etmek istediğimiz zaman arapçada *adedtu'ş-şey'e ıddeten* tabiri kullanılır. Bu kelime aynı zamanda (sayılan şey demek olan) ma'dut hakkında da kullanılır. Kadının iddeti onun temizlik günleridir anlamına denilir.

Terim olarak Hanefîlerin görüşüne göre [1] evliliğin etkilerinden geriye kalanların sona ermesi için şer'an sınırı tesbit edilmiş bir süre demektir. Diğer bir ifade ile nikâhın zevali veya şüphesi halinde kadının beklemek zorunda olduğu süredir. Hanefîler bu tariflerine binaen ister bir cinsten olsun ister iki ayrı erkekten dahi olsa iki ayrı cinsten olsun iki iddetin biribirleri içerisine girmesine dair görüşlerini ortaya koymuşlardır. Aynı cinse örnek: Boşanmış bir kadın iddet süresi içerisinde evlenecek ve kocası onunla ilişkide bulunacak olur, sonra da ona bir başka iddet beklemek vacib olacak şekilde ayrılacak olurlarsa bu durumda her iki iddet biribirinin içine girer (tedahül). İki ayrı cinsin misaline gelince: Kocası vefat etmiş bir kadın ile şüpheli olarak ilişkide bulunulacak olursa iki iddet biribirinin içine girer ve bu durumda kadın ilişki iddeti dolayısıyla üç ay hali ile iddet bekler.

Cumhurun görüşüne göre ise iddet [2] kadının rahminin temizliğinin (hamile olmadığının) bilinmesi için yahut teabbüd veya kocasının vefatı dolayısıyla üzüntü

1- *el-Bedâî*, III, 190; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 823; *el-Lübâb*, III, 80.

2- *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 671; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 235; *Muğni'l-muhtac*, II, 384; *Keşşâfu'l-Kınâ* V, 476; *Gâyetü'l-Muntehâ*, III, 209; *Bidâyetü'l-Müctehid*, II, 88 476; *Gâyetü'l-Müntehâ*, III, 209 *Bidâyetü'l-Müctehid*, II, 88.

ve kederi dolayısıyla beklediği süre demektir. Bu durumda iddet beklemenin kendisidir. Dolayısıyla iki ayrı kişiden olan iki ayrı iddet arasında tedahül olmaz. Kadın bu durumda birinci iddeti sona erinciye kadar bekleyip bitirir, ondan sonra ikinci iddetine başlar. İki ayrı cinsten olsa dahi aynı kişiden iki ayrı iddet arasında tedahül olur.

Daha açık bir şekilde iddeti şöylece tarif etmek mümkündür: İddet ayrılmaktan sonra şariin belirlediği ve kadının süre bitinceye kadar evlenmeksizin beklemekle görevli olduğu süredir.

Malikilerle Hanbelîlerin hilafına Hanefîlerle Şafiîlerin görüşüne göre kendisi ile zina olunmuş kadın için iddet söz konusu değildir.

Kadının iddet beklemesi ittifakla söz konusu değildir. Çünkü Yüce Allah: *"Mümin kadınları nikahlayıp sonra kendilerine dokunmadan onları boşarsanız sizin için onlar aleyhine sayacağınız bir iddet yoktur."* (Ahzab, 49) Duhul olmuş olan kadın ise icma ile iddet beklemek zorundadır. Ayrılık sebebi ister talak ister fesih ister vefat olsun farketmez. Duhul ister fasit bir akidden sonra olsun ister şüphe ile olsun ister sahih olsun yine fark etmez. Aynı şekilde Şafiîlerin dışında kalan cumhura göre erkek kadın ile halvette kaldıktan sonra boşaması halinde yine iddet icabeder.

Buna göre kaide şudur: Mehrin tümünü gerektiren her bir talak yahut fesih halinde iddet de vacibtir. Mehrin tümü sakıt olur yahut ancak yarısının verilmesi icab ederse iddet de sakıt olur. Süt emmek, kusur (ayb) ıtk, lian veya dil ihtilafı sebebiyle fesihler de fesih örnekleri arasındadır.

Şer'i hükmü:

Kitap, sünnet ve icma ile iddet kadın hakkında şer'an vaciptir. (1)

Kitaptan delili Yüce Allah'ın boşanma iddetine dair şu buyruğudur: *"Boşanan kadınlar kendiliklerinden üç iddet süresi beklerler."* (Bakara, 228) Vefat dolayısıyla iddet hakkında da şöyle buyurulmaktadır: *"İçinizden vefat eden kimselerin bıraktıkları zevceleri kendiliklerinden dört ay on gün beklerler."* (Bakara, 204) Küçük ay halinden kesilmiş *(ayise)* ve gebe kadının iddeti hakkında da şöyle buyurulmaktadır: *"Kadınlarınız arasından hayızdan kesilmiş olanlarla ve asla hayız görmeyenler de eğer şüphe ederseniz onların iddetleri üç aydır. Hamile olanların iddetleri ise yüklerini bırakmalarıdır."* (Talak, 4) Başka birtakım ayetler de iddetin Kitaptaki delilleri arasındadır.

Sünnetten delili ise Rasulullah'ın şu buyruğudur: *"Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kadının ölmüş bir kimse için üç günden fazla yas tutması helal değil-*

1- *el-Muğnî*, VII, 448.

dir. Yalnız kocası bundan müstesnadır. Onun iddeti dört ay on gündür." [1] Ayrıca Peygamber (s.a) Kays kızı Fatıma'ya İbn Um Mektum'un yanında iddet beklemesi emrini vermiştir. [2] Bu türden başka birtakım hadisi şerifler de iddetin sünnetten delilleri arasındadır.

İcmaa gelince, ümmet genel olarak iddetin vücubu üzerinde icma etmişlerdir. Ancak iddetin bazı türleri hakkında farklı görüşlere sahiptirler.

Erkek için iddet var mı?:

Istılahi anlamıyla erkek için iddet sözkonusu değildir. O hemen ayrıldıktan sonra bir başka hanım ile (şer'i bir engel bulunmadığı sürece) evlenebilir. Şer'i manilere şunları örnek göstermek mümkündür: İlk eşi ile kızkardeşi, halası, teyzesi, erkek kardeşinin kızı, kızkardeşinin kızı -fasit bir evlilik yahut akit şüphesi dolayısıyla dahi olsa- yakınlarını bir arada aynı nikah altında tutması helal değildir. Yine kendisinden ayrılmış olduğu dördüncü hanımının iddeti esnasında da iddeti bitene kadar ve üç defa boşamış olduğu bir kadını da tahlilden önce nikahlaması da caiz değildir (Bütün bunlar şer'i engeller arasındadır.) [3]

Müslüman olmayan kadının iddeti:

Müslüman olmayan kadın hakkında iddetin vücubu konusunda fukahanın iki farklı görüşü vardır.

Hanefîlere göre: İster zimmi olsun, ister harbi olsun müslüman olmayan bir kadın üzerine iddet beklemek vacib değildir. Ancak bu kadın kitap ehli bir kadın olup müslüman bir kimsenin hanımı ise ayrılmak sebebiyle kocanın hakkına riayet etmek üzere onun için iddet vacibtir. Çünkü iddet Allah için bir hak ve kocanın hakkı dolayısıyladır. Kitap ehli olan kadın ise kulların haklarını yerine getirmek için muhatap kabul edilmiştir. Dolayısıyla onun üzerine iddet icab eder ve kocanın ve çocuğunun hakkı için neseblerin de karışmasını önlemek kastı ile iddet beklemek için mecbur edilir.

Eğer erkek müslüman olarak dar-ı İslam'a gelir kadını da dar-ı harbte bırakacak olursa Hanefîlerin ittifakı ile kadın için iddet yoktur. Çünkü darlarının farklı olması halinde eşlerden birisinin diğeri üzerinde herhangi bir hakkı olmaz. Diğer ta-

---

1- Bu hadisi Buhari ve Müslim Ümmü Seleme'den rivayet etmişlerdir. Yine Buhari ve Müslim tarafından kaydedilen bir diğer lafzı da şöyledir: *Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kadın kocası için dört ay on günlük yası dışında herhangi bir işi için üç günden daha fazla yas tutması helal değildir" (Neylü'l-Evtâr,* VI, 292) *İhdad* (Yas tutmak) iddet bekleyen kadının kendisini süslenmekten bedenini de koku sürünmekten uzak tutması ve evlenme taliplerinin de bu taleplerini yapmaktan men edilmeleri demektir.

2- Bunu Ahmed, Ebu Davud ve Nesai rivayet etmiştir, Müslim de bu anlamda Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe'den bir rivayet kaydetmektedir *(Neylü'l-Evtâr,* VI, 302).

3- *Reddü'l-Muhtâr,* II, 823-824.

raftan İslamın hükümleri zimmet ehline uygulanır, harbilere uygulanmaz.

Cumhura göre: Zimmi kadın ister müslümanın hanımı ister bir zimminin hanımı olsun iddet beklemek zorundadır. Çünkü iddeti emreden ayeti kerimeler umum ifade eder.

İddetin hikmeti:

İddetin hikmeti ya rahimde çocuk olmasının bilinmesi yahut teabbüd veya koca için keder dolayısıyla yas veya boşanmadan sonra kocaya boşamış olduğu hanımına dönmek için yeterli fırsat vermektir. Bu iddet ise bain talakta ve evliliğin fesadı yahut şüphe dolayısıyla vatk (ilişki) dolayısıyla ayrılma halinde iddetten gözetilen maksat ise neseblerin karışmasını önlemek ve nesebleri korumak kasdıyla erkekten bir hamileliğin var olmadığından emin olunması için kadının rahminin temiz olduğunun bilinmesi maksadı demektir. Eğer bu durumda hamilelik sözkonusu ise o takdirde iddetten maksat olarak gözetilen hedefin gerçekleşmesi dolayısıyla iddet doğum ile sona erer. Eğer kadın ile duhülden sonra hamilelikten emin olunmazsa o takdirde ölümden sonra dahi olsun rahmin temizliğini bilmek için beklemek icabeder.

Ric'i talakta ise iddetten kasıt kızgınlık fırtınalarının geçmesinden, ruhun sükuna ermesinden, ayrılığın sebep olduğu yorgunluklar, tehlikeler ve yalnızlıklar üzerinde düşünmek imkanının bulunmasından sonra iddet süresi içerisinde boşamış olduğu hanımına dönmek imkanını vermektir. Bu ise islamın evlilik bağını muhafaza etmek ve evliliğin büyüklüğüne dikkat çekmek istediğinden dolayıdır. Evlilik ancak şahidler ile akid olduğu gibi ric'î talak durumundauzun bir süre beklemedikçe de bu bağ çözülmez.

Vefat dolayısıyla ayrılık halinde iddetten maksat ise evlilik nimetini hatırlamak kocanın ve akrabalarının haklarını gözetmek, bu kaybetmenin üzüntü ve kederini ızhar etmek hanımın kocasına olan vefa duygularını açıkça ortaya koymak kadının şerefini ve izetini muhafaza etmektir. Ta ki insanlar onun hakkında konuşmasın bu konudaki aldırışsızlığı dolayısıyla onu tenkid etmesin evinden dışarıya çıkıp süslenmesinden -özellikle de kocasının akrabaları tarafından- konuşmalara meydan verilmesin.

Şafiîlerle Hanbelîlere göre [1] iddetten gözetilen en büyük maksat hamile olunup olunmadığının bilinmesinden başka kocanın hakkını muhafaza etmektir. Bu bakımdan vefat dolayısıyla iddette aylara itibar edilmiştir. Henüz kocası kendisi ile gerdeğe girmemiş kadının kocasının vefat etmesi halinde iddet ise kocanın hakkına riayet etmek üzere teabbüden vacib görülmüştür.

İddetin vücub sebebi:

İddet genel olarak talak yahut ölüm sebeplerinden birisi dolayısıyla vacib

1- *Muğni'l-Muhtâc,* III, 395; *Keşşâfu'l-Kınâ,* V, 476.

olur. Fesih de talak gibidir. (1) Bu ise ittifakla sahih yahut fasit bir evlilik dolayısıyla duhül (cinsî ilişki) veya şüphe ile ya da zaid erkeklik uzvu yahut felç olmuş erkeklik uzvunu sokmak veya erkeğin menisini akıtmak sonrasında sözkonusu olur. Çünkü bu durumlar mücerred idhal etmekten dolayı hamile kalması daha yüksek bir ihtimal taşır ve bu durumlarda rahminin temizliğinin bilinmesi ihtiyacı daha fazladır. Ya da Şafiîlerin dışında kalan cumhura göre sahih bir halvet sonrası sözkonusu olur. Yine Malikilerle Hanbelîlere göre iddet şüpheli olarak kendisi ile ilişki kurulmuş olan kadında olduğu gibi zina sonrasında da iddet icabeder. Buna göre iddet aşağıdaki sebeplerden birisi dolayısıyla vacib olur:

1- İster sahih ister fasit bir evlilik dolayısıyla duhülden sonra ayrılık ile yahut Şafiîlerin dışında kalan cumhurun görüşüne göre sahih bir halvet sonrasında iddet icabeder. Bu ayrılık ister talak yahut fesih dolayısıyla erkeğin hayatta olması halinde sözkonusu olsun ister vefat dolayısıyla olsun farkeden bir şey olmaz. Şayet evlilik beşinci bir kadın ile yahut iddetli bir kadın ile evlenmek gibi fasit bir evlilik ise iddet ancak hakiki bir duhul ile vacib olur. Cumhura göre sadece halvet ile vacib olmaz. Malikiler ise fasit bir evlilik sonrasında halvet dolayısıyla iddetin -hakiki duhul ile vacib olduğu gibi- vacib olduğunu kabul ederler. Çünkü halvette ilişki kurulma ihtimali vardır.

Cumhurun halvet dolayısıyla iddetin vücubuna gösterdiği delil İmam Ahmed'in ve el-Esre'in Zülale b. Esra'dan şöyle dediğine dair yaptıkları rivayettir: Raşid halifeler bir kapıyı kapatan yahut bir perdeyi indiren bir kimse için mehir ödemesinin vacib olduğuna ve iddetin de vücubuna hükmetmişlerdir."

Şafiîlerdeki cedid görüşe göre ilişkinin kurulmadığı mücerred halvet ile iddet vacib değildir. Çünkü az önce görmüş olduğumuz ayetin mefhumu bunu gerektirmektedir. *"...sonra kendilerine dokunmadan boşarsanız onlar aleyhine sayacağımız bir iddet yoktur."* (Ahzab, 49).

2- Yine ittifakla şüphe ile ilişkiden dolayı ayrılma hükmünün verilmesiyle de iddet vacibtir. Fasit bir evlilikte ilişki kurulmuş kadının durumu gibi. Çünkü şüpheli ilişki ve fasit evlilik hamile kalmak ve ilişki kurana nesebin ilhakı bakımlarından sahih evlilikte ki ilişki gibidir. Dolayısıyla neseblerin ve menilerin biribirleriyle karışmaması için rahmin hamilelikten uzak olduğunun anlaşılması bakımından aynı usûle (iddet beklemeye) başvurulur. Şüphe ile ilişkiye örnek de şudur: Kadının kocasından başkası ile zifafa girmesi ve kadının erkeğe bu senin hanımındır demesi üzerine o da onların sözlerine dayanarak o kadın ile gerdeğe girmesi daha sonra da onun karısı olmadığının ortaya çıkması.

Ayrılığın boşama yahut fesih sebebi ile olması bakımından iddetin vücubunda

8- *el-Bedâî,* III, 191-192; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 824 vd.; 846; *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 671 vd.; *el Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 235; *Muğni'l-Muhtâc,* III, 384; 395; *el-Muhezzeb,* II, 142, 145; *el-Muğnî* VII, 449 vd.; *Keşşâfu'l-Kınâ,* V, 476 vd.

bundan önceki iki sebepten herhangi birisi arasında fark yoktur. Eşler arasındaki her bir ayrılığın iddeti boşama iddetidir. Bu ister hul' ister lian ister süt emmek ister bir kusur dolayısıyla fesih ister ödeme (mehrin ödenmesi zorluğu) ister köle azadı ister din farklılığı ve ister bir başka sebep dolayısıyla olsun -ilim adamlarının çoğunluğuna göre- fark yoktur.

Yine ilişkinin helal yahut haram olması arasında da fark yoktur. Ay hali olan birisi ile ilişki kurmak hac veya umre dolayısıyla ihrama giren kadınla ilişki kurmak gibi. İster önden ilişki kurulmuş olsun ister arkadan yine fark yoktur, Şafiîlerce daha sahih kabul edilen görüşe göre bu böyledir. İlişki kuranın akıllı olması ile olmaması ihtiyar sahibi olup olmaması da fark etmez. Aletine bir bez parcası yahut bir torba sarmış olsun veya olmasın baliğ olsun veya çocuk olsun yine değişen bir şey yoktur.

Önceden de açıkladığımız gibi Kur'an-ı Kerim nassı ile duhulden önce iddet sözkonusu değildir.

3- Sahih akidde duhülden yahut ilişkiden (vat') önce olsa yahut hanım küçük veya koca küçük olsa isterse süt emen birisi olsa veya erkeklik organı olmayan bir kocanın hanımı dahi olsa kocanın ölümünden sonra yine ittifakla iddet vacibtir. Çünkü Kur'an-ı Kerim'in ayetleri bu konuda mutlaktır. Mesela: *"içinizden vefat eden kimselerin bıraktıkları zevceler kendiliklerinden dört ay on gün beklerler."* (Bakara, 234)

4- Malikilerle Hanbelîler diğer mezheplere hilafen şüphe ile kendisi ile ilişki kurulmuş hakkında olduğu gibi kendisi ile zina edilen kadın hakkında da iddeti vacib görürler. Çünkü bu rahimde hamilelik gerektiren bir ilişkidir. Dolayısıyla şüpheli ilişki gibi bundan dolayı da iddet vacibtir.

Diğerlerinin bunu vacib görmeyiş sebebi ise iddetin nesebi muhafaza etmek oluşu dolayısıyladır. Zina edene ise zina dolayısıyla neseb ilhak edilmez.

İddetin rüknü:

Hanefîler [1] İddetin rüknünün kadının iddet sebebiyle kendilerine muhalefet etmesi haram olan ve sabit birtakım haramlara riayet etmesi olduğunu açıklamışlardır. Bir başka koca ile evlenmesinin haram olması, boşandığı evlilik evinden çıkmasının haram olması, iddet süresi içerisinde talakının sıhhati boşanan kadının kızkardeşi ve benzeri yakınları ile evlenmesinin haram olması gibi.

2. İddetin Türleri ve Miktarları

Üç türlü iddet vardır: [2] Kar'larla iddet, aylarla iddet, doğum ile iddet. İddet

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 825.
2- *el-Bedâî*, III, 191 vd.

Her bir iddet türünün sebepleri ve şartları: [1]

İddetin üç türlü olduğunu öğrendik: Kar'lar iddeti, aylar iddeti ve hamilelik iddeti.

1- Kar'lar iddeti:

Bunun birtakım sebepleri vardır en önemlileri üç tanedir:

1- İster boşama ile olsun ister boşamasız olsun sahih evlilikte ayrılık. Böyle bir iddet rahimde hamilelik olmadığının ortaya çıkması için gereklidir. Bununla orada çocuk olmadığı bilinir.

Bu tür iddetin vücub şartı: Kadın ile duhul (gerdeğe girmek) yahut duhul hükmünde olan durumlardır. Bunlar ise Şafiîlerin dışındakilere göre sahih evlilikte sahih halvettir. Hanefîlerle Hanbelîler fasit evlilikte bunu kabul etmemekle birlikte Malikiler fasitte de kabul ederler. Buna göre böyle bir iddet sahih duhul ve halvet olmaksızın vacib değildir.

2- Fasid evlilikte hakimin ayrılmalarına hüküm vermekle yahut karşılıklı olarak biribirlerini terketmekle meydana gelen ayrılık. Bunun şartı ise Malikilerin dışında kalan cumhura göre duhuldür. Yine Malikilere göre fasit evlilikten sonra halvet ile iddet icabeder.

3- Akit şüphesi ile ilişki (vat'): Zifaf için erkeğin yanına başka bir kadının gönderilmesi, onun da bu kadın ile ilişki kurması. Çünkü şüphe ihtiyat halinde hakikatin yerini tutar. Böyle bir durumda iddeti vacib kabul etmek de ihtiyat türündendir.

2- Aylar ile iddet:

İki türlüdür: Birisi ay halinin yerine vacibtir, diğeri ise bizatihi asıl olarak vacibtir. Ay hali yerine vacib olan ve aylarla sayılan iddet küçüğün iddeti, ay halinden kesilmiş olan kadının iddeti ve boşamadan sonra hiç bir şekilde ay hali olmayan kadının iddeti. Böyle bir iddetin vücub sebebi boşamak sonucunda duhülün etkisinin bilinmesidir. Bu ise daha önce kar'lar yolu ile iddeti vacib kabul etmenin sebebinin aynısıdır.

Bu iddetin vücubunun iki şartı vardır: Birincisi küçüklük yahut büyüklük veya hiç bir şekilde ay hali olmamaktır.

İkincisi ise duhül yahut Şafiîlerin dışında kalanlara göre sahih bir nikahta sahih bir halvettir. Malikilere göre fasit nikahta da durum böyledir.

Bizatihi aslî olan ay hesabı iddetine gelince bu da kocanın vefatı dolayısıyla sözkonusu olan iddettir. Bu iddetin ortaya çıkış sebebi vefattır. Ve bu kocalık nime-

1- *el-Bedâî,* III, 191-193; *Muğni'l-Muhtâc,* III, 388.

tinin kaybedilmesi dolayısıyla kederi açığa vurmak için yapılır. Bu iddetin vücub şartı ise sadece sahih evliliktir. Böyle bir iddet ister kendisi ile duhul olsun ister olmasın kocası vefat eden kadın hakkında vaciptir ve bu kadın ister ay hali görsün ister görmesin farketmez.

3- Hamilelik iddeti:

Bu da hamilelik süresidir. Vücub sebebi ayrılık veya vefattır. Böylelikle nesebler karışmaz sularda şüphe olmaz. Hiç bir erkek başkasının ekinini kendi suyu ile sulamaz.

Vücubunun şartı ise hamileliğin sahih veya fasit evlilikten dolayı olmasıdır. Çünkü fasit nikahta da ilişki iddeti vacib kılar. Hanefîlerle Şafiîlere göre böyle bir iddet zina sebebiyle hamile olan hakkında vacib değildir. Çünkü zina iddeti vacib kılmaz. Ancak bir erkek zinadan hamile kalmış bir kadın ile evlenecek olursa Ebu Hanife ve Muhammed'e göre nikah caizdir fakat doğum yapmadıkça onunla ilişki kurması caiz değildir. Böylelikle başkasının ekinini sulamamış olur.

Şafiîler ise zinadan hamile kalmış kadını nikahlamada onunla ilişki kurmayı da caiz kabul etmişlerdir; çünkü zinanın hurmeti yani saygıya değer tarafı yoktur.

İddet bekleyen kadınların iddetlerinin miktarları:[1]

Hamilenin iddeti:

Ölüm yahut talak sebebiyle vacibdir, doğum ile sona erer bunda ittifak vardır. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Hamile olanların iddetleri ise yüklerini bırakmaları vaktidir."* (Talak, 14) Yani bunların sürelerinin bitmesi doğum yapmak ile olur. Diğer taraftan rahmin hamilelikten yana uzak olması -açıkça anlaşıldığı gibi- ancak doğum ile hamilede husule gelir. Kadın hamile iken kocası tarafından boşanır yahut kocası ölürse doğum ile iddeti sona erer. İsterse bu vefattan kısa bir süre sonra olsun. Bunun delili ise Haris kızı Sübey'a'nın hamile iken kocasının ölmesi ve kocasının vefatından on gün kadar bir süre sonra doğum yapmasıdır. Daha sonra o kadın Peygamber (s.a.)'e geldiğinde ona evlenebilirsin demiştir. Bir rivayete göre de "O bana ben doğum yaptığım vakit artık iddetten çıktığıma dair fetva verdi ve uygun gördüğüm takdirde evlenebileceğimi söyledi." [2] Buna göre kocası vefat etmiş olan hamile kadının iddeti doğum yapmakla sona erer. Çünkü Yüce Allah'ın *"Hamile olan kadınların süresi ise yüklerini bırakmalarıdır."* buyruğu bunu

1- *el-Bedâî,* III, 192; *ed-Dürrü'l-Muhtâr* ve *Reddü'l-Muhtâr,* II, 831 vd.; *Fethu'l-Kadîr,* III, 273 ve 284 vd.; *el-Lübâb,* III, 80-83; *eş-Şerhu's-Sağir,* II, 671 vd., 381-383; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 236 238; *Muğni'l-Muhtâc,* III, 388 vd., 396; *el-Mühezzeb,* II, 142; *Keşşâfu'l-Kınâ,* V, 478-480; *el-Muğnî,* VII, 468, 473-478; *Gâyetü'l-Muntehâ,* III, 209 vd.; *Bidâyetü'l-müctehid,* II, 96.

2- Bu hadisi Ahmed b. Hanbel ile Ebu Davud dışında *Kütüb-i Sitte* sahipleri rivayet etmiştir. İbn Mace de Ümmü Seleme'den rivayet etmiştir. (*Neylü'l-Evtâr,* VI, 286-287).

ifade etmektedir. İbn Mes'ud da şöyle demektedir: İsteyen kimse ile kısa Nisa suresinin (yani Talak suresinin) Bakara suresindeki (Talak ile ilgili) ayetten sonra nazil olduğuna dair lanetleşirim." [1] el-Bezzâr'ın rivayetinde ise şöyledir: "İsteyen kimse ile: "Hamile olanların süresi ise yüklerini bırakmalarıdır." ayetinin kocası ölmüş kadının durumu ile ilgili ayetten sonra nazil olduğuna dair yemin ederim. Kocası ölmüş olan kadın doğum yaptı mı artık iddeti sona erer demiş ve: *"Sizden vefat edip de geriye eşlerini bırakanlar..."* (Bakara, 234) ayetini okumuştur."

Doğum ile iddetin sona ermesinin ise iki tane şartı vardır:

1- Hanefîlerin dışında kalan Cumhura göre: Yükünün tümünü bırakması veya tümüyle ondan ayrılmasıdır. İkizlerden birisini doğurmakla yahut çocuğun birisinin ondan ayrılması ile iddet sona ermez. Malikilere göre ise bir araya toplanmış bir kan pıhtısı düşük yapacak olsa dahi sona erer. Hanbelîlerle Şafiîlere göre ise iddeti sona erdiren hamileliğin baş, el, ayak gibi insan hilkatinden beliren şey ile yahut sözlerine güvenilirlerin tanıklığı ile bir insanın hilkatı yahut aslını ortaya koyan gizli bir suretin bulunduğuna dair şehadet etmeleridir. Çünkü Yüce Allah'ın: *"Hamile kadınların süreleri yüklerini bırakmalarıdır."* buyruğunun genel ifadesi bunu gerektirmektedir.

Hanefîlere göre: Hamilelik karnında bulunan her şeyin adıdır. Şayet karnında bir başka çocuk olduğu halde doğum yapacak olursa cumhurun kabul ettiği şekilde ötekinin doğumu ile iddet sona erer. Ancak cumhura muhalefet ederek şöyle demişlerdir: Çocuğun çoğunluğunun dışarı çıkması yeterlidir. Kadın düşük yapacak olsa onun hilkatı kısmen belirginleşecek olursa bununla iddet sona erer. Çünkü bu da bir çocuktur, değilse olmaz.

2- Hamile kalınanın iddet sahibine -lian ile nefyedilmiş olanda olduğu gibi ihtimal dahilinde olsa dahi- nisbet edilebilmesi. Çünkü böyle bir durum (yani lian ile nefyedilen) un ondan olma imkanına aykırı değildir. Bunun delili ise eğer onu kendi nesebine ilhak edecek olursa bunun kabul edilmesidir. Şayet iddet sahibine nisbet edilmesine imkan yoksa -kesinlikle nefyedilmiş zinadan olma çocukta olduğu gibi- onun durumu ile iddet sona ermez.

Hamileliğin en az müddeti ittifakla altı aydır. Çoğunlukla dokuz aydır. Hanefîlere göre azamisi iki yıl, Şafiîlerle Hanbelîlere göre dört yıl, Malikilerce meşhur kabul edilen görüşe göre ise beş yıldır. Hamilelik süresinin asgari süresine delilleri iki ayetin bir arada mütalaa edilmesi halinde ortaya çıkan manadır. Bu iki ayeti kerime ise Yüce Allah'ın şu buyruklarıdır: *"Anneler çocuklarını tam iki yıl*

1- Bu hadisi Buhari rivayet etmiştir. Ayrıca Ebu Davud, Nesai ve İbn Mace de şu lafızla kaydeder: *"Kim isterse onunla bu konuda lanetleşmeye hazırım. Kısa Nisa suresi dört ay on gün iddeti sözkonusu eden ayetten sonra inmiştir."* Kısa Nisa suresi ise Talak suresidir. Bu surede gebe kadının iddetinden sözeden ayet vardır. Uzun Nisa suresi ise Bakara suresidir, onda da kocası vefat etmiş kadının iddetine dair ayet vardır. *(Nasbu'r-Râye,* III, 256).

emzirirler." (Bakara, 233); buyruğu ile: *"Ona gebe kalınması ve sütten kesilmesi otuz aydır"* (Ahkaf, 215) buyruklarıdır.

Hamilelik süresinin çoğunlukla dokuz ay olmasına gelince kadınların çoğunlukla bu şekilde bu kadar süre hamile kalmalarıdır. Bu da insanlar arasında bilinen bir husustur.

Hamilelik süresinin daha uzun sürdüğü görüşü ise bu konuda birtakım çıkarılan sonuçlar ve kadınların hallerinin takibine dayanmaktadır. Çünkü hakkında nass olunmayan şeyde mevcuda başvurulur. Şafiîlerle Hanbelîler, Dört yıl hamile kalan görülmüştür derler. Darakutni el-Velid b. Müslim'den şunu rivayet etmektedir: Ben Malik b. Enes'e Hz. Aişe'nin: "Kadının hamileliği iki yıldan daha fazla olmaz." sözünü sordum da şöyle dedi: Subhanallah bunu kim söylüyor? Şu bizim komşumuz Muhammed b. Aclan'ın kadını doğru güvenilir bir kadındır. Kocası da sözüne güvenilir bir kadındır. 12 yıllık bir süre zarfında üç defa hamile kaldım." Şafiî de der ki: Muhammed b. Aclan annesinin karnında dört yıl kaldı." Ahmed de der ki: Aclan oğulları kadınları dört yıl süre ile hamile kalırlar." Böyle bir kadını kocası boşayacak olsa yahut bırakıp ölse onu boşadıktan veya ölümünden sonra çocuk doğuruncaya kadar -dört yıl süre ile- evlenmez. Eğer bu süre zarfında çocuk doğarsa ona ilhak edilir ve bu doğumu ile iddeti sona erer.

Çocuğun hilkatının belirginleştiği asgari süre ise Şafiîlerle Hanbelîlerin görüşüne göre seksen bir gündür. Çünkü Buhari ile Müslim İbn Mes'ud tarafından şu hadisin rivayet edildiğini kaydetmektedirler: Sizden her birinizin hilkati annesinin karnında kırk gün süre ile nutfe olarak bir arada tutulur. Sonra yine bunun gibi bir süre alaka olur, sonra yine bunun gibi bir süre bir çiğnemlik et olur."

Buna göre Şafiîlerle Hanbelîlerin görüşüne göre iddet bir çiğnemlik et olma süresinden daha aşağısı ile sona ermez. Dolayısıyla iddetin seksen günden sonrasına devam etmesi icabeder.

Hamilelik iddetine geçiş:

Ay hali (kuru) ile yahut aylık süreler ile iddet beklerken kocadan hamile olduğu ortaya çıkarsa bu sefer kadın onu doğurmak ile sona erecek bir iddet bekler.

Hamile olduğu şüpheli olan kadın:

Boşamaktan yahut vefat dolayısıyla iddet bekleyen kadın hareket veya buna benzer hamileliğin emarelerini görmek suretiyle şüphelenecek olsa ve bu bir gebelik midir değil midir diye tereddüde düşse veya ay hali ile veya aylık sürelerle iddetinin sona ermesinden sonra şüphelenecek olursa Malikilere göre hamilelik süresinin sona erişine kadar bekler. Bundan önce evlenmesi onun için helal değildir. Şafiîlerle Hanbelîlere göre ise ihtiyat için ve: "Seni şüphelendiren şeyi şüphelendirmeyecek şeye bırak" haberi dolayısıyla şüphesi zail oluncaya kadar evlenmeksizin

durur.

Malikilere göre ise hamileliğin azami süresi geçmedikçe onunla evlenecek olan kocaya helal olmaz. Şayet iddetin sona ermesinden sonra şüphenin ise zevalinden önce birisiyle evlenecek olursa Şafiîlerce kabul edilen görüş derhal nikahın iptal edilemeyeceği şeklindedir. Çünkü bizler zahiren iddetin sona erdiği hükmünü veriyoruz. Şüphe ile onu iptal etmeyiz. Eğer batıl olmasını gerektirecek olan bir şey bilinecek olursa -ikinci nikahtan itibaren altı aydan daha az bir süre önce doğum yapması gibi- o vakit o nikahın batıl olduğuna hüküm veririz. Çünkü fasit olduğu açıkca ortaya çıkmış olur. Hanbelîlere göre ise böyle bir nikahın batıl kabul edilmesi hususunda iki vecih vardır: Birincisi Şafiîlerin görüşü gibidir, ikincisi ise nikah onun için helaldir ve sahih olur. Çünkü bizler iddetin sona erdiğine, başka bir koca ile nikahlanmasının helal olduğuna (ilk kocası üzerindeki) nafaka ve süknanın sakıt olduğuna hüküm vermiş oluyoruz. O halde zail olduğu hakkında hüküm verilen şeyin sonradan ortaya çıkan şüphe ile zail olması caiz değildir. İşte bundan dolayı hakim ictihadının değişmesi dolayısıyla yahut şahidlerin dönmesi dolayısıyla verdiği hükmü nakzetmez.

Küçüğün vefatından sonra hanımının iddeti: Karısını hamile bırakması umulmayacak kadar küçük erkeğin ölümü halinde eğer ölümünden sonra altı aylık bir süre geçmeden doğum yapmak suretiyle muhakkak bir hamileliği ortaya çıkarsa Ebu Hanife ve Muhammed'in görüşüne göre iddeti doğum yapması ile sona erer. Çünkü Yüce Allah'ın: *"Hamile olanların süresi ise yüklerini bırakmalarıdır."* buyruğu bunu gerektirmektedir. Şayet ölümden sonra hamileliği meydana gelirse iddeti dört ay on gündür. Çünkü ölüm halinde onun hakkında vacib olan iddet budur, ondan sonra da değişikliğe uğramaz. Fakat her iki halde de bu çocuğun nesebi sabit olmaz çünkü küçük çocuğun suyu yoktur, ondan dolayı hamile kalmak düşünülemez.

Şafiîler ve Ebu Yusuf der ki: Böyle bir kadının iddeti ay hesabı iledir. Yani dört aydır. Doğum yapmakla değildir. Çünkü doğan yavrunun ölen küçükten olmadığı kesinlikle bilinen bir husustur. Zira onun inzali sözkonusu değildir. Erkeklik organı olmayan kişinin durumu da böyledir. Zira Şafiîlerce mezhebin görüşü olarak kabul edildiğine göre çocuğun nesebi öyle birisine ilhak edilmez. (1)

2- Kocası vefat etmiş kadının iddeti:

Kocası vefat etmiş kadın eğer hamile ise, iddetinin doğumunu yapmakla sona ereceğini öğrenmiş bulunuyoruz. Doğumun vefattan kısa bir süre sonra veya uzun bir süre olması arasında da fark yoktur.

1- *el-Bedâî*, III, 192; *ed-Dürrü'l-Muhtâr ve Reddü'l-Muhtâr*, II, 830; *el-Lübâb*, III, 81; *el-Kavânînü'l Fıkhıyye*, 238; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 682; *Muğni'l-Muhtâc*, III, 395; *el-Mühezzeb*, II, 145; *Keşşâfu'l-Kınâ*, V, 480; *Gâyetü'l-Müntehâ*, III, 210 *el-Muğnî*, VII, 470.

Eğer kadın gebe değilse onun iddeti ittifakla vefat tarihinden itibaren geceli gündüzlü dört ay on gündür. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *İçinizden vefat eden kimselerin bıraktıkları zevceler kendiliklerinden dört ay on gün beklerler."* (Bakara, 234) Bu iddetlerini bekleme sebebi önceden de açıkladığımız gibi koca nimetini kaybetmesine karşılık bir üzüntüdür. Kocanın onunla gerdeğe girmiş olması ile olmaması, kadının küçük yahut büyük olması veya ay hali görecek yaşta olup olmaması arasında fark yoktur. Çünkü ayet mutlaktır ve kendisi ile gerdeğe girilmiş olan için tahsis edilmiş değildir. Çünkü Kur'anî nas yüce Allah'ın şu buyruğunda boşanmış olması halinde kendisi ile gerdeğe girilmiş olan kadını istisna etmiştir: *"Ey iman edenler, mümin kadınları nikahlayıp sonra kendilerine dokunmadan onları boşarsanız sizin için onlar aleyhine sayacağınız bir iddet yoktur."* (Ahzab, 49) Fakat kocası vefat etmiş bir kadının dört ay on gün süre ile iddet beklemesinin vücubu için nikahın sahih olması ve mutlak olarak ölüm vaktine kadar sahih olarak nikahın devam etmesi şartı vardır. Onunla ilişki kurulması ile küçük yahut müslümanın nikahı altında bulunan kitab ehli kadın arasında fark yoktur.

Şayet evlilik fasit ise Hanefîlerle Hanbelîlere göre onun iddeti eğer ay hali görüyor ise üç ay halidir. Şafiîlerle Malikilere göre ise üç temizliktir. Çünkü iddetin uzatılmasından kasıt koca nimetine karşılık üzüntüyü ızhar etmektir, bu ise ancak evliliğin sahih olması halinde tahakkuk der.

Eğer ay hali bulunmuyorsa ileride de açıkladığımız gibi üç ay süre ile iddet bekler.

3- Boşanmış kadının iddeti:

Eğer kadın hamile ise onun iddeti önceden de açıkladığımız gibi doğum ile tamamlanır.

Şayet hamile değil ise onun iddeti ittifakla -eğer ay hali oluyor ise- ister talak ister fesih dolayısıyla olsun üç kar'dır. (1) Yani Hanefîlerle Hanbelîlere göre üç ay hali Malikilerle Şafiîlere göre üç temizlik süresidir. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Boşanmış kadınlar kendiliklerinden üç kar' beklerler."* (Bakara, 229) bu buyruk boşanmış olan kadına üç kar süre ile beklemeyi farz kılmaktadır.

Hanefîlerle Hanbelîlere göre kar'ın çoğulu tam üç ay halidir. Çünkü ay halinin bölünmesi sözkonusu değildir. Koca karısını boşadığı takdirde kendisi esnasında boşamanın meydana geldiği ay hali ile iddetini saymaz. Son ay halinin kanı kesildikten sonra yıkanıncaya kadar -Hanbelîlerin görüşüne göre- başkasına helal olmaz.

1- *el-Bedâî,* III, 191 vd.; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 825-828; *Fethu'l-Kadîr,* III, 269-272; *el-Lübâb,* III 80, 83; *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 672-674; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 235; *Bidâyetü'l-Müctehid,* II, 88 96; *el-Mühezzeb,* II, 143 vd.; *Muğni'l-Muhtâc,* III, 384 vd., 387; *Keşşâfu'l-Kınâ,* V, 482-485; *el Muğni,* VII, 449, 456-462, 467-468; *Gâyetü'l-Munteha,* III, 211 vd.

Malikilerle Şafiîlere göre ise kurû' tam üç tane olmayabilir. Eğer kadın temizlik halinde boşanacak olursa, temizliğin geri kalan kısmı tam bir kar' kabul edilir, bir an dahi olsa bu böyledir ve onu iddetinden sayar. Arkasından da iki tane kar' (onlara göre temizlik süresi) daha bekler ve bununla üç kar' olur. Temiz olarak boşanmış bir kadının iddeti üçüncü ay halinin başlaması ile sona erer. Ay hali iken boşananın iddeti ise kendisi içerisinde boşandığı ay halinden sonraki dördüncü ay halinin gelişiyle iddeti sona erer.

Şafiîlerce daha zahir kabul edilen görüş ise ay hali olmayanın ay hali süresi içerisinde boşanması halinde temizliğinin kar' olarak sayılmayacağı şeklindedir. Temizlik halinde iken boşanan bir kadın eğer hiç bir şekilde ay hali görmüyorsa fakat ay hesabı ile iddet beklediği esnada ay hali olursa içinde bulunduğu temizlik hali sayılmaz.

Eğer kadın küçüklüğü yahut ye's yaşına ulaştığı için yaşlılığı veya 15 yaşına bastıktan sonra hiç bir şekilde ay hali olmadığı için ay hali gören kadınlardan değil ise onun iddeti üç aydır. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *Kadınlarınız arasından ay halinden kesilmiş olanlarla asla ay hali görmeyenler hakkında şüphe ederseniz onların iddetleri üç aydır."* (Talak, 4)

4- Küçük olduğu yahut ye's yaşına ulaştığından dolayı yaşlılığı dolayısıyla ay hali olmayan ve hiç bir şekilde ay hali olmayanın iddeti:

Diğer bir ifadeyle küçüğün, ye's haline ulaşmış kadının ve hiç bir şekilde ay hali görmeyen kadının iddeti az önce kaydettiğimiz: *"Kadınlarınız arasından hayızdan kesilmiş..."* ayeti dolayısıyla üç aydır. [1]

Ye's (ay halinden kesilme) yaşı: Kadının ay hali görmemeye başladığı yaş olan ye's yaşının sınırlandırılması hususunda fukaha arasında göirüş ayrılığı vardır.[2]

Hanbelîlere göre ye's yaşı 50'dir: Çünkü Hz. Aişe: "Kadın elli yaşından sonra artık karnında çocuk göremez." diye buyurmuştur. Fetvaya esas olan Hanefîlerin görüşüne göre ise bu yaş 55'tir. Şafiîler der ki: Ay halinden kesilme azami yaşı 62'dir.

Malikilerin görüşüne göre ise ay halinden kesilme (ye's yaşı) 70 yaş ile takdir edilir. Artık kadının bu yaştan sonra gördüğü kesinlikle ay hali kabul edilmez.

Büluğ yaşı: Kadının ay hali olacağı en küçük yaş 9 yaştır. Çünkü bu konuda başvurulacak ölçü mevcut olan durumdur ve dokuz yaşında ay hali olana rastlanılmıştır.

1- Aynı yerler.
2- *Keşşâfu'l-Kınâ,* V, 484; *ed-Dürru'l-Muhtâr,* II, 835; *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 672; *Muğni'l-Muhtâc* III, 387; *el-Muğnî,* VII, 460.

Büluğ (ergenlik) yaşı: Eğer kadın ay hali olmuyor ise mezheplerin de ittifakı ile çoğunlukla görülen büluğ yaşı 15'tir.

5- Murtabe (temizliği uzayıp giden) kadın ile mustahaza'nın iddeti:

Ay hali yaşı bakımından kadınlar üç gruptur. Mu'tade, murtabe ve müstehaza.(1)

Mu'tade (iddeti belli ve alışkanlık haline gelmiş) olan kadın adetine göre üç kar' süresi -üçüncü türde açıkladığımız gibi- iddet bekler.

Murtabe (durumundan şüphe eden) veya temizliği uzayıp giden kadının durumuna gelince: Ay hali kesilen fakat hamileliğinden midir süt emzirdiğinden midir, hastalıktan dolayı mıdır sebebini bilmeyen kadının Hanefîlerle Şafiîlere göre hükmü şudur: Bu kadın ay hali oluncaya yahut ay hali görmeyecek yaşa ulaşıncaya kadar temiz kalır. Bundan sonra ise üç ay süre ile iddet bekler. Çünkü o kadın ay hali görünce ay hali olan kadınlar arasına katılır, başka bir şey ile iddet beklemez. Buna sebep ise Beyhaki'nin Hz. Osman'dan süt emziren kadın hakkında bu şekilde hüküm verdiğine dair kaydettiği rivayettir.

Malikilerle Hanbelîler ise bunun iddeti ay halinin kesilmesinden sonra bir yıldır. Yani çoğunlukla hamilelik süresi olan dokuz ay bekledikten sonra üç ay daha bekler ve böylelikle tam bir sene iddet beklemiş olur. Ondan sonra da (başkasıyla evlenmesi) helal olur. Bu hüküm Malikilere göre ay halinin hastalık veya bilinmeyen bir sebep dolayısıyla kesilmesi halinde böyledir. Çünkü Hz. Ömer'den rivayet edildiğine göre hanımını boşamış, sonra da bir veya iki defa ay hali olduktan sonra ay hali kesilmiş fakat neden kesildiğini bilmeyen bir kadın hakkında şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Dokuz ay bekler, eğer hamile olduğu ortaya çıkmazsa üç ay daha iddet bekler işte bu tam bir sene olur (2)". Diğer taraftan iddetten kasıt rahmin temizliğinin ve gebelik olmadığının bilinmesidir. Bu da bu sürenin geçmesi ile gerçekleşir onunla yetinilir.

Eğer süt emzirmek sebebiyle ay hali kesilirse Malikilere göre iddeti emzirme süresi olan iki yılın sona ermesinden itibaren bir senenin geçmesi ile biter. Eğer senenin son günü dahi olsa ay hali olduğunu görürse üçüncü ay halini bekler.

Mustahaza veya kan görmesi uzayıp gidenin durumuna gelince -ki bu da adetini unutmuş mütehayyire olan kadındır- Hanefîlerce fetvaya esas kabul edilen görüşe göre bu kadının yedi aylık süre geçmesi ile iddeti sona erer. Onun temizliği iki

---

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 828 vd.; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 235-236; *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 675 vd. 681; *el-Muğnî,* VII, 766-768; *Keşşâfu'l-Kınâ,* V, 485 vd.; *Gâyetü'l-Müntehâ,* III, 212; *Muğni'l Muhtâc,* III, 385-387.

2- İmam Şafii bunu *ceyyid* bir isnad ile Said b. el-Müseyyeb'den o Hz. Ömer yoluyla rivayet etmiştir. Şafii der ki: "Bu hükmü Hz. Ömer muhacir ile Ensar arasında vermiş ve bunu reddeden kimse -bildiğimiz kadarıyla- olmamıştır."

ay kabul edilir ve böylelikle temizlik süreleri de altı ay olur. İhtiyaten üç ay hali de bir aylık süre kabul edilir. Böyle birisinin iddetinin üç ay ile sona ereceği de söylenmiştir. Ancak kan görmesi devam eder giderse ve adetini de biliyor ise bu konuda adetini esas alır.

Hanbelîlerle Şafîlerin görüşü: Ay halini unutmuş olan mustahaza ile bu şekilde başlamış olan kızın durumu ay halinden kesilmiş (ayise) gibi üç aydır. Çünkü peygamber (s.a.) Hamne bint Cahş'a her ay altı ya da yedi gün oturmasını (namaz kılmamasını) emretmiştir. Böylelikle onun için her ay bir ay hali süresi tesbit etmiştir. Bunun delili ise bu süre zarfında namaz ve benzeri ibadetlerini terketmesidir. Eğer bu kadının bir adeti varsa yahut da ay halini diğerlerinden ayırdedebiliyorsa namaz ve oruç hususunda onunla nasıl amel ediyorsa iddet konusunda da amel eder.

Malikilerin görüşüne göre ise ay hali kanı ile istihaza kanını birbirinden ayırdedemeyen murtabe (şüpheye düşmüş) kadın gibidir. Bu da tam bir sene bekler. Dokuz ay şüphenin ortadan kalkması için istibra (rahminde çocuk olmadığının bilinmesi) kastıyla bekler. Çünkü çoğunlukla hamilelik süresi bu kadardır. İddet olmak üzere de üç ay bekler ondan sonra da onun evlenmesi helal olur. Buna göre kanını ayırd edemeyen mustahaza kadının iddeti ile herhangi bir sebep dolayısıyla olmaksızın yahut da süt emzirme dışında kalan bir sebep dolayısıyla ay hali gecikmiş kadının iddeti tam bir yıl demektir. Kanlarını birbirinden ayırdedebilen mustahaza ile süt emzirmek sebebiyle ay hali gecikmiş olan kadın kar'larla iddet bekler.

6- Kocası kaybolmuş (mefkud) kadının iddeti:

Mefkud gelmesi beklenen ama hayatta mıdır yoksa kabre konulmuş bir ölü müdür, bilinmeyen gaib kişi demektir. Gece yahut gündüz ailesi arasında iken kaybolan yahut namaza çıkıp geri dönmeyen veya bir geçitte yani tehlikeli bir yerde kaybedilen veya savaş, geminin batması ve benzeri bir sebep dolayısıyla yitirilen kişi demektir. Böyle birisinin hanımının iddetinin hükmü fukahaya göre durumunun hikmetine göre değişiklik gösterir [1].

Hanefîlere göre: Böyle bir kişi hayattadır. Malı miras alınmaz. Hanımı ondan bain olmaz. O bakımdan ölümü tahakkuk etmedikçe hanımı iddet beklemez. Bu hüküm ise önceki hayat halinin istishamı (devam ettiğinin kabulü) esasına göre verilmiştir. Kocasının vefatı kendisine bildirilmiş yahut güvenilir bir kimseden gaib olan kocasının öldüğünü haber almış veya kocasının kendisini üç talak ile boşadığı haberini almış ya da ondan güvenilir bir kimsenin eli ile boşama mektubu ulaşmış olan kadının ise iddet bekleyip evlenmesinde bir mahzur yoktur.

1- *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 693 vd.; *Bidâyetü'l-Müctehid,* II, 52; *el-Muhezzeb,* II, 146; *Keşşâfu'l-Kınâ,* V 487 vd.; *Gâyetü'l-Münteha,* III, 212; *el-Muğnî,* VII, 488-496; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* III, 160; ayrıc bk. II, 847; *Muğni'l-Muhtâc,* III, 397.

Şafiîlere göre: Şafiîlerin cedîd ve sahih görüşü Hanefîlerin görüşü gibidir. Derler ki: Böyle birisinin hanımı nikahı feshedemez. Çünkü malının paylaştırılmasında öldüğü hükmü caiz olmadığına göre karısının nikahlanması hususunda da onun öldüğü hükmünü vermek caiz değiltir. O bakımdan istishab ilkesi ile ve Hz. Ali'nin: "Ölümünü bilinceye kadar sabreder" buyruğu gereğince amel ederek ölümü veya kendisini boşadığı tahakkuk etmedikçe hanımı iddet beklemez ve evlenmez.

Malikilerle Hanbelîlere göre: Mefkudun hanımı dört yıl süre ile bekler ondar sonra vefat iddeti bekler. Yani dört ay on gün süre bekler. Çünkü Hz. Ömer'den şu rivayet gelmiştir: Bir kadının kocası kaybolur ve mevkud olur, hanımı Hz. Ömer'e gelip durumdan haberdar eder o şöyle der: Dört yıl bekle. Kadın bu süreyi bekleyip Hz. Ömer'e gelince Hz. Ömer ona: Bu sefer dört ay on gün daha bekle. Kadın bu süreyi de bekledikten sonra Hz. Ömer'e gelir. Bu sefer Hz. Ömer: Bu adamın velisi nerededir? diye sorar. Velisini getirirler Hz. Ömer velisine: Bu kadını boşa, der, o da bunu yapınca Hz. Ömer dilediğin kimse ile evlenebilirsin, der. [1]

3. İddetin Tehavvülü, İntikali Yahut Teğayyürü

Ay hesabı yahut kar hesabı ile iddet bekleyen kadının iddetinin türünü değiştirmeyi gerektiren bir durum ile karşılaşabilir. O vakit değişen durum gereğince iddet beklemesi gerekir. Aşağıda iddetin tahavvülünü gerektiren durumlar gösterilmiştir [2]:

İddetin aylardan kar'lara tahavvülü:

Küçük yahut ay halinin kesilmesi (ye's) yaşına ulaşmış bir kadın ay hali ile iddet beklemeye başladıktan sonra iddetin sona erişinden önce ay hali olursa iddetinin kar'lara intikali gerekir ve o zamana kadar beklediği iddet batıl olur. Bunun iddeti Hanefîlerle Hanbelîlere göre tam üç ay hali geçmedikçe sona ermez. Malikilerle Şafiîlere göre ise üç temizlik hali geçmedikçe olmaz. Çünkü aylar kar'ların bedelidir. Aslın varolması ile birlikte bedele göre iddet beklemek caiz değildir. Nitekim abdest almaya gücü yetmek halinde teyemmüm ve benzeri durumlar da böyledir. Ay halinde kesilmiş olan kadın ise kanı görmek suretiyle bu konudaki kanaatinin yanlış olduğunu açıkça anlamış olur.

Eğer ay hesabına göre iddeti sona erdikten sonra ay hali olursa kar'larla iddetine yeniden başlaması gerekmez. Çünkü bu iddetin sona ermesinden sonra meydana gelmiş bir olaydır ve bedel ile maksat hasıl olmuştur. Aslın gerçekleştirilme imkanı doğmak suretiyle de hükmü batıl olmaz. Teyemmüm ile namaz kılanın sonra da na-

1- Bunu el-Esrem, el-Cuzecani ve Darakutni rivayet etmiştir.

2- *el-Bedâî,* III, 300 vd.; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 826, 832-834; *Fethu'l-Kadîr,* III, 275-277, 279; *e Lübâb,* III, 85; *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 714 vd.; *el-Muhezzeb,* II, 143 vd.; *Keşşâfu'l-Kınâ,* V, 48(*Muğni'l-Muhtâc,* III, 389, 396 vd.; *el-Muğnî,* VII, 463-467, 471 vd.; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 437.

maz vakti bittikten sonra su kullanabilecek hale gelmesinden durumunda olduğu gibi. Böyle bir kimsenin yeniden abdest alması ve namazını iade etmesi gerekmez.

İddetin kar'lardan aylara yahut doğum yapmaya tahavvülü:

Boşanmış olan bir kadın kar'lar ile iddet beklemeye başlasa daha sonra da kocasından hamile olduğu ortaya çıksa Malikilerle Şafiîlerin görüşüne göre -çünkü hamile kadın bazan kan görebilir- bu sefer kar'ların hükmü düşer ve doğum yapmak esasına göre iddetini bekler. Çünkü kar'lar zahiren rahimde çocuk olmadığının delilidir. Hamilelik ise rahmin kesinlikle meşru olduğunun delilidir. Dolayısıyla kesin bilinen durum ile zahir olan durum sakıt olur.

Ay hali olan bir kadın boşandıktan sonra bir veya iki defa ay hali olup ondan sonra kesilirse bu sefer ay hali görme esasına göre hesap edilen iddeti aylarla hesaba intikal eder. Hanefîlere göre ise ellibeş olan ay halinden kesilme yaşına ulaştı mı bu sefer ay halinden kasilmiş kadının iddet süresi olan üç aylık süre ile iddet beklemeye başlar. Malikilerle Hanbelîler der ki: Böyle bir kadın bir yıl süre ile iddet bekler. Bunun dokuz ayı boşanma zamanından itibaren hesap edilir ve bu süre zarfında rahminde çocuk olup olmadığını anlamak üzere bekler. Zira bu süre çoğunlukla hamilelik süresidir. Bundan sonra ise ay halinden kesilmiş kadınların iddeti olan üç aylık süre ile iddet bekler. Bu Hz. Ömer'in buyruğu gereğince amel etmek sonucunda ulaşılmış bir hükümdür.

Şafiî mezhebindeki cedid görüş Hanefîlerin görüşü gibidir: Kadın ay hali oluncaya yahut da ay halinden kesilme yaşına ulaşıncaya kadar ebediyyen iddet içerisinde kabul edilir. Bu yaşa ulaştıktan sonra bu sefer üç ay süre ile iddet bekler. Çünkü ay hesabına göre iddet beklemek ay halinden kesilme yaşından sonradır. Daha önce caiz olmaz. Bu kadın ise bu yaşa ulaşmadıkça ay halinden kesilmiş (ayise) kadın değildir. Diğer taraftan tekrar kan görme ihtimali vardır; o bakımdan ay hesabı ile iddet beklemez. Herhangi bir arızi sebep dolayısıyla ay halleri arasında sürenin uzaması gibi.

Vefat iddetine intikal:

Koca ric'i bir talak ile boşamış olduğu hanımının iddet süresi içerisinde ölürse icma ile kar'larla yahut aylarla iddet beklemekten vefat iddetine intikal eder. Bu ise dört ay on gündür. Boşamanın sağlık halinde olması ile ölüm ile sonuçlanan hastalık halinde olması arasında fark yoktur. Çünkü ric'i talak ile boşanmış kadın iddet içerisinde kaldığı sürece zevce kabul edilir. Kocanın ölümü ise zevcesi üzerine vefat iddetini bekleme sorumluluğunu getirir. Dolayısıyla ric'at hükümleri ortadan kalkar ve boşamanın geri kalan iddeti düşer. Buna bağlı olarak nafakası da düşer, yas tutmak (koku sürünmeyi, süslenmeyi) ve benzeri vefat iddeti hükümleri sabit olur.

Şayet koca hanımının bain talaktan dolayı iddet beklediği esnada vefat ederse bu sefer kadının iddeti vefat iddetine intikal etmez aksine bain talakın iddetini tamamlar. Çünkü artık onun hanımı değildir. O bakımdan boşama iddetini tamamlar ve ayrıca bu kadın için süslenmeyi, koku sürünmeyi terketmek sözkonusu değildir, hamile olması halinde ise nafakası verilir.

İki sürenin en uzun olanını iddet kabul etmek (kaçkın kimsenin boşama iddeti):

Bu konuda fukahanın iki görüşü vardır: Birisi Ebu Hanife, Muhammed ve Ahmed'in görüşüdür: Eğer boşama karısını mirastan mahrum bırakmak kastı ile ölüm hastalığında yapılıp sonra da iddet beklediği sırada kocası ölmüş ise o vakit kadın boşama iddetinden vefat ve boşama iddetlerinden hangisinin süresi daha uzun ise -ihtiyaten- ona intikal eder. Şöyle ki: Ölüm esnasından itibaren dört ay on gün bekler. Eğer bu süre zarfında ay hali olmazsa bundan sonra da üç ay hali süre ile iddet bekler. Hanefîlerle Hanbelîlerin görüşü budur. Eğer temizliği uzayıp giderse ay halinden kesilme yaşına ulaşıncaya kadar iddeti kalmaya devam eder. Çünkü kadın kocasından miras alınca evlilik hükmen ölüm esnasında devam ediyor kabul edilir. O bakımdan vefat iddetini beklemesi gerekir. Diğer taraftan talak bain olduğundan dolayı onun evliliği devam ediyor sayılmaz. Dolayısıyla vefat iddeti de onun için gerekmez, boşama iddeti gerekir. İşte bu iki hususu da göz önünde bulundurduğumuz takdirde her iki iddet arasında tedahül olur, o bakımdan her ikisini de bir arada bekler.

İkinci görüş ise Malik, Şafiî ve Ebu Yusuf'un görüşüdür: Miras kaçırmak isteyen kocanın hanımı vefat iddeti ile üç kar iddetinden süresi daha uzun olanına göre iddet beklemez. Böyle bir kadın boşama iddetini tamamlar. Çünkü kocası ölmüştür ve artık onun karısı değildir. Zira nikahtan bain olmuştur (düşmüştür). Dolayısıyla nikah altında olmaz. İmam Malik'in görüşüne göre evliliğin vefat esnasında devam ediyor kabul edilmesi sadece miras hakkında söz konusudur iddet hakkında sözkonusu değildir çünkü aslın hilafına sabit olan hükümlerde diğer hükümlere dair genişletme yapılmaz. Şafiîler iki sürenin daha uzun olanını kadın için iddet kabul etmek halini kocanın iki hanımından birisini bain talak ile boşamakla birlikte hangisini boşadığını beyan etmeden yahut tayin etmeden önce ölmesi halinde düşünürler. O takdirde bu kadınların her birisi vefat iddeti ile üç kar' süresi iddet beklemekten hangisi daha uzun ise ona göre iddet bekler. Çünkü onların her birisi için boşama iddeti farz olmuştur. Ötekinin vefat dolayısıyla iddeti de kimin hakkında olduğu şüphelidir. O bakımdan sorumluluğunun yakinen yerine getirdiğini anlayabilmek için en uzun süreye göre iddet beklemesi gerekir. Nitekim iki namazdan hangisini kıldığını kestiremeyen kişinin her iki namazıda kılması gerekir. Ric'i talak ile boşanmış kadının iddet süresi içerisinde kocasının ölmesi halinde olduğu gibi -vefat iddetine intikal halinde açıkladığımız üzere- Malikilere göre kadın sürelerin uzun olanını iddet olarak bekler.

ay kabul edilir ve böylelikle temizlik süreleri de altı ay olur. İhtiyaten üç ay hali de bir aylık süre kabul edilir. Böyle birisinin iddetinin üç ay ile sona ereceği de söylenmiştir. Ancak kan görmesi devam eder giderse ve adetini de biliyor ise bu konuda adetini esas alır.

Hanbelîlerle Şafilerin görüşü: Ay halini unutmuş olan mustahaza ile bu şekilde başlamış olan kızın durumu ay halinden kesilmiş (ayise) gibi üç aydır. Çünkü peygamber (s.a.) Hamne bint Cahş'a her ay altı ya da yedi gün oturmasını (namaz kılmamasını) emretmiştir. Böylelikle onun için her ay bir ay hali süresi tesbit etmiştir. Bunun delili ise bu süre zarfında namaz ve benzeri ibadetlerini terketmesidir. Eğer bu kadının bir adeti varsa yahut da ay halini diğerlerinden ayırdedebiliyorsa namaz ve oruç hususunda onunla nasıl amel ediyorsa iddet konusunda da amel eder.

Malikilerin görüşüne göre ise ay hali kanı ile istihaza kanını birbirinden ayırdedemeyen murtabe (şüpheye düşmüş) kadın gibidir. Bu da tam bir sene bekler. Dokuz ay şüphenin ortadan kalkması için istibra (rahminde çocuk olmadığının bilinmesi) kastıyla bekler. Çünkü çoğunlukla hamilelik süresi bu kadardır. İddet olmak üzere de üç ay bekler ondan sonra da onun evlenmesi helal olur. Buna göre kanını ayırd edemeyen mustahaza kadının iddeti ile herhangi bir sebep dolayısıyla olmaksızın yahut da süt emzirme dışında kalan bir sebep dolayısıyla ay hali gecikmiş kadının iddeti tam bir yıl demektir. Kanlarını birbirinden ayırdedebilen mustahaza ile süt emzirmek sebebiyle ay hali gecikmiş olan kadın kar'larla iddet bekler.

6- Kocası kaybolmuş (mefkud) kadının iddeti:

Mefkud gelmesi beklenen ama hayatta mıdır yoksa kabre konulmuş bir ölü müdür, bilinmeyen gaib kişi demektir. Gece yahut gündüz ailesi arasında iken kaybolan yahut namaza çıkıp geri dönmeyen veya bir geçitte yani tehlikeli bir yerde kaybedilen veya savaş, geminin batması ve benzeri bir sebep dolayısıyla yitirilen kişi demektir. Böyle birisinin hanımının iddetinin hükmü fukahaya göre durumunun hikmetine göre değişiklik gösterir [1].

Hanefîlere göre: Böyle bir kişi hayattadır. Malı miras alınmaz. Hanımı ondan bain olmaz. O bakımdan ölümü tahakkuk etmedikçe hanımı iddet beklemez. Bu hüküm ise önceki hayat halinin istishamı (devam ettiğinin kabulü) esasına göre verilmiştir. Kocasının vefatı kendisine bildirilmiş yahut güvenilir bir kimseden gaib olan kocasının öldüğünü haber almış veya kocasının kendisini üç talak ile boşadığı haberini almış ya da ondan güvenilir bir kimsenin eli ile boşama mektubu ulaşmış olan kadının ise iddet bekleyip evlenmesinde bir mahzur yoktur.

1- *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 693 vd.; *Bidâyetü'l-Müctehid*, II, 52; *el-Muhezzeb*, II, 146; *Keşşâfu'l-Kınâ*, V 487 vd.; *Gâyetü'l-Muntehâ*, III, 212; *el-Muğnî*, VII, 488-496; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, III, 160; ayrıc bk. II, 847; *Muğnî'l-Muhtâc*, III, 397.

Şafiîlere göre: Şafiîlerin cedîd ve sahih görüşü Hanefîlerin görüşü gibidir. Derler ki: Böyle birisinin hanımı nikahı feshedemez. Çünkü malının paylaştırılmasında öldüğü hükmü caiz olmadığına göre karısının nikahlanması hususunda da onun öldüğü hükmünü vermek caiz değiltir. O bakımdan istishab ilkesi ile ve Hz. Ali'nin: "Ölümünü bilinceye kadar sabreder" buyruğu gereğince amel ederek ölümü veya kendisini boşadığı tahakkuk etmedikçe hanımı iddet beklemez ve evlenmez.

Malikilerle Hanbelîlere göre: Mefkudun hanımı dört yıl süre ile bekler ondar sonra vefat iddeti bekler. Yani dört ay on gün süre bekler. Çünkü Hz. Ömer'den şu rivayet gelmiştir: Bir kadının kocası kaybolur ve mevkud olur, hanımı Hz. Ömer'e gelip durumdan haberdar eder o şöyle der: Dört yıl bekle. Kadın bu süreyi bekleyip Hz. Ömer'e gelince Hz. Ömer ona: Bu sefer dört ay on gün daha bekle. Kadın bu süreyi de bekledikten sonra Hz. Ömer'e gelir. Bu sefer Hz. Ömer: Bu adamın velisi nerededir? diye sorar. Velisini getirirler Hz. Ömer velisine: Bu kadını boşa, der, o da bunu yapınca Hz. Ömer dilediğin kimse ile evlenebilirsin, der. (1)

3. İddetin Tehavvülü, İntikali Yahut Teğayyürü

Ay hesabı yahut kar hesabı ile iddet bekleyen kadının iddetinin türünü değiştirmeyi gerektiren bir durum ile karşılaşabilir. O vakit değişen durum gereğince iddet beklemesi gerekir. Aşağıda iddetin tahavvülünü gerektiren durumlar gösterilmiştir (2):

İddetin aylardan kar'lara tahavvülü:

Küçük yahut ay halinin kesilmesi (ye's) yaşına ulaşmış bir kadın ay hali ile iddet beklemeye başladıktan sonra iddetin sona erişinden önce ay hali olursa iddetinin kar'lara intikali gerekir ve o zamana kadar beklediği iddet batıl olur. Bunun iddeti Hanefîlerle Hanbelîlere göre tam üç ay hali geçmedikçe sona ermez. Malikilerle Şafiîlere göre ise üç temizlik hali geçmedikçe olmaz. Çünkü aylar kar'ların bedelidir. Aslın varolması ile birlikte bedele göre iddet beklemek caiz değildir. Nitekim abdest almaya gücü yetmek halinde teyemmüm ve benzeri durumlar da böyledir. Ay halinde kesilmiş olan kadın ise kanı görmek suretiyle bu konudaki kanaatinin yanlış olduğunu açıkça anlamış olur.

Eğer ay hesabına göre iddeti sona erdikten sonra ay hali olursa kar'larla iddetine yeniden başlaması gerekmez. Çünkü bu iddetin sona ermesinden sonra meydana gelmiş bir olaydır ve bedel ile maksat hasıl olmuştur. Aslın gerçekleştirilme imkanı doğmak suretiyle de hükmü batıl olmaz. Teyemmüm ile namaz kılanın sonra da na-

1- Bunu el-Esrem, el-Cuzecani ve Darakutni rivayet etmiştir.

2- *el-Bedâî,* III, 300 vd.; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 826, 832-834; *Fethu'l-Kadîr,* III, 275-277, 279; *el-Lübâb,* III, 85; *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 714 vd.; *el-Muhezzeb,* II, 143 vd.; *Keşşâfu'l-Kınâ,* V, 48(*Muğni'l-Muhtâc,* III, 389, 396 vd.; *el-Muğnî,* VII, 463-467, 471 vd.; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 437.

4. İddetin Başlaması ve Sona Ermesi

İddetin başlaması:

Hanefîler iddetin başlaması ile ilgili olarak aşağıdaki açıklamaları yaparlar:[1]

a) Eğer evlilik sahih ise iddetin başlangıcı talak, fesh veya ölümden itibarendir. İddet boşama ve benzerinde hemen boşamanın akabinde başlar. Vefatta da vefatın akabinde başlar ve bunda fukaha arasında ittifak vardır. Kadın boşamayı ve ölümü bilmese bile iddet sona erer. Çünkü iddet bir süredir. Bu sürenin geçtiğini bilmek şartı yoktur. Koca ister boşamayı itiraf etsin ister red etsin farkeden bir şey olmaz. Koca hanımını boşasa sonra boşadığını inkar etse ve bu sefer ona karşı delil ortaya konulup hakim ayrılıklarına hükmetse -mesela kadının kocası aleyhine boşamanın Şevval ayında olduğu iddiasında bulunsa hakim de Muharrem ayında ayrılığa hüküm verse- iddet boşama vaktinden itibaren başlar; hakimin ayrılıklarına hükmettiği andan değil.

Kadın boşamayı yahut ölümü bilmese dahi iddet sona erer. Eğer koca hamile karısını boşar yahut ölürse doğum yapıncaya kadar da bu haber kadına erişmemişse ittifakla iddeti sona erer.

b) Eğer evlilik fasit ise iddetin başlangıcı hakimin eşleri birbirinden ayırma hükmünü vermesinden sonra veya bu hükmün akabinde olur. Yahut karşılıklı olarak biribirlerini terk ve onunla ilişki kuranın ilişki kurmayı terketmeye karar vermesinden sonra olur. Bu kararı ise diliyle ben onunla ilişki kurmayı terkettim yahut onu terkettim, onu serbest bıraktım ve buna benzer ifadeler kurmasıyla anlaşılır. Boşamak ve evliliği inkar da eğer kadının huzurunda yapılmış ise bu türdendir. aksi takdirde inkar onu terk sayılmaz.

c) Eğer ilişki şüpheli ise İbn Abidin der ki: [2] Akidsiz ve şüphe ile ilişki halinde iddetin ne zaman başladığını açıkça ifade edene rastlamadım. Bunun ise şüphenin ortadan kalkması halinde son.ilişkiden itibaren olması gerekir. Bu da o kadının kendisinin hanımı olmadığını yahut kendisine helal olmadığını bilmesi ile olur. Çünkü ortada bir akid söz konusu değildir ve artık sözü geçen ilişki dışında iddet beklemek için bir sebep kalmamıştır. Bu görüş doğrudur. Çünkü iddetin başlangıcı iddete götüren sebebin başlaması dolayısıyladır. Şüphe ile ilişki halinde ise bu ilişki bu iddetin sebebidir, o bakımdan bundan itibaren iddete başlanır.

İki iddetin tedahülü (İç içe girmesi):

Önceki bir iddet esnasında iddetin sebebi yenilenecek olursa acaba iki iddet iç

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr* ve *Reddü'l-Muhtâr*, II, 839 -842; *el-Bedâî*, III, 190; *Fethu'l-Kadîr* , III, 186; *e. Kitâb, maa'l-Lübâb*, III, 84; *Muğni'l-Muhtâc*, III, 390, 395; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 234-235 *Gâyetü'l-Münteha*, III, 210 vd.

2- *Reddü'l-Muhtâr*, II, 841.

içe girer mi yoksa önceki iddeti bitirip ondan sonra ikinci iddete mi başlayacaktır.

Hanefilere göre [1]: İki iddet beklemek gerektiği takdirde bunlar iç içe girerler. İster aynı türden olsunlar ister iki ayrı türden olsunlar. İki aynı erkekten olsun ister iki ayrı erkekten olsun. Bir tek türün ve bir tek erkekten iddet beklemeye misal: Boşanmış kadın iddet süresi içerisinde evlenecek olur kocası da onunla ilişki kurar sonra da biribirlerini terkederlerse ve nihayet onun ikinci bir iddet beklemesi gerekirse bu iki iddet birbirine girmiş (tedahül etmiş) olur. İki ayrı erkekten iki tür iddete misal; kocası olmuş kadın ile şüpheli ilişkide bulunulursa kadının ikinci bir iddet daha beklemesi gerekir ve böylelikle iki iddet tedahül etmiş olur. Bunun sebebi onlara göre iddetin evliliğin etkilerinden geriye kalan şeylerin sona ermesi, bitmesi için tesbit edilen süredir. Onlar bu yaklaşımları ile iddeti bekleme fiili olarak değerlendiren cumhurdan farklı kanaat ortaya koymuş oluyorlar.

Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'un görüşüne göre koca kendisi ile gerdeğe girdiği hanımını küçük beynune ile bain bir talakla boşayacak, sonra da iddeti bitmeden önce onunla evlenecek ve onunla gerdeğe girmeden boşayacak olursa yeni bir iddete başlaması gerekir. İlk iddetten geçeni hesaba katmaz. Çünkü artık yeni akid ile bu kadın ilk haline dönmüş olur. Bu da kendisi ile gerdeğe girilmiş durumudur. Onu boşadığı takdirde o vakit bu hükmen duhuldan sonra boşama olur. Bundan dolayı da bağımsız bir iddet beklemesi gerekir ve tam bir mehir hak eder. Malik ve Muhammed ise onun yeni bir iddet beklemesini gerekli görmez. Aksine ilk iddetini tamamlar ve mehri müsemmanın yarısını almak hakkını elde eder.

Cumhura göre: [2] İki iddet aynı kişiden ve tek türden olursa aralarında tedahül olur. Mesela koca hanımını boşar, sonra kar veya ay hesabı ile iddeti süresi içerisinde boşamasının bain olduğunu bilmeyerek yahut onun ric'i olduğunu bilerek ilişki kurarsa her iki iddet tedahül eder. Bunun sonucunda ilişkinin bitmesinden itibaren kar'larla yahut ay hisabı ile iddete başlar. Talakın geri kalan iddeti de onun içerisine girer. Çünkü talak ve ilişki iddetinin maksadı birdir. O bakımdan bunun teaddüdünün, birden fazla olmasının anlamı yoktur. Ve geri kalan süre de her iki tür hakkında vuku bulur.

Aynı şekilde şayet iddetler arasında ittifak yoksa ve bunlar iki ayrı türden olursa yine tedahül olur. Mesela iddetlerin birisi hamilelik diğeri kar' ise (bu da hamile iken hanımını boşayıp ondan sonra hamilelikten önce onunla ilişki kurması yahut hamile olmadığı halde boşadıktan sonra kar süreleri içerisinde onunla ilişki kurup hamile bırakırsa) her iki iddet de her iki yönü ile doğum yapmakla sona erer. Hamilelik ile birlikte kanı görüp görmemesi farketmez. Ric'i talak iddeti esnasında do-

1- *el-Bedâî,* II, 190; *ed-Drrü'l-Muhtâr,* II, 837 vd.; *Fethu'l-Kadîr* ve *el-İnâye,* III, 283, 286.
2- *el-Kavâninü'l-Fıkhıyye,* 237; *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 715; *Muğni'l-Muhtâc,* III, 391-393; *el-Muhezzeb,* II, 151; *el-Muğnî,* VII, 481-486; *Gâyetü'l-Müntehâ,* III, 215; *Keşşâfu'l-Kınâ,* V, 492.

ğumdan önce kocanın karısına dönmek yetkisi vardır. Eğer iki iddet iki ayrı kişiden olursa: Bir kocadan iddet beklediği esnada veya şüpheli bir ilişki esnasında iddet beklerken şüphe ile yahut fasit nikah ile onunla ilişki kurar, ilişki kuran da birinci iddetin sahibi değil ise yahut şüphe dolayısıyla iddet bekleyen bir zevce ise şüpheli ilişki sonrası boşanmış ise ortada tedahül sözkonusu değildir. Burada Şafiînin Hz. Ömer ile Hz. Ali'den rivayet ettiği bir esere uyularak bu hüküm verilmiştir. Eğer hamilelik söz konusu olursa önce doğum yapmak ile iddet tamamlanır. Eğer hamilelik yoksa boşanma iddetini tamamlar. Şayet ilişki boşama öncesi şüpheli bir ilişki ise yine böyledir. Çünkü boşama dolayısıyla iddet daha kuvvetlidir. Zira bu iddet caiz olan bu akde ve uygun görülmüş bir sebebe dayalıdır. Bu iddetinden sonra ikinci iddetine başlar.

Eğer boşanmış kadın boşama dolayısıyla beklediği iddet süresi içerisinde evlense ve ikinci kocası onunla gerdeğe girse sonra evliliğin butlanı sebebiyle biribirlerinden ayrılmalarına hüküm verilse birinci kocasından iddetinin geri kalan kısmını tamamlar daha sonra da ikincisinden iddet bekler.

Hanefîlere göre ise ikincisinden ayrıldıktan sonra iddet bekler. İkincisinden dolayı beklediği karlar iddeti hem birincisinden iddetin geri kalanının hem de ikincisinin iddetinin yerini tutar. Çünkü maksat rahimde gebeliğin olmadığının bilinmesidir. Bununla da her iki kocadan da rahminde çocuk olmadığı anlaşılmış olur.

Şayet kadın hamile olur ve doğum yaparsa doğum önceden de açıkladığımız gibi ittifakla her iki iddet için yeterli gelir.

İddetin sona ermesi ne ile bilinir?

Kadın ile kendisini boşayan koca arasında iddetin bitmesi hususunda görüş ayrılığı meydana gelirse sözü doğru kabul edilecek olan kadın mıdır, koca mıdır?

İddetin sona erdiği ya söylenen sözle veya fiil ile bilinir: [1]

Fiil ile bilinmesine örnek: Mesela kadın emsalinde iddetin biteceği bir süre geçtikten sonra bir başka koca ile evlenecek olsa kadın bu evlilikten sonra benim iddetim bitmemişti derse birinci koca hakkında da ikinci koca hakkında da sözü doğru kabul edilmez. İkinci evlilik de caiz olur. Çünkü benzerinde iddetin sona ermesi muhtemel olan bir sürenin bittiğine delildir.

Söz ile bittiğinin anlaşılmasına gelince; söz iddet bekleyen kadının benzerinde iddetin bitmesi muhtemel olan bir süre içerisinde iddetinin bittiğini haber vermesi ile olur. Şayet iddetim bitti dese ve bu süre içerisinde bitmiş olması muhtemel

1- *el-Bedâî*, III, 198-200; *ed-Dürrü'l-Muhtâr* ve *Reddü'l-Muhtâr*, II, 842; 848; *Gâyetü'l-Muhteha*, II 203.

olup koca onun yalan söylediğini ileri sürerse yemini ile birlikte kadının sözü kabul edilir. Eğer bu sure içerisinde bitmesi muhtemel ise söylediği söz kabul edilmez. Çünkü kendisine güvenilen bir kimse (emin) zahire muhalif olmayan hususlarda tasdik edilir.

Şayet koca, Daha önceden karım bana iddetinin sona erdiğini haber vermişti diyecek olsa ve bu süre eğer benzeri iddetin sona ermeyeceği bir süre ise kocanın da kadının da sözü kabul olunmaz. Ancak muhtemel olan hilkatı belirlenmiş bir düşük yapma hali açıkça ortaya çıkartılırsa o vakit kadının söylediği söz kabul edilir. Şayet iddetin bitmesi muhtemel bir süre içinde olup kadın kocasını yalanlayacak olursa mümkün olduğu kadar her ikisinin de haberi ile amel edilir. Koca hakkında kocanın verdiği haber ile amel edilir. Daha önce boşadığı karısının kızkardeşi ile evlenebilir. Çünkü bu dini bir husus olup bu konudaki sözü kabul edilir. Kadının kendisi hakkındaki haberinde de onun sözüne göre amel edilir ve bu takdirde nafaka ve süknaya hak kazanır.

İddet bekleyen kadının iddetinin bitmesi ile ilgili olarak sözünün kabul edileceği asgari süreye gelince konu ile ilgili Hanefîlerin görüşleri aşağıdaki şekildedir:

a) Eğer bu kadın ay hesabı ile iddet bekleyen birisi ise boşama iddetinde üç aydan daha az süre ile ilgili iddiaları doğru kabul edilmez. Eğer vefat iddetini beklemekte ise dört ay on günden aşağısı hakkındaki iddiası doğru kabul edilmez.

b) Şayet kar'larla (aybaşı halleriyle) iddet bekleyen bir kadın ise: Eğer vefat dolayısıyla iddet bekliyor ise dört ay on günden daha aşağı süre ile iddiaları doğru kabul edilmez. Eğer boşanmadan dolayı iddet bekliyor ise şayet iddetin sona erebileceği bir süre içerisinde iddetinin sona erdiğini haber verirse söylediği söz kabul edilir. Eğer iddetinin sona ermeyeceği bir süre içerisinde bunu haber verirse sözü,- gereken açıklamayı yapması hali dışında- kabul edilmez. Açıklamayı şöyle yapabilir: Hilkatı belirmiş yahut kısmen belirmiş bir düşük yaptığını söylerse söylediği söz kabul edilir. Çünkü iddetinin bitmesi ile ilgili dereceyi haber verdiğinde ona güvenilir. Şanı Yüce Allah şu buyruğu ile bu konuda kendisine güvenmiş bulunmaktadır: *"Allah'ın onların rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helal değildir."* (Bakara, 228) Bu ayetin tefsirinde ile ilgili olarak şöyle denilmiştir: Burda gizlenmemesi emredilen şey ay hali ve hamileliktir. Güvenilen bir kimsenin sözü ise yemini ile birlikte kabul edilir.

Şayet iddetinin sona erebileceği bir süre içerisinde sona erdiğini haber verecek olursa sözü kabul edilir. Ancak bu süre zarfında eğer iddet bitmiyor ise kabul edilmez. Çünkü güvenilir bir kimsenin sözü ancak zahiren yalanlanmayan hallerde kabul edilir. Burada zahir ise kadını yalanlamaktadır.

Kar'lar hesabıyla iddet bekleyen kadının sözünün doğru kabul edileceği asgari

süreye gelince: Ebu Hanife der ki: Hür kadının sözünün doğru kabul edileceği asgari süre altmış gündür. Böylelikle ay hali süresi itibarıyle vasat olanla amel edilir ki bu da beş gündür. O takdirde üç ay başı halinin toplamı onbeş gün, temizlik sürelerinin toplamı da -temizlik hali ile başlaması şartıyla- kırkbeş gündür ve böylelikle toplam altmış gündür.

Ebu Yusuf ile Muhammed de der ki: Bunun asgari süresi otuzdokuz gündür. Ay halinin asgari süresi olan üç gün esas alınırsa ay halleri toplamı dokuz gün olur. Üç gün ay hali ile başlar sonra onbeş gün temizlik gelir, sonra üç gün ay hali gelir sonra da onbeş gün temizlik hali sonra da üç gün ay hali gelir. Böylelikle toplam 39 gün olur.

Diğer mezheplerin görüşlerini ise daha önceden açıklamış bulunuyoruz.

5. İddetlerin Hükümleri Yahut İddet Bekleyen Kadının Hak ve Görevleri

İddet bekleyen kadın ile ilgili hükümler aşağıda gösterilmiştir: [1]

1- Evlilik talebinin haram kılınması:

İddet bekleyen bir kadına ister boşanmış ister kocası vefat etmiş olsun yabancı bir kimsenin açıktan açığa evlilik teklifinde bulunması caiz değildir. Çünkü ric'i talak ile boşanmış olan bir kadın zevce hükmündedir. Ona evlilik teklifi yapmak caiz değildir. Diğer taraftan üç yahut bain talakla boşanmış veya kocası vefat etmiş bulunan kadında evliliğin birtakım etkileri hala devam etmektedir.

Boşanma iddeti esnasında evlilik teklifinin üstü kapalı yapılması da caiz değildir. Ancak ölümden dolayı iddet bekleme halinde bu şekilde bir teklif Yüce Allah'ın şu buyruğu dolayısıyla caizdir: *"Kadınları nikahlamak üzere isteyeceğinizi çıtlatmanızda... bir vebal yoktur...* fakat *kendileriyle uygun bir söz söylemenizden başka bir şekilde gizlice sözleşmeyin..."*(Bakara, 235) Diğer taraftan boşanma iddetinde iddet bekleyen kadının gece olsun gündüz olsun hiç bir şekilde evinden çıkması caiz değildir. Hanefîlere göre ise kocası vefat etmiş olan kadının gündüzün çıkması caiz değildir. Çünkü üstü kapalı teklifte bulunmak suretiyle ilk kocasına duyduğu düşmanlığı harekete getirmek kocası vefat etmiş kadınla değil, boşanmış olan kadında düşünülebilen bir durumdur. Evlilik teklifinde bulunmak (hıtbe) bahsinde hükmü genişçe açıklamış bulunuyoruz.

2- Evliliğin haram oluşu:

Yabancı bir kimsenin iddet bekleyen bir kadını nikahlaması icma ile caiz de-

1- *el-Bedâî*, III, 204-220; *el-Bahru'r-Râik*, VI, 162; *el-Lübâb*, III 85-89; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, ve *Reddü'l-Muhtâr*, II, 840, 848-856; *Fethu'l-Kadîr*, III, 291-299, 339, 342; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye* 238 vd.; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 679-687, 740 vd.; *Muğni'l-Muhtâc*, III, 390, 407, 440, 441; *el-Muhezzeb*, II, 146-149, 164; *el-Muğnî*, VII, 480-483, 517 vd., 522-530, 606-608; *Gâyetü'l-Müctehid*, II, 94 vd.

ğildir. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Farz olan iddet sona erinceye kadar nikah akdini bağlamaya azmetmeyiniz..."* (Bakara, 235) Yani Allah'ın iddet beklemek durumunda olan kadın için takdir etmiş buyurduğu iddet süresi sona erinceye kadar nikah akdini yapmaya kalkışmayın. Çünkü ric'i talakta evlilik devam etmektedir, üçüncü ve bain talakta da evliliğin birtakım etkileri sürmektedir.

Bu durumda kadın evlenecek olursa nikah batıldır. Çünkü birinci kocanın hakkı dolayısıyla evlenmesi men edilmiştir. O bakımdan yaptığı bu nikah batıl bir nikah olur. Tıpkı kocasının nikahında iken evlenmesi halinde olduğu gibi. O takdirde yeni evlendiği kocası ile biribirlerinden ayrılmalarının sağlanması gerekir.

İddet sahibi kimsenin iddet bekleyen kadın ile evlenmesi caizdir. Çünkü iddet beklemek yükümlülüğü kocanın hakkını korumak için meşrudur. Onun hakkını kullanmasının engellenmesi caiz olmaz. İddet onun suyunu korumak, nesebini muhafaza etmek içindir. Onun suyunu korumak ise kısmen ondan sakınmak suretiyle mümkün olmadığı gibi nesebi de bu şekilde ondan korunmuş olmaz. Fakat iddet bitecek olursa herhangi bir kişi onunla evlenmesi caiz olur.

3- Evden çıkmasının haram oluşu:

İddet bekleyen kadının evden çıkması meselesinde birbirine yakın görüşler vardır. Hanefîler boşanmış kadın ile kocası vefat etmiş kadın arasında fark gözeterek şöyle demişlerdir: Baliğ, akıllı, hür, müslüman ve sahih bir evlilikten dolayı iddet bekleyen bir kadının gece veya gündüz evinden çıkması haramdır. Boşama ister bain olsun, ister üç talak verilmiş olsun, ister ric'i olsun. Çünkü Yüce Allah ric'i talak hakkında şöyle buyurmuştur: *"Evlerinden onları çıkarmayın onlar da çıkmasınlar. Meğer ki apaçık bir kötülük işlemiş olsunlar."* (Talak, 1) Apaçık kötülükten kasit zina etmesidir o takdirde ona haddin uygulanması için evinden çıkar. Ebu Hanife'nin görüşüne göre ise evden çıkması apaçık kötülüktür. Yüce Allah'ın: *"O kadınları gücünüz yettiğince kaldığınız yerin bir kısmında iskan edin."* (Talak, 6) buyruğunda iskan etme emri hem kadını evinden çıkartmayı hem de kendisinin çıkmasını nehyetmektedir. Üç talak yahut bain talak ile boşanmış kadının çıkmasının haram oluşuna gelince çıkış nehyinin umumi oluşundan dolayıdır. Ayrıca neseblerin korunmasına ve suların karışmasının önlenmesine oldukça ihtiyaç bulunduğundandır.

Kocası vefat etmiş olan kadına gelince o da geceleyin dışarı çıkmaz. Fakat ihtiyaçlarını görmek üzere gündüzün evden dışarıya çıkmasında mahzur yoktur. Çünkü masraflarını karşılamak için kazanmak kasdıyla gündüzün dışarı çıkmak gereğini duyabilir. Zira ölen kocasından masraflarını karşılayacak nafakası kalmamıştır. Aksine kendi nafakasını kendi karşılayacağından bunu elde edebilmek için çıkmak ihtiyacını hissedebilir. Fakat geceleyin çıkmaz, geceleyin çıkmasında ihtiyaç yoktur. Boşanmış kadının durumu ise böyle değildir onun nafakası kocasına aittir dışarı çıkmak ihtiyacını duymaz.

Üç talak yahut bain veya ric'i talaktan dolayı iddet bekleyen bir kadının içinde iddet beklediği evinden yolculuğa çıkabilmek hakkı yoktur. Farz olan hac için dahi bunu yapamaz. Elverir ki beklediği bu iddet sahih nikahtan dolayı olsun. Kocanın da onu alıp yolculuğa çıkması caiz değildir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Onları evlerinden çıkarmayın, onlar da çıkmasınlar."* (Talak, 1) Mezhepte kabul edilen görüşe göre koca izinsiz olarak evinden çıkan kadını bu sebepten dolayı dövmek hakkına sahiptir. Ancak herhangi bir olay için kadın fetva sormak ihtiyacını duyar, fakat koca da onun için fetva sormayı kabul etmezse ve buna fetva verebilecek seviyede alim değilse müstesnadır.

Fasit nikahtan dolayı iddet bekleyen bir kadının dışarıya çıkması caizdir. Çünkü iddet hükümleri sahih nikahın hükümlerine bağlıdır. Aynı şekilde küçük kızın, delinin de eğer filkatte ric'at yoksa evinden çıkması caizdir. Kocanın ona izin verip vermemesi arasında fark yoktur. Çünkü iddette Allah'ın hakkı küçük ve deli üzerinde farz değildir. Diğer taraftan küçükten çocuk olmaz dolayısıyla kocanın hakkı da kalmaz. Fakat kocanın deli olan kadını suyunu korumak ve suyunu başkaları ile karışmaktan muhafaza etmek kasdıyla dışarı çıkmasını engellemesi caizdir. Eğer ayrılık ric'i ise kocasının izni olmaksızın küçüğün dışarı çıkması caiz olmaz çünkü onun zevcesidir.

Bütün bu hükümler normal ve ihtiyarî hallerdedir. Zaruret halinde ise iddet bekleyen her kadın dışarı çıkabilir. Şayet evinin yıkılmasından yahut eşyasına zarar gelmesinden korkar veya vefat iddeti esnasında kiraya tuttuğu evin kirasını bulamamak gibi evinden dışarı çıkmak zorunda kalırsa o takdirde dışarı çıkmasında bir mahzur yoktur. Çölde iddet bekleyen boşanmış kadın göçebe halk ile birlikte bir mahfel veya bir çadır içerisinde kocası ile birlikte intikal eder. Bu boşandığı yerde kalmasından zarar görmesi halinde böyledir. Eğer zarar görmeyecekse bulunduğu yerden başka yere gitmez.

Malikilerle Hanbelîler iddet bekleyen kadının zaruret veya bir özür sebebiyle çıkmasını caiz kabul ederler. Mesela yıkımdan, sel baskınından, düşmandan, hırsızlardan, kirasının artmasından ve buna benzer bir şeyden korkma hali bu zaruret veya özre bir örnektir. -Yani Hanefîlerle aynı kanaattedirler- Aynı şekilde Malikilerle Hanbelîler iddet bekleyen kadının gündüzün ihtiyaçlarını karşılamak üzere mutlak olarak çıkabileceğini caiz görürler. Bu kadın ister boşanmış ister kocası vefat etmiş olsun değişen bir şey yoktur. Çünkü Hz. Cabir'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: Teyzem üç talak ile boşandı. Hurmalarını toplamak üzere evinden çıktı. Onunla karşılaşan bir adam bunu yapmamasını söyledi. Teyzem durumu Peygamber (s.a)'e anlatınca şöyle buyurdu: Çık hurmalarını topla. Olur ki sen o hurmalardan tasadduk eder veya bir hayır işlersin. [1] Mücahid de şöyle demiştir: Uhud günü bazı yiğitler şehid düşmüştü. Hanımları Rasulullah (s.a)'ın yanına gelip şöyle dedi-

1- Bunu *Nesai ve Ebu Dâvûd rivayet etmiştir.*

ler: Ey allah'ın Rasülü geceleyin yalnızlıktan çekiniyoruz. Geceyi bizden herhangi birimizin yanında (bir arada) geçirelim ve sabah olunca da evlerimize gidelim? (olmaz mı?). Rasulullah (s.a) şöyle buyurdu: "Sizden herhangi birinizin evinde konuşun, görüşün. Uyumak istediğinizde de her biriniz kendi evine dönsün."

İddet bekleyen kadının zarurel için olmadıkça evinden başka bir yerde gecelemesi ve dışarı çıkması caiz değildir. Zaruret dışında evinden başka bir yerde geceyi geçirmez. Çünkü gece gündüzün hilafına fesadın olabileceği zannedilen bir zamandır. Gündüz ise ihtiyaç ve maişetin karşılanması ihtiyaç duyulan şeylerin satın alınması zamanı ağır basan bir zamandır.

Eğer kadın üzerinde yemin ve had gibi kendisi olmaksızın yerine getirilmesi imkansız bir hak vacib olursa ve kadın tesettüre riayet eden bir kadın ise hakim evinde hakkı kendisinden alacak birisini ona gönderir. Şayet tesettüre uymayan açık bir kadın ise hakkın ondan alınması için mahkemeye celbedilmesi caizdir. İşi bittikten sonra evine geri döner.

Şafiîler ise ister ric'i ister üç talakla boşanmış, ister kocası vefat etmiş olsun iddet bekleyen bir kadının mazeret için olması hali dışında iddet yerinden dışarı çıkmasını mutlak olarak caiz kabul etmezler. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Onları evlerinden çıkarmayın, onlar da çıkmasınlar. Meğer ki apaçık bir kötülük işlemiş olsunlar."* (Talak, 1) Malik'in kızı Süreyya ise şöyle demiştir: *Ben Allah'ın Rasulüne şöyle dedim: İçinde korkuya kapıldığım bir evdeyim. Aile halkımın evine geçebilir miyim, orada iddetimi beklesem olur mu? Hz. Peygamber şöyle buyurdu: Kocanın ölüm haberini aldığın evinde iddet süresi bitene kadar bekle.* Kadın der ki: Ben de o evde dört ay on gün iddet bekledim. [1] Şafiîlerle Hanbelîlerin görüşüne göre çadırı kıldan olan göçebe kadının çadırı içinde bulunuyor iken kocası vefat ederse o yerde kalıp ayrılmaması yerleşik kadının evi durumundadır. Şayet iddeti esnasında bütün halk göç edecek olursa zaruret dolayısıyla o da onlarla birlikte göç eder. Eğer göçebelerin bir kısmı gider ise ve geri kalanların onu koruyacak gücü varsa kalanlarla birlikte kalır, fakat akrabaları ordan göçmüşse onlarla birlikte o da göç eder. Çünkü akrabalardan ayrılmak yalnızlık ve zorluk sebebidir.

4- Evlilik meskeninde süknâ ve nafaka:

Bu, kadının koca üzerindeki bir hakkıdır. Evlilik evinde iddet bekleyen kadının süknası Yüce Allah'ın şu buyruğu dolayısıyla yerine getirilmesi gereken (farz) bir görevdir. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Ey Peygamber kadınları boşadığınız zaman iddetleri vaktinde boşayıp ve iddetlerini sayın. Rabbınız olan Allah'tan korkun. Onları evlerinden çıkarmayın onlar da çıkmasınlar. Meğer ki apaçık bir kötülük işlemiş olanlar."* (Talak, 1) Burada ev kadına izafe edilmiştir ki kadının ister boşanmış ister kocası vefat etmiş olsun ayrılık esnasında oturacağı ev

1- Bu hadisi Ahmed ve dört *sünen sahih* olduğunu belirtmiştir. *(Neylü'l-Evtâr,* VI, 298).

demektir. Ancak Hanefîler şöyle demiştir: Ric'i olarak boşanmış bir kadının aynı evde koca ile birlikte kalması caizdir. Koca eğer ona dönmek isteyecek olursa boşamadan sonra karısından faydalanabilir. Çünkü boşama ric'idir ve Hanefîlerce daha tercihe değer görülen görüşe göre bu şekilde boşanmış olan kadın onu boşayana haram olmaz. Onun bu şekilde karısından istifade etmesi de ona dönüş olur. O takdirde ona dönmek isteyecek olursa ondan izin almaksızın bulunduğu yere girebilir.

Bain veya üç talak ile boşama halinde ise erkek ile boşanmış olan kadın arasında birbirlerini görmelerine engel olacak bir perdenin (görmeyi engelleyen herhangi bir şeyin) bulunulması kaçınılmazdır. Şayet mesken genişçe ise kadın müstakil olarak tek başına bir odada kalabilir. Boşayan bir kimsenin ona bakması ve o odada onunla birlikte kalması caiz değildir. Şayet mesken dar ve sadece tek bir odası bulunuyor ise boşayan erkeğin meskenden çıkması gerekir. Boşanan kadın o takdirde iddeti bitinceye kadar tek başına orada kalır. Boşama esnasında kadının sakin olduğu (oturduğu) ve evli olarak yaşadığı evde kalması şer'an farzdır ve yabancı bir kadın ile halvet (başbaşa kalmak) in gerçekleşmemesi için bu şekilde davranmak gerekir.

Şimdilerde boşanan kadının evlilik hayatlarının devam ettiği evden çıkması şeklinde görülen örfe itibar edilmez. Çünkü bu daha önce gördüğümüz: *"ve onlar evlerinden çıkmasınlar"* anlamındaki Kur'anî nas ile çatışmaktadır. Fakat evin darlığı ve kocanın da fasıklığı Hanefîlerin görüşüne göre boşanmış olan kadının yahut kocası vefat etmiş olan kadının evden çıkmasını caiz kılan bir özürdür. Boşama iddetinde kadının taşınacağı yeri tayin etmek yetkisi ise kocaya aittir. Vefattan dolayı iddet beklemek halinde ise kalacağı yeri tayin etmek hakkı kadına aittir. Çünkü sükna hususunda mutlak görüş sahibi olan kendisidir. O kadar ki eğer kalacağı yer kira ise onun kirasını kendisi öder.

Aynı şekilde Hanbelîlere göre komşuların ona eziyet vermesi de bir başka eve taşınmasını mübah kılan bir özürdür.

İddet bekleyen bir kadın kendisine yabancı kimselerin evlerinin açıldığı bir avluya çıkmaz. Çünkü o takdirde böyle bir yere çıkmak sokağa çıkmak gibidir. Eğer evde yabancılara ait meskenler bulunmuyor, fakat değişik odalar ve bölmeler varsa o takdirde kadının evin avlusuna çıkması caizdir. Ve böylelikle evin dışına da çıkmış sayılmaz. Dilediği herhangi bir odada da gecesini geçirebilir.

Şafiîlerin açıkladıklarına göre [1] eğer koca iddet bekleyen karısı ile bir koca gibi velev ki onun bulunduğu odaya girip halvette kalmak yahut sadece geceleyin uyumak, yemek ve benzeri bir davranış ile -fakat onunla ilişki kurmaksızın- davranış ile -fakat onunla ilişki kurmaksızın- davranır ve bunu ister kar' ister ay hesabı ile beklenen iddet süresinde yaparsa daha sahih kabul edilen görüşe göre eğer kadın

1- *Muğni'l-Muhtac*, III, 393 vd.

bain talak ile boşanmışsa sözü geçen durumlar ile iddeti sona erer. Çünkü onunla bu şekilde oturup kalkmak haramdır. İlişki kurmak ise bir zinadır. Şer'î hükümde ise haramın bir etkisi yoktur. Tıpkı kendisi ile zina edilen bir kadının zina dolayısıyla evlilik hükümlerinden herhangi bir şer'i hükmün terettüb etmemesi gibi. Eğer kadın ric'i talak ile boşanmış ise iddeti sona ermez. Çünkü şüphe mevcuttur. Zira iddet rahmin çocuktan yana boş olduğunun anlaşılması içindir ve bu süre zarfında rahmin durumu anlaşılmak istenmektedir. Bununla birlikte halvet olmaksızın kadının içinde bulunduğu bir eve onu boşayan kocanın girmesinin zararı yoktur.

İddet bekleyen kadının nafakasına gelince; aşağıdaki durumlara göre koca üzerinde bir haktır (kocanın görevidir):

a) Eğer iddet bekleyen kadın ric'i talak ile boşanmış ise yemek, giyinmek ve mesken gibi değişik türleriyle nafaka ittifakla kadın lehine bir haktır. Çünkü iddet bekleyen kadın iddet süresi boyunca bir eş sayılır.

b) Şayet bain talaktan dolayı iddet bekliyor ise:

Eğer hamile ise yine ittifakla bütün türleriyle nafaka kadın lehine ise yine ittifakla bütün türleriyle nafaka kadın lehine bir haktır. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Eğer onlar hamile iseler yüklerini bırakıncaya kadar nafakalarını verin."* (Talak, 6)

Şayet hamile değilse yine Hanefîlere göre iddet süresi içerisinde kocanın hakkı dolayısıyla kendisini alıkoyduğu için bütün türleriyle nafaka hakkına sahiptir.

Hanbelîlerin görüşüne göre ise nafaka hakkına sahip değildir. Çünkü Fatıma bint Kays'ı kocası üç talak ile boşamıştı. Rasulullah (s.a) onun için ne nafaka ne de sükna hakkı vermemişti. Buna karşılık Hz. Peygamber şöyle buyurmuştu: *"Nafaka ve sükna kocanın karısına dönme hakkı olduğu takdirde kadın lehine bir haktır."*[1]

Malikilerle Şafiîlerin görüşüne göre ise onun sadece sükna hakkı vardır. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"O kadınları gücünüz yettiği kadar kaldığınız yerin bir kısmında iskan edin."* (Talak, 6) Burada ister hamile olsun ister olmasın sükna hakkı ona mutlak olarak verilmiştir. Ancak yemek ve giyinmek için nafaka hakkına sahip değildir. Çünkü Yüce Allah'ın şu buyruğunun mefhumundan bu çıkmaktadır: "Eğer onlar hamile iseler yüklerini bırakıncaya kadar nafakalarını verin." Bu buyruk mefhumu ile hamile olmayan kadın için nafakanın vacib olmadığının delilidir.

c) Eğer vefat dolayısıyla iddet bekliyor ise ittifakla onun için nafaka yoktur. Çünkü ölüm ile evlilik sona ermiştir. Fakat Malikiler eğer mesken kocanın mülkü ise yahut kira ile tutulmuş olup vefatından önce kirasını ödemiş ise kadın için iddet

1- Bunu Ahmed ve Nesaî rivayet etmiştir (*Neylü'l-Evtâr*, VI, 305).

süresi boyunca sükna hakkını öngörürler. Durum böyle değilse onlar da bu hakka sahip olmadığını kabul eder.

d) Şayet kadın fasit bir evlilik yahut şüphe dolayısıyla iddet bekliyor ise cumhura göre onun nafaka hakkı yoktur. Zira fasit evlilikte kadının nafakası yoktur ve böyle bir evlilikten dolayı iddet esnasında da nafaka hakkına sahip değildir.

Malikiler ise eğer hamile ise onunla ilişki kurana nafakasını vermesini vacib kabul ederler. Çünkü onun sebebiyle kendisini iddet ile alıkoyar. Şayet hamile değil ise yahut lian sebebiyle nikahı fesh olmuş ise daha önceden meskun olduğu yerde sadece sükna hakkı vardır.

5- İhdad (yas):

Sözlükte *ihdad* veya *hidad* süslenmekten imtina etmek demektir. Terim olarak hoş kokular sürünmeyi süslenmeyi, sürme çekmeyi, kokulu ve kokusuz yağ kullanmayı terketmektir. Bu ise bedene has bir durumdur. O bakımdan yatağı, sergi ve perdeleri süslemenin, evin mefruşatının veya kadının ipek üzere oturmasının bir engeli yoktur.

Kadın için baba, anne ve kardeş gibi yakın bir kimse dolayısıyla sadece üç gün yas tutmak mübahtır. Koca dışında herhangi bir kimse için üç günden fazla yas (ihdad) haramdır. Çünkü daha önce gördüğümüz *sahih* hadiste şöyle denilmiştir: *"Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kadının kocası için bekleyeceği 4 ay 10 gün iddet dışında bir kimse için üç günden fazla ihdad'ı (süsü terketmesi) helâl değildir"* [1] Kocanın yakın akrabalar için ihdad etmekten karısını men etmek hakkı vardır. Çünkü karısının süslenmesi kocası için bir haktır.

Koca için yas tutma süresi dört ay on gündür.

Hanefîlere göre koca için yas tutma yükümlülüğü cariye dahi olsa baliğa ve müslüman olan kadın için sözkonusudur. Buna göre küçük ve zimmi olan kadının yas tutması sözkonusu değildir, çünkü bunlar mükellef değildir. Aynı şekilde Ümmü veled için de ihdad sorumluluğu yoktur. Çünkü Ümmü veled zevce değildir. Cumhura göre sahih nikahla alınmış küçük yahut büyük veya deli müslüman veya kitap ehli bütün zevceler ihdadın kapsamına dahildir. Hanbelîlerin görüşüne göre cariye olan zevce de ihdad ile yükümlüdür. Fakat Malililerle Şafiîlerin görüşüne göre cariyeler için ihdad yükümlülüğü yoktur çünkü bunlar zevce değildir. Küçük ve zimmi kadın için ihdadın gereğine gelince; mükellef olmayan kadın şarap ve zina gibi haram şeylerden sakınmak hususunda mükellef olan kadın gibidir. Ancak bunların farkı günah kazanma bakımındandır. İhdad da böyledir. Nikahta zımmi kadının hakları müslüman kadının hakları gibi olduğundan dolayı onun vazifeleri de böyledir.

1- Bunu Buhari ve Müslim Ümmü Seleme'den rivayet etmiştir. *(Neylü'l-Evtâr,* VI, 292).

Ümmü veledin efendisinin ölmesi halinde olduğu gibi zevce olmayan kadınlar için ihdad sözkonusu değildir. Efendisi tarafından ilişki kurulan cariye, şüphe ile ilişki kurulan kadın kendisi ile zina edilen ve fasit nikah ile nikahlananlar için de ihdad sözkonusu değildir. Çünkü az önce işaret edilen hadis ihdadı koca için tahsis etmiştir. Ayrıca fasid nikah ile alınmış olan bir kadın hakiki manada zevce değildir. İhdad şer'an zevceler üzerine vacibtir. Fukaha ise ric'i talak ile boşanmış kadının ihdad ile yükümlü olmadığı üzerinde ittifak etmiştir. Çünkü ric'i talak ile boşanmış olan bir kadın zevce hükmündedir. Kocası için süslenmek ve kendisini beğenmesi için eskiden olduğu gibi tekrar onunla evlilik hayatına dönmesi için daha güzel görünmek hakkına sahiptir. Yine fukaha kocası vefat etmiş kadının ihdadının vacib olduğu üzerinde ittifak etmişlerdir. Çünkü daha önce gördüğümüz Ümmü Habibe (r. anha) ile ilgili hadiste belirtildiğine göre babası Ebu Süfyan'ın öldüğü haberini alınca üç gün bekledi, sonra kendisine bir koku getirilmesini istedi ve şöyle dedi: Allah'a yemin ederim koku sürünmeye ihtiyacım yok. Şu kadar var ki Rasulullah (s.a)'ı minber üzerinde şöyle buyururken dinledim: *Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kadının kocası için tutacağı dört ay on gün dışında ölen herhangi bir kimse için üç günden fazla yas tutması helal değildir."*

Hanefîler aynı şekilde üç talak ile boşanmış yahut bain talak ile boşanmış kadının da ihdadını farz görürler. Çünkü bu şeriatın bir hakkıdır ve kocası vefat etmiş kadın gibi onun da koca nimetini kaybettiğine üzüntü ve kederini izhar etmektir.

Fakat cumhur böyle bir kadın için bunu farz değil sadece müstahab görürler. Çünkü koca bain talak ile ona eziyet vermiştir. Dolayısıyla ondan ayrıldığına, keder ve üzüntüsünü izhar etmesi gerekmez. Ayrıca o ric'i talak ile boşanmış bir kadın gibi boşanmaktan dolayı iddet beklemektedir. Onun yas tutmasının müstehab olması ise süslenmesinin fesada sebep vermemesidir.

İhdad süslenmeyi terketmek suretiyle olur. Bu da aşağıdaki hususlardan sakınmakla gerçekleşir:

a) Altın veya gümüş yüzük ile dahi olsa süs eşyasıyla, siyah dahi olsa kayıtsız şartsız ipek ile süslenmek. İbn Hacer gibi bazı Şafiîler altın ve gümüş ile süslenmeyi caiz kabul ederler. Hanbelîler ise beyaz ipek giymenin caiz olduğu görüşündedirler. Çünkü bu alışılmış bir şeydir.

b) Elbiselere değil de bedene hoş koku sürünmek ve taranmak. Çünkü bunda bir çeşit lüks ve dikkatleri çekmek sözkonusudur. Malikiler hoş koku ticareti yapmasını ve onu imali de men etmiştir.

c) Hoş kokulu veya kokusuz yağ. Çünkü yağ ile saçlar süslenir ve bir çeşit hoş kokudan yağın uzak kalması sözkonusu değildir.

d) Sürme çekmek. Çünkü sürme gözün süslenmesidir. Bütün mezhep fukahası bir zaruret veya ihtiyaç sebebiyle gündüz değil de geceleyin sürme çekmeyi caiz

kabul ederler.

e) Kına yakmak ve bütün kına ve boyama türleri. Çünkü Peygamber (s.a) -ileride de geleceği gibi- iddet bekleyen kadının kına yakmasını yasaklamıştır.

f) Hoş koku ile kokulandırılmış kırmızı veya sarıya boyanmış elbise giymek.

Bunun delili ise Ümmü Seleme'nin Peygamber (s.a)'den rivayet ettiği şu hadis-i şeriftir: *"Kocası vefat etmiş kadın sarıya boşanmış elbiseyi kırmızı toprak ile boyanmış elbiseyi giyinmez. Süs takınmaz, kına yakmaz, sürme çekmez."* (1) Bir başka rivayette şöyle denilmektedir: *"Hoş koku ve kına ile taranma. Çünkü bu da kına yakmak demektir."* Ümmü Atiyye'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: "Ölen herhangi bir kimse için üç günden fazla yas tutmamız nehyolunuyordu. Ancak koca müstesna idi. Onun için dört ay on gün yas tutardık. Sürme çekmez, koku sürünmezdik. Yemen'de yapılmış özel bir çeşit kumaş dışında boyanmış hiç bir elbise giymezdik." (2)

Kadının zaruret dolayısıyla sözü geçen şeylerden herhangi birisini yapması caizdir. Çünkü zaruretler mahzurları mübah kılar.

Dört mezhebe göre bu durumdaki kadının siyah elbise giymesi mübahtır. Zahiriler ise (3) zaruret için dahi olsa sürme çekmeyi de siyah elbise giyinmeyi de caiz kabul etmezler çünkü bu da kırmızı ve sarı renkli elbise gibidir. Malikiler ise süs kabul edilen bir topluluk arasında bulunuyor ise siyah giymeyi de caiz kabul etmezler.

Cumhura göre evdeki banyosuna girip sabun ve benzeri şeylerle başını yıkaması mübahtır. Ancak Malikiler zaruret olmadıkça banyoya gitmesini caiz görmezler.

Tırnaklarını kesebilir, koltuk altlarını yolabilir, etek tıraşı yapabilir, ay hali kanının geldiği yere koku sürebilir.

Kocası ölmüş bir kadın eğer yas tutmayı terkedecek olursa bunu terketmenin haram olduğunu bilmesi halinde Yüce Allah'a karşı asi olur. Hanefîlerin dışındakilerin görüşüne göre ise küçük ve deli kadını eğer velisi bundan alıkoymazsa o asi olur. İsyan ile birlikte -tıpkı evinden ayrılması halinde olduğu gibi- zamanın geçmesiyle iddeti sona erer.

6- İddet içerisinde doğan çocuğun nesebinin sübutu:

Hanefîlerin görüşüne göre, ric'i talak ile boşanmış bir kadın iki sene süre zar-

1- Bunu Ahmed, Ebu Davud ve Nesai Ümmü Seleme'den rivayet etmiştir *(Neylü'l-Evtâr,* VI, 296).

2- Bunu Buhari ve Müslim Ümmü Atiyye'den rivayet etmişlerdir *(Neylü'l-Evtâr,* VI, 295).

3- *el-Muhalla,* X, 335, Mes'ele: 2000.

fında veya uzun dahi olsa daha fazla bir süre zarfında doğurduğu çocuğun nesebi kendisini boşayan kocadan sabit olur. Çünkü iddetinin bitmesi ile ay hali olmadığı ve bu süre içerisinde ihtimal dahilinde olması şartıyla temizliğinin uzama ihtimali ve bu iddet içerisinde hamile kalma ihtimali vardır.

Kesin olarak boşanmış (mebtute) kadının çocuğnunu nesebi davaya gerek olmaksızın sabit olur. Ancak iki seneden daha az bir süre içerisinde doğumunu yapması ve iddetinin sona ermesi ile ay hali olmaması gerekir. Çünkü boşama esnasında çocuğun (anne karnında) mevcut olma ihtimali vardır. Onlara göre ise çocuk annesinin karnında iki yıldan daha fazla bir süre kalmaz. Eğer ayrılık gününden itibaren tam iki sene sonra doğum yaparsa o takdirde kocasından nesebi sabit olmaz. Çünkü bu boşanmadan sonra meydana gelmiştir, kocadan kabul edilmez. Zira onunla ilişki kurmak haramdır. Ancak koca çocuğun kendisinden olduğunu iddia etmesi hali müstesnadır. Çünkü o bunu üstlenmiştir ve iddet süresi içerisinde şüphe ile onunla ilişki kurmuş olabileceği ihtimali ileri sürülerek bu durum açıklanabilir.

Kendisi ile gerdeğe girilmemiş olsa dahi kocası vefat etmiş kadının çocuğunun nesebi sabit olur. Ancak iddetinin sona ermesine rağmen vefat ile ondan sonra geçen iki yıllık zaman süresi içerisinde ay hali olmaması şarttır.

İddet bekleyen kadın, iddetinin sona erdiğini itiraf eder, daha sonra ikrar vaktinden itibaren altı aydan kısa bir süre zarfında çocuğu olursa nesebi sabit olur. Çünkü yalan söylediği kesinlikle ortaya çıkmıştır o bakımdan ikrarı batıldır. Şayet altı ay ve daha fazla bir süre sonunda doğum yaparsa nesebi sabit olmaz. Çünkü ikrar ile bu çocuğun daha sonra meydana gelmiş olduğu bilinmiş olur. Zira bu kadına verdiği haberlerde güvenilir. Güvenilen kişinin sözü ise yalanının muhakkak olduğu anlaşılması hali müstesna makbuldur.

Bu hükümler diğer mezheplere de uygundur. Ancak Şafiî ve Hanbelîlere göre hamilelik süresinin azami yılı dört yıl Malikilere göre beş yıldır.

7- İddette mirasın sübutu:

Ric'i talak ile boşanmış kadının iddeti bitmeden önce eşlerden birisi ölürse öteki ona mirasçı olur. Bu konuda görüş ayrılığı yoktur. Boşamanın hastalık veya sağlık halinde yapılmış olması arasında da fark yoktur. Çünkü hükmen evlilik bakidir. O bakımdan her iki tarafın da mirası hak etmesine sebep olur.

Şayet boşama bain yahut sıhhat halinde üç talak ile olmuş ve iddet süresi içerisinde eşlerden birisi ölürse öteki ona mirasçı olmaz.

Eğer boşama hastalık halinde bain yahut üç talak ile yapılmış ise ve eğer bu boşama kadının rızası ile olmuş ise icma ile maris almaz. Şayet onun rızası olmadan yapılmış ise cumhura göre kocasından kadın miras alır. Bu ise Hz. Ömer, Hz. Os-

man, Hz. Ali, Hz. Aişe ve Hz. Übeyy b. Ka'b gibi bir grup sahabiden gelen rivayete uygundur. Ayrıca bundan kasıt boşayan kişiye maksadına ters bir muamele yapmak için bu hüküm verilmiştir. Bu tür boşamaya kaçış boşaması (miras kaçırmak kasdıyla yapılan *talak-ı firar)* adı verilir ve buna dair açıklama daha önceden geçmiştir. Şafiîlere göre ise böyle bir kadın miras almaz. Çünkü bainlikle veya üç defa boşamakla nikah zail olduğundan miras sabit olmaz.

8- İddet esnasında talakın lâhik olması:

Koca hanımını sadece bir defa boşar ve ondan iddet beklese sonra ikinci ve üçüncü defa onu boşasa, iddetin bitmesine kadar talak ona lahik olur, buna dair açıklama daha önceden yapılmıştı.

İstibra:

Sözlükte anlamı beri olma talebidir. Şer'an ise rahimde çocuk olduğunun bilinmesi veya teabbüd için yeniden malik olmak, malik olmanın son bulması, yahut şüphe sebebi ile köle cariyenin ya da kendisi ile zina edilen kadının belli bir süre beklemesi demektir. [1]

Hükmü: Suların birbirine karışmasını ve nesebçlerin şüphe altında kalmasını önlemek kasdıyla istibra ittifakla vacibtir. Hatta bir kimse bunun vücubunu inkar edecek olursa bazılarının görüşüne göre kafir olur, çünkü vücubuna dair icma vardır. [2] Zira Peygamber (s.a) Evtaslıların [3] kadın ve çocuklarının esir alınması ile il gili olarak şöyle demiştir: *"Doğum yapmadıkça hamile bir kadın ile bir defada ay hali olmadıkça hamile olmayan ile ilişki kurulmasın."* [4] Ayrıca Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Başkasından hamile kalmış bir kadına hiç bir erkek katiyyen yaklaşmasın."* [5] Yine Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kimse suyunu başkasından olma yavruya içirmesin."* [6] Ebu Davud rivayetinde şu fazlalığı da kaydeder: *"Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kimse onun istibra etmesini istemedikçe alınan esirlerden hiç bir kadın ile sakın ilişki kurmasın."*

Sebepleri:

Fukaha istibranın birtakım sebeplerinden aşağıdaki şekilde şöylece sözet-

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* V, 264 vd.; *Muğni'l-Muhtâc,* III, 408; *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 677, 701; *Keşşâfu'l-Kınâ,* V, 503 vd.

2- *İbn Abidin,* V, 264.

3- *Evtaş:* Hevazin diyarında bir vadinin adıdır. İbn Hacer der ki: Tercih edilen görüşe göre Evtas vadisi Huneyn vadisinden ayrı bir yerdir.

4- Bunu Ahmed ve Ebu Davud Ebu Said el-Hudrî'den rivayet etmişlerdir. *(Neylü'l-Evtâr,* VI, 305).

5- Bunu Ahmed Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir.

6- Bunu Ahmed, Tirmizi ve Ebu Davud Ruvayfi b. Sabit'ten rivayet etmişlerdir (İki hadis için bk. *Neylü'l-Evtâr,* VI, 306).

mektedir:

Hanefîlere göre: [1] İstibra malik olmak yoluyla cariye ile ilişki kurmak için vacibtir. Bu mülk edinme şekli hangisi olursa olsun farketmez. Satın almak, miras almak, esir almak bir cinayet bedeli olarak almak, kabz sonrası bir satışın bedeli, hibe, hibeden rücu, sadaka, vasiyyet, hul' bedeli, kitabet, azad etmek veya icare bedeli gibi hangi türden olursa olsun değişen bir şey olmaz.

Satıcının temizliği süresi içerisinde ona yaklaşmadığını bilmesi halinde istibrayı düşürmek için şöyle bir çareye başvurmakta sakınca yoktur: Evvela onunla evlilik akdi yapar, onu kabzeder, sonra satın alır. Bu durumda ona derhal helal olur.

Şafiîlere göre: [2] İstibraya iki sebep zikrederler: Bunlar ise Hanefîlerin tesbit ettikleri gibi mülk edinmek ve mülkün zail olmasıdır. Daha sonra şöyle derler: Bir başka sebeple de istibra gerekebilir. Mesela bir kişi başkasına ait olan bir cariye ile kendisinindir sanarak ilişki kurarsa yani şüpheli ilişkide bulunursa istibraya sebep olur.

Malik olmak ise cariyeye satın almak, miras, hibe yahut paylaştırmadan olmak şartıyla esir, kusur sebebiyle geri vermek, tehanüf, ikale, vasiyeti kabul ve bir fels mukabili fesh, hibede rücu gibi başka bir sebep dolayısıyla da olabilir. Kitabet taksitlerini ödeyemeyen mükatib cariyenin -son bulmasından sonra tekrar ondan faydalanma mülkiyetinin avdeti dolayısıyla- istibrası gerekir. Daha sahih kabul edilen görüşe göre mürted kadın da istibra edilir. Çünkü önce ondan faydalanma mülkiyeti zail olmuş sonra tekrar dönmüştür. Cariyenin küçük bir çocuğun mülkiyetinden yahut bir kadının mülkiyetinden intikal etmesi halinde dahi istibra edilmesi gerekir.

Mülkiyetin zevali ise kendisi ile ilişki kurulmuş yahut ondan çocuk doğurmuş cariyenin azad edilmesi veya efendinin ölümü sebebiyle ondan yararlanma hakkının zail olması demektir.

Bir kişi mecusi yahut mürted veya iddet bekleyen ya da kocası bulunan bir cariyeye sahip olursa bu hallerde onun istibrası sahih olmaz. Çünkü istibra ondan faydalanmanın mübah olması için istenir. Bu hallerde ise böyle bir mübahlık söz konusu değildir. Eğer evlilik yahut iddet veya irtidat zail olursa daha zahir kabul edilen görüşe göre istibra vacip olur.

Hanbelîlere göre: [3] İstibra için üç sebepten söz ederler: Bunlar, mülk edinmek, mülkiyetin zail olması ve azad etmektir. İzahları aşağıda gösterilmiştir:

1- *ed-Dürrü'l-Muhtar ve Reddü'l-Muhtâr,* V, 265, 267.
2- *Muğni'l-Muhtâc,* III, 408-410; *el-Muhezzeb,* II, 153.
3- *Keşşâfu'l-Kınâ,* V, 507-509.

1- Küçük dahi olsa satın almak, hibe, miras, esir almak, vasiyet, ganimet veya buna benzer bundan önceki iki mezhepte sözü geçen her hangi bir sebep dolayısıyla bir cariyeye malik olan bir kimsenin bu cariye ile ilişki kurması ve ondan faydalanması eğer ay hali görüyorsa bir defa ay hali görmekle, hamile ise doğum yapmakla istibra etmedikçe helâl değildir.

2- Cariyesi ile ilişki kurar sonra da onu evlendirmek veya satmak isterse birinci halde de açıklandığı gibi onun istibrasını istemeden bunu yapması caiz olmaz.

3- Ümmü veledini (çocuğu olmuş cariyesini) yahut istibrasından önce ilişki kurduğu cariyesini azad etse veya ölse bu cariyenin kendi kendisini istibra etmesi gerekir. Çünkü bu cariye ile hurmeti (saygı duyulması gereken) bir ilişki kurmuştur. O bakımdan rahminde çocuk olup olmadığını anlaması gerekir. Tıpkı şüphe ile ilişki kurulmuş kadının durumunda olduğu gibi.

Malikîlere göre: [1] İstibra için üç sebep belirlemişlerdir:

1- Satın almak, miras almak, hibe, ganimet veya bundan başka isterse bir çocuk veya bir kadından olsun -diğer mezheplerde açıklandığı gibi- bir cariyeye malik olmak. Bu durumda mülk edinen kimsenin de satanın da istibra istemesi icab eder. Eğer her ikisi de tek bir istibra üzerinde ittifak ederlerse caizdir. Diğer imamların görüşlerine göre ise istibra özel olarak satın alanın üzerinde bir sorumluluktur. Bu sebep üzerinde ise ittifak vardır. Malikîlerin görüşüne göre ise istibra dört şart ile vaciptir:

a) Eğer hamile olup olmadığı bilinmiyor ise. Şayet yanında vedia olarak rehin bırakılmış yahut eli altında muhayyer olmak üzere satılmış olması hallerinde olduğu gibi hamile olmadığını bilir ve bu süre zarfında da ay başı olup bulunduğu yerden dışarı çıkmayıp efendisi de yanına girmemiş ise bundan sonra da bu cariyeyi alırsa bunun için istibra yoktur.

b) Mülkiyetin gerçekleşmesi halinde kendisi ile ilişki kurmanın mübah olmaması. Meselâ satın alacağı zevcesi gibi. Bu durumda kocası için istibra yoktur. Mezhepler arasında bu hususta ittifak vardır.

c) Gelecekte onunla ilişki kurması haram olmamalıdır. Nesep veya süt emmek yoluyla halası, teyzesi gibi hanımının annesi (kayınvalidesi) gibi. Böyle bir cariye ile ilişki kurmak helal olmadığından dolayı kadın için istibra yoktur.

d) İlişkiye tahammül edemiyorsa. Meselâ beş yaşındaki bir küçük kız ile âdeten ilişki kurmak imkansız olduğundan istibra söz konusu değildir.

2- Azad etmek, efendinin ölümü veya başka bir sebep le mülkiyetin zail olma-

1- *el-Kavânînü'l-Muhtâc*, III, 412; *Keşşâfu'l-Kınâ*, V, 504.

sı: Bu şart üzerinde de ittifak vardır.

Zina: Hür kadın kendi isteği ile veya ikrah altında zina ederse üç defa ay başı olmakla istibra etmesi istenir, cariyenin ise bir defa ay başı olmasıyla istibrası olur, hamile ise -her iki durumda da- doğum yapmak üzere istibra gerçekleşir.

Sû-i zan: Yollarda çokça gezip dolaşması ve buna benzer sebepler dolayısıyla sû-i zan altında bulunanın meşhur kabul edilen görüşe göre istibrasının istenmesi icap eder. Eğer ay hali görecek yaşta ise istibrası bir defa ay hali olmakla gerçekleşir, değilse dokuz ay ile olur. Şayet küçük veya ay halinden kesilmiş ise üç ay ile istibra olur, İmam Ahmed'den gelen meşhur olan görüş de budur. Ebu Hanife ve Şafiî de böyle demişlerdir. Eğer hamile olursa doğum yapmakla istibrası gerçekleşir.

İstibranın türü ve süresi:

İstibra esnasında ilişki ve bunun dışında öpmek, şehvetle bakmak gibi faydalanma şekilleri caiz değildir. [1] Şafiîler ise ganimetten payına düşmüş bir esirden ilişki dışında faydalanmayı caiz kabul etmişlerdir. Çünkü bundan önce kaydettiğimiz rivayetten anlaşıyan (mefhumu) budur: "Hamile hiç bir esir ile doğum yapıncaya kadar, hamile olmayan kadın ile de bir defa ay hali oluncaya kadar ilişki kurulmayacaktır."

Fakihler bu hadis ile amel ederek ay hali görenin bir defa ay hali olmakla, hamile olanın da doğum yapmakla istibra edilmesi üzerinde ittifak etmişler fakat ay hali olmayan ay halinden kesilmiş (alise) ve ay hali kesintiye uğramış kadın hakkında farklı görüşlere sahiptirler. [2]

Hanefîlerle Şafiîlerin görüşüne göre bir ay süre ile istibra edilir. Çünkü bir aylık süre, boşanmış bulunan hür ve cariye hakkında *kar*'ın yerini tutar. İstibrada da böyledir.

Malikî mezhebi ile İmam Ahmed'den *-el-Muğnî*'de belirtildiği gibi- meşhur olan Hanbelî mezhebinin görüşüne göre ise küçük ve ay halinden kesilmiş olanın istibrası üç aydır. Çünkü her bir ay bir *kar*'ın yerini tutar. Ay halinden kesilmiş olan hür kadının ise üç *kar* yerine üç ay ile istibrası olur. Keşşafu'l-Kına adlı eserde ise ay hali olmayanın bir ay süre ile istibra olacağı belirtilmiştir.

Ay hali âdetinden sonra -isterse süt emzirmek, hastalık sebebiyle dahi olsun veya istihaza görmüş ve ay hali kanını başkasından ayırdedemese dahi- yine Malikîlerin görüşüne göre istibrası üç aydır. Hanbelîlerin görüşüne göre ise on aydır. Dokuz ay hamilelik için, bir ay da -eğer ay hali kalkmış ve neden kalktığını bilmi-

1- *ed-Dürrü'l-Muhtar,* V, 265; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 240; *Muğni'l-Muhtâc,* III, 412; *Keşşâfu'l Kınâ,* V, 504.

2- *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* V, 265; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 240; *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 705 vd.; *Muğni'l Muhtâc,* III, 411; *Keşşâfu'l-Kınâ,* V, 511; *el-Muğnî,* VII, 499, 502-504; *el-Mühezzeb,* II, 154.

yor ise- bir defa ay hali olmak yerine geçer. Şayet ay halinin hastalık, çocuk emzirmek veya lohusalık gibi bir sebepten dolayı kalktığını biliyor ve tekrar ay hali avdet edinceye kadar istibrada bulunuyor ise bir defa ay hali olmakla istibra olur. Ancak ay halinden kesilirse kendi kendisine üç ay süre ile ay halinden kesilenler gibi istibra yapar. Eğer kendi kendisine istibra yapan cariye şüpheye düşerse şüpheye düşen hür kadının durumunda olur; tam bir sene ile istibra yapar.

Zina yahut batıl bir evlilik sonrası iddet söz konusu mudur?

Evli bir kadın zina etse yahut bir erkek batıl oluşu üzerinde ittifak bulunan bir şekilde bir kadınla evlense -mahremiyle yahut durumunu bildiği iddet bekleyen bir kadın ile veya başkasının zevcesi olduğunu bildiği bir kadın ile evlenirse- sonra onunla gerdeğe girse:

Eğer kadın bu durumda hamile olursa kocasının doğum yapıncaya kadar karısına yaklaşması mezheplerin ittifakıyla helâl değildir.

Şayet hamilelik söz konusu olmazsa Hanefîlerle Şafiîlere göre zinada da, batıl evlilikte de iddet vacip değildir. Çünkü batıl evlilik de zina hükmündedir. İmam Muhammed b. el-Hasen ise bir ay hali ile istibrasını hasen (güzel) görmüştür.

Malikî ve Hanbelîlere göre ise o kadının erkeğin o kadınla ilişki kurduğu andan itibaren üç defa ay hali görmekle istibrası icap eder. İster ondan ayrılmış olsun ister onu bırakmış olsun. Batıl bir evlilikle o kadınla evlenmiş erkeğin bu istibra süresi içinde ona yaklaşması da haram olur.

Şayet onunla evlenen erkek başkasının karısı olduğunu bilmiyor ve onunla gerdeğe girmiş, sonra da biribirlerinden ayrılmaları sağlanmış ise ittifakla iddet beklemesi icap eder. Çünkü bu durumda akit fasit olur. Fasit akitte ise gerdeğe girmekle ittifakla iddetin beklenmesi icap eder.

İÇİNDEKİLER

EVLENME ve SONUÇLARI

EVLİLİK ÖNCESİ YAPILAN ŞEYLER

EVLİLİĞİN OLUŞMASI
EVLİLİĞİN TANIMI ve ŞER'Î AÇIDAN DURUMU

EVLİLİĞİN RÜKÜNLERİ

EVLİLİĞİN ŞARTLARI

EVLİLİĞİN ÇEŞİTLERİ

EVLİLİK AKTİNİN MENDUPLARI YA DA MÜSTEHAPLARI

EVLENİLMESİ HARAM OLAN KADINLAR VEYA HARAM OLAN NİKÂHLAR

EVLİLİKTE VEKÂLET, VELÂYET VE EHLİYET

EVLİLİKTE DENKLİK

EVLİLİĞİN SONUÇLARI

MEHİR VE HÜKÜMLERİ

MÜT'A

SAHİH OLAN HALVET VE HÜKÜMLERİ

EVLİLİĞİN VERDİĞİ HAKLAR ve YÜKLEDİĞİ GÖREVLER

EVLİLİĞİN ÇÖZÜLMESİ VE NETİCELERİ

TALAK

HUL'

MAHKEME KARARIYLA AYIRMA

İDDET VE İSTİBRA